

**T.C.
NİĞDE ÖMER HÂLİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI
AVRASYA ARAŞTIRMALARI BİLİM DALI**

**OSMANAALI SIDIK UULU'NUN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE GEÇİŞ
DÖNEMİ KIRGIZCASI**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
MEDER SALİEV**

**NİĞDE
Temmuz, 2019**

**T.C.
NİĞDE ÖMER HÂLİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRASYA ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI**

**OSMANAALI SIDIK UULU'NUN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE GEÇİŞ
DÖNEMİ KIRGIZCASI**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Meder SALİEV**

Danışman: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye: Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Üye: Doç. Dr. Filiz Meltem ERDEM UÇAR

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKÇI

**Niğde
Temmuz, 2019**

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “**Osmanaalı Sıdık Uulu'nun Eserleri Örneğinde Geçiş Dönemi Kırgızcası**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmanın içinde kullanıldıklarını, her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

26/06/2019

Meder SALİEV

ONAY SAYFASI

Prof. Dr. Hikmet KORAŞ danışmanlığında Meder SALİEV tarafından hazırlanan “*Osmanaalı Sıdık Uulu'nun Eserleri Örneğinde Geçiş Dönemi Kırgızcası*” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tarih: 16/07/2019

JÜRİ :

Danışman : Prof. Dr. Hikmet KORAŞ

Üye : Doç. Dr. Enver KAPAĞAN

Üye : Doç. Dr. Filiz Meltem ERDEM UÇAR

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KUNDAKÇI

ONAY :

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..... Tarih ve ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Emin Hüseyin ÇETENAK
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Osmanaalı Sıdık Uulu'nun 1913 ve 1914 yıllarında Ufa şehrinde yayınladığı “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” ile “*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*” adlı eserlerinin dil özellikleri belirlenerek Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca çalışmanın önemli bölümlerinden biri olan Cedit hareketinin Kırgızistan topraklarıdakiyaptığı faaliyetler üzerinde durulmuştur.

Adına M.Ö. 201 yıllarındaki Çin kaynaklarında rastladığımız Kırgızlar, tarihten günümüze kadar birçok yazı sistemini kullanmışlardır. Elimizde bulunan kaynaklara göre, Kırgızlar tarafından kullanılan en eski yazı sistemi Orhun-Yenisey alfabesiyle yazılmış örneklerdir. Orhun-Yenisey alfabesinden sonra da Kırgızlar, yaygın bir şekilde uzun zaman Arap alfabesini kullanmışlardır.

Kırgızlar 1924 yılına kadar Orta Asya Türk halkları tarafından kullanılan Çağatay yazı dilini kullanmışlardır. Sovyet döneminde yayınlanan kitaplarda, “*Kırgızlar yazıyı ilk olarak 1924 yılında Erkin-Too gazetesinin yayımlanmasıyla kullanmaya başlamıştır*” gibi bilgilerle gerçeklerin üzeri kapatılmaya çalışsa da bağımsızlıktan sonraki çalışmalar bunun aksine Kırgızların Sovyet öncesinde de yazı kullandığını, yazısının olduğunu ortaya koymaktadır. Kırgızların 1924 yılına kadardoğu Türklüğünün ortak yazı dili olan Çağatay yazı diliyle eserler verdiği ortaya çıkmaktadır. Kırgız edebiyatına “cazgiç akındar” (yazar şairler) olarak girip “moldo” (hoca, molla) olarak bilinen halk şairleri tarafından 19.yüzyılın son çeyreği ile 20.yüzyılın ilk çeyreklerinde birçok eserler verildiği tespit edilmiştir.

Çalışmaya konu olan eserler de 20.yüzyılın ilk çeyreğinde, Doğu Türkistan'da, Buhara'da ve Ceditçilerin sayesinde Ufa şehrinde eğitim gören Osmanaalı Sıdık Uulu tarafından yazılmıştır.

Ekim Devriminden sonra Orta Asya topraklarında yaşayan Türk toplulukları ortak yazı dili olan Çağatay Türkçesini bırakarak kendi konuşma dillerinden uyarlanmış olan yeni yazı dilini kullanmaya başlamışlardır. Bu şekilde eskiden tek yazı dili kullanan Türk toplulukları arasında farklılıklar oluşmaya başlamış ve her topluluk kendi konuşma dilinin özelliklerini karşılayabilecek şekilde eski Çağatay alfabesi üzerinde değişiklikler yaparak yeni yazı sistemi oluşturmaya başlamışlardır.

Bu çalışmada da henüz Çağatay yazı dilinin kullanıldığı, yeni yazı dillerinin ortaya çıkmadığı, dönemde bir Kırgız yazarı tarafından ele alınmış olan eserlerin dil özellikleri belirlenerek ne derecede Çağatay Türkçesi özelliklerini taşıdığı, ne derecede de konuşma dilinden oluşturulmuş olan Çağdaş Kırgız yazı dilinin özelliklerini taşıdığı karşılaştırmalı yöntemle ele alınmıştır. Yani Çağatay Türkçesinden Çağdaş Kırgız yazı diline geçiş dönemini incelemek amaçlanmıştır.

Çalışmaya konu olan eser 1913-14 yıllarında Arap alfabesi ve Çağatay imlası dikkate alınarak yazılmıştır. Eserin yazımında Çağatay imlasının harfiyyen uygulandığını söylemek zordur. Eser harekesiz olduğu için ünlülerin tespitinde sıkıntılar yaşanmıştır. Eserde pek çok tarihî şahsiyet, yer ismi ve boy isimleri geçmektedir. Bu manada eser kıymet biçilemez bir değere sahiptir.

Kırgızca pek çok yer ismi ve şahıs isminin geçmesi yanında efsanelerle tarihî pek çok olay anlatılmakta bu yönüyle eser Kırgızların tarihine, gelenek ve göreneklerine, sosyal hayatlarına ışık tutmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde rejimin görüşleri doğrultusunda hazırlanmış tarihe alternatif olabilecek pek çok bilgi içermesinin yanında Kırgızların kökeni, hayat tarzı vs gibi konularda bilinenlere ilave yapabilecek veya yanlış bilinenleri düzeltecek bilgi ve belgelere sahiptir.

Çalışmaya konu olan eser, Ufa şehrinde basılmış taş basma bir eserdir.

Bu tezin hazırlanması ve şekillenmesinde her konuda destekleyen, kıymetli bilgilerini, önerilerini esirgemeyerek katkıda bulunan ve kıymetli zamanlarını ayıran en başta tez danışmanım Prof. Dr. Hikmet KORAŞ olmakla beraber tez izleme komutesinde bulunan hocalarım Doç. Dr. Enver KAPAĞAN ve Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BÜYÜKAKKAŞ'a ve bölümdeki emeği geçen bütün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca doktora eğitimim sürecinde her zaman uzaktan veya yakından desteklerde bulunan aileme ve eşim Dilrabo'ya, kızım Aruuke'ye ve arkadaşım Nebahat ERDEM'e teşekkür ederim.

Niğde 2019

Meder SALİEV

ÖZET

DOKTORA TEZİ
OSMANAALI SIDIK UULU’NUN ESERLERİ ÖRNEĞİNDE GEÇİŞ
DÖNEMİ KIRGIZCASI
Meder SALİEV
Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hikmet KORAS
Temmuz 2019, 555 sayfa

Bu çalışmada 1913 ve 1914 yılında Osmanaalı Sıdık Uulu tarafından Ufa şehrinde yayınlanan “*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*” ve “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” adlı seçere kitabının dil özellikleri ile Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dilinin dil özellikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Çalışma giriş bölümü hariç toplam beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kırgızlar, Kırgızca ve Kırgız edebiyatı hakkında bilgiler verilmiş, Kırgızlar, Kırgızların etnik kökeni ile Kırgız adının nereden geldiği hakkında bilgiler yer almıştır. Kırgızca kısmında ise Kırgızcanın tarihi dönemleri ile birlikte Kırgızlar tarafından günümüze kadar kullanılmış olan yazı sistemleri ve özellikleri ele alınmıştır. Kırgız edebiyatı kısmında da Kırgızların Sovyet öncesi sözlü ve yazılı edebiyatı ile birlikte 20.yüzyılın başlarında Cedit döneminde açılan okullar ve neşriyat faaliyetleri incelenmiştir. Sovyet dönemi Kırgız edebiyatıda kendi içinde dört dönem hâlinde her dönemin özellikleriyle birlikte ele alınmıştır.

20. Yüzyılın birinci yarısına kadar Çağatay Türkçesi ortak yazı dili olarak kullanılmıştır. Mahalli dillerin, ağızların yazı dili hâlini almaya başlamasıyla Kırgızistan’da 1924 yılından itibaren Çağatay Türkçesi yerini Çağdaş Kırgız yazı diline bırakmıştır. Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinde son dönem Çağatay Türkçesinde ele alınmış olan eserin gramer özellikleri Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dilinin özellikleri ile karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde eserin ses özellikleri, Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dilinin ses özellikleriyle karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Son dönem Çağatay Türkçesiyle ele alınan eserin ses özelliklerinin ne derecede Çağatay Türkçesi özelliklerini taşıdığı ve ne derecede Çağdaş Kırgız yazı dili ses özelliklerini taşıdığı incelenmiştir.

İkinci bölümde de eserin şekil özellikleri, Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dilinin şekil özellikleri ile karşılaştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, eser üzerinde cümle bilgisi bakımından inceleme yapılmıştır ve kelime grupları ile cümle çeşitleri üzerinde durulmuştur.

İncelemenin dördüncü bölümünde de eserin çevri metni(transkripsiyonlu) verilmiştir.

Beşinci bölümünde de eserin dizni yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çağatay Türkçesi, Çağdaş Kırgız yazı dili, Cedit hareketi, ses bilgisi, şekil bilgisi, cümle bilgisi, Kırgızlar, Kırgız edebiyatı.

ABSTRACT
DOCTORAL DISSERTATION
TRANSITIONAL KYRGYZ LANGUAGE IN THE WORKS OF
OSMANAALI SİDİK UULU
Meder SALİEV
Department of Eurasian Studies
Supervisor: Prof. Dr. Hikmet KORAŞ
July 2019, 555 pages

In this study, language properties of “*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*” and “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” books published by Osmanaalı Sıdık Uulu in Ufa between 1913 and 1914 were compared with language properties of Chagatay Turkish and Modern Kyrgyz literary language.

The study consists of five chapters except introduction. In the introduction chapter, information about the people, language, literature, ethnic origin and name of Kyrgyz was given. In Kyrgyz chapter, historical periods of Kyrgyz language and writing systems which have been used by Kyrgyz people until today and their features take part. In Kyrgyz literature chapter, pre-Soviet oral and written literature of Kyrgyz and schools opened in Cedit period at the beginning of the 20th century and publishing activities were examined. Soviet period Kyrgyz literature was examined as four periods in itself with features of every period.

Chagatay Turkish was used as the shared literary language until the first half of 20th century. Modern Kyrgyz literary language took the place of Chagatay Turkish in Kyrgyzstan by 1924 when regional languages and dialects became literary languages. In the first and second chapters of the study, grammar properties of the work examined in the last period Chagatay Turkish were compared with the properties of Chagatay Turkish and Modern Kyrgyz literary language.

In the first chapter of the study, phonological properties of the work were compared with phonological properties of Chagatay Turkish and Modern Kyrgyz literary language. It was analyzed to what extent phonological properties of the work handled with the last period Chagatay Turkish have the properties of Chagatay Turkish and phonological properties of Modern Kyrgyz literary language.

In the second chapter, morphological properties of the work were compared with morphological properties of Chagatay Turkish and Modern Kyrgyz literary language.

In the third chapter, sentence properties of the work were analyzed, and word groups and kinds of sentences were examined.

In the fourth chapter, translation-oriented text analysis (with transcription) was made.

In the fifth chapter, the index of the work takes part.

Key Words: Chagatay Turkish, Modern Kyrgyz literary language, Cedit movement, phonological properties, morphological properties, sentence properties, Kyrgyz people, Kyrgyz literature.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xiv
ÇEVİRİYAZI İŞARETLERİ.....	xv
EKLER.....	xvii
0. GİRİŞ.....	1
KIRGIZLAR, KIRGIZCA VE KIRGIZ EDEBİYATI.....	1
0.1. KIRGIZLAR HAKKINDA.....	1
0.1.1. Kırgızların Etnik Kökeni.....	1
0.1.2. Kırgız Adı.....	6
0.2. KIRGIZCA.....	7
0.3. KIRGIZ EDEBİYATI.....	9
0.3.1. 20. Yüzyıla Kadar Kırgız Edebiyatı.....	9
0.3.1.1. Sözlü Edebiyat.....	10
0.3.1.1.1. Sözlü Edebiyat Türlerinin Derlenmeye Başlaması.....	10
0.3.1.1.2. Sözlü Edebiyat Türleri.....	12
0.3.1.2. Yazılı Edebiyat.....	16
0.3.2. 20. Yüzyıl Sonrası Kırgız Edebiyatı.....	20
0.3.2.1. Cedit Dönemi (Millî Uyanış Devri) Kırgız Edebiyatı.....	20
0.3.2.1.1. Açılan Okullar.....	24
0.3.2.1.2. Neşriyat Faaliyetleri.....	30
0.3.2.1.2.1. Ders Kitapları.....	30
0.3.2.1.2.2. Gazeteler.....	31
0.3.2.1.2.3. Dergiler.....	33
0.3.2.1.2.4. Diğer Kitaplar.....	34
0.3.2.2. Sovyet Dönemi Kırgız Edebiyatı.....	34
0.3.2.2.1. Sovyet Kırgız Edebiyatının Teşekkülü ve Gelişmesi (1917-1940).....	35
0.3.2.2.2. II. Dünya Savaşı ve Sonrası Kırgız Sovyet Edebiyatı (1941-1960).....	36
0.3.2.2.3. 1961-1985 Yılları Arasındaki Kırgız Sovyet Edebiyatı.....	38
0.3.2.2.4. 1985-1990 Yılları Arasında Kırgız Sovyet Edebiyatı.....	39
0.3.2.3. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Edebiyatı.....	41
0.4. KIRGIZCANIN YAZIMI.....	42
0.4.1. Orhun-Yenisey Alfabetesi.....	43
0.4.2. Arap Alfabetesi.....	44
0.4.3. Latin Alfabetesi.....	47
0.4.4. Kiril Alfabetesi.....	50
0.5. ÇALIŞILAN ESER VE YAZARI HAKKINDA.....	51
0.5.1. Yazarın Hayatı.....	51
0.5.2. Eserler Hakkında.....	53
0.5.3.1. Eserin İmlası.....	53
0.5.3.2. Yazı Türü.....	55
I. BÖLÜM.....	58
I. İNCELEME.....	58
I.1. SES BİLGİSİ.....	58

I.1.1. Ünlüler.....	58
I.1.1.1. Ünlülerde Ses Olayları	59
I.1.1.1.1. Ünlü Türemesi.....	59
I.1.1.1.1.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi.....	60
I.1.1.1.1.1.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Başında Ünlü Türemesi	60
I.1.1.1.1.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi	60
I.1.1.1.1.2.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Ortasında Ünlü Türemesi.....	61
I.1.1.1.1.2.2. Türkçe Kelimelerde Kelime Ortasında Ünlü Türemesi.....	61
I.1.1.1.2. Ünlü Düşmesi	61
I.1.1.1.2.1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi	61
I.1.1.1.3. Ünlü Değişmeleri.....	62
I.1.1.1.3.1. Kelime Başında Ünlü Değişmeleri	62
I.1.1.1.3.2. Kelime Ortasında Ünlü Değişmeleri.....	62
I.1.1.1.3.3. Kelime Sonunda Ünlü Değişmeleri	64
I.1.1.1.4. Ünlü Uyumları.....	66
I.1.1.1.4.1. Kalınlık-İncelik (Damak) Uyumu.....	66
I.1.1.1.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) Uyumu	67
I.1.2. Ünsüzler	68
I.1.2.1. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları	69
I.1.2.1.1. Ünsüz Türemesi.....	70
I.1.2.1.1.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi	70
I.1.2.1.2. Ünsüz Düşmesi	70
I.1.2.1.2.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi.....	70
I.1.2.1.2.1.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	70
I.1.2.1.2.1.2. Türkçe Kelimelerde Kelime Başında Ünsüz Düşmesi	71
I.1.2.1.2.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi	72
I.1.2.1.2.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi.....	73
I.1.2.1.2.3.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi	73
I.1.2.1.2.3.2. Türkçe Kelimelerde Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi	73
I.1.2.1.3. Ünsüz Değişmesi	75
I.1.2.1.3.1. Kelime Başında Ünsüz Değişmesi	75
I.1.2.1.3.2. Kelime Ortasında Ünsüz Değişmesi	79
I.1.2.1.3.3. Kelime Sonunda Ünsüz Değişmesi	82
I.1.2.1.4. Ünsüzlerin Yer Değiştirme	85
I.1.2.1.4.1. Yakın Yer Değiştirme	85
I.1.2.1.4.2. Uzak Yer Değiştirme	85
I.1.2.1.5. Ünsüz İkizleşmesi.....	85
I.1.2.1.6. Ünsüz Tekleşmesi.....	86
I.1.2.1.7. Ünsüz Uyumu.....	86
I.1.2.1.8. Kelime Sonunda Çift Ünsüzlerin Durumu.....	87
I.1.2.1.9. Ünlü-Ünsüz Uyumu.....	88
I.1.2.1.10. Hece Düşmesi.....	88
II. BÖLÜM.....	89
II. ŞEKİL BİLGİSİ	89
II.1. İSİMLER.....	89
II.1.1. İsim Yapımı	89
II.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler.....	89
II.1.1.1.1. Türkçe Kökenli İsimden İsim Yapan Ekler	89
II.1.1.1.2. Yabancı Kökenli İsimden İsim Yapan Ekler	95
II.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler	96
II.1.2. İsim Çekimi.....	101
II.1.2.1. Asıl İsim Çekim Ekleri (İsim Hâl Ekleri).....	102
II.1.2.1.1. Yalın Hâl.....	102
II.1.2.1.2. Yönelme (Yaklaşma) Hâli.....	102
II.1.2.1.3. Bulunma Hâli	103
II.1.2.1.4. Ayrılma (Uzaklaşma) Hâli	104
II.1.2.1.5. Yükleme (Belirtme)Hâli.....	104
II.1.2.1.6. İlgî Hâli	105
II.1.2.1.7. Vasıta Hâli.....	106
II.1.2.1.8. Eşitlik Hâli	106

II.1.2.2. İsim İşletme Ekleri.....	107
II.1.2.2.1. İyelik Eki.....	107
II.1.2.2.1.1. Teklik Birinci Şahıs.....	107
II.1.2.2.1.2. Teklik İkinci Şahıs.....	107
II.1.2.2.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs.....	108
II.1.2.2.1.4. Çokluk Birinci Şahıs.....	108
II.1.2.2.1.5. Çokluk İkinci Şahıs.....	109
II.1.2.2.1.6. Çokluk Üçüncü Şahıs.....	109
II.1.2.2.2. Çokluk Eki.....	110
II.1.2.2.3. Aitlik Eki.....	110
II.1.2.2.3.1. İsimlerden Sonra Kullanılışı.....	110
II.1.2.2.3.2. Hâl Eklerinden Sonra Kullanılışı.....	111
II.1.2.2.4. Soru Eki.....	111
II.1.3. Kelime Türleri.....	111
II.1.3.1. Adlar.....	112
II.1.3.2. Sıfatlar.....	112
II.1.3.2.1. Niteleme Sıfatları.....	112
II.1.3.2.2. Belirtme Sıfatları.....	114
II.1.3.2.2.1. Sayı Sıfatları.....	114
II.1.3.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları.....	115
II.1.3.2.2.1.2. Üleştirme Sayı Sıfatları.....	115
II.1.3.2.2.1.3. Yaklaşık Sayı Sıfatları.....	115
II.1.3.2.2.1.4. Sıra Sayı Sıfatları.....	116
II.1.3.2.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları.....	116
II.1.3.2.2.1.6. Kesir Sayı Sıfatları.....	117
II.1.3.2.2.2. İşaret Sıfatları.....	117
II.1.3.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları.....	121
II.1.3.2.2.4. Soru Sıfatları.....	129
II.1.3.3. Zamirler.....	131
II.1.3.3.1. Şahıs Zamirleri.....	131
II.1.3.3.2. İşaret Zamirleri.....	134
II.1.3.3.3. Belirsizlik Zamirleri.....	138
II.1.3.3.4. Soru Zamirleri.....	147
II.1.3.3.5. Dönüşlülük Zamirleri.....	149
II.1.3.4. Zarflar.....	151
II.1.3.4.1. Yer-Yön Zarfları.....	151
II.1.3.4.2. Zaman Zarfları.....	155
II.1.3.4.3. Durum Zarfları.....	169
II.1.3.4.4. Miktar Zarfları.....	175
II.1.3.4.5. Soru Zarfları.....	182
II.2. FİLLER.....	185
II.2.1. Fiil Yapımı.....	186
II.2.1.1. Basit Fiiller.....	186
II.2.1.2. Türemiş Fiiller.....	186
II.2.1.3. Birleşik Fiiller.....	186
II.2.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	186
II.2.1.4.1. Fiil Çatıları.....	187
II.2.1.4.1.1. Ettirgen Çatı.....	188
II.2.1.4.1.2. Edilgen Çatı.....	189
II.2.1.4.1.3. İşteş Çatı.....	190
II.2.1.4.1.4. Dönüşlü Çatı.....	190
II.2.1.5. İsimden Fiil Yapan Ekler.....	191
II.2.2. Fiil Çekimi.....	192
II.2.2.1. Asıl Fiil Çekim Ekleri.....	192
II.2.2.1.1. Şahıs Ekleri.....	192
II.2.2.1.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri.....	192
II.2.2.1.1.1.1. Teklik Birinci Şahıs.....	192
II.2.2.1.1.1.2. Teklik İkinci Şahıs.....	193
II.2.2.1.1.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs.....	193
II.2.2.1.1.1.4. Çokluk Birinci Şahıs.....	194
II.2.2.1.1.1.5. Çokluk İkinci Şahıs.....	194
II.2.2.1.1.1.6. Çokluk Üçüncü Şahıs.....	195

II.2.2.1.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri.....	195
II.2.2.1.1.2.1. Teklik Birinci Şahıs	195
II.2.2.1.1.2.2. Teklik İkinci Şahıs.....	195
II.2.2.1.1.2.3. Teklik Üçüncü Şahıs.....	196
II.2.2.1.1.2.4. Çokluk Birinci Şahıs.....	196
II.2.2.1.1.2.5. Çokluk İkinci Şahıs	196
II.2.2.1.1.2.6. Çokluk Üçüncü Şahıs	197
II.2.2.1.1.3. Emir Çekiminde Şahıs Ekleri	197
II.2.2.1.1.3.1. Teklik Birinci Şahıs	197
II.2.2.1.1.3.2. Teklik İkinci Şahıs.....	198
II.2.2.1.1.3.3. Teklik Üçüncü Şahıs.....	198
II.2.2.1.1.3.4. Çokluk Birinci Şahıs.....	199
II.2.2.1.1.3.5. Çokluk İkinci Şahıs	199
II.2.2.1.2. Şekil ve Zaman Ekleri.....	200
II.2.2.1.2.1. Haber (Bildirme) Kipleri	200
II.2.2.1.2.1.1. Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman Ekleri	200
II.2.2.1.2.1.1.1. Birinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Eki	200
II.2.2.1.2.1.1.2. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Eki	201
II.2.2.1.2.1.1.3. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zamanın Olumsuz Şekli	201
II.2.2.1.2.1.2. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman Ekleri	202
II.2.2.1.2.1.3. Adet Geçmiş Zaman	202
II.2.2.1.2.1.4. Şimdiki Zaman Ekleri.....	203
II.2.2.1.2.1.5. Geniş Zaman Ekleri	204
II.2.2.1.2.1.5.1. Geniş Zamanın Olumsuzluk Şekli	205
II.2.2.1.2.1.6. Gelecek Zaman Ekleri	205
II.2.2.1.2.1.6.1. Birinci Tip Gelecek Zaman Eki	206
II.2.2.1.2.1.6.1. İkinci Tip Gelecek Zaman Eki	207
II.2.2.1.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri.....	207
II.2.2.1.2.2.1. Emir-İstek	207
II.2.2.1.2.2.1.1. Teklik Birinci Şahıs	207
II.2.2.1.2.2.1.2. Teklik İkinci Şahıs	208
II.2.2.1.2.2.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs.....	208
II.2.2.1.2.2.1.4. Çokluk Birinci Şahıs.....	209
II.2.2.1.2.2.1.5. Çokluk İkinci Şahıs.....	209
II.2.2.1.2.2.2. İstek	210
II.2.2.1.2.2.2.1. Birinci Tip İstek Kipi	210
II.2.2.1.2.2.2.2. İkinci Tip İstek Kipi.....	210
II.2.2.1.2.2.3. Gereklilik.....	211
II.2.2.1.2.2.4. Şart	211
II.2.2.1.2.3. Birleşik Çekim.....	212
II.2.2.1.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi	212
II.2.2.1.2.3.1.1. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Hikâyesi	213
II.2.2.1.2.3.1.2. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Olumsuz Hikâyesi.....	213
II.2.2.1.2.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekinin Hikâyesi	213
II.2.2.1.2.3.1.4. Şimdiki Zaman Ekinin Hikâyesi	214
II.2.2.1.2.3.1.5. Geniş Zaman Ekinin Hikâyesi	214
II.2.2.1.2.3.1.6. Geniş Zaman Ekinin Olumsuz Hikâyesi	215
II.2.2.1.2.3.1.7. Adet Geçmiş Zaman Ekinin Hikâyesi.....	215
II.2.2.1.2.3.1.8. Şart Kipinin Hikâyesi.....	215
II.2.2.1.2.3.1.8. İstek Kipinin Hikâyesi	216
II.2.2.1.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi	216
II.2.2.1.2.3.2.1. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Rivayeti.....	216
II.2.2.1.2.3.2.2. Şimdiki Zaman Ekinin Rivayeti.....	217
II.2.2.1.2.3.2.3. Adet Geçmiş Zaman Ekinin Rivayeti	217
II.2.2.1.2.3.2.4. Geniş Zaman Ekinin Rivayeti	217
II.2.2.1.2.3.2.5. Geniş Geçmiş Zaman Ekinin Olumsuz Rivayeti.....	218
II.2.2.1.2.3.3. Şart Birleşik Çekimi	218
II.2.2.1.2.3.3.1. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Şartı	219
II.2.2.1.2.3.3.2. Şimdiki Zaman Ekinin Şartı.....	219
II.2.2.1.2.3.3.3. Geniş Zaman Ekinin Şartı.....	219
II.2.2.1.2.3. İsimlerin Ek (Cevher) Fiille Çekimi	220
II.2.2.1.2.3.1. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	220

II.2.2.1.2.3.1.1. İkinci Teklik Şahıs	220
II.2.2.1.2.3.1.2. Üçüncü Teklik Şahıs	221
II.2.2.1.2.3.1.3. Birinci Çokluk Şahıs	221
II.2.2.1.2.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi	221
II.2.2.1.2.3.2.1. Üçüncü Teklik Şahıs	222
II.2.2.1.2.3.3. Şart Çekimi	222
II.2.2.1.2.3.4. Geniş Zaman Çekimi	223
II.2.2.1.2.3.4.1. Birinci Teklik Şahıs	223
II.2.2.1.2.3.4.2. İkinci Teklik Şahıs	223
II.2.2.1.2.3.4.3. Üçüncü Teklik Şahıs	223
II.2.2.1.2.3.4.4. Birinci Çokluk Şahıs	224
II.2.2.1. Fiil İşletme Ekleri	224
II.2.2.1.1. Sıfat-Fiil Ekleri	225
II.2.2.1.2. Zarf-Fiil Ekleri	229
II.2.2.1.2.1. Basit Zarf-Fiil Ekleri	229
II.2.2.1.2.2. Hâl Ekleriyle Oluşmuş (Geçici Birleşik) Zarf-Fiil Ekleri	231
II.2.2.1.2.2.1. Sıfat-Fiil Eki Üzerine Hâl Eki Gelmesiyle Oluşan Zarf-Fiiller	231
II.2.2.1.2.2.2. Sıfat-Fiil Eki Üzerine Ekleşmiş Bir Edat Gelmesiyle Oluşan Zarf-Fiiller	234
II.2.2.1.2.2.3. Sıfat-Fiil Eki Üzerine Bir Yapım Eki Gelmesiyle Oluşan Zarf-Fiiller	234
II.2.2.1.2.2.4. Zarf-Fiil Eki Üzerine Enklitik Gelmesiyle Pekiştirilmiş Olan Zarf-Fiiller	235
II.2.2.1.2.2.5. İsim Fiil Eklerinden Oluşan Zarf-Fiiller	236
II.2.2.1.2.2.6. Diğer Zarf-Fiil Eki	237
II.2.2.1.3. İsim-Fiil (Master) Ekleri	237
II.3. EDATLAR	239
II.3.1. Ünlemler	239
II.3.1.1. Seslenme Ünlemleri	239
II.3.1.2. Soru Ünlemleri	240
II.3.1.3. Gösterme Ünlemleri	241
II.3.2. Bağlaçlar	242
II.3.2.1. Sıralama Bağlaçları	243
II.3.2.2. Denkleştirme Bağlaçları	245
II.3.2.3. Karşılaştırma Bağlaçları	246
II.3.2.4. Cümle Başı Bağlaçları	247
II.3.2.5. Sona Gelen Bağlaçlar	253
II.3.3. Son Çekim Edatları	255
III. BÖLÜM	274
III. CÜMLE BİLGİSİ	274
III.1. KELİME GRUPLARI	274
III.1.1. İsim Tamlaması	274
III.1.1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması	274
III.1.1.2. Belirtili İsim Tamlaması	275
III.1.2. İyelik Grubu	275
III.1.3. Sıfat Tamlaması	276
III.1.4. Tekrar Grubu	277
III.1.4.1. Aynen Tekrarlar	277
III.1.4.2. Eş veya Yakın Anlamlı Tekrarlar	278
III.1.4.3. Zıt Anlamlı Tekrarlar	278
III.1.4.4. İlaveli Tekrarlar	279
III.1.5. Birleşik Fiil Grubu	279
III.1.5.1. İsim+Yardımcı Fiil Yapısında Olanlar	279
III.1.5.1.1. İsim+Yardımcı fiil yapısındaki Geçişli Birleşik Fiil Grubu	280
III.1.5.1.2. İsim-Yardımcı Fiil Yapısındaki Geçişsiz Birleşik Fiil Grubu	280
III.1.5.2. Fiil+Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller(Tasvir Fiiller)	281
III.1.5.2.1. Yeterlilik/İktidarlık İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	281
III.1.5.2.2. Tezlik İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	282
III.1.5.2.3. Süreklilik İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	283
III.1.5.2.4. Yaklaşma (Gerçekleşmeyen Fiil) İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	285
III.1.5.2.5. Hareketin Başladığını İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	285
III.1.5.2.6. Hareketin Bittiğini İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	285

III.1.5.2.7. Kararlılık ve Kesinlik İfade Eden Birleşik Fiil Grubu	287
III.1.5.2.8. Hareketin Başkasının Yararına yapılmasını İfade Eden Birleşik Fiiller.....	288
III.1.5.2.9. İki Birleşik Fiilden Oluşan Yapılar	288
III.1.5.3. Deyimleşmiş ve Kalıplaşmış İfadeler	288
III.1.5. Birleşik İsim (Özel İsim) Grubu	290
III.1.6. Ünlem Grubu	290
III.1.7. Unvan Grubu	291
III.1.8. Edat Grubu.....	292
III.1.9. Bağlama Grubu	292
III.1.10. Sayı Grubu	293
III.1.11. Sıfat-Fiil Grubu.....	294
III.1.12. Zarf-Fiil Grubu	294
III.1.13. İsnat Grubu	295
III.1.14. Yönelme (Yaklaşma) Grubu.....	297
III.1.15. Bulunma Grubu	298
III.1.16. Ayrılma Grubu.....	298
III.1.17. İlgî Grubu	299
III.1.18. Klişeleşmiş Yapılar.....	299
III.2. CÜMLELER	300
III.2.1. Yapıları Bakımından Cümleler	300
III.2.1.1 Basit Cümleler	300
III.2.1.2. Birleşik Cümleler.....	301
III.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle.....	301
III.2.1.2.2. Ki'li Birleşik Cümle.....	302
III.2.1.3. Karmaşık Cümleler.....	303
III.2.1.4. Girişik (İç içe) Cümleler	304
III.2.1.5. Sıralı Cümleler.....	305
III.2.1.5.1. Bağımlı Sıralı Cümle	305
III.2.1.5.2. Bağımsız Sıralı Cümle	306
III.2.1.6. Bağlı Cümleler.....	307
III.2.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler	308
III.2.2.1 Fiil Cümleleri.....	308
III.2.2.2. İsim Cümleleri	309
III.2.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler.....	310
III.2.3.1. Kurallı Cümleler	310
III.2.3.2. Devrik Cümleler	311
III.2.4. Anlamlarına Göre Cümleler.....	312
III.2.4.1. Olumlu Cümleler	312
III.2.4.1.1. Normal Olumlu Cümleler	312
III.2.4.2. Olumsuz Cümleler	312
III.2.4.2.1. Olumsuzluk Ekiyle Oluşan Olumsuz Cümleler	313
III.2.4.2.2. Edatlarla Oluşan Olumsuz Cümleler	313
III.2.4.2.3. Soru Ekiyle Oluşan Olumsuz Cümleler	314
III.2.4.2.3. Yok Kelimesiyle Oluşan Olumsuz Cümleler	314
III.2.4.3. Soru Cümleleri.....	315
III.2.4.3.1. Soru Ekiyle Oluşanlar	315
III.2.4.3.2. Soru Zamiri ile Oluşanlar.....	315
III.2.4.3.3. Soru Zarfıyla Oluşanlar.....	316
III.2.4.4. Emir Ekiyle Oluşan Rica İfade Eden Cümleler	316
IV. BÖLÜM	317
IV. ÇEVİRİ METİN	317
V. BÖLÜM.....	362
V. DİZİN	362
SONUÇ.....	505
KAYNAKÇA	522

EKLER	534
ÖZGEÇMİŞ	541

KISALTMALAR

Ar. : Arapça

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

çev. : Çeviren

Çin. : Çince

ÇKT. : Çağdaş Kırgız Türkçesi

Ed. : Editör

ET : Eski Türkçe

F. : Farsça

haz. : hazırlayan

İt. : İtalyanca

M02-M76: Muhtasar Tarih-i Kırgıziya

Moğ. : Moğolca

Rus. : Rusça

s. : sayfa

S. : Sayı

Ş002-Ş128.: Tarih-i Kırgız Şadmaniya

tar. : tarih

tn : tamlanan

Tr. : Türkçe

Ty : tamlayan

vb. : ve başkaları

vd. : ve diğerleri

ÇEVRIYAZI İŞARETLERİ

آ،	a	
ا، ه	e	
اي، ي	é	(Kelime başı ve ilk hecede)
اي، ي	ı	
اي، ي	i	
او، و	o	
او، و	ö	
او، و	u	
او، و	ü	
آ	ā	
ي	î	
و	ū	
بـ	b	
ج	c	
چ	ç	
د	d	
فـ	f	
گـ	g	
غـ	ğ	
ح	h	
خ	h	
هـ/ه	h	
ژ	j	
كـ/ك	k	
ق	q	
ل	l	
م	m	
ن	n	
نـكـ/نـكـ	Æ	
ڭـ/ڭـ	ñ	

پ	p
ر	r
س	s
ش	š
ص	ṣ
ط	t
ث	ṭ
ذ	v
ز	v
ح	y
ج	z
خ	z̄
د	ż
ڊ	‘
ڌ	’

EKLER

Ek1: “Muhtasar Tarih-i Kırgızıya” dan örnek metin.

Ek2: “Tarih-i Kırgız Şadmanıya” dan örnek metin.

Ek3: İslah edilmiş Arap alfabesi ile yazılmış metin örneği.

Ek4: 1927 yılında kabul edilmiş olan Latin alfabesi ile yazılmış metin örneği.

Ek5: Osmanaalı Sıdık Uulu’na ait bazı belgeler.

0. GİRİŞ

KIRGIZLAR, KIRGIZCA VE KIRGIZ EDEBİYATI

0.1. Kırgızlar Hakkında

Türk Tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olan Kırgızlar Çin kaynaklarının vermiş olduğu bilgilere göre M.Ö. III. yüzyıllarda kendi devletlerini kurmuşlardır.

Kırgızistan Cumhuriyeti 70°-80° doğu, 42°-39° güney enleminde Orta Asya'nın kuzey-doğu bölgesinde dağlık bir bölgede kurulan bir Türk Cumhuriyetidir. Güneyde Ala-Dağları, Küngey, Kırgız Dağları ve daha ötesinde, batıya doğru Çu Nehri, batıda Tanrı Dağları, kuzeyde İli ötesi dağ sırtları, doğuda Tanrı Dağlarının orta kısmı, kuzey-doğuda Kaşgar ve Kök-Şal Dağları ile sınırlanmış olan bir ülkedir (Arat, 1977: 735-741).

0.1.1. Kırgızların Etnik Kökeni

Kırgızlar Türk boyları arasında adları bilinen en eski kavimlerinden biridir. Kırgızların etnik kökenini incelemede elimizde iki türlü kaynak bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kırgızların etnik kökenini yansıtan efsane ve şecereler, diğeri de Kırgızların adının geçtiği eski yazılı kaynaklardır.

Kırgızların etnik kökenini yansıtan efsane ve şecereleri bilimsel açıdan incelemede iki farklı yol bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kırgızların etnogenezi ile ilgili olan geleneksel şecere bilgileri, bir diğeri de Kırgızların yerleşmiş oldukları yere göre ortaya çıkmış efsanelerdir. Kırgızların etnik kökeni hakkında söylenen halk şecerelerini etnik ve tarih bakımından incelediğimizde iki önemli ana fikir ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi "Kırgızların atalarının Türk veya Oğuz Han'ın neslinden gelen "Kırgız", diğeri de "Kırgız'ın kırk kızdan türemesi" gibi söylentilerdir. Togolok Moldo Kırgızların menşei hakkında şunları demiştir:

“Türk’ün sekizinci nesli Oguz (Uguz) handır, Oguz Han’ın oğulları ise Burut, Burat, Kırgızdır. Kırgızlar takriben M.Ö. 2700 yıllarında Kazan Køl, Ak Deniz, Altay Dağları arasında, Orhon Deryası boyunda, Ertiş Deryası ovalıklarında ve Ertiş ile Orhon bölgesinin arası olan Şapşak adlı yerde oturmuşlardır. Yılkı ve koyunları alaca, benekli olmuştur. Alaca yılkı ve ak kalpaklı Kırgızlar olarak ün kazanmışlardır. Enisey denen yer kadimden beri Kırgız Hanları’nın otlakları bulunan ve Kırgızların oturdukları geniş yerdir” (Kocobekov, 2009: 174).

İncelediğimiz metinde de Kırgızların ortaya çıkışı üzerine ve Kırgız adının nereden geldiği üzerine bilgiler bulunmaktadır. Osmanaalı Sıdık Uulu’nun eserlerinde Kırgız’ın Muhammed peygamberin doğumundan 3400 yıl önce dünyaya geldiği hakkında: *“Kırgız dünyahge kelgenge Muhammed ‘aleyhisselamdin 3400 yıl evvel kelibdi haşırkığa 4700 yıl çemeli bola”* (Ş027/06) [Kırgız dünyaya Muhammed aleyhiselamdan 3400 yıl önce gelmiş. Şu anda yaklaşık 4700 yıl oldu]demektedir. Eserin başka bir yerinde ise Kırgızların tarihlerini araştırarak Hz. Adem’e kadar ulaştırdığı hakkında da:

“Kırgızğa tārīh yazuçi ādemi yok bolğanı üçün Kırgız kırk kızdān dēp şeyh Mansurdan bir néçe ‘aqlğa ma ‘kul bolmağan hikāyetler keltürgen körfende tiri aldap aluçılarnıñ sözleri cānıma ötüp on beş yıldan berü ahtarıp tikşerip iki yüz miñ Kırgızdın ata babaların taratıp tā Ādem ‘aleyhi’lsellamğa yetkürdim” [Kırgızların tarih yazacak adamı olmadığı için, Kırgız kırk kızdān gelmektedir diye Şeyh Mansur gibilerin birçok akla uymayan uyduruk hikâyeleri canımı sıktığı için on beş yıldan beri araştırarak Kırgızın ecdadını ta Ādem aleyhiselama kadar ulaştırdım](M10/07)

demektedir.

Bunlar dışında Oğuzhan’ın Kırgız adında bir torunu olduğundan bahsetmekle birlikte Kırgız adının “kır” ve “gez” kelimelerinin birleşmesinden oluşan kirgezen anlamındaki kelimedden geldiğini ya da baştan beri Kırgız olarak isimlendirildiği hakkında da şu şekilde yazmaktadır:

“Oğuzdin yigirmi tört nebiresi bolıp biri Kırgız yāki Kazak bolıp hazırda iki yüz miÆ tütün bolup Kırgıznu ‘Araplar dēp aytu da boladur yā ‘ni dala ādemi dimekdür ba ‘zılar kır gezdan Kırgız deydi yāki evvelden naq at koyulğan Kırgız

dép” [Oğuz’un yirmi dört torunu olup, biri Kırgız veya Kazak olup, şu anda iki yüz bin hane olup, Kırgızı Araplar diye de söylemek mümkündür, yani dala insanı demektir. Bazıları ise kır gezden Kırgız derler veya eskiden açık bir şekilde Kırgız olarak adlandırılmıştır] (M17/12).

Kırgızların etnik kökenini incelemede başvurduğumuz efsane ve şecerelere dayalı kaynaklar dışında, Kırgız adı ve yerleştikleri yerlerle, topraklarının kaydedildiği eski yazılı kaynakların da olduğu görülmektedir.

Ahmet Taşağıl, Kırgızların eski yurdunun Kömen Dağları’nın kuzeyi, Yenisey Nehri’nin kollarından Kem havzası olduğunu, Kırgızların ortaya çıktığı bölgenin yapılan arkeolojik kazılar sonucunda en eski Türk yurdu olarak belirlendiğini, M.Ö. 2500-1700 arası Afanasyeva sonra 1700-1200 arası Andronova kültürlerinin temsilcilerinin Türk soyunun proto-tipi olduğunu ve Kırgızların ilk olarak Büyük Hun İmparatorluğu’nun Shanyü’sü Mo-tun zamanında zikredildiğini belirtmiştir (2013: 75).

İlk defa Çin yıllıklarında M.Ö. 203-201 yılına ait Sıma Tsıyan’ın eseri *Şi Tszı*’de Kırgızlar Hunların hâkimiyeti altına girmiş olan beş halktan biri olarak kaydedilmiştir ve yerleşim yeri, sahip oldukları topraklar hakkında bilgi verilmemiştir. Sadece Hunların kuzeyinde küçük bir ülkeleri olduğunu kaydetmiştir (Kıldıroğlu, 2013: 49). Ahmet Taşağıl ise 203 yıllarında Kırgızların Altay Dağlarının kuzeyinde Kem Irmağı civarında yaşadıklarını söylemiştir (2013: 75).

Büyük Han Tarihi’nin yazarı Ban Gu’nun M.Ö. 1. asrın ikinci yarısındaki olaylar hakkında verilmiş olduğu bilgilerde Kırgız ülkesi, Hunların kuzeyindeki komşuları şeklinde gösterilmiştir. Bu bilgilerde Kırgızların Hun Şanyüsü’nün merkezinden batıya 7000 li¹ uzaklıkta, Çeşi’den (Turfan) kuzeye 5000 li uzaklıkta yaşadıkları kaydedilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak Sovyet bilim adamı arkeolog S. V. Kisilev Kırgızların eski devirlerindeki yerleşim yerlerini Kuzey-Batı Moğolistan’la ilişkilendirirken, V.V. Bartold ise bu bilgilerin yanlış olduğunu belirterek Kırgızların Usunlar² ülkesinin doğusunda yerleştiğini ileri sürmüştür

¹Çin ölçü birimidir. Bir li 559 metrelik bir uzunluğa tekabül etmektedir. Bk. Özkan İzgi, “Çin Elçisi Wang Yen-Te’nin Uygur Seyehatnamesi”, Ankara, 1989, s.56.

²Usunlar Merkezi ve Orta Asyayı M.Ö. 3. yüzyıl- M. S. 5. yüzyıla kadar vata edinen kabileler birleşimidir. M.Ö. 160 yıllarında Merkezi Asyadan Tanrı Dağlarına göç ederek yerli Sakaları kendi ege-menliği altına almışlardır. Antroplojik özellikleri bakımından Usunlar, Mangoloid özellikler taşımaktadırlar. Usunlar bazı bilim adamlarına göre Doğu İran kabilelerinden Asman-Asiylere benzetilirken, bazı bilim adamları Türk dilinde konuşan halklara ve Hind-Gotlara benzetilmiştir (Kırgız

(Kıldıroğlu, 2013: 50). Ahmet Taşağılı, bu belirlenen b6lgenin Altay Dağlarının kuzeyine ve Tannu-ola (Sayan) Dağlarının batısına d6şt6đ6đn6 ve bu d6nemde Kırgızların Wu-sunların yaşadığı Isık G6l'6n kuzeyine doğru yayıldıklarını, Chih-chi Shan-y6 tarafından yenilince de tekrar eski yerlerine d6nd6klerini dile getirmiştir (2013: 76).

Bazı bilim adamlarına g6re Kırgızların, yukarı Yenisey ve Kuzey-Bati Moğolistan'daki Kırgız-Nor G6l6 etrafında yaşadıkları tahmin edilmekle birlikte H. Y. Buçirin, H. A. Aristof, A.H. Bernştam, arkeolog Yu. S. Hudyakov, Sinolog L. A. Borovkova gibi araştırmacıların g6r6şlerine g6re de Kırgızların eski d6nemlerden beri Doğu Tanrı Dağlarında (Doğu T6rkistan) yaşadıkları s6ylenmektedir (Kıldıroğlu, 2013: 50).

Elimizde bulunan efsaneler dışında, eski yazılı kaynaklarda da Kırgız adı g6r6lmektedir. Kırgız adı elimizde bulunan en eski kaynaklardan Çin kaynaklarında M.6. 203-201 yılları arasında Sima Tsıyan tarafından verilen bilgilerde geçmektedir. Bu bilgilerde Kırgızlar *Ko-k'un* şeklinde geçmektedir. Pan Ku'nun (M.6. 32-92) Eski Han Tarihi (M.6. III-I.asır) adlı eserinde M.6.49 yılındaki olayları anlatan bilgilerde *Chien-k'un*, 6 S6lale Tarihi'nde *Chien-k'un* (M.S. 220-589) ve *Ko-k'un*, daha sonra Chou Shu S6lalesi ve Pie Shih (IV-VII. yy) tarihinde *Ch'i-ku*, IX. asırda hazırlanan T6ng Tien ansiklopedisindeki Suei Hanedanı zamanına ait bilgilerin içinde *Chie-ku*, Tang S6lalesi devrinin Huei Chang saltanat devresine (841-846) ait Li Wei-kun'un verdiği bilgilerde *Chiachia-ssu*, aynı eserin altıncı b6l6m6nde de *Chien-k'un*, *Ho-ke-ssu* şeklinde geçmektedir (Kıldıroğlu, 2013: 30).

Eski T6rk yazıtlarında da geçen Kırgız adı, K6ltiğin yazıtında, Bilge Kaçan yazıtında, Tonyukuk yazıtında, Moyon-ur yazıtında, Suci yazıtında *Kırkız* şeklinde geçmektedir. Demek 6. asırda Kırgız adı bug6nk6 biçimine en yakın şekilde kullanılmaktaydı (Kıldıroğlu, 2013: 32).

7. y6zyılın sonlarında Kırgızlar, Çinliler tarafından Hakas olarak da isimlendirilmiştir. Asyanın g6ney-doğusunda, doğuda Baykal G6l6'ne, kuzeyden

---

Tarihı Kısakaa Ensiklopediya, 2003: 238). Avrupalı bilim adamlarına g6re Usunlar Indo-Cermendirler ve Avrupadan gelmişlerdir. Usunlar hakkında ilk yazılı kaynak Çin kaynaklarında Mao-tun'un mektubunda geçmektedir. Fakat bu mektupta sadece isimleri zikredilmiştir. Yerleştiği yer hakkında ise Han-shu, Usunlar ile Y6eilerin Tun-hunag ile Chi-lienlerin arasında yaşadıklarını zikretmiştir. Atropolojik 6zellikleri hakkında elimizde bulunan tek yazılı kaynak da Yen Shih-ku tarafından yazılmıştır. Bu kaynağa g6re g6zlerinin mavi, sa ve sakallarının kırmızı olduğu bilinmektedir (6gel, 148: 259-278).

Doğu Türkistan'a kadar uzanan bir devlet kuran Hakasları Çinliler uzun boylu, sarı saçlı, al yanaklı, mavi gözlü ve oldukça medeni bir millet olarak tasvir etmişlerdir (Arat, 1977: 735-741).

Kırgız adı Arap-Fars kaynaklarında da geçmektedir. Kırgız adı İslam coğrafyacılarından İbn Hurdadbih, İbn el-Fakih, el-İstahri, yazarı bilinmeyen Farsça yazılmış Hudud el-âlem gibi diğer şahısların eserlerinde *Hırhız* şeklinde geçmektedir. XI. asırdan sonra Kaşgarlı Mahmud başta olmak üzere yazarı bilinmeyen Mecmel-eltevarih (1126), İdrisi (XII. asır), Fars asıllı Moğol tarihçisi Reşidüddin (1247-1318) gibi diğer şahısların eserlerinde de *Qırqız* şeklinde yer almaktadır (Kıldıroğlu, 2013: 32).

Batı kaynaklarında da Kırgız adına rastlandığı görülmektedir. Batı kaynaklarında Greklerde Kırgız adına rastlanmaktadır. 568 yılında Batı Türk Kağanlığına Bizans elçisi olarak gelen Zemarh'ın bu seyahatle ilgili yazmış olduğu bilgilerde Kırgız adına *Herhiz* şeklinde rastlanmaktadır. VIII. yüzyıla ait Tibet metninde de Kırgız adı *Khe-rged*, *Gir-tis*, *Hir-kis* şeklinde kaydedilmiştir. XIII-XVIII. yüzyıl Moğol kaynaklarında da *Kigut*, *Kırgut*, *Kergut* şeklinde rastlanmaktadır. Ayrıca Kırgızların Kalmuklar ve Çinliler tarafından *Burut* şeklinde isimlendirildikleri de görülmektedir (Kıldıroğlu, 2013: 34).

Kırgızların etnik kökeninin Türk müdür, değil midir üzerine W. Barthold, Çinilerin Tan Sülalesi Tarihine dayanarak birkaç Kırgız kelimesi geçtiğinden ve Kırgızların o zamanda bile Türkçe konuştuklarından bahsetmektedir. Bu kelimenin biri de “ay” olduğunu ve Kırgızların simalarının diğer Türklerden farklı olarak saçlarının açık renkli, gözlerinin mavi olduğundan bahsetmektedir. M.S.10.asır İran tarihçisi Gerdizi'nin bilinmeyen kaynaklardan alarak Kırgızların saçlarının açık renkli olduğunu ve bu özelliklerinden dolayı Kırgızlarla Slavlar arasında bir akrabalık olduğunu belirtmesine dayanarak büyük ihtimalle esasen Türk olmadıkları hâlde sonradan Türkleşen kavimlerin en eski örneklerinin biri Kırgızların olduğunu söylemiştir (Barthold, 2004: 33-34).

Ahmet Taşağıl, W. Barthold ile Eberhar'dın Kırgızlar üzerinde saç ve göz renklerinin farklı olduğu ve kurttan türemediklerine dayandırarak Türklerden değildir gibi fikirlerine, kurttan türeme rivayeti ile ilgili bilgilerin sadece Göktürlere değil Kao-chelara ve Usunlara da ait olduğunu ve Göktürkler döneminde kurt yani

Aşına'ya bağlananların yalnız hanedan olduklarını dile getirmiştir. Göz ve saç renklerinin farklı olması konusunda da Kırgızların başka bir etnik kökenden geldiklerini göstermediklerini belirterek Hazarlar, Bulgarlar, Kuman-Kıpçakların da tarihî kaynaklarda sarışın ve mavi gözlü şeklinde tasvir edildiklerini, ayrıca I. Göktürk devletinin kağanı Mukan'ın da Çin kaynaklarında kızıl yüzlü, renkli gözlü şeklinde anlatıldığını söylemektedir (2013, 74-75).

0.1.2. Kırgız Adı

Kırgız adı Ligeti'nin "*Kırgız Kavim İsminin Menşei*" adlı makalesinde vermiş olduğu bilgilere göre; Vambery Kırgız adının "kır" ile "gez" kelimelerinin birleşiminden oluştuğunu ve "kırgezen" anlamına geldiğini; Radloff ise "kırk" ve "yüz" sayılarının birleşmiş şekli olduğunu belirtmektedir. Diğer bir kaynağa göre de "kır Oğuz" , yani kır Oğuzları kelimesinden ortaya çıktığını ifade etmektedir (Kasapoğlu, 2005: 28).

Yukarıda geçen açıklamalar gibi Kırgız adının ortaya çıkışı üzerine daha çok efsanelere dayanan açıklamalar bulunmaktadır. Gösterilen bilgiler dışında Kırgızlar hakkında 16.yüzyılda Yuan Şi (Yuan Hanedanının Tarihi) risalesinde de kırk Çin kızının ve kuzey bölgedeki Us halkının oluşturduğu toplumun torunları şeklinde açıklanmaktadır (Osmonov, 2013: 148).

Efsaneler dışında Kırgız adı üzerine lengüistik ve onomastik yöntemlerle incelemeler yapılarak bilimsel açıklamalar da yapılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmalara göre V. Radloff "kırk+yus" (Kırk yüz), Ahmet Togan "kırk+er" (Kırk kişi), D. Aytmuradov "kırk+kız" (Siyah saçlı halk), K. Petrov "kırk+guu" (Kırklar), N. Baskakov "kırk Oğuz" (Kırk Oğuzlar daha doğrusu güney veya batı Oğuzlar), A. Kononov "kırkın+kırğıt+kırğız" (Açık yüzlü, mavi gözlü halk), A. Ömürkulov "Kırgız+kırıl kız" (Yenilmez, istikrarlı) gibi kendi görüşlerini bildirmişlerken (Osmonov, 2013: 150) Türkiyeli bilim adamı Necip Asım ise Türklerin nehirleri *ögüz* olarak adlandırdıklarından *Oğuz* sözünün de *Ögüz* sözünden çıkmış olabileceğini söyleyerek, Kırgız adını Kırgız-ögüz "Kırk nehir" anlamında nehir kenarında yaşayan kırk oymak şeklinde ifade etmiştir (Kıldıroğlu, 2013: 38).

Yukarıda bahsedilen görüşler dikkate alınarak Orhun Yazıtlarında geçen Dokuz Oğuz, On Ok, Otuz Tatar gibi sayı isimleri ile anılan Türk boylarının olması (Ergin,

2016: 33-38), yine Orhun kitabelerinde bu günkü Kırgız kelimesinin Kırkız(Ergin, 2016: 40) şeklinde kayda geçmesi ismin iki kelimedenden oluştuğu ve birinci kısmının kırk sayı ismi olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Kelimenin ikinci bölümü ise Oğuz kelimesinin /ğ/ ünsüzünün düşmesiyle kısalmış şekli olan Uz'un (Abbas Abdullahoğlu'ndan naklen Özkan, 1996: 8) ünlüsünün daralmış şekli olabilir. Kelime Kırk Oğuz demektir

İkinci bir ihtimal de kırk sayı ismine eski Türkçede çokluk eki olarak kullanılan -(I/U)z (A. Von Gabain, 2007: 62) ekinin gelmesiyle oluştuğu ve kırklar, kırk boylar, kırk boydan oluşan topluluk anlamı ifade ettiği söylenebilir.

0.2. Kırgızca

Kırgızca şu anda çoğunluğu Kırgızistan'da olmak üzere Doğu Türkistan bölgesi/Çin, Pamir/Afganistan ve Ulupamir/Van Türkiye'de yaşayan (Özkan, 1997: 82) Kırgızlar tarafından konuşulan bir lehçe olup Kıpçak grubu içinde yer almaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dili kuzey, güney-doğu ve güney batı olmak üzere üç ağza bölünmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dili kuzey ağzına dayanmaktadır.

Ahmet Buran, Kırgız Türkçesini tarihi olarak üç gelişim dönemi içerisinde ele almıştır:

Eski Kırgız Türkçesi (VII-IX. yüzyıllar): Konuşulduğu alanda eski Uygur ve Oğuz Türkçeleriyle sürekli ilişkide olmuştur ve bunlarla birçok ortak yönleri bulunmaktadır.

Orta Kırgız Türkçesi (X-XV. yüzyıllar): Bu dönemde Kırgızlara ait elde edilmiş hiçbir kaynak belge bulunmamaktadır. Kırgız boyları arasında sıkı bir bağ olmuştur. Göçebe bir halkın dili olarak, halk arasında ve halk edebiyatında işlenmiştir.

Yeni Kırgız Türkçesi (XV. Yüzyıldan sonra): XVIII. yüzyıl ortalarından sonra Kırgız Türkçesine Arapça ve Farsça kelimeler girmeye başlamıştır. XVIII. yüzyıl ortalarından Ekim devrimine kadar ağızlar arası ayrılıklar görülmeye başlamıştır. Son dönemde ise ağızlar arası ayrılıklar azalmıştır. Ortak yazı dili arama çabaları başlayarak son dönemlerde edebiyat dili özelliği kazanmıştır (2009: 319).

Kırgızcanın Türk lehçeleri içindeki yeri üzerinde birçok bilim adamı tarafından sınıflandırmaların yapıldığı görülmektedir.

Berezin Kırgızca'yı *Tatar ya da Kuzey Grubu* (Kıpçak) içinde ele almıştır. Radloff'un sınıflandırmasında da *Kırgızca Batı Diyalektleri* grubunun *Kırgız diyalektleri* içinde Kara-Kırgız şeklinde geçmektedir. Samayloviç de tek heceli kelimelerin sonundaki /g/ sesinin /v/ sesine değiştiğini esas alarak Kırgızca'yı *Kuzey grubu* içinde almıştır. Ligeti ise daha çok etnik ve coğrafi esaslara dayanarak oluşturduğu sınıflandırmada Kırgızca'yı *Kıpçak dilleri grubu* içinde değerlendirmiştir. Talat Tekin de Türk lehçelerini sınıflandırırken daha çok fonetik yapılarına dikkat ederek Kırgızca'yı *tölü* (tooluu) grubu içinde almıştır (Tekin, 2013: 319-342).

Talat Tekin diğer bir yazısında Kırgızca'yı *ayaq/ tölü* grubunda ele almıştır. Kırgızcanın diğer Türk lehçelerinden çok Altaycaya yakın olduğunu söyleyerek Kırgızca'ya ait belli başlı ses özelliklerini şöyle sıralamıştır:

1. /d/ foneminin /y/'ye dönüşmesi: Eski Türkçede *adaq*>*ayak*, ET *tod*->*toy*- vb.
2. Çok heceli kelimelerin sondaki /ıg/ ve /uğ/ ses gruplarının uzun /u/'ya, /ig/ ve /üg/ ses gruplarının da uzun /ü/'ye değişmesi: ET *taglıg*> *tölü* (tooluu), ET *yılıg*>*cilü* vb.
3. Kelime başında /y/ sesinin /c/ sesine değişmesi: ET *yaş*>*caş*, ET *yıl*>*cil*.
4. Bazı birincil uzun ünlülerin korunması: ET *barı*>*bārı*, ET *ya*>*cā* vb.
5. Türlü ses gruplarının büzülmesiyle oluşan ikincil uzun ünlülerin oluşması: ET *tag*>*tō* (too), ET *ağız*>*ōz* (ooz), ET *küdegü*>*küyöö*, ET *yegen*>*ceen* vb.
6. Dudak çekimi (o-a>o-o, ö-e>ö-ö, ü-e>ü-ö): *col*, *coldordo*, *köl*, *köldör* vb (Tekin, 2003: 95).

Kırgızcanın ağız özellikleri üzerine bilimsel olarak araştırma ve sınıflandırma araştırmaları ise ilk olarak 1930 yıllarında K.K. Yudahin ve İ. Batmanov tarafından başlatılmıştır.

İ. Batmanov, Kırgızca'yı kuzey ve güney olarak iki ağız şeklinde ele almıştır (1938: 13). K.K.Yudahin tarafından yayımlanmış olan "*Kırgızca Rusça*" sözlükte (1940: 9) ve "*Leylekten Toptolgon Maalimattar*" adlı makalesinde Kırgızcanın kuzey ve güney şeklinde iki ağzının aldığını söylerken buna gerekçe olarak güney ağzındaki /ə/ diftongunun ve dudak ünsüzü /w/ sesini (tow, suw) göstermiştir (K. K. Yudahin'den naklen Caparov vd., 2013: 37).

E. Abduldayev ise “*Kırgız Govorloru*” adlı eserinde Çağdaş Kırgız Türkçesini Kuzey ve Güney diyalektleri şeklinde iki gruba ayırmakla birlikte Güney diyalektini İçkilik ağzı, Cañı-Col ve Ala-Buka ağzı, Güneyin orta bölümündeki ağız olmak üzere üç ağza; Kuzey diyalektini de Talas ağzı, Çüy ağzı, Isık-Köl ağzı, Tyan-Şan ağzı olmak üzere dört ağza ayırmıştır (Baytok, 2015: 43).

Diğer bir sınıflandırma da C. Mukambaev tarafından yapılmış olup “*Kırgız Tilinin Dialektlerinin Klassifikatsiyası Cönündö*” adlı bu makalesinde tasnife esas olarak fonotik-morfolojik beş işareti sayılmış, etnik coğrafi konumuna dayanarak Kırgızca *içkilik* ve *tışkılık* şeklinde iki grupta ele alınmıştır (C. Mukambayev’den naklen Caparov vd., 2013: 37).

B.M.Yunusaliyev Kırgızca’yı 1971 yılında ses özellikleri, şekil özellikleri ve söz varlığı açısından değerlendirerek kuzey (Talas, Çüy, Isık-Köl, Ketmen-Töbö, Toguz-Toro), güney doğu (Celalabad, Oş şehrinin etrafı ve Nookat ilçesi Kırgız-Ata suyunun doğusundan Kara-Buura’ya kadar olan bölgeler), güney-batı veya içkilik (Leylek, Batken, Kadamcay, Nookat Kırgız-Ata suyunun batı bölümüne kadar olan bölgeler) şeklinde üç grupta ele almıştır (1971: 79-82).

0.3. Kırgız Edebiyatı

Geçmişini çok eskilere dayanan Kırgızların edebiyat ürünlerinin çoğu sözlü edebiyata dayanır. Bütün Türk toplulukları için ortak kabul ettiğimiz yazılı edebiyat hariç tutulursa çağdaş edebiyatını Kırgız Türkçesinin ayrı bir yazı dili olmasıyla başlatabiliriz.

0.3.1. 20. Yüzyıla Kadar Kırgız Edebiyatı

20. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki Kırgız edebiyatı sözlü ve yazılı edebiyat şeklinde iki başlıkta ele alınmıştır. 19.yüzyılın sonlarıyla 20.yüzyılın ilk çeyreğine kadar Kırgızların zengin bir sözlü edebiyatına sahip oldukları, 19.yüzyılın sonlarına doğru Kırgızlar arasından da yazılı eserler ortaya koyan şair yazarların çıktığı görülmektedir. Bu nedenle Sovyet öncesi Kırgız edebiyatı sözlü ve yazılı edebiyat şeklinde iki başlıkta değerlendirilmiştir.

0.3.1.1. Sözlü Edebiyat

20. yüzyıla kadar yazılı edebiyat örneklerine çok nadir rastlanan Kırgızların çok zengin bir sözlü edebiyata sahip oldukları görülmektedir. Kırgızların sözlü edebiyatında daha çok manzum eserlere rastlanmaktadır. Kırgızların yaşadığı tarih boyunca çeşitli konularda sözlü eserler yarattığını görmekteyiz. Fakat bu yaratılan sözlü eserlerin zamanında yazıya geçirilmediğinden günümüze kadar çok azının ulaştığı görülmektedir.

0.3.1.1.1. Sözlü Edebiyat Türlerinin Derlenmeye Başlaması

Daha önce başlamakla birlikte Kırgız sözlü edebiyat ürünlerini derleme işlerinin ağırlıklı olarak Ekim Devriminden sonra gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu derlenen sözlü edebiyat ürünlerine baktığımızda en küçük hacimli bir iki kelime ya da cümleden kurulan bulmacalardan, atasözlerinden başlayıp büyük hacimli destanlara kadar örneklerin olduğunu görebiliriz.

Bu sözlü edebiyat ürünlerini, sözlü olduğundan dolayı herhangi bir dönem içinde değerlendirmemiz mümkün değildir. Bu sözlü eserler, halk arasında ağızdan ağıza geçerek, nesilden nesile aktarılarak, üzerinde değişiklikler yapılarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Kırgızların sözlü edebiyat ürünlerinin ilk derleme ve araştırma işlerini Ekim Devrimine kadarki ve Sovyet döneminde yapılan derlemeler şeklinde iki grupta ele alabiliriz. Ekim Devrimine kadar ilk derleme işi Kazak bilim adamı Çokan Valihanov tarafından yapılmıştır. Valihanov 1856 yılında Kırgızistan'ın Isık-Köl bölgesine giderek Kırgızlara ait sözlü edebiyat ürünlerini derlemeye başlamıştır. Bu derlemeler sonucunda ilk olarak Manas destanının “*Manastın Balalık Çağı*”, “*Kanıkeyge Üylönüşü*”, “*Kökötöydün Aşı*” gibi bazı bölümlerini yazıya geçirerek “*Cungariyanın Oçerki*” adıyla 1881 yılında yayınlamıştır (Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, 1973: 9).

Diğer bir derleme işi de V.V. Radloff tarafından yapılmıştır. Radloff Kırgızistan'ı toplamda iki kere ziyaret ederek, Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde 1862-1869 yılları arasında Isık-Köl ve Çüy bölgesinde yaşayan Bugu, Sarbagış, Solto gibi Kırgız boylarından sözlü edebiyat ürünlerinden “*Manas*”, “*Coloy Kan*”, “*Er Töştük*”

destanlarıyla birlikte ağıt örneklerini derleyerek “*Obraztsı Narodnoy Literaturı Severnih Tyurkskih Plemen*” (Kuzey Türk Boylarının Halk Edebiyatı Örnekleri) adıyla eserinin V.Cildinde Kiril alfabesiyle yayımlamıştır (Radloff, 1885).

Radloff bu eserinde “*Manas*”, “*Semetey*”, “*Coloy kan*”, “*Er Töştük*” gibi halk masalları ile “*Kulmurza*” gibi uzun şiir (poem) ve kısa ağıt örneklerine yer vermiştir.

Ekim Devrimine kadar Kırgız sözlü edebiyat örneklerini derleme işlerinde Valihanov ve Radloff dışında Macar bilim adamı G. Almaşi'nin “*Manas Batırdın Semetey Menen Koştoşkonu*” adlı bölümünü 1911 yılında yayımladığı görülür. Bunlar dışında Rus ressam, bilim adamı Semirnov ve Belinskiy'in derlemelerine de rastlanır (Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, 1973: 10).

İlk olarak Kayum Miftakov'un yaptığı Sagımbay Orazbakov manasçıdan “*Manas*” destanı Sovyet döneminin yapılan ilk derleme örneklerinden biri sayılır. Bu dönemlerde sözlü edebiyat ürünlerini toplama, derleme işlerini Türkistan Bilim Komitesi düzenlemiştir ve bunun başında da Kayum Miftakov bulunmaktadır. Bu dönemlerde Miftakov “*Kurmanbek*”, “*Canış Bayış*”, “*Kococaş*”, “*Sarinçi-Bököy*” gibi destanları derlemiştir (İbraimov, 2015: 125).

Kırgızların sözlü edebiyatının, örf ve adetlerinin derlenmesinde İbrayım Abdırahmanov'un da yeri önemlidir. Abdırahmanov 1922 yılında ilk olarak Manas destanını Sagımbay'ın ağzından Manas'ın doğumundan ölümüne kadarki bütün bölümlerini yazıya geçirmiştir (Kırgız Adabiyatının Tarihi 2, 2004: 353).

Bunlar dışında Aalı Tokombayev tarafından “*Kurmanbek*”, Cuma Camgırçıyev tarafından “*Er Töştük*”, Huseyin Karasaev tarafından da “*Olcobay Menen Kişimcan*” adlı destanların varyantları derlenmiştir (Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, 1973: 15).

1930 yıllarına gelindiğinde sözlü edebiyat alanı gelişerek ülkenin her yerinde Yazarlar Birliği çatısı altında sözlü halk edebiyatı bölümleri, üniversite ve enstitülerde Halk Edebiyatı Bölümleri açılmaya başlanmıştır. Ayrıca sözlü edebiyat ürünlerini derleme ve araştırma işleri için Dil ve Yazı Bilim Araştırma Enstitüsü, Kırgız Devlet Pedogoji Enstitüsünün Kırgız Dili ve Edebiyatı Bölümleri gibi diğer kurumların okutmanlarıyla birlikte öğrencileri araştırma ve derlemeye gönderilmeye başlanmıştır (Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, 1973: 14).

0.3.1.1.2. Sözlü Edebiyat Türleri

Kırgız sözlü edebiyatı içinde yer alan ürünleri muhtevalarını, konularını dikkate alarak çeşitli şekillerde tasnif etmek mümkündür (Yıldız, 2007: 25).

Emek Türküleri

İnsanların çalışırken hoşça vakit geçirmek, sıkıntılarını dile getirmek veya dert ve sıkıntılarını paylaşmak için söyledikleri anonim ürünlerdir. Bunlar da değişik başlıklar altında değerlendirilmiştir (Yıldız, 2007: 26).

Bekbekey: Hayvancılığın esasında ortaya çıkan emek türkülerinin biridir. Bekbekey türküsü yaz aylarında hayvanları güderken söylenen türkülerdendir.

Şırıldañ: Kırgızlarda tarihten beri atın önemli bir yeri vardır. Şırıldañ türküsü de yıllık atlarına bakan insanların zor ve ağır hayat şartlarını anlatan emek türkülerinden biridir.

Op Mayda: Çiftçilikle ilgili emek türkülerindedir. Bu türkü hasat zamanında buğday, arpa toplama zamanında söylenmiştir.

Ton Çık: Ton çık türküsü daha çok ev işleriyle uğraşan ustalar tarafından elbise dikerken, keçe yaparken, av derilerinin işlenmesi sırasında söylenen emek türkülerinden biridir.

Eski İnanışlara Göre Türküler (Efsun Irları): çeşitli felaketlerin uzaklaştırılması, bazı istek ve dileklerin yerine gelmesi için sözün gücünden faydalanmak üzere bir çeşit tılsım olarak söylenen şiirlere efsun ırları denir (Yıldız, 2007: 255).

Badik aytuu: Badik bir çeşit hastalık adıdır.

Sanat-Nasıyat Irları/ Nasihat Türküleri: Halk edebiyatında didaktik türdeki şiirler bu terimlerle anılır. Sanat nasihat türküleri belli bir konu üzerinde söylenmeyip insan yaşamında her türlü konuyu içine alan, atasözleri gibi genel kabul görmüş sözleri bir araya getirerek ifade edilen şiirlere sanat, nasihat türküleri denir (Yıldız, 2007: 284).

Sanat ve nasihat şiirleri emek sanatı, kadınlar sanatı, eğitim-bilim sanatı ve sanat nasihat şiirleri şeklinde gruplar hâlinde ele alınmıştır (Sanat, Nasıyat Cana Emgek Irları, 2003).

Efsaneler: Efsane anlatı türleri içinde destan, masal, halk hikâyelerine göre daha kısa olup içerisinde abartma ve olağanüstülük taşıyan nesir anlatıdır. Nedeni belli olmayan varlık, hadise ve oluşumlara açıklık getirme, toplumsal ideal ve kurumları geçerli kılma gibi işlevleri bulunur. Herhangi bir yerde, zamanda herhangi bir kişi tarafından söylenebilir (Oğuz vd., 2016: 145).

“Ürkördün Kızı Ülpüldök Suluu”, “Ceti Ögüz”, “Müröktün Suusu” gibi efsaneler bulunmaktadır.

Dinî türküler: Kırgız sözlü edebiyatı ürünlerinden biri olan dinî türkülerinin de diğer türküler gibi ayrı bir önemi bulunmaktadır. Bu türkülerin ortaya çıkmasına, insanoğlunun çocukluk döneminde dünyayı mitlerin aracılığıyla tanınması etkili olmuştur. Dinî türkülerin söylenmesine herhangi bir yaşam şartı sebep olarak o şarta bağlı efsunların, geleneklerin uygulanması şeklinde söylenir. Bazı dinî türkülerin eskiden beri kullanıla gelen kendine has besteleri ve söyleyicileri bulunmaktadır (Kırgız Adabiyatının Tarihi 1, 2004: 316).

“Tükürükçünün Emi” ve “Caramazan”, “Cay Taş”, “Dambır Taş”.

Süyü ırları (Aşk türküleri): Aşk türküleri sevgilinin özelliklerini, ona karşı duyulan sevgiyi, hasreti, daveti, şikâyeti, sitemi dile getiren türkülerdir (Yıldız, 2007: 147).

“Seketpay”, “Ürpükan”, “Ak köynök”, “Kelincan”, “AkSelki”, “Ak Çabak”, “Aşık Car”, “Perizat”, “Ak Tamak”, “Asıl Car”, “Özgöçöm”, “Mirzayım”, “Ak Irgal”, “Nazik Can”.

Aşk türkülerinin içinde yanma, yakarma şekline de rastlanır: “Alımkan”, “Ak Çabak”, “Kerme Kaş”, “Ak Selki”, “Kara Köz”, “Ay Tamak”, “Zardalım”, “Datka Ayım”, “MirzaAyım”, “Dardi Zar” gibi örnekleri bulunmaktadır (Süyü Irları, 2003).

Ağıtlar (Koşok): Üzülme, pişmanlık duymak ve yanmak anlamında bun, sıkıntılı bir şekilde söylenen kaygılı, üzüntülü şiirlerdir. Ağıtlar kendi içinde ikiye bölünmektedir bunlardan biri insan ölünce söylenen ağıtlardır, ikincisi de kızını everirken söylenen ağıtlardır (Koşoktor, 2002: 5).

“Mergendin Ayalının Koşogu”, “Mergen CönündöKoşok”, “Kargul”, “Manas” destanındaki Kanıkey’in ağıdı, “Kococaş” destanındaki Zulayka’nın ağıdı, “UstanınAyalının Koşogu”, “Dıykandın Ayalının Koşogu”.

Arman ırları(Pişmanlık şiirleri): İnsanların ulaşmak istedikleri hedefler, kavuşmak istedikleri kişiler ve hayatları ile ilgili arzuları bulunmaktadır. Bu arzularına, iseklerine kavuşamayınca insanlarda yaşama arzusu kaybolarak pişmanlıklar ortaya çıkar. Bu duyguların dile getirdiği türkülere de arman ırları denir (Yıldız, 2007: 142).

“Cokçuluk”, “Koyçuların Armanı”, “Oyday”, “CaşBalaga Bergen Kızdın Armanı”, “Anciyanga BergenKızdın Armanı”, “Küñötay KızdınArmanı”, “Çalga Bergen KızdınArmanı” (Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, 1973: 85).

Bulmacalar: Bulmacalar tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı olayları, insan, hayvan, bitki gibi canlıları, eşyaları akıl ve zekâ gibi soyut kavramlarla, dinî konu ve motifleri kapalı şekilde, yakın-uzak ilişkiler ve çağırışimlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (Güleç, 2011: 25).

Bulmacalar Kırgız halkının sözlü edebiyat ürünlerinden en eskisi ve çok geniş bir şekilde kullanılan türlerinden biridir. Tür olarak çok eski dönemlerde ortaya çıkmışsa da günümüze kadar kendi özelliklerini yitirmemiştir (Tabışmaktar, 2002: 9).

Atasözleri: Atalarımızın uzun gözlem ve tecrübeler sonunda vardıkları düşünceleri, öğüt ve örneklemeler yoluyla aktaran, kısa ve özlü sözlerdir. Birçoğu değişmeceli anlam taşıyan, yüzyılların oluşturduğu biçimle kalıplaşarak nesilden nesile geçerek anonim nitelikteki anlatımlardır (Güleç, 2011: 9).

Çocuk Türküleri: Çocuk türkülerinin asıl amacı gençleri eğitmeye ve terbiye etmeye yönelik ortaya çıkmıştır. Bazı çocuk türküleri çocukların konuşma yeteneklerini geliştirme amaçlı söylendiği gibi, bazı türküler de çocukların zekâsının gelişmesine yönelik söylenir. Bu bakımdan çocuk türkülerinin konuları çeşitlilik kazanmıştır. Çocuk türkülerinin üslubu daha kolay olmakla birlikte hacim bakımından kısa, içindeki olayları ilginç ve abartılı şekilde söylenir (Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki, 1973: 125).

Çocuk Türküleri ninniler, oyun türküleri, hayvanlar ve tabiat olaylarını konu alan çocuk türküleri, İkinci Dünya Savaşı dönemindeki çocuk türküleri, bebekler için söylenen oyun türküleri, hayatı ve tabiatı tanımaya yönelik söylenen çocuk türküleri şeklinde sınıflandırılmıştır (Balдар Folkloru, 2002: 6).

“*Baldar Irları*”, “*Ürkör-ürkör TopCıldız*”, “*Kurbaka*”, “*Cele Tart*”, “*Satuu Irı*”, “*Akıyne*”, “*Elkin Too*”, “*Turumtay*”, “*Torpogum*”, “*Taylak*”, “*Ulagım*”, “*BizdinKoy*”, “*Ceerde Tay*”.

Aytış Irları/Atışma Türküleri: Karşılıklı bir şekilde iki kişi tarafından söylenen türkülerdir. Bu türkülerde iki taraftan birinin diğerine göre daha ustaca söyleyip yenmesi esastır. Aytışlar bir yarışma şeklinde geçtiği için karşılıklı atışanların söz ustası, hazır cevap, kültürlü ve geleneği bilen kişiler olmalıdır (Yıldız, 2007: 228).

“*Car Car Ay*”, “*Kız-Cigit*”, “*Kaynaga-Kelin*”, “*Mırza Uul Menen Aksatın*”, “*Eşmambet Menen Toktoguldun Toydo Aytıkani*”, “*Toktogul Menen Kalıktın Aytışı*”, “*Toktogul MenenAlımkuldun Aytışı*”, “*Papı Kalpa*”, “*Artıkbay Kalpa*”.

Çeçendik Sözler: Çeçenlik sözler söz cambazı tarafından duruma göre söylenen etkili çarpıcı sözlerdir (Kırgızca-Türkçe Sözlük I, 2017: 705).

Kırgızlar arasında Asan Kaygı, Buudaybek Sabır Uulu, Ceerençe Çeçen, Akılkaraç, Kalıgul Bay Uulu, Moyut Ake, Sadır Ake gibi söz cambazılığın ustaları bulunmaktadır (Kırgız Elinin Çeçendik Önörü, 2015: 350).

“*Bektin Zordukçulugun Mataydın Cengeni*”, “*Carkın Ayal*”, “*Kuyruçuktun Baylandı Aldagani*”, “*Şarşendin Baylardı Aldagani*”, “*Karaçunaktın Breseden Kutulganı*”.

Masallar: Sözlü edebiyatta nesilden nesile söylenegelen sözlü edebiyat türlerinden biridir. Kırgız sözlü edebiyatında masalları “*comoktor*” ve “*cöö comoktor*” şeklinde iki grupta ele alınmıştır. “*Comoktor*” diğer sözlü edebiyat ürünlerine göre anlam bakımından geniş ve hacim bakımından da diğerlerine göre büyüktür. Bol miktarda kahramanlık olaylarını içine alır ve yetenekli şairler tarafından dillendirilir. “*Comoktor*” genel olarak kahramanlık destanları için kullanılmaktadır. “*Cöö comok*” ise kısa ve genelde nesir şeklinde olup anlattığı olaylar da sıradan basit şekildedir ve gündelik hayatta yaşlılardan gençlere kadar söylenildiği görülür (Kırgız Adabiyatının Tarihi 1, 2004: 480).

“*Ceerençe Çeçen*”, “*Apendi*”, “*Aldar Kösöö*”, “*Asan Kaygı*”, “*Tülkü menen Karışkır*”, “*Tülkü menen Ayuu*” vb.

Destanlar: İster boy, ister bir ulus bazında olsun, ister dar ya da geniş alanda yaşanmış olsun toplumun bütün bireylerini ilgilendiren herhangi bir olayı belli bir tip etrafında toplayarak destancı dediğimiz insanlar tarafından müzik aleti eşliğinde ya da herhangi bir müzik aleti kullanmadan kendine uygun bir akış ve üslup ile nakledilen sanat ve estetik kaygıları taşıyan geçmişteki olayları tam anlamıyla gerçekçi ve abartılı bir şekilde anlatılan kahramanlık konulu manzum-mensur şeklidir (Oğuz vd., 2016: 162).

“Manas”, “Semetey”, “Seytek” (Kırgız Adabiyatının Tarihi 2, 2004), “Kococaş”, “Er Töştük”, “Er Bolot”, “Coodarbeşim”, “Coloy kan”, “Bağış”, “Toltoy”, “Canış, Bayış”, “Kurmanbek”, “Er Tabıldı”, “Cañıl Mırza”, “Er Soltonoy”, “Kız Saykal”, “Kedeykan”, “Sarinci, Bököy”, “Mendirman”, “Olcobay menen Kişimcan”, “Buudayık”, “Seyitbek”, “Şırdakbek”, “Karaç Döö”, “Boston”, “Alp Tobok”, “Ak Maktım”, “Kulmırza menen Aksatın”, “Taylak Baatır”, “Karagul Botom”, “Kız Cibek” vb (Kırgız Adabiyatının Tarihi 3, 2004: 675).

0.3.1.2. Yazılı Edebiyat

Kırgızların yazılı edebiyatının ilk olarak 1924 yılında Ekim Devriminden sonra “Erkin-Too” gazetesinin yayımlanmasıyla başladığı, bundan önce Kırgızlarda yazılı edebiyat örneklerinin bulunmadığı görüşü ile bu görüşü reddeden iki görüş mevcut bulunmaktadır.

Ekim Devrimi öncesi yazılı edebiyatın olmadığı görüşü de Sovyet sisteminin Kırgız halkına kabul ettirmeye çalıştığı ve kabul ettirmede de başarılı olduğu bir görüştür. Çünkü yeni kurulan rejim eski dönemi karalamak, yeni rejimi üstün göstermek için devrimden önceki yazılı edebiyatı tamamen reddetmiştir. Aslına baktığımızda devrim öncesi de Çağatay edebiyatı içinde eserlerini el yazması kitaplarda toplayan Kırgızlardan oluşmuş bir aydın kitlesi bulunmaktaydı (Duman, 2015: 2).

1940-1960’lı yıllar arasında, Kırgız edebiyatının 7 Kasım 1924 tarihinde ilk Kırgız gazetesi olan “Erkin Too” gazetesinin yayımlanmaya başlamasıyla birlikte, gazetede ilk olarak A. Tokombaev’in “Öktöbürdün Kelgen Kezi” adlı şiirinin yayımlanmasıyla başladığını savunanlar da olmuştur (Özgen, 2014: 56). Ekim

Devrimi'ne kadar Kırgızlarda yazı ve devlet sistemi olmamıştır gibi görüşler Parti kararı olarak zorla kabul ettirilmiştir (Artıkbaev, 2004: 261).

Sovyet dönemi öncesi yazılı Kırgız edebiyatı on dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ile yirminci yüzyılın ilk çeyreğini içine almaktadır. Bu dönemde ana dili eğitimi almadan Kırgızlar arasında az da olsa eserleri bugüne kadar ulaşan yazar, şair ve tarihçiler çıkmış ve ana dilde eserler vermişlerdir (Özgen, 2014: 43).

XIX. yüzyılın ortasından Ekim İhtilaline kadar Kırgızların ana dilinin ses özelliklerine uygun olmayan Arap alfabesi kullanılarak birçok metin yazıldığını gösteren materyaller bulunmaktadır. Çarlık Rusya'sının arşivlerinde XVII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar Kırgızların önde gelenleri tarafından Rus yöneticilerine gönderilen mektuplar korunmaktadır. Bilim adamları bu belgelerin tam olarak bugünkü Kırgız yazı dili kurallarına uymasa da bu mektupların Kırgızlara ait olduğunu ve Kırgızca özellikler taşıdığını söylemektedirler. Kırgız yazı dilini, okullarda eğitim almış olan Kırgız öğrencileri yaratabilirlerdi. Böyle insanlar da XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır (Cigitov, 2006: 521).

XX. yüzyılın başlarında eğitim almaya, dünyayı tanımaya, gelişmeye yönelik çabalar Kırgızistan'da da yayılmaya başlamasına rağmen halkın çoğunluğu tahsil hayatından uzak olarak hayatına devam etmekteydi. Bu dönemde daha çok halkın zengin kesimlerinin çocukları eğitim almış, bazı yetenekli insanlar da okuma yazma öğrenebilmiş ve bunların bazı eserleri yayımlanmış bazı eserleri de el yazısı olarak halk arasında yayılmıştır (Söylemez vd., 2018: 210).

Kırgızlar arasında Sovyet öncesi okuma yazma bilen bir grubun olup olmadığı üzerinde Tenişev, Kırgızlar arasında okuma yazma bilen küçük bir zümrenin ortaya çıktığını ve bu aydınların Arap alfabesi kullanan edebî Türk dillerini öğrendiklerini, hem bu dillerde hem kendi ana dillerinde birçok yazılı eserler ortaya koyduklarını söylemektedir (Tenişev'den naklen Koç, 2009: 27).

Sovyet döneminden önce eserlerini Kırgızca olarak Arap alfabesiyle yazan ve eserleri günümüze kadar kitap ya da el yazısı şeklinde ulaşan yazarlar; Moldo Niyaz (1822-1896), Togolok Moldo (1860-1942), Moldo Kılıç (1866-1917), Osmonaali Sıdık Uulu (1875-1940), Aldaş Moldo (1876-1930), Belek Soltonoev (1878-1938),

İsak Şaybekov (1880-1957), İşenaalı Arabayev (1882-1943), Abılkasım Cutakeyev (1882-1939) gibi tarihçi ve şairlerdir.

Bunlardan Osmonaalı Sıdık Uulu'nun ve Belek Soltonoyev'in eserlerinde şiirlerle birlikte nesirler de yer almaktadır. Arabayev'in eserleri ders kitapları şeklindeyken diğer yazarların eserlerinde şiirler de yer almaktadır. Kırgızca yazılan eserler arasında Sovyet dönemine kadar kitap hâlinde yayımlanmış olanları da vardır. Bunlar Moldo Kılıç'ın "*Kıssa-i Zilzala*" (Ufa 1911, şark Basımevi) adlı şiir kitabı, Osmonaalı Sıdık Uulu'nun şiir ve nesir karışık iki şecere kitabı ve İşenaalı Arabayev'in ders kitaplarıdır (Cigitov, 2006: 522).

Kırgızlar Sovyetler öncesi medrese eğitimi alan ve okuma yazması olan insanlara "*moldo*" demişlerdir. Bu nedenle o dönemde yaşayan şair yazarların isimlerinden önce "*moldo*" kelimesi kullanılmaktaydı. Sovyet öncesi Kırgız edebiyatının bu temsilcileri kalem şairleri olarak isimlendirilmektedir ve Kırgız edebiyatı literatürüne "*cazgiç akındar*" (yazar şairler), ele aldıkları konu bakımından da "*zamançıl akındar*" (zamane şairleri) şeklinde geçmişlerdir (Kölbaeva, 2015: 20).

Bu dönemde yazılmış olan eserlerin konu edindikleri temalarına baktığımızda, dönemin özelliklerine göre birkaç gruba ayrıldığı görülmektedir. Konu alınan temalarının arasından ilk dikkat çekenini de "*zaman*" temasıdır. Diğer ikinci tema "*feodal yapıya başkaldırı*" konusu işlenirken üçüncü temada da "*zelzele*" ve "*ürkün*" konusu işlenmiştir (Özgen, 2014: 43).

Bu konular dışında o dönemin şairlerinin ele aldığı diğer bir önemli konu da "akan su" konusudur (Kundakçı, 2019: 191).

XIX. yüzyılın sonları Kırgızlar için kolay bir yüzyıl olmamıştır. Bu nedenle şairler eserlerinde zamandan duyulan hoşnutsuzluğu, Çarlık Rusyası'nın Kırgız topraklarını işgal edişini ve uyguladıkları zulümleri dile getirmişler ve "*Zamana Adabiyatı*" (zamane edebiyatı) şeklinde edebî akım oluşturmuşlardır. Kalıgul Bayuulu "*Akır Zaman*" (Ahir zaman), Arstanbek Buylaşuulu "*Tar Zaman*" (Dar/zor zaman), Moldo Kılıç "*Zar Zaman*" (Izdırap zaman), Aldaş Moldo "*Hâl Zaman*" adlı şiirlerinde zamanın özelliklerini dile getirmişlerdir (Özgen, 2014: 44).

Zaman konusu dışında, az da olsa, 1910 yılında Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde meydana gelen depremi konu alan Moldo Kılıç'ın "*Kıssa-i Zilzalası*", İsak

Şaybekov'unla Kalık Akiyev'in "Zilzala" (Deprem) adlı şiirleri bulunmaktadır (Kundakçı, 2019: 118).

Diğer önemli bir konu da "ürkün" temasıdır. Kırgızların tarihinde "ürkün" olarak adlandırılan 1916 yılındaki Milli Bağımsızlık Mücadelesi ve başarısızlığın acı sonuçları işlenmiştir. Ürkün temasında İsak Şaybekov'un "Kayran El" (Zavallı Halk), "Azgan El" (Şaşkın Halk), "Kaytkan El" (Geri Dönen Halk) adlı manzum hikâyeleri, Aldaş Moldo'nun "1916.Cılkı Ürkündün Aldında" (1916 Yılı Ürkün Öncesi), "AltıŞaar" (Altı Şehir), "Ürkün", "Kaç" adlı manzumeleri, Kalık Akiyev'in "1916. Cıl (1916Yılı)" adlı manzumesi ortaya çıkmıştır (Özgen, 2014: 50).

Bunlar dışında Belek Soltonoyev'in "Kızıl Kırgız Tarihi" adlı tarih kitabı da yazılmıştır. Ancak yazarının 1937 yılında Stalin'in kırımına uğramasıyla eseri gizli arşivlerde saklanmıştır ve Kırgızistan'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonra 1993 yılında yayınlanmıştır (Temirbaeva, 2017: 179).

Bu konular dışında Kırgızistan'ın güney bölgesinin Kadamcay ilçesinde yaşayıp Kaşkar'da medrese eğitimi almış Moldo Niyaz'ın "Sanat-ı Digarastar" adında iki binden fazla mısradan oluşan şiirinin el yazısı nüshası bulunmaktadır. Moldo Kılıç'ın yukarıda adı geçen eserleri dışında "Çüy Bayanı", "Kerme Too", "Kanattuular" gibi şiirleriyle "Bürküttün Toyu", "On Ceti Biy", "Kaçkanak Moldo Sulayman", "Moldo Düyşö" gibi hiciv tarzında yazdığı manzum eserleri de bulunmaktadır (Kırgız Poeziyasının Antologiyası, 1999: 207).

Sovyet öncesi yazılı edebiyatın özelliklerine baktığımızda genel olarak medreselerde eğitim almış okuma yazması olan molla sıfatını taşıyan yazar şairler, tarihçiler tarafından günlük hayat, zamanın getirmiş olduğu kötülüklere karşı şikâyet, milliyet duygusu, vatan sevgisi, hürriyet ve ürkün gibi konuların yanında sanat ve nasihat konularının da işlendiği görülür.

Bu konularla birlikte Çarlık rejiminin baskılarından yakınan şairlerin Ekim Devriminin vaat ettikleri iyilikleri de eserlerine konu aldıkları görülmektedir (Kapağan, 2015: 160).

Zamane şairlerinin yaratıcılık özelliklerinin gelişmesine neden olabilecek sebepler hakkında K. Koylubayev şunları yazmıştır:

1. Sözlü edebiyat ve şairler ile olan sıkı ilişkileri.
2. Hokand ve Rus yönetimi dönemindeki dinî eğitim veren okullar.

3. Çağatay Türçesiyle oluşan edebi ürünlerin etkisi
4. Dinî edebiyatın etkisi.
5. Doğu klasik edebiyatının örnekleri ile tanışmaları.
6. Kendilerinin doğuştan var olan şairlik yetenekleri (2010: 17).

0.3.2. 20. Yüzyıl Sonrası Kırgız Edebiyatı

Ekim Devrimine kadar Kırgız Türkçesiyle ve bu dilin ağızlarıyla bir takım eserler yazılmış olsa da tam olarak yazı dili özelliklerini taşıyamıyordu. Bu döneme ait metinler ise modern edebiyat standartlarından uzak, çağdaş edebiyatın talep ettiği özelliklerin seviyesinde değildi. XX. yüzyılın ilk çeyreklerinden itibaren Batıdan giren yeni edebiyat akımlarının işlenmesiyle ortaya çıkan Çağdaş Kırgız edebiyatı Sovyetler Birliği döneminde ortaya çıkmaya başlamıştır (Cigitov, 2006: 8).

0.3.2.1. Cedit Dönemi (Millî Uyanış Devri) Kırgız Edebiyatı

Cedit Hareketinin öncüsü olan İsmail Gaspıralı, eğitim alanındaki geri kalmışlığın Türk-Müslüman toplumunun karşı karşıya kaldığı bütün diğer meselelerin kökünü teşkil ettiğini savunuyordu. Bunun için de toplumun modernleşme yoluna girebilmesi için eğitim alanında değişikliklerin yapılması gerekiyordu. Gaspıralı'nın tespitlerine göre bütün Rusya İmparatorluğu sınırları içinde 16.000'den fazla Müslüman mektebi ve 214 medrese ile burada eğitim almakta olan yaklaşık yarım milyon Müslüman çocuğu vardı. Bu medreseler Rus hükümetinin kontrolü dışında hareket ediyorlardı. Gaspıralı da bu fırsattan yararlanarak tamamıyla yeni ve bağımsız bir eğitim sistemi oluşturulabileceğini düşünmüştür. Böylelikle başlatmış olduğu yeni eğitim sistemini “Usul-ı Cedit” olarak adlandırmıştır. Zamanla bu kullanım Rus İmparatorluğundaki bütün yenilikçi-milliyetçi hareketlere verilen genel isme dönüşerek bu harekete sahip çıkanlar da “Ceditçiler” olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Kırımlı, 2010: 53).

İlk başta Arapça ve Farça yerine Türkçenin kullanılmasını, dinî bilgilerle birlikte matematik, tarih, coğrafya gibi dünyevi derslerin de ders müfredatına konulmasını amaçlayan bu hareket, zamanla Çarlık Rusya'sı içerisinde yaşayan Türkler arasında toplumsal reform ve değişim taleplerini yansıtan bir kavram olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece Gaspıralı'nın “*Dilde, fikirde, işte birlik*” sloganı ile

birlikte Cedit hareketi, Panslavizm karşıtı ve Türk dünyasını belli müşterekler üzerinde birleştirmeyi amaçlayan siyasi bir akım hâlini almıştır (Andican, 2003: 25).

İsmail Gaspıralı ilk olarak 1883 yılında yayımlamaya başladığı “*Tercüman*” gazetesinde Usul-ı Cedit hakkında bilgi vererek halkı buna teşvik etmeye başlamıştır. Bu amaçla 1984 yılında da Bahçesaray’da ilk Usul-ı Cedit okulunu açmıştır (Çelebi, 2000: 43).

Daha sonra “*Tercüman*” gazetesine ilave olarak yayımlamış olduğu “*Mektep ve Usul-ı Cedit Nedir*” adlı makalesinde değiştirmek istediği eski usul okullarının eksikliklerini şu şekilde belirtmiştir.

Eski usul okullarında ne zaman bir mübtedi götürülürse kabul olunduğunu ve her biri için kendine mahsus ders işlendiğini söylemiştir. Okulda otuz kişi varsa otuz türlü ders bakıldığını, hocanın her öğrenciye yarım saat ayıracak olursa günde on beş saatlik bir süreyi dolduracağını ve bunun yanlış olduğunu dile getirmiştir. Bir öğrenciyle günde bir buçuk saat ilgilenecekse günde yedi saat baş kaldırmadan çalışması gerektiğini bunun da yanlış olduğunu ve böyle bir yöntemle başarıya ulaşılamayacağını söylemiştir. Bu yanlış yöntemlerin de nizamsızlığı oluşturduğunu ve gelişmeye engel olduğunu söylemekle birlikte yanlışlığın hocalarda, mollalarda değil usulde olduğunu dile getirmiştir. Eski usulde eğitim veren okulların diğer bir yanlışının da öğrencilere Kelam-i Şeriften başka Kıraat-ı Türk, yazı, hesap, ilmihâl gibi derslerin okutulmamasını göstermiştir. Diğer bir önemli yanlışın da öğrencinin derse başlamasında kolay derslerden başlamadan ağır konulardan başladığını yeni gelenlere harflerden başlamayıp direkt ayetlerin okutulmaya başlamasını örnek göstermiştir. Bunun sonucunda okula yeni gelen öğrencilerin birkaç ay geçmesine rağmen bir şeyler öğrenemediklerini, bu nedenle eğitime karşı gönülsüz olduklarını, hocalardan korkup okulu bir zahmethane olarak gördüklerini söylemiştir. Eski usul eğitim sisteminin diğer bir önemli kusurlarından birinin de hiçbir zaman sınavın ve kontrolün olmaması olduğunu söylemiştir (Gaspıralı, 2017: 462).

İsmail Gaspıralı, Cedit okulları için Türkistan ile ilgili ilk girişimlerini 1891 yılında yapabilmıştır. Bu doğrultuda ilk ziyaretini Buhara Emiri’nin daveti üzerine 23 Mayıs 1893 tarihinde Buhara’ya yapmıştır. Buhara Emiri’ne altı ayda okuma ve yazmayı öğreten Usul-ı Cedit hakkında görüşlerini anlatmasına rağmen, Buhara

Emiri'nin eğitim dilinin Türkçe değil Farsça olacağı üzerinde ısrar etmesinden dolayı teşebbüsü olumsuz sonuçlanmıştır (Çelebi, 2000: 45).

Gaspıralı'nın 1893 yılında yapmış olduğu Buhara ziyareti olumsuz sonuçlansa bile Buhara Emiri ile olan şahsi münasebetlerini hep sıcak tutmaya çalışmış, bu gayretlerinin sonucunda Buhara'daki ilk Usul-ı Cedit okulu 1897 yılında açılmıştır. Bu doğrultuda açılan okulların sayısı Rus yetkililerinin vermiş olduğu bilgiye göre 1911 yılında Buhara etrafında açılan Usul-ı Cedit okulları sayısının 57'ye ulaştığı görülmektedir (Kydyraliyev, 2001: 98).

Usul-ı Cedit okulları Buhara'dan sonra Taşkent, Andican, Bozkır Genel Valiliğinde, Yedi Su vilayeti ve bu vilayete bağlı Kırgızistan topraklarında da açılarak sayıları artmaya başlamıştır.

Yenileşme hareketinde Rusya'daki diğer Müslüman-Türk halklarına göre oldukça geç katılan Türkistan Ceditçileri 1905 yılından itibaren siyasî teşekkül oluşturarak hareketlenmeye ve halka yön göstermeye başlamışlardır. Fakat Türkistan olarak isimlendirilmesine rağmen bu bölgedeki fikrî ve siyasî oluşum bir bütünlük içinde değildi. Türkistan halklarının coğrafi ve sosyal yapılarından dolayı siyasî oluşumları ve faaliyetleri de birbirinden farklı gelişme göstermiştir (Kydyraliev, 2001: 143).

Türkistan ceditçileri, halkı aydınlatmada ve siyasî görüşlerini bildirme gibi kültürel faaliyetlerini yürütmede önemli rol üstlenecek olan gazete, dergi gibi yayın faaliyetlerine başlamışlardır (Açık, 2007: 20).

Türkistan bölgesinde ilk olarak Türkistan halkını Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma amacıyla 1870 yılında "*Türkistan Vilayetinin Gazeti*" adlı gazete yayımlanmıştır. Bu gazete 1870 yılından 1917 yılına kadar aralıksız yayımlanmasına rağmen yerli halk tarafından fazla rağbet görmemiştir (Kydyraliev, 2001: 151).

Rus hükümetinin kültür politikasını uygulamak ve misyonerlik faaliyetleri geliştirmek için yayımlanan bir diğer gazete de "*Dala Vilayeti Gazetesi*" dir. 1888 yılından 1902 yılına kadar yayımlanmıştır (Özdemir, 2009: 1699).

Rus hükümeti tarafından yayımlanan bu gazeteler, Türkistan bölgesinde Cedit matbuatının ve millî edebiyatının oluşmasında etkili olmuştur. Cedit edebiyatı ve Cedit matbuatı Rus hükümeti ile misyonerlerin gazete ve diğer yayınlarına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır (Kydyraliev, 2001: 152). 1905 yılına kadar Türkistan

topraklarında Rus gazeteleri dışında Osmanlı matbuatı, Kırım, Kafkasya ve Kazan'da çıkan gazete ve dergiler takip edilmiştir.

Bu doğrultuda Türkistan bölgesinde de 1905 yılından itibaren kısa ve uzun ömürlü siyasî ve kültürel konuları ele alan gazete ve dergiler yayımlanmaya başlamıştır. Yayımlanan gazete dergileri şu şekildedir (Devlet, 2014: 366).

Tarihi	Adı	Baskı yeri	Naşiri
1907	Sirke	Petersburg	Reşid İbrahim
1907	Kazak Geziti	Troisk	İ. İmanbayev Ş. Şosnovski
1907	Dala	Omsk	Ortodoks Misyoner Cemiyeti
1911	Kazakistan	Uralsk	Sultan Şahingrey Bökey
1913	Kazak (1918)	Orenburg	Mustafa Uraleev
1913	İşmi Dalaşı	Petropavlovsk	?
1916	Alaş	Taşkent	Köybey Tugusov
1911	Ay-Kap (1916)	Troisk	Muhammedcan Sıralin
1905	Orta Asyaning Umur Gúzarlıgi- Terakki	Taşkent	İvan Grigoryev
1906	Terakki	Taşkent	Said İsmail Abidi
1906	Hürşid	Taşkent	Münevver Kari
1907	Hakikat	Taşkent	Mecid Celil
1907	Tüccar	Taşkent	Seyyid Azımbay
1908	Şöhret	Taşkent	Abdullah Ulan
1908	Azya	Taşkent	Ahmedcan Biktimir
1908	Mecmua-i Maver-i Bahr-i Hazer	Aşhabat	Seyyid Mahdi Kasımov
1912	Buhara-i Şerif	Buhara	Ayazeddin Mirbedel
1912	Turan	Buhara	Ayazeddin Mirbedel
1913	Semerkand	Semerkant	Mahmud Behbudi
1913	Ayna	Semerkant	Mahmud Behbudi
1917	Sada-i Türkistan	Taşkent	Münevver Kari
1914	Sada-i Fergana	Hokand	Abidcan Mahmud
1914	Tirik Söz	Hokand	Abidcan Mahmud
1915	Dehkan (d.)	Taşkent	Türkistan Genel Vadi
1918	El-İslah (d.)	Taşkent	Abdurrahman Salik
1915	Telegram Haberleri	Hokand	Abidcan Mahmud
1915	Ruzname-i Maver-i Bahr-i Hazer	Aşhabat	Genel Valilik
1916	Turkestanski Kray	Taşkent	S. Şahi Ahmedoğlu
1916	Agenta Haberleri	Semerkant	?
1916	Şarki (d.)	Taşkent	?
1916	Yurt (d.)	Taşkent	?

Cedit hareketinin Kırgızistan'da göstermiş olduğu faaliyetler; açılan okullar ve neşriyat faaliyetleri şeklinde iki başlık hâlinde ele alınmıştır.

0.3.2.1.1. Açılan Okullar

Kırgızistan topraklarında yeni usulde eğitim veren okulların açılmasından önce, eğitim daha çok medreselerde yapılmaktaydı. Medreseler bu dönemde çok yaygın olmasa da 1892 yılında verilmiş olan bilgilere göre, Kırgızistan topraklarında 7 medrese bulunmaktaydı ve bunların 5'i de Oş şehrindeydi. 1914 yılına gelindiğinde Oş bölgesinde 88 medresede 1178 öğrencinin bulunduğu, Prejevalsk'de de 45 öğrencisi olan bir Özbek medresesinin olduğu görülmektedir. Bu açılan medreselerde geleneksel eğitim verilmekteydi (Akımjan kyzy, 2015: 294).

Yedisu ve Türkistan Kazak-Kırgızları 30 Nisan 1905 tarihinde Bişkek'te toplanarak ihtiyaçlarıyla ilgili 11 maddelik bir dilekçe hazırlayarak Bakanlar Kuruluna takdim etmişlerdir. Bu dilekçede eğitim alanları ve neşriyatla ilgili cami ve mekteplerin inşası, muallim ataması, Kırgız şivesinde her türlü kitap, gazete ve dergilerin çıkarılmasına izin verilmesi gibi maddeler bulunmaktaydı (Bozkurt, 2003: 109).

30 Mart 1906 yılında Çarlık Rusyası yönetimi tarafından geleneksel eğitim veren medreseler üzerinde kendi hâkimiyetlerini sağlamak amaçlı, açılan medreselerin bünyesinde Rus dilinde eğitim veren bir sınıfın açılması kararı alınmış ancak tepkiler üzerine alınan bu karar tekrar geri çekilmiştir. Açılan medreseler varlıklarını vakıfların gelirleri ile sürdürmüştür. Örneğin Oş bölgesinde bulunan 7 medresenin vakfına ait toplam 363 dükkân, 4 medresenin de vakfına ait kervan sarayları bulunmaktadır. Bu 7 medresenin 1892 yılındaki verilerine göre yıllık ortalama geliri 3320 Rubleye ulaşmıştır. Bu medreseler arasında en zengini Oş şehrindeki Alımbek Datka tarafından açılan Alımbek Datka medresesidir. Bu medresenin 100 tane vakfa ait dükkânı, 443 dönüm arazisi ve kervan sarayları bulunmaktaydı. Yıllık ortalama geliri de 1600 Ruble civarındaydı. Medresede çalışan öğretmenlerin ve okuyan öğrencilerin masrafları bu gelirlersayesinde ödenmekteydi. Medreselerde öğrencilerin eğitim süresiyle ilgili genel bir kurala rastlanmamıştır. Eğitimde dinî ilimlerin yanında riyaziye ve coğrafya gibi dersler de okutulmuştur. Öğrenim genelde ekim ayında başlayıp nisan ayında sona eriyordu ve Ramazan ayı ve bayramı ile Kurban bayramında eğitime ara veriliyordu. Yaz tatili ise mayıs ayında başlayıp ekime kadar sürmekteydi (Akımjan kyzy, 2015: 295).

Kırgızistan topraklarında ilk olarak Pişpek'te (Bişkek) “*Medrese-i İştidad*”, Tokmok'ta “*Medrese-i İkbaliye*”, Çoñ-Kemin'de Şabdan Batır tarafından açılan “*Medrese-i Şabdaniya*” ve Karakol şehrinde Cedit Hareketinin öncüsü İsmail Gaspıralı'nın daha hayattayken ismini alan “*Gasprinskiy*” adlı yeni usul okulları açılmıştır (Kubatova, 2012: 130).

D. Aytmambetov, Pişpek etrafında yerleşik halk arasında 14 okul ve bu okulların 715 öğrencisi olduğunu, kız öğrencileri içinde ayrı 3 okulun bulunduğunu söylemektedir. Aynı eserde 1909 yılında Çoñ-Kemin'de Kırgızların Sarıbağış boyu tarafından bir okulun açıldığını ve bu okulda 150 Kırgız öğrencinin eğitim aldığını, Pişpek'in Taldı Bulak bölgesinde de Ibikeev Kanat tarafından bir okul açıldığından bahsederek toplam okul sayısının 16'ya ulaştığını söylemektedir (Aytmambetov'dan naklen Kubatova, 2012: 131).

A.E. Kubatova, bu dönemde bütün Türkistan topraklarında 100'e yakın yeni usul okulların açıldığını, Kırgızistan topraklarında açılan yeni usul okulların ise bu sayının üçte birini oluşturarak 30 civarında olduğunu söyleyip (2012: 149) Kırgızistan topraklarında açılmış olan okulların listesini şu şekilde vermektedir

Pişpek'teki Tatar camisine bağlı erkek öğrencilerin okulunda yeni usulde eğitim 1902 yılında başlamıştır.

1909 yılında Pişpek'te kızlar için yeni usulde eğitim veren okul açılmıştır.

1898 yılında Tokmok'ta yeni usulde okul açılmıştır.

1902 yılında Tokmok'ta yerli zengin Manaflar³ tarafından “*İkbaliye*” medresesi açılmıştır.

1901-1902 yıllarında Karakol şehrinde üç okul açılmıştır.

Çüy'ün Sokuluk ilçesinde Tınaalı Uulu Çolponkul Hacı tarafından yeni usulde okul açılmıştır. Bu okulda Aydaralı (Aydarkan Colin) adında bir hoca öğretmenlik yapmıştır. Onun heybesinde Moldo Kılıç'ın eserlerinin nüshâlarının bulunduğu ve bu eserleri öğrencilere ezberleterek yazdırdığı, okuttuğu hakkında da bilgiler bulunmaktadır. Aydaralı Hoca Kemin'deki Şabdan'ın köyündeki yeni usuldeki okuldan mezun olmuştur.

---

³ Manap~manaf: 2. tar. Ağa, sözü geçen varlıklı kimse, bey (Kırgızca-Türkçe Sözlük, 2017: 1512).

1909 yılında oñ-Kemin bölgesindeki Sarıbağış Boluşluęu⁴ tarafında okul açılarak okulda 150 civarında Kırgız öğrenci eğitim görmüştür.

Töregeldi'nin torunu Ötömbay Manaf, Koçkor'da kendi köyünde cami ve medrese açmıştır.

1912 yılında Pişpek'in Taldı Bulak ilçesinde İbıkeev Kanat tarafından okul açılarak okulda 9 hoca çalışmıştır. Eğitim işlerinin Kırgız hocalar tarafından yapıldığı okulda etraftan gelen öğrenciler için okulun önünde öğrenci yurdu da bulunmaktaydı.

1907 yılında Kırgızistan'ın güney bölgesinde Özgön ilçesinde Fakriddin Molla, Rahim Molla tarafından iki okul açılmıştır.

Korgon-Töbö'de Mırzakul Boluş kendisinin 28 hücreden oluşan medresesinin yanına özel inşaat yaptırarak, Buhara'dan ders kitaplarıyla birlikte hocalar getirterek, zeki öğrencilerle birlikte fakir ailelerin çocuklarının eğitimi için yeni usulde okul açmıştır.

1910 yılında Oş'ta Fazılбек Kasımov'un başkanlığında yeni usul okullar açılarak bu okullar arasında kızlar içinde ayrı okullar olduğu görülmektedir. 1914 yılındaki bilgilere göre bu açılan okullarda 100 civarında öğrenci eğitim görmüştür.

Kara-suu'da açılan yeni usul okulun da yirmi civarında öğrencisi bulunmaktaydı.

İşenaalı Arabayev, 1913 yılından itibaren Karakol bölgesinin Toñ ilçesinde Kırgız okullarını açarak 1916 yılına kadar orda çalıştığını, bu süre içinde yeni usul ile 100'den fazla öğrenciye eğitim verdiğini ve bu öğrencilerinden çoğunun Kırgız okullarında öğretmenliğe başladıklarını söylemiştir.

1914 yılında Kurtka'daki Manaf Kalpa Hacımın yeni usulde açmış olduğu okulda 30'a yakın öğrenci eğitim görmüştür.

İrdık (Karakol bölgesi) köyünde Ma Senlyan tarafından da yeni usulde okul açılmış ve bu okulda Avılkay adlı bir hoca ders vermiştir.

1913 yılında Dunganlar tarafından Ceti-Suu bölgesinin Aleksandrovsک köyünde üç cami medresesi ile Nikolaevskide (Karakoñuz) de bir medrese açılmıştır.

---

⁴Boluş: I. Rus. tar. "volost" a- nahiyeye mensup ait, müteallik (Kırgız Sözlüğü, 1988: 128).

Abdrahmanov tarafından verilen bilgilere göre Isık-Köl civarında 1909 yılında Kodontay isimli bir şahsın gayreti ile yeni usulde bir okul açılmıştır. Aynı yıl içinde Çınbay Uulu Barakan ve Baygazı Manaf tarafından da birer okul açılmıştır. 1912 yılında Toñ'daki Sake isimli bir zengin ile Le-Kol'daki Ciydebay isimli zengin kişi tarafından da yeni usulde okullar açılmıştır. Bu okullarda sadece Tatar Türkçesiyle yayınlanmış kitaplarla Arapça kitaplar okutulmuştur.

1916 yılında Kemin bölgesindeki Coşoluu-Say'ın girişinde teneke çatılı, cam pencereli, o dönemin çağdaş ve modern okulu açılmıştır (Kubatova, 2012: 149).

Çalışmamıza konu olan eserlerde de Kırgızistan topraklarında açılan okul ve medreseler hakkında şu şekilde bilgiler bulunmaktadır:

“Çolpankul hacı hasır Kanay urgunıñ davletli kadirli ademi bolgan şekildi. Sokuluk beketine işkol açıp balalar okutup milletimizge hizmet kılıp ömrin ibadat rahatlık birlen ötkerip her vakt tarih, gezit, curnal okup dünya ahvallernen haber étken zatdur” (Sıdıkof, 1914:99).

“Çoybek hacı haşır Moñoldordın aksakal hem insap tavkıkalı kündin küin Hudaga bendilik kılmak. Atbaşınıñ Akcar digen yerine Mescid medrese saldırgan milletimizge hizmet kılgan bir zatdur” (Sıdıkof, 1914:109).

“Bu Kasımalı hacı Esenkul tuhandın din milletimizge hizmet étüp mal canların sarf kılgan yalguz bu ademdür. Balaların ilim yolına yürüzip küinden küin Hudaga bendelik kılıp 5000 somga medrese saldırap halk üçün balaların okutup hizmet kılıp ahiret azıkların algan bu dünyanıñ yalğanlıkın bilgen zamandın ahvalinan haberdar bolsam digen” (Sıdıkof, 1914:39).

20.yüzyılın başlarından itibaren eski usulde eğitim veren dinî eğitim merkezleri düzeltilerek yeni usulde eğitim veren medrese ve okullar açılmaya başlanmıştır. Yeni usulde eğitim veren okullarda dersler kendi ana dillerinde işlenerek din derslerinin yanında edebiyat, fizik, kimya ve Rusça gibi diğer dersler de öğretilmeye başlamıştır(Kubatova, 2012:101).

Çalışmamıza konu olan eserlerde yeni usulde eğitim veren medreselerde hangi derslerin okutulduğu ve önemi hakkında yazar şunları kaleme almıştır:

“Başka boluşlardın curut bilegen ademlerindeizzet kılmakda din milletimizge Şabdan soñrahizmet kılgan medrese saldırap müderris aldırıp

balalar okutgan yani okugan şakirdleri usul, tuzih, talhis okugan yalguz Orta Asyah Kırgızlandur. Medresesiniñ mollası bola. Dür ismi Şerif Necmeddin damla Buhara-i Şerifden hatim kılup müderrislik şehadetnâme algan medresesi hükümet tarabdan salınıp bahası 15miñsomga tüşken medresege bir tarabnan Rusçe de okutup faydelenip turgan yalguzdur” (Sıdıkof, 1914:52).

*“Malga caylu yerlerdin; Batır aldı barısın
Çoñ Kemindin içine; Savot çilek saldırdıñ
Çıkaç usta bir bölek; Barın batır bildirdiñ
Halk içine ne kerek; Medrese mektep açdırdıñ
İlim oku bek kerek; Ahvalin biler zamandın
İlim oku bek kerek; Usul-i cedit mollasın
Alsa bolur tezrek; üç dört aydın içinde
Hat yazunu bildiret; Sekiz aydın içinde
İyman İslam bek bilet; Şunday ilim bildirgen
Faydasın halkga tiydirgen; Batır hacı siz kerek
Şunday oku boluga; Tertipli medrese bek kerek” (Sıdıkof, 1914:74).*

Kırgızistan topraklarında açılan Usul-ı Cedit okullarından mezun olanlar, eğitimini devam ettirmek için Ufa’daki Medrese-i Aliye’ye gönderildikleri de eserlerde şu şekilde rastlamaktadır; “*Molla Narımkul Medrese-i Āliyeni tamam étidi. Şehir Ufadan 1914.nçi yılda 15.nçi afrilde* (Sıdıkof, 1914:45). *Molla İshak Medrese-i Āliyeni bütürüp şehir Ufadan 1914.nçi 21.nçi afrilde kaydı”* (Sıdıkof, 1914:46).

Yukarıda açılan Cedit okulları eski sistemi yeni sisteme değiştirip yeni bir yöntemle eğitim veren okullardı. Bu yeni açılan okullar halkın millî değerlerine karşı gelen okullar değildi. Tek farkı bu okullarda müspet ilimlere yer verilmesi; medreselerde okutulmayan tarih, matematik, coğrafya gibi derslerin okutulmasıydı (Zeki, 2019: 30).

Yeni usulda eğitim veren okulların ders müfredatı için 1902 yılında Kırgızistan’ın kuzey bölgesinde yer alan Tokmok şehrinde açılan İkbaliya medresesinin eğitim programı örnek teşkil edebilir. Bu program aşağıdaki şekilde idi:

1.sınıf, bir senelik olan bu sınıfta meşhur Tatar Ceditçisi Hadi Maksudi (1868-1941) tarafından kaleme alınan Muallim Evvel ve Muallim Sani kitaplarından yararlanılarak okuma ve yazma öğretiliyordu. Daha sonra

Rızaeddin Fahreddin'in (1859-1936) Terbiyeli Çocuk kitabı, İbadat İslamiyya kitabı ve 100'e kadar sayılar öğretiliyordu.

2.sınıf, bir senelik olan 2.sınıfta İslam akidesi, hareketler ile yazma, aritmetik ve dört işlem (1000'e kadar ve ondan sonraki sayıları bölme, çarpma, eksi ve artı), anadil(kıraat-ı Türki) dersi (Zubairov'un Raabar-i Sıbyan kitabı temel alınarak) okutuluyordu. Ayrıca bu sınıfta Peygamberler Tarihi, Tecvit ve Coğrafyaya Giriş dersleri vardı.

3.sınıf, diğer sınıflardan farklı olarak 3.sınıfta öğrenciler iki sene okuyorlardı. Bu sınıfın müfredatı imla kurallarına uygun şekilde yazma, Kuran'ı Kerim tecvidi, Zarureti Diniye, İslam Tarihi, Arap Dili, Coğrafya, Mantık, Üslupbilim, Arap Edebiyatı, Aritmetik, Geometri ve Sağlık (Hifzu Sıha) derslerinden oluşuyordu. 1914 senesinde medresenin eğitim programı değiştirilerek Anatomi, Rusya'nın Coğrafyası vb. dersler ilave edilmiştir. (Kadyrov, 2014: 164).

Kırgızistan topraklarında eğitim alanında medrese ve Usul-i Cedit okulları dışında Ruslar tarafından açılmış olan Rus-Tüzem okulları da paralel bir şekilde kendi faaliyetlerini göstermiştir.

Türkistan coğrafyasını ele geçirmiş olan Rus Çarlığı bölgede ve Müslüman Türkleri üzerinde kendi yönetimini sağlamlaştırma girişiminde ciddi mukavemetle karşılaşmıştır. Dili ve dini farklı olan Türkistan coğrafyasındaki yerli halkların arasında Müslümanlığı zayıflatma amaçlı Rus eğitim sisteminin uygunlanması gerektiği üzerinde durmuşlardır (Avazov, 2014: 126).

Rus- Tüzem okullarının açılış amacı devlete memur ve yerel tercüman kadrosu kuracak insanlar yetiştirmek olsa da asıl amacı yerli halkı Ruslaştırmak olmuştur.

Kırgızistan topraklarında Rus-Tüzem okulları ilk olarak 1884 yılında Tokmok şehrinin yanında Dunganların yerleşmiş olduğu Karakonguz köyünde, 1887 yılında Kırgızistan'ın güney bölgesindeki Oş şehrinde açılmıştır. 1894 yılında da Prejevalski şimdiki Karakol şehrinde Dunganların bulunduğu Mariinski köyünde açılmıştır (Akımjan kyzy, 2015: 303).

0.3.2.1.2. Neşriyat Faaliyetleri

Kırgız topraklarında okulların açılmasıyla, gazete ve dergilerin yayın hayatına başlamasından sonra kitapların da yayımlanması ihtiyacı duyulmuştur. Bu doğrultuda 1919-1920 yılları arasında yerli dillerde birkaç çeviri, telif kitaplarıyla birlikte az sayıda olsa da siyasi kitaplar yayımlanmaya başlamıştır. 1920 yılında Taşkent'te Türkistan Devlet Matbaası kurulmuş ve bu matbaada 1921-1922 yılları arasında 32 Özbekçe, 21 Kazakça, 2 Türkmence kitap basılmıştır (Söylemez vd., 2018: 212).

Kırgız gençlerinin de eğitimlerini tamamlamalarıyla birlikte Türkistan Özerk Cumhuriyeti yöneticileri artık Kırgızca gazete, dergi ile okul kitaplarının hazırlanıp yayımlanması gerektiği kanaatine varmışlar ve Kırgızca ders kitaplarının yayımlanmasıyla ilgili Ocak 1924 yılında Türkistan Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tarafından kanun çıkararak Eğitim Bakanlığı içinde komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyonun başkanlığını yapan İşenaalı Arabayev ve ekibi kullanılan Arap alfabesini Kırgızcanın fonetik yapısına uygun şekilde ıslah ederek Arap alfabesine dayalı yeni Kırgız alfabesini oluşturmuşlardır (Söylemez vd., 2018: 213).

Yeni Kırgız alfabesinin oluşumundan sonra Kırgızca yazılmış kitaplar da yayımlanmaya başlamıştır. 1925 yılında 30 kitap, 1926 yılında 31 kitap, 1927 yılında 72 kitap, 1928 yılında da 75 kitap basılmıştır. Bu kitapların sayısı gün geçtikçe artarak 1930 yılına gelindiğinde siyasi ve ekonomik konulu 166 kitap, 50 tane ders kitabı, 46 tane edebî ve 34 tane de değişik konularda kitaplar basılmıştır (Söylemez vd., 2018: 214).

0.3.2.1.2.1. Ders Kitapları

Türkistan topraklarında yeni usulde eğitim veren okulların açılmasıyla bu okullarda okutulmak için ders kitaplarının hazırlanması da ele alınmıştır. Bu doğrultuda 1919-1920 yılları arasında birkaç telif ve çeviri ders kitabı hazırlanmışken 1920 yılında Taşkent'te Türkistan Devlet Matbaasının kurulmasıyla basılan kitap sayısı çoğalmıştır. 1921-1922 yılları arasında 32 Özbekçe, 21 Kazakça, 2 Türkmence ders kitabı yayımlanmıştır. Bu sayı 1924 yılına geldiğinde artarak 66 Özbekçe, 45 Kazakça, 11 Türkmence ders kitabı sayısına ulaşmıştır (Söylemez vd., 2018: 212).

Bu tarihten sonra Kırgızistan'da açılmış olan yeni okullarda öğrencilere okuma yazmayı kısa zamanda öğretmek amaçlı ıslah edilmiş Arap alfabesiyle ve 1928 yılında Latin kökenli Kırgız alfabesinin kullanılmasıyla da (Şirin User, 2006: 302) Latin alfabesiyle yazılmış olan ders kitapları hazırlanmaya başlamıştır.

Bunun sonucunda 1925 yılında 30, 1926 yılında 31, 1927 yılında 72, 1928 yılında da 75 tane Kırgızca kitap basılmıştır. 1930 yılına gelindiğinde de 166 siyasi-ekonomik konulu, 50 ders kitabı, 46 edebî ve 35 adet de farklı konuları içeren kitap basılmıştır (Söylemez vd., 2018: 214).

Kırgızca ders kitapları genellikle İşenaalı Arabayev ile Kasım Tınıstanov tarafından hazırlanmış ve yayımlanmıştır.

İşenaalı Arabayev ilk ders kitabını Sarsakeev ile birlikte “*Alip-bee Yaki Tötö Okuu*” adıyla 1911 yılında Ufa'da “Şark” Basımevi'nde yayımlamıştır. 1912 yılında da Orenburg şehrindeki “Vakit” yayımları tarafından “*Cazuu Örnöktörü*” (Güzel Yazmanın Örnekleri) adlı ders kitabını yayımlamıştır. 1924 yılında Taşkent'te “*Alip-bee*”, 1925 yılında “*Kırgız Alip-beesi*”, 1925 yılında “*Cazuu Colunda Saamalık*”, 1925 yılında “*Sabatsızdıktı Coyu Kuralı*”, 1928 yılında Karasaev ile birlikte “*Cañılık*”, 1930 yılında “*Bizdin Mektep, Baldar Üçün Alip-bee*”, 1931 yılında “*El Adabiyatın Cıynoçularğa Koldonmo*”, 1932 yılında da D. İsmagunov ile birlikte “*Tabiyat Taanuu*” gibi ders kitaplarını yayımlamıştır (Baygaziev, 1998: 6).

1923 yılında Kasım Tınıstanov tarafından da Kırgızca olarak “*Okuu Kitebi*” adlı bir kitap hazırlanarak 1924 yılında Taşkent'te yayımlanmıştır. 1926 yılında “*Çoñdor Üçün Alip-bee*”, 1927 yılında “*Bizdin Til*”, 1933 yılında “*Til İliminin Terminalogiyalık Sözdüğü*”, 1934 yılında “*Kırgız Adabiy Tilinin Cañı Orfografiyasının Dolbooru*”, “*Kırgız Tilinin Morfologiyası*”, 1936 yılında da “*Kırgız Tilinin Sintaksisi*” adlı ders kitaplarını yayımlamıştır (Baygaziev, 1998: 13).

Bu ders kitapları dışında 1927 yılında Kuseyin Karasaev tarafından “*Sabat Açkiç*” adıyla elif-bee kitabı yayımlanmıştır (Baygaziev, 1998: 20).

0.3.2.1.2.2. Gazeteler

Kırgızistan topraklarında ilk süreli yayın organları olan gazete ve dergiler Ruslar tarafından Rusça yayımlanmıştır.

Kırgızistan'da ilk Sovyet gazetesi “*Pişpekский Listok*” 9 Mart 1918 tarihinde yayımlanmaya başlamıştır. Kasım 1919 yılında da adı “*Krasnoye Znamya Truda*” olarak değiştirilerek 1920'den itibaren de RKP'nin (Respublikalık Komünist Partisi'nin) bölge ihtilalci asker kurulunun organı olarak “*Krasnoye Znamya*” adı ile yayımlanmaya başlar. 1920'de Bişkek'te Komsomol'un (Komünist Gençler Birliği) Ceti Suu Bölge Kurulu'nun yayın organı “*Yunıy Proletariy/Genç Proleter*” dergisi, 1922-1923 yıllarında Kırgızistan Komünist Partisi'nin Bişkek Bölge Komitesinin Yönetim Kurulunun Organı “*Krasnoye Ultra*” haftalık dergisi, 1918 yılının sonunda da Prjevalski'de “*Golos Proletarstva*” gazetesi, “*Priziuk Trudu*” haftalık dergisi, Eylül 1922'de Kırgızistan Komünist Partisi'nin Yayın Organı “*Krasnaya Pravda*” adlı gazetesi yayımlanmaya başlar. 12 Mart 1925 tarihinde Bişkek'te “*Batratskaya Pravda*” gazetesinin ilk sayısı yayımlanır ve aynı yılın Temmuz ayında “*Krestyanskiy Punt*”, 1927'den itibaren de “*Sovetskaya Kirgiziya*” adıyla yayımlanmaya başlamıştır (Oruzbayeva, 1983: 279-281).

15-25 Haziran 1918 tarihlerinde Türkistan Komünist Partisi'nin ilk toplantısı düzenlenerek bu toplantıda her halkın kendi dilinde gazete ve dergilerin yayımlanması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda aynı yıl içerisinde Özbekçe 11 gazete (*İştirakiun, İşçilarKalkani, Mehnatkeşlar Tavuşı vd.*), 1919 yılında Kazakça iki gazete (*Cetisu İşşi Hâlk Muhbırı, Kömek*) yayınlanmıştır (Söylemez vd., 2018: 212).

Bu dönemde henüz Kırgızca gazeteler yayımlanmamıştır. Almatı, Taşkent gibi şehirlerde eğitim görmekte olan Kırgız gençleri bu dönemlerde ilk yazı denemelerini, Kırgızca gazete ve dergilerin henüz oluşmadığından Kazakça, Özbekçe, Tatarca yayımlanmış olan “*Kömök*”, “*Uşkın*”, “*Tilşi*”, “*Öris*”, “*Ak Col*” gibi gazete, dergilerde yayımlamışlardır. Bunlara örnek olarak Kırgızların ilk edebiyatçılarından Sıdık Karaçev, ilk eserlerini Tatar Türkçesiyle yazarak Tatar gazetelerinde yayımlatırken Kasım Tınıstanov da ilk şiirlerini Kazak Türkçesiyle Kazakça gazetelerde yayımlatmıştır.

Kırgızlar arasında ilk gazete denemeleri Taşkent'teki üniversitelerde eğitim görmekte olan Kırgız gençleri tarafından yapılmış ve “*Erkin Caş*” adlı duvar gazetesi çıkarılmıştır. Yine Almatı'daki Kazak-Kırgız Halk Eğitim Enstitüsünde okuyan Kırgız gençleri tarafından “*Şoola*” adlı duvar gazetesi yayımlanmaya başlamıştır (Söylemez vd., 2018: 213).

Yukarıda adı geçen el yazısıyla yayımlanmış olan ilk duvar gazetesi örneklerinden sonra Kırgızistan'da ilk olarak 7 Kasım 1924 tarihinde 1917 İhtilalinin yedinci yıl dönümü münasebetiyle Arap alfabesiyle Kırgızca 4 sayfa hâlinde, 3 bin adet olarak Türkistan Sovyet Sosyalist Muhtar Cumhuriyeti'nin başkenti Taşkent'te "*Erkin Too*" gazetesi yayımlanmıştır. Gazetenin yayınlanmasıyla Çağdaş Kırgız yazı dilinin ve gazeteciliğinin ilk adımları atılmıştır. Gazetenin yazı kurulu kadrosu henüz oluşmadığından dolayı "*Erkin Too*" gazetesinin ilk sayısının hazırlığı Taşkent'te eğitim görmekte olan Kırgız öğrencileri tarafından yapılmıştır (Altımışova, 2013: 76).

"*Erkin Too*" adı, 29 Ağustos 1927 tarihinde Komünist Partisi'nin Kırgızistan Vilayet Komitesi'nin kararıyla "*Kızıl Kırgızistan*" olarak değiştirilmiştir ve bu adla 30 Ağustos 1927 tarihinde ilk yayımını yapmıştır. Eylül 1928 tarihinden itibaren de gazete hergün yayımlanmaya başlamıştır (Pervie Peçatnie Periodičeskie Kirgizskie İzdaniya, 2015: 23).

Bu gazeteden sonra 7 Kasım 1926 tarihinde "*Leninçil Caş*", 1927 yılında Oş şehrinde "*Cer Tönkörüşü*", 1930 yılında da Frunze (şimdiki Bişkek) şehrinde "*Sabattuu Bol*" adlı gazeteler yayımlanmaya başlamıştır (Söylemez vd., 2018: 214).

0.3.2.1.2.3. Dergiler

Sovyet dönemi öncesinde Kasakistan, Özbekistan ve Tataristan bölgelerinde eğitim gören Kırgız öğrenciler Kazak, Özbek ve Tatar Türkçeleriyle yayımlanmış olan gazete, dergive ders kitaplarına bakarak Kırgızca ile de gazete, dergi ve ders kitaplarının hazırlanabileceğini düşünmeye başlamışlardır.

Kırgızca yayımlanan ilk dergi, Orta Asya Komünist Üniversitesinde okuyan Kırgız öğrencileri tarafından "*Tunguç Kadam*" adıyla el yazısı ile çoğaltılarak yayımlanmıştır. Bu dergiye ilave olarak Almatı'daki Kazak-Kırgız Halk Eğitim Enstitüsünde eğitim alan Kırgız öğrencilerin "*Caş Kalem*" adlı el yazısıyla çoğaltılan dergiyi belirtmek gerekir (Söylemez vd., 213).

Gazete konusunda olduğu gibi Kırgızistan'da ilk dergi yayımı 1913 yılında Prjevalski'de (şimdiki Karakol) yayımlanan "*Prjevalski Ayıl Kocoyunu*" ve 1916 yılında Bişkek'te Hodayev Basımevi'nde basılan "*Telegrafny Vestnik*" dergileriyle Ruslar tarafından başlatılmıştır (Özgen, 2014: 88).

Yukarıda adı geçen dergiler dışında Kırgızlar tarafından Kırgızca olarak siyaset, ziraat ve edebiyat konularını içine alan “*Komünist*” dergisiyle 1928 yılında “*Cañı Madaniyat Colunda*”, “*Dıykan*” adlı ziraat dergileri yayımlanmaya başlamıştır. (Söylemez vd., 214).

5 Mayıs 1928 tarihinde deKırgızca “*El Agartuu*” dergisi yayımlanmaya başlamıştır (Özgen, 2014: 88).

0.3.2.1.2.4. Diğer Kitaplar

Sıdık Karaçev, Çağdaş Kırgız edebiyatını oluşturan isimlerin en başında gelmektedir. Karaçayev, henüz Kırgız Türkçesiyle yayımlanmış gazete ve dergiler olmadığından ilk eserlerini Tatar Türkçesiyle yazmıştır. Yazarın ilk hikâyesi 1919 yılında “*Kömek*” gazetesinde “*Evlenmekten Kaçtı*” adıyla Tatar Türkçesiyle yayımlanmıştır. 1919-1920 yılları arasında aynı gazetede yazarın Tatar Türkçesiyle kaleme aldığı “*Süygene Koşula Albadı*”, “*Armanduu Eki Caş*”, “*Isık-Köl Boyunda*”, “*Aldangan Nur Kızı*”, “*Kükük menen Zeynep*” adlı hikâyeleri vardır (Söylemez vd., 2018: 218).

Bu dönemin diğer bir önemli yazarı ve dilbilimcisi Kasım Tınıstanov’dur. Tınıstanov’un ders kitapları dışında yazmış olduğu ilk şiirleri 1920 yıllarında Taşkent’te yayımlanmakta olan Kazakça gazetelerde yayımlanmıştır. İlk şiir külliyatı da 1925 yılında “*Kasım İrlarının Cıynagı*” adıyla Moskova’da yayımlanmıştır (Başkapan, 2017: 229).

1920-1924 yılları arasında Kazak-Kırgız Türkçelerinde yayımlanan “*Öris*”, “*Ak Col*” gazeteleri ile “*Cas Kayrat*”, “*Sana*” adlı dergilerin yayımlanmasında aktif rol üstlenmiş, kendi eserlerini Kazak Türkçesiyle yazarak eserlerinin sonunda bazen “*Kıt*” şeklinde mahlas kullanmıştır. Yazarın Kazak Türkçesi ile yazmış olduğu şiirleri “*Bügingi Kün*”, “*Alaçka*”, “*Bulbulga*” dır (Artıkbaev, 2004: 112-113).

0.3.2.2. Sovyet Dönemi Kırgız Edebiyatı

Sovyet dönemi Kırgız edebiyatını sosyal ve siyasi gelişmeleri ve eserlerin muhtevasını dikkate alarak dört başlık altında değerlendirmek genel bir anlayış olmuştur. Bu tasnif, Sovyet Kırgız Edebiyatının Teşekkülü ve Gelişmesi (1917-1940), II. Dünya Savaşı ve Sonrası Kırgız Sovyet Edebiyatı (1941-1960), 1961-1985 Yılları

Arasındaki Kırgız Sovyet Edebiyatı, 1985-2000 Yılları Arasında Kırgız Edebiyatı şeklindedir. Kitaplarda bahsedilmese de 2000 sonrası günümüze kadar Çağdaş Kırgız Edebiyatı başlığı altında değerlendirmek gerekir.

0.3.2.2.1. Sovyet Kırgız Edebiyatının Teşekkülü ve Gelişmesi (1917-1940)

Ekim 1917 yılında gerçekleşen Bolşevik İhtilali'yle Çarlık Rejimi yıkılmış ve iktidar Bolşeviklerin eline geçmiştir. Çarlık Rusyası'nın işgal ettiği bölgeler Bolşeviklerin yönetimi altına girerek bu bölgelerde Sovyetleştirme süreci başlamıştır. Sovyetleştirme süreci içerisinde Sosyalist kültürü oluşturabilmek için öncelikle eğitim ve kültür alanına el atılmıştır. Kurulan yeni hükümet, ideolojisini yaymak ve benimsetmek amacı ile basın ve güzel sanatların her dalı (edebiyat, resim, mimari, sinema, müzik v.b.) rejimin kontrolü altına alınmıştır. Komünist rejimini yerleştirebilmek için edebiyat propaganda vasıtası hâline getirilmiştir. Edebiyatta özgün düşünce ve tenkide yer verilmeyerek “Proleter Edebiyat” ve “Sosyalist Realizm” akımı sanatta uygulanacak resmî politika olarak benimsenmiş, yazar ve şairler Sovyet rejimini övücü, destekleyici eserler yazmaya mecbur tutulmuştur (Tagızade 2006: 7-24; Karakaş, 2009:595-617). Bu şekilde Kırgız edebiyatı da dönemin şartları gereği eserler vermeye başlamıştır (Özgen, 2014: 55).

1917-1941 yılları arası Kırgız edebiyatını iki bölümde ele alabiliriz. Çünkü bu dönem Kırgız edebiyatı kendi içinde iki ayrı özellik taşımaktadır.

1919-1924 yılları arasındaki dönemde Kırgız edebiyatının kadrosunu teşkil edecek gençlerin yetiştiği dönemdir. Bu dönemde yetişen Kırgız edebiyatının genç yazarları ilk eserlerini okul dönemlerinde yazmaya başlamışlardır. İlk yazılarını Kazak, Tatar ve Özbek Türkçeleriyle yayımlanan gazete, dergilerde Kırgız, Kazak ve Tatar Türkçeleriyle yazdıkları görülmektedir (Özgen, 2014: 55).

Örneğin 1919-1924 yılları arasında Kazakça “Kömek”, Özbekçe “Ak Col” gazetesinde ve “Şolpan”, “Cas Kayrat” dergilerinde genç Kırgız yazarları K. Tınıstanov, S. Karaçev, A. Tokombaev, K. Bayalinov, İ. Kudaybergenov, M. Bayçerikov'un şiirleri ve öyküleri yayımlanmaya başlamıştır (Söylemez vd., 2018: 213).

Kırgız gençlerinin eğitimlerini tamamlamalarından sonra Türkistan Özerk Cumhuriyeti yöneticileri Kırgızca gazete, dergi ve kitapların basılmasına ihtiyaç

duyulduğunun farkına varmışlar ve 1924 yılında Kırgızca olarak ilköğretim ders kitaplarının hazırlanması için kanun çıkarılmıştır. Bu kanunun çıkmasıyla Arap alfabesi Kırgız fonetiğine uygun şekle getirilerek yeni Kırgız alfabesi oluşturulmuştur. Bunun arkasından 7 Kasım 1924 yılında Kırgız Türkçesiyle “*Erkin Too*” gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Bu gazete gerek Kırgız basın tarihinde, gerek Kırgız edebiyatının temellerinin atılıp gelişmesinde büyük rol üstlenmiştir. Bunun yanında Kırgız Türkçesiyle ders kitapları da basılmaya başlamıştır (Söylemez vd., 2018: 214).

Bu dönemde K. Bayalinov’un “*Acar*”, S. Karaçev’in “*Erksiz Kündördö*”, Mukay Elebayev’in “*Kitep İzdegende*”, K. Malikov’un “*Ayluu Tündö*”, A. Tokombayev’in “*Ötködögü Mun*”, S. Sasıkbayev’in “*Ötködögü Mun*” gibi hikâyeleriyle K. Cantöşev’in “*EkiCaş*”, R. Şükürbekov’un “*Too Elinin Baatırı*”, A. Tokombayev’in “*Dnestr Tereñ Deñizge Kuyat*”, “*Caralangan Cürök*”, C. Aşubayev’in “*Teren Keçüü*” adlı uzun hikâyeleri yayımlanmıştır.

Bu dönemde yazılmış olan eserlerde 1917 ihtilalinden önceki sosyal adaletsizlik, sınıf mücadeleleri, kadın-erkek eşitsizliği, kadın hakları ve eski hayatın olumsuz yanları, yeni hayatı övme ile birlikte cahillik konuları işlenerek mevcut siyasi yapının propagandasını yayma amacı güdülmüştür.

0.3.2.2.2. II. Dünya Savaşı ve Sonrası Kırgız Sovyet Edebiyatı (1941-1960)

Sovyet Birliği’nin ilk yirmi yılı içerisinde Kırgız toplumu ekonomik ve kültürel yönden birçok değişimler yaşamıştır. Bazı olumlu gelişme ve değişmelerin yanı sıra ideolojik yazılı emirlerin ve kişisel trajedilerin de yaşandığı görülür. Özellikle 1937-1938 yıllarında Kırgız aydınlarının Stalin’in emirleriyle katledildiği görülmektedir. Stalin döneminde totaliter iktidar, çizmiş olduğu ideolojik yoldan en ufak sapmaları da cezalandırıyordu. Edebiyat alanı da yoğun bir kuşatma altına alınarak sadece ideolojinin belirlediği çizgi üzerinde geliyordu. Yazar ve şairler sadece partinin belirlemiş olduğu konular etrafında eserler yayımlayarak onun dışına çıkamıyorlardı (Söylemez vd., 2018: 239-240).

Daha II. Dünya Savaşı başlamadan Temirkul Ümötaliev, Coomart Bökönbaev, Kubanıçbek Malikov gibi Kırgız şairleri arasında faşizmi eleştirme süreci başlamış bulunuyordu. Diğer şairler de 1937-1939 yılları arasında faşizme karşı şiirler yazarak Hitleri eleştirmişlerdir. Bu dönemde savaş, Kırgız şiirinin en önemli konusu hâline

gelir ve yazılan bütün şiirler savaşa ve cephe gerisindekiler için yazılarak Almanya ve savaş karşıtı şiirler gazete ve dergilerde yayımlanıyordu (Söylemez vd., 2018: 240).

Savaş sadece ülkeyi ve toplumu değil edebiyat alanını da derinden etkilemiştir. Kırgız edebiyatının önemli şairlerinden C. Turusbekov, Coomart Bökönbaev, Mukay Elebayev, Aşurbayev, Esenkojoyev, C. Camgırçinov gibi şairler savaşta hayatlarını kaybederken savaştan sonra şair ve yazar olarak edebiyat sahnesine çıkacak olan Süyünbay Eraliev, C. Cusuev, K. Cunusov gibi şahıslar da ilk eserlerini savaş meydanlarında yazmıştır.

Savaşın bitmesiyle Stalinizm tüm ülkeyi sarar ve hiçbir şekilde devlete karşı eleştiri yapılamaz. Rejim, 1930'lu yıllarda uyguladığı “temizleme/kırgın” siyasetini savaştan sonra daha sert biçimde uygulamaya başlamıştır. Bu ideolojik baskı edebiyat alanına da etki etmiştir. 1946 yılında Stalinçi ideolog Jdanov'un Zvezda ve Leningrad dergilerinde yayımlanan makalesi bu ideolojinin manifestosu hâline gelmişti. Bu makalede Sovyet edebiyatının, halkın ve devletin çıkarlarını gütmesi gerektiğini, başka hiçbir konunun Sovyet edebiyatı içerisinde olamayacağını, başka sanat anlayışının ve akımının yeri olmadığını, edebiyatın görevinin sadece halka ve devlete yardım etmek olduğunu yazıyordu. Dönemin Kırgız yazar ve şairleri de bu çizilmiş olan yola uymak zorunda kalmışlardır (Söylemez vd., 2018: 241).

Kırgızistan'da ise, Orozaliev “*Kırgız Tarih Bilimi ve Edebiyat Biliminin Ödevleri*” adlı bildirisinde Moldo Kılıç, Arstanbek, Kalıgul gibi Kırgızların ilk yazar şairleri üzerinde çalışma yapan edebiyatçıları hedef alarak Sovyet öncesi eser vermiş olan “cazgiç akın” dediğimiz halk şairlerini gerici ve mevcut ideolojik yapıya uygun olmayan bir unsur olarak göstermiştir. Kırgız folkloru, Kırgız halk kültürü, Manas ve diğer destanlar üzerinde çalışmalar yapan bilim adamları üzerine çamur atılmış ve bazıları da hapse atılarak ölüme terk edilmiştir. Bunun gibi olumsuz davranışlar Kırgız yazar ve şairlerinin edebiyat ve kültür alanında çalışabilecekleri alanın çevresini çizmiş oluyordu. Bunlar kolhoz, sovhoz, eski-yeni mücadelesi, üretim, halkların dostluğu, sosyalist toplumun inşası gibi konularda yazmak zorunda kalmışlardır (Söylemez vd., 2018: 242).

1945 yılından sonra Kırgız edebiyatında dayanışma ve birlikte mücadele ederek mutluluğa ve başarıya ulaşma gibi konular işlenmekle birlikte, hayatını Sovyet sistemi, sosyalizm, halkın ve toplumun çıkarları için harcayan örnek insanlarla ilgili

tarihi ve biyografik eserler yazılmaya başlamıştır. 1953 yılında Stalin'in ölmesiyle birlikte, onun getirmiş olduğu baskıcı rejim de sona ermiş bulunmaktaydı. Hruşev, Brejnev döneminde diğer alanlarda olduğu gibi edebiyat ve kültür alanında da belli bir ölçüde özgürlük ortamı oluşturmuştur (Söylemez vd., 2018: 243).

Genel olarak 1941-1960 yılları arasındaki Kırgız Sovyet edebiyatı dönemindeki yazar ve şairler sosyalizm ve totaliter rejme özgü olan unsurları yüceltmekle, övmekle uğraşmış, halkı bu hususta bilinçlendirerek Sovyet kültürünü benimsetmeye çalışmışlardır.

1941-1960 yılları arasındaki Kırgız Sovyet edebiyatının başlıca yazar ve şairleri şunlardır: Mukay Elebayev, Coomar Bökönbaev, Cusup Turusbekov, Alıkul Osmonov, Raykan Şükürbekov, Midin Alıbaev.

0.3.2.2.3. 1961-1985 Yılları Arasındaki Kırgız Sovyet Edebiyatı

1960'lı yıllardan sonra Sovyet hükümeti tarafından iktisat, üretim, tarım ve kültürel alanlarda ele almış olduğu önemli çalışmalar edebiyat ve sanat alanının da gelişmesinde etkili rol oynamıştır. 1960-1970 yılları arasında edebiyat alanını derin bir şekilde inceleyerek gelişmesi için bütün Sovyet Birliği genelinde tartışmaların ve araştırmaların yapıldığı görülür. Bu araştırma ve incelemelerin sayesinde edebiyat alanında sosyalist realizmin şekil, içerik ve felsefi derinlikleri artarak kalite bakımından başarıya ulaşmıştır.

Kırgız edebiyatı da bu gelişmelerden kendi nasibini almıştır. Kırgızistan Yazarlar Birliği'nin IV, V, VI, VII (1966, 1971, 1976, 1981) oturumlarında ülkedeki edebi süreç geniş bir şekilde incelenerek yazarların yaratıcılığındaki başarılar ile eksiklikleri gösterilerek, edebiyat alanındaki yeni oluşan ihtiyaç ve talepler yazarlar ile tanıştırılıyordu.

Bu gelişmeler doğrultusunda 1960'lı yıllardan sonra Kırgız yazarları ve sanatçılarının ortaya koymuş oldukları eserler hem bütün Sovyet Birliği içerisinde hem de yurt dışında tanınmaya başlamıştır. Örneğin Cengiz Aytmatov "*Dağlar ile Tarlaların Hikâyesi*" adlı kitabı için Lenin Ödül'ü ile ödüllendirilirken "*Cemile*", "*Al Yazmalım*", "*İlk Öğretmen*" gibi uzun hikâyeleri de yabancı dillere çevrilmeye başlanmıştır. Ayrıca 1960 yılının ikinci yarısında yazdığı eserlerini yayımlatarak

emeklerini edebiyat alanında harcayan genç yazarlar kısa süre içinde çok tecrübeli yazarların seviyesine yükselmeyi başarmışlardır (Artıkbaev, 2004: 257-258).

Bu başarılarla rağmen Jdanov ve K. Orozaliev gibilerin başlatmış olduğu hareket icabı üzerinde çalışma yasağı konulan halk şairleri ve folklor üzerindeki yasaklar bu dönemde biraz yumuşamak yerine daha sert biçimde uygulanmaya başlamıştır. B. Camgırçinov'un 19.yüzyıl Kırgız tarihi ile ilgili yazmış olduğu "*Kırgızların Rusya'ya Bağlanması*" adlı eseri "*Kırgızların Kendi İsteği ile Rusya'ya Katılması*" şeklinde değiştirilmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte T. Kasimbekov'un "*Sıngan Kılıç*" adlı tarihî romanı da Rus askerleri tarafından düzenlenen kolonileşme siyasetini tasvir etmektedir bahanesiyle eleştirilerek yasaklanmıştır (Artıkbaev, 2004: 261).

1970 ve 1980'li yıllarda Kırgız edebiyatının Aytmatov'dan sonraki en büyük ismi Tölögön Kasimbekov edebiyat sahnesinde öne çıkmaya başlamıştır. Kasimbekov'un roman alanında açmış olduğu bu yeni ekole daha sonra K. Osmonaliyev, Ş. Beyşenaliev, A. Stamov, Ö. Danikeev gibi yazarlar katılarak tarihî roman alanında önemli eserler vermişlerdir. 1970'li yıllarda da Süyünbay Eraliev tarafından Kırgız şiirinde poetik modernizmi başlatılmış ve R. Rıskılov, S. Turgunbaev gibi şairler tarafından devam ettirilmiştir. Ayrıca bu dönemde M. Abılkasıмова, S. Abdıkadırova gibi kadın şair ve yazarlar da edebiyat sahnesine çıkmaya başlamıştır (Söylemez vd., 2018: 263).

1960-1980 yılları arasında yazılmış olan eserler daha çok vatan, savaş, ülkeyi sevmeye ve sahiplenme, yeniden gelişmekte olan kalkınma siyasetini övmeye, şehirlerin kalkınması, insanların mesleklerine karşı sevgiyle sarılması gibi konular ele alınmıştır (Artıkbaev, 2004: 263).

Bu dönemin başlıca yazar ve şairleri; Aalı Tokombaev, Kasımalı Bayalınov, Kasımalı Cantöşev, Kubanıçbek Malikov, Abdrasul Toktomuşev, Temirkul Ümötaliev, Tügölbay Sıdıkbekov, Nasiridin Baytemirov, Cengiz Aytmatov, Toktobolot Abdumomunov, Süyünbay Eraliev, Şükürbek Beyşenaliev, Tölögön Kasimbekov, Calil Sıdıkov'dur.

0.3.2.2.4. 1985-1990 Yılları Arasında Kırgız Sovyet Edebiyatı

1985 yılından itibaren Sovyetler Birliğinde açık söyleme ve yeniden yapılandırma siyaseti uygulanmaya başlamıştır. Bu da Garboçev tarafından ilan edilen

yeniden yapılanma ve açıklık politikasıyla başlamıştır. Ülkenin bütün alanlarında, televizyon, radyo, gazete ve dergilerinde Sovyet hükümetinin geçmişte uyguladığı yanlışlıklarla eksiklikler açık bir şekilde eleştirilmeye başlamıştır. Böylece Sovyetler Birliğinin tamamında 5-6 sene boyunca açık konuşma, geçmişi ve birbirini eleştirme süreci devam etmiştir.

Kırgızistan'da da hükümetin el değiştirmesiyle Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne T. Usubaliev'in yerine A. Masaliev'in gelmesiyle açıklık politikası ülkenin bütün alanlarında yayılmaya başlamıştır. 1986 yılında Kırgızistan yazarlarının VIII. oturumu da bu çerçevede düzenlenmiştir. Oturumda söz alan T. Sıdıkbekov; T. Kasımbekov'un "*Sıngan Kılıç*" romanının ülke yönetimi tarafından yanlış eleştirildiğini, K. Akmatov'un "*Mezgil*" romanının da adil olmayan eleştirilere maruz kaldığını, yazarlar arasında gruplaşma oluşturularak yetenekli yazarların (T. Kasımbekov, C. Alibaev, K. Saktanov, C. Turgunbaev, S. Cetimişov, C. Sadıkov v.b.) takibe alınarak, isimleri silinerek, kitaplarının yayımlanmasının zorlaştırıldığını hatta Yazarlar Birliği'nin başındakilerin yazarları "bizimkiler" ve "karşı olanlar" şeklinde ikiye böldükleri hakkında bildiri sunmuştur.

21 Şubat 1987 tarihinde düzenlenen toplantıda A. Masaliev, Moldo Kılıç ve K. Tınıstanov gibi şahısların tekrar incelenmesi ve araştırılması gerektiğini savunan yazarları eleştirerek, onların eserlerinde milliyetçilik konusunun ele alındığını dile getirerek 1916 yılındaki olayları ele alan M. Murataliev'in "*May Ayının Küküğü*" adlı eserini de sert bir şekilde eleştirmekle birlikte birçok yazarı milliyetçilikle suçlamıştır. Milli Üniversitesinin Profesörü S. Attokurov, Rus halkını aşağılama, küçümseme ve öğrencilerine Kırgızların boylara bölündüğünü öğretme şeklindeki suçlamalara maruz kalmıştı (Artıkbaev, 2004: 557).

Yeniden yapılanma ve açıklık politikasının uygulanmaya başlamasıyla ülkenin önde gelen aydınları, özellikle yazarlar yukarıda uygulanan yanlışlara karşı gelerek onları geri adım atmaya mecbur etmişlerdir. Böylelikle S. Attokurov aklanarak 29 Aralık 1988 tarihinde yeni alınan kararlarla Moldo Kılıç gibi halk şairleri ile birlikte K. Tınıstanov'un eserlerinin tekrar incelenerek yayımlanması için izin verilmiştir. Bununla birlikte hükümetin baskısıyla ortadan kaldırılmış olan edebiyat, sanat ve tarih alanındaki gerçekler yeniden ele alınmaya başlamıştır (Artıkbaev, 2004: 558).

Genel olarak 1980 ve 1990'lı yıllarda Kırgız edebiyatı nesirde ve şiirde hayat gerçekleri ve dünyayı tanıma faaliyetlerini geçmişe göre keskin farklılıklarla ele almasa da bu yıllarda bağımsızlıkla ilgili eserler yazarak halkı bilinçlendirmeye ve geçmişe eleştirel gözle bakabilmek için çaba göstermişlerdir (Söylemez vd., 2018: 292).

0.3.2.3. Bağımsızlık Sonrası Kırgız Edebiyatı

Bağımsızlık sonrasında ilk olarak geçmişte yasaklanmış olan bazı şahısların eserleri yeniden kendini göstermeye başlamıştır. Moldo Kılıç, Moldo Niyaz, Nurmoldo, Arstanbek Buylaş Uulu gibi 20. yüzyıldan önceki zamane şairleriyle birlikte Kasım Tınıstanov'un eserleri: Tölögön Kasımbekov'un "*Kel-ke!*", "*Sıngan Kılıç*" adlı tarihi romanları, Kanıbek Osmanaliyev'in "*Köçmөndör Kagılışı*" adlı romanı tekrardan yayımlanmaya başlamıştır (Kallimci, 2009: 56-57).

Kırgızistan'ın bağımsızlığına kavuşmasıyla Kırgız yazar ve şairleri Sovyet rejiminin dayattığı sosyalist-realizm yöntemiyle eserler yazmayı bırakarak, bağımsızlığın getirmiş olduğu hürriyetin sonucunda Kırgız dili: tarihi ve benliği hakkında eserler yazmaya başlamışlardır. Bu doğrultuda Kırgız yazarlar Çağdaş Kırgız Edebiyatında millî romantizme yönelmeye başlamışlardır.

Edebiyattaki sosyalist realizm doğmasını daha 1960 yıllarında yeniden yorumlayabilen yazarların başında Cengiz Aytmatov gelmektedir. Cengiz Aytmatov "*Yüz Yüze*" ve "*Cemile*" adlı eserleriyle sosyalist realizmin dışına çıkabilmiştir (Göz, 2015: 102).

Bağımsızlıktan sonra Kırgız tarihinde önemli görevler üstlenmiş ve Sovyet Döneminde yasaklanmış olan tarihi şahsiyetler üzerinde ilgi artmıştır. Bu doğrultuda Çağdaş Kırgız Edebiyatında tarihi şahsiyetlerin yer aldığı romanlar yazılmaya başlayıp 1991 yılından sonra birçok tarihi-biyografik romanlar yazılmıştır (Aşlar, 2015: 80).

Tarihi-biyografik romanlar daha çok halkı aydınlatmak ve karartılan geçmişî aydınlığa çıkarmak için yazılmış olsa da yazarlarının bazen roman sanatının sınırlarını oldukça zorlamasından dolayı birçok tarihi romanın yüksek edebî seviyede yazılmadığı görülür. Bu dönemde Toyçubay Subanbekov "*Bars-Bek Kagandın Körör*

Közü” romanını, Caparkul Toktonaliev “*Şabdan Baatur*”, “*Han Ormon*” romanlarını, Cumakadır Egemberdiyev “*Kanat Han*” romanını yazmıştır (Aşlar, 2015: 90-92).

Salican Cigitov, tarihî konular ve tarihî şahsiyetlerin ele alınması Kırgız edebiyatında 70 yıllarından itibaren başladığını, bağımsızlıktan sonra da oldukça abartılmış olduğunu başka milletlerin de tarihi şahsiyetlere sahip olduklarını ve hiçbirinin bizim yazarlar kadar millî kahramanlarını destanlaştırmadıklarını, bunun halkçı ve suni bir yaklaşım olduğunu dile getirmiştir (2006: 4).

1991 yılından itibaren Kırgız edebiyatçıları tematik bakımından yeni arayışlar içerisine girmişler ve detektif, korku, fantezi, polisiye türünde romanlar yazmaya başlamışlardır (Kallimci, 2009: 63).

Bağımsızlık sonrası Kırgız şiirinde üç kuşak Kırgız şairleri bulunmaktadır. Birinci kuşak şairleri, Sovyet döneminde yetişip 1991 yılından sonra az da olsa şiirler yazmaya devam eden şairlerdir. İkinci kuşak şairleri ise eğitim yıllarını Sovyet döneminde tamamlayıp günümüzde usta durumunda olan şairler. Üçüncü kuşak da Sovyet dönemini hemen hemen hiç görmemiş ve çok az görmüş olan genç şairlerdir (Kallimci, 2009: 71).

Bağımsızlık sonrası Kırgız edebiyatında aşk, siyasî ve sosyo-ekonomik sorunlar, tarih, felsefe, siyaset, sevgi, vatanseverlik, millet, doğa ve insan ilişkileri, barış, insanlık gibi konular işlenmiştir. Bu dönemin başlıca yazar ve şairleri de Şayloobek Düyşeev, Samsak Stanaliyev, Esentur Kılıçev, Aydarbek Sarmanbetov, Colon Mamıtov, Kubat Cusupaliyev, Caparkul Toktonaliev, Anatay Ömürkanov’dur (Söylemez vd., 2018: 292-317).

0.4. Kırgızcanın Yazımı

Kırgızcanın yazımı Kırgız halkının tarihi ile başlar. Bir dilin tarihini öğrenmeden önce, o halkın kullanmış olduğu yazısının tarihini bilmek lazımdır. Yazı olmadan bir halkın tarihini öğrenmek zordur. Kırgızlar, isimlerinin geçtiği ilk yazılı belgelerden bu güne kadar farklı alfabeler kullanmışlardır.

0.4.1. Orhun-Yenisey Alfabeti

Orhun-Yenisey alfabesi ile yazılan taş yazıtlar V-XI. yüzyıllara ait yazıtlardır. Bu yazıtların Orhun-Yenisey yazıtları şeklinde isimlendirilmesinin sebebi de yazıtların Orhun ve Yenisey etrafında bulunmasıdır. Bu yazıtlar Türk dilinin elimizde bulunan ilk yazılı kaynakları olarak sayılmaktadır. Bu yazıtlar Göktürkler, Eski Uygurlar ve Kırgızlar tarafından yazılmıştır.

Yenisey etrafında bulunan runik yazıtların Kırgızlara ait olduğunu söyleyebiliriz. Bu konuda Malov Yenisey yazıtlarının söz varlığı ile gramer özelliklerinin Kırgız Türkçesiyle benzerlik taşıdığını ve bu yazıtların kadim Kırgız dili olduğunu söylemiştir (Malov, 1952: 7-8). Balbal şeklindeki yazıtlarda sırasıyla devlet, toprak, aile, akraba, arkadaş gibi konuların işlendiği görünmekle birlikte günümüzde Yenisey etrafında yaklaşık 250 civarında Yenisey runik yazısı bulunmuştur. Ağustos 863 yılında Kırgızlar, Ho-i-nan-chih (Alp İnanç) adlı bir devlet adamını Çin'e göndererek klasik kitaplar hediye etmesini istemişler, fakat bu istekleri Çin imparatoru tarafından kabul edilmemiştir. Valihanov bu olayın gerçekleştiği tarihin 874 yılı olduğunu söyleyerek bu dönemde Kırgızların bu yazıyı kullandıklarının kanıtlandığını da dile getirmiştir (Nurmatov, 2015: 261).

Yenisey runik yazıtları üzerinde Cengiz Alyılmaz, Kırgızların yaşadıkları bölgeleri dikkate alarak Sibirya bölgesindeki arkeolojik eserlerin, tarihî kalıntıların, mimari eserlerin, anıtların ve yazıtların önemli bir kısmının sahiplerinin Kırgızlar ve Kırgız birliği içinde yer alan Türk boy ve toplulukları olduğunu dile getirmiştir (Alyılmaz, 2013: 6).

Yenisey ve Orhun bölgelerinde bulunan, Kırgızlara ait en önemli yazıtlardan biri Bars Kan adına diktirilen Altın Köl yazıtıdır. Diğer bir önemli yazıt da Moğolistan'da bulunan Ötüken Uygur Kağanlığı döneminde yazılan Göktürk harfli 11 satırlık Süci yazıtıdır. Bu yazıt da Kırgızlar açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü yazıt Kırgız asıllı Uygur komutanı Boyla Kutlug Yorgan'a aittir. Yazıtın giriş bölümünde şeceresinden bahsederken Kırgız olduğunu özellikle belirtmiştir. Süci yazıtının Yenisey yazıtlarıyla aynı şekilde yazılmış olması ve içerik bakımından da benzerlikler göstermesi Yenisey yazıtlarının Kırgızlarla olan tarihî ilgisini yansıtması açısından önemlidir (Alyılmaz, 2013: 17).

Orhun ve Yenisey bölgelerinde bulunan bu yazı örnekleri, Kırgızistan'ın Talas ve Koçkor bölgelerinde 50 civarındadır. Bu yazıtların önemli bir kısmının IX. yüzyıla kadar bu bölgelerde yaşayan Türkişler, Karluklar, On-Oklar ve diğler Oğuz boyları tarafından bir kısmının da sonradan bu topraklara hâkim olan Kırgızlar ve diğler Türk boyları tarafından yazıldığı tahmin edilmektedir (Alyılmaz, 2013: 18).

Bu yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak Kırgızların tarih sahnesine çıktıklarından itibaren taşlar üzerine balbal şeklinde Göktürk alfabesiyle yazılar yazdıklarını söyleyebiliriz. Bulunan taş yazıtlarından yola çıkarak Kırgızların en eski yazı sisteminin Göktürk runik alfabesi olduğunu söyleyebiliriz.

0.4.2. Arap Alfabesi

Kırgız halkı Orhun-Yenisey ve Uygur yazısından sonra Arap yazısını kullanmıştır. Kırgızların Arap yazısını kullandıkları hakkında sadece V.V. Bartold'un söyledikleri dışında hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Bartold bu konuda,

“İreneklerin elçilerinin Moskova'ya gelişleri (1684.yıl) hakkındaki iş arşivde korunmuştur. Bu arşivde İrenek'in 'Kalmak mektubu' da bulunmaktadır. Kırgızlar Ruslar ile olan ilişkilerinde Oyratların (Moğolların) dilini ve alfabesini kullanmışlardır diyen haber de bulunmaktadır. Kırgızların o zamanlar kendi dilinde yazısı olmamasındandır.”

demektedir (Dıykanov vd., 1958: 33).

Bu bilgiye dayanarak Arap alfabesinin Kırgızlar tarafından Orhun-Yenisey yazılarından sonra kullandıkları ikinci alfabesi olduğunu söyleyebiliriz.

Kırgızlar tarafından kullanılan Arap alfabesiyle yazılmış olan mektupların elimizde bulunan ilk örnekleri 18. yüzyıla rastlamaktadır. 1785 yılında Atake Batır tarafından iki resmî mektup yazdırılarak biri Omski'deki Sibirya Valiliği'ne diğeri de 29 Aralıkta Petersburg şehrine gönderilmiştir (Koylubaev, 2010: 12-13).

Kırgızlar arasında Arap alfabesinin kullanılması Özbek, Uygur ve Tatar din adamları tarafından genellikle dinî kitapların okutulmasıyla yayılmıştır. Çünkü o dönemlerde Arap alfabesini öğrenmenin dinin ayrılmaz bir parçası kabul edilmiş ve okullarda ders kitapları olarak dinî kitaplar okutulmuştur. Kırgızların ne zamandan beri Arap alfabesini kullanmaya başladıkları üzerinde elimizde yazılı bir kaynak

bulunmamakla birlikte C. Şükürov tarafından Arap alfabesiyle Kırgızca yazılmış 1854 ve 1861-1863 yıllarında yazılmış iki evrak bulunmuştur. Bu bilgilerden yola çıkarak Kırgızların kesin bir şekilde 1854-1862 yıllarından itibaren Arap alfabesini kullanmaya başladıklarını söyleyemeyiz. Bu sadece elimizde bulunan en eski tarihli belgedir (Dıykanov vd, 1958: 35).

Arap alfabesiyle yazılmış ilk Kırgızca eserler Çağatay Türkçesinin etkisi altında kalmıştır. İlk yazılan eserlerde Kırgızcanın ses özellikleri tam olarak işlenememiştir. Yazılan eserler şekil ve ses özellikleri bakımından Çağatay Türkçesinin özelliklerini taşır.

Bolşevik Devrimine kadar Kırgız halkı da ortak Çağatay yazısını kullanı gelmiştir. Bu dönemin özelliklerini taşıyan Moldo Kılıç'ın "*Zilzalası*" , İşenaalı Arabayev'in 1911 yılında Ufa'da yayınlanan "*Töte Oku*" kitabı ve Osmonaalı Sıdık Uulu'nun "*Muhtasar Tarih-i Kırgızıyası*" ile "*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*" adlı eserlerini örnek gösterebiliriz (Kadırova, 2008: 50).

Yukarıda geçen eserler dışında Moldo Niyaz (1822-1896), Togolok Moldo (1860-1942), Aldaş Moldo (1876-1930), Belek Soltonoyev (1878-1938), İsak Şaybekov (1880-1957), Abılkasım Cutakeyev (1882-1939) (Cigitov, 2006: 521) gibi yazarlar Çağatay döneminde kullanılan Arap alfabesiyle eserler vermişlerdir.

Kırgızlar 1923 yılından itibaren Çağatay döneminde kullanılan Arap alfabesi üzerinde yenilikler, değişiklikler yapmaya başlamışlardır.

Kırgızlar 1923 yılından itibaren Kırgız Türkçesinin fonetik özelliklerini dikkate alıp Arap alfabesine bazı diyakritikler ekleyerek düzeltilmiş yeni Arap alfabesi kullanmaya başlamışlardır (User, 2006: 300).

Bu değişikliklerin amacı Kırgız Türkçesinin yazımında Arap alfabesindeki gereksiz işaretleri çıkarmak, eksik olanlarını da belli işaretler ekleyerek düzeltmek, alfabeyi Kırgız Türkçesinin fonetik özelliklerine uyarlamaktır.

Bu alfabe 1924 yılında kullanılmaya başlanmış Kırgızların Latin alfabesine geçmesine kadar bu alfabe kullanılmıştır. Bu yenilenmiş Kırgız-Arap alfabesi kullanılmaya başlandığında eski alfabeğe göre okuma, yazma daha kolay hâle gelse de, alfabenin Kırgızcanın fonetik özelliklerini tam olarak yansıtamamıştır (Dıykanov vd., 1958: 39).

Arap alfabesi, Kasım Tınıstanov tarafından ıslah edilmiş ve Kırgız Türkçesine uyarlanmıştır. Bu ıslah edilmiş alfabe üzerinde ilk defa İşenaalı Arabeyev 1924 yılında Taşkent’de “*Kırgız Alıpesi*” diye bir alfabe kitabı yayımlamıştır. Sonra da Kasım Tınıstanov, Aalı Tokombayev, Mukay Elebayev gibi yazarlar ve şairlerin eserleri bu alfabe ile basılmaya başlamıştır. Kırgız-Arap alfabesi 25-27 Mayıs 1925 tarihinde Bişkek’te düzenlenen Kırgız Özerk Oblastı Bilim Eğitimi Kongresi’nde resmî olarak kabul edilip 1927 yılına kadar kullanılmışsa da Kırgız Türkçesinin fonetik özelliklerini tam olarak karşılayamadığından kısa zaman içinde kullanımdan kalkmıştır (User, 2006: 301).

Islah edilmiş Arap alfabesinde aşağıdaki özellikler dikkate alınmıştır:

1. Arap alfabesinde Kırgız Türkçesinde kullanılmayan ħ, ħ, z, ž, z, ř, z ve ğsesleri çıkarılmıştır.
2. O sesi, kelime başında bir elifle vavın kullanılması ile kelime içindevav kullanılarak yazılmıştır.
3. (vav)’ın üzerineötre koyarak /u/ okunması sağlanmıştır. Bu şekil, Ekim Devrimine kadar bazı Türk toplulukları tarafından da kullanılmaktaydı.
4. /ö/, /ü/ ve /ı/ sesleri için Arap alfabesinde ayrı bir simge kullanılmamıştır. Islah edilmiş alfabede bunları göstermek için /o/, /u/ ve /i/ seslerinin yanına /^o/ işareti kullanılmıştır (Dıykanov vd., 1958: 38).
5. Ayrıca sedalı arka damak nazal ñ’sini temsil eden bir işaretle birlikte (hemze) inceltme işareti de bulunmaktaydı (User, 2006: 300).

Arap alfabesinin kullanımında aşağıdaki eksiklikler görölmüştür:

1. Arap yazısında bazen kelimelerin okutucu ünlü almadan yazıldığı şekiller de bulunmaktadır. Bu da kelimeyi okumada zorluklar yaratmıştır. Arapçada /o/, /a/ ve /i/ şeklinde sadece üç ünlü işaretinin kullanılması en az sekiz ünlüsü olan Türkçenin yazımında zorluklar yaratmıştır.
2. Arap alfabesinde birbirine yakın ama o kadar da farklı şekilde kullanılan sesler vardır. Örneđin: z-ž, z-z gibi. Türkçede de bu sesler fonetik bakımından birbirleriyle ayrılmadan aynı şekilde kullanılmaktadır.
3. Çoğu alfabeler yazılışı bakımından birbirine benzediğinden onları ayırt etmek için nokta işaretleri kullanılmıştır. Yazıda bu noktaların kayması oradaki kelimeye bambaşka anlam katarak kelimenin okunmasını zorlaştırmaktadır.

4. Altı harf dışında diğer harflerin kelime başında, kelime içinde ve sonunda farklı yazılması yazımı zorlaştırmıştır.

5. Arap alfabesi Türkçenin fonetik özelliklerini tam olarak yansıtamamıştır.

6. Arap alfabesi 28 harften oluşsa da, Türkçe için sadece 20 harf kullanılmış diğerleri kullanım dışında kalmıştır. Eğer Türk dilleri için 36 sesin varlığını kabul edersek, Türkçenin diğer seslerini karşılamak için yeniden 16 harf eklemek mecburiyetinde kalırız.

7. Bazı harfler kendinden önceki harflerle bitişik yazılırken bazıları da kendinden sonraki harflerle bitişik yazılmaktaydı. Bu da hangi harfin bitişik hangi harfin ayrı yazılması gerektiğini zorlaştırıyordu.

8. Yukarıda bahsettiğimiz özellikler insanların okur yazar olmasına, eğitim seviyesinin yükselmesine, neşriyatın gelişmesine geniş bir şekilde imkân sağlayamamıştır. Bu durumdan kurtulmak için de Arap alfabesinden vazgeçmek gerekliliği ortaya çıkmıştır (Dıykanov vd., 1958: 40).

0.4.3. Latin Alfabesi

Arap alfabesinin yukarıda bahsettiğimiz eksiklikleri; Kırgızlarda ve diğer Türk topluluklarında okuma, yazma ve halkın eğitim seviyesini yükseltmek, ilerletmek ve geliştirmek amacıyla ciddi çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Bu eksikliklerden kurtulmanın yolu da Arap alfabesini bırakarak Latin alfabesine geçmektir. Türk topluluklarında Latin alfabesine geçme işlemleri hepsinde aynı anda gerçekleşmemiştir. Bazı Türk toplulukları Latin alfabesini daha erken kullanmaya, uygulamaya başlamışlardır. Örneğin Azerbaycan Türkleri ilk olarak 1922 yılından itibaren Latin alfabesini kullanmaya başlamış ve 1925 yılında da tam olarak Latin alfabesine geçmişlerdir (Kartallıoğlu, 2007: 173-230).

Diğer yandan bu yıllar içinde Tatar, Başkurt, Çuvaş, Altay Saha gibi bazı Türk toplulukları Latin alfabesine geçmek için çaba göstererek gerekli işlemleri başlatmışken, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen gibi çoğunluk Arap alfabesi üzerinde ıslahatlar, düzeltmeler yaparak kendi fonetik özelliklerine uyarlama çabası içindeydi (Gündoğdu, 2014: 9).

Latin alfabesine geçen Türk topluluklarının birbirinde farklı işaret kullanmalarından oluşan sıkıntının yeni geçmeye çalışan topluluklarda da oluşmaması için 1924 yılında bir Türk Halkları Konferansını düzenlenmeye çalışılmış ama bu konferans gerçekleşmemiştir. Türkoloji Kurultayı ilk defa Mart 1926 yılında Bakü’de düzenlenmiştir. Bu kurultayın asıl amacı Türk topluluklarının Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişleri üzerinde durmaktır. Kurultayda katılımcılar iki gruba bölünerek kimisi ıslah edilmiş Arap alfabesini kullanmayı kimisi Latin alfabesine geçmeyi savunsa da çoğunluğun kararıyla Latin alfabesine geçme kararı alınmıştır (Stenografiçeskiy Otçyot Pervogo Vsesoyuznogo Tyurkologiçeskogo tsyezda, 2011: 320-321).

Bu Kongrede alınan karara binaen 26 kişilik bir merkez komite kurulmuştur. Bu komitenin kuruluş amacı da Türk toplulukları için ortak bir alfabe oluşturmaktır. Bu doğrultuda 1927 yılında birleştirilmiş yeni Türk alfabesi oluşturmuşlardır. Bakü Kongresinin düzenlenmesi ve Türk topluluklarının Latin alfabesine geçirilmesi Rusya tarafından da desteklenmiştir. Rusyanın bu durumda aktif rol almasının asıl amacı Latin alfabesini Kiril alfabesine geçişin bir basamağı olarak görmüşlerdir (Demirci, 2011: 228).

Mayıs 1926 yılında Frunze (şimdiki Bişkek) şehrinde Pedagojik Kurultay düzenlenerek Arap alfabesinin eksiklikleri üzerinde durulmuş yeni alfabeğe geçme konusu tartışılarak Latin alfabesine geçmek için karar alınmış, yeni alfabenin projesinin hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. Maalesef bu alınan kararlar hemen o zaman uygulamaya geçmemiştir (Kamçibekova, 2008: 33).

Kırgızlar da Arap alfabesini bırakarak yeni bir alfabeğe geçme meselesi üzerinde durmuştur fakat diğer Türk toplulukları gibi Latin alfabesine değil de direkt Kiril alfabesine geçmeyi düşünmüşlerdir. Kırgızlarda Kiril alfabesine geçme çabası 1925 yılında K.K. Yudahin’in öncülüğünde başlamış, hatta Kırgız Türkçesinin fonetik özelliklerine uygun bir alfabe bile hazırlanmıştı. Fakat bu hazırlık hayata geçirilememiştir (Dıykanov vd., 1958: 44).

1926 yılının ikinci yarısında Kırgız Otonom Cumhuriyeti’nin Uygulama Komitesi toplantısında Kırgızların da Latin alfabesine geçmesi için yeni alfabe üzerinde çalışmaların yapılması ve halk arasında bilgilendirme işlerinin yapılması kararı alınmıştır. Nihayet, 12 Aralık 1927 tarihinde Kasım Tınıstanov tarafından

hazırlanan yeni Latin alfabesi Kırgızistan Cumhuriyeti Merkezi Uygulama Komitesi Heyeti tarafından resmî alfabe olarak kabul edilmiştir (User, 2006: 302).

Latin alfabesi Kırgızlar tarafından 1927 yılında resmî olarak kabul edilse bile 1928 yılının ikinci yarısına kadar Kırgız Türkçesiyle yazılmış olan eserler hem ıslah edilmiş Arap alfabesi hem yeni kabul edilmiş olan Latin alfabesiyle yazılıyordu. 1928 yılında bütün eğitim merkezlerinde sadece Latin alfabesinin kullanılmasına dair kesin kararlar alınarak Ocak 1930'da Merkezi Uygulama Komitesi'nin ıslah edilmiş Arap alfabesinin Kırgızistan topraklarının tamamında kullanılmasına yasak getirmesiyle Arap alfabesi tamamen kullanımdan kalkmıştır(Dıykanov vd., 1958: 46).

Kırgız Türkçesine Ruslarla olan iktisadi ve kültürel ilişkilerin gelişmesinden dolayı Rusça ve yabancı kelimeler girmeye başlamıştır. 1927 yılında kabul edilmiş olan Latin alfabesi bu yeni kelimelerin yazımında sesleri tam olarak karşılayamadığından doğan zorlukların sonucunda 1928 yılında alfabeyi tekrar gözden geçirme ihtiyacı duyulmuş ve kabul edilen alfabe üzerine yeni harfler ilave edilmiştir.1938 yılına gelindiğinde1928 yılında düzeltilmiş alfabelerin imlası tekrar gözden geçirilmiş ve Kırgızlar bu alfabeyi 1941 yılına kadar kullanmışlardır (Dıykanov vd., 1958: 46).

Islah edilmiş Arap alfabesine göre Latin alfabesinin aşağıdaki gibi farklılıkları bulunmaktadır:

1. Harflerin ayrı yazılması
2. Arap alfabesinde olduğu gibi ek işaretlerin bulunmaması
3. Büyük harflerin olması
4. Teknik bakımından kullanılmasının kolaylığı ve farklılığıydı.

Kırgızlar tarafından ilk kabul edilen Latin alfabesi; a, b, p, ç, c, d, r, z, s, ş, q, o, k, g, l, m, n, η, o, u, ı, e, j ve ^v(inceltici işaret) şeklinde toplam 24 harften oluşmaktaydı. Kırgız Türkçesinde kullanılan ince /ö/, /ü/ ve /i/ sesleri Latin alfabesiyle gösterilmediği için, kelime içinde göstermek için kelime başına ^v(inceltme) işareti konulmuştur.

1928 yılında alınan karar sonucunda ince ünlüleri göstermek için kullanılan ^v(inceltme) işareti kullanımdan kalkmıştır ve onların yazıda gösterilmesi için /ö/, /ü/ ve /i/ işaretleri kabul edilmiştir. Kırgız Türkçesine giren yabancı kelimelerin ses özelliklerini tam olarak karşılamak için de v, x, h, f harfleri ilave edilmiştir. 1938

yılında tekrar incelemeye alınan imlaya yabancı kelimelerin yazımı için de /j/ harfini karşılamak için /z/ harfi ilave edilmiştir.

Böylece Kırgızlar tarafından kullanılan Latin alfabesindeki harf sayısı yirmi dörtten otuz ikiye ulaşmıştır.

0.4.4. Kiril Alfabesi

Latin alfabesi, Kırgız halkının eğitim seviyesinin gelişmesine büyük katkılar sağlasa da zamanla Rusçadan giren kelimelerin yazımında bazı zorluklar yaşanmaya başlamıştır. Çünkü SSCB döneminde Ruslar tarafından Kiril alfabesi kullanılıyordu bundan dolayı aynı kelimeyi hem Latin alfabesiyle hem Kiril alfabesiyle göstermek kolay olmamıştır. Bu nedenle bu meseleyi çözüme kavuşturmak için 10 Temmuz 1939 tarihinde Kırgız Dili ve Yazısının Bilim Araştırma Enstitüsü tarafından “*Kızıl Kırgızistan*” gazetesinde “*Rus Alfabesine Geçiş*” adlı bir makale yayımlanmıştır. Bu makalede sadece Kiril alfabesine geçiş konusu ele alınmakla kalmamış, Kiril alfabesinin projesi, rolü ve bu alfabeğe ne zaman, nasıl geçilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (Dıykanov vd., 1958: 48).

Alfabe üzerinde tartışmalar 1939 yılından 1940 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre içinde Frunze (Bişkek) şehrinin işçileri ve aydınları tarafından toplantı düzenlenerek Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçiş meselesi ortaya atılmış ve herkes tarafından kabul görmüştür. Böylece Kırgız hükümeti, 1 Eylül 1940 tarihinde Kırgızcanın Kiril alfabesi ile yazılması konusunda karar almıştır (Dıykanov vd., 1958: 49).

Kırgızların sosyal, iktisadi ve kültürel gelişmelere Rusların sayesinde ulaştığı fikrine Sovyet gazete ve dergilerinde geniş bir şekilde yer verilerek Kiril alfabesine geçişi uygarlığa giden bir yol olarak göstermişlerdir (Çakın vd., 2017: 288).

Böylece Kırgızistan Bilim Araştırma Enstitüsü tarafından hazırlanan Kırgız-Kiril alfabesi ve imlası projesi, Aralık 1940 yılında Kırgızistan Cumhuriyeti Yüksek Sovyeti tarafından görüşülerek yeni alfabe ile imla projesi heyet tarafından benimsenmiştir. 12 Eylül 1941 tarihinde de Kırgız Türkçesinin yeni alfabesi ve imla kuralları onaylanarak uygulamaya konulmuştur (User, 2006: 303).

Kırgız Türkçesinin yeni alfabesine Rusların kullandığı Kiril alfabesi aynen uyarlanmıştır. Kiril alfabesinde kullanılmayıp Kırgız Türkçesinin fonetik özelliklerine bağlı bazı sesler için yeniden işaretler oluşturulmuştur.

0.5. Çalışılan Eser ve Yazarı Hakkında

Osmanaalı Sıdık Uulu, Kırgız Türkçesi ile ilk eser veren yazarlardan birisidir. Onun tarafından yazılan 1913'te basılan “*Muhtasar Tarih-i Kirgiziya*”, 1914 yılında basılan “*Tarih-i Kirgiz Şadmaniya*” adlı iki kitabı da hem içerdiği bilgi hem de Kırgız Türkçesiyle verilmiş ilk eserlerden olması bakımından dil tarihi açısından büyük önem arz eder.

0.5.1. Yazarın Hayatı

Bübüş Osmanaalı kızı, 1991 yılında “*Ala Too*” dergisinde yayımlanmış olduğu makalesinde babasının 1875 yılında doğduğunu belirtmiştir (Osmanaalı Kızı, 2016: 250).

1 Ağustos 1991 tarihinde “*Kırgızstan Madaniyatı*” gazetesinde U. Botobekov'un Osmanaalı Sıdık Uulu'nun kızı Bübüş ile yaptığı röportajında, Osmanaalı Sıdık Uulu'nun 1875 yılında Koçkor'a bağlı Abayılda boluşluğuna bağlı Kızıl-Döbö köyünde zengin ve halk yöneten bir ailede dünyaya geldiğini söylemektedir. Bu röportajda Osmanaalı kızı, yazarın babasının asıl isminin Kıdık olduğundan ve sonradan bu ismin unutulmuş Sıdık şeklinde değiştiğini söylemektedir. Osmanaalı Sıdık Uulu gençliğinde büyük ağabeyi Carkınbay mollanın eğitiminde harfleri tanıyarak okuma ve yazmayı erken yaşta sökmüş Arapça ve İslam dinini öğrenmeye başlamıştır. 19.yüzyılın sonlarında Üç-Turfan şehrinde tahsilini ilerleterek sonradan eğitimini Buhara'daki dini medreseden tamamlamıştır (Osmanaalı Sıdık Uulunun Kızı Menen Maek, 2016: 335).

Yazarın babasının asıl adının Kıdık olduğu ve Sıdık isminin sonradan verildiğine dair bazı kaynaklarda, eserlerinin basıldığı Ufa'daki Şark matbaasının dinî misyonu ve redaktörler dinî karaktere önem verdikleri için Kıdık'ın İslamiyette bir anlamı olmadığı için İslam devletinin ilk hâlifesi Hz. Ebubekir'in lakabı olan Sıddık'a

dayanarak Sıdıkoğlu-Sıdıkof şeklinde yazdıkları kabul edilmektedir (Güngör, 2015: 245).

“*Ala Too*” dergisinin 1989 yılında yayımlanmış 3.Sayısında Muratbek Kocobekov, Osmonaalı hakkında yedi yaşındayken annesinin vefat ettiğini, altı erkek ve bir kız kardeşiyle birlikte yetim kaldıklarını söyler (Kocobekov, 2016: 178).

İlk eğitimini aynı yerde yerli bir molladan alan Osmonaalı, Tokmak şehrine gelerek o zamanlar Kuzey Kırgızları arasında meşhur Tatarca, din, coğrafya ve tarih gibi alanlarda eğitim veren Şakir Hâlfa adında bir hocadan eğitim almaya başlamıştır. Osmonaalı, bu kişiden beş sene eğitim aldıktan sonra eğitimini ilerletmek için duyduğu maddi ihtiyaçlarını karşılamak üzere doğduğu Temir-Bolot köyüne dönerek öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1899 yılında da eğitimini ilerletmek amacıyla Üç-Turfuna’ya gitmiş, ancak bir sene dolmadan Kaşkar’da meydana gelen büyük depremin üzerine kendi topraklarına dönmek zorunda kalmıştır. Dönünce bir senelik öğretmenlik hayatından sonra Buhara’ya gitmiş, Buhara’dayken Şabdan’ın kendi çocukları için medrese açtığını ve dışarıdan hoca getirdiğini duyarak Kemin’e gelip, Ufa’lı hocalardan ders almaya başlamıştır (Kocobekov, 2016: 179).

1903 ve 1904 yılları arasında Şabdan’ın açmış olduğu mederesede Yamliha Karı, Zakir Karı ve Vahabovlar’dan ders almış ve onların önerisiyle 1911 yılında Ufa şehrine Medrese-i Aliye’ye gitmiştir (Kocobekov, 2005: 21).

Ufa şehrindeyken 1913 yılında “*Muhtasar Tarih-i Kirgiziya*” , 1914 yılında da “*Tarih-i Kirgiz Şadmaniya*” adlı iki kitabını yayımlamıştır(Sıdıkov, 2016: 9).

Eğitimini bitirdikten sonra 1920 yılından 1928 yılına kadar Pişpek (şimdiki Bişkek) şehrinde Tatar okulunda öğretmenlik yapmıştır. 1931 yılında da bazı bilgilere göre “kulaklık⁵” veya siyasi görüşlerinden dolayı hapsedilmiştir (Kocobekov, 2016: 180).

Sıdık Uulu’nun Stalin rejiminin baskısından dolayı ülkeyi nasıl terk ettiği üzerinde farklı görüşler olsa da en yaygın olanı 1933 yılında tutuklanarak Taşkent’te gönderildiği ve orda da arkadaşlarının yardımıyla hapisten kaçmayı başararak Doğu Türkistan’a kaçtığı ve Kulca şehrinde öldüğüdür (Güngör, 2015: 251).

---

⁵ Kulak: II. tar. Varlıklı Çiftçi. Kulaka tart-: tar. Varlıklı birini veya aileyi sürgüne göndermek (Kırgızca-Türkçe Sözlük, 2017: 1410-1411).

Diğer bir bilgiye göre de 1930 yılında Osmonaalı Sıdık Uulu “zengin aileden olma” gibi suçlamalardan dolayı hapse atılma korkusundan Çin’e kaçmıştır ve 1942 yılında 67 yaşındayken vefat etmiştir (Koyçiev, 2016: 197).

27 Mart 1958 tarihinde Kırgız SSR Yüksek Mahkemesi kararıyla, 13 Mart 1931 tarihinde Osmonaalı için alınan suçluluk kararları hükmünü yitirmiştir (Koyçiev, 2016: 198).

0.5.2. Eserler Hakkında

Kırgız tarihini konu alan Osmonaalı’nın eserlerinden “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” 1900 yılından itibaren yazılmaya başlayıp 1913 yılında Şark matbaasında, “*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*” da 1914 yılında Kardeş Kerimovların matbaasında basılmıştır. 1913 ve 1914 yılında yayımlanan eserler Çağatay yazısıyla kaleme alınmıştır. Eser Küseyin Karasaev ve Çoyun Ömüraliev tarafından “*Ala-Too*” dergisinde günümüz Kırgız Türkçesine aktarılmıştır (Mamıtov, 2016: 201).

Eserler 1986 yılında Doğu Türkistan’da ıslah edilmiş Arap alfabesiyle “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” ve “*Şadmaniya*” isimleriyle tek kitap hâlinde Şincan Caştar Basması tarafından tekrar yayımlanmıştır⁶.

0.5.3.1. Eserin İmlası

Tenişev’e göre Osmonaalı’nın eserlerinin dil özellikleri Çağatayca, Kazakça, Kırgızca (Çağatayca-Kırgızca mektuplarda) ve saf (nukura) Kırgızca özellikler taşımaktadır (Tenişev, 86). Fakat yazar kendi eserinde saf (nagız) Kırgız Türkçesiyle yazdığını,

“Kırgız ismin köterip kalğan tuğanlarını evvelde yazdum ataEizlardin hürmeti için hem ismi untulmağan şekildi tili de untulmasun dép nagız Kırgız tilinde yazdum arasında başka tilden hem az kirdi” (Ş123/02)

cümleleriyle ifade etmektedir.

Küseyin Karasayev ise yazarın, eserlerini çok zor bir imla ile yazdığını söyleyerek, eserin yazıldığı dönemlerde Arap alfabesi kullanılmışsa da, yazıda kendi dilinin ses özelliklerini Arap alfabesine uyarlayamadığından, eserlerin yazımında

⁶Muhtasar Tarihi Kırgızıya, Şadmaniya. (1985). Ed. Noruz Üsönalı. Şincan: Şincan Caştar Basması.

ortak imla kuralına dikkat etmeden kendince bir imla kuralı kullandığını söylemektedir (Karasaev, 2016: 167).

Karasayev'e göre diğer bir önemli husus da eserin editörünün Tatar olmasıdır. Bu nedenle yazarın saf Kırgızca ile yazmış olduğu eserlerinin dil özellikleri Tatarcanın dil özellikleriyle karışarak ortaya tamamen karışık bir dil çıkmıştır (Karasaev, 2016: 167).

Eserlerin imla özelliklerine baktığımızda daha çok morfolojik ve fonetik farklılıklar görülmektedir. Aynı kelimenin kelime başında iki farklı sesle *y~c-* şeklinde yazıldığı görülmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde görünmeyen, kelime içinde ve kelime sonunda */-ğ/, /-ğ-/* sesinin korunduğu örneklerle birlikte */-v-/* sesine döndüğü, zamanla aynı örneklerde */v/* sesinin de düşerek yuvarlak ünlülü şeklini aldığı *tağ* (Ş117/09, Ş118/13, Ş124/04)~*tav* (Ş005/03, Ş017/16, Ş060/16, Ş061/19), *tirig* (M13/16, Ş023/06)~*tirüv* (Ş097/04), *ağru* (Ş032/14)~*avru* (M75/19, Ş073/02), *kuv-* (M32/04)~*ku-* (Ş018/02, Ş114/19, M29/07), *cav* (Ş113/09, Ş083/10, Ş059/05)~*co* (M42/14, Ş104/18, M74/06) gibi örneklere de rastlanmaktadır. Önemli bir husus da, ayrılma hâli ekinin *+dan/+den* şeklinin yanında Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *+dın/+din* şeklinin *kılıçdın* (M18/03, M18/03), *yerdin* (M46/14), *yoldın* (Ş025/15, M16/03) şeklinde kullanılmasıdır.

Diğer bir husus da Arapça kelimelerin başında kullanılan '(ayn) ünsüzünün zaman zaman 'aziz (M09/07, Ş018/01, Ş072/16)~ğaziz (Ş018/05), 'ādil (M29/02, M29/07, M39/14, Ş009/14, Ş043/01)~ğādil (Ş007/19) örneklerinde olduğu gibi */ğ/* harfiyle yazılmasıdır. Çağataycada kullanılan */Æ/* sesinin */ñ/* işaretiyle yazıldığı, bazı örneklerde de */n/*'ye dönüştüğü Çağdaş Kırgız yazı diline ait özellikleri de görmek mümkündür. Başka bir husus da Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmayan ilk hecede */é/* sesinin kullanıldığı *mén* (M65/10, M65/13, Ş007/07, Ş010/18)>*men* (Ş003/17, Ş005/11, Ş006/17), *yér* (M12/18, Ş022/11, Ş073/04)>*yer* (M05/10, Ş004/14, Ş014/19) şeklindeki ikili örneklerin bulunmasıdır.

Eserlerde gelecek zaman ekinin *-adi beradi* (M08/11), *biledi* (Ş080/08), *biredi* (M08/05) ve öğrenilen geçmiş zaman ekinin *-ipdi* şeklinin *çıkpıdı* (Ş076/15), *çıkarıpıdı* (Ş031/16) şeklinde kullanılması da dikkat çeken hususlardandır..

Kelime başında ve kelime içinde */s/* sesinin */z/* sesine, */z/* sesinin de */s/* sesine dönüştüğü *zorğa* (M43/15)~*sorğa* (Ş030/15), *zor* (M63/03, Ş060/09, Ş062/07)~*şor* (Ş061/19, Ş062/20)örnekler de görülmektedir. Eserde ayrıca ünsüz uyumunun tam

olarak korunmadığı, kalınlık-incelik uyumunun da bazen ünsüz uyumundan dolayı bozulduğu örnekler vardır. Dudak uyumu bakımından eserlerde *bilim* (Ş068/12)~*bilümdü* (Ş107/10), *bölin-* (M14/08, Ş024/02)~*bölün-* (M50/18, M74/04, Ş116/05), *oğır-la-* (M31/13, Ş058/08)~*oğurla-* (Ş087/08), *oğrı* (M51/11, M52/09)~*oğru* (M51/09, M73/18, Ş028/20, Ş029/02) gibi örneklerde Çağatay Türkçesi özellikleri korunurken *corğa* (M68/16, Ş067/15)~*corgo* (M68/16), *koçkar* (M18/05, M28/05, Ş033/09, Ş037/03)~ *koçkor* (Ş037/17), *şorğa* (Ş030/15)~ *şorگو* (M07/16) gibi örneklerde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi ünlülerin aşırı yuvarlaklaştığı görülür.

Çağatay Türkçesinde, Arapça ve Farça kelimelerin Arapça ve Fars imlasıyla yazıldığı şekilde yazılırken incelediğimiz metinde geçen Arapça ve Farça kelimelerde ses değişimleri görülür. Kelimelerin ikili biçimde bazen aslına uygun bazen Türkçenin kuralına uygun şekle getirilmeye çalışıldığı /f~/p/ değişimleriyle birlikte çift ünsüzlerin arasına ünlü türemesi olduğu örnekler de görülmektedir.

Bu yukarıda bahsettiğimiz örneklerden yola çıkarak eserlerin hem Çağatay Türkçesi, bazı örneklerde Eski Türkçe özellikleri, Çağdaş Kazak ve Tatar Türkçesine ait özelliklerle birlikte, Oğuz grubu, Çağdaş Kırgız yazı dili özelliklerini taşıyan karışık yapıya sahip olduklarını, yazarın da eserleri yazarken belli bir kuralı takip etmediğini söyleyebiliriz. Diğer bir önemli husus da eğitim gördüğü bölgelerin, etrafındaki birlikte okuduğu ve kaldığı arkadaşlarının, okuduğu eserlerin, hocalarının kullandıkları dil özelliklerinin etkisinin olabileceğini söyleyebiliriz.

Fakat yazarın, eserinde kendi eliyle yazmış olduğu “*Ata-Æizlardın hürmeti üçün hem ismi untulmağan şekildi tili de untulmasun dép nağız Kırgız tilinde yazdum. Arasında başka tilden hem az kirdi*” (Ş123/01) cümlesinden yola çıkarak başka dillerden giren kelimeler diye Arapça ve Farsçayı kastettiğini ve saf, temiz Kırgız diliyle yazdım demesiyle de eserin diğer dil özelliklerinin o dönemin Kırgız Türkçesinin özellikleri olabileceğini söyleyebiliriz.

0.5.3.2. Yazı Türü

Aslında ikinci eser birinci kitabın daha genişletilmiş bir varyantıdır. Eserler yazılış amacı ve şekli bakımından şerece özelliği taşımaktadır. Eserler Kırgız yazı dilinin ilk örneklerinden biridir. Kırgız sözlü şecerelerinin halk ağzından toplanmış ilk

örnekleri olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle Osmonaalı Kırgızların ilk modern tarihçisi olarak kabul edilebilir (Güngör, 2015: 241).

Ebulgazi Bahadır Han'ın şeceresiyle uygunluk gösteren yazarın eserinde, Türklerin ilk ortaya çıkışından Oğuz Han'ın yirmi dört torunundan biri olan Kırgız hakkında bilgi verdikten sonra, birinci kitapta kısa ikinci kitapta da geniş bir şekilde Kırgız boyları hakkında bilgi vermiştir. Yazar bu kitabını Kırgızların yaşadığı coğrafyayı gezerek, Kırgızların boy yapısıyla ilgili bilgileri topladıktan sonra yazmıştır (Sağol, 2016: 36).

Eser, nazım ve nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. Eserler manzum şekilde başlayan giriş bölümünden sonra mensur olarak devam etmiştir. Birinci eserde geçen manzum bölümler ikinci eserde geçen bölümlere göre daha kısadır. Şiirler nazım türü olarak gazel, nazım birimi olarak da beyit şeklinde ele alınmıştır.

Ƙoluma Ƙalem aldum nüşha yazmaq üçün
Dindaŝlarımını Ƙardeŝlerim bilsün üçün
Ƙurdaŝlarım özüm bilem Ƙuşurumını
Âdep birlan Ƙuşurammın Ƙulumını

Ancak Şabdan gazelinde nazım birimi olarak hem üçlük hem de beyit şeklinde yazıldığı görülür:

Şu dünya yalganda
TaÆEla mahşer bolganda
KüniÆE birlen tüniÆEde

Tirüm birlen ölgende
Şağ selâmet yürgende
KeÆElik birlen tarlığda

Yalpi Ƙırğız tuğandın
Tuyğunı uçdu bu künde

Yanıp turğan şam bolıp
Çırağı öçdi bu künde

Muhtaclar muÆE aytıp
Alıp turçu küninde

Her beyit kendi içinde düz kafiyeli şeklindeyken bazı beyitlerde kafiye düzeninin dışına çıkıldığı görülür. Beyitlerin hece ölçüsüne göre de 7, 8, 12, 13 heceli şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Eserler, klasik Türk İslam eserlerinde olduğu gibi Allah'a hamd, Hz. Muhammed'e övgü, ardından onun sahabelerine, ümmetine ve bütün Müslümanlara yüce Allah'ın doğru yolu göstermesi için dua niteliğinde kısa bir girişle başlamaktadır (Sağol, 2016: 34).

Yazar eserlerinde sadece Kırgızların şeceresi üzerinde değil o dönemin insanların sosyal, ekonomik durumları üzerinde de durmuştur. Bununla birlikte eserlerin manzum bölümlerinde insanların eskiden nasıl olduklarını, şimdi nasıl duruma düştüklerini, gelecekte de neler olabileceğinden bahsetmekle birlikte yer yer dinî bilgilerle gelecek nesillere öğütlerde bulunmaktadır. Bu bakımdan eserin sadece Kırgız şeceresi değil, içeriğinde didaktik özelliklerin de bulunduğu bir eser olduğunu söyleyebiliriz.

Yazar eserlerinde Kırgız boylarının şecereleri üzerinde dururken boyların, yer su adlarının nereden geldiği ile ilgili efsanelere de geniş bir şekilde yer vermiştir. Bu yönüyle eser, Kırgız halk bilimi açısından çok büyük önem taşımaktadır.

I. BÖLÜM

I. İNCELEME

I.1. Ses Bilgisi

Seslerin özelliklerini, türlerini ve kelime içinde sıralanışını, üstlendiği görevlerini, uğradıkları değişimleri inceleyen bir dil bilgisidir (Eker, 2009: 225).

I.1.1. Ünlüler

Çağatay Türkçesinde dokuz kısa ünlü bulunmaktadır: a, e, é, ı, i, o, ö, u, ü. Bunlar dışında Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde bulunan ā, ū, î uzun ünlüler de bulunmaktadır.

Bu ünlüler teşekkül noktasına göre:

Kalın ünlüler: a, ı, o, u.

İnce Ünlüler: e, é, i, ö, ü.

Dudakların durumuna göre düz ve yuvarlak ünlüler:

Düz ünlüler: a, e, é, ı, i.

Yuvarlak ünlüler: o, ö, u, ü.

Telaffuzlarında ağzın açıklığına göre, geniş, yarı-geniş ve dar ünlüler:

Geniş ünlüler: a, e.

Yarı-geniş ünlüler: é, o, ö.

Dar ünlüler: ı, i, u, ü. (Eckmann, 1988: 10).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde a, e, o, ö, u, ü, ı, i olmak üzere toplam sekiz normal ünlü (Kasapoğlu, 2005: 41) olup Çağatay Türkçesinde var olan /é/ ünlüsü bulunmamaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ünlüler telaffuz noktasına göre, dudak uyumuna göre ve teşekkül noktasına göre Çağatay Türkçesiyle aynı özellikler taşımaktadır. Bunun dışında Çağdaş Kırgız yazı dilinde sekiz normal ünlüye karşılık altı uzun ünlü bulunmaktadır: aa, ee, oo, öö, uu, üü. Bu uzun ünlüler hem alıntı

kelimelerde hem Türkçe kelimelerde kullanılmaktadır ve yazılırken uzunluklarını göstermek için iki ünlü yan yana kullanılır (Kasapoğlu, 2005: 43).

İncelediğimiz Metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi dokuz ünlü kullanılmıştır: a, e, é, ı, i, o, ö, u, ü. Bu ünlüler dışında alıntı kelimelerde /ā/, /i/, /ū/ uzun ünlüleri kullanılmıştır.

/é/ sesinin üzerine Çağatay Türkçesi metinlerinde ilk hecede /y/ ile yazılan Türkçe kelimeleri /i/ ile mi, /é/ ile mi gösterilmesi gerektiği tartışılmalıdır. İncelediğimiz metinde de üç dört kelime ilk hecede hem /y/'li hem /y/'siz yazıldığı görülmektedir. Biz de bu kelimelerin ilk hecesinde /y/'li olan kelimeleri /é/ sesiyle gösterdik: yer (M05/10, Ş004/14, Ş014/19)~yér (M12/18, Ş022/11, Ş073/04), de- (M58/13, M72/13, Ş010/19, Ş010/20)~dé- (Ş040/20, Ş107/18, Ş114/04).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ses olaylarından dolayı sonradan ortaya çıkmış olan uzun ünlüler yazıda iki ünlü ile gösterilirken incelediğimiz metinde de ses olaylarının etkisiyle ortaya çıkmış olan uzunluklar görülse de Çağatay yazısının kuralına göre kısa ünlüler ile gösterilmiştir.

Örnekler:

Avru “ağrı” (M75/19, Ş073/02)~oru “ağrı” (Ş63/07)> ooru (ÇKT), tirüv “canlı” (Ş097/04)~tirü (Ş032/18, Ş066/03, Ş082/13)> tirüü (ÇKT), kuv- “kov-” (M32/04)~ku- (Ş018/02, Ş114/19, M29/07)> kuu- (ÇKT), cav “düşman” (Ş113/09, Ş083/10, Ş059/05)~co (M42/14, Ş104/18, M74/06)>coo (ÇKT), pavr “ciğer” (Ş064/05)~bor (Ş082/10, Ş081/15)> boor (ÇKT), bilim (Ş068/12)~bilümdü (Ş107/10)> bilimdüü (ÇKT).

I.1.1.1. Ünlülerde Ses Olayları

Ses olayları seslerin oluşturdukları anlamlı ve görevli ses birliklerinde görülen değişimlerdir. Bu ses değişimleri kelime içinde seslerin düşmesi, yeniden türemesi ve değişmesi şeklinde gerçekleşir (Eker, 2009: 264).

I.1.1.1.1. Ünlü Türemesi

Ünlü türemesi kelimenin aslında bulunmayan bir ünlünün sonradan ortaya çıkmasıdır. Ünlü türemesi daha çok yabancı kelimeler üzerinde görülür. Bu ses olayı kelimenin başında, içinde ve sonunda görülür.

I.1.1.1.1. Kelime Başında Ünlü Türemesi

İncelediğimiz metinde kelime başında ünlü türemesi sadece yabancı kelimeler üzerinde görülmektedir.

I.1.1.1.1.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Başında Ünlü Türemesi

Türkçede kelime başında /r/, /ş/ ve /l/ sesleri bulunmadığı için (Eckmann, 1988: 22) yabancı kelimelerdeki kelime başında /r/, /ş/ ve /l/ sesleriyle başlayan kelimelerin başına ünlü türetilerek kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de bu kuralara uyarak ikili kullanım örnekleri bulunmaktadır. Bunların yanında Rusça /s/ sesiyle başlayan *stol*, *stanse* kelimelerinde de ünlü türediği görülmektedir. Bu özellik Çağdaş Kırgız yazı dilinde de devam etmektedir.

Örnekler:

şkol> işkol “*okul*” (Ş099/15).

lāyık “*layık, uygun*” (M43/16)~ ılāyık (M69/14, Ş017/03, Ş040/09)>ılayık (ÇKT).

rashot “*gider, harç*” (Ş056/02)>urashot (Ş055/19).

ret “*tertip, sıra*” (Ş017/13, Ş059/11, Ş123/06)~iret (M75/18, Ş018/04)>iret (ÇKT).

Rus (M17/11, Ş031/16)~ Orus (M53/18, Ş096/18)>orus (ÇKT).

Rusçe (M23/04, Ş031/16, Ş032/03)~Orusçe (M43/01)>oruçsa (ÇKT).

Rızkūlbek (M28/14, M34/13, M35/01)~İrızkūlbek (M36/01, M36/06, Ş038/05, Ş038/20).

Rum (M14/11, Ş024/05)~Urum (M12/06, M17/11, Ş022/03).

Rustam (Ş038/02)~Urustam (M38/11, M65/06, Ş084/12, Ş094/03).

stol (Rus.)> ustol “*sandalye*” (Ş029/03).

stansiya (Rus.)>istanse “*istasyon*” (Ş041/04).

rūk‘ü> urūk‘ü (Ş048/17).

I.1.1.1.1.2. Kelime Ortasında Ünlü Türemesi

Kelime ortasında ünlü türemesi daha çok ana dilin ses dizimine uymayan yabancı kelimelerde görülür. İki ya da daha fazla ünsüzlerin arasında bir ünlü türetilerek hece yapısının kolaylaşmasını sağlamakla birlikte kelimeni Türkçenin kurallarına uydurmaya çalışır.

I.1.1.1.2.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Ortasında Ünlü Türemesi

Aşağıda gösterilmiş olan alıntı kelimelerin asıl yazımında iki ünsüz yan yana yazılırken incelediğimiz metinde Türkçenin kuralına uygun şekilde iki ünsüz arasına ünlü sesin türediği görülmekle birlikte orijinal yazım şeklini korumuş ikili kullanımlara rastlanmaktadır.

Örnekler:

‘aql (M30/03, M30/04, Ş004/15, Ş013/15)>‘aql (Ş018/18, Ş041/01, Ş057/17).

‘arş (Ş061/03)~arıs (Ş079/18, Ş124/09)>arız (ÇKT).

ğaflet>ğafilet (Ş006/05)>kapilet (ÇKT).

ğark> ğarık (Ş085/14).

şarf (M38/08, Ş047/15)>şarıp (Ş109/02).

‘ilm (M11/10, M30/14, Ş008/04, Ş009/12)>‘ilim (Ş015/12, Ş019/02, Ş032/07).

ism (Ş027/11, Ş030/17, Ş093/06)>isim (M16/17, M76/10, Ş023/04, Ş106/15)>ısım (ÇKT).

Rusiye (Ş028/09)~Rusye (Ş057/10, Ş058/10, Ş060/02).

I.1.1.1.2.2. Türkçe Kelimelerde Kelime Ortasında Ünlü Türemesi

İncelediğimiz metinde Türkçede görülen çift ünsüzlerin arasında da ünlülerin türetildiği görülmektedir.

Örnekler:

curt (M53/12, M60/15, Ş020/14, Ş034/16)> curut (M34/05, M70/17, Ş044/02, Ş044/14).

yurt (M19/17, M22/10, M24/14)> yurut (Ş039/18, Ş045/11, Ş126/08).

arslan (M30/08, Ş010/19)> arsilan (Ş028/03, Ş120/17).

I.1.1.1.2. Ünlü Düşmesi

Ünlü düşmesi kelimeyi oluşturan ünlülerden birinin düşmesidir. Ünlü düşmesi ünlünün düştüğü yere göre kelime başında, ortasında ve sonunda görülür.

I.1.1.1.2.1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi

İncelediğimiz metinde kelime başındaki ünlülerin bazen korunduğu bazen de düştüğü görülmektedir.

Örnekler:

uruğ “*kabile*” (M74/05, M74/19, Ş030/01, Ş037/09)> ruğ (M14/12, Ş024/06).

uşul “*işbu*” (Ş083/04)> şul (M30/13, Ş042/18, Ş055/19).

oşol “*o, işbu*” (Ş071/16, Ş072/12)> şol (M68/16, M71/18, Ş016/17, Ş021/12).

I.1.1.1.3. Ünlü Değişmeleri

İncelediğimiz metinlerde kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda bulunan ünlülerin bir birine olan ilerleyici ve gerileyici benzeşmesinden dolayı değiştiği görülmektedir.

I.1.1.1.3.1. Kelime Başında Ünlü Değişmeleri

o->a-

İncelediğimiz metinde yuvarlak ünlülü şekillerin yanında nadiren düz ünlülü şekillerin de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Örnek:

Ol “*o*” (M73/03, M73/05, Ş003/09, Ş023/03, Ş024/18)> al (Ş063/08).

I.1.1.1.3.2. Kelime Ortasında Ünlü Değişmeleri

-u->-ı-

İncelediğimiz metinde yuvarlak ünlülü şekillerin yanında düz ünlülü şekillerin de birlikte ikili kullanımları bulunmaktadır. Kelime içinde bulunan /-u-/ sesi ilerleyici benzeşme sonucunda /-ı-/ sesine dönüştüğü görülmektedir.

Örnekler:

kılun- “*yapıl-*” (M42/13, M50/06)> kılın- (M61/19, M74/14, Ş042/19).

tapşur- “*teslim et-*” (M33/16)> tapşır- (M53/16).

-a->-o-

İncelediğimiz metinde aşağıda geçen kelimeler hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü olarak ikili biçimde kullanılmıştır. Kelimenin ilk hecesinde bulunan yuvarlak /-o-/ sesinin etkisiyle ikinci hecede bulunan düz /-a-/ ünlüsü ilerleyici benzeşme sonucunda yuvarlak şeklini almaktadır.

Örnekler:

Bolat “*olur*” (Ş075/01)>bolottur (M34/05).

Çoçkar (M18/05, M28/05, Ş033/09, Ş037/03)> Çoçkor (Ş037/17).

Toçmak (Ş035/02, Ş047/08, M31/19, M44/03)> Toçmok (Ş061/12).

oşal “*o*” (M67/02)> oşol (Ş071/16, Ş072/12).

-a->-u-

İkinci hecede bulunan /-a-/ sesi birinci hecede bulunan yuvarlak /-o-/ sesinin etkisiyle ilerileyici benzeşme sonucunda yuvarlaklaştığı görülür.

Örnek:

toğralı “*hakkında*” (M76/12)~toğrulı (Ş054/08).

-ı->-u-

İlk hecede bulunan /-u-/ ünlüsünün etkisiyle ikinci hecede bulunan /-ı-/ ünlüsünün yuvarlaklaştığı görülmektedir.

Örnekler:

çullık (Ş010/01)~çulluk (Ş010/07).

tudur- “*doğum yaptır-*” (M46/03, M55/08)~ tudur- (M45/18, M46/02).

-i->-ü-

İncelediğimiz metinde aşağıda geçen kelimeler hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü olarak ikili biçimde kullanılmıştır.

Örnekler:

Aşağıdaki kelimeler aslında düzlülü şeklinde kullanılırken, kelimenin içinde bulunan ikinci hece düz ünlüsünün /-m/ dudak ünsüzünün etkisi ile yuvarlaklaştığı görülmektedir.

bilim (Ş068/12)~ bilümdü (Ş107/10).

kiyim “*giyim*” (M06/05)~ kiyüm (Ş015/19, M55/16).

Aşağıdaki örnekte ise analogi yoluyla aynı kelimenin hem yuvarlak hem de düz ünlülü şekilde kullanıldığı görülmektedir.

kiyikle- “*geyik avla-*” (M38/18)~kiyükle- (Ş091/07).

-ü->-i-

Aşağıdaki örnekte de analogi yoluyla ikili biçimde kullanıldığı görülür.

bölün- (M50/18, M74/04, Ş116/05)> bölün- (M14/08, Ş024/02).

-é->-e-

Çağatay Türkçesinde kapalı /é/ sesiyle kullanılan bu kelimeler Çağdaş Kırgız yazı dilinde normal /e/ sesiyle yazılmaya ve telaffuz edilmeye başlamıştır. Metinde de bu kelimeler ikili biçimde kullanılmıştır.

Örnekler:

mén “ben” (M65/10, M65/13, Ş007/07, Ş010/18)>men (Ş003/17, Ş005/11, Ş006/17).

yér “yer” (M12/18, Ş022/11, Ş073/04)>yer (M05/10, Ş004/14, Ş014/19).

dé- “de-” (M76/08, M76/11, M76/15, Ş016/01, Ş026/04)>de- (M58/13, M72/13, Ş010/19, Ş010/20).

1.1.1.1.3.3. Kelime Sonunda Ünlü Değişmeleri

-a>-o

Kelime sonunda bulunan /-a/ ünlüsü ilk hecedeki /o-/ ünlüsünün ilerleriyici benzeşmesinin sonucunda yuvarlaklaştığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde aşağıda geçen kelimeler hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü olarak ikili biçimde kullanım tespit edilmiştir.

Örnekler:

corğa “yürük at” (M68/16, Ş067/15)~ corgo (M68/16).

şorğa “zorla” (Ş030/15)~ şorgo (M07/16).

yorğa (M66/11, Ş055/11)~ yorgo (Ş061/07, Ş075/10).

-i>-a

İncelediğimiz metinde bir örnekte kelime sonunda bulunan düz-dar /ı/ sesinin genişleyerek düz geniş /a/ şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.

Örnekler:

Almaıı (Ş040/10, Ş061/13, Ş094/09)> Almata(M53/18).

-e>-i

İncelediğimiz metinden bir örnekte kelime düz-geniş /-e/ sesinin daralarak dar-düz /-i/ sesine dönüştüğü görülmektedir.

Örnek:

Yigirme “*yirmi*” (M54/19, Ş029/02)>Yigirmi (M17/12, M36/16, M75/16).

Akartürk Karahan “*Divanu Luğat’it Türk’e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*” adlı eserinde *ä~i* deşikeleri şeklinde *yigirmä~ yigirmi* olarak göstermiştir (2013: 113).

-i>-u

İncelediğimiz metinde aşağıda geçen kelimeler hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü olarak ikili biçimde kullanılmıştır.

Örnekler:

oğrı “*hırsız*” (M51/11, M52/09)~oğru (M51/09, M73/18, Ş028/20, Ş029/02).

tanı- (M17/08, Ş026/15)~tanu- (Ş052/20, Ş112/03).

-u>-ı

İncelediğimiz metinde ulu kelimesinin analogi yoluyla ulı şeklinde ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

ulu (M27/03, M40/04, Ş036/16, Ş119/06)> ulı (Ş121/13, Ş121/14).

-i>-ü

İncelediğimiz metinde aşağıda geçen kelimeler hem düz ünlülü hem yuvarlak ünlülü olarak ikili biçimde kullanılmıştır.

Örnekler:

tiri “*canlı, diri*” (M10/10)~tirü (Ş032/18).

tülki “*tilki*” (M36/17, M36/18, Ş038/06, Ş039/16)~ tülkü (M60/13, M63/19, Ş035/15, Ş051/03).

-ü>-i

türlü (M06/04)> türli (M70/16, M75/19, Ş004/18, Ş004/18).

I.1.1.1.4. Ünlü Uyumları

Türkçeyi diğer dillerden ayıran özelliklerinden biri kelimeler içindeki ses uyumudur. Ses uyumu eklerin bağlandığı kelimelere uyması anındaki ses olayıdır (Öner, 1998: 22). Genel Türkçede olduğu gibi Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde de ünlü uyumları kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık şeklinde iki türlü incelenmiştir.

I.1.1.1.4.1. Kalınlık-İncelik (Damak) Uyumu

Çağatay Türkçesinde kalınlık-incelik uyumu kuralına göre bir kelime, kalın veya ince ünlülerden oluşmaktadır. Arap alfabesinde kalın ve ince ünlüler için ayrı işaretler bulunmadığı için, kalın ve ince ünlülü kelimeleri ayırt etmek için kelime içinde kullanılan /ğ/, /k/, /g/ ve /k/ ünsüzlerini dikkate alarak çıkarabilmekteyiz. Çağatay Türkçesinin asli kelimelerinde kalınlık-incelik uyumu genellikle korunmuştur ve kalın ünlülü kökler kalın ünlülü ekler (ğ/k) alırlar, ince ünlülü kökler de ince ünlülü ekler (g/k) alırlar (Eckmann, 1988: 12). Çağatay Türkçesinde Türkçe kökenli kelimelerde yukarıdaki kural geçerli iken yönelme hâli, gelecek zaman, emir-istek ikinci şahıs, şart çokluk birinci şahıs eki gibi bazı eklerde uyum dışı örnekler de bulunmaktadır (Argunşah, 2014: 78).

Çağatay Türkçesinde Arapça ve Farsça alıntı kelimelerde kalın ünlülü veya ince ünlülü eklerin kullanılması Türkçe kelimelerden farklıdır. /i/ veya /i/ ihtivâ eden yabancı kelimelerin hepsinin kalın ünlülü ekler almaları genel bir kanundur (Eckmann, 1988: 12). Arapça ve Farsça kelimelere kalın ünlülü ek getirilme çabaları Doğu Türkçesine ait bazı metinlerde görülse de klasik Çağatay Türkçesinde olduğu kadar yaygın değildir (Eraslan, 1970: 115).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde yapım ile çekim eklerinde kalınlık-incelik uyumunun korunduğu görülmektedir. Kalın sıralı kelimelere uygun kalın sıralı ekler, ince sıralı kelimelere de uygun ince sıralı ekler gelmektedir (Kasapoğlu, 2005: 65). Arapça, Farsçadan giren ve ünlü uyumu gösteren kelimeler de Türkçe ekleri damak uyumuna göre alırlar. Damak uyumuna uymayan alıntı kelimeler ise kelimenin son hecesindeki ünlünün özelliğine göre ek alırlar.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde+ek (koyon+ek), +ke (ata+ke, apa+ke), +tay (ini+tay, ake+tay, ceñe+tay) gibi Türkçe ekler kalınlık-incelik uyumuna uymadan kullanılmaktadır.

Alıntı eklerin büyük çoğunluğu kalınlık-incelik uyumuna uymadan tek varyantlı şekilde kullanılır (Kasapoğlu, 2005: 66).

İncelediğimiz metinde de Türkçe kelimelerde kalınlık-incelik uyumu korunurken erkinlik (Ş120/20), ıntımaşsızlık (M55/15, Ş006/09), körümdü (Ş082/14) gibi kelimelerde korunurken, alıntı kelimelerin çoğu kalınlık-incelik uyumuna uymamaktadır: tāriḥ (Ş002/05), biraderān (Ş002/10), peygamber (Ş004/13). Kalınlık-incelik uyumuna uyan alıntı kelimelere yönelme hâli ekinin -ğa şeklinin gelmesiyle cincirğa (Ş029/06), seferğa (Ş064/05), şehirğa (M15/17) şeklinde uyumun bozulduğu görülür.

1.1.1.1.4.2. Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) Uyumu

Düzlük-yuvarlaklık uyumu /o/, /ö/, /u/ ve /ü/ yuvarlak ünlülerden birini alan köklerin, /ı/, /i/, /u/ ve /ü/’lü eklerden /u/, /ü/’lü olanlarını almasıdır. Fakat Çağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu tam gelişmiş değildir. Bu yüzden ek ve yardımcı ünlülerin hepsi bu uyumdan etkilenmişlerdir (Eckmann, 1988: 15). Bu duruma göre Çağatay Türkçesinde ilk hecesi düz ünlülü kelimelerin tabanlarının ikinci hecesi yuvarlak olabileceği gibi bunun tersi de mümkündür. Dönemin eserlerinde aynı kelimenin hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilde yazıldığı görülmektedir. Bu durum ekler için de aynen geçerlidir (Argunşah, 2014: 81).

Çağatay Türkçesinde iyelik ekleri, ikinci çokluk şahıs emir eki, görülen geçmiş zaman ekleri ile birlikte -ıg/-ig, -uğ/-üg, -ım/-im, -um/-üm gibi yapım ekleri düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymaktadır (Eckmann, 1988: 15).

Bunlar dışında sadece düz şekilleri olan +çı/+çi, -ğıl/-gil, -mış/-miş, +sız/+sız gibi diğer eklerle, sadece yuvarlak şekilleri bulunan -dur/-dür, -ğuça/-güçe, -ur/-ür gibi diğer ekler Çağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuna uymazlar (Eckmann, 1988: 16).

Kelimelerin ilk hecelerindeki ünlülerin düz ve yuvarlak oluşlarına göre takip eden hecelerdeki ünlülerin, kelimenin ilk hecesi düz ünlülüyse uygun bir şekilde düz, yuvarlak ünlülü ise dar-yuvarlak ve geniş-düz şeklinde kullanılması, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ileri aşamada olup kelimenin ilk hecesinde bulunan düz ünlüleri düz,

yuvarlak ünlüleri de yuvarlak ünlüler takip etmektedir. Ancak Çağdaş Kırgız yazı dilinde düzlük-yuvarlaklık uyumu /u/ ünlüsünden sonra görülmemektedir (Kasapoğlu, 2005: 68).

Buna göre düzlük uyumunda Çağdaş Kırgız yazı dilinde /a/ ünlüsünden sonra takip eden hecede /a/ ve /ı/ ünlüsü; /e/ ünlüsünden sonra /e/ veya /i/, /ı/ ünlüsünden sonra /ı/ veya /a/, /i/ ünlüsünden sonra /i/ veya /e/ ünlüsü takip etmektedir.

Yuvarlaklık uyumunda da /o/ ünlüsünden sonra /o/ veya /u/ takip ederken, /o/'dan sonra gelen /a/ ünlüsü de /o/'ya dönüşmektedir. /ö/ ünlüsünden sonra /ö/ ve /ü/ ünlüsü gelirken, /ö'den sonra gelen /e/ ünlüsü de /ö'ye dönüşmektedir. /u/ ünlüsünden sonra /u/ veya /a/ ünlüsü, /ü'den sonra da diğer hecelerde /ü/ ve /ö/ ünlüsü takip etmektedir (Kasapoğlu, 2005: 69).

İncelediğimiz metinde düzlük-yuvarlaklık uyumu *körül-* (M42/03, Ş082/13), *artıkrağ* (Ş115/12), *ördek* (Ş062/18), *taratıl* (Ş006/19) gibi kelimelerde korunurken, Çağatay Türkçesinde olduğu gibi, bu uyumun dışında yazılmış ikili şekilde örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler: *bilim* (Ş068/12)~*bilümdü* (Ş107/10), *bölin-* (M14/08, Ş024/02)~*bölün-* (M50/18, M74/04, Ş116/05), *oğırta-* (M31/13, Ş058/08)~*oğurla-* (Ş087/08), *oğrı* (M51/11, M52/09)~*oğru* (M51/09, M73/18, Ş028/20, Ş029/02), *kulluk* (Ş010/01)~*kulluk* (Ş010/07), *tanı-* (M17/08, Ş026/15)~*tanu-* (Ş052/20, Ş112/03), *karalup* (M02/07), *bilsün için* (M03/03).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi aşırı derecede yuvarlaklaşmış örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler: *corgo* (M68/16)~*corğa* (M68/16, Ş067/15), *koçkor* (Ş037/17)~*koçkar* (M18/05, M28/05, Ş033/09, Ş037/03)~ *şorğa* (Ş030/15)~ *şorğa* (M07/16), *toğmaq* (Ş035/02, Ş047/08, M31/19, M44/03)~ *toğmoğ* (Ş061/12), *yorğa* (M66/11, Ş055/11)~ *yorğö* (Ş061/07, Ş075/10), *oşal* (M67/02)~ *oşol* (Ş071/16, Ş072/12), *bolat* (Ş075/01)~*bolottur* (M34/05).

I.1.2. Ünsüzler

Çağatay Türkçesinde b, c, ç, d, f, ğ, g, ħ, h, h, k, k, l, m, n, Æ, p, r, s, ş, â, ş, t, t, j, v, y, z, z, z, z ünsüzleri kullanılırken /c/ ve /j/ sesi Çağataycanın asli kelimelerinde bulunmamaktadır. f, ğ, g, ħ, l, Æ, r, ş, v, z, c, j, ve n sesi Çağatay Türkçesinde kelime başında bulunmazlar (Eckmann, 1988: 37).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde b, c, ç, d, f, g, h, k, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, v, y, z ünsüzleri kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 39).

İncelediğimiz metinde Çağatay Türkçesinde kullanılmış olan bütün ünsüzler kullanılmaktadır. /c/ ve /j/ sesi yabancı kelimelerin başında sadece bir örnekte *curnal* (Ş016/09, Ş038/14, Ş099/17)~*jurnal* (M06/15) şeklinde kullanılırken, incelediğimiz metinde Çağatay Türkçesinde kelime başında /y/ sesi bulunduran Türkçe ve yabancı kelimelerin hem /y/'li hem /c/'li yazıldığı görülmektedir.

Örnekler:

yār (M08/09)~cār (Ş066/22).

Yapon (M15/12, M17/11, Ş025/04, Ş026/20)~Capon (Ş119/01).

yeti (M18/08, M41/15, M62/17, Ş035/14, Ş037/16, Ş050/04)~ceti (M26/16, M46/11, Ş026/08).

yan (M62/11, Ş009/17, Ş081/14)~can (M32/02, M75/06, Ş120/20).

yılķı (M41/16)~cılķı (M49/10, M52/09, Ş043/12, Ş064/17).

Nazal n incelediğimiz metine /Æ/, /ñ/ ve /nğ/ şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler:

çoÆ “büyük” (M43/14, M56/04, Ş028/12, Ş040/06)~çoñ (M18/19, M59/06, M76/01).

ķalıÆ “başlık parası” (M63/17)~ķalıñ (M63/19).

donguz “domuz” (M76/12)>doñuz (ÇKT).

ķongurbay (M53/04, M53/07, M75/02)~ķoÆķurbay (Ş096/08, Ş096/12).

tengiz> deÆiz “deniz” (Ş023/06)

I.1.2.1. Ünsüzlerle İlgili Ses Olayları

İncelediğimiz metinlerde ünsüzlerle ilgili ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi, ünsüz değişmesi, ünsüzlerin yer değişmesi, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz tekleşmesi, hece düşmesi olayları görülmüştür.

I.1.2.1.1. Ünsüz Türemesi

Kelimenin önünde, içinde ve sonunda olmayan bir ünsüz sesin getirilmesidir. İncelediğimiz metinlerde kelime ortasında ünsüz türediği görülmektedir.

I.1.2.1.1.2. Kelime Ortasında Ünsüz Türemesi

İncelediğimiz metinde bir örnekte kelime içinde /l/ sesi türediği görülmektedir.

Örnek:

yoğat- “*kaybet-*” > yoğalt- (Ş028/16).

I.1.2.1.2. Ünsüz Düşmesi

İncelediğimiz metinlerde ünsüz düşmeleri daha çok yabancı kelimelerde görülürken, bazı Türkçe kelimelerin başında içinde ve sonunda bulunan /-g-/ , /-g/ sesinin zamanla /-v-/ , /-v/ sesine dönüşerek düşmesinden kaynaklanan örnekler bulunmaktadır.

I.1.2.1.2.1. Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

I.1.2.1.2.1.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

h-, h->ø

Alıntı kelimelerde kelime başı, içi ve sonunda kullanılan /h-/ sesi Çağatay Türkçesinde olduğu gibi yazılmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise kelime başında, içinde ve sonunda gelen /h-/ sesi genellikle düşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 102).

Çağdaş Kırgız yazı diline Arapça kelimeler konuşma dili şeklinde geçmiştir ve orijinal dilin imlası değil hedef dilin imlasına göre uydurulmuştur (Cumakunova, 2008: 108).

İncelediğimiz metinde de ikili şekilde yazılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

hacı (M65/06, M66/14, M70/12, M73/14, Ş038/05, Ş039/02)~acı (M52/07, Ş078/04, Ş082/03, Ş126/11).

Hasan (M48/04)~Asan (Ş091/02, Ş095/11, Ş096/10).

Hüseyin> Üsen (Ş095/12, Ş096/10).

n->ø

Çağatay Türkçesinde /n/ sesi kelime başında sadece soru kelimelerinde görülürken diğer kelime başında ve kelime sonunda kullanılan /n/ sesi alıntı kelimelerde kullanılmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde kelime başı ve sonunda bulunan /n/ sesi korunurken, ağızlarda özellikle soru kelimelerinde ve alıntı kelimelerdeki kelime başı /n/ sesini düşürerek kullandıkları görülmektedir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 69). İncelediğimiz metinde de aynı şekilde ikili kullanımlara rastlanmaktadır.

Örnekler:

Navruz “*nevruz*” (M25/02)>oruz (M59/09).

v->ø-

İncelediğimiz metinde Arapça kelimelerin başında bulunan /v-/ sesinin düşerek yanında bulunan düz ünlüyü yuvarlaklaştırdığı ikili kullanım örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

vafa “*vefa*” (M65/20)>ofa (Ş066/20, Ş070/07).

vefat (M15/15, M18/05, Ş024/13, Ş025/07)~ofat (Ş104/05, Ş104/05, Ş107/20).

I.1.2.1.2.1.2. Türkçe Kelimelerde Kelime Başında Ünsüz Düşmesi

c->ø

Çağatay Türkçesinde hem ır-la- (Ünlü, 2013: 501), hem yırla- (Ünlü, 2013: 1252) şeklinde kullanılan bu kelime Çağdaş Kırgız yazı dilinde y->c->ø- şeklinde düşerek ırda- şeklini almıştır. İncelediğimiz metinde de hem /c-/'li hem /c-/'siz şekilde ikili kullanımlar görülmektedir.

Örnekler:

cır “*şarkı*” (M03/01, M52/10, M63/09)~ır (ÇKT).

cır-la- “*şarkı söyle-*” (M30/05)~ır-la- (Ş063/05)~ırda- (M67/08, Ş081/18).

b->ø

Çağatay Türkçesinde hem bol- (Ünlü, 2013: 162), hem ol- (Ünlü, 2013: 862) fiili kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde bol- şekli kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde Çağatay Türkçesinde olduğu gibi ikili örnekler görülmektedir.

Örnek:

bol- (M75/09, M75/09, Ş004/09, Ş011/11)~ol- (M10/01, Ş020/01).

I.1.2.1.2.2. Kelime Ortasında Ünsüz Düşmesi**-ğ->-ø-**

Çağdaş Kırgız yazı dilinde /-g-/ ünsüzünün kelime içinde düzenli olarak eriyip düştüğü ve yerini de ikiz ünlülere bıraktığı görülmektedir (Bağdaş vd., 2016: 59).

İncelediğimiz metinde bir örnekte kelime içinde bulunan /-g-/ sesi düşerek yanında bulunan yuvarlak-geniş ünlüyü, yuvarlak-dar ünlüye değiştirerek *oğıl* kelimesinden Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmakta olan *uul* şeklini oluşturmuş ikili şekilde kullanılmış örnek bulunmaktadır. *Uul* kelimesi okunuşta uzun okunsa da yazılışta kısa /u/ ile gösterilmiştir.

Örnek:

oğl (M70/01, M70/14, M71/19, Ş023/02, Ş024/13)~ul (Ş030/02, Ş051/08, Ş107/14).

-v->-ø-

Eski Türkçede /-ğ-/ sesi Çağatay Türkçesinde /-v-/ sesine dönüşerek Çağdaş Kırgız yazı dilinde /oo/, /uu/ şeklinde uzun hâlini almıştır.

Örnekler:

avru “ağrı” (M75/19, Ş073/02)~oru (Ş63/07).

pavr “kara ciğer, kardeş” (Ş064/05)~bor (Ş082/10, Ş081/15).

Arapça kelimelerin içinde bulunan /-v-/ sesinin de düşerek yanındaki düz ünlüyü yuvarlaklaştırdığı örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler:

avliya “evliya” (Ş072/20, Ş073/01, Ş073/11, Ş119/04)~olya (Ş073/07, Ş073/09).

yavmert “cömert” (Ş067/12, Ş072/07)~cavmert (Ş056/09, Ş056/11)~comartlık (M22/15, M41/06).

I.1.2.1.2.3. Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

I.1.2.1.2.3.1. Yabancı Kelimelerde Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

-t>-ø

Farsçadan giren alıntı kelimeler Çağatay Türkçesinde olduğu gibi kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde /x/, /s/ ve /ʃ/ seslerinden sonra kullanılan /-t/ sesi telaffuz zorluğundan dolayı düşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 102). İncelediğimiz metinde de buna uygun olarak ikili kullanım örnekleri bulunmakla birlikte Taşkent kelimesinde +kent isimden isim türeten ekte /n/ sesinden sonra da /-t/ sesinin düşerek kullanıldığı ikili örnek görülmektedir.

Örnekler:

dost> dos (M22/05, M48/13, Ş038/01).

past>baş (Ş122/14).

rast>ras (Ş091/19).

vaqt (Ş014/10, Ş057/05, Ş099/16)~vaq (Ş042/18).

Taşkent (Ş115/19, Ş124/15, Ş125/12)~Taşken (M68/08, M68/14, Ş068/11, Ş068/24).

dürüst> durus (M50/02).

-h>-ø

İncelediğimiz metinde alıntı kelimelerde kelime sonunda bulunan /-h/ sesinin hem düşmediği hem de düşerek yazıldığı ikili şekilde örnekler görülmektedir.

Örnekler:

dünya (M27/08, M65/20, Ş050/07, Ş066/02)~dünyah (Ş054/08, Ş066/11, Ş070/07, Ş075/07).

padişah (M15/20, M16/15, Ş024/15, Ş025/12)~padişa (M15/17, Ş025/09).

temaşah (M42/03)~temaşah (Ş045/02, Ş065/07, Ş122/15).

I.1.2.1.2.3.2. Türkçe Kelimelerde Kelime Sonunda Ünsüz Düşmesi

-l>-ø

İki heceli kelimelerde ilk veya ikinci hecenin sonundaki /-l/ sesi bazen düşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 101). /-l/ sesinin düşmesi Çağdaş Kırgız yazı dilinde

daha çok zamirlerde görülmektedir ve bunlar ikili şekilde yazılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 68). İncelediğimiz metinde de /-l/ düşmesi işaret zamirlerinde ve diğer kelimelerde görülmektedir.

Örnekler:

bul “*bu*” (M72/09, M75/01, Ş024/18, Ş028/12)>bu (M54/09, M69/05, Ş007/05, Ş018/13).

uşul “*işbu*” (Ş083/04)>uşu (Ş076/19, M07/13).

bol- “*ol-*” (-up M75/15, M76/14, Ş013/10, Ş016/18)> bo- (-p Ş006/08, Ş041/13, Ş068/19).

şal- “*koy-*” (Ş013/08, Ş046/07, Ş062/07)>şa- (Ş036/05).

al- (Ş074/16, Ş076/07, Ş076/13)>a- (M52/16).

-g>-ø

İncelediğimiz metinde kelime sonunda bulunan /-g/ sesinin düşerek yanındaki kısa ünlüyü uzattığı görülür. *Tirig>tirü* olması gerekirken *tiri* şeklinde düz şeklini korumuştur.

Örnekler:

tirig “*diri, canlı*” (M13/16, Ş023/06)~tiri (M10/10).

uluğ “*ulu*” (M15/15, M27/07, Ş024/13, Ş025/07)~uluk (M70/06, M75/20)~ulu (M40/04, M44/06, M45/15, Ş036/16, Ş119/06)~ulı (Ş030/02, Ş107/14).

tuğ- “*doğum yap-*” (M55/11)~tuğ- (Ş004/19)~tu- (Ş063/04, Ş102/10, M46/01, M46/13).

-v>-ø

Eski Türkçede kelime sonunda bulunan /-g/ sesinin zamanla /-v/ sesine dönüştüğü görülmektedir. /-v/ sesinin de Çağdaş Kırgız yazı dilinde düşerek yanındaki ünlüleri uzun ünlü hâline getirdiği görülmektedir. İncelediğimiz metinde de aşağıdaki kelimelerde ikili şekilde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

tirüv “*canlı*” (Ş097/04)~tirü (Ş032/18, Ş066/03, Ş082/13).

ķuv- “*kovalamak*” (M32/04)~ķu- (Ş018/02, Ş114/19, M29/07).

cav “*düşman*” (Ş113/09, Ş083/10, Ş059/05)~ co (M42/14, Ş104/18, M74/06).

I.1.2.1.3. Ünsüz Değişmesi

İncelediğimiz metinde tonlulaşma, tonsuzlaşma, süreklileşme, süreksizleşme benzeşme ve diğer ünsüz değişmelerine bağlı ünsüz değişmeleri görülmektedir. Bu ünsüz değişmelerini kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda şeklinde değerlendirilmiştir.

I.1.2.1.3.1. Kelime Başında Ünsüz Değişmesi

p->b-

Çağatay Türkçesinde kelime başında /p-/ sesinin bulunması şüpheliyken (Eckmann, 1988: 22), incelediğimiz metinde de kelime başında aslı /p-/ sesiyle başlayan yabancı kelimeleri /b-/ sesine dönüştürerek tonlulaştırdığı yazılan ikili kullanımlara rastlanmaktadır.

Örnekler:

padişah (M16/15, Ş024/15)~padişa (M15/17, Ş025/09)>badişah (M42/20, Ş089/07).

peygamber (M10/02, M45/04, Ş032/06, Ş117/16)>bayğambar (Ş100/08, Ş106/04).

Pişpek (M53/15)~Pişbek (M26/13, M62/16)>Bişbek (M54/01, Ş002/09, Ş033/04).

pul “para” (M41/07)>bul (Ş014/12, Ş073/18).

t->-d

Eski Türkçeden beri kelime başında yer alan /t-/ sesi Çağdaş Kırgız yazı dilinde de genellikle korunmuştur (Kasapoğlu, 2005: 86). Bu konuda “*Divanü Lygat’it-Türk*”te Oğuz Türklerinin diğer Türklere aykırı olarak /d/ sesini /t/, /t/ sesini de /d/ sesine çevirdiğini: Oğuzların *deve*, *takı* öbür Türklerin *tewey*, *dakı* şeklinde kullandıkları anlatılmaktadır (Atalay, 1988: 31). İncelediğimiz metinde de Eski Türkçede ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde kelime başında /t-/?li olan bu kelimelerin Oğuzcanın devamı olan Çağdaş Türkiye Türkçesinde olduğu gibi /d-/ sesine geçişerek tonlularak ikili şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

tört (M17/13)>dört (M62/20, M70/09, M72/03, M72/03, Ş034/09, Ş035/13, Ş035/16, Ş037/10).

tüz (Ş081/17)>düz (Ş083/18).

tuman (M43/02)> duman (Ş058/16)

b->f-

Çağatay Türkçesinde kelime başında /f-/ sesi kullanılmazken (Eckmann, 1988: 22), incelediğimiz metinde kelime başı /b-/'li olan Türkçe kelimelerin hem /b-/ sesiyle hem /f-/ sesiyle yazıldığı ikili kullanımlar bulunmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu örneklerde kelime başı /b-/ sesi korunmaktadır. Kelime başında kullanılan /b-/ sesinin tonsuzlaşarak /f-/ sesine dönüştüğü görülmektedir.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde kelime başında /f/ sesi sadece Rusçadan giren kelimelerde görülmektedir (Gülensoy, 2016; 64).

Örnekler:

bolať (Ş108/15, M50/14, M69/11)>folat (M61/16, M73/09, Ş075/17, Ş111/09).

baytal (Ş055/16, M69/12)>faytal “*kısrak*” (Ş055/12).

biye (M63/16)>fiye “*yılki*” (Ş054/11, Ş055/11, Ş080/05).

f->p-

Yabancı kelimelerde kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunan diş-dudak ünsüzü /f-/, çift-dudak ünsüzü /p-/'ye dönüşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 91). İncelediğimiz metinde de yabancı kelimelerde kelime başı ve kelime sonunda bulunan /f-/ sesinin aynı şeklini korunduğu ve /p-/ şekline dönüştüğü ikili kullanımlara rastlanmaktadır.

Örnek:

peydā (Ş026/05, M16/13)<fayda (M09/01, M36/11, Ş078/07, Ş087/03).

p-> f-

Yabancı kelimelerde kelime başı, kelime içi ve kelime sonunda bulunan diş-dudak ünsüzü /f-/, çift-dudak ünsüzü /p-/'ye dönüşürken (Kasapoğlu, 2005: 91), incelediğimiz metinde kelime başında kullanılan /p-/ sesi /f-/'ye dönüştüğü görülmektedir.

Örnek:

folat (M61/16, M69/09, Ş075/17)<polat (M20/04, M26/14, M26/15).

b->p-

İncelediğimiz metinde kelime başında tonlu /b-/ sesinin tonsuzlaşarak /p-/ sesine dönüştüğü ikili kullanımlı bir örnek bulunmaktadır.

Örnek:

beş (M69/19, M73/11, Ş031/11, Ş035/16)>peş (M28/03, M51/08, Ş030/14, Ş075/02).

z->s-

İncelediğimiz metinde kelime başında kullanılan tonlu ve sızıcı olan /z-/ sesinin tonsuz ve sızıcı olan /s-/ sesine değişerek ikili biçimde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

zorğa “zorla” (M43/15)>sorğa (Ş030/15).

zor “büyük” (M63/03, Ş060/09, Ş062/07)>şor (Ş061/19, Ş062/20).

zalal “ziyan” (M64/01)>şalal (M64/08).

s->ç-

Kelime başındaki /s-/ ünsüzü gerileyici ünsüz benzeşmesinden dolayı /ç-/’ye dönüşmüştür. İncelediğimiz metinde de bu şekilde ikili kullanım örnekleri bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 93).

Örnekler:

sürüşdür- “araştır-” (Ş022/08, M12/11)>çürüşdür- (M12/10, Ş022/07).

saç- “saç-, dağıt-” (M07/06, M41/08, M44/16)>çaş- (Ş080/17)~çaç- (M06/14, Ş016/08).

s->ş-

Çağatay Türkçesindeki *sayla-* (Ünlü, 2013: 958) fiilinin incelediğimiz metinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi *şayla-* (Kırgız Tilinin Sözdüğü, 2011: 773) şekline de rastlanmaktadır.

Örnek:

sayla- “seç-” (M63/15)>şayla- (Ş079/11, Ş040/01).

j->c-

İncelediğimiz metinde yabancı kökenli *jurnal* kelimesinin /j-/ ünsüzü /c-/’ye dönüşmektedir. Hem *jurnal* hem *curnal* şeklinde ikili kullanımlar bulunmaktadır.

Örnek:

jurnal (M06/15)>*curnal* “*dergi*” (Ş016/09, Ş038/14, Ş099/17).

y->c-

Kelime başında y->c- seslerinin değişmesi üzerine Besim Atalay tarafından çevirilen “*Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*”nin 1. cildinin 31. sayfasında ve 2. Cildinin 301. sayfasında Oğuzlarla Kıpçakların kelime başında bulunan /y/ sesini /c/ yaptıklarından, Türk ile Türkmenlerin de aslı şeklini yani kelime başı /y-/ sesini koruduklarından bahsedilmektedir. Eserin 3. cildinin 229. sayfasında da Kıpçakların ve başkaların kelime başında bulunan /c-/ sesinin, /y-/ sesinden geldiğinden bahsetmektedir.

Orhun yazıtlarının ve Mahmut Kaşgarlının eserlerinin ortaya çıkmadığı dönemlerde Kırgızistan topraklarında derlemeler yapan Radloff biriktirmiş olduğu halk edebiyatı ürünlerinin dil değerlendirmesini yaptıktan sonra “*Phonetik der Nördlichen Türksprachen*” adlı eserinde Kazakların söz başında /ş-/ sesini kullandığını, Kırgızların ise /ç-/ sesini kullandığını, Kazakların kelime başında /c-/ ünsüzünü, Kırgızların ise kelime başında /y-/ ünsüzünü kullandığını açıklamıştır (Aşçı, 2009: 77-79).

Çağatay Türkçesinde de kelime başında /c-/ sesi kullanılmamaktadır (Eckmann, 1988: 22). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise Çağatay döneminde Türkçe kelimelerde kelime başında bulunan /y-/ sesi, diş eti-ön damak ünsüzü /c-/ sesine dönüşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 92).

İncelediğimiz metinde de Türkçe ve yabancı kelimelerde aynı kelimenin y~c şeklinde yazıldığı ikili kullanım örneklerine çok rastlanmaktadır. Bu konu üzerinde “*Divanü Lûgati’t-Türk*”te verilmiş bilgilerden yola çıkarak aslında Kırgızların kelime başında kullanılan /c/ sesini eskiden beri konuşma dilinde koruduklarını ama yazı dilinde de yazı dilinin kurallarına göre kelime başında kullanılan /c-/ sesini /y-/ sesiyle göstermek zorunda kaldıklarını söyleyebiliriz. Bu durum Çağatay döneminde de devam ederken, Çağataycanın son dönemlerinde artık kelime başında /c-/ sesini de yazıda kullanmaya başladıklarını söyleyebiliriz.

Örnekler:

yār (M08/09)~cār (Ş066/22).

Yapon (M15/12, M17/11, Ş025/04, Ş026/20)~Capon (Ş119/01).

yeti (M18/08, M41/15, M62/17, Ş035/14, Ş037/16, Ş050/04)~ceti (M26/16, M46/11, Ş026/08).

yan (M62/11, Ş009/17, Ş081/14)~can (M32/02, M75/06, Ş120/20).

yılķı (M41/16)~cılķı (M49/10, M52/09, Ş043/12, Ş064/17).

yigit (M43/03, M56/11, Ş008/09, Ş014/03)~cigit (M56/02, M57/14, Ş008/10, Ş120/17).

yer (M05/10, Ş004/14, Ş014/19, Ş042/02)~cer (M59/18, M60/06, M68/16).

yolbars (M37/02, M65/11, Ş120/17)~colbars (M25/17, M53/13, Ş125/18).

yol (M21/16, Ş049/06, Ş054/20, Ş062/03)~col (Ş006/20, Ş017/14, M49/19, M76/03).

yurut (Ş039/18, Ş045/11, Ş126/08)~curut (M27/07, M34/05, M70/17, Ş044/14, Ş051/18).

yür- (M30/07, M68/07, Ş069/01)~cür- (M56/03, M58/12, Ş075/10).

yorĝa (M66/11, Ş055/11)~corĝa (M68/06, M68/16, Ş067/15).

yorĝo (Ş061/07, Ş075/10)~corĝo (M68/16).

c-> ç-

İncelediğimiz metinde Çaĝdaş Kırgız yazı dilinde *çaşır-* şeklinde kullanılan fiilin *çaşır-* şeklinde kullanıldığı görölmektedir.

Örnek:

çaşır-(ÇKT)> çaşır- “*gizle-*” (M65/18).

‘(ayn)->ĝ-

İncelediğimiz metinde kelime başında kullanılan ‘(ayn)- sesinin telaffuz zorluĝundan dolayı /ĝ/ ünsüzüne deĝiştirilerek yazıldığı görölmektedir.

Örnekler:

‘aziz (M09/07, Ş018/01, Ş072/16)> ĝaziz (Ş018/05).

‘ādil (M29/02, M29/07, M39/14, Ş009/14, Ş043/01)> ĝādil (Ş007/19).

1.1.2.1.3.2. Kelime Ortasında Ünsüz Deĝişmesi

-l->(-d)-t-

Kelime içi tonlu /l/ sesi kendinden önce gelen tonsuz ünsüzlerin etkisi ile tonsuzlaşarak /t/ sesine döner. İncelediğimiz metinde tonlu /l/ sesinden sonra gelen tonlu /d/ sesi bir örnekte ünsüz uyumuna aykırı bir şekilde /t/ sesine değişerek ikili şekilde kullanıldığı görülmektedir. Diğer örneklerde de /s/, /ş/ seslerinden sonra gelen /l/ sesi hem korunarak hem tonsuzlaşarak /t/ sesine dönüştüğü ikili şekilde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

arслан (M29/03, M30/08, Ş010/19, Ş060/11)>arstan (Ş028/04).

kışlak (Ş036/02, Ş036/02, Ş058/18, Ş100/07)>kıştak (Ş103/11).

dāsdān (M04/07, M66/15, Ş005/11)>dāstān (M11/17, M12/09, Ş022/06, Ş021/12).

yıldız (M67/12, Ş16/03)>yıltız (M06/09).

-z->-s-

İncelediğimiz metinde kelime ortasında kullanılan tonlu ve sızıcı olan /-z-/ sesinin tonsuz ve sızıcı olan /-s-/ sesine değişerek ikili biçimde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

arzu (ÇKT)>‘arşu “*arzu, istek*” (Ş058/19).

arzan (ÇKT)>arsan “*ucuz*” (M63/20, M67/01, Ş016/06).

Ğazı “*kadı*” (M65/11, M65/18)>ğası (Ş030/14, Ş068/11, M34/15, M36/03).

hazır “*şimdi*” (M29/10, M71/04, M70/20, M75/13, Ş105/11)~haşır (Ş076/15, Ş010/12, Ş032/18, Ş036/05, Ş039/18).

nazdan- (ÇKT)>naşlan- “*nazlan-*” (Ş062/11).

buzuk “*bozuk*” (M64/04, Ş012/13, Ş014/04)>busuk (M21/18).

özön (ÇKT)>ösen “*ırmak*” (M76/01).

uzun (M42/11, Ş063/09, Ş068/08)>usun (Ş083/04).

uzak (ÇKT)>usa-~usağ “*uzak*” .

tüzük (ÇKT)>tüsük “*iyi*” (Ş058/13).

sozul- (ÇKT)>şosul- “*uza-*” (Ş061/18).

-g->-y-

Eski Türkçede kelime içinde bulunan /-g-/ sesinin Çağdaş Kırgız yazı dilinde bazen süreklileşerek /-y-/ sesine dönüştüğü görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 90).

İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde hem /g'/li hem /y'/li şekilde ikili kullanımlar görülmektedir.

Örnekler:

kigiz “keçe” (M44/13, M46/03, Ş087/04, Ş087/13)> kiyiz (ÇKT).

şığın- “tapın-” (Ş003/02)> sıyın- (ÇKT).

bağla- (Ş007/14)>bayla- (M63/16, Ş067/23, Ş072/16, Ş080/05).

ege “sahip” (M38/05, M47/01)>eye (M70/14)> ee (ÇKT).

-l->-d-

Çağdaş Kırgız Türkçesinde /l/ ve /n/ ünsüzleri, /y/, /z/, /l/, /n/, /ñ/, /r/ ünsüzleriyle biten kelimelerden sonra gelince /d'/ye dönüşmektedir. Bu olay daha çok /l/ ünsüzüyle başlayan eklerde görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 91). İncelediğimiz metinde de /r/ ünsüzünden sonra gelen isimden fiil türeten +la- eki ile isimden isim türeten +lık ekinin hem /l/ hem /d/ şeklinde yazıldığı ikili kullanımlar bulunmaktadır. Bu kural dışında /s/ ve /ş/ seslerinden sonra da hem /l/ hem /d/ sesleriyle yazılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

arslan (M30/08, Ş010/19)>arsdan (Ş120/14).

taşla- “bırak-” (M13/06, M48/17, Ş022/17, Ş086/16)>taşda- (Ş068/01).

ırla- “şarkı söyle-” (Ş063/05)>ırda- (M67/08, Ş081/18).

şorlu “zavallı” (M07/16)>şordu (M08/01).

-p->-f-

Örnek:

yalpı “bütün” (Ş070/09)>yalfı (Ş071/03).

-h->-y-

Çağatay Türkçesine alıntı kelimelerde /h/ sesi olduğu gibi yazılırken, Çağdaş Kırgız yazı dilinde kelime içinde yer alan /-h-/ ve /-h-/ sürekli ünsüzleri bazı kelimelerde /-y-/ sürekli ünsüzüne dönüşür (Kasapoğlu, 2005: 93). İncelediğimiz metinde de bir örnekte hem /-h-'/li hem /-y-'/li şekilde yazılmış ikili kullanım görülmektedir.

Örnek:

Abahilde (M26/12, M52/05, Ş043/15)>Abayilde (Ş098/03).

naşihat (Ş063/15)> naşiyet (M63/11).

-m->-b-

/-m-/ ve /-b-/ sesleri her ikisi de dudak ünsüzü olduğu için bu iki sesin sık sık birbirine dönüştüğü sık yaşanan ses hadiselerinden biridir. İncelediğimiz metinde aşağıdaki örneklerde kelime içinde /-m-/ sesi /-b-/'ye dönüştüğü görülmektedir.

Örnek:

Şadman (Ş020/06, Ş002/01)> Şabdan (M65/02, M67/05, M76/15, Ş042/17, Ş047/12, Ş052/01).

Ümmet (M10/03)>ümbet (Ş128/09).

-b->-m-

İncelediğimiz metinde aşağıdaki örnekte olduğu gibi kelime içinde /-b-/ sesinin /-m-/'ye dönüştüğü görülmektedir.

Örnek:

ķurban (Ş056/10, Ş068/13)>ķurman (Ş072/13, Ş079/01).

-ğ->-v-

Örnek:

ağru “ağrı” (Ş032/14)>avru (M75/19, Ş073/02).

-r->-l-

/r/ sesinin bazen /l/'ye dönüştüğü görülmektedir(Atalay, 1988: 33). İncelediğimiz metinde de bir örnekte /r/'li ve /l/'li şeklinde ikili kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

yaltıra (Ş062/16, M65/20)>yaltıla- “parla-” (Ş072/03).

I.1.2.1.3.3. Kelime Sonunda Ünsüz Değişmesi

-s->-z

/s/ sesinin bazen /z/sesine, /z/ sesinin de /s/ sesine dönüştüğü Karahanlı Türkçesinden beri görülen bir ses hadiseleridir (Atalay, 1998: 33).

İncelediğimiz metinde kelime sonunda yer alan tonsuz ve sızıcı olan /-s/ sesinin tonlu ve sızıcı olan /-z/ sesine değiştiği ikili kullanımlar görülmektedir.

Örnekler:

es (ÇKT)>ez “akıl” (Ş18/14, Ş075/02).

imes “değil” (M37/10, M43/17, Ş007/05)>imez (M57/04, M64/13, M67/02, Ş007/10, Ş017/08).

mas “sarhoş” <mest (Ş026/04, M16/12)>maz (M30/03, Ş069/19, Ş089/17).

-z>-s

İncelediğimiz metinde kelime sonunda kullanılan tonlu ve sızıcı olan /z/ sesinin tonsuz ve sızıcı olan /s/ sesine dönüşerek ikili biçimde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

farô (Ş082/12, Ş119/19)> farş (Ş030/10).

-ç>-ş

İncelediğimiz metinde kelime içinde ve kelime sonunda bulunan diş eti-ön damak süresiz /ç/ ünsüzünün süreklileşerek diş eti-ön damak ünsüzü /ş/’ye dönüştüğü ve ikili şekilde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

kuçakta- (ÇKT)>kuşakla- “kucakla-” (Ş029/07).

çaç- “dağıt-, saç-” (M06/14, Ş016/08)>çaşdı (Ş080/18).

-f>-p

İncelediğimiz metinde alıntı kelimelerin sonunda kullanılan diş-dudak ve sızıcı olan /-f/ ünsüzü çift-dudak süresiz /-p/ ünsüzüne dönüşerek ikili biçimde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

inşaf (M33/13, M57/08)>inşap (M16/02, Ş025/14).

ağraf “etraf” (M27/11, M31/04, Ş040/09)>atrap (Ş122/08).

manaf “bey” (M19/17, M44/07, Ş010/09, Ş034/08)> manap (ÇKT).

taraf (M31/19, M39/11, Ş033/12, Ş035/18)>tarap (Ş052/07, Ş057/02, Ş058/17).

şarf (M38/08, Ş047/15)>şarıp (Ş109/02).

-ş>-s

Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde *beş* şeklinde kullanılan sayı sıfatının incelediğimiz metinde *bes* şeklinde yazılmış örneği de bulunmaktadır.

Örnek:

beş (M73/11, M75/16, Ş022/06, Ş031/11)>bes (Ş126/13).

-n>-m

Çağatay Türkçesinde *arslan* (Ünlü, 2013: 52), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *arstan* (Kırgız Tilinin Sözdüğü, 2011: 141) şeklinde kelime sonu /-n/ sesiyle yazılan bu kelimenin incelediğimiz metinde /-m/ sesiyle yazılmış örneği de bulunmaktadır.

Örnek:

artsan “*aslan*” (Ş028/04)>arstam (M64/12).

Sultanbay (M26/03) < Sultambay (Ş075/04).

-Æ>ñ>n

İncelediğimiz metinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *kalıñ* (başlık parası) (Kırgız Tilinin Sözdüğü, 2011: 747) anlamındaki kelimenin hem /Æ/, /ñ/ ve /n/'li şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Örnek:

çalıÆ (M63/17)~çalıñ (M63/19)>çalın (M66/20).

-ğ>-v

Örnekler:

tağ “*dağ*” (Ş117/09, Ş118/13, Ş124/04)~tav (Ş005/03, Ş017/16, Ş060/16, Ş061/19).

tirig “*diri, canlı*” (M13/16, Ş023/06)~tirüv (Ş097/04).

-p>-v

Çağdaş Kırgız yazı dilinde /p/ ile biten tek heceli fiiller -Ip zarf-fiil ekini alınca fiilin son sesi olan /p/ ünsüzünün önce /b/'ye sonra /w/'ye dönüp erimesinden uzunluk oluşmaktadır: çap-ıp>çawıp>çaap (Kasapoğlu, 2005: 48). İncelediğimiz metinde de tap- ve çap- fiillerine -Ip zarf-fiil ekinin gelmesiyle çav-ıp, tav-ıp şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

çap- “öldür-, ele geçir-” (M31/17, Ş068/22, Ş107/13)> çav-ıp (M06/05, Ş048/13, Ş065/07).

tap- “bulmak” (M54/03, M75/05, Ş009/02, Ş016/11)>tav-ıp (M59/05, Ş058/20, Ş088/17).

I.1.2.1.4. Ünsüzlerin Yer Değiştirilmesi

Kelime içinde sesin yer değiştirmesidir. Genellikle komşu iki sesi etkiler. İki bölüm şeklinde ele alınmaktadır birinci bölümde sırası bozulan ünsüzlerden biri akıcı ünsüzdür. Bunun iki çeşidi bulunmaktadır biri yeri değişen diğer ses akıcı olmayan bir ünsüz iken, diğer biri de yeri değişen bir ünlüdür. İkinci bölüm ise yeri değişen iki ünsüzden biri ıslıklı veya fısıltılı bir sestir bu da oldukça nadir olarak görülür (Deny, 2000: 66).

I.1.2.1.4.1. Yakın Yer Değiştirme

İncelediğimiz metinde aşağıdaki örneklerde seslerin yer değiştirerek ikili şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Şadman (Ş020/06, Ş002/01)~Şabdan (M65/02, M67/05, M76/15, Ş042/17, Ş047/12, Ş052/01).

inşaf (M33/13, M57/08)~inşap (M16/02, Ş025/14)~nisap (Ş030/18).

oğrıla-> oğırıla- “çal-” (M31/13, Ş058/08)~oğurla- (Ş087/08).

Müsülman (Ş026/18)~ Müslüman (Ş050/01).

I.1.2.1.4.2. Uzak Yer Değiştirme

Üzerinde çalıştığımız metinde bu başlık için bir örnek tespit edilememiştir.

I.1.2.1.5. Ünsüz İkizleşmesi

Türkçede kelime köklerinde aynı cinsten iki ünsüz yan yana bulunmaz. İkiz ünsüzler ancak birkaç Türkçe kelimelerde mevcuttur: anne, elli, ıssı örneklerinde

olduğu gibi (Ergin, 1993: 66). İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde ikiz ünsüzlerin kullanıldığı örnekler gösterilmiştir.

Örnekler:

elig>Elli (Ş048/15).

ısığ>Issı “sıcak” (M15/09).

I.1.2.1.6. Ünsüz Tekleşmesi

Türkçede asli olarak aynı cinsten iki ünsüz yan yana bulunmaz. Fakat bazı ekleşme, birleşme ve türetme gibi ses hadiselerinin sonucunda aynı cinsten iki ünsüzün yan yana gelmesi belli, elli, yassı, anne gibi kelimelerde görülmektedir. Dilimize başka dillerden giren bazı kelimelerde aynı cinsten olan iki ünsüzün biri düşmektedir (Vural vd., 2012: 106).

İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde biri Türkçe, diğerleri alıntı kelimelerde iç seste bulunan ikiz ünsüzlerin tekleştiği görülmektedir.

Örnekler:

Ꞥuat (Ş064/06, Ş071/10, Ş072/09, Ş083/12)< kubat<kuwat< kuvvet

ŞıdıꞤ (Ş098/13, Ş098/15, Ş099/03, Ş100/15)< sıddıꞤ

Kiçkine (Ş060/08)< küçük +kine

Mikem (Ş110/08)< mikkem< muhkem

Obalbek (Ş084/03)< ewel< evvel

Obo (Ş094/04)< awa< hawa < Havvā

Anıñ/anıÆ <anıñ/annıÆ< al+ nıñ/nıÆ

I.1.2.1.7. Ünsüz Uyumu

Çağatay Türkçesinde tam bir ünsüz uyumu yoktur. Bazı eklerin kalıplaşmış imlaları sebebiyle tonlu ve tonsuzluk uyumu bozulmaktadır. Bazı ekler sürekli tonsuz ünsüzlerle birleşirken (+ça, +çak, +çı, +çuk) tonlu ünsüzle biten kelime tabanlarında ünsüz uyumunu bozmaktadır (Argunşah, 2014: 87).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ünsüz uyumu ileri seviyede gelişmiştir. Tonlu ünsüzle biten kelime tabanları, tonluyla; tonsuzla biten kelime tabanları da tonsuzla başlayan ekler alır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ünlü ve ünsüz uyumunun güçlü olması yapım eklerinin ve çekim eklerinin varyant sayılarını arttırmıştır (Kasapoğlu, 2005: 83).

Ünsüz uyumu meselesi Çağatay Türkçesinde çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu kadar ileri derecede değildir. Bu durumu incelediğimiz metindeki Kırgız Türkçesi için de söylemek mümkündür. Ancak, bazı eklerin varyant sayısının Çağatay Türkçesinden daha fazla olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin *aşbaz* (M75/19), *kırgızça* (Ş111/17), *kelişdir-* (Ş006/06), *açdır* (Ş074/13), *atğa* (M41/13) gibi bazı ekler Çağatay Türkçesinde olduğu gibi ünsüz uyumuna uymamaktadır. Bazı eklerin de *müyüzdü* (Ş092/01), *bilimdü* (Ş107/10), *şordu* (M08/01), *bahtlu* (Ş077/02), *mizlü* (Ş026/18), *ğastık* (Ş069/10), *artıklık* (Ş014/13), *beldik* (Ş063/17), *boluşduk* (M07/11) şekilde varyant sayısının çokluğu incelediğimiz metindeki Kırgız Türkçesinde ünsüz uyumunun bu günkü Kırgız yazı dilindeki kadar güçlü olmasa da Çağatay Türkçesinden daha güçlü olduğunu göstermektedir.

1.1.2.1.8. Kelime Sonunda Çift Ünsüzlerin Durumu

Türkçede kelime ve hece sonunda her ünsüz kombinasyonu bulunamaz (Ergin, 1993: 67). İncelediğimiz metinde de Türkçe kelimelerde kelime sonunda şu *lt*, *rt*, *st*, *nç*, *rk*, *nt*, *vr* çift ünsüzlerinin yan yana geldiği örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Alt (Ş054/19, Ş113/07, Ş114/11), art (M15/19, M32/03, Ş025/11, Ş056/01, Ş061/01), art- (M57/15, Ş004/15), aş (Ş124/17), bök (Ş062/09), canç- (Ş040/16), kart (Ş064/08, Ş047/05), pavr (Ş064/05), sırt (M13/02, Ş022/13), tart- (M15/13, M45/06, M45/15, Ş020/14, Ş025/05), ürk- (Ş103/08), üst (M05/09, Ş014/18, Ş103/20), ant (Ş006/16), olturt- (M61/20), çağırt- (M45/10).

Bu çift ünsüzleri dışında Eski Türkçede *yt* çift ünsüzü de sonda bulunuyordu: *aytmak* “söylemek” örneğinde olduğu gibi. Batı Türkçesinde aralarına ünlü türeyerek bu çift ünsüzü sonda yan yana bırakılmamıştır: *ayıtmak* gibi (Ergin, 1993: 67). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-yt* şeklinde aşağıdaki örneklerde çift ünsüzü yan yana korunmuştur.

Ayt- (M74/12, Ş092/02), kayıt- (M24/09, M37/19, M71/09, Ş024/14, Ş064/04, Ş071/16).

Bunlar dışında aşağıdaki örneklerde kelime sonunda yan yana gelen çift ünsüzlerin, incelediğimiz metinde hem korunduğu hem de arasına bir ünlü türetilerek ikili biçimde yazılmış örnekleri görülmektedir.

ökinç “*pişmanlık*” (Ş030/09)~öküniç (Ş045/04).

yurt (M16/07, M29/17, Ş025/17, Ş025/19)~ yurut (Ş045/11, Ş126/08).

curt (M53/12, M60/15, Ş020/14, Ş034/16)~curut (M34/05, M70/17, Ş044/02, Ş044/14).

I.1.2.1.9. Ünlü-Ünsüz Uyumu

İncelediğimiz metin Arap alfabesi ile yazılmış bir metin ve fonetik bir imlaya sahip değildir. Ünlü karşılığı kullanılan işaret sınırlı olup aynı işaretler bir sesin hem kalın hem de ince şeklini karşılamaktadır. Bundan dolayı kalın ünsüzlerin bulunduğu hecedeki ünlüleri Türk dilinin yapısı gereği kalın telaffuz etmek gerekir. Bu şartlar altında metinden ünlü-ünsüz uyumu konusunda sağlıklı örnekler çıkarmak mümkün değildir.

I.1.2.1.10. Hece Düşmesi

Bir kelimedeki ses bakımından birbirine benzer ve eşit seslerden oluşmuş olan iki heceden birinin eriyip kaybolmasıdır (Vural vd., 2012: 101).

İncelediğimiz metinde verilen örneklerde hecelerin düştüğü görülmektedir. Ancak aynı metinde aynı kelimelerin hece düşmemiş örnekleri de mevcuttur.

Örnekler:

bal (+larıŞ115/07, Ş115/14, +darı Ş067/27, Ş080/10)< bala (+ları M69/13, M75/14, Ş012/03, Ş023/05).

yür iken (Ş069/19)<yürer iken (Ş041/10).

özü tur (Ş082/09, Ş082/10)<özü turat (ÇKT).

II. BÖLÜM

II. ŞEKİL BİLGİSİ

Şekil bilgisi, bir dilin kök kelimelerini, eklerini, kökler ile eklerin birleşme yollarını, eklerin anlam ve gövdelerini, türetme ve çekim özelliklerini ve şekil ile ilgili diğer konularını inceleyen gramer dalıdır. Şekil bilgisinin asıl inceleme alanı kelimeler ve eklerdir (Korkmaz, 2009: 6).

II.1. İsimler

İsimler canlı ve cansız bütün varlıkları ve mefhumları tek tek veya cins cins karşılayan; varlıkların ve mefhumların isimleri olan kelimelerdir (Ergin, 1993: 207).

II.1.1. İsim Yapımı

İsim yapımı, isim köküne isimden-isim yapım ekleri ve fiil köküne de fiilden-isim yapım eklerinin getirilmesiyle oluşmaktadır.

II.1.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler

İncelenen metinde çoğu Türkçe olmaya birlikte nadiren Türkçe ve Arapça kelime tabanlarına gelerek isim türeten ekler de vardır.

II.1.1.1.1. Türkçe Kökenli İsimden İsim Yapan Ekler

+av: Çağatay Türkçesinde +agu şeklinde sayı adlarına gelerek birliktelik ifade eden isimler türeten bu ek zamanla g>v değişimine uğrayarak +avu, +avu'dan da ünlüsü düşerek +Av şeklini almıştır (Argunşah, 2014: 102). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +ayu/+egü, +yu/+gü şeklinden gelişerek +OO şeklini almıştır (Kasapoğlu, 2005: 118). Metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Birav “*biri, birisi*” (M07/09, M51/06, Ş061/15), beşav “*beşi*” (Ş036/17), törtav “*dördü*” (Ş108/06)

+ça/+çe: Çağatay Türkçesinde küçültme bildiren (Eckmann, 1988: 32) bu ek, Çağdaş Kırgız yazı dilinde küçültme bildirmekle birlikte kavim, millet isimlerine gelerek dil ve lehçe isimleri yapar ve dudak uyumundan dolayı +çA/+çO şeklinde kullanılır (Kasapoğlu, 2005: 1007). Metinde de +ça/+çe şeklinde geçmektedir.

Örnek:

Kırgızça “*Kırgızca*” (Ş111/17), Orusça “*Rusça*” (M43/01).

+çaķ/+çek: Çağatay Türkçesinde +çaķ/+çek şeklinde küçültme ve alet isimleri yapar, sıfatlar da türetir (Eckmann, 1988: 32; Argunşah, 2014: 102). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +çAk/+çOk şeklinde dudak uyumuna uyarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 107). İncelediğimiz metinde +çaķ/+çek örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

tayçaķ “*taycık*” (Ş111/02, Ş111/03), tölküçek “*tilkicik*” (M56/13)

+çı/+çi, +çu/+çü: Çağatay Türkçesinde +çı/+çi eki meslek isim ve sıfatları yaparak bu mesleklerle ilgili şahısları bildirir (Eckmann, 1988: 32). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de aynı görevde kullanılan bu ek dudak uyumuna uyarak +çI/+çU şeklinde kullanılmaktadır (Oruzbaeva, 200: 222). Metinde de Çağdaş Kırgız yazı dili ile aynı şekilde kullanılmıştır.

Örnekler:

Ayılçı “*gezenti*” (Ş097/06, Ş100/17), başçı “*başçı*” (Ş040/02, Ş067/20), ırçı “*şair*” (Ş081/18, Ş085/01), kernayçı “*kernaycı*” (M74/10), oğuçı “*öğrenci*” (Ş087/03), koyçu “*çoban*” (M63/14, Ş046/18), soķoçu “*saban, saban süren adam*” (M69/20), olcoçu “*ganimetçi*” (Ş114/13), sütçü “*sütçü*” (Ş086/11), yardımçı “*yardımcı*” (M22/16), hizmetçi (Ş039/19, Ş048/04).

+çılık/+çilik, +çuluk: Çağatay Türkçesinde +çılık/+çilik (Eckmann, 1988: 33) şeklinde kullanılan bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde +çIIIk/+çUIUk şeklinde (<+çı+lık) şeklinde yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 109). Metinde de +çılık/+çilik, +çuluk örneklerine rastlanmıştır.

Örnekler:

Ädemgerçilik “*insanlık*” (Ş056/06), aķaçılık “*ağabeylik*” (Ş047/02), bışıķcılık “*hasat dönemi*” (Ş081/17), tokçuluk “*tokluk, bolluk*” (Ş102/15), keÆçilik “*bolluk*” (Ş006/12).

+daş, +laş: Çağatay Türkçesinde +daş/+deş, +taş şeklinde kullanılır, eşlik ve beraberlik bildirir (Eckmann, 1988: 33). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +LAş/+LOş şeklinde kullanılmaktadır (Oruzbaeva, 2000: 231). İncelediğimiz metinde ise+daş, +laş şeklindeki örnekleri tespit edilmiştir.

Örnekler:

dındaş (Ş003/12, Ş003/15, Ş066/08), kardaş (Ş003/13), yoldaş (M25/18, M34/10, M38/18, M65/12), zamandaş (Ş044/16, Ş066/08, Ş075/15), analaş (M57/02)

+dız, +düz, +tız: İşlevi kesin olarak bilinmeyen bu ek Eski Türkçede de işlek olmayıp idiz/yitiz, kunduz/kuntuz, yıldız/yıltız gibi örneklerde kullanılmaktadır (Korkmaz, 2009: 47).

İncelediğimiz metinde de sadece iki örnekte görülmektedir.

Örnekler:

Kündüz “*gündüz*” (Ş040/14, Ş128/15), yıldız (Ş016/03, M67/12)~yıltız (M06/09).

+en, +gen: Eski Türkçede bağıllık, güçlendirme ve çokluk görevindeki bu ek, kelime kökü ile kaynaşarak canlılığını yitirmiş bir kalıntı özelliği taşımaktadır (Korkmaz, 2009: 35). İncelediğimiz metinde de kalıplaşmış şekilde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

eren (Ş091/09, Ş091/10), ergen (M25/18).

+gaç: Çalışmamızda kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek Eski Türkçede ı “*orman, ağaç, ağaçlık*”, ıgaç “*orman, ağaç, ağaçlık*” örneklerinde görülmektedir (Ergin, 2016: 125).

Mustafa Volkan Coşkun bunu işlek olmayan ek olarak -aç şeklinde sadece yalangaç örneğinde rastlandığını söylemiştir (2017: 54). İncelediğimiz metinde ise *yalan+gaç* şeklinde Eski Türkçede olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Yalangaç “*çıplak*” (M13/18, Ş023/08).

+gey: Çağatay Türkçesinde gösterilmeyen bu ekin Çağdaş Kırgız yazı diline Moğolcadan girdiği bilinmektedir. Bu ek, Moğolcadan girdiği hâlde uyuma uyarak +GAy/+GOy şeklinde daha çok taklidi kelimelerle birlikte kullanıldığı görülmekle birlikte nadir olarak küçültme görevinde de kullanıldığı görülür (Oruzbaeva, 2000: 242). İncelediğimiz metinde de +gey şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Çerdegey “*göbekli, şişko*” (M56/04, M59/07, Ş107/18).

+ınçı/+inçi: Sıra sayı sıfatları yapan bu ek Çağatay Türkçesinde (ı/u)nçı/- (i/ü)nçi +lAnçI < (+la+nçı) şeklinde (Eckmann, 1988: 79), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +InçI/+Unçu (Oruzbaeva, 2000: 314) şeklinde kullanılmaktadır. Metinde de +nçı/+inçi örneklerine rastlanmıştır.

Örnekler:

altınçı (M61/17, M74/07), beşinçi (M32/20, M61/16, M74/06, Ş113/19).

+ke: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +ke şeklinde kullanılarak akraba isimlerinin sonuna gelerek küçültme ve sevgi ifade eden isimler türetir (Kasapoğlu, 2005: 114). Metinde de +ke olarak geçmektedir.

Örnek:

atake “*babacım*” (M40/01, M47/09).

+kine: Çağatay Türkçesinde +gına/+gine, +kına/+kine şeklinde isim ve sıfatlara gelerek küçültme ifade eder (Eckmann, 1988: 34). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu eke rastlanmamaktadır. Metinde de +kine örneği bulunmaktadır.

Örnek:

kiçkine “*küçücük*” (M56/03, Ş060/08).

+lığ, +luğ, +tuğ, +lı/li, +lu/lü, +dı/di, +du/dü: Çağatay Türkçesinde +lığ/+lig, +luğ/+lüg olan bu ek bulunma, aitlik ve münasebet ifade eden sıfatlar türetir. Çoğunlukla +lık/+lik, +luğ/+lük eki ile karıştırılmaktadır (Eckmann, 1988: 34). Çağdaş Kırgız yazı dilinde +LUU şeklinde sadece yuvarlak ünlülerle kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 117). +LUU<+llw<+llg şeklinden gelişmiştir.

İncelediğimiz metinde de hem Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *+lğ*, *+lug* şeklinde kullanılmış örneklerinin yanında *+tuğ* şekliyle birlikte Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmakta olan şekillerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

‘Adāletli (M24/15, Ş050/17), ‘akıllı (M15/17, M24/05, Ş024/16, Ş025/09), azılı (Ş069/09), bahtlı (Ş077/02), şorlu “zavallı” (M07/16), Finikeli (M14/05, Ş023/13), mizlü “keskin” (Ş026/18), kurağdı “yaşıt” (Ş121/11), köñildi “neşeli” (M21/18), müyüzdi “boynuzlu” (Ş092/01, Ş092/02), körümdü “gösterişli” (Ş082/14), soğdu “mahkemelik” (Ş076/17), şordu “zavallı” (M08/01), bilümdü (Ş107/10).

+lik/+lık, +lğ, +luğ/+luğ, +dik/+dik, +tık, +tuğ/+tuğ:

Çağatay Türkçesinde *+lIk/+lUk* şeklinde kullanılarak vasıf isimleri türetir (Eckmann, 1988: 35). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *+LIk/+LUk* şeklinde on iki varyantlı biçimde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 115). İncelediğimiz metinde de *+lIk/+lğ*, *+luğ/+luğ*, *+dIk*, *+tık*, *+tuğ/+tuğ* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

boluşdık “nahiye yöneticiliği” (M07/11), ‘ādillik “adaletlik” (M32/19, Ş025/19), ğaştık “düşmanlık” (Ş069/10), ħanlık (M31/03, Ş016/15), artıklık “üstünlük” (Ş014/13), artıklıĝ (M05/04), aştık “aşlık” (M64/09), beldik “kuşak, kemer” (Ş063/17), busukluk “bozukluk” (Ş012/05, Ş127/19), busuklık “bozukluk” (Ş128/19, M09/04), ottuĝ “otlu” (M71/01), kuttuĝ “kutlu” (M73/14, Ş127/14), yaşlık “gençlik” (M24/16, M22/09, M30/03).

+meç: Çağatay Türkçesinde gösterilmeyen bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde çok işlek olmayıp *+mAç* şeklinde kullanılmaktadır (Oruzbaeva, 2000: 246). Metinde de bir örnekte *+meç* şeklinde geçmiştir.

Örnek:

tilmeç “tercüman” (M08/11, M08/12).

+rak/+rek: Çağatay Türkçesinde *+rak/+rek* şeklinde sıfatlara gelerek karşılaştırma, üstünlük ve pekiştirme görevinde kelimeler türetir (Argunşah, 2014: 106). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de aynı görevde *+raak/+reek/+röök/-rook* şeklinde

uzun ünlülü olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 118). Metinde de +rak/+rek olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

artıkrağ “*üstün, fazla*” (§126/15), katıkrağ “*daha sert*” (§123/09), erterek “*dahaerken*” (M07/15), tezrek “*daha çabuk*” (§074/16), cıvanrağ “*daga kalın*” (§123/09), yumşakrağ “*daha ince*” (§123/10).

+sız/+siz: Çağatay Türkçesinde olumsuz sıfat türeten bu ek Eckmann'da +sız/+siz (1988: 37), şeklinde gösterilirken Argunşah'ın kitabında çoklukla düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarak +sız/+siz, +suz/+süz şeklinde yokluk bildiren sıfatlar türeten ek (2014: 107) şeklinde gösterilmiştir. Bu ekin yuvarlak şekli Çağatay Türkçesinde çok sık görülmez. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de olumsuz anlamda vasıf ismi yapan bu ek, damak ve dudak uyumuna uyarak +sIz/+sUz şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 119). Metinde ise +sız/+siz örnekleri geçmektedir.

Örnekler:

‘akılsız (§018/15, §041/02), ‘ilimsiz (§015/14), bilimsiz (§015/14).

+tay: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde +tay, +toy şeklinde nadir olarak akraba isimlerine gelerek küçültme, sevgi bildirmekle isim ve sıfatlardan vasıf isimler yapar (Kasapoğlu, 2005: 120). Metinde +tay şeklinde özel isimlerde küçültme görevinde kullanılmış örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Tumağay (§112/17), Kūlatay (§051/07), Olcağay (M43/12),

+de: Sayılara getirilen bir ek olup “tane” anlamı katmaktadır (Öztürk, 2005: 17). Kelime aslında *bir* sayı sıfatıyla Farsça *tāne* kelimesinin birleşiminden oluşmaktadır. *Bir tāne* şeklinde kullanılıyorken *bir tāne>bitde* şekline dönüşmüştür.

Örnek:

Bitde “*bir tane*” (M09/10).

II.1.1.1.2. Yabancı Kökenli İsimden İsim Yapan Ekler

İsimden isim türeten yabancı kökenli eklerin tamamı Farsçadır. Metin içinde geçen Farsça isim tabanlarına gelen ekler burada alınmamıştır. Ancak Arapça ve Türkçe isim tabanlarına gelerek yeni isim türeten ekler alınmıştır. Tespit edilen örneklerin çoğu Arapça kökenli isimlere gelen eklerdir.

+baz: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde Farsça “oyuncu, oynayan” anlamındaki *bāz* kelimesinden gelerek +poz (Kasapoğlu, 2005: 124), +poz/+boz (Oruzbaeva, 2000: 336) şeklini almış olup bir şeye düşkünlük ifade eden isimler türetir. Metinde de +baz şeklinde Türkçe kelime kölerine geldiği örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

aşbaz “aşçı” (M75/18), oyunbaz “oyuncu” (Ş081/20).

+dān: Kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili ile ilgili gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek incelediğimiz metinde *kadirdān* <Ar. *kadr*+ F. *dān*: *kadir bilen, vefalı* (Parlatır, 2009: 816) anlamında rastlanmaktadır.

Örnek:

kadirdān (Ş066/17, Ş069/10, Ş071/14).

+қан:

hünerқан “hünerli” (Ş015/06).

+dār: Farsçada “gözeticilik, koruyuculuk veya sahiplik” ifade eden bu ek kelime köklerine gelerek vasıf isimi türetir (Kasapoğlu, 2005: 121). İncelediğimiz metinde aynı şekilde Arapça kelimelerle birlikte kullanıldığı örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

dindārлық (M33/13), haberdār (M11/07, Ş021/04, Ş030/12), talepdār (M69/08).

+ger/+ker: Çağatay Türkçesinde bu eklere rastlanmamaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde Farsça +gér ekinden gelişmiş olarak +ker, +kór şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 123). İncelediğimiz metinde de +ger/+ker şeklinde hem Arapça hem Türkçe kelimelere geldiği görülmektedir.

Örnekler:

âdemgerçilik “*insanlık*” (Ş056/06), cavkerlik “*kahramanlık*” (Ş059/05).

+hor/+ğor: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek Çağdaş Kırgız yazı diline +hor>+kor şeklinde Farçadan geçerek ünlü ve ünsüz uyumlarına uymadan tek varyantlı şekilde kullanılmaktadır (Oruzbayeva, 2000: 335). İncelediğimiz metinde de +hor/+ğor şeklinde Türkçe kelimelere geldiği görülmektedir.

Örnekler:

ayhor “*ayı etine düşkün olan*” (Ş103/18, Ş104/08), ayuğor (Ş103/06).

+man: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek Çağdaş Kırgız yazı diline Farçadaki +mend ekinden gelişerek +man şeklinde girerek vasıf isimler yapmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 123). Metinde de aynı şekilde Arapça kelime köklerine gelerek yeni kelimeler türettiği görülmektedir.

Örnekler:

şādman “*şatlı*” (Ş020/06), hünerman “*hünerli, yetenekli*” (M06/11, M06/17).

II.1.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler

-a: Fiilden isim yapan bu ek Çağatay Türkçesinde -a/-e, -ı/-i, -u/-ü (Eckmann, 1988: 37) şeklindeyken Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Metinde de -a şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Cara “*yara*” <car- fiilinden (M75/09)

-k/-k, -ğ, -ağ/-ek, -oğ: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmeyen bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde -Ak/-Ok şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 137). Metinde de -k/-k, -ğ, -ağ/-ek, -oğ şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

aşak “*aşak*” (M06/05, Ş015/19), kadağ “*duvara asılacak eşya*” (M62/17), kışlak “*kışla*” (Ş036/02, Ş036/02), atağ “*şan, şöret*” (M57/09, Ş027/05), pıçak “*bıçak*” (M55/08, M55/09), carak “*teçhizat*” (M41/11), çıkıldak “*hareketli*” (Ş090/05, M47/12), cölek “*destek, direk*” (Ş064/05), oroğ “*orak*” (Ş093/04), bölek “*başka*” (M52/12, M52/12, Ş074/12, Ş081/19).

-ç/-iç: Çağatay Türkçesinde -nç, -anç, -inç/-inç, -unç/-ünç (Eckmann, 1988: 41) olan bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -(I/U)ç şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 138). İncelediğimiz metinde de -ç/-iç şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler:

ökünüç “*pişmanlık*” (Ş045/04), siyünç “*sevinç*” (M16/19, Ş026/11)

-çak: Çağatay Türkçesinde -çak/-çek şeklinde genellikle nesne ve alet isimleri ve sıfatlar da türeten (Eckmann, 1988: 37; Argunşah, 2014: 102) bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde -çAk/-çOk şeklinde vasıf isimleriyle birlikte nesne isimleri türetmektedir (Kasapoğlu, 2005: 139). Metinde -çak şeklinde sadece bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

urusçak “*kavgacı*” (Ş113/14).

-ğır, -kür: Çağatay Türkçesinde -ğır/-kür, -gür/-kür olan bu ek düşkünlük bildiren sıfatlar türetmektedir (Eckmann, 1988: 39). Bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde fazla işlek olmayıp fâil ismi türetmektedir ve -ğır/-gir, -kür şekilleri vardır (Kasapoğlu, 2005: 144). Metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi dar ünlülü -ğır şekli ile -kür şeklinde örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

algır “*alıcı, avcı*” (Ş107/11), ötkürülen- “*güçlülük, çeviklik*” (M03/14, Ş004/15).

-giç: Eckmann’da -giç şeklinde *talğıç* örneğinde (1988: 38) gösterilen bu ek Argunşah’da -gUç ve -kIç (2014: 109) şeklinde gösterilerek genellikle alet isimleri yapmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -GIç/-GUç şeklinde kullanılıp alet isimleri yapmakla birlikte insan ve hayvanlara özgü vasıf isimleri türetmektedir (Kasapoğlu, 2005: 143). Metinde de vasıf ismi yapma görevinde -giç şeklinde örneği bulunmaktadır.

Örnek:

bilgiç “*zeki, kıvrak zekalı*” (M02/05).

-m, -im/-im, -um/-üm: Çağatay Türkçesinde -(I/U)m şeklinde bir iş veya hareketi, bir hareketin sonucunu bildiren isimler türetir (Eckmann, 1988: 40). Çağdaş Kırgız yazı dilinde Çağatay Türkçeinde olduğu gibi -(I/U)m (Kasapoğlu, 2005: 145) şeklinde kullanılmaktadır. Metinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Örnekler:

bilim (Ş068/12, Ş045/08), kiyim “*giysi*” (M06/05), yarım (Ş041/04, Ş058/04, Ş091/08), çıkım “*gider, harç*” (Ş012/14, Ş065/03, M08/08), çağırım “*insan sesinsin ulaştığı kadar olan mesafe*” (Ş048/12, Ş063/10), tokum (M41/12, Ş064/19), tuğum “*yumurta, soy*” (Ş034/02, Ş107/08), yürüm “*yürüyüş, hareket*” (Ş041/11), ölüm (Ş066/20, M76/14, Ş069/05).

-ık, -uık: Çağatay Türkçesinde -ğ/-g, -ığ/-ig, -uğ/-üg (-ğ/-g'nin tonsuzlaşmış şekilleriyle de kullanılır) şeklinde sıfatlar, iş veya hareketi bildiren mücerret isimler türetir (Eckmann, 1988: 37). Çağdaş Kırgız yazı dilinde -(I/U)k şeklinde hareketin sonucunda oluşan isim ve sıfatlar türetir (Kasapoğlu, 2005: 144). Metinde de aynı görevde -ık, -uık şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

fişık “*pişmiş olan*” (Ş070/20), şalık “*vergi*” (Ş093/17), buşık “*bozuk*” (M64/04, Ş012/13, Ş014/04), açık (M42/20, M46/08, Ş031/02, Ş050/18).

-n, -in, -un/-ün: Çağatay Türkçesinde -(I/U)n şeklinde somut ve soyut isimler türetir (Argunşah, 2014: 111). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -(I/U)n şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 147). Metinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Örnekler:

ekin (Ş074/07), cıyun “*toplantı*” (Ş067/02), usun “*uzun*” (Ş083/04), oyun (Ş045/02, Ş122/14), kelün “*gelin*” (M13/10, Ş023/02), ürkün (M47/10, M59/04).

-ma: Çağatay Türkçesinde -ma/-me şeklinde fiillerin hareket adlarını yapan ektir. Bazen kalıplaşarak somut ve soyut isimlerle birlikte sıfatlar türetir (Argunşah, 2014: 110). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -mA/-mO şeklinde olup fiillerden kalıcı isimler türetir (Kasapoğlu, 2005: 145). Metinde de -ma örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

ayırma “*fark, farklılık*” (Ş123/08), kırama “*birleştirilen*” (Ş085/04, Ş098/13).

-men: Çağatay Türkçesinde -man/-men şeklinde olan bu ek fail isimleriyle alet isimleri türetir (Argunşah, 2014: 111). Bu ek Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Fakat Oruzbaev'in eserinde -man eki kendisinden önce gelen fiile -ar belirsiz gelecek sıfat-fiil ekini alarak -arman şeklinde kullanılarak

çabarmın, atarmın, bilermın, köçörmın gibi sıfatlar türettiği gösterilmektedir (Oruzbaeva, 2000: 298). Metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu şekilde bir örnekte -men eki kullanılmıştır.

Örnek:

köçmen “göçebe” (Ş058/14).

-mış/-miş, -muş: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında yapım eklerinde gösterilmeyen bu sıfat-fiil eki Çağdaş Kırgız yazı dilinde bazı kelimelere -mış/muş şeklinde gelerek kalıcı isimler üretmektedir. Metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi kalıcı isimler türeten -mış/-miş, -muş örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

turmuş “hayat” (Ş123/07), tentemiş “serseri” (M33/10), tölemiş “ödemiş” (M48/11, M72/06), kutulmuş “kurtulmuş” (Ş093/10, Ş093/10).

-ğan: Aslen sıfat-fiil eki olan bu ek Çağatay Türkçesinde -ğan/-gen, -қан/-ken şeklinde kullanılarak fail isimleri ve kalıcı isimler üretir (Argunşah, 2014: 108). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de bazı örneklerde -gan, -gön, -kan şeklinde kalıplaşmış isimler üretmiştir (Kasapoğlu, 2005: 141). Metinde de -ğan şeklinde kalıplaşmış isimler üretmiştir.

Örnekler:

tuğan “akraba” (M06/20, M50/03, Ş016/14, Ş018/01, Ş080/07), korğan “bahçe, avlu” <koru-gan (M30/18, Ş071/14, Ş071/15).

-r, -ür: Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Aslında sıfat-fiil ekleri geçici isimler yapmaktadır. Fakat bazıları klişeleşip kalıcı isim hâline geçerek sıfat-fiil ekleri fiilden isim yapma ekleri durumuna gelmişlerdir (Ergin, 1993: 188). Çağdaş Kırgız yazı dilinde -r, -ar belirsiz gelecek zaman sıfat-fiil eki birkaç örnekte kalıplaşmıştır (Kasapoğlu, 2005: 150). Metinde de -r, -ür şeklinde kalıplaşmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

beÆzer (Ş004/14), üyür “sürü, hayvan sürüsü” (Ş061/01, Ş061/01).

-ş, -ış, -uş: Çağatay Türkçesinde -(I/U)ş olan bu ek hareketi veya hareketin sonucunu adlandıran isimler üretir (Eckmann, 1988: 42). Çağdaş Kırgız yazı dilinde -

(I/U)ş şeklinde fiil ismi yapmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 150). Metinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Örnekler:

talaş “*tartışma*” (M65/01), batış “*batı*” (M48/06, Ş061/13), çıkış “*doğu*” (M48/06, Ş061/12, Ş117/08), cırtış “*yaşlı bir kişi öldüğü zaman gelen kadınlara dağıtılmak üzere kesilmiş kumaş parçası*” (M41/18), uruş “*savaş, kavga*” (Ş048/05, Ş059/16, M29/07, M71/07), konuş “*yurt, vatan*” (M27/13), oturuş “*eğlenceli parti*” (Ş060/17).

-uçı: Argunşah, Çağatay Türkçesinde -GUÇI ekinin (<gu+çı)’dan gelerek fiillerin yapanını gösteren isimler türettiğini söylemiştir (2014: 109). Kasapoğlu, Çağdaş Kırgız yazı dilinde -ooçu/-öoçü, -uuçu/-üüçü şeklinde kullanılmakta olan ekin Kırgız Türkçesinde ek başındaki g-/y- sesleri korunarak -(I)g fiilden isim yapım ekinin ünsüzünün /w/’ye dönüşerek yuvarlak uzun ünlüye tekabül etmesinden dolayı -OOÇU/-UUÇU şeklinin -gUÇI ekinden değil, -(I)gçI’den geliştiğini söylemiştir (2005: 149). Metinde de -uçı şeklinde örneği bulunmaktadır.

Örnek:

oçuçı<oku-guçı “*öğrenci*” (Ş087/03).

-ka: Çağatay Türkçesinde -ğa/-ge, -ka şekindedir (Eckmann, 1988: 38). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu özellikte kullanılan yapım eki gösterilmemiştir. Metinde de -ka şeklinde bir örneği buşlunmaktadır.

Örnek:

kışka “*kısa*” (Ş021/10, Ş105/17)

-kaç: Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu ek gösterilmemiştir. Aslında eskiden beri -gaç/-geç, -kaç/-keç şeklinde görülen fakat işlek olmayan bu ek -giç/-giç, -guç/-güç ekiyle aynı görevde, olan veya yapılan nesnelere karşılayan isimler yapar ve süzgeç, yüzgeç, kıskaç gibi birkaç örnekte görülmektedir (Ergin, 1993: 180). Metinde de -kaç şeklinde aşağıdaki örnekte kullanılmıştır.

Örnek:

kuçkaç “*kıskaç*” (Ş102/03).

-kın/-ğın, -kún: Çağatay Türkçesinde -GUN şeklinde fail isimleri yanında kalıcı isimler ve sıfatlar türetir (Argunşah, 2014: 109). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -GIn/-GUN şeklinde isim veya vasıf isimleri türetir (Kasapoğlu, 2005: 143). Metinde de -kın/-ğın, -kún şeklinde aşağıdaki örneklerde kullanılmıştır.

Örnekler:

kırğın “*kanlı savaşı*” (M31/18), şatkın “*hain*” (Ş095/13, Ş099/01), uçkún “*kıvılcım*” (Ş012/17)

-v, -u: Çağatay Türkçesinde -ğ/-g, -ığ/-ig, -uğ/-üg (-ğ/-g'nin tonsuzlaşmış şekilleriyle de kullanılır) şeklinde sıfatlar, iş veya hareketi bildiren mücerret isimler türetir (Eckmann, 1988: 37). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -ğ>-v>w şeklinde gelişerek -OO/-UU şeklini almıştır (Kasapoğlu, 2005: 147). İncelediğimiz metinde /-g/ ekinden gelişen -g>-v ve -g>-v>-w>-u şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır. Metinde geçen *aşu* kelimesi de Çağdaş Kırgız yazı dilinde -uu ekiyle kalıcı isim hâlini almıştır (Kasapoğlu, 2005: 148).

Örnekler:

caylav “*yayla*” (Ş061/16, Ş074/08), kışlav “*kışla*” (M27/13), ağru “*ağrı*” (Ş032/14), avru “*ağrı*” (M75/19, Ş073/02), aşu “*geçit*” (M18/05, M18/18, M68/11), yazu “*yazı*” (Ş074/17).

-z: Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında örneği bulunmayan bu ek, Çağatay Türkçesi gramer kitabında boğuz (boğaz) ve tüküz (tam, bütün) anlamındaki kelimelerde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 44). Buna göre metinde geçen semiz kelimesinin semi- (şişmanla-) fiiline -z fiilden isim yapım ekinin gelmesiyle oluştuğunu söyleyebiliriz.

Örnek:

semiz “*semiz, besili*” (Ş122/17, Ş122/17).

II.1.2. İsim Çekimi

İsim çekim ekleri cümlede isimler ile isimler ve fiiller arasındaki geçici anlam bağlarını kurmak üzere isimlerin girdiği durumları karşılayan eklerdir (Korkmaz, 2009: 23).

II.1.2.1. Asıl İsim Çekim Ekleri (İsim Hâl Ekleri)

İsmin hâlleri, ismin diğer kelimelerle münasebeti sırasında içinde bulunduğu durumları karşılayan eklerdir. Her hâl, her durum bir çeşit münasebet ifade eder, her münasebet ifadesi için isim bir hâlde, bir durumda bulunur. Hâl ekleri ismi kendisine tabi olmayan, kendisinin tabi olduğu unsurlarla münasebete getiren eklerdir. Hâl ekleri esas itibariyle ismi fiile bağlayan eklerdir. Onun için hâl ekleri isimleri fiillere bağlayarak fiil grupları ve cümlelerin yapısını kuran, cümle ekleri durumunda olan işletme ekleridir (Ergin, 1993: 215).

II.1.2.1.1. Yalın Hâl

İsimlerin başka bir unsurla bağlı olmayan ve hâl eklerini almamış şeklidir (Vural vd., 2012: 149)

Yalın hâli çalışmamızda kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında eksiz olarak gösterilmiştir.

II.1.2.1.2. Yönelme (Yaklaşma) Hâli

+(n)a/(n)e, +ğa/+ke, +ga/+ge

Yönelme hâli eki Çağatay Türkçesinde sedalı ünsüzlerden sonra +ğa/+ge, sedasız ünsüzlerden sonra da +ğa/+ke şeklinde kullanılmakla birlikte şiirde iyelik eklerinden sonra +a/+e, iyelik üçüncü şahısta da +nA şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 60). İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi kullanılmıştır. Bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise tonlulardan sonra +gA/+gO, tonsuzlardan sonra da +kA/+kO, iyelik eklerinden sonra da +A/+O şeklinde yuvarlak şekilleriyle birlikte (Kasapoğlu, 2005: 171) ve iyelik üçüncü şahıs ekinde sonra da +nA/+nO şeklinde kullanılmaktadır (Abduvaliev, 2008: 63). Bu kullanım, sanki düşmüş bir teklik 3. Şahıs iyelik ekinin varlığına işaret etmektedir, örnekler içindeki yanına (M62/11, Ş009/17, Ş081/14) şekli de bu tespiti doğrular mahiyettedir.

Örnekler:

İsme “*isme*” (Ş106/16), tārīhime “*tarihime*” (M04/05), anama “*anama, anneme*” (Ş092/01), haṭama “*hatama*” (M04/04), koluma “*koluma*” (M04/06, Ş003/11), tūbne “*sonuna*” (Ş070/20), uyezne “*bölgesine*” (Ş064/11, Ş115/11), uçavne “*üçüne*”

(Ş121/01), yakına “*tarafına*” (Ş015/12), yanına (M62/11, Ş009/17, Ş081/14), gâfillikke (Ş008/16), gâfiletke (Ş006/05), âhîretge (M64/18, M67/09), Abdukerimge (Ş098/15), Arslanbapka (Ş036/15), artka “*geriye*” (M32/02), asmanka “*göğ*” (Ş012/09, Ş081/05), atğa “*ata*” (M41/13, M49/10), avruğa “*hastalığa*” (M75/19), balağa “*çocuğa*” (M73/05, Ş029/13), erge “*kocaya*” (M57/06).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde şahıs zamirleri +GA yönelme hâli ekiyle çekimlenirken (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 158) incelediğimiz metinde birinci ve üçüncü şahıs zamirlerinin çekiminde +ğan şeklindeki örneğe de rastlanmaktadır. Yönelme hâli ekinin, şahıs zamirlerin çekiminde bu şekilde kullanılması Çağdaş Kazak Türkçesinde ve Çağdaş Kara Kalpak Türkçesinde görülmektedir (Ercilasun, 2007: 458, 577). Leyla Karahan, zamirlerin çekiminde yönelme hâli ekinin sonuna gelen /n/ ünsüzünü pekiştirici morfem olduğunu belirtmiştir (2009: 126).

Nurdin Useev ise şahıs zamirlerinin yönelme hâli ile çekimlenmesinden oluşan bu şekillerin Kırgızcaya Kazak Türkçesinin tesiri ile girdiğini söylemektedir (2017: 53).

Fakat bu eserlerin yazıldığı dönemde henüz Çağdaş Kazak yazı dili ve gramer özellikleri oluşmamış ortak Çağatay yazı dili kullanılmaktaydı. Bu nedenle böyle bir özelliğin Kazakçanın tesiriyle girmediğini ve o zamanın, o bölgede kullanılan konuşma dili özelliklerinden biri olabileceğini söyleyebiliriz.

Örnekler:

Mağan “*bana*” (Ş091/15), ağan “*ona*” (M56/01).

II.1.2.1.3. Bulunma Hâli

+da/+de

Bu ek Çağatay Türkçesinde +DA şeklinde düz ünlülü şeklinde kullanılmaktadır (Argunşah, 2014: 126). İncelediğimiz metinde hem Çağatayca ile aynı şekilde hemde ünsüzü sedasızlaşmış örnekler vardır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise +DA/+DO şeklinde yuvarlak ünlülü varyantları da kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 172).

Örnekler:

Başda “*başta*” (M63/13, Ş050/03), batışda “*batıda*” (Ş062/02), bazarda “*pazarda*” (M62/19), cānda “*canda*” (Ş066/18), bularda “*bunlarda*” (Ş125/12), cāhillikte “*cahillikte*” (Ş008/15), cenazede “*cenazede*” (Ş048/17), cerde “*yerde*” (M56/03, M58/12).

II.1.2.1.4. Ayrılma (Uzaklaşma) Hâli

+nan/+nen, +dan/+den, +ten

Ayrılma hâli eki Çağatay Türkçesinde +DIn şeklindeyken nadiren +dAn şeklindeki örneklere de rastlanmaktadır (Eckmann, 1988: 67). Metinde ise Çağataycada olduğu gibi +dIn örneklerine nadiren rastlanmakla birlikte geniş olarak +DAn şekli kullanılmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu ek yuvarlak şekilleriyle +DAn/+DOn olarak kullanılmaktadır ve iyelik birinci ve üçüncü şahıs eklerinden sonra ekin /d/ sesi /n/’ye dönüşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 173).

Örnekler:

Țutumbetten (Ş095/02), kitapdan “*kitaptan*” (Ş112/06), Köktaşdan (M32/18, Ş039/17), Köküden (Ş084/11), közden “*gözden*” (M44/15), közlernen “*gözlerinden*” (Ş044/16), öznen “*özünden, kendisinden*” (M22/03, Ş026/08), şehrinen “*şehrinden*” (M55/18, Ş047/08), Țarabnan (Ş042/09, Ş052/08), Țarafnan “*tarafından*” (M52/02, Ş033/12), uyaşnan “*bölgesinden*” (Ş059/07).

+dın/+din:

Țılıçdın “*kılıçtan*” (M18/03, M18/03), yerdin “*yerden*” (M46/14), yoldın “*yoldan*” (Ş025/15, M16/03), andın “*ondan*” (M12/04, M18/04, Ş019/02, Ş022/01), kündin “*günden*” (Ş036/18), atdın “*attan*” (Ş040/14), tütindin “*aileden, haneden*” (Ş115/11), bāȚırdın “*kahramandan*” (Ş075/16), yıldın (Ş084/09), atasındın “*babasından*” (M15/07, Ş024/17).

II.1.2.1.5. Yükleme (Belirtme)Hâli

+n, +nı/+ni, +dı/+di, +du/+dü

Yükleme hâli eki Çağatay Türkçesinde +nı/+ni, iyelik üçüncü şahıs ekinden sonra da +n şeklinde kullanılmaktadır (Echmann, 1988: 63). İncelediğimiz metinde de Çağataycanın yanında n>d değişimiyle ortaya çıkan +dI'li ve +dU'lu yuvarlak varyantına da rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise +DI/+DU şekilleriyle birlikte birinci ve ikinci teklik şahıs iyelik ekinden sonra ek kısalarak +I/+U şeklini alırken, teklik üçüncü şahıs iyelik ve çokluk ekinden sonra da +n şeklinde kullanılmaktadır (Abduvaliev, 2008: 67).

Örnekler:

Ādetlerin “*adetlerini*” (M35/16, Ş010/18), ādetlerni (M35/16), aħmaklıkdı “*ahmaklığı*” (Ş019/07), Alaydı (Ş068/01), bizlerdi “*bizi*” (M07/09), cigitdi “*yiğidi*” (Ş069/01), çibıknı “*çubuğu*” (Ş048/07), çoranı “*yoldaşı, arkadaşı*” (M67/01, Ş089/08), oyundu “*oyunu*” (Ş081/11), ölümdü “*ölümü*” (Ş082/12), sözümdü “*sözümü*” (M64/02), sözün “*sözünü*” (M09/02, Ş054/15), körüngendi “*önüne geleni*” (Ş013/13, Ş068/07), aħundarın “*şairlerin*” (M66/01).

II.1.2.1.6. İlgî Hâli

+dın/+din, +diñ, +nın/+nin, +niñ/+niñ, +nıÆ/+niÆ, +ıÆ/+iñ:

İlgî hâl ekinin Çağatay Türkçesinde +nıÆ/+niÆ, yuvarlak ünlülerden sonra da +nuÆ/+nüÆ bazen de +nı/+ni şeklinde kullanıldığı görülmekle birlikte (Eckmann, 1988: 57), bu ekin +ıÆ/+iÆ ve +nı/+ni şekline de rastlanmaktadır (Argunşah, 2014: 121).

İncelediğimiz metinde ise bu ekin +nI şekline rastlanmamakla birlikte Çağataycadaki kullanımından farklı olarak nazal n’li olan ekin normal n’li şeklinde kullanımıyla birlikte n>d değişimi görülerek +dIn, +diñ şekillerine de rastlanmaktadır.

İlgî hâli eki Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ünlüyle biten kelimelerden sonra +nIn/+nUn, tonlu ünsüzlerden sonra +dIn/+dUn, tonsuzlardan sonra da +tIn/+tUn şeklinde nazal n’siz kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 166).

Örnekler:

‘Ālimbekdin (Ş031/12), bāırdın “*kahramanın*” (M42/09, Ş047/13), baydın “*zenginin*” (M69/15), biydin “*beyin*” (M73/06, Ş115/04), yerdin “*yerin*” (Ş005/02), İşan‘aliniñ (Ş089/15), atasının “*babasının*” (M15/19, Ş025/11), atasınıñ (M32/13, M49/09), atasınıÆ(Ş110/13), oğulların “*çocuklarının*” (M17/19), tārihniñ “*tarihin*”

(M11/11, Ş021/07), tavnıÆ “*dağın*” (Ş062/19), üçavniÆ “*üçünün*” (Ş118/08), OrmonhanıÆ (M32/20), Namanganiñ (M57/16).

II.1.2.1.7. Vasıta Hâli

Vasıta hâli eki Çağatay Türkçesinde +n, +In/+Un ekleri ile birlikte nadiren kalıplaşmış bir biçimde +IA eki ile yapılmaktadır. İncelediğimiz metinde Çağatay Türkçesinde kullanılan şekillere rastlanmamaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise vasıta hâli için özel bir ek kullanılmamaktadır ismi fiile vasıta işleviyle bağlanması *menen* edatı ile yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 176). Kırgızistan’da hazırlanmış olan bütün gramer kitaplarında hâl ekleri içinde vasıta hâline yer verilmemektedir. İncelediğimiz metinlerde de *birlen*, *birle* edatıyla yapılmış vasıta hâli örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

At birlen Avğan İnan tarafnan “*at ile İnan tarafından*” (M52/02).

Kula fıştı birle Taşken kirip (*kısrak ile Taşkent’e girip*) (M68/14).

Tagı da asmanğa uçdı hâva birlen “*yine de göğe uçtu hava ile*” (M05/14).

II.1.2.1.8. Eşitlik Hâli

+day/+dey, +lay, +çe

Eşitlik hâli eki Çağatay Türkçesinde +çA şeklindedir. İncelediğimiz metinde de +çe ile birlikte +dAy, +lay ekleriyle yapılmış şekline de rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu ek yuvarlak şekilleriyle birlikte +çA/+çO, +dAy/+DOy olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 177). Eşitlik hâli eki de Kırgızistan’da hazırlanmış olan gramer kitaplarında hâl ekleri içinde gösterilmemektedir.

Örnekler:

Birdey “*aynı*” (M34/16, M56/20, Ş055/12), körukdey “*kayıtı kadar*” (Ş113/15), sizdey “*siz gibi*” (Ş067/13), gazıday “*kadı gibi*” (M65/18), altunday “*altın gibi*” (M66/13), bulbulday “*bülbül gibi*” (Ş079/09), şolay “*öyle*” (M09/06, Ş010/12, Ş010/13), şulay “*böyle*” (M32/08), kiyinçe “*sonradan*” (M57/07), orteçe “*orta*”

(Ş029/10), sa‘ātçe “*saat kadar*” (M10/14), tuhanlarçe “*akrabalar gibi*” (Ş038/09), oyunçe “*fikrine göre*” (M63/04).

II.1.2.2. İsim İşletme Ekleri

İsim işletme ekleri geniş anlamıyla isim adı altında topladığımız bütün kelime çeşitlerine dilde işleklik kazandıran eklerdir.

II.1.2.2.1. İyelik Eki

İyelik ekleri ismin karşıladığı nesnenin bir şahsa veya bir nesneye ait olduğunu ifade eden işletme eklerindendir. Bir nesnenin başka bir kişi ya da nesneye ait olduğunu ifade etmek için o nesneyi karşılayan ismin sonuna iyelik ekleri getirilir ve şahıslar üzerinde çekimlenir.

II.1.2.2.1.1. Teklik Birinci Şahıs

+m, +ım/+im, +um/+üm

İyelik birinci teklik şahıs eki incelediğimiz metinde ve Çağatay Türkçesinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde aynı şekilde herhangi bir ses değişikliğine uğramadan ya da farklı biçimde kullanılan ek almadan kullanılmaktadır.

Örnekler:

Özatom (M04/13), tirüm “*hayatım*” (Ş066/03), balam “*çocuğum*” (Ş042/01, Ş103/16), dindaşım (Ş066/08), hudāyım (Ş066/05, Ş066/07), kardeşim (Ş066/08), kezim (Ş083/08), naşihatim (Ş008/02), süyegim “*kemiğim*” (Ş019/15), tuyğunum “*bilge, dahi*” (Ş077/03), yıldızım (M67/12), cölegüm “*desteğim, direğim*” (Ş064/05), öbögüm “*dayanağım*” (Ş064/05).

II.1.2.2.1.2. Teklik İkinci Şahıs

+ñ/+Æ, +ıÆ/+iÆ, +uÆ/+üÆ

İncelediğimiz metinde geçen teklik ikinci şahıs iyelik eki hem Çağatay hem Çağdaş Kırgız yazı dilinde aynı şekilde kullanılmaktadır. Bunun dışında Çağdaş Kırgız yazı dilinde teklik ikinci şahıs iyelik ekinin +(I)ñIz/(U)ñUz nezaket şekli de

kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 163). +(I)ñIz/(U)ñUz şekli sen+ız> -iñ>-iñiz'dan gelmektedir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 281).

Örnekler:

Atañ “*baban*” (M55/09), ataÆ (Ş016/18, Ş075/09), faydaÆ (Ş076/11), hesabıÆ (Ş016/19), qorqanıÆ “*bahçen*” (Ş072/02), küniÆ “*günün*” (Ş007/06, Ş066/02), milletiÆdi “*milletini*” (Ş007/12), teniÆ “*sağlığını*” (Ş017/04), uluğuÆ “*büyüğün*” (Ş015/11), yoluÆ “*yolun*” (Ş008/18), közüÆ “*gözün*” (Ş006/04), küçüÆ “*gücün*” (Ş008/06).

II.1.2.2.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs

+ı/+i, +u/+ü, +sı/+si, +sü, +zi, +zu/+zü

İyelik üçüncü teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde ünsüzlerle biten kelimelerden sonra +I, ünlüyle biten kelimelerden sonra da +sI (Argunşah, 2014: 119) şeklinde düz ünlülü kullanılırken, ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde +I/+U, +sI/+sU (Abduvaliev, 2008: 52) şeklinde yuvarlak ünlülü şekil de kullanılmaya başlamıştır. İncelediğimiz metinlerde bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilindeki kullanım şeklini korumakla birlikte ekin s>z değişimine uğramış +zU/+zi şekline de rastlanmaktadır.

Örnekler:

Kümbezi “*türbesi*” (Ş119/12), lākabı (M13/03, Ş022/14), malı “*hayvanları*” (Ş009/02, Ş009/04), nāşiri “*yazarı*” (Ş002/08), nuru (Ş003/08), oğu “*oku*” (M26/02), obluşu “*bölgesi*” (Ş117/07), ötükü “*çizmesi*” (Ş058/04), sözü (Ş005/04, Ş072/09), tahtısı (Ş061/13), taqası “*nalı*” (Ş058/04), vaşifesi (Ş010/16), yetisi “*yedisi*” (Ş092/16), biravsün “*birisini*” (Ş029/06), aşuzu “*geçidi*” (M18/06), küzgüzü “*aynası*” (Ş119/08), müçezin “*vucudunu, bedenini*” (Ş069/13).

II.1.2.2.1.4. Çokluk Birinci Şahıs

+mız/+miz, +ımız/+imiz, +ümüz

İyelki birinci çokluk eki Çağatay Türkçesinde +ImIz/+UmUz (Argunşah, 2014: 120) şeklindeyken incelediğimiz metinde +mIz, +ImIz şekillerine rastlanmaktadır. Bu ek, Çağdaş Kırgız yazı dilinde m>b değişimine uğrayarak +(I/U)b(I/U)z şeklini almıştır (Kasapoğlu, 2005: 163).

Örnekler:

Millatımız (§038/15, §050/17), tağamız “*dayımız*” (§095/07, §095/07), ağamız “*ağabeyimiz*” (M04/17, §005/19), yermiz “*yerimiz*” (§103/20), antımız “*andımız*” (§006/16), atımız “*atımız*” (M05/01), birimiz “*birimiz*” (M31/09), túbümüzge “*sonumuz*” (§013/14).

II.1.2.2.1.5. Çokluk İkinci Şahıs

+ıñız/+iñiz, +ıÆız/+iÆiz, +uÆız/+üÆiz

Çokluk ikinci şahıs iyelik eki incelediğimiz metinde ve Çağatay Türkçesinde +(I/U)ñız (Argunşah, 2014: 120) şeklinde aynı kullanıma sahiptir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise çokluk ikinci şahıs iyelik eki +(I/U)ñ(A/O)r şeklindedir ve bu ekin +ñI/Uzd(A/O)r nezaket şekli de kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 280). +(I/U)ñ(A/O)r şekli de -lar> sen+ -ar>-ıñ> -ıñar’dan gelmektedir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 281). İncelediğimiz metinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmakta olan şeklinin örneklerine rastlanmamıştır.

Örnekler:

Artıñızda “*arkanızda*” (§075/01), ‘akllarıñız “*akıllılarınız*” (§056/03), fakiriñiz “*fakiriniz*” (M04/08), biriñizge “*birinize*” (§128/19), baldarıÆız “*çocuklarınız*” (§013/03), zamanıÆızde “*zamanınızda*” (§032/10), ‘afvuÆızını “*affınızı*” (§003/16), koluÆız “*eliniz*” (§091/16), üstüÆızde “*üzerinizde*” (§015/11).

II.1.2.2.1.6. Çokluk Üçüncü Şahıs

+ları/+leri, +darı

Çokluk üçüncü iyelik şahıs eki Çağatay Türkçesinde +lArI şeklinde iki varyantlıdır. İncelediğimiz metinde ise bu ekin hem +lArI şekline hem de l>d değişimine uğramış +darı örneğine rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise /r/, /y/ ünsüzleriyle biten kelimelerden sonra /l’li, tonlu ünsüzlerden sonra /d’li, tonsuzlardan sonra da /t’li olarak +L(A/O)r(I/U) (Kasapoğlu, 2005: 162) şeklinde yuvarlak şekilleriyle birlikte on iki varyantı bulunmaktadır.

Örnekler:

Ahımdarın “şairlerini” (M66/01), baldarı “çocukları” (Ş067/27, Ş080/10), çaldarı “yaşlıları” (Ş080/10), çoÆları “büyükleri” (Ş077/20), davışları “sesleri” (Ş012/10), davletleri “varlıkları” (M14/12, Ş024/06), erleri “erleri” (M61/15).

II.1.2.2.2. Çokluk Eki

Çokluk eki isimlerin çokluk şekillerini yapan işletme eklerdir.

+lar/+ler, +dar

Çağatay Türkçesinde çokluk eki +lAr şeklinde iki varyantlıdır (Argunşah, 2014: 117). İncelediğimiz metinde ise +lAr şeklinin yanında ünsüz uyumuna bağlı olarak /d/li şekline de rastlanmakla birlikte ekin yuvarlak şekillerinin daha oluşmadığı görülmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde, çokluk ekinin ünsüz uyumuna uyarak ve yuvarlaklaşmadan dolayı +D(A/O)r şeklinde /l/, /d/, /t/’li varyant sayısı çoğalmıştır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 275).

Örnekler:

Ermenler “Ermeniler” (M14/06, Ş023/14), erlikler “kahramanlıklar” (M37/03), Fransuzlar “Fransızlar” (M14/10, Ş024/04), Hıtaylar “Çinliler” (M76/12), Kalmuqlar (M14/16, Ş024/10), Kaşkarlıqdarda “Kaşkarlılarda” (Ş112/08), balbandardın “pehlivanların” (Ş081/09), maldardı “hayvanları” (Ş068/01).

II.1.2.2.3. Aitlik Eki

-kı/-ki, -qu/-kü, -ğı, -ğu

Aitlik eki Çağatay Türkçesinde kalın sıradan kelimelere -ğı, -kı şeklinde gelirken ince sıradan kelimelere geldiğinde tonlu mu tonsuz mu olduğunu tespit etmek mümkün değildir (Argunşah, 2014: 121). İncelediğimiz metinde ise aitlik eki Çağatay Türkçesinden farklı olarak tonlu ve tonsuz uyumuna ve kalınlık-incelik uyumuna da uymaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise aitlik eki incelediğimiz metinlerde olduğu gibi -GU/-GI şeklinde kullanılmaktadır (Ceritoğlu, 1998: 107).

II.1.2.2.3.1. İsimlerden Sonra Kullanılışı

Örnekler:

Siziñki (M45/19), evvelki (M32/18, Ş022/10), haşırkı “şimdiki” (Ş027/05, Ş041/20), şoÆkı “son dönemdeki” (Ş008/08), şoÆğu (Ş020/06), şoÆku (Ş018/07, Ş018/10, Ş017/20), bugünkü (Ş063/02).

II.1.2.2.3.2. Hâl Eklerinden Sonra Kullanılışı

Bulunma hâli ekinden sonra -ki/-kı, -ğı şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Döbesindeki “tepesindeki” (Ş094/09), İledeki (M74/15), zamandaki “zamandaki” (Ş061/14), zamanımızdaki “zamanımızdaki” (Ş097/04), asmandaki “gökteki” (Ş077/06), taraftaki “tarafdaki” (Ş035/18), yerdeki “yerdeki” (Ş035/18).

II.1.2.2.4. Soru Eki

-mı/-mi, -mu/-mü

Çağatay Türkçesinde isimlere ve fiillere gelen soru eki her zaman yuvarlak şekildedir (Argunşah, 2014: 129). İncelediğimiz metinde ise soru ekinin hem yuvarlak hem düz şekline -mI/-mU rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise /m/ sesi tonlu ünsüzlerden ve ünlülerden sonra /b/, tonsuzlardan sonra /p/ seslerine dönüşerek-BI/-BU şeklinde kullanılmaktadır (Tan, 2017: 47).

Örnekler:

kutulmaz mıydı “kurtulmaz mıydı” (M07/02), kördüÆ mi “gördün mü” (Ş066/13), körüp midi “görmüş müdür” (M05/18, Ş015/07), tarınıp mu “darılmış mı” (Ş107/07), bar mu “var mı” (Ş106/04), üçün mü “için midir” (Ş111/18, Ş111/18), bilür müsiz “biliyor musunuz” (Ş004/03).

II.1.3. Kelime Türleri

Yapıları, anlamları ve görevleri bakımından cümle içinde aldığı yerine göre birbirinden farklılık gösteren kelimelerdir. Kelime türleri adlar, sıfatlar, zamirler ve zarflar gibi ad soylu kelimelerden oluşur.

II.1.3.1. Adlar

Adlar, evrendeki canlı ve cansız bütün varlıkları, insan tasavvurundaki somut ve soyut bütün kavramları tek tek ya da tür olarak karşılayan sözcüklere (Korkmaz, 2009: 195). Dilbilgisinde yer alan sıfat, zarf, zamir gibi fiiller ve edatların dışında kalan kelime türleri de birer isimdir. Bundan dolayı sıfat, zarf, zamir gibi kelime türleri bu başlık altında incelenmiştir

II.1.3.2. Sıfatlar

Tek başlarına kullanıldığında birer isim olan sıfatlar, nesnelere niteleme ve belirtme suretiyle karşılayan kelimelerdir. Yanlarındaki isim ne şekilde olursa olsun, sıfatlar daima çekimsizdir. Hiçbir işletme eki almazlar ve bu kullanışlarıyla hiçbir şekilde isme uymazlar. Diğer bir ifadeyle sıfatlar, isimleri niteleme özelliği olan isimlerdir. Sıfatlar kendi aralarında niteleme sıfatları, belirtme sıfatları; işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları şeklinde ayrılırlar (Tan, 2018: 53).

İncelediğimiz metinde rastlanmış olan sıfatlar da, aşağıda örnekleriyle birlikte gösterilmiştir.

II.1.3.2.1. Niteleme Sıfatları

Niteleme sıfatları, canlı ve cansız varlıkların renk, şekil, biçim, tat, koku, mesafe, huy, alışkanlık, yetenek, beceri gibi türlü dış ve iç özelliklerini bildiren sıfatlardır (Korkmaz, 2009: 361).

Örnekler:

Köp: köp yerni körüp (Ş024/17), köp mal (Ş055/04), köp sözüm (Ş083/07).

Az: az tütün (Ş037/02, Ş090/10), az vaktüdi (Ş057/12), az akçeğa (M09/07).

Kiçi: kiçi yüz (Ş088/14), kiçi kemün (Ş074/06), kiçi hātun (M44/08)

Kiçkine: kiçkine işlerner (Ş060/08)

Açık: açık oylı (Ş083/18)

çoÆ: çoÆ Kemün (Ş074/06), çoÆşunıÆ (Ş040/06), çoÆşaz (Ş062/17), çoÆ üyge (Ş082/06), çoÆ ötük (Ş097/13)

niçke: niçke davış (Ş063/04)

aķbaķ: aķbaķķarlı (Ş062/18)
orte: orta yüz (Ş121/03), orte boylı (Ş082/16)
ulu: ulu yüz (Ş121/04), ulu oğıl (M26/05), ulu ĥātun (M27/03)
ulu: ulı yüz (Ş121/14)
uluğ: uluğ oğul (M15/03), uluğ davlet (Ş050/05)
uluķ: uluķ ziyaret orundur (M75/20)
şırlu: şırlu beşikde (Ş107/13)
yamān: yamān āyal (Ş057/09), yamān işler (Ş057/09), yamān küniÆ (Ş007/06)
yaĥşi: yaĥşi ādem (M61/07), yaĥşi yerlerimizni (Ş058/17), yaĥşi retke (Ş059/11)
şulu: şulu bala (Ş058/06), şulu kız (Ş058/07), şulu ĥātun idi (Ş113/02)
fişık: fişıkķış (Ş070/20)
ülken: ülken medrese (M42/08), ülken aş (Ş079/14)
şoru: şoru at (M41/13)
sonun: sonun kep (M64/11)
ķara: ķara at (M41/13), ķara bul (Ş014/12), ķara tūsli (Ş023/07)
boz: boz üyde (Ş081/19)
aķ: aķ üydi (Ş082/04)
şarı: şarı göl (Ş029/15), şarı kız (Ş113/02)
yaşıl: yaşıl çöp (Ş062/02), yaşıl tazme bav (Ş062/19)
ķızıl: ķızıl tasme (Ş062/19), ķızıl yavlık (Ş081/15), ķızıl yüzli (Ş082/14), ķızıl çay (M65/07)
ķök: ķök çöp (Ş062/01), ķök oyraķ (Ş074/08)
ķoÆur: ķoÆur oyraķ (Ş074/08)
şarala: şarala güli şoldı (Ş067/01)
tūs: tūs dala (Ş062/06)
düz: dinimizge düz yigitlerdendür (Ş083/18)
şor: şor üyler (Ş062/20), şor medrese (Ş031/07), şor tav (Ş061/19)
zor: zor mescidniñ (Ş062/07)
biyük: biyük orunda (Ş031/09)
türli: türli dinlerin (Ş004/18), türli ‘ilm (Ş008/05), türli hüner (Ş015/09)
yartı: yartı zercin yerde (Ş005/05)
aĥmaķ: aĥmaķ yigit (Ş008/09), aĥmaķādem (Ş019/18), aĥmaķ ümmet (Ş032/07)

‘ākīl: ‘ākīl cigit (Ş008/10)
nādan: nādan kırgız yigitleri (Ş008/19)
yalġu: yalġu Allah (Ş009/13)
busuġ: busuġ künler (Ş012/13), busuġ işler (Ş014/04)
çolak: çolak at (Ş013/11)
cor: cor at (Ş013/11)
ķuru: ķuru sayda (Ş013/18)
kūlik: kūlik atın baylaġan (Ş079/12)
toġru: toġru yol (Ş020/04, Ş046/07), toġru colġa (Ş076/01)
uzun: uzun çaban (Ş068/08)
hoş: hoş şöhetli (Ş093/12, M44/16)
şirin: şirin sözli (Ş093/12)
keÆ: keÆ Çüy (Ş077/12)
mayde: mayde uruġlar (Ş092/06, Ş098/01)
yalkav: yalkav Kırgız (Ş017/15)
yalġançı: bu yalġançı dünyah (Ş070/06)
semiz: semiz mal (Ş122/17), semiz at (Ş122/17)

II.1.3.2.2. Belirtme Sıfatları

Belirtme sıfatları, niteleme sıfatlarından farklı olarak varlıkları niteleme deġil belirtme işlevi yüklenmiş olan sıfatlardır. Bu işlev ya isimleri işaret etme, gösterme; ya sayısını, miktarını bildirme, ya sorma yahut da belirsizlik gösterme şeklinde karşılmaktadır. Bu özelliklerine göre de belirtme sıfatları kendi içinde işaret sıfatları, sayı sıfatları, soru sıfatları ve belirsizlik sıfatları olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır (Korkmaz, 2009: 385).

II.1.3.2.2.1. Sayı Sıfatları

Sayı sıfatları isimleri sayı gösterme yoluyla belirten sıfatlardır. Bu sıfatlar birer sayı isimleri olduġu hâlde, isimlerin önünde kullanılarak sıfat görevini üstlenerek kalıcı sıfata dönüşmüşlerdir. Sayı sıfatları önlerine geldikleri isimleri ya yalnız sayıları ile ya dereceli olarak ya bölüştürmeli olarak veya orantıya dayanan bir parça, bir kesir olarak belirtirler. Bunların sayıyı topluluk şeklinde gösteren bir türü de bulunmaktadır. Sayı sıfatlarını üstlendiġi işlevlerine göre asıl sayı sıfatları, sıra sayı

sıfatları, üleştirme sayı sıfatları, kesir ve topluluk sayı sıfatları gibi gruplandırabiliriz (Korkmaz, 2009: 388).

II.1.3.2.2.1.1. Asıl Sayı Sıfatları

Asıl sayı sıfatlarından beş, yedi, sekiz, seksen Çağatay Türkçesinde /é/ sesiyle kullanılırken, iki, dokuz, sekiz, yedi sayıların da çift ünsüzlü şekilleri kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 76).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise /é/ sesiyle ünsüz ikizleşmesi asıl sayılarda olmaz (Kasapoğlu, 2005: 190).

İncelediğimiz metinde geçen asıl sayı sıfatları da aşağıdaki örnekte gösterilmiştir.

Örnek:

kırk yigit (Ş080/12), milyonırāk hāller (Ş005/07), altı cıl (Ş089/09), on tütün (Ş091/02), beş uruğdur (Ş092/06), peş oğul (Ş097/01), tokuz ru‘u (M19/03), dört oğul (M20/06), tört oğul (M32/17), iki bolus (M41/14), üçhātunı (M45/12), yeti put un (M62/17), otuz tengeni (M36/16), yüz çapan (M41/15), miÆüylik (Ş033/03), sekiz ay (Ş074/17), yigirmi bulak (M75/16).

II.1.3.2.2.1.2. Üleştirme Sayı Sıfatları

Üleştirme sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde asıl sayı sıfatlarına -ar/-er ve -şar/-şer eklerinin gelmesiyle yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 80). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +DAn/+DOn ayrılma hâli ekinin gelmesiyle yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 191).

İncelediğimiz metinde de üleştirme sayı sıfatlarına Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi kullanımına bir örneğe rastlanmıştır.

Örnek:

Her birinen dörtten oğul “*her birinden dörtten çocuk*” (Ş027/02).

II.1.3.2.2.1.3. Yaklaşık Sayı Sıfatları

Yaklaşık sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde -ça/-çe, -lay/-ley eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Argunşah, 2014: 138). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise

+çA/çO, +DAy/DOy, +LAgAn, +LAp ekleri asıl sayı sıfatlarına gelerek onlardan o sayılara yakın sayıları, tahmini sayıları oluşturur (Kasapoğlu, 2005: 191).

İncelediğimiz metinde de +lap/+lep ekleriyle oluşmuş yaklaşık sayı sıfatları örneklerine rastlanmıştır.

Örnekler:

Yigirme otuzlap “*yirmi otuzlarca*” (Ş029/02), üç yüz dört yüzlep “*üç yüz dört yüzlerce*” (Ş062/13).

II.1.3.2.2.1.4. Sıra Sayı Sıfatları

Sıra sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde -(ı/u)nçı/- (i/ü)nçi veya -lançı/-lençi ekleriyle yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 79).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde de asıl sayı sıfatlarına +(I/U)nçı/U eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 191).

İncelediğimiz metinde Çağatay Türkçesinde olduğu gibi +inçi, +ünçi şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

İkinci hātundan “*ikinci hanımından*” (Ş038/06), birinci dindār ādem “*birinci dindar insanı*” (Ş043/11), üçüncü Şuan “*üçüncü Şuan*” (Ş044/07), yetinçisi ne ikenin bilmezden “*yedincisi ne olduğunu bilemeden*” (Ş054/16), beşinçi oğlu bolup “*beşinci oğlu olup*” (Ş113/19), dördünçi atam Mamatkuldan “*dördüncü atam Mamatkul'dan*” (M04/09).

II.1.3.2.2.1.5. Topluluk Sayı Sıfatları

Topluluk sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde asıl sayı sıfatlarına -av/-ev (<-ağu/-egü), -la(sı)/-le(si), -avla(n)/-evla(n) eklerinin getirilmesi ile oluşmaktadır (Eckmann, 1988: 80).

Topluluk sayı sıfatları Çağdaş Kırgız yazı dilinde -oo/-öö (<-av/-ev<-ağu/-egü) ekleriyle yapılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 240). İncelediğimiz metinde de topluluk sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde olduğu gibi -av ekiyle oluştuğu görülmektedir.

Örnekler:

Beşav Beş küreÆ ataldı “*beşi Beş küren adlandırıldı*” (Ş036/17), üçav Atbaşıda “*üçü Atbaşı’da*” (Ş110/06).

II.1.3.2.2.1.6. Kesir Sayı Sıfatları

Kesir sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde asıl sayı sıfatlara bulunma ve ayrılma hâli eklerinin getirilmesiyle yapılır (Argunşah, 2014: 138). Çağdaş Kırgız yazı dilinde kesir sayı sıfatları sayılara +DAn/+DOn ayrılma hâli ekiyle yapılmaktadır.

İncelediğimiz metinde de aynı şekilde oluşmuş kesir sayı sıfatlarına örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Ondan birin yüzden bir beyan kıldım “*ondan birini, yüzden birini beyan ettim*” (Ş083/03).

II.1.3.2.2.2. İşaret Sıfatları

Nesneleri işaret etmek için kullanılan işaret sıfatları kullandığımız Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da gösterilmemişken, Argunşah’ta *bu, ol, şol, uşbu, uşol, uşal* (2014: 130) şeklinde gösterilmiştir. Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*” ve “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*” adlı kitaplarda sıfatlar bölümünde işaret sıfatlarına yer verilmemiştir. Kasapoğlu sıfatlar bölümünde Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılan işaret sıfatlarını sıfatlar bölümünde ele almıştır (2005: 189). İncelediğimiz metinlerde geçen işaret sıfatlarını Argunşah ile Kasapoğlu’nun eserlerine bakarak şu şekilde inceledik:

Bu/bul

Yakında olan nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı Çağatay Türkçesinde *bu* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *bu* ve *bul* şeklinde ikili biçimde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 189). İncelediğimiz metinde de *bu* ve *bul* şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler:

Bu tārīḥ “*bu tarih*” (Ş004/01), bu Oğuz (Ş004/09), bu künlerdi “*bu günleri*” (Ş007/07), bu zamandın “*bu zamanın*” (Ş008/01), bu yerde “*bu yerde*” (Ş032/14), bu Şartdın “*bu Şartın*” (Ş042/10), bu namaz “*bu namaz*” (Ş049/01), bu ḥaber “*bu haber*”

(Ş064/09), Bu zat Şabdan ilindür “*bu zat Şabdan ilindendir*” (M44/17), bu zatdur (M54/09), bu Azık (M58/07), bu Sayak (M58/13), bu Çekir molla (M60/04), bu Kuralınıñ (M61/14), bu ādemdin (M63/08), bu körgen milletine “*bu millete*” (Ş007/17), bu yürgen halklar “*bu halklar*” (Ş023/03), bu koyulğan lakaplar “*bu verilen lakaplar*” (Ş025/06), bul körsetmekleri “*buişaretleri*” (Ş106/12), bul tuhanlarğa “*bu akrabalara*” (Ş030/03), bul uruğdan “*bu boydan*” (Ş044/01), Bul urğdan “*bu kabileden*” (M39/09), bul urğlar “*bu kabileler*” (M57/09).

Ol/al/o

Uzakta bulunan, görünmeyen nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatları Çağdaş Kırgız yazı dilinde *al* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 189). Çağatay Türkçesinde ise *ol* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). İncelediğimiz metinde de *ol*, *al*, *o* şeklinde üç farklı biçimde kullanıldığı örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Ol cayde “*o yerde*” (Ş003/09), ol şeyhler (Ş032/15), ol tarap “*o taraf*” (Ş059/13), ol oğul balaları “*o oğlun çocukları*” (Ş087/01), ol zāt (Ş061/08), ol zaman (Ş068/20), ol çağda “*o dönemde*” (Ş069/02), ol işen “*o hoca*” (M45/04), Ol oğulların balaları “*o oğullarının çocukları*” (M17/20), ol elçiler “*o elçiler*” (M31/13), ol oğrunı “*o hursızı*” (M52/19), al ananı “*o anayı*” (Ş033/16), al balanıÆ “*o çocuğun*” (Ş113/16), o taħkiñni Allah bilür “*o tahkiki Allah bilir*” (Ş087/02).

Şu

Yakındaki nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı hem Çağatay Türkçesi hem de Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *şu* şeklinde işaret sıfatı olarak kullanılan iki örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Şu dünya yalganda “*şu yalan dünyada*” (Ş066/02), şu arada bolğan halknı surap turğan “*şu arada olan halkı yönetiyordu*” (M31/04).

Uşbu

Yakında olan nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı Çağatay Türkçesinde *uşbu* “bu, işte bu” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu şekilde kullanılan işaret sıfatı bulunmamaktadır. İncelediğimiz

metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *uşbu* şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Uşbu tārīh “*bu tarih*” (§005/09), uşbu künler “*bu günler*” (§008/11), uşbu Irızkulbek ili “*bu Irızkulbey halkı*” (M36/06), uşbu iki zātdın taralgandır “*bu iki zat tarafından gelmektedir*” (M12/18), uşbu tārīhni yazučı “*bu tarihin yazarı*” (M21/05), uşbu ādemler idi “*bu insanlardı*” (M61/15).

Şol

Uzakta bulunan nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı Çağatay Türkçesinde *şol* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise işaret sıfatları arasında bu şekilde kullanıma rastlanmamaktadır (Kasapoğlu, 2005: 189). İncelediğimiz metinde de *şol* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Şol yerdi “*o yeri*” (§016/17), şol vaqtığaçe “*o zamana kadar*” (§021/12), şol balalardı “*o çocukların*” (§031/12), şol şehirde “*o şehirde*” (§031/19), şol kitaplerge “*o kitaplara*” (§032/16), şol uruqdan “*o boydan*” (§035/07), şol dāvet “*o davet*” (§046/16), şol molla “*o hoca*” (§116/15), şol şekildi hāller üstümüzge keldi “*o gibi hāller üzerimize geldi*” (§059/02), şol yılı “*o yıl*” (§077/18), şol aḥvāl başlanun yıl bolmadı “*o durumun başlamasına bir yıl olmadı*” (§047/06).

Oşol/oşal

Uzakta bulunan nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı Çağdaş Kırgız yazı dilinde *oşo(l)* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 189). Çağatay Türkçesinde ise *uşol/uşal* “o, işte o” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). İncelediğimiz metinde ise *oşol* ve *oşal* şeklinde ikili biçimde kullanıldığı örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Oşol qorğan “*o duvar*” (§071/16), oşol bekler “*o beyler*” (§072/12), oşal kılğa “*o köleye*” (M67/02).

Uşul

Yakın yerde bulunan nesnelere işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann ile Argunşah'ta gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *uşu/uşul* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 189). İncelediğimiz metinde de *uşul* şeklinde işaret sıfatı olarak kullanılan bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Uşul yerge toktaşın “*bu yerde dursun*” (Ş083/04)

Aligi

Aligi şeklinde kullanılan bu işaret sıfatı hem Çağatay Türkçesi hem de Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise bir yerde aligi “*geçenki*” anlamında işaret sıfatı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Aligi kula fiştını “*Deminki kula fiştını*” (M69/01)

Tigi

Uzaktaki nesneyi işaret etmek için kullanılan bu işaret sıfatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *tigi* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 189). İncelediğimiz metinde de bir yerde *tigi* şeklinde işaret sıfatı görevinde kullanıldığı örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Tigi tarabı “*o tarafi*” (Ş115/12).

Mınav şol:

Çağdaş Kırgız yazı dilinde *mına* sözü işaret sıfatlarının başına gelerek göstermeyi ve işaretlemeyi kuvvetlendirir: *mına bu* “işte bu”, *mına uşu* “işte şu”, *mına oşo* “işte şu” gibi (Kasapoğlu, 2005: 189). İncelediğimiz metinde de bir yerde *mınav şol* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Ädem şeytän kayda deseÆiz mınav şol mollaları körse şeytän feriştelerni körgendey bolup turalar “*İnsan şeytan nerede deseniz işte bu hocaları görese melekleri görmüş gibi olurlar*” (Ş108/19).

Ana şol

Çağdaş Kırgız yazı dilinde *mına* sözü gibi *ana* sözü de işaret sıfatlarının başına gelerek göstermeyi ve işaretlemeyi kuvvetlendirmektedir. İncelediğimiz metinde de *ana şol* şeklinde kullanıldığı örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Ana şol tavlardan şaldırap tüşüp turğan şular “*İşte o dağlardan fıskırarak akmakta olan sular*” (Ş062/12).

Munday

“Böyle” anlamında nesnelere vasıflarını bildiren bu işaret sıfatı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. “böyle, şöyle, öyle” anlamında kullanılıp isimlerden önce geldiğinde sıfat görevinde kullanılmaktadır (Ergin, 1993: 261). İncelediğimiz metinde de *munday* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Munday nerseni içip ‘akılsız bolu yahşi imez der iken “*Böyle şeyleri içip akılsız olmak iyi değildir dermiş*” (Ş041/01).

Anday

“Öyle, böyle, bunun gibi” anlamında kullanılan bu işaret sıfatı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de iki örnekte işaret sıfatı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Anday ädemler (M36/14), anday hayvan tüpke ceter (Ş019/09).

II.1.3.2.2.3. Belirsizlik Sıfatları

Belirsiz sıfatları nesnelere belirsiz olarak bildiren sıfatlardır. Bu sıfatlar neslerin dış vasıflarını, sayılarını, miktarlarını belirsiz olarak bildirir, belirsiz bir şekilde ifade ederler (Ergin, 1993: 254). Belirsiz sıfatları Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da sıfatlar bölümünde gösterilmemişken, Argunşah “belirsizlik sıfatları” olarak ele almıştır (2014: 131). Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*” ile “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*”

nde sıfatlar bölümünde belirsiz sıfatlar ele alınmayarak zamirler bölümünde değerlendirilmiştir. Kasapoğlu sıfatlar bölümünde Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılan belirsiz sıfatları “belirsizlik sıfatları” şeklinde ele almıştır (2005: 192).

İncelediğimiz metinlerde de aşağıdaki belirsiz sıfat örnekleri görülmektedir.

Yalpy/yalpy

“Bütün” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *yalpy/yalfi* şeklinde kullanılmış örnekleri mevcuttur.

Örnekler:

Yalpy Kırgız tuhandın “*Bütün Kırgızlardan*” (§070/09).

Yalfi Kırgız Şabdani “*Bütün Kırgızın Şabdani*” (§071/03).

Bir top

“Bir grup” anlamında nitelemiş olduğu ismin sayıca belli olmadığını göstermektedir. İncelediğimiz metinde *bir top* şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Bir top mal kelse “*birçok mal gelse*” (§055/20).

Ar birleri

“Her biri” anlamında belirsiz sıfat görevinde kullanılan bu şekil incelemede kullandığımız Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *ar birleri* şeklinde görülmektedir.

Örnek:

Ar birleri beklerdin berip turdı naşihat “*her bir beyler nasihat verirdi*” (§071/09).

Her bir

“Her bir” anlamında cümle içerisinde belirsiz sıfat görevinde kullanılan bu şekil Çağatay Türkçesinde gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *ar bir* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 192). İncelediğimiz metinde de *her bir* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Her bir türlü hünerge... “*her bir türlü hünere*” (M23/05).

Her bir ilge baş bolup... “*her birhalkı yönetip*” (M35/02).

Her bir işde... “*her bir işte*” (M46/19), her bir künde... “*her günü*” (M52/16).

Her bir işde birdey “*her bir işte aynı*” (M56/19), **her bir** işin tikşerip... “*her bir işin kontrol ederek*” (M64/19).

Kay bir

“Herhangi bir, hangi bir” anlamında *qay* soru sıfatı ile *bir* sayı sıfatının birleşmesinden oluşan bu belirsizlik sıfatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *qay bir* şeklinde belirsiz zamirler bölümünde gösterilmiştir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 365). İncelediğimiz metinde de *qay bir* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Bizdin *qay bir* ahmaqlar mal cānların qurban kılor “*Bizim herhangi bir ahmaqlarımız malını canını kurban ederler*” (M36/13).

Her/ar

“Her” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesinde *her* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 131). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *ar* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 192). İncelediğimiz metinde de *her* ve *ar* şeklinde ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Her yılına “*her yıl*” (Ş072/04), her orında “*her yerde*” (M21/16), Her molla “*her hoca*” (M23/05), her cılda “*her yıl*” (M42/05), her ilge taralmağda “*her ilde bulunmakta*” (M43/06), her yerde milletimizge hizmet kıılmağdadur “*her yerde milletimize hizmet etmektedir*” (M44/04), âevabı barsın ar künde “*sevabı değsin her gün*” (Ş071/01), şatlık tabar ar künde “*saadet bulular her günü*” (Ş071/19), şarlanalar ar künde “*ızdırıp çekerler her gün*” (Ş071/20), ırdap yatқан ar üyde “*her evde şarkı söylüyor*” (Ş081/18), bul uruğ ar cerde taralmadı “*bu boy her yere dağılmadı*” (M59/18).

Qançe

“Ne kadar” anlamında *kança* soru sıfatının bazı cümlelerde belirsiz sıfat görevinde kullanıldığı görülmektedir. İncelemede kullandığımız Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekil örneğine rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde ise *kançe* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Hem dünyah toğrulı künde kançe ademlerğa töküp berip turur idi “*Dünya hakkında hergün nice insanlara söyler dururdu*” (Ş054/08).

Bir kançe

“Bir kaç” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *bir* sayı sıfatı ile *kança* soru sıfatının birleşiminden oluşan *bir kançe* şeklinde nesnelere sayı bakımından belli olmadığını gösterdiği örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Ölgende hem hüdā yolına bir kançe pul akçeler saçdı “*öldüğünde Allah yolunda birçokpara saçtı*” (M41/08).

Bir

“Bir” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesinde *bir* (Argunşah, 2014: 131), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *bir* (Kasapoğlu, 2005: 192) kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de *bir* şeklinde nitelemiş olduğu ismin belirsiz olduğunu gösterdiği örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Bir küni kiyük avlap ketdi “*bir gün geyik avlanmaya gitti*” (Ş084/06), bir gün keçke yoğalatzam “*bir gün akşama kadar arasam*” (Ş109/16).

Köp

“Çok” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *köp* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 131; Kasapoğlu, 2005: 192). İncelediğimiz metinde de *köp* şeklinde isimlerden önce gelerek sayıca belirsiz olduğunu gösterdiği örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Köp yıllar “*birçok yıllar*” (§025/17), köp yıl padişahlık kıldı “*birçok yıl hükümdarlık yaptı*” (§025/20), şunçelik köp mal künüge toktamasdan kelip turar idi “*şu kadar çok mal hergün durmadan gelirdi*” (§055/04), İlçe han köp yıllar padişahlık kılip (M16/01), köp yıllar padişahlık devrin sürüp (M16/05), köp yıl padişahlık kıldı (M16/09).

Dalay

“Çok” anlamında, nesnelere sayılarını belirsiz olarak bildiren bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *dalay* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 192). İncelediğimiz metinde de *dalay* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Dalay dalay ādemdi “*bir sürü insanı*” (§069/04), dalay ādem armanda “*birçok insan pişmanlıkta*” (§075/07)

Bir dalay

“Birçok” anlamında, nesnelere sayısını belirsiz olarak bildiren bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *bir dalay* şeklinde nesnelere sayıca belirsiz olduğunu gösterdiği örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Yaşları keldi bir dalay “*birçok genç geldi*” (§080/03), mal soyuldu bir dalay “*birçok hayvan kesildi*” (§080/18).

Heme/hemesi

“Bütün, hepsi” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı kullandığımız gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *heme*, *hemesi* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

‘Aqlarınız ketedür heme körgegen bizlerge bir de yalğan imezdür “*Aklınız gider bütün gördüklerimiz bizim için yalan değildir*” (§056/03), hemesinen ataklı idi “*hepsinden şöhretliydi*” (§044/13).

Bir neçe/bir neçe

“Bir kaç” anlamında, *bir* sayı sıfatı ile *neçe* soru zamirinin birleşmesinden oluşan bu belirsiz sıfatı nesnelere sayıca belirsiz olduğunu bildirmektedir. Çağatay Türkçesinde *bir neçe* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 131). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından Kasapoğlu’nda sıfatlar bölümünde gösterilmemişken, “*Azırkı Kırgız Adabiyatı*” gramer kitabında *bir neçe* şeklinde belirsiz zamirler bölümünde gösterilmiştir (2009: 365). İncelediğimiz metinde ise *bir neçe/bir neçe* şeklinde ikili biçimde belirsiz sıfat görevinde kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Örnek:

Bir neçe du‘ā kılp “*birkaç dua edip*” (§056/16), bir neçe yıl ‘adillik birle hüküm kılp “*birkaç yıl adaletli bir şekilde idare edip*” (§025/18), hātun alıp berip bir neçe yıl tutdı “*evlendirerek birkaç yıl çalıştırdı*” (§047/04), bir neçe künden şoÆra kelse “*birkaç gün sonragelse*” (§084/06), bir neçe yıl padişalık hizmetlerinde bolup “*birkaç yıl padişahlık hizmetlerinde bulunarak*” (§083/17), Çıkıldak dégen bir neçe halk bar “*Çıkıldak adlı birkaç halk vardır*” (§090/06), bir neçe urğlarğa taralgandır “*birkaç boya bölünürler*” (M17/18), bir neçe urğlarğa taralgandır “*birkaç kabileyeye bölünmüşlerdir*” (M19/01).

Néçe

“Birçok, birkaç” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı nesnelere sayıca belirsiz olduğunu belirtmektedir. Çağatay Türkçesinde *néçe* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 131). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında belirsiz sıfatlar bölümünde gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *néçe* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Özü néçe mertebe Kırgızdın tārīhlerin cıynavğa kirişipdi “*kendisi birkaç defa Kırgızların tarihini derlemeye çalışmış*” (§031/05), bir harfde néçe hüküm bar niçük sıfatı bolur “*bir harfte ne kadar hüküm var deseniz, ne kadar sıfatı olur*” (§047/05), şeyhleri yahşi bilmeze de aytalar ötkenge néçe miÆ yıl dép “*şeyhleri iyi bilmeze de öldüğüne birkaç yıl oldu diye söylerler*” (§118/16).

Néçen/neçen

“Birçok” anlamında nesnelere sayısını belirsiz olarak bildiren bu belirsiz sıfatı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer

kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *néçen/neçen* şeklinde ikili biçimde yazılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Néçen ‘ulemā’ler bar haşır tirü “*birçok âlimler vardır*” (Ş032/18), kışşasın néçen néçen ötken cāndın “*birçok ölen canın kıssasını*” (M03/11), neçen zor her yılda körse dağı “*birçokzorluklar görse de*” (M09/03), Kana‘at Şabdan Çolpankul bularğa ‘āşık néçen hür “*Kanat, Şabdan Çolpankullara birçok hürü āşıktır*” (M65/02), busuqların oñdağan néçen néçen kılip iş “*birçok iş yaparak yanlışlarını düzeltmiştir*” (M66/18)

Alde kaççe

“Birçok” anlamında nesnelere sayısını belirsiz olarak bildiren bu şekildeki belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından Kasapoğlu’nda sıfatlar bölümünde gösterilmemiştir. “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*” kitabında da *alda kaçça* şeklinde belirsiz zamirler bölümünde ele alınmıştır (2009: 365). İncelediğimiz metinde de bir örnekte *alde kaççe* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Ahtardım alde kaççe tārihlerdin “*birçok tarihlerden araştırdım*” (M03/010).

Tük

“Hiç” anlamında nesnelere miktarını belirsiz olarak bildiren bu belirsiz sıfatı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Tük fayda yok üyne barıp yatar “*hiç fayada yok evine gider yatar*” (M09/01)

Bütün

“Bütün” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *bütün* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bütün Asyah: “*bütün Asya*” (Ş119/01), Amir Temirdin bütün Asyade yok dérlik medresesin kabristanğa aylandırıp “*Emir Temir’in bütün Asya’da olmayan medresesini mezarlığa dönüştürüp*” (Ş119/18), bütün ‘ömrinde yurt ağası devlet igesi bolup kelmekdedür “*bütün ömrü boyunca yurt ağası devlet sahibi olarak gelmektedir*” (M22/11), bütün Kırgız balasınan artık dérlik daracadedür “*bütün Kırgızlardan üstün derecededir*” (M22/14), bütün Kırgızdan yalguz bolse kerek “*bütün Kırgızlardan tek olması lazım*” (M38/07).

Barçe

“Bütün” anlamında nesnelerin sayısını belirsiz olarak bildiren bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesinde *barça* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 131). İncelemede kullandığımız Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *barçe* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Barçe hamd Allah ‘azvecellega olsun “*bütün hamd Allah’a olsun*” (M10/01), barçe Müslüman balalarine “*bütün Müslüman çocuklarına*” (M10/03), barçe Yāfeā balaları Müslüman idi “*bütün Yafes oğulları Müslümandı*” (M16/10), barçe Kırgızını Çingiz han kılıçdın ötkerip “*bütün Kırgızları Cengiz Han kılıçtan geçirerek*” (M18/02), barçe Kırgız balasınan aldadır “*bütün Kırgızlardan ileridedir*” (M33/15).

Başka

“Başka” anlamında kullanılan bu belirsiz sıfatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde Kasapoğlu’nda “belirsizlik sıfatları” bölümünde *başka* şeklinde ele alınmıştır (2005: 192). İncelediğimiz metinde de *başka* şeklinde belirsiz sıfat görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Başka hātundan daħi beş oğul bolğan “*başka hanımından da on oğlu vardı*” (M32/17), başka tuğanlerçe din “*başka akrabalara göre din*” (M37/04), başka tuğanlardı da biylemek talebinde “*başka akrabaları da yönetmektedir*” (M40/10), başka ādem “*başka insan*” (Ş004/16), başka halkını “*başka halkı*” (Ş022/02), başka söz bilmek yok “*başka söz bilmek yoktur*” (Ş110/12).

Biraz

Bu belirsizlik sıfatı incelememizde kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de “biraz, azıcık” anlamında *biraz* şeklinde kullanıldığı örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Biraz Kırgız niçkerek (<Kırgız biraz niçkerek) Kazak cıvanrak Kırgız katıkrak Kazak yumşakrak sözleşeler “*Kırgız biraz ince, Kazak kalın, Kırgız sert, Kazak yumuşak konuşurlar*” (Ş123/08), biraz ‘asker kelip “*biraz asker gelip*” (M54/01), biraz namuslu “*biraz namuslu*” (M58/07), biraz kün turup selāmetlene başladı “*biraz gün sonra iyileşmeye başladı*” (M75/10).

Her türlü

“Her türlü” anlamında nesnelere vasıflarını belirsiz olarak bildiren bu belirsiz sıfatı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de her türlü şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Her türlü hünerden kuru imez “*her türlü hünerden eksik değildir*” (Ş128/13), her türlü avruğa faydalı “*her türlü ağrıya faydalıdır*” (M75/19).

Hayli

“Birçok, bir hayli” anlamında nesnelere sayısını belirsiz bir şekilde bildiren bu belirsiz sıfatı incelemede kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *hayli* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Kırgızni hayli halklar bilsün için “*Kırgızı birçok halklar bilsin için*” (M03/05).

II.1.3.2.2.4. Soru Sıfatları

Soru sıfatları nesnelere soru şeklinde belirten sıfatlardır (Ergin, 252). Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılan soru sıfatları *ka* “ne” ile *ne* “ne” kökünden türetilmiş *kaysı, kaday, kança, neçe, kançançı, neçençi* gibi kelimelerle yapılır (Kasapoğlu, 2005: 192). Çağatay Türkçesinde ise *kay, kaday, kaç, kaysı, kayu, né, néçük* sorularıyla yapılır (Argunşah, 2014: 130).

Kaday

Ƙanday soru sıfatı ağatay Türkçesinde Eckmann'da gösterilmemişken Argunşah'ta soru sıfatları bölümünde *Ƙanday* “nasıl” (2014: 130) şeklinde gösterilmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kanday* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 192). İncelediğimiz metinde de *Ƙanday* şeklinde soru sıfatı görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

rnek:

Ƙanday devlet *Ƙanday* felketlerge griftar boldu “*nasıl devlet, nasıl felaketlere griftar oldu*” (ř021/03), kii yüz *Ƙazađnan Ƙanday* sebep birlen kelip turdu “*Kii Yüz Kazaklarından nasıl bir sebeple geldiler*” (ř088/14)

Ƙay

Bu soru sıfatı ağatay Türkçesinde *Ƙay* “hangi” anlamında kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de ağatay Türkçesinde olduğu gibi *Ƙay* şeklinde soru sıfatı olarak kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Ƙaysı Ƙom *Ƙay* uruğdan “*hangi kavim hangi boydan*” (ř021/01), ane fark *Ƙay* cinsden bolse de tabuladı “*o kadar fark hangi cinsten olsun bulunur*” (ř123/10), *Ƙay* nesil *Ƙay* uruğın kelgenlerin (M04/02), *Ƙay* mezhepde bolse de yalđan aytu ģaramdur “*hangi meshepte olsun yalan söylemek haramdır*” (M21/07)

Ƙaysı

Bu soru sıfatı ağatay Türkçesinde *Ƙaysı* “hangi” anlamında kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 130). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kaysı* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 192). İncelediğimiz metinde de *Ƙaysı* şeklinde soru sıfatı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

rnek:

Ƙaysı Ƙom *Ƙay* uruğdan “*hangi kavim hangi boydan*” (ř021/01), tken ģalkların ģllerin bilür *Ƙaysı* Ƙom *Ƙay*uruğdan “*geçmişteki halkların durumunu öğrenir hangi kavim hangi boydan*” (M11/04).

Ƙayu

Bu soru sıfatı Çağatay Türkçesinde *ķayu* “hangi” (Argunşah, 2014: 131) şeklinde kullanılmışken, Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekilde soru sıfatı şekline rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de bir yerde *ķayu* şeklinde soru sıfatı görevinde kullanılmış örneği bulunmaktadır.

Örnek:

ķayu tārihni evvel bilü kérek “*hangi tarihi evvel bilmek lazım*” (M12/01).

Né

Bu soru sıfatı Çağatay Türkçesinde *né* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 131). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında *ne* şeklinde soru sıfatı gösterilmemiştir. Onun yerine *emne* şeklinde soru sıfatının kullanıldığı görölmektedir (Kasapoğlu, 2005: 193). İncelediğimiz metinde de *né* şeklinde yazılmış soru sıfatı örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Né hüner né kesiple oķat tiriķiliklerinden “*ne hüner ne meslekle geķimlerini sağladığını*” (ř021/02).

II.1.3.3. Zamirler

Zamirler isimlerin yerini tutan, kişileri ve nesneleri temsil veya işaret ederek karşılıyan bir gramer kategorisidir. Zamirler nesnelere isimleri değil temsilcileri oldukları ve geķici olarak isimlerin yerlerini tuttıkları için ve ancak yerlerini tuttıkları isimlerle anlam bağlantıları bilindiği zaman birer anlam kazanmaktadırlar. Kişilerin ve nesnelere yerini tutan belirli kelimeler oldukları için sayıca çok sınırlı olmakla birlikte her ismin yerini tutabildikleri ve her ismi işaret ederek gösterebildikleri için kapsamaları çok geniş ve sınırsızdır (Korkmaz, 2009: 399).

II.1.3.3.1. şahıs Zamirleri

Men, mén

Çağatay Türkçesinde birinci şahıs ifade eden şahıs zamri *mén*'dir (Eckmann, 1988: 81). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *men* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu,

2005: 193). İncelediğimiz metinde de hem *men* hem de *mén* şeklinde ikili biçimde yazılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Yazdum *men* “*ben yazdım*” (§005/11), *men* cenaze namazın “*ben cenaze zamazını*” (§048/19), *men* aytamin “*ben söylerim*” (§072/10) aytayın *men* sizlerge “*ben sizlere söyleyeyim*” (§003/17), *mén* aytayın “*ben söyleyeyim*” (§010/18), *mén* yahşimin “*ben iyiyim*” (§067/18), *mén* ülkenmin “*ben büyüğüm*” (§069/12), *mén* ‘akıllı der iken “*ben akıllı der imiş*” (§069/20).

Sén/siz

Çağatay Türkçesinde ikinci şahsı ifade eden şahıs zamiri *sén* şeklinde kapalı /é/ ile yazılmıştır (Eckmann, 1988: 82). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *sen* şeklindedir ve *siz* şeklinde nezaket şekli de kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 193). İncelediğimiz metinde de bir yerde örneği olan teklik ikinci şahıs işaret zamiri *sén* şeklinde kullanılmıştır. İki örnekte de *siz* şeklinde ikinci teklik işaret zamirinin nezaket şekli görülmektedir.

Örnek:

Terk-i dünya *sén* idiñ “*dünyayı terk eden sendin*” (§073/14), bātır hacı siz kerek “*Batır hacı siz lazımsız*” (§074/19), sizden peş bala “*sizden beş oğul*” (§075/02).

Ol, al

Çağatay Türkçesinde üçüncü şahsı ifade eden şahıs zamiri yoktur. Onun yerine işaret zamiri olan *ol* kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 82). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de teklik üçüncü şahıs şahıs zamiri *al* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 193). *ol>al* şeklinde hāl eklerinin etkisiyle eski yuvarlak şeklinin düzleşmesinden ortaya çıkmıştır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 254-255). İncelediğimiz metinde de üçüncü şahıs şahıs zamiri olarak iki örnekte *ol* şeklinde kullanılırken bir örnekte *al* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Resimlerini *ol* çıkardı “*resimleri o çizdi*” (M15/18), *ol* cibergen elçilerdin “*onun gönderdiği elçilerin*” (M32/05), yahşi bolğandur katu oru imez köründi *al* “*o iyi olmuştur ağır hasta gibi görünmüyor*” (§063/08).

Biz, bizler

Çağatay Türkçesinde birinci çokluk şahsı ifade eden şahıs zamiri *biz* ve *bizler* şeklinde kullanılmıştır. *Biz* ile *bizler* arasında anlam farkı yoktur (Eckmann, 1988: 81). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise birinci çokluk şahıs zamiri olarak sadece *biz* şekli kullanılmaktadır (Ksapoğlu, 2005:). İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi hem *biz* hem de *bizler* şeklinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Ayturmız biz “*biz söyleriz*” (§122/17), biz şekildi “*bizim gibi*” (§125/13), biz dağı “*bizde*” (M07/01), biz bu kitapnı “*biz bu kitabı*” (M10/05), biz bolsaq “*biz ise*” (§041/06), biz üçün “*bizim için*” (§058/15), biz eşitip “*bizim duyduğumuz*” (§070/04), siz bizlerdin yamanlıklar “*sizin, bizim kötülükler*” (§128/20), bizlerdi untđn döp “*bizi unuttun diye*” (M07/09), bizler de kılayıq “*biz de yapalım*” (M07/20)

Siz, sizler

Çağatay Türkçesinde ikinci çokluk şahsı ifade eden işaret zamiri *siz* ve *sizler* şeklinde kullanılmıştır. *Siz* ile *sizler* arasında anlam farkı yoktur ve *siz* şekli hem nezaket çokluğu hem de normal çokluk olarak kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 82). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ikinci çokluk şahsı ifade eden işaret zamiri *siler* şeklinde olup, nezaket şekli de *sizder* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 193). Çağdaş Kırgız yazı dilindeki *siler* şekli *sen+lar>sender//senler>siller>siler* şeklinde gelişmiştir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 254).

İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *siz* ve *sizler* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Siz bizlerdin yamanlıklar “*siz ve bizim kötülükler*” (§128/20), kılsan sizlerge “*sizlereyapsa*” (M63/12), sizlerge naşihatım “*sizlere nasihatım*” (§008/02), sizler de “*siz de*” (§032/13), kılursız hesāp siz qalay “*siz nasıl hesap edeceksiniz*” (§080/19)

Alar, ular

Çağatay Türkçesinde çokluk üçüncü şahsı ifade eden işaret zamiri Eckmann’da gösterilmemişken, Argunşah *olar*, *alar*, *anlar* şeklinde göstermiştir (2014: 139). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *alar* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 193).

İncelediğimiz metinlerde *alar* şeklinin yanında *ular* şeklinde kullanıldığı örnek de bulunmaktadır.

Örnekler:

Alarğa bala berar “*onlara çocuk verir*” (Ş073/03), alar da Tokoğa oğul boldu “*onlar da Toktogul’a çocuk oldular*” (Ş088/18), alar hem “*onlar da*” (Ş036/01), alar da ötdi “*onlar da dünyadan göçtü*” (Ş068/13), ularınıÆ isimleri “*onların isimleri*” (M16/17, M76/10)

II.1.3.3.2. İşaret Zamirleri

İşaret zamirleri Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da *bu, ol, bular, alar, uşbu, uşal, uşal* (1988: 83-84) şeklinde gösterilmişken Argunşah’ta *bu, uş, şu, uşol, uşal, şol, ol, bular, bunlar, munlar, şular, anlar, alar, olar* (2014: 140) şeklinde gösterilmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *bu(l), uşu(l), tigi(l), bular, uşular, tigiler, oşo(l)* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 195).

Bu, bul

Çağatay Türkçesinde birinci teklik işaret zamiri *bu* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 82; Argunşah, 2014: 140). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise birinci teklik işaret zamiri *bu* ve *bul* şeklinde ikili biçimde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 256). İncelediğimiz metinde de konuşan kişiye yakın olan ve görülen kişiyi belirtmek için *bu* ve *bul* şeklinde ikili biçimde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Bul hem “*bu da*” (Ş113/09), bu çıkdı “*bu çıktı*” (Ş016/03), bu da atası bara turğan yirge kâdem koydu “*bu da babasının gittiği yere adım attı*” (Ş025/16), kâfir iken bu dedi “*kâfir imiş bu dedi*” (Ş068/07), Kılçuğaçdın Baysağ kâdirdan idi bu dağı “*bu da kâdirdan idi*” (Ş078/15).

Şu

İşaret zamirinin *şu* şekli Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da gösterilmemiştir. Argunşah ise *şu* şeklinde göstermiştir (2014: 140). Çağdaş Kırgız

yazı dili gramer kitaplarında da gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Şunlıkdan Kırgızdan molla çıkmazlık sebep şu “*hoca çıkmamasının sebebi şudur*” (Ş106/19)

Uşbu

Uşbu işaret zamiri Çağatay Türkçesinde “(tam) bu” anlamında kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 84). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından Kasapoğlu’da ve “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*”nda gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Uşbu iki zâtdın taralgandır “*bu iki zattan gelmiştir*” (M12/18).

Şol

Şol işaret zamiri Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da gösterilmemişken Argunşah’ta *şol* şeklinde gösterilmiştir (2014: 140). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında da işaret zamirinin *şol* şekli gösterilmemişken onun yerine *oşo(l)* şeklinin kullanıldığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 195). İncelediğimiz metinde de *şol* şeklinde işaret zamirinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Şabdan şol idi “*Şabdan o idi*” (Ş074/04), şol bola “*o olacak*” (Ş076/07), obluş demegi şol “*bölge demesi odur*” (M15/10).

Bular/bunlar

Birinci çokluk işaret zamiri Çağatay Türkçesinde Eckmann’da *bular* şeklinde (1988: 83) gösterilmişken Argunşah’ta *bular*, *bunlar*, *munlar* şeklinde üç farklı biçimde gösterilmiştir (2014: 140). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *bular* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 195). İncelediğimiz metinde de *bular* ve *bunlar* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bularnı bul vaktde “*bunlar bu zamanda*” (Ş028/11), bular hem “*bunlar da*” (Ş045/11), bularnı beyân etip “*bunları beyan ederek*” (Ş052/18), bular surar bir ildi “*bunlar yönetirhalkı*” (Ş078/20), bulardan keldi köp âdem “*bunlardan çok insan geldi*” (Ş079/07), sözge bular bulbulday “*bunlar söz ustasıdır*” (Ş079/09), bularnı yahşi aytıp bergüçi bolmadı “*bunları iyi anlatacak olmadı*” (M55/02), ularnıñ isimleri bunlardır “*onların sismleri bunlardır*” (M76/10).

Şular/şunlar

Şu işaret zamirinin çokluk şekli Çağatay Türkçesinde Eckmann'da gösterilmezken, Argunşah'ta *şular* şeklinde gösterilmiştir (2014: 140). Kullandığımız Çağdaş Kırgız yazı diligramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *şular* ve *şunlar* şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Şunlardan bir birden “*şunlardan bir birden*” (Ş021/03), şular birlen “*şunlar ile*” (Ş016/06), şulardan taraldı “*şunlardan gelir*” (Ş023/03), şularnıÆ yardamları birlen “*şunlarıyardımları ile*” (Ş059/11), şular halkdı buzğanı “*şunlar halkı bozdular*” (Ş068/12).

Uşular

Uşu işaret zamirinin çokluk şekli kullandığımız Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise uşular şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 195). İncelediğimiz metinde de bir örnekte *uşular* şeklinde işaret zamiri olarak kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

İzzet kıldı uşular “*şunlar hürmet ettiler*” (Ş076/19).

Uşbular

Uşbu işaret zamirinin çokluk şekli Çağatay Türkçesinde *uşbular* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 140). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de böyle bir kullanım yoktur. İncelediğimiz metinde de *uşbular* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Uşbularnı ādem tapқан “*bunları insan icat etmiştir*” (Ş016/11), imdi uşbularnıÆ kiminen bolğanı ma‘lum bolmese de Tüyteden bolğanı gümān “*şimdi bunların kimisinden olduğu belli olmasa da Tute’den olduğu şüphelidir*” (M61/17).

Munı

Bu işaret zamirinin yükleme hāli durumunda kullanımı Çağatay Türkçesinde *munı* şeklindedir (Eckmann, 1988: 83). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *munu* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 195). İncelediğimiz metinde de *munı* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Uğarsız dalay sonun kep oylapsız munı ādem dēp “*bunu iyi insan diye daha çok iyi sözler duyacaksınız*” (M64/11).

Munday

Çağatay Türkçesinde “böyle, bunun gibi, bu şekilde” anlamında *mundağ/k* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 84). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *munday* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Halkbız **mundaylarnı** körüpmidi “*halkımız böylelerini görmüş müdür*” (M05/18).

Mundaylarnı ilgerikiler kul dégenler “*böyleleri evvelkiler köle demişler*” (M74/02).

Şulay, uşulay

Şu ve *uşu* işaret zamirlerinin *-day* “gibi” edatıyla birleşmesiyle oluşarak “böyle, şöyle, şunun gibi” anlamında işaret zamiri görevinde kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *şulay*, *uşulay* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Bulardın hāli **uşulay** “*bunların durumu böyledir*” (Ş078/06), acal takdir uşulay “*ecel, takdir böyledir*” (Ş078/11).

Her vaktde **şulay** kıılır “*her zaman böyle yapar*” (M32/08).

Şolay

Şo işaret zamiri ile *-lay* “gibi” edatının birleşiminden oluşarak işaret zamiri görevinde kullanılmaktadır.

Örnekler:

Kırğız **şolay** boldu “*Kırğız öyle oldu*” (Ş010/12).

‘İlmsizlik **şolay** kııldı “*ilmsizlik öyle yaptı*” (Ş010/13).

Bolur miken **şolay** kılgan “*öyle yapmak olur muymuş*” (Ş018/11).

dirlik Kazaqda şolay “*hemen hemen bütün Kazaklarda öyledir*” (Ş089/07)

Uşunday

Uşu işaret zamiri ile *-day* “gibi” edatının birleşmesiyle “böyle, şöyle” anlamında işaret zamiri görevinde kullanılmaktadır. incelediğimiz metinde de *uşunday* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Yaşşilerdin beyānı uğar bolseñ **uşunday** “*iyilerin beyanlarını dinleyeceksen şöyledir*” (M66/02), kele berdi **uşunday** “*şöyle gelmeye devam etti*” (Ş079/10).

II.1.3.3.3. Belirsizlik Zamirleri

Her kim/ar kim

Bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde *her kim* “kimse”, “her kim” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141; Eckmann, 1988: 87). Çağdaş Kırğız yazı dilinde ise *arkim* “herkes” şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 196). İncelediğimiz metinde de *herkim>ar kim* şeklinde ikili biçimde kullanılmış belirsiz zamir örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Han bātırdı körgenge **ar kim** ƙalğan armanda “*Han Batırı gördüğünde herkes pişmanlıkta kaldı*” (Ş075/05).

Ƙaşƙası atdıƙınday **her kim** bilür “*kaşkası atın gibidir herkes bilir*” (M04/10).

Hâlfe hacınıñ gazeli bardur **her kim** okup ‘ibret alurliq “*herkes okup ibret alacağı Hâlfe Hacının gazeli de var*” (M09/11).

Her kim aşlına keter dégen “*her kim aşlını bulunur*” (M63/07), her kim ketar narķına “*her kim özünü bulur*” (M64/03).

Ar kimisi

Bu belirsiz zamiri *her* ile yapılan tamlamaya *kim* soru zamirinin iyelik eki çekimiyle birleşmesinden oluşmuştur. Kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından Kasapoğlun’da, “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*”nda gösterilmemişken “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*”nde zamirler kısmında “*cikteme at atooç*” bölümünde *ar kimisi* şeklinde ele alınmıştır (2009: 364). “her biri” anlamına gelen bu belirsiz zamiri incelediğimiz metinde *ar kimisi* şeklinde geçmektedir.

Örnek:

Ar kimisi bir borum kılıp yatķan oyundı “*her biri bir taraftan oyun oynuyordu*” (Ş082/02).

Falançe/falan

Bu belirsizlik zamiri Çağatay Türkçesinde *fülân* “falan; bir, bir kimse, biri” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 87). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *balanča* “falanca” şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 196). İncelediğimiz metinde de *falançe*, *falan* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Falançe iştarcıñge “*falanca iştarcıñe*” (M07/19).

Şol zamanda aytǵanları bu zamanda kelip turalar **falan** kem tuǵum bola **falan** tuǵumu köp bola ataqlı bola bay bolur dégenleri “*o zaman dedikleri bu zamanda görülmektedir falan nesilsiz olur, falan çok çocuklu olur, zengin olur dedikleri*” (Ş034/04).

Ba‘zılar

Bu şekilde belirsiz zamiri Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Argunşah’ta *ba‘zılar* şeklinde gösterilmiştir (2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu şekildeki belirsiz zamirine rastlanmamaktadır. Bunun yerine “bazı” anlamında *kee bir* şeklinin

kullanıldığı görülmektedir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 273). İncelediğimiz metinde de *ba'zılar* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Ba'zılar arasında yalguz hātunları cabar imiş “*bazıları arasında sadece hanımları kapatırmış*” (Ş023/10).

Ba'zılar kır gezdan Kırgız deydi “*bazıları kır gezden Kırgız der*” (M17/15).

Barı/Barın/Barısın

“Hepsi” anlamında kullanılan bu belirsiz zamir Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da gösterilmemişken, Argunşah’ta *barı* şeklinde gösterilmiştir (2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *baarı* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 196). İncelediğimiz metinde de *barı* belirsiz zamirinin yanında *barın*, *barısın* şeklinde iyelik ve yükleme eki almış örnekleri de bulunmaktadır.

Örnekler:

Barın moyunlarınan kuşaklap “*hepsini boyunlarından kucaklayarak*” (Ş029/07).

Malğa caylu yerlerdin bātır aldı **barısın** “*hayvancılığa uygun olan yerlerin hepsini batır aldı*” (Ş074/10).

Barı ceyran yāki qara yāki toru yāki sorı “*hepsi ceyran veya kara veya doru veya kır at*” (M49/15).

Üç oğul **barı** sekiz oğul “*üç oğul toplam hepsi sekiz oğul*” (M69/11).

Busuqluqğa usta **barı** “*kötülüğe usta hepsi*” (Ş012/05).

İlim hüner yakına artık **barı** “*ilim, hüner üzerinde hepsi usta*” (Ş015/12), **barı** bir il “*hepsi bir halk*” (Ş083/13).

Bir néçe/neçe

Bu şekil belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde *bir néçe* “bir nice, birçok” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Kullandığımız Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında belirsiz zamir konusunda bu şekilde kullanılan belirsiz zamir örneği gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *bir néçe*, *bir neçe* şeklinde kullanılan örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bir néçeni birüğe dayarlanıp, ƘuraƘdı Ataçal Cavalbaylı dép **bir néçege** bölünip (§121/11).

Bar yoƘum

İncelediğimiz metinlerde bir yerde “hepsi” anlamında kullanılan *bar yoƘum* şeklindeki belirsiz zamirine Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında örneklerine rastlanmamıştır.

Örnek:

Baħişān ayli **bar yoƘum** yüz yigirme üylik imiş “*Baħişan köyü hepsi yirmi haneli imiş*” (M54/19).

Birav

Bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde birev~ biregü “biri, birisi” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise biröo “birisi” şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 196). İncelediğimiz metinde de birav şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır. Biregü> birav> biröo şeklinde gelişmiştir.

Örnekler:

Evvelkı zamandaki Türk hanlarını Ā ādemnan **birav** tirilse aytar idi “*evvelki Türk hanlarının kişilerinden biri dirilse söylerdi*” (§061/15).

Biravsün temir cincirğa “*birini demir zincire*” (§029/06).

Maz bolip **birav** ƘıƘdı biy bolam dép “*sarhoş hâlde biri ƘıƘtı bey olurum diye*” (M07/07).

BiravƘıƘdı min bilem dép “*biri ƘıƘtı ben bilirim diye*” (M07/08).

BiravƘıƘar bizlerdi untđıñ dép “*biri ƘıƘara bizi unuttun diye*” (M07/09).

Bizdin Kırgız **birav** nehir Ƙılsa şol şıfat birlen atandıradır “*bizim Kırgız biri ne iş yaparsa o sıfatla anılır*” (M51/06).

Neçen

“Nice” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte *neçen* şeklinde belirsiz zamiri görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Kördü/Āiz **neçenlerni** aƘşakallar “*niceleri gördünüz yaşlılar*” (M09/08).

Biri

“Biri, birisi” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde *biri* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekilde kullanılan belirsiz zamir örneğine rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de *biri* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Biri kız kaçırğan **biri** hātun **biri** mal oğurlatğan **biri** kolğa tüşken **biri** kişi öltürgen **biri** kun almak için **biri** muhtaclıqdan biri muhtacsız “*biri kız kaçırğan, biri kadın, biri hayvanlarını çaldıran, biri esir düşen, biri insan öldüren, biri kan davası için, biri ihtiyaclıktan, biri ihtiyaçsız*” (§061/03).

Biri Taşken **biri** Türkistan hanları idi “*biri Taşkent biri de Türkistan hanları idi*” (M68/08).

Her birleri/her biri

“Her biri, her birleri” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde *her biri* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından Kasapoğlu’da ve “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*”nda bu şekilde bir belirsizlik zamiri örneğine rastlanmazken, “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*” kitabında ise zamirler kısmında “*cikteme at atooçtor*” bölümünde *her biri>ar biri* şeklinde ele alınmıştır (2009: 364). İncelediğimiz metinde de *her birleri, her biri* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Her birleri maqşudlarına yetip “*her birleri amaçlarına ulaşıp*” (§056/18).

Ziya birlen yazıp **her birleri** bozağağa kadap koyalar “*mürekkep ile yazarak her birleri girişe asaralardı*” (§106/13).

Her birlerin beyān kıldım “*her birlerini beyan ettim*” (M04/03).

Her birleri imdi öz atalarınıñ atağın kötermekde “*her birleri şimdi babalarının adını yükseltmekte*” (M28/05).

Her birleri her yerdin bir günāh kılğan “*her birleri her yerde bir günah işlemişti*” (M46/13).

Her biri her bir ilge baş bolup il suramağda “*her biri her bil ilge başkan olup halk yönetmekte*” (M35/02).

Hîç kim

“Hiç kimse” anlamında kullanılan bu belirsizlik zamiri Çağatay Türkçesinde *hiç kim* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *eç kim* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 196). “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*” kitabında da zamirler kısmında “*tangiç at ataooç*” bölümünde *eç kim* şeklinde ele alınmıştır (2009: 368). İncelediğimiz metinde de hiç kim şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Hîç kimden uķmayınç araķ haram dédi “*hiç kimseden duymayınca içki haram dedi*” (Ş040/19).

Mağan **hîç kimdin** kolu tigen imez “*bana hiç kimsenin eli değmedi*” (Ş091/15).

Hîç nerse

“Hiçbir şey” anlamında kullanılan bu belirsizlik zamiri Çağatay Türkçesinde *hiç nêmerse* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de aynı anlamda *eç nerse* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 196). “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*” kitabında da zamirler kısmında “*tangiç at ataooç*” bölümünde *eç nerse* şeklinde ele alınmıştır (2009: 368). İncelediğimiz metinde de *hiç nerse* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Ma‘lumat ma‘rifet aķmaklık nādanlık **hîç nersedin** habar yoķ “*bilgi, marifet, aķmaklık, nadanlık hiçbir şeyden haberi yok*” (Ş106/06).

Bir nerse

“Bir şey” anlamında kullanılan bu belirsizlik zamiri kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *bir nerse* şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 365). İncelediğimiz metinde de *bir nerse* şeklinde kullanılmıştır.

Örnek:

Tahir **bir nersege** tarınıp mu Calayır dégen ƘazaƘ içine barıp turdı “*Tahir bir şeye darılmış mıdır ki Calayır adlı Kazakların arasında durdu*” (§107/07).

Her nerse

“Her şey” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann ile Argunşah’ta gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dili ile ilgili gramer kitaplarından “*Azırkı Kırgız Adabiy Tili*”nde zamirler kısmında “*cikteme at ataooç*” bölümünde *ar nerse* şeklinde ele alınmıştır (2009: 364). İncelediğimiz metinde ise *her nerse* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Almuhammet hacı ‘ışkıbaz **her nersege** mālīk “*Almuhammet Hacı heveslidir her şeye sahiptir*” (§128/12).

Bir dalay

“Birçok” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir yerde belirsiz zamiri görevinde *bir dalay* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Ermek Bekbo Çınıbay sözümdü uƘçu **bir dālay** “*Ermek, Bekbo, Çınıbay birçok sözlerimi dinle*” (M64/02).

Bir néçen

Bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde *bir néçe* “nice, biraz” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 87). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *bir neçe* şeklinde kullanılmıştır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 365). İncelediğimiz metinde de bir örnekte belirsiz zamiri olarak *bir néçen* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde kelime başı /n-/ ünsüzünün *ebak~nebak, eçe~neçe, eçençi~neçençi* gibi kelimelerde ikili biçimde kullanıldığı görülürken, bazı kelimelerin sonunda da /-n/ sesinin *atayın~atayı, örüün~örüü* şeklinde düştüğü görülmektedir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 69). Bunun için metinde geçen *bir néçen* şeklinin Çağdaş Kırgız yazı dilinde kelime sonundaki /-n/ sesini düşürerek *bir neçe* şeklini almış olabileceğini söyleyebiliriz.

Örnek:

Yazdum min **bir néçendi** dāsdān kılıp “*niceleri destan şeklinde yazdım*” (M04/07).

Қай biri/Қай бирin/Қай бирleri

“Herhangi biri, bazıları” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da gösterilmemişken, Argunşah’ta aynı anlama gelen *қaysı biri* şeklinde belirsiz zamiri gösterilmiştir (2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kay biri* şeklinde kullanılmaktadır. Bu belirsiz zamiri, yüklem hâli ile olan çekiminde *kay birin* şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 367). *Kay birleri* çokluk şekli kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *қай biri*, *қай бирin*, *қай бирleri* şeklinde belirsiz zamir görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Қай бирleri kiralmay “*herhangi biri giremeden*” (Ş082/05).

Қай бирin cesir kılıp alıp ketdi “*her hangi birini dul olarak götürdü*” (M18/02).

Қай biri һанлық дерcesine cite yazған “*herhangi biri hanlık derecesine ulaşmıştı*” (M28/11).

Қай biri оғру кılıp қолға түшүп “*bazıları hırsızlık yaparak yakalanıp*” (M73/18).

Қай biri Қалмақдан түшкен, қай biri Қзақдан түшкен “*bazıları Kalmaktan, bazıları da Kazaklardan gelmişti*” (M74/01).

Kim

İncelemede kullanmış olduğumuz kitaplarda belirsizlik zamirleri kısmında *kim* şeklinde belirsizlik zamirine rastlanmamıştır. “Kim” şeklinde soru zamiri incelediğimiz metinde belirsizlik zamiri görevinde kullanıldığı bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Kim bolse yine alıp turuçı “*kim ise tekrar alırdı*” (Ş088/19).

Köbçülik

“Çoğunluk” anlamına gelip canlıların sayısını belirsiz bir şekilde karşılayan bu belirsiz zamiri kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *köpçülik* şeklinde belirsiz zamir görevinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Köbçülikden çang boldu “*çoğunluktan toz oldu*” (Ş080/19).

Köbü

“Çoğu” anlamında belirsiz zamir görevinde kullanılan bu zamirin kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında örneklerine rastlanmamaktadır. Çağatay Türkçesinde ise *köpi* şeklinde kullanılmıştır (Erdem Uçar, 2011: 283). İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde *köbü* şeklinde belirsiz zamir görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Halkdın **köbi** öte turğan köçege baylap kıoya “*halkın çoğu geçecek olan yola bağlarlar*” (Ş029/08).

Köbi Narında “*çoğu Narın'da*” (Ş090/06), köbü Şabdan ilnde “*çoğu Şabdan ilinde*” (M47/03).

Çoraniñ **köbü** taradı “*yoldaşların çoğu dağıldı*” (M64/06).

Barçesi

“Hepsi” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri Çağatay Türkçesinde *barçası* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 141). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında *barçası* şeklinin örnekleri bulunmamaktadır. Bunun yerine *baarı* ve *bardığı* “hepsi” şekillerinin kullanıldığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 196). İncelediğimiz metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *barçesi* şeklinde kullanılmış belirsiz zamir örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Abahilde balaları **barçesi** ilde “*Abahilde oğulları hepsi bir ilde*” (M26/11).

Barçesi taz bolğan sebepli Tazdar ataldı “*hepsi kel oldukları için Tazlar adlandı*” (M46/06).

Dimek **barçesi** Tağay biyge bala boldu “*demek hepsi Tağay beye oğul oldu*” (M56/05).

Ançesi

“O kadarı” anlamında kullanılan bu belirsizlik zamiri al işaret zamiri ile -çe eşitlik hâli ekinin birleşmesinde oluşmuştur. İncelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de ançe şeklinde örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Yaza saldım **ançesin** “yazıverdim o kadarını” (§083/02).

Kiminen

“Kimisinden” anlamında kullanılan bu belirsiz zamiri, kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında zamir bölümünde gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte belirsiz zamir görevinde *kiminen* şeklinde kullanıldığı bir örnek bulunmaktadır.

Örnek:

İmdi uşbularnıÆ kiminen bolğanı ma‘lum bolmese de Tüyteden bolğanı gümān “*Şimdi bunların kimisinden olduğu bilinmese de Tuyte’den olduğu şüpheldir*” (M61/17).

II.1.3.3.4. Soru Zamirleri

Kayda

Bu soru zamiri Çağatay Türkçesinde *ķanda/ķayda* “nerede” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 86). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kayda* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 265). İncelediğimiz metinde de *ķayda* şeklinde soru zamiri görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Ķalğanı **ķayda** ketdi “*diğerleri nereye gitti*” (§084/07).

Ādem şeytān **ķayda** deseÆiz “*insan şeytan nerede deseniz*” (§108/19).

Bu zātın faydası **ķayda** bolse tiygen idi “*bu zatın nerede olsa faydası olmuştu*” (M42/04).

Ķayda ikenin Allah bilür “*nerede olduğunu Allah bilir*” (M47/17).

Ķayda baramız ‘acaba “*nereye gidiyoruz acaba*” (§032/20).

Ķaydın

Bu soru zamiri Çağatay Türkçesinde *ķandın/ķaydın* “nereden” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 86). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kaydan* şeklinde

kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 265). *ƙaydın>kaydan* şeklinde gelişmiştir.

Örnek:

Şundan bir ādem keldi **ƙaydın** kelürsiz dédi “*oradan bir ƙiři geldi nereden geliyorsunuz dedi*” (Ş116/02).

Kim/Kimler

Bu soru zamiri Çağatay Türkçesinde *kim* ve *kimler* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 86). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kim* şeklinde kullanılmıştır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 265). *Kim* soru zamirinin çokluk şekli Çağdaş Kırgız yazı dilinde *kimder* şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de *kim* ve *kimler* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Acal taƙdir kelgen ŐÆ **kimler** turar yalganda “*ecel geldikten sonra kimler kalır yalanda*” (Ş075/06).

Ƙaraşakallı **kim** dédi ƙara şakal Ƙaraşakal dédi “*Karasakallı kim dedi, kara sakal Karasakal dedi*” (Ş114/03).

Allah bilür **kim** bilsün “*Allah bilir başka kim bilsin*” (M47/17).

Ayu etin cégen mi Allah bilür **kim** bilsün “*ayı eti mi yemiş Allah bilir kim bilsin*” (M51/06).

Bu Sayaƙ **kim** ikeni ma‘lum bolmadı “*bu Sayak kim olduğu belli olmadı*” (M58/13).

Kimni

Kim soru zamirinin yükleme hâli ile kullanılmış şekli Çağdaş Kırgız yazı dilinde *kimdi* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 269). Çağatay Türkçesinde *kimni* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 140). İncelediğimiz metinde de *kim* soru zamirinin yükleme hâli ekini almış şekli *kimni* şeklinde kullanılmıştır.

Örnek:

Tārihin oƙuğan bilür oƙumağan **kimni** bilür “*tarihin okuyan bilir okumayan kimi bilir*” (M59/01).

Nésün

Né soru zamirinin iyelik ekini almış şekli Çağdaş Kırgız yazı dilinde *emnesin* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 270). Çağatay Türkçesinde *nésini* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 140). İncelediğimiz metinde de *nésün* şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Aydan anıķ künden yarıķ anıñ **nésün** aytayın “*aydan açıķ, güneşten parlak onun neyini söyleyeyim*” (M13/08).

Niçük

Bu soru zamiri Çağatay Türkçesinde *néçük* (<néçe ök) “niçin, nasıl” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 140). Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekilde soru zamiri örneklerine rastlanmamaktadır. Metinde de *néçük* şeklinde kullanıldığı örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Tarih bilü **néçük** “*tarih bilmek niçindir*” (§021/01).

II.1.3.3.5. Dönüşlülük Zamirleri

Dönüşlülük zamirleri öz “öz, kendi” kelimesine iyelik eklerinin getirilmesiyle yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 85). Bu zamir, şahıs zamirlerinin anlam bakımından daha kuvvetli şeklidir (Kasapoğlu, 2005: 198).

1. Teklik şahıs: Özüm

Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde de dönüşlülük zamirinin birinci teklik şahıs şekli aynı şekilde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de aynı biçimde *özüm* olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

Özüm uluğ démegen “*kendim ulu demeyen*” (§069/11), mén özüm “*ben kendim*” (§083/06).

Özüm barıp kördüm “*kendim gördüm*” (§112/01).

Özüm bilem kuşurumnu “*kendim bilirim kusurumu*” (§003/13).

2. Teklik şahıs: Özüñ, özüÆ

DönüŖlülük zamirinin ikinci teklik şahıs Ŗekli Çağatay Türkçesinde *özüÆ* (Eckmann, 1988, 85) Ŗeklinde, ÇaędaŖ Kırgız yazı dilinde de *özüñ* (Kasapoğlu, 2005: 198) Ŗeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *özüÆ* Ŗeklinde yazılmıŖ örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

ÖzüÆ meded bermeseñ “*kendin yardım etmesen*” (Ŗ066/05), **özüÆ** biylepsiñ “*kendin yönetmiŖsin*” (Ŗ077/03).

Nezaket Ŗekli: özüÆiz

DönüŖlülük zamirinin ikinci teklik şahsının nezaket Ŗekli olan *özüÆiz* Çağatay Türkçesinde ikinci çokluk şahıs olarak kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 85). ÇaędaŖ Kırgız yazı dilinde ise dönüŖlülük zamirinin ikinci çokluk şahıs Ŗekli *özüñör* Ŗeklinde kullanılmaktadır. İkinci teklik şahsın nezaket Ŗekli de *özüñüz* Ŗeklinde (Kasapoğlu, 2005: 198).

İncelediğimiz metinler ne kadar geç dönem Çağatay Türkçesi döneminde yazılmıŖ eser olsa da Çağatay Türkçesinde dönüŖlülük zamirinin ikinci çokluk şahıs Ŗekli olan *özüÆiz*, incelediğimiz metinlerde bir örnekte ÇaędaŖ Kırgız yazı dilinde olduğu gibi ikinci teklik şahsın nezaket Ŗeklinde kullanılmıŖtır.

Örnek:

Sizdin ęoluÆız tiydi **özüÆiz** aluÆız dese “*sizin eliniz deydi kendiniz alınız dese*” (Ŗ091/16).

3. Teklik şahıs: Özü, özi

Çağatay Türkçesinde dönüŖlülük zamirinin üçüncü teklik şahsı *özi* Ŗeklinde (Eckmann, 1988: 85). ÇaędaŖ Kırgız yazı dilinde de *özü* Ŗeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 198).

İncelediğimiz metinlerde dönüŖlülük zamirinin üçüncü teklik şahıs Ŗekli hem *özi* hem de *özü* Ŗeklinde örnekleri bulunmaktadır. Çağatay Türkçesinde olduğu gibi, öz’e gelen iyelik üçüncü teklik şahıs ekinin /ye/ harfi ile yazılmıŖ örnekleri ile birlikte iyelik ekinin /vav/ harfi ile yazılmıŖ Ŗekli de bulunmaktadır.

Örnekler:

Özü içmedi “*kendi içmedi*” (Ŗ040/20), **özi** nige almağan “*kendi niye almadı*” (Ŗ073/05), **özi** dép “*kendi diye*” (Ŗ082/08), **özü** tur “*kendi duruyor*” (Ŗ082/09), **özinen** baŖlap “*kendinden baŖlayıp*” (M15/05), **özü** hem köp oylar imiŖ “*kendi de çok*

düşünüyormuş” (Ş038/19), **özü** Koçkar birle Narın arasında aşuda vefat boldu “*kendi Koçkor ile Narın arasında vefat etti*” (M18/05).

1. Çokluk şahıs: **Özimiz, özmiz**

Dönüşlülük zamirinin birinci çokluk şahıs şekli Çağatay Türkçesinde *özümüz* şeklindedir (Eckmann, 1988: 85). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *özübüz* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 198).

İncelediğimiz metinde de *özmiz* ve *özimiz* şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Özmiz de “*kendimiz de*” (M21/20), **özimizdin** resmimizni “*kendimizin resimlerimizi*” (Ş020/10).

II.1.3.4. Zarflar

Zarflar; zaman, yer, tarz ve miktar isimleri olup kelime gruplarında sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın anlamını belirleme, sınırlama ve daraltma özelliğine sahiptirler (Kasapoğlu, 2005: 198).

İncelediğimiz metinde de aşağıda örnekleriyle göstermiş olduğumuz zarflara rastlanmaktadır.

II.1.3.4.1. Yer-Yön Zarfları

Fiilin yerini ve yönünü gösteren zarflardır. İncelediğimiz metinlerde geçen yer zarfları şunlardır: munda, anda, şunda, uşunda, töben, alğa, āhiri, kayak, kayda, kaydan.

Munda

“Burada” anlamında kullanılan yer zarfı Çağatay Türkçesine “munda” (Eckmann, 1988: 88) şeklinde kullanılırken, Çağdaş Kırgız Türkçesinde de aynı anlamda “mında” (Kasapoğlu, 2005: 199) şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinlerde *munda* şeklinde aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

Örnekler:

Munda Şabdandan başka ādemler yazılmadı “*burada Şabdan’dan başka kişiler yazılmadı*” (M42/11).

Biri **munda** kaldı “*biri burada kaldı*” (M71/13), kütüphanesi **munda** kelime “*kurtulanları burada gelip*” (M76/14).

Munda Kırgızlar Şartının uluğlarını yaman işlerine çıdamazdan “*burada Kırgızlar Şartın büyüklerinin kötülüklerine dayanmadan*” (Ş057/08).

Munda bolğan çıkımdı kılursız hesap siz kalay “*burada olan gideri siz nasıl hesap edersiniz*” (Ş080/18).

Anda

“Orada” anlamında kullanılan *anda* yer zarfı Çağatay Türkçesinde (Eckmann, 1988: 88) ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde de aynı şekilde (Kasapoğlu, 2005: 199) kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örnek cümlelerde görülmektedir.

Örnekler:

Anda turdum sekiz ay “*orada kaldım sekiz ay*” (Ş028/19).

Anda cay künlerinde oturlar “*orada yazın otururlar*” (Ş062/20).

Yerni yaqdırıp **anda** turdı “*bu yeri beğenerek orada kaldı*” (Ş024/18).

Kalay molla **anda** barıp tursun vesselam “*hangi hoca orada yaşasın vesselam*” (Ş112/10).

Bir carım cıl **anda** turup... “*bir buçuk yıl orada kalıp...*” (M55/06).

Acal keldi bek karşı kalbadı **anda** er Şâlih “*ecel karşı geldi Er Salih orada kalamadı*” (M66/10).

Karakoñuznu surap **anda** olturdu “*Karakoñuz’u isteyerek orada oturdu*” (M76/16).

Beri

“Beri, bura” anlamında kullanılan *beri* yer zarfı Çağatay Türkçesinde kapalı /é/ sesiyle yazılırken (Eckmann, 1988: 88), Çağdaş Kırgız yazı dilinde normal /e/ sesiyle (Kasapoğlu, 2005: 199) aynı şekilde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de şu örneklerde görülmektedir.

Örnekler:

Andın **beri** karaÆız “*ondan beriye bakınız*” (Ş062/16).

Andın **beri** yakında çoÆ şaz “*onun beri tarafında büyük şaz*” (Ş062/17).

Şunda

“Burada” anlamında kullanılan bu yer zarfına Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde de “burada” anlamında kullanılan *şunda* yer zarfı örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Şunda şaldıÆ ekindi “*şurada ekin ektin*” (Ş074/07).

Uşunda

“Burada” anlamında kullanılan bu yer zarfına Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde de “burada” anlamında kullanılan *uşunda* yer zarfı örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Uşunda çıkdı Er Şabdan “*burada çıktı Er Şabdan*” (Ş068/22).

Şundan

“Oradan” anlamında *şu* işaret zamirinin *-dan* ayrılma hâli çekimiyle birleşmesinden oluşan bu yer zarfı incelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında yer zarfları bölümünde gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte *şundan* şeklinde yer zarfı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Şundan bir ādem keldi kaydın kelürsiz dēdi “*oradan bir kişi geldi nereden geliyorsunuz dedi*” (Ş116/02).

Alğa

“İleri, ön” anlamında kullanılan bu yer zarfına Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında yer verilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *alğa* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 284). İncelediğimiz metinde de hareketin ileride olduğunu gösteren *alğa* şeklindeki örneklere rastlanmaktadır.

Örnekler:

Her iş **alğa** kitmekde “*her iş ileri gitmekte*” (M30/05), **alğa** ötmekde “*ileri geçmekte*” (Ş046/18).

Umtulğun **alğa** basıp “*ileriye doğru çabala*” (Ş006/07), şol kadar **alğa** ketdi ki “*o kadar ileriye gitti ki*” (Ş047/04).

Alde

“İleri, ön” anlamında kullanılan bu yer zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *alde* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Beyānları **alde** kelür birbirden inşa'allah “*beyanları ileride gelir inşa'llah*” (M56/07).

Sayağ beyānı **alde** kelür “*Sayakların beyanı ileride gelir*” (M58/18).

Töben

“Aşağı” anlamında kullanılan bu yer zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *tömön* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 199, Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 375). İncelediğimiz metinde de *töben* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Şarbağış balasınan bir néçe mertebe **töben** bolse de... “*Sarıbağış oğlundan birkaç derece aşağı olsa da...*” (M54/07).

Kaydan

“Nereden” anlamına gelen *kaydan* soru zamirinin cümlede kullanımına göre bazen yer belirttiği görülmektedir. Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında yer zarfı bölümünde bu şekil yer zarfı gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *kaydan* şeklinde yer zarfı bölümünde de gösterilmiştir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 375). İncelediğimiz metinde de *kaydan* soru zamirinin *kaydan* şeklinde yer zarfı görevinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Kaydan Şart kelse hocemiz dégen “*Nereden Sart gelse hocamız demiştir*” (Ş106/02).

Kayağ

“Nere” anlamında kullanılan bu yer zarfı *ķayak* < *kay cak* “ne taraf” şeklinde gelişmiş olup cümlede yer-yön belirttiği görölmektedir.

Örnek:

Ķayak bolse Şol yaķdan Ķolbankul keldi Şoltadan “*nere olsa o taraftan Ķolpanklul geldi Soltadan*” (Ő079/02).

II.1.3.4.2. Zaman Zarfları

Fiili zaman bakımından niteleyen zarflardır. İncelediğimiz metinlerde de aşağıdaki zaman zarfları örneklerine rastlanmıştır.

Ķazır/ķaŐır

“Şimdi, Şu anda” anlamına gelen bu zaman zarfı Ķađatay TürkĶesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. ĶađdaŐ Kırgız yazı dilinde ise *azır* (Kasapoğlu, 2005: 200) şeklinde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde *ķazır* > *ķazır* > *azır* şeklinde kullanılmış örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Ķazır Şuan urđunıÆ ataķlısı “*Şimdi Suan halkının ileri gelenlerindedir*” (M29/10).

Ķazır imam bolıp Ķudāđa bendelik ķılmaķdadur “*Şimdi imamlık yaparak Ķudaya kulluk etmektedir*” (M71/04).

ĶaŐır baba ĶoldanĶan busuķların oñdađan “*Őimdi baba Ķoldonhan bozuk yoldakileri dūzeltmiŐtir*” (M66/18).

Ķazır/ķaŐır

Ķazır ĶurmanĶoce urđunıñ ũlkeni “*Őimdi Ķurmanhoce boyunun būyūklerindedir*” (M70/07).

Tūtūn eyesi bolup **ķazır** ķurđan atalmaķda “*hane sahibi olup Őimdi kurgan adlandırılmaktadır*” (M70/15).

Ķazır Ķacı ziyaretin ķılıp... “*Şimdi Ķac ziyaretini yaparak...*” (M22/17).

Başlığı **hazır** er Şabdan baktısı artık her yandan “*başkanı şimdi Er Şabdan bahtı artık her yandan*” (M67/05).

Hazır Kurmanhoce tuğanlardın alde körüngenibu zıtdur “*şimdi Kurmanhoce akrabalarımızın ileri geleni budur*” (M70/20).

Haşır tārīh yangi çıktı “*şimdi tarih yeni çıktı*” (Ş002/05), **haşır** Kırgız şolay boldu “*şimdi Kırgızlar öyle oldu*” (Ş010/12).

Azır

Bul uruğlar **azır** da taralmağda “*bu boylar şimdi de yayılmaktadır*” (M72/09).

Anda

“O zaman” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Eckmann ile Kasapoğlu’nda yer zarfı bölümünde ele alınırken, “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*”nda *anda* şeklinde zaman zarfı olarak ele alınmıştır (1980: 283). Bu zaman zarfı anda < a+ n+ da “o zaman” şeklinden oluşmuştur (Doyuran, 2019: 6). İncelediğimiz metinde hem yer zarfı hem de zaman zarfı şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Anda Bişkekde Raḥmetillah dégen kelip turğan idi “*o zaman Bişkek’te Rahmetullah adlı birisi gelmişti*” (Ş042/08).

Anda ‘ilm muhtaşardan tamām bolur boldu “*o zaman ilim muhtasardan tamamlanırdı*” (Ş046/19).

Anda Hoḥan zamanı “*o zaman Hokan zamanıydı*” (Ş067/22), **anda** ḥākim Hoḥandan “*o zaman ḥākim Hokanlı idi*” (Ş069/05).

Şonda

“O zaman” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde zaman zarfı şeklinde aşağıdaki örneklerde rastlanmaktadır.

Örnekler:

Ölümden **şonda** kütgazdı “*ölümden o zaman kurtardı*” (Ş069/05).

Aḥmaklıqđı **şonda** bilir “*ahmaklığı o zaman bilir*” (Ş019/07)

Şonda aytupdı... “*o zaman demiş...*” (Ş091/17).

Oşanda

“O zaman” anlamında kullanılan bu zaman zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte *oşanda* şeklinde zaman zarfı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Batır Şabdan **oşanda** ‘adâletli cân idi “*o zaman Batır Şabdan adaletli biriydi*” (Ş069/03).

İlgeri

“Önce, önceden, bir zamanlar” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde “ileri, ön” şeklinde yer zarfları içinde gösterilmiştir (Eckmann, 1988: 88). Çağdaş Türkçesi gramer kitaplarında örneklerine rastlanmasa da “önce, önceden” anlamında kullanılmaktadır. Argunşah ise Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi “önce” şeklinde değerlendirmiştir (2014: 143). İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi zaman zarfı olarak kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

İlgerki bizdin Kırgızdın ‘âdetlerinden idi “*bir zamanlar bizim Kırgızların geleneklerindendi*” (M53/01).

İlgeri babalarımız hanlıkılğan “*bir zamanlar babalarımız hanlık yapmışlardı*” (Ş016/15).

Keçke

“Akşama kadar” anlamında kullanılan *keçke* zaman zarfı Çağatay Türkçesi ile ilgili gramer kitaplarında gösterilmemişken, Çağdaş Kırgız yazı dilinde aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 283). İncelediğimiz metinlerde zaman zarfı şeklinde aşağıdaki örneklerde görülmektedir.

Örnekler:

Keçke atın tapmağanda “*akşama kadar atını bulamayınca*” (Ş109/14).

Bir gün **keçke** yoçalatzam “*bir gün akşama kadar kaybetsem*” (Ş109/16).

Keçke çaklı kelir idi “*akşama kadar doğru gelir idi*” (Ş061/02).

Bukün

“Bugün” anlamında kullanılan zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *bu gün* şeklinde kullanılmışken, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *bügün* şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde rastlamaktadır.

Örnekler:

Bukün kelip körse sırlarımızı... “*bugün gelip görse sırlarımızı...*” (§041/07)

Bukün bir at berse... “*bugün bir at verse...*” (§055/07).

Bukün eşik aldune mal kelse... “*bugün avlusuna mal gelse...*” (§055/20).

Bukün biraz oru bolğan idi “*bugün biraz hastaydı*” (§063/07).

Ertege

“Yarın” anlamında kullanılan zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *erte*, *erteñ* (Argunşah, 2014: 143), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *erteñ* (Kasapoğlu, 2005: 200) şeklinde kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde ise *erteñ* şeklindeki örneğine rastlanmayıp *ertege* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler

Ertege kelip alur dër iken “*yarın gelir alır dermiş*” (§041/08).

Ertege iki üç alur idi “*yarın iki üç fazla alır*” (§055/07).

Ertege üy artınan süyeklerin körer idiñiz “*ertesini evin arkasında kemiklerini görürdünüz*” (§055/20).

Āhiri

“Sonunda, nihayet, sonuç olarak” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *āhir* (son, sonra, en, sonunda) şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde *akırı* şeklinde kullanılıyor olsa da gramer kitaplarında örneğine rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinlerde de *āhiri* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Tarihlerin cıynavğa kirişipdi **āhiri** mümkün bolmağaç toktapdı “*tarihlerini toplamaya başlamıştır sonunda mümkün olmayınca bırakmış*” (§031/05).

Āhiri Kalmakkolna tüşüp ketdi “*sonunda Kalmaklara yakalandı*” (§084/08).

Evvel

“Önce, ilk” anlamına gelen bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *evvel* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *evvel* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Kırgız balasının **evvel** hacğa bargan bu zâtdur “*Kırgızlar arasında ilk hacca giden bu zattır*” (M36/19).

Kırgızdan **evvel** molla bolup... “*Kırgızlardan ilk hoca olup...*” (M46/17).

Evvel Kazak atalıp soñra Abile aıaldı “*önce Kazak sonra Abile adlandırıldı*” (M47/07).

Evvelā

“Önce, başta, ilk, ilk olarak” anlamına gelen bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *evvelā* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *evvelā* şeklinde bir yerde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Evvelā halk şekildi ‘ilm bilsin’ “*önce halk gibi ilim bilsin*” (Ş017/05).

Burun

“Önce” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *burna/burun* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 89). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *murun* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200). İncelediğimiz metinlerde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *burun* şeklinde kullanılmış örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Tört yüz yıl **burun** dünyağa kelipdi “*dört yüz yıl önce dünyaya gelmiş*” (M18/01).

Mundın yıl **burun** bala oqutğan molla malay hükminde idi “*bundan (bir) yıl önce çocuk okutanlar köle hükminde idi*” (Ş048/03).

Bul vaktde

“Bu zamanda, şimdi, şu anda” anlamında *bul* işaret zamiri ile *vakit* isminin birleşmesinden oluşarak cümle içerisinde zaman zarfı görevinde kullanılan bu şekil kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *bul vaktde* şeklinde zaman zarfı görevinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Bul vaktde ol yirni Issı köl ya'ni Isık köl deydür “*şimdi o yeri Issı göl yanı Isık Köl derdi*” (Ş024/18).

Bul vaktde çoÆ Bağış dérler “*şimdi Çon Bağış derlerdi*” (Ş028/12).

Bul vaktde tamam şeri'ât yolu bilinip 'ilim oğu şol kadar alğa ketdi “*şimdi şeriyat yolu bilinip ilim o kadar ileriye gitti*” (Ş046/17).

Bul vaktde barı keldi “*şimdi hepsi geldi*” (Ş092/03).

Bul vaktde bir neçe urğlarğa taralğandır “*şimdi birçok boya bölünmüştü*” (M17/17).

Bul arada/şol arada

“Bu zamanda” anlamında *bul* ve *şol* işaret zamiri ile *arada* ismiyle birlikte zaman zarfı görevinde kullanılan bu şekil çalışmamıza kaynak olarak kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *bul arada*, *şol arada* şeklinde örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Bul arada başına bir türlü yamanlık kelip cevapğa kriptar bolmağan “*Bu arada/bu zamanda başına bir çeşit kötülükler gelerek sorguya griftar olmamıştır*” (Ş054/07)

Şol arada Almatığa Rusle tüşüp turdu “*O arada/o zamanda Almatı'ya Ruslar inmişti*” (Ş042/08)

Her vakt

“Her zaman” anlamında *her* belirsiz sıfatı ile *vakit* isminin birleşmesinden oluşan bu zaman zarfı incelemede kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında

gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise cümle içerisinde *her vaqt* şeklinde zaman zarfı görevinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Her vaqt hanğa selamğa barganda “*her zaman hana selama gittiğinde*” (Ş057/05).

Yamanlar **her vaqtde** şulay kıtur “*kötüler her zaman böyle yaparlar*” (M32/08).

Ol vaqtde

“O zaman, o vakt” anlamında *ol* işaret zamiri ile *vaktin* birleşiminden oluşarak - da enklitiği ile genişlemiş cümle içerisinde fiili zaman bakımından niteleyerek zaman ifade ettiği görülmektedir. İncelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekil örneğine rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de *ol vaqt* şeklinde zaman zarfı ifade eden örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Halk yolğa kire başladı **ol vaqtde** ‘ilm tamām bolur idi “*halk doğru yola girmeye başladı o zaman ilim tamam olurdu*” (Ş046/13).

Ol vaqtde azraq hâkim bolse sultân der idi “*o zaman biraz hâkim olsa sultan derlerdi*” (Ş042/14).

Ol vaqtde Toĸo Kırgız başlıkı idi “*o zaman Toko Kırgızların yöneticisi idi*” (Ş088/19).

Ol vaqtde Adigine Tagay Oş üstünde Kirmetav Şarbilde idi “*o zaman Adigine, Tagay Oş şehrinde Kerme-Too Sarbelde idi*” (Ş107/05).

Ol vaqtde Ketmendöbe Ancıyan cirlep turġan “*o zaman Ketmen-Töbö Ancıyanı yerlemekteydi*” (M27/08).

Ol zaman

“O zaman” anlamında *ol* işaret zamiri ile *zaman*’ın birleşmesinde oluşarak cümle içerisinde fiili zaman bakımından niteleyerek zaman zarfı görevinde kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinde *ol zaman* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Atekeden taralğan Cantay birlen Ormanhan özkın idi **ol zaman** “o zaman Atake soyundan gelen Cantay ile Ormon Han yaşamuştı” (§068/20).

Şol vaqt

“O zaman, o vakit” anlamında *şol* işaret zamiri ile *vakit* zaman isminin birleşmesiyle cümle içerisinde zaman ifade etmektedir. İncelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *şol vaqtde* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Şol vaqtde balaların çağırıp naşihatlerin aytıp “o zaman çocuklarını çağırarak nasihat etip...” (§063/14).

Şol vaqtde bir ādem yolğa çıkısa MaÆgolmin der idi “o zaman bir insan yola çıkınca Moğolum derdi” (§105/18).

Şol vaqtde keldi “o zaman geldi” (§107/05).

Zamanında

“Bir zamanlar, bir zaman, zamanında, vaktinde” anlamında cümle içerisinde fiili zaman bakımından niteleyerek cümlede zaman zarfı görevinde kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *zamanında* şeklinde zaman ifade ettiği örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Ketüne yeti yıl çemeli boldu **zamanında** Narın қалasına turğan “gittiğine yedi yıl kadar oldu zamanında Narın şehrinde oturuyordu” (§111/16).

Hunduk da **zamanında** davletli ādem bolup curt ağası bolğan “Hunduk bir zamanlar zengin olup yurt ağası olmuştı” (M23/14).

Vaktinde

“Zamanında, vaktinde” anlamında cümle içerisinde fiili zaman bakımından niteleyerek cümlede zaman zarfı görevinde kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesi ve

Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *vaqtinde* şeklinde zaman ifade ettiği örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Niyaz bek **vaqtinde** curt ağası bolğan “*Niyazbek bir zamanlar yurt ağası idi*” (M28/09).

Erterek

“Erkence, daha önce” anlamında cümle içerisinde zaman ifade etmektedir. İncelediğimiz metinde bir örnekte *erterek* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Erterek eger toqup atın miner “*erkence eğerini dokuyup atına biner*” (M07/15).

Dayma

“Her zaman, devamlı, sürekli” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *dāyim/dāyimā* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de “her zaman” anlamında *ar dayım/dayıma* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200). İncelediğimiz metinde de *daima* şeklinde kullanılmış iki örneği görülmektedir.

Örnek:

Daima kitap curnal karaqan “*her zaman kitap dergi okurdu*” (Ş038/14).

Daima Kırgız yigitler birlen oyun temaşah oynap yürmek kuş salmaq av avlamak birlen meşgul boldu “*her zaman Kırgız yiğitleri ile birlikte eğlenerek, kuşla avlanmakla meşgul idi*” (Ş122/14).

Künige

“Her gün” anlamında kullanılan zaman zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *künigö* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200). İncelediğimiz metinde de *künige* şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Ketip turdı **künige** “*gider idi her gün*” (Ş074/01), kelip turğan **künige**... “*her gün gelen...*” (Ş074/02), tüşüp turğan **künige**... “*her gün gelen...*” (Ş074/03).

Şunçeliğ köp mal **künüge** toqtamasdan kelip turar idi “*bu kadar hayvan her gün durmadan gelirdi*” (§055/04).

Künige néçe miÆsom qolına kelse “*her gün ne kadar bin som eline geçse*” (§055/02).

Dört cār ketken dünya yeryüzünde cānvar ketip yatar **künige** “*dört yarın gittiği dünyadan her gün canlılar gitmektedir*” (§066/22).

Tünüge

“Her gece” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *tünüge* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Yetmez idi **tünüge** “*yetmez idi gece için/gecelik*” (§074/02), citmez idi tünüge (§074/03).

Küninde

“Her gün” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *küninde* şeklinde zaman belirttiği örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Davleti ketken **kününde** “*devleti gittiği her gün*” (§070/02).

Muhtaclar muÆ aytıp alıp turçu **küninde** “*ihtiyaç sahipleri alırlardı her gün*” (§070/11).

Kañçe kelse divāne ağdan alğan **kününde** “*ne kadar divane gelse her gün at alırdı*” (§070/14).

Küzde

“Güzün” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir (Eckmann, 1988: 89; Argunşah, 2014: 143). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *küzdö* şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 606). İncelediğimiz metinde de *küzde* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

KeÆ Çüy ata içine **küzde** tüşüp aş bergen “Çüy içinde güzün gelerek yemek verdi” (Ş077/12).

Keler **küzde** berarmiz dép... “gelecek güzün öderiz diye...” (Ş013/05).

Kıçey kündüz

“Gündüz gece, her zaman, devamlı olarak” anlamına gelen zaman zarfı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde *kıçey kündüz* şeklinde kullanılan örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Kıçey kündüz millet hizmetlerne meşğul bolmaqda “*gündüz gece/her zaman milletine hizmet etmekle meşğül idi*” (Ş128/14).

Künbekün

“Her gün, devamlı, sürekli” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de iki örneği rastlanmaktadır.

Örnekler:

Künbekün yahşılık ‘âdetlerin başlap “*her gün/aksatmadan iyilikler yaparak*” (M35/15).

Künbekün Dunganlar artulmaqda “*gün geçtikçe/gittikçe Dunganlar artmaktadır*” (M76/16).

Künbekün davleti artılmaqda “*gün geçtikçe/devamlı zenginleşmekte*” (M35/10).

Künden kün

“Gün geçtikçe, devamlı, sürekli” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında da gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *künden kün* şeklinde kullanıldığı örnekler görülmektedir.

Örnekler:

Künden kün artılmaqda “*her gün/devamlı artmakta*” (M09/04).

Künden kün fakirlenmekde “*her gün fakirleşmekte*” (M27/15).

Künden künhudāğa bendelik kılıp “*her gün Hudaya kulluk ederek*” (M33/18).

Künden kün abroyları artılmağda “*gün geçtikçe saygı kazanmaktadır*” (Ş045/15).

Balaların ‘ilm yolına yürüzüp **künden kün** hudāğa bendelik kılıp... “*çocuklarını bilim yolunda eğiterek, gün geçtikçe hudaya kulluk edip...*” (Ş039/05)

Künde

“Her gün” anlamına gelen bu zaman zarfına Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında rastlanmamaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında ise *kündö-kündö* şeklinde gösterilmiştir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 283). İncelediğimiz metinde de künde şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Künde cıyun kurulğan “*her gün şenlik düzenlenen*” (Ş067/02).

Künde alsa tükenmez “*her gün alsa bitmez*” (Ş076/13).

Dünyah toğrulı **künde** kaççe ādemlerğa töküp berip turur idi “*dünya hakkında her gün birçok insana söylerdi*” (Ş054/08).

Erte keçin/erteli keç

“Gündüz akşam, sabah akşam” anlamında kullanılan bu zaman zarfına Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında yer verilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *erteli keç* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200). İncelediğimiz metinde de bir örnekte *erte keçin* ve *erteli keç* şeklinde kullanılmıştır.

Örnek:

Du‘āda bol **erte keçin** “*sabah akşam/her zaman dua et*” (Ş075/17).

Erteli keç du‘āda bolup köÆülden çıkarmaz tiyüş “*sabah akşam/her zaman dua ederek unutmamamız lazım*” (Ş049/09).

Küni tüni

“Gündüz gece” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da *tün kün, tüne kün* (1988: 89), Argunşah’da *tün ü kün, tüne kün, tün kün* (Argunşah, 2014: 143) şeklinde gösterilmiştir. Çağdaş Kırgız yazı

dilinde *kün-tünü*, *kündür-tündür* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 283).

İncelediğimiz metinde de küni tüni şeklinde kullanılmış şekli görülmektedir.

Örnek:

Calbarıp **küni tüni** tikdegen “*yalvarıp gece gündüz bakan*” (§073/01).

İmdi

“Şimdi” anlamında kullanılan zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *émdi* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 89). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *emi* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 283). İncelediğimiz metinde de imdi şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

İmdi iki yüz tütün çemede “*şimdi iki yüz hane civarında*” (§084/10).

İmdi Çerikden “*şimdi Çerik'ten*” (§111/02), imdi söz başına barayık “*şimdi söz başına gelemim*” (§120/07).

İmdi ulı yüzni beyân édeçekmiz “*şimdi de ulu yüzden bahsedeceğiz*” (§121/13).

Endi

“Şimdi” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *émdi* (Eckmann, 1988: 89), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *emi* şeklinde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinlerde *imdi* zaman zarfı ile birlikte *endi* şeklinin de kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Du ‘ākıl **endi** bizge tuğanlarım “*şimdi duat et bize kardeşlerim*” (M04/14).

‘Aql yigit **endi** oyla “*akıllı yiğit şimdi düşün*” (§014/03).

Ey tuhanlar **endi** oyla “*her kardeşlerim şimdi düşünün*” (§014/05).

émdi

Örnek:

Tüş **émdi** namaz vaqti bugün cum‘a mart “*şimdi öğle vakti bugün Cuma mart ayı*” (§063/01).

értke

“Yarın” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *érteÆ* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 89). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *erteñ* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200). İncelediğimiz metinde ise *értke* şeklinde kullanılmış örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Қазақ җақылған оқу şekildi бу күн бир yerde bolsa **értke** икинчи yerden көрүнген “Kazak şimşek gibidir bugün bir yerde olsa yarın başka yerde yerde görünür” (Ş040/12)

Қақан

“Ne zaman” anlamında *қақан* soru zarfının incelediğimiz metinde zaman zarfı görevinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnek:

Қақан kelse yol ачық “*ne zaman gelse yol ачық*” (Ş070/13).

Қақан bolsa vaşifesi “*ne zaman olsa vazifesi*” (Ş010/16), **қақан** şuğa түşер bolsa “*ne zaman suya girecek olsa*” (Ş033/19).

Keç

“Geç” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *kéç* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 143). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *keç* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200). Metinde de aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Bir bahāne tavıp yāki **keç** yedkirip şol sebebli hāllarmız bek hālsiz bir hālde қалdı “*bir bahane bularak veya geç ulaştırdığından hālimiz pek hālsiz bir hāle düştü*” (Ş058/20).

Kéyin~kiyin

“Sonra” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesinde *kéyin* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 143). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *kiyin* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 200).

İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi hem *kéyin* hem de *kiyin* şekillerinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Katardan **kiyin** kaldık “*kafiledengeri kaldık*” (M06/19).

Bir sâ‘at **kéyin** qarap turalmay “*bir saat sonra bekleyemedem*” (M17/03).

Kiyinçe

“Sonradan” anlamında kullanılan bu zaman zarfı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte görülmektedir.

Örnek:

Sıracdin **kiyinçe** bayuf birinçi inşafılı bir zâtdur “*Sıracdin sonradan zengin olup ilk inşafılı bir zattır*” (M57/07).

II.1.3.4.3. Durum Zarfları

Ƙayta

“Tekrar” anlamında kullanılan bu durum zarfı incelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *kayta* şeklinde durum zarfı olarak kullanılırken (Azırcı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 376) Kasapoğlu’nda zaman zarfı içerisinde gösterilmiştir (2005: 200). Metinlerde ise *Ƙayta* şeklinde durum zarfı görevinde kullanıldığı örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Ƙayta keldi “*tekrar geldi*” (Ş057/13), Ƙayta kelip “*tekrar gelip*” (M05/15).

Ƙayra

“Tekrar” anlamında kullanılan bu durum zarfı incelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *kayra* şeklinde kullanılmaktadır (Başdaş vd., 2016: 148). Metinlerde ise *Ƙayra* şeklinde kullanıldığı örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

ķayra keler kün bolsa “tekrar gelecek gün olsa” (§071/17), ķayra ķarap ķaçmağan “tekrar geriye bakıp ķaçmayan” (M25/03).

Bara bara

“Git gide” anlamında zarf-fiil eki ile oluşan bu durum zarfı Ćaĝatay Türkçesi ile Ćaĝdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinlerde ise *bara bara* şeklinde durum zarfı görevinde kullanılan örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Çıkıldıķ bala bolğan üçün Çıkıldıķ dégen **bara bara** Çıkıldıķ atalıp ketken “hareketli çocuk olduğu için git gide Çakıldıķ adlandırıldı” (M47/12).

Cānın baĝar iken dép Canķoraz ataldı **bara bara** Canĝoraz ataldı “kendi canına bakabilecekmış diye git gide Cangoraz diye adlandırıldı” (M55/18).

Ķursadı çoñ bolğan üçün çerdegey bala dégen **bara bara** Ćerik atalğan “karnı büyük olduđu için git gide Ćerik diye adlandırıldı” (M59/07).

Ķırgızçe

“Ķırgızca” şeklinde Ćaĝdaş Kırgız yazı dilinde durum zarfı görevinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 377). Ćaĝatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Uķeskevay cenāpları **Ķırgızçe** ökürüp barıpdı “Uķeskovoy cenapları Ķırgızca hıķtırarak varmış” (§111/17).

Zorĝa/sorĝa

“Zorla” anlamında kullanılan durum zarfı Ćaĝatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Ćaĝdaş Kırgız yazı dilinde ise buna yakın anlamda *arañ* (zorla) durum zarfının kullanıldığı görülürken (Kasapoĝlu, 2005: 202), *zorgo* şeklinde kullanıldığı da görölmektedir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 376). İncelediğimiz metinde de *sorĝa* ve *zorĝa* şeklinde durum zarfı görevinde kullanıldığı bir örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Bir yarıtk bulğarı **zorğa** iki masi çıkğandan “*bir buçuk deri zorla bir çarık çıktığından*” (M43/15)

Şurakğa kelgen âdemlerden öz atasın ismin **sorğa** tapğan şekildi “*sorguya gelen insanlardan kendi babasının ismini zor bulmuş gibi*” (§030/15).

Yağşi

“İyi” anlamında kullanılan durum zarfi Çağatay Türkçesinde *yağşi* şeklinde kullanılmıştır (Edem Uçar, 2011: 407). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *cakşı* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 201). İncelediğimiz metinde ise *yağşi* şeklinde görülmektedir.

Örnekler:

Nādan bolsa **yağşi** bolmaz “*Nadan ise iyi olmaz*” (§011/18).

Şeyhleri **yağşi** bilmeze de aytalar ötkenge néçe miÆ yıl dēp “*şeyhleri iyi bilmeze de öldüğüne birkaç bin yıl yıl diye söylerler*” (§118/16).

Yağşilep

“İyice” anlamında kullanılan bu durum zarfi Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bazı isimler ve vasıf isimleri -LAp/-LOp ekleri alarak durum zarfi durumuna gelerek *cakşılap* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 201). İncelediğimiz metinde de *yağşi+ lep* şeklinde kurulan bir örneği görülmektedir.

Örnek:

Mombek ölmeze busuğluklar **yağşilep** tınçlanmazmış “*Mombek ölmeze kötülükler iyice durmazmış*” (§128/03).

Çala

“Yarı, yarım olan” anlamında kullanılan bu durum zarfi incelemede kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Metinlerde de *çala* şeklinde durum zarfi görevinde bir örneğine rastlanmaktadır.

Örnek:

Anı şeyhler Hızhan der Oğuz dēgendi **çala** bilip kalğan “*ona şeyhler Hız Han derler Oğuzu eksik biliyorlar*” (§118/18).

Boşka

“Boşa, boşuna” boşa gitmek şeklinde kullanılan bu durum zarfı gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise bir örneği görülmektedir.

Örnek:

Öznen başka âdem bilürlik imez şol bilimlik **boşka** ketdi şoÆğa bir eâer bolup kalmadı “*kendinden başka insan bilecek değil, o kadar bilim boşa gitti, bir eser olarak kalmadı*” (Ş045/08).

Sizçilep

“Sizcileyin” anlamında durum zarfı görevinde kullanılmaktadır (Ergin, 1993: 260). Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *sizçilep* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Men cenaze namazın oquhanların körgenim bar **sizçilep** yığılıp oquğanı yoq idi “*ben cenaze namazını kıldıklarını görmüştüm sizin gibi secde yaparak kılmazlardı*” (Ş048/20).

Sizçilep mu‘allim aldırğan artıñızda kim bolat “*sizin gibi öğretmen aldiracak arkanızda kim olacak*” (Ş075/01).

Evvelkıçe

“Evvelkiçesine” şeklinde durum zarfı görevinde kullanılmıştır. Kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *evvelkıçe* şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Evvelkı cavkerlikge üyrenen halkımız birbirine yamanlık kılor bolsa **evvelkıçe** kılop baş bermay turdılar “*dahaeskiden savaşmaya alışık olan halkımız birbirine kötülük yapacak olsa eskisi gibi baş eğmiyorlardı*” (Ş059/06).

Kezek kezek

“Sırayla” anlamında hareketin tekrarlanma özelliğini bildiren bu durum zarfı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Metinde de *kezek kezek* şeklinde görülmektedir.

Örnek:

Pristof cenābları merhumdın meytin **kezek kezek** şaldatlarğa baqdırıp hıdmetler éttdi “*Pristof cenapları merhumun cenazesini sırayla askerlere baktırarak hizmet etti*” (Ş064/13).

Şaf şaf

“Sırayla, saf saf şeklinde” hareketin devamlı tekrarlandığını bildiren bu durum zarfı incelediğimiz metinde *şaf şaf* şeklinde kullanılmıştır.

Örnek:

Şaf şaf bolup Kırgızlar kele berdi uşunday “*şaf şaf şeklinde/sırayla Kırgızlar gelmeye başladı*” (Ş079/10).

Tez

“Çabuk, derhâl, tez” anlamında hareketin akışını vasıflandıran bu durum zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *tez* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 201; Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 376).

Örnek:

Hātun balalarınıñ ingiranu şızlanu muÆlenuleri işitilip namaznı **tez** oqup çıqdılar “*kadın, çocuklarının ağlamaları işitilip namazı hızlı okuyup çıktılar*” (Ş064/04).

Hemen

“Hemen, derhâl aynı anda, birden” anlamına gelen zaman zarfı Çağatay Türkçesinde kullanılırken (Argunşah, 2014: 144), Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır. Bunun yerine “hemen” anlamında *daroo* kelimesi kullanılmaktadır (Başdaş vd., 2016: 148). İncelediğimiz metinde de bir örnekte durum zarfı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Kelgen birlen de **hemen** biylikge saylanıp “*geldiği gibi hemen yönetime seçilip*” (M37/07).

Bikārdan bikār

“Boşu boşuna” anlamında kullanılan bu durum zarfı incelemede kullanılmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *bikārdan bikār* şeklinde iki örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Yazuçı tahmin kıılır **bikārdan bikār** yazmazlar “*yazar tahmin eder boşu boşuna yazmaz*” (§117/13).

Bikārdan bikār yatıp uyku birlen ‘ömür ötkergen balası yok’ “*boş boş yatıp uyku ile ömür geçiren çocuğu yok*” (§128/17).

Yıldan yıl/yılğa

“Yıldan yıla” şeklinde hareketin devamlı tekrarlandığını belirten bu durum zarfı Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir.

Örnekler:

Partiyelik bazıp ketdi yıldan yılığa aşıp ketdi “*Particilik yayıldı, yıldan yıla çoğaldı*” (§010/06).

Zakir damlanıÆ hayret sayesinde taralmanı yıldan yıl artılmaқта bolup... “*Zakir hocanın gayreti sayesinde dağılmadı yiladan yıla çoğalmakta olup...*” (§047/14).

Yıldan yıl mertebesi artılıp hanğa yine yoluқта bolup ketdi “*Yıldan yıl derecesi yükselerek hanla yine görüşmek için gitti*” (§057/07).

Yıldan yıl tolmaқта köbeymekte boluptur “*Yıldan yıla çoğalmakta ve artmakta*” (M76/05).

Şunday

“Şöyle” şeklinde kullanılan durum zarfı Çağatay Türkçesinde *şundak* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *uşunday* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 201). İncelediğimiz metinde ise *şunday* şeklinde kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.

Örnek:

Mundın evvel Kırgız şunday bir camanda idi ki “*Bundan evvel Kırgızlar şu kadar kötü durumda idi ki*” (Ş046/08).

ķumarġa utdurġan imiş aķmak bolse şunday bolsun “*ķumarda kaybetmiş ahmak olsa şöyle olsun*” (M49/12).

Şolay/ şulay

“Öyle, böyle” anlamında kullanılan bu durum zarfları Çaġatay Türkçesi ile Çaġdař Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediġimiz metinde ise *şulay*, *şolay* şeklinde durum zarfı görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Aķmaklık ‘alāmeti şolay bolur “*Aķmaklıġın alameti şöyle olur*” (M09/06).

Yamanlar her vaķtde şulay ķılır “*Kötüler her zaman şöyle yapar*” (M32/08).

Munday

“Böyle, bunun gibi” anlamında kullanılan bu durum zarfı Çaġatay Türkçesinde *mundak* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çaġdař Kırgız yazı dilinde ise *munday* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoġlu, 2005: 201). İncelediġimiz metinde ise *munday* şeklinde durum zarfı görevinde kullanıldıġı bir örneġi görölmektedir.

Örnek:

ķırgızdan munday bolmaġan “*ķırgızdan böyle olmamıştır*” (Ş066/18).

II.1.3.4.4. Miktar Zarfları

Miktar zarfları; zarf, sıfat ve fiillerin önüne gelerek miktar ve derece bildirirler. Kullanmış olduġumuz Çaġatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann zarf kısmından miktar zarflarını belirtmemiştir. Argunşah ise zarf kısmında azlık-çokluk (miktar) zarfları bařlıġı altında ele almıştır. Kullanmış olduġumuz Çaġdař Kırgız yazı dili gramer kitaplarında ise zarflar kısmında miktar zarfları olarak ele alınmıştır.

Ĥup:

“İyi, Ĥup, pek, gayet” anlamında gelen bu miktar zarfı kullanmış olduġumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çaġdař Kırgız yazı dilinde *ķup* (Yudahin, 1988:

522) şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de *hup* şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Tārihin kün şekildi bilürsin **hup** “*tarihini gün gibi bilirsın pek*” (Ş005/08).

Dalay

“Pek çok” anlamında kullanılan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *dalay* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 202). İncelediğimiz metinde de *dalay* şeklinde sıfatların önüne gelerek miktarını bildirdiği bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Uğarsız **dalay** sonun kep “*pek çok güzel sözler duyacaksınız*” (M64/11).

Habdan

“Çok” anlamında kullanılan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *abdan* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 202). İncelediğimiz metinde de bir örnekte *habdan* şeklinde kendinden sonra gelen sıfatın derecesini bildirdiği örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Bātır Şabdan **habdan** artık ādem kim bolğan yürgen yeri toy bolğan “*Batır Şabdan çok ileri gelen bir insan ki bulunduğu yer düğündü*” (Ş066/16).

Bek

“Pek” anlamında kullanılan bu miktar ve derecelendirme zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *bek* şeklinde aşağıdaki örneklerde olduğu gibi kendinden sonra gelen fiil ve sıfatların miktarı ile derecesini bildirmektedir.

Örnekler:

Bek kerek “*pek lazım*” (Ş021/15, Ş031/18), iman İslam **bek** bilet “*iman İslam pekiyi bilir*” (Ş074/18), **bek** şabırlı ‘adāletli **bek** va’dli bir cigitdür “*pek sabırlı adaletli ve pek vaadli bir yiğittir*” (M24/15), başlıka **bek** vā’deli “*yönetimde pek*

vaatli” (§045/15), **bek** hâlsiz bir hâlde kaldı “*pek hâlsiz bir hâlde kaldı*” (§059/01), **bek** yavaşkanah âdem idi “*pek sakin bir insandı*” (§060/10), naşihatı boluçı idi **bek** kuat “*nasihatı pek kuvvet olurdu*” (§071/10), **bek** az tütün “*pek az haneli*” (§090/13).

Hîç

“Hîç” anlamında kullanılan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *hîç* şeklinde kendinden sonra gelen fiillerin miktarını bildirdiği örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Hîç kanmadı uyğuları “*uyğuları hiç kanmadı*” (§012/04), ‘ilmsiz orunda **hîç** bolmadı “*ilmsiz yerde hiç bulunmadı*” (§015/13), **hîç** tapulmaz Kırgızdan “*Kırgızdan hiç bulunmaz*” (§069/17).

Az

“Az” anlamında kullanılan bu miktar zarfı Çağatay Türkçesinde *az* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *az* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 202). İncelediğimiz metinde de *az* şeklinde fiillerin önünde gelerek miktar bildirdiği örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Az bolsa da sizlerge naşihatım “*az da olsa sizlere nasihatım*” (§008/02).

Az imezsiÆ her bir halk min hesābıÆ teñ “*az değılsin her halk ile hesabın aynıdır*” (§016/19).

Az bolsa miÆ üylik “*en az bin haneli*” (§033/03).

‘İlm dégen nesre **az az** surap halk yolğa kire başladı “*az az ilim öğrenerek halk doğru yola girmeye başladı*” (§046/12).

Başka tilden hem **az** kirdi “*başka dilden de az girdi*” (§123/05).

‘Ömrleri **az** bolıp kaytmaz seferne köçdiler “*ömrü az olup öbür dünyaya göç ettiler*” (M37/19).

Oğuğan Kırgızda er balalar da **az** tapulur “*Kırgızlarda okuyan erler de az bulunur*” (M38/09).

Mol

“Bol, çok” anlamında kullanılan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *mol* şeklinde miktar bildirdiği bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Şolta tuhan **mol** keldi “*Solta kardeşlerimizden çok geldi*” (Ş079/05).

Kem

“Az, eksik” anlamında kullanılan bu miktar zarfı da kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *kem* şeklinde miktar bildirdiği bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Haşır âdem **kem** kelgen biz eşitip bilgenden “*şimdi insan az geldi biz bildiğimizden*” (Ş070/04).

Köp

“Çok” anlamında kullanılan bu miktar zarfı Çağatay Türkçesinde *köp* (Argunşah, 2014: 144), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *köp* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 202). İncelediğimiz metinde de *köp* şeklinde miktar bildirdiği örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Falan tuğumu **köp** bola “*falancanın nesli çok olur*” (Ş034/05).

Bu uruğlar **köp** boladur “*bu boylar çoktur*” (Ş035/11).

Ornunda kalıp **köp** aç boldu “*yerinde kaldı ve çok aç kaldı*” (Ş036/06).

Kimizni **köp** içip uktap kalğan “*kimizi çok içip uyuyup kaldı*” (Ş036/13).

Şadakanı **köp** bergen “*sadakayı çok verdi*” (Ş067/04).

Çerik tuhanlar ma‘rifetden **köp** alıs “*Çerik kardeşlerimiz marifetten çok uzaktır*” (Ş111/19).

Faydasi halkğa **köp** tiygen “*faydası halk için çok oldu*” (M67/10).

Azrağ

“Daha az, azıcık, biraz” anlamında kullanılan bu miktar zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *+(I)rAAk* eki vasıf isimlerine gelerek onların azlığını çokluğunu, derecesini bildiren zarflar yapar (Kasapoğlu, 2005: 202). İncelediğimiz metinde de *azraḳ* şeklinde kullanıldığı örnek bulunmaktadır.

Örnekler:

Azraḳ Namangan üstünde “*azıcık Namangan üzerinde*” (Ş033/06).

Ol vaktde **azraḳ** ḥâkim bolse sultân der idi “*o zaman biraz hâkim olsa sultan derdi*” (Ş042/15).

Balalarğa **azraḳ** cân kirdi “*cocuklar biraz canlanmaya başladı*” (Ş047/18).

Lekin bâtır ḥacınıÆ da ḥâli **azraḳ** beyân kılundı “*batır hacının da durumu biraz beyan edildi*” (M42/13).

Uşunçelik

“Bu kadar” anlamında kullanılan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *uşunçalık* şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 377). İncelediğimiz metinde de *uşunçelik* şeklinde miktar zarfı görevinde kullanılmış bir örneği mevcuttur.

Örnek:

Akşakaldap yazdım min **uşunçelik** bolur dép “*yaşlarına göre yazdım bu kadar olur diye*” (Ş078/19).

Şunçelik

“Bu kadar, o kadar” anlamında kullanılan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *şunçelik* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Şunçelik mertebesi aşır turar idi “*mertebesi öyleyüksekti ki*” (Ş054/09).

Mollalarını **şunçelik** ‘izzet kıla “*hocalara öyle izzet eder ki*” (Ş106/12).

Şunçelik bilümdü idi ki “*öyle bilimli idi ki*” (Ş107/10).

Bahıl ādemdi **şunçeliĸ** düşman köredi ki “*bakıl insanı öyle düşman görür ki*” (Ş056/07).

Şunçeliĸ köp mal künüĸe toĸtamasdan kelip turar idi “*pek çok hayvan her gün durmadan gelirdi*” (Ş055/04).

Şunçe

“Şu kadar” anlamında *şu* işaret zamiri ile *-çe* eşitlik hâlinin birleşmesinden oluşan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çaĸatay Türkçesi ve Çaĸdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *şunçe* şeklinde miktar zarfı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Doslık kılu **şunçe** bola “*dostluk etmek ancak öyle olur*” (Ş019/20).

Şunçe ‘âşık körediki “*öyle âşık oluyor ki*” (Ş056/09), beyān kıldım şunçesin (Ş083/03).

Munçe

“Bu kadar, bunca” anlamında *bu* işaret zamiri ile *-çe* eşitlik hâlinin birleşiminden oluşan bu miktar zarfı kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte *munçe* şeklinde miktar zarfı görevinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Ne kerek **munçe** yatmak “*bunca yatmakne gerek*” (M06/20).

Ançe

“O kadar” anlamında kullanılan *bu* miktar zarfı *al* işaret zamiri ile *-çe* eşitlik hâli ekinin birleşmesinde oluşmuştur. İncelemede kullanmış olduğumuz Çaĸatay Türkçesi ve Çaĸdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *ançe* şeklinde örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Ançe fark ĸay cinsden bolse de tabuladı “*o kadar fark hangi cinsten de olsa bulunur*” (Ş123/10).

Hep

“Bütün, hepsi” anlamında kullanılan bu miktar zarfı incelemede kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *hep* şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Ketken anıÆ **hep** kemali “*kemali hep gitti*” (Ş009/03).

Biraz

“Biraz” anlamında kullanılan bu miktar zarfı Çağatay Türkçesinde *biraz* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde *biraz* şeklinde kullanılsa da kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Onun yerine “biraz” anlamında *az-maz* şekli gösterilmiştir (Kasapoğlu, 2005: 202; Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 377). İncelediğimiz metinde de *biraz* şeklinde bol miktarda miktar zarfı görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Biraz artda kalmak bolse de “*biraz geride kalmış ise de*” (M34/18).

Biraz beyân kılmamız “*biraz beyan edeceğiz*” (M49/18).

Töbende **biraz** yazıldı “*aşağıda biraz yazıldı*” (M63/09).

Biraz cırlağanı bardur “*biraz şarkı söylemesi de vardır*” (M30/05).

Zamanımızdın hālnen **biraz** haberdar bolse de “*zamanımızın durumundan biraz haberdar olsa da*” (M37/09).

Biraz oru bolğan idi “*biraz hastalandı*” (Ş063/07),

Kañçe

“Ne kadar, kaç” anlamında kullanılan *kañçe* soru zarfı (Kasapoğlu, 2005: 203) incelediğimiz metinde fiillerin önüne gelerek miktar bildirdiği görülmektedir.

Örnekler:

Kañçe kelse divāne atdan alğan kününde “*divane ne kadar gelse her günüat aldılar*” (Ş070/14).

Kañçe kelgen dünyanı bir de kıızıq körmediñ “*dünyayı ne kadar gelse de bir kere ilgilenmedin*” (Ş073/20).

Kañçe izdeseÆ tabulmaz “*ne kadar arasan bulunmaz*” (Ş075/04).

ƘançeliƘ

“Ne kadar” anlamında kullanılan bu soru zarfı (Kasapoğlu, 2005: 203) incelediğimiz metinde sıfatların önüne gelerek miktar zarfı görevinde kullanıldığı görölmektedir.

Örnekler:

Elçilerdin yamanlıƘnan **ƘançeliƘ** ziyān irişdi “*elçilerin kötölüklerinden ne kadar zarara uğradı*” (M32/06).

Ayte bersem **ƘançeliƘ** söz tabılar “*ne kadar(nice)söylesem de söz bulunur*” (ř083/01).

BirbiriniÆ **ƘançeliƘ** řesāpnan ģaberdar bolup “*birbirinin sayısından ne kadar haberdar olup*” (ř122/01).

şol Ƙadar

“O kadar” anlamında kullanılan miktar zarfı kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise “o kadar” anlamında *uřunçalıƘ*, *oşonçoluk* şeklinde miktar zarflarının kullanıldığı görölmektedir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 377). İncelediğimiz metinde de *şol Ƙadar* şeklinde miktar zarfı görevinde kullanılmış örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Bul vağtde tamam şeri‘āt yolu bilinip ‘ilim oğu **şol Ƙadar** alđa ketdi “*bu zamanda şeriyat yolu bilinip ilim okumak o kadar ilerledi*” (ř046/18).

Ƙrat **şol Ƙadar** alđa ketdi ki “*Kıraat o kadar ilerledi ki*” (ř047/04).

II.1.3.4.5. Soru Zarfları

Fiilin anlamını soru bakımından etkileyen soru zarfları Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann’da gösterilmemiştir. Argunşah’ta ise zarflar bölümünde soru zarfları olarak ele alınmıştır (2014: 144). Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından “*Azırkı Kırgız Adabit Tili*” ile “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*” şeklinde Kırgızistan’da hazırlanmış olan kitaplarda zarflar bölümünde soru zarfları ele alınmamıştır. Kasapoğlu zarflar bölümünde soru zarfları şeklinde ele almıştır (2005: 2003).

aydan

“Nereden, niçin, nasıl” anlamına gelen bu soru zarfı ağatay Türkçesinde *aydın* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *aydan* “nasıl, nereden” şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 203). İncelediğimiz metinde de *aydan* şeklinde soru zarfı görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Baylıç birlen şatlığdı **aydan** sysn bendesi “*zenginlik ile şatlığı bendesi nasıl sevsin*” (ř066/12).

Hkim bolse ağe aldı töreler **aydan** ur çaldı “*hkim ise para aldı, töreler niineli boş döndü*” (ř067/14).

Ahmaklar **aydan** bilsün “*ahmaklar nereden bilsin*” (ř100/12).

KeÆilik **aydan** aldık bilalmazak “*rahatlığı nereden aldık bilemesek*” (ř006/12).

aydan bildik aytkan ualmazak “*nasıl biliriz söylediklerini dinleyemesek*” (ř006/14).

Kim kelip kim ketdi **aydan** bilsün “*kim gelmiş kim gitmiş nasıl bilsin*” (ř032/05).

alay

Bu soru zarfı ağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann ile Argunşah’ta gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *kanday* “nasıl” şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 203). İncelediğimiz metinde de *alay* şeklinde soru zarfı olarak kullanıldığı rneği bulunmaktadır.

rnek:

Munda bolęan ıķımdı ılursız heşap siz **alay** “*buradaolan masrafları siz nasıl hesaplırsınız*” (ř080/19).

Molla divane ayrımı bolmese **alay** molla anda barıp tursun vesselam “*hoca divane farkı olmasa hoca nasıl gidip orada kalsın*” (ř112/10)

ana

Bu soru zarfı kullandığımız hem Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında hem de Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *kana* “hani, nerede” anlamında soru zarfı görevinde kullanıldığı bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Ƙana hayrat bolǵanı néçe yılı han boldu bir hayratǵa kelmedi “*hani gayret, nice yıl han oldu bir gayret göstermedi*” (Ş068/03)

Nége

Bu soru zarfı Çağatay Türkçesinde *nége* “neye” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *nege* “niçin” şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de *nége* şeklinde “niçin” anlamında soru zarfı olarak kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Tilek tilep ol nādan özi **nége** almaǵan “*dilek dileyip o nadan kendi niye almadı*” (Ş073/05)

Ne

Ne sorusu Çağatay Türkçesinde *né* şeklinde soru zarfı olarak kullanılmıştır (Erdem Uçar, 2011: 413). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Onun yerine *emne* (ne?) sorusunun kullanıldığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 203). İncelediğimiz metinler de *ne* sorusunun soru zarfı görevinde kullanıldığı örnek de bulunmaktadır.

Örnek:

‘Aşa bar divāne **ne** sözleze şari‘āt bolup uǵular iken “*asası olan divane ne derse şeriyat olarak duyulmuş*” (Ş112/04)

Ƙıyallarına **ne** kelse anı kılıp “*hayaline ne gelse onu yapıp*” (Ş040/15).

Ne kılurın bilalmay mén ‘ağıllı dériken “*ne yapacağını bilemeden ben akıllıyım der imiş*” (Ş069/20).

Ƙıyalne **ne** kelse anı kılǵan “*aklına ne gelse onu yapmıştır*” (M24/08).

Né üçün

Bu soru zarfı Çağatay Türkçesinde *néçün~né üçün* “niçin” şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 144). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu anlamda *nege*

“niçin” ve *emne için* “niçin” sorularının kullanıldığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 203). İncelediğimiz metinde de *né için* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Ƙursakna **né için** kigiz tartğanı meşhurdur “*karnına niçin keçe bağladığı meşhurdur*” (M44/13).

Ƙaraçora Cangorazdın cigiti **né için** Ƙaraçora démekni rengi Ƙara sebebi Ƙaraçora dedi (M56/09)

Ƙançe

Bu soru zarfı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Argunşah'ta gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *kança* “ne kadar, kaç” şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de *kançe* şeklinde kullanıldığı bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Ƙançe hacı barse de ketar aşıl narƘna “*ne kadar haca gitse de aslına çeker*” (M64/05).

Ƙantip

“Nasıl” anlamında kullanılan bu soru zarfı Çağdaş Kırgız yazı dilinde *kantip* şeklinde kullanılırken (Kasapoğlu, 2005: 203) Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *Ƙantip* şeklinde kullanıldığı bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Bu dünyah yalganda bende süymez tarlıkdı **Ƙantip** ādem süymesin baylık birlen şatlıkdı “*bu yalan dünyada bende yokluğusevmez, insan nasıl sevmesin bolluk ile şadlığı*” (Ş066/11).

II.2. Fiiller

Fiiller, iş ve hareket bildiren kelimelerdir. Fiiller karşıladıkları hareketler ile zaman ve mekân kapsamı içinde somut ve soyut nesne ve kavramlarla ilgili her türlü oluş, kılış, kılınış ve durumları bildirirler. Fiiller tek başlarına kullanılmazlar, karşıladıkları iş ve hareket ancak isimlerle olan ilişkileri ile ortaya çıkmaktadır (Korkmaz, 2009: 527).

II.2.1. Fiil Yapımı

Fiiller yapıları bakımından basit fiiller, türemiş fiiller ve birleşik fiiller olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

II.2.1.1. Basit Fiiller

Basit fiiller, yapım eki almamış veya bir yapım eki alarak kaynaşmış kök hâlindeki fiillerdir.

ağ- (M76/01), bar- (M36/19, M52/02, M55/05), bat- (Ş042/10, Ş048/10), işit- (M05/10, Ş014/19), kel- (M66/10, M68/04, Ş044/02, Ş047/09, Ş051/16), tam- (Ş102/10, Ş102/10).

II.2.1.2. Türemiş Fiiller

Türemiş fiiller ise isim ya da fiil kök ve gövdelerine çeşitli yapım eklerinin getirilmesiyle oluşan yeni anlamdaki fiillerdir.

Birik- (M31/09), köbey- (M76/05), yaşa- (M02/02, Ş020/11, Ş028/11), bütür- (Ş098/14, Ş098/16), aldur- (M71/18), şındır- (Ş081/02)

II.2.1.3. Birleşik Fiiller

Birleşik fiiller, bir isim veya isim soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile etmek, edilmek, olmak, eylemek, kılmak, yapmak yardımcı fiillerinin birlikte kullanılması ya da belirli kurallar içinde bir araya gelmiş bir fiil ve yardımcı fiille oluşmuş birleşik yapıdaki fiiller (Korkmaz, 2009: 530) olup bunlara deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifadeleri de eklemek gerekir. Bu konu birleşik fiil grubu bahsinde geniş olarak işlenmiştir.

II.2.1.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

Fiilden fiil yapan ekler diğer yapım eklerinden farklı olarak kısmen çekim eki karakterindedir. Yapım ekleri genellikle geldiği tabana göre farklı anlamda yeni kelimeler türetir ve her tabana gelmez, ancak fiilden fiil türeten eklerin çoğu hangi fiil

tabanına gelirse gelsin işlevi değişmez, bu işlev hep standarttır. Fiil çatısı dediğimiz bu türdeki fiilden fiil türeten ekler bazı istisnalar hariç bütün fiil tabanlarına gelirler. Fiilden fiil türeten ekler içinde bu durumda olmayan ek sayısı çok azdır.

-ma/-me, -ba:

Çağatay Türkçesinde olumsuzluk eki -mA şeklindedir (Argunşah, 2014: 180). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise olumsuzluk eki -BA/-BO şeklinde olup tonlu ünsüzlerden sonra -bA/-bO, tonsuzlardan sonra da -pA/-pO olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 208). İncelediğimiz metinde de hem Çağatay Türkçesinde olduğu gibi -ma/-me hem Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi -ba şeklindeki olumsuz eklerine rastlamaktayız.

Örnekler:

Almadı “*almadı*” (M13/02, Ş015/14), berme “*verme*” (Ş019/12), çıkmasın “*çıkmasın*” (Ş106/14), kılma “*yapma*” (M04/04), kelme “*gelme*” (Ş068/03), kiymedi “*giymedi*” (Ş068/08), oÆbadı “*düzelmedi*” (Ş068/05), sanabay “*saymadan*” (Ş089/02), tarabay “*dağılmadan*” (Ş080/16), albağan “*almayan*” (Ş067/15), ıalbadı “*kalmadı*” (M66/10).

-set-: Çağatay Türkçesinde seyrek olarak kör-se-t-, kap-sa- fiillerinde -sa-/-se- şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 48). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -sa-/-se- olan bu ek Eski Türkçede -g/-y fiilden isim yapma eki üzerine gelerek zamanla /g/ sesi /w/'ye dönüşerek erimiştir: kör-ü-g-se->kör-üw-se->körüse->körse- (Kasapoğlu, 2005: 154). Metinde de aynı şekilde bir örnekte görülmektedir.

İncelediğimiz metinde fiil çatıları hariç verilen örnek dışında fiilden fiil türeten başka eke rastlanmamıştır.

II.2.1.4.1. Fiil Çatıları

Çatı, fiil kök veya gövdesinin sözlük anlamında herhangi bir değişikliğe uğramadan fiilden-fiil yapan belirli bazı eklerle genişletilerek cümledeki özne ve nesne ile olan bağlantısında uğradığı durum değişikliğidir. Çatı ekleri fiile sadece bir gramer görevi yüklemektedir ve fiilin temel anlamında köklü bir değişiklik yapmayan, fiilin nesne ve özne ile olan bağlantısını şekil ve durum değişikliği oluşturan eklerdir (Korkmaz, 2009: 538).

II.2.1.4.1.1. Ettirgen Çatı

Ettirgen çatı, yapma, etme bildiren geçişsiz fiilleri; yapma, yaptırma ve ettirme bildiren geçişli fiillere çeviren çatıdır. Ettirgen çatısında cümlenin öznesi genellikle işi yapan değil yaptırandır. Yani bir eylem birisi tarafından başka birisine yaptırılmaktadır.

-ar-, -ır-, -ür-: Çağatay Türkçesinde -ar/-er, -ur/-ür şeklinde ettirgen fiiller türetir (Eckmann, 1988: 46). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -(I/U)r, -ar şeklinde geçişsiz fiillerden geçişli; geçişli fiillerden de ettirgen fiiller türetir (Kasapoğlu, 2005: 158). Metinde de -ar, -ır/-ür şeklinde örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

bitir- “*bitir-*” (Ş048/01, Ş061/07, M49/08), bütür- “*bitir-*” (Ş098/14, Ş098/16), çıkar- “*çıkar-*” (M15/18, Ş025/10, Ş064/06), köçür- “*yer değiştir-*” (Ş045/05).

-dır/-dir-, -dur/-dür-, -tur/-tür-: Etken ve ettirgen fiiller türeten bu ek Çağatay Türkçesinde -DIr/-DUr şeklindedir (Eckmann, 1988: 47). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de tonlu ile biten fiillerden sonra -dIr/dUr, tonsuzlardan sonra da -tIr/-tUr şeklinde kullanırken bazı örneklerde /l/ ile biten fiillerden sonra ünsüz uyumunun bozularak tonsuz şekli -tIr/-tUr’un geldiği görülmektedir: kal-tır, kel-tir-, öl-tür- gibi (Kasapoğlu, 2005: 156). İncelediğimiz metinde de öltür~öldür-, kelişdir-, tikdir- gibi örneklerde Çağataycanın yazım kurallarından dolayı ünsüz uyumunun bozulduğu örneklerle birlikte korunduğu örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

öldür- “*öldür-*” (M59/15), öltür- (M29/04, M38/17, Ş058/08, Ş061/05), köndür- “*kabul ettir-*” (M04/16, Ş005/20), keltür- “*getirt-*” (M31/14, Ş049/04), kelişdir- “*benzettir-*” (Ş060/06), bildir- “*bildir-*” (M03/06, Ş004/01), tikdir- “*yaptır-*” (Ş063/16), açdır- “*açtır-*” (Ş074/13), aldur- “*aldır-*” (M71/18), şındır- “*kır-*” (Ş081/02), buşuştur- “*boz-*” (Ş013/13), kıldır- “*bırak-*” (Ş036/01).

-kis-, -küz-, -gus/-guz/-güz-: Çağatay Türkçesinde Eckmann’da ettirgen fiiller türeten bu ek -guz/-güz (1988: 47) şeklinde gösterilirken Argunşah’da -guz/-güz, -kuz/-küz (2014: 115). Çağdaş Kırgız yazı dilinde -GIz/-GUz şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 157). Metinde de -kis-, -küz-, -gus/-guz/-güz- şeklinde z>s değişime uğramış örnekleriyle birlikte kullanılmaktadır.

Örnek:

yürgüz- “çalıştır-” (M05/12, Ş015/01), cetküz- “ulaştır-” (Ş020/14), kiykis- “giyindir-” (Ş057/06), olturgus- “oturt-” (Ş058/18), olturguz- “oturt-” (Ş041/12).

-t-, -ut-: Çağatay Türkçesinde sadece ünlüyle biten fiil tabanlarıyla birlikte /t/ ile biten fiil tabanlarına gelen bu ettirgenlik eki -t- şeklindedir (Eckmann, 1988: 49). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de ünlüyle biten kelimelere -t- şeklinde bağlanırken, /k/ sesiyle biten fiillerden sonra -(I/U)t- şeklinde yardımcı ünlüler alır ve /n/, /r/, /y/, /l/ ünsüzleriyle biten kelimelere de doğrudan bağlanır (Kasapoğlu, 2005: 158). Metinde ise kurala bağlı olarak /k/ sesinden sonra yardımcı ünlü almıştır. /n/ sesinden sonra doğrudan fiile bağlanması gerekirken araya ünlü yardımcı ses aldığı görülmektedir.

Örnekler:

ķorkut- “korkut-” (Ş040/19), kıtult- “kurtar-” (M52/19), tanut- “tanıt-” (M21/13, Ş046/06), okut- “okut-” (Ş048/04, Ş052/03).

-üz-: Çağatay Türkçesinde -(I/U)z- (Eckmann, 1988: 50) şeklinde olan ettirgenlik eki Çağdaş Kırgız yazı dilinde şekilde -(I/U)z- (Kasapoğlu, 2005: 159) olduğu görülmektedir. Metinde de bir örnekte kullanılmıştır.

Örnek:

emüz- “emzir-” (Ş036/20, M62/10).

II.2.1.4.1.2. Edilgen Çatı

Edilgen çatı ekleri geçişli fiilleri geçişsiz fiillere çevirir. Fiil etken çatıdaki özne ve nesneyi almadığı için fiilin gösterdiği işin kim tarafından yapıldığının bilinmediği çatıdır.

-l-, -ıl/-il-, -ul/-ül-: Çağatay Türkçesinde -(I/U)l- (Eckmann, 1988: 47), Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -(I/U)l- (Kasapoğlu, 2005: 155) şeklinde olan bu ek metinde de aynen kullanılmaktadır.

Örnekler:

atal- “adlan-” (M69/12), açıl- “açıl-” (Ş006/20, Ş047/02), artıl- “art-” (Ş069/08, Ş069/09), başıl- “dur-” (Ş032/03), bekitil- “gizlen-” (Ş062/05), beril- “veril-”

(M41/16), étül- “*edil-*” (Ş088/01), körül- “*görül-*” (M42/03, Ş082/13), sürül- “*sürül-*” (M75/14), tabul- “*bulun-*” (M04/20, Ş075/04), tutul- “*yakalan-*” (M61/08).

II.2.1.4.1.3. İşteş Çatı

İşteş çatısı bir işi birden fazla kişinin karşılıklı veya toplu olarak birlikte yaptığını gösterir.

-ş-, -ış-, -uş-/-üş-: Birden fazla kişi tarafından ortaklaşa veya karşılıklı yapılan hareketi bildiren fiiller türeten bu ek Çağatay Türkçesinde -(I/U)ş- şeklindedir (Eckmann, 1988: 48).

Bir oluş ifade eden fiiller ise dönüşlü fiillerle bazı pasif fiillere benzer şekilde kendi kendine olmayı da bildirirler (Ergin, 1993: 207).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde de aynı şekilde aynı görevde -(I/U)ş- olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 155). Metinde de aynı şekildedir.

Örnekler:

zayıştır- “*çarpıştır-*” (Ş065/07), katuş- “*katıl-*” (Ş047/20), uruş- “*savaş-*” (Ş059/15), busuştur- “*bozuştur-*” (Ş013/13), şöküş- “*karşılıklıküfr et-*” (Ş038/13), sürüşdür- “*araştır-*” (Ş022/08, M12/11), talaş- “*tartış-*” (M61/06, Ş048/04).

II.2.1.4.1.4. Dönüşlü Çatı

Yapılan işin yapana döndüğünü yapanın veya bir işin kendi kendine yapıldığını gösteren çatıdır.

-n-, -ın-/-in-, -ün-: Çağatay Türkçesinde -(I/U)n- şeklinde dönüşlülük (Eckmann, 1988: 48) ve edilgenlik ekidir (Argunşah, 2014: 115). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -(I/U)n- şeklinde dönüşlülük ve edilgenlik görevinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 154). Metinde de aynı görevde kullanılmıştır.

Örnekler:

bilin- “*bilin-*” (Ş065/08, Ş046/18), körün- “*görün-*” (M63/14, Ş040/13, Ş067/04, Ş073/07), bölün- “*bölün-*” (M50/18, M74/04, Ş116/05), kılın- “*yapıl-*” (M67/15, Ş042/19), korun- “*korun-*” (Ş082/05), ‘aceplen- “*aceplen-*” (M75/08).

II.2.1.5. İsimden Fiil Yapan Ekler

+a-:Çağatay Türkçesinde +a-/+e-, +ı-/+i-, +u-/+ü- şeklinde kullanılarak geçişli ve geçişsiz fiiller yapar (Eckmann, 1988: 43). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu ek dudak uyumuna bağlı olarak +A/+O- şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 125). Metinde de +a- örneği görülmektedir.

Örnekler:

ata- “*adlandır-*” (Ş034/16, Ş036/16, M52/08, M56/20), aşa- “*ye-*” (M16/02, M17/02, Ş025/14), yaşa- “*yaşa-*” (M02/02, Ş020/11, Ş028/11).

+ey-: Çağatay Türkçesinde +ay-/+ey- (Eckmann, 1988: 44) şeklinde kullanılan ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde ünlü ile biten kelimelerden sonra +y-, ünsüzlerden sonra da +Ay/+Oy- (Kasapoğlu, 2005: 135) şeklin kullanılmaktadır. Metinde de +ey- şeklinde bir örneği kullanılmıştır.

Örnek:

köbey- “*çoğal-*” (M76/05).

+ik-/+uğ-: Çağatay Türkçesinde +k-/+k-, +ık-/+ik-, +uğ-/+ük- şeklinde kullanılarak geçişli fiiller yapmaktadır (Eckmann, 1988: 45). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de +(I/U)k- şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 128). Metinde de +ik- ve +uğ- şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

birig- “*birleş-*” (M31/09), coluğ- “*buluş-*” (M56/03), yoluğ- “*karşılaş-*” (Ş052/19, Ş095/09, M08/14).

+la-/+le-, +da-/+de-: kelime tabanında belirtilen mana ile ilgili bir hareketi ifade etmek için her türlü isme getirilebilen bu ek Çağatay Türkçesinde +la-/+le- şeklindedir (Eckmann, 1988: 44). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise +LA-/+LO-, şeklinde kullanılmaktadır (Oruzbaeva, 2000: 317). Metinde de +la-/+le-, +da-/+de- şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

ağsağalda- “*yaşlarına göre sırala-*” (Ş078/18), añkla- “*anla-*” (M52/19), yüzle- “*yüzle-*” (Ş062/13), kiyükle- “*geyik avlan-*” (Ş091/07), ırda- “*şarkı söyle-*” (M67/08,

Ş081/18), cinde(n)- “*sinirle(n)-*” (M07/06, M09/09), bağla- “*bağla-*” (Ş007/14), kışla- “*kışla-*” (M27/13, Ş074/09), kolda(n)- “*kulla(n)-*” (M66/17).

II.2.2. Fiil Çekimi

Fiiller bir oluşu, bir kılışı veya bir durumu bildiren kök ya da gövde durumundaki anlamlı gramer birimleridir. Bu gramer birimleri dilde yalnız olarak yalnızca gösterdikleri oluş, kılış ve durumun adı olan mastar şekilleriyle yer alır. Fiiller cümle ve söz içinde diğer kelimelerle çok yönlü ilişkiler kurdukları ve bu ilişkiler dolayısıyla farklı kalıplara girdikleri için dilde yalnız şekilde çekimli olarak bulunurlar. Çekimli bir fiilde de fiil kök veya gövdesi dışında kip, zaman, şahıs, sayı kavramı ve öğeleri bulunur (Korkmaz, 2009: 567).

II.2.2.1. Asıl Fiil Çekim Ekleri

II.2.2.1.1. Şahıs Ekleri

Bitmiş fiil diye adlandırılan çekimli bir fiilde kip ve zaman öğeleri dışında şahıs ve sayı öğeleri de bulunmaktadır. Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın şekle, zamana ve şahsa bağlı bir yargıya dönüşerek bitmişlik kazanabilmesi, ancak fiil kök ve gövdelerine şahıs eklerinin getirilmesiyle mümkün olmaktadır. Çekimli fiildeki şahıs ekleri, fiilin göstermiş olduğu oluş ve kılışın hangi şahıs tarafından yapıldığını bildiren bir gramer kategorisi; fiildeki oluş ve kılışı bir şekil ve zaman kalıbı içinde şahıslara bağlayan eklerdir (Korkmaz, 2009: 570). Türkçede kullanılan şahıs ekleri üç türdür. Bunlar 1. Tip (zamir kökenli), 2. Tip (iyelik kökenli) ve 3. Tip (emir çekimine mahsus) şeklinde tasnif edilir.

II.2.2.1.1.1. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Şahıs zamirlerinin zamanla ekleşmesinden oluşmuş şahıs ekleridir. Öğrenilen (duyulan) geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman, geniş zaman, gereklilik ve istek kipinin çekimlerinde kullanılır (Kasapoğlu, 2005: 204).

II.2.2.1.1.1.1. Teklik Birinci Şahıs

-min/-mın, -man/-men

Zamir kökenli birinci teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde mén şeklinde olup ayrı yazılmaktadır (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde ise hem -mIn hem de -mén şekillerine rastlanmakta olup genellikle bitişik yazılmaktadır, ayrı yazıldığı örnekler de vardır. Bu da ilk hecede Çağatay döneminde yaygın bir şekilde e>i değişmesinin olduğunu göstermektedir (Ercilasun, 2012: 426). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -mIn/-mUn şeklinde olup bitişik yazılmaktadır.

Örnek: alupman “almışım” (§109/19), bilemin “biliyorum” (§063/14), kalamın “kalacağım” (M07/13), kuşurammin “avuşturacağım” (§003/14), oylay mén “düşünüyorum” (§105/13).

II.2.2.1.1.1.2. Teklik İkinci Şahıs

-sıñ/-siñ, -siÆ/-sıÆ,-sin

Bu ek Çağatay Türkçesinde sén şeklinde olup ayrı yazılmaktadır (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesindeki yakın -sin şekline rastlamakla birlikte geniş olarak -sıñ şekli kullanılmıştır. Ayrıca -siÆiz olarak nezaket şekline de rastlanmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu ekin yuvarlak şekilde kullanılmaya başlamış ek -sıñ/-sıñ şeklini almış ve bitişik olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 204).

Örnek:

Bilürsin “bilirsin” (§005/08), bilsıñ “bilirsin” (§017/05),biylepsıñ “yönetmişsin” (§077/05), bolupsıÆ “olmuşsun” (§016/20), bolupsıñ “olmuşsun” (§077/02), dinleysiÆiz “dinleyeceksiniz” (§014/16), ketipsiÆ “gitmişsin” (§077/05), körgensıñ “gördün” (§076/10), ötupsıñ “geçmişsin” (§077/01), turasıñ “duracaksın” (§014/12), üzesıñ “koparacaksın” (§017/07).

II.2.2.1.1.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs

ø, -t, -dı/-di, -tur/-dur/-dür

Çağatay Türkçesinde bu şahıs genellikle eksizdir veya -dur/-tur, daha az olarak da durur/turur olarak kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde gelecek zaman ve duyulan geçmiş zaman üçüncü teklik şahıs ekinde ise eksiz örneklerinin yanında /turur/ yardımcı fiilinin kısalmasından oluşan -t, -dı/-di örneklerine de rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise genellikle eksiz

olmakla birlikte gelecek ve şimdiki zaman eklerinden sonra -t şekli, duyulan geçmiş zaman ekinde sonra da -tIr/-tUr şekli kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 205).

Örnek:

Aşa “aşacak” (Ş068/01), atala “adlanır” (Ş043/05, Ş124/10), atalıpdı “adlanmış” (M69/13), tandıradur “vazgeçirecek” (M51/07), aytula “söylenir” (Ş035/14, Ş035/15), bağıra “bağırır” (Ş106/19), beradi “verecek” (M08/11), bere “verir” (Ş028/20), bilet “bilecek” (Ş074/18), bildüret “bildirecek” (Ş074/17), bolat “olur” (Ş075/01), bölinedür “bölünür” (M14/08, Ş024/02), etiledür “edilecek” (Ş090/09), araydur “yönetimi altına girecek” (Ş037/04, Ş037/04), karaydı “yönetimi altına girecek” (Ş033/08, Ş038/21).

II.2.2.1.1.1.4. Çokluk Birinci Şahıs

-mız/-miz, -biz

Çağatay Türkçesinde -mız’lı birinci çokluk şahıs eki sadece mutlak gelecek zaman eklerinde kullanılırken diğer şekillerde -biz şeklindedir (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde ise m>b değişmesine uğrayarak hem -mız hem de -biz şekline rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise /m/’li şekli kalkarak yerine -bız/-buz kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 204).

Örnek:

Ayturmız “söyleriz” (Ş122/17), baramız “gideceğiz” (Ş032/20), berermiz “veririz” (Ş013/05), bolamız “oluruz” (Ş058/18), deydürmiz “diyeceğiz” (Ş122/18), işitabız “dinleyeceğiz” (M06/01), kelürmiz “geliriz” (Ş116/03), kılmız “yaparız” (M28/12), tolamız “dolarız” (M67/04).

II.2.2.1.1.1.5. Çokluk İkinci Şahıs

-sız/-siz, sizler

Çağatay Türkçesinde -siz, nadiren de -sizler şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde de düz ünlüyle -sız olarak kullanılmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise yuvarlak şekilleriyle birlikte -sıñAr/-sUñ(ö/a)r olarak kullanılmaktadır ve ayrıca -sızAr/-sUzd(ö/a)r olarak nezaket şekli de vardır (Kasapoğlu, 2005: 204).

Örnek:

Beresizler “*vereceksiniz*” (§058/07), bilürsüz “*bilirsiniz*” (§117/15), bolasız “*olacaksınız*” (§067/10, §091/08), işitersiz “*duyacaksınız*” (M05/10, §014/19), kelürsüz “*gelirsiniz*” (§116/02).

II.2.2.1.1.1.1. Çokluk Üçüncü Şahıs

Çağatay Türkçesinde -lar veya -durlar/-turlar şeklindedir (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde -lar/-ler kullanımına örnek vardır. Diğer kullanıma ise rastlanmamıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise eksizdir (Kasapoğlu, 2005: 2004).

Örnek:

Bileler “*bilecekler*” (M36/12, M36/13), bergenler “*verdiler*” M46/02, §115/09, bolalar “*olacaklar*” (§056/09), keteler “*gidecekler*” (§044/17), kıllalar “*yapacaklar*” (§119/12), kıldılar “*yaptılar*” (§065/03, §065/08), işenmezler “*inanmazlar*” (M49/18).

II.2.2.1.1.2. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

İyelik ekleri bazı şekil ve zaman eklerinden sonra şahıs gösteren ekler olarak da kullanılmıştır. İyelik kökenli şahıs ekleri görülen geçmiş zamanı ile şart kipinin çekimlerinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 205).

II.2.2.1.1.2.1. Teklik Birinci Şahıs

-m

İyelik kökenli birinci teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ve incelediğimiz metinde de aynı şekilde kullanılmaktadır.

Örnek

Baram “*gideceğim*” (§077/19), bardım “*gittim*” (§030/03), bolam “*olacağım*” (M07/07).

II.2.2.1.1.2.2. Teklik İkinci Şahıs

-ñ, -Æ

İyelik kökenli ikinci teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde -Æ, Çağdaş Kırgız yazı dilinde -ñ ve nezaket şekli de -ñIz/-ñUz'dur. İncelediğimiz metinde de -ñ ve -Æ şeklinde olup nezaket şekline rastlamamıştır.

Örnek:

Berdiñ “*verdin*” (Ş073/16, Ş073/17), bildirdiÆ “*bildirdin*” (Ş074/12), bolduÆ “*oldun*” (Ş075/13), boşatdıÆ “*kurtardın*” (Ş076/17), körseÆ “*görsen*” (Ş017/03), körseñ (Ş017/06).

II.2.2.1.1.2.3. Teklik Üçüncü Şahıs

-ø

İyelik kökenli üçüncü teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde eksizdir (Eckmann, 2003: 96). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de teklik üçüncü şahıs çekimi eksizdir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 443).

İncelediğimiz metinde de görülen geçmiş zaman ile şart kipinin üçüncü teklik şahıs çekimi: Köndürdi din yolına tuhanların “*akrabalarını din yoluna alıştırdı*” (Ş005/20), doslık ketdi illerinen “*hâlaklar ortasında dostluk yok oldu*” (Ş009/07), manaf bolsa ildi cıydı “*manaf ise halkı topladı*” (Ş010/09), may çıkarur kılsa anı “*onu yaparsa en iyi şekilde yapar*” (Ş012/07), қаласа қайта келіп Үерге түшкен “*istese geri yere inen*” (Ş015/04) örneklerinde görüldüğü gibi eksizdir.

II.2.2.1.1.2.4. Çokluk Birinci Şahıs

-қ

İyelik kökenli birinci çokluk şahıs eki de Çağatay Türkçesi (Eckmann, 1988: 117) ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu (Kasapoğlu, 2005: 205) gibi -k'dir. İncelediğimiz metinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Örnek:

Berdik “*verdik*” (M67/01), bildik “*bildik*” (Ş006/14), bolduk “*olduk*” (Ş058/13, Ş058/13).

II.2.2.1.1.2.5. Çokluk İkinci Şahıs

-Æıız/-Æiz, -ñız/-ñiz

Bu ek Çağatay Türkçesinde -ñİz şeklinde kullanılırken incelediğimiz metinde de aynı özelliğini korumuştur. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -ñAr şeklindedir ve nezaket şekli de -ñİzdAr/-ñUzd(a/ö)r (Kasapoğlu, 2005: 205) olarak kullanılmaktadır.

Örnek:

KördüÆiz “gördünüz” (M09/08), körer idiñiz “görecektiniz” (Ş056/01, Ş056/02), surasiÆiz “sorsanız” (Ş003/17), qarasañız “baksanız” (M62/13), barsaÆiz “gitseniz” (Ş032/18).

II.2.2.1.1.2.6. Çokluk Üçüncü Şahıs

-ø, -lar/- ler

Üçüncü çokluk şahıs eki Çağatay Türkçesinde -lar şeklindedir (Eckmann, 1988: 117). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise üçüncü çokluk şahıs eksiz kullanılmakla beraber fiil tabanına -ş- ortaklaşma eki getirilerek, hareketin birden fazla kişi tarafından yapıldığını ifade eder. -lar/-ler şekli Çağdaş yazı dilinde kullanılmamaktadır (Kasapoğlu, 2005: 206). İncelediğimiz metinde ise -lar/-ler şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

ğoldan alıp yürdiler “elinden aldılar” (Ş077/01), kaytmaz seferneköçdiler “dönüşü olamayan seferine göçtüler” (M38/01), baş bermay turdılar “boyun eğmediler” (Ş059/06).

II.2.2.1.1.3. Emir Çekiminde Şahıs Ekleri

Emir kipinde kip ekleri ile şahıs ekleri iç içe girmiş bulunmaktadır. Fiil kök ve gövdesine getirilen kip eki aynı zamanda şahıs da karşılamaktadır. Bu nedenle kip eklerinden sonra ayrıca şahıs ekleri gelmez. Bu kipte her şahıs için ayrı bir emir eki bulunmaktadır (Korkmaz, 2009: 572).

II.2.2.1.1.3.1. Teklik Birinci Şahıs

-ay, -aymén, -ayın/-eyin

Çağatay Türkçesinde emir-istek birinci teklik şahıs eki -(A)y, -(A)yIn, -(A)yIm, -(A)y mén şeklinde oluşmuştur (Eckmann, 1988: 119). İncelediğimiz metinde de

Çağatay döneminde kullanıldığı gibi kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -yIn/-yUn ve -AyIn/-OyUn şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 206).

Örnek:

Açayın “açayım” (M65/03), aytayın “söyleyeyim” (Ş003/17), kılay “yapayım” (Ş075/14, Ş078/03), yazayın “yazayım” (M05/07, Ş014/16).

II.2.2.1.1.3.2. Teklik İkinci Şahıs

-kun, -ğun, -gin

Çağatay Türkçesinde emir ikinci teklik şahıs eki -ğıl/-ğil, -ğın/-gin, tonsuz ünsüzlerden sonra da -kıl/-kil, -kın/-kin şeklinde kullanılmış olup (Eckmann, 1988: 118) bazen de eksizdir (Argunşah, 2014: 173). İncelediğimiz metinde ise -kun, -ğun, -gin şeklinde düz ve yuvarlak ünlülü kullanımlara rastlamakla birlikte eksiz şekilleri de görülmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bazen eksiz genellikle de -Gın/-GUn şeklindedir ve nezaket şekli de -(I)ñIz/-(U)ñUz’dur (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 416).

Örnek:

Bergin “ver” (Ş003/09, Ş066/04, Ş089/02), bolğun “ol” (M65/18), oqukun “oku” (Ş008/06).

‘Ālim bol “ālim ol” (Ş032/08), çal balam tim bol digen “ihtiyar, “oğlum sakin ol” -dedi” (Ş103/16), pıçaqñı qolna ber “bıçağı eline ver” (M55/09), habar ber “haber ver” (Ş032/11), zamandın ahvālin bil “zamanın hâlini bil” (Ş006/04), hüner bil “hüner öğren” (Ş014/11), üstine çık “üzerine çık” (Ş062/08) buranağa oltur “minareye otur” (Ş062/08) al qolğa dürbünü “eline dürbünü al” (Ş062/08) borkimni yaz “gönlümü al” (Ş062/09) közni aç “gözünü aç” (Ş062/09)

II.2.2.1.1.3.3. Teklik Üçüncü Şahıs

-sın/-sin, -sun/-sün

Emir üçüncü teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde -sun/-sün şeklindedir (Eckmann, 1988: 117). İncelediğimiz metinde ise -sIn/-sUn şeklinde geçmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de metinde olduğu gibi -sIn/-sUn şeklini (Kasapoğlu, 2005: 206) korumuştur.

Örnek:

Açsun “açsın” (Ş020/05), alsun “alsın” (Ş029/09), bersin “versin” (Ş066/10, Ş075/18), bersün “versin” (M38/01, Ş050/07), desin “desin” (Ş072/14), etsün “etsin” (Ş066/09), kalsun “kalsın” (M10/06, M12/11, Ş020/06), okusun “okusun” (M23/04).

II.2.2.1.1.3.4. Çokluk Birinci Şahıs

-alı, -yık, -ayık

Çağatay Türkçesinde -(A)II, -(A)IIÆ, -(A)IIm şeklindeyken (Argunşah, 2014: 173) incelediğimiz metinde -alı, -(a)yık örneklerine rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -yII/-yIU, -AII(k)/-OIU(k) şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 206).

Örnek:

Açalı “açalım” (M63/10), bağlayık “bağlayalım” (Ş007/14), barayık “gidelim” (Ş120/07), baralı “gidelim” (M66/04), kalmayık “kalmayalım” (M13/08, Ş022/19), kılalı “yapalım” (M66/05), kılayık “yapalım” (M07/20).

II.2.2.1.1.3.5. Çokluk İkinci Şahıs

-iñ, -ñız/-Æız, -iñiz, -uÆız, -Æızlar/-iÆızlar, -yın

Çağatay Türkçesinde emir ikinci çokluk şahıs eki -Æ, -(I/U)Æ, -Æız, -(I/U)Æız şeklinde (Argunşah, 2014: 174) kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de -ñız/-Æız, -iñiz, -uÆız, -Æızlar/-iÆızlar şekilleriyle birlikte farklı bir -yın şeklinde olumsuz çekiminde kullanılan örneğine de rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de bu durum -GIIA/-GUI(ö/a) ekiyle yapılmaktadır. Ekin nezaket şekli de -(I)ñIzdAr/-UñUzd(ö/ar) şeklindedir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 416).

Örnek:

AluÆız “alın” (Ş091/16), beriñiz “verin” (M05/05, Ş014/14), karaÆız “bakın” (Ş031/16, Ş061/18), oylañız “düşünün” (M64/03), şalıñ “koyun, bırakın” (Ş008/07), şaylaÆızlar “seçiniz” (Ş040/01), üyretiÆızlar “öğretiniz” (Ş032/10), yatmayın “yatmayın” (Ş006/08).

II.2.2.1.2. Şekil ve Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ekleri fiil kök veya gövdesinin karşılamış olduğu hareketi şekle ve zamana bağlayan eklerdir. Yani bu ekler şekil ve zaman ifade etmektedirler. Haber (bildirme) kipleri hem şekil ve zaman ifade ederken, tasarlama kipleri de sadece şekil ifade eden eklerdir (Ergin, 1993: 273).

II.2.2.1.2.1. Haber (Bildirme) Kipleri

Bildirme kipleri yapılmış ya da yapılmakta veya yapılacak olan işleri haber verme, yargı hâlinde bildirme niteliği taşıyan kiplerdir. Geçişli geçişsiz, olumlu olumsuz kök ve gövde hâlindeki bütün fiilleri kapsamaktadır. Bu kipleri kurmak üzere getirilen ekler, hem kipin ifadesi olan şekil ve kalıbı hem de zamanı içlerine almaktadır (Korkmaz, 2009: 583).

II.2.2.1.2.1.1. Görülen (Bilinen) Geçmiş Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ifade etmekle birlikte şekil olarak bildirme, zaman olarak da görülen geçmiş zaman ifade eder. Bir işin görülen geçmiş zamanda meydana çıktığını bildirir.

II.2.2.1.2.1.1.1. Birinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Eki

-dı/-di, -du/-dü, -tı:

Birinci tip görülen geçmiş zaman eki Çağatay Türkçesinde -DI şeklindedir ve tam olarak ünsüz uyumuna uyduğunu söyleyemeyiz. Tonsuzlardan sonra çoğunlukla tonsuz ünsüzlü ekler gelirse de bu bir kural değildir (Argunşah, 2014: 162). İncelediğimiz metinde de yazım kuralından dolayı kelime tonsuz ünsüzle bitmesine rağmen tonlu ünsüzlü ekler aldığı görülmektedir ve -dI/-dU, -tı şekillerine rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu ek -DI/-DU şeklinde olup tam olarak ünlü ve ünsüz uyumlarına bağlı olarak kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 437).

Örnekler:

Çıktı “çıkıttı” (Ş002/05), çıkardı “çıkardı” (M15/18, Ş025/10), kaçdı “kaçtı” (Ş068/01), kurçedi “kuşattı” (Ş067/27), keldim “geldim” (M52/11), kirdik “girdik”

(Ş058/11, Ş059/04), olturdu “*oturdu*” (M76/16), olturdu “*oturdu, yerleşti*” (Ş031/14, Ş042/07), tabşurdum “*teslimettim*” (Ş092/02), yürdü “*yürüdü*” (M63/15), bölündü “*bölündü*” (M73/07, Ş121/01), cürdüÆ “*yürüdü*” (Ş075/10).

II.2.2.1.2.1.1.2. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Eki

-kan/-ken, -ğan/-gen

Sıfat fiil eki -GAn, Çağatay Türkçesi döneminde yazılan metinlerde nadiren öğrenilen geçmiş zaman eki olarak sadece üçüncü teklik ve çokluk şahıslarda -GAndur, -GAn turur şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır (Argunşah, 2014: 166).

İncelediğimiz metinde ise bu ek ünlü ve ünsüz uyumuna uyarak -GAn şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ünlü ve ünsüz uyumuna uyularak ekin yuvarlak şekilleriyle birlikte -GAn/-GOn olarak sekiz varyantı kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 210).

Örnekler:

Açkan “*açtı*” (M06/16, Ş016/10), alğanmiz “*aldık*” (Ş127/07, M67/06), bolğanlar “*oldular*” (Ş067/18, Ş124/08), kılğandur “*yapmıştır*” (Ş036/09), saldırğan “*yaptırdı*” (M22/13), suratқан “*sordurdu*” (M67/02), taratқан “*dağitti*” (Ş036/04), diğenmiz “*dedik*” (M18/07, M37/04), körgensiñ “*gördün*” (Ş076/10), tüşken “*indi*” (M05/15), etken “*etti*” (M06/08, M06/10).

II.2.2.1.2.1.1.3. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zamanın Olumsuz Şekli

Çağatay Türkçesinde bu ek, öğrenilen geçmiş zaman şeklinde ele alınarak olumsuz şekli -ğan é(r)mes olarak çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 133). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu çekimin olumsuzluk şekli üç şekilde kullanılmaktadır. Birincisi -BA/-BO olumsuzluk ekiyle bar-ba-ğan-mın şeklindedir. İkincisi de -GAn/-GOn geçmiş zaman ekinden sonra cok/emes+şahıs ekleri şeklinde çekimlenir. Üçüncü şekli de -GAn/-GOn geçmiş zaman ekine iyelik eklerinin ardından da cok kelimesinin eklenmesiyle yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 211).

Örnek:

Kelgenim yok, alğanı yok “*gelmedim, almadı*” (M63/15).

II.2.2.1.2.1.2. Öğrenilen (Duyulan) Geçmiş Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ifade etmekle birlikte şekil olarak bildirme, zaman olarak da öğrenilen geçmiş zaman ifade eder. Bir işin bir başkası tarafından nakledildiğini, söyleyen kişinin görmediğini bildirir.

-p, -ıp/-ip, -up, -ıpdı/-ipdi, -pdı/-pdi, -updı, -üpdı, -uptur/-üptür, -üptur:

Öğrenilen geçmiş zaman eki Çağatay Türkçesinde fiil+ -Ip/-Up (dur/tur, seyrek olarak da durur/turur)+ şahıs zamirleri şeklindedir (Eckmann, 1988: 138). İncelediğimiz metinde de birinci ve ikinci şahıslarda -Ip/-Up+ min/siñ şeklinde çekimlenirken, üçüncü şahısta Çağatay Türkçesinde olduğu gibi -I/Up+tur şeklinin yanında /-tur/'un kısalmasıyla oluşan I/Up+dI şeklindeki örneklerine de bol miktarda rastlanmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -I/Up+şahıs eki ve -IptIr/-UptUr +şahıs eki şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 440). Bu ek -p zarf-fiil ekinin /tur-/ fiilinin geçmiş zaman ekli şekli olan /turur/ yüklemindeki geniş zaman ekinin haploloji yoluyla kaybolmasının sonucunda oluşan -tır/-tir ve -tur/tür ekleriyle birleşerek duyulan geçmiş zaman ekini oluşturmaktadır (Coşkun, 1999: 185).

Örnekler:

Çıkıpdı “çıkmuş” (Ş076/15), çıkarıpdı “çıkarmış” (Ş031/16), biylepsiñ “yönetmişsin” (Ş077/05), ketipsiñ “gitmişsin” (Ş077/03), ketipsiÆ “gitmişsin” (Ş077/05), yazıp min “yazmışım” (Ş066/06), bolupsiñ “olmuşsun” (Ş077/02), boluptur “olmuş” (M76/05, Ş040/19), yürüptür “yaşamış” (M30/11), açıptur “açmış” (Ş110/09), oğırılapdı “çalmış” (M69/13), depdi “demiş” (Ş042/04, Ş091/18), kaytupdı “dönmüş” (Ş041/19), ötüpdı “geçmiş, ölmüş” (Ş054/06), ötipdi “geçmiş, vefat etmiş” (M60/10), yatıpmın “yatmışım” (Ş066/06).

II.2.2.1.2.1.3. Adet Geçmiş Zaman

Şekil ve zaman ifade etmekle birlikte şekil olarak bildirme, zaman olarak da adet edilen geçmiş zaman ifade eder. Bir işin geçmişte sürekli olarak tekrarlandığını bildirir.

-uçı, -çu

Adet geçmiş zaman eki dediğimiz bu ek Çağatay Türkçesinde kullanılmamaktadır.

İncelediğimiz metinde de adet geçmiş zaman ekinin -uçı, -çu şeklinde hem düz hem yuvarlak ünlülü örneklerine rastlamaktayız.

Tenişev “*Eski Kırgızca*” adlı makalesinde bu ekin Eski ve Orta Kırgızca döneminde -çuh/-çüh şeklinde olduğundan bahsederek Çağdaş Kırgız yazı dilinde -çu/-çü olduğundan bahsetmektedir (2014, 71).

Hülya Kasapoğlu Çengel ise bu ekin isimlere +çI/+çU şeklinde gelerek meslek bildirdiğini belirtmekle birlikte daima yuvarlak ünlülü olan mastar ekine ise -çu/-çü şeklinde geldiğini söylemiştir. Bu çekimin -g/-y ekli fiil isimlerine +çI isimden isim yapma eki ile zamir kökenli şahısların gelmesiyle bar-ı-y-çı men>bar-uuçu-mun>bar-uçu-mun>bar-çu-mun şeklinde ortaya çıkmış olabileceğini söyler (2005: 216).

Kırgız gramercileri ise isimden isim yapan -çI/-çU ekinden farklı olarak kelimenin sonunda gelen ünlülerin kalınlık-incelik durumuna uymaksızın -çu/-çü şeklinde kullanılan ayrı bir ekin olduğunu söylemektedirler. Bu ek konuşma ve yazı dilinde mastar -uu ekinin bar-, kel-, ciber-, otur-, cat- fiillerine gelerek -çu/-çü ekini alarak -uuçu, -uçı, -içu, -içu şeklini almıştır. Yeni yazım kurallarına göre -içu, -uçı ve -çu şekillerinden sadece -çu/-çü şekillerinin yazıda kullanılmasına izin verilmiştir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 441).

Örnekler:

Turuçı “*dururdu*” (Ş089/01), turçu “*dururdu*” (Ş070/11).

II.2.2.1.2.1.4. Şimdiki Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ifade etmekle birlikte şekil olarak bildirme, zaman olarak da şimdi zaman ifade eder. Bir işin konuşma anında ve döneminde olduğuna veya işin sürekliliğini bildirir.

-mağda/-mekde:

Şimdi zaman eki Çağatay Türkçesinde genel olarak -AdI/Ur, -A turur, -ydIr, -y turur şeklindedir (Argunşah, 2014: 168). -mAktA şekli Osmanlı Türkçesinde olduğu gibi seyrek olarak bitmemiş hareketi işaret etmek için geniş ve geçmiş zamanlarda kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 134). İncelediğimiz metinde de şimdiki zaman ekinin -mAkdA şekline rastlanmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise metinde geçen mastar eki ve bulunma hâli ekinin birleşmesiyle oluşan -mak+da yerine -OO/-UU+da/-do/-dö mastar ekiyle bulunma hâli ekinden oluşan şekli kullanılmaktadır. Bunlar dışında da Çağdaş Kırgız yazı dilinde -A/-O ve -y ekleriyle de yapılan şimdiki zaman eki kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 428).

Örnekler:

kılmakda “*yapmakta, yapıyor*” (M39/12, M54/07, Ş052/01, Ş090/09), kılmakdadur “*yapmakta, yapıyor*” (M44/04, M71/04), maktanmakda “*övünmekte, övünüyor*” (M36/10), olturmakda “*yaşamakta, yaşıyor*” (M23/02), ötmekte “*geçmekte, geçiyor*” (M46/09), ötmekdedür “*geçmekte, geçiyor*” (M30/05), sürmekte “*ömür geçirmekte*” (M34/16, M70/14), tüketmekdedür “*bitirmekte*” (M61/09), kötermekte “*yükseltmekte*” (M28/06).

II.2.2.1.2.1.5. Geniş Zaman Ekleri

Hem şekil hem zaman ifade eden bu ek, şekil olarak bildirme, zaman olarak da geniş zaman ifade etmektedir. Bir işin geniş zamanda olduğunu, her zaman olduğunu bildirir ve aynı zamanda bir hareketin ve işin belli aralıklarla düzenli olarak gerçekleştiğini bildirir.

-r, -ar/-er, -ır/-ir, -ur/-ür

Geniş zaman eki Çağatay Türkçesinde fiil + -(A, U)r + şahıs zamirleri şeklinde (Eckmann, 1988: 126) kullanılarak ünsüzle biten kelimelerden sonra düz-geniş ve dar-yuvarlak yardımcı ses almaktadır. İncelediğimiz metinde ise geniş zaman /-r/ eki ünsüzle biten kelimelerden sonra düz-geniş ve geniş-yuvarlak, dar-yuvarlak yardımcı seslerini alarak -r, -Ar, -(I/U)r şeklinde kullanılmıştır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise geniş zaman eki için belirsiz gelecek zaman terimi kullanılır, bu ek -ar sıfat fiil ekinden gelmektedir. Bu ek, ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra -r şeklinde, ünsüzlerle biten fiil tabanlarına geldiğinde de sadece düz-geniş ve geniş-yuvarlak ünlülerden oluşan -Ar/-Or şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 435).

Örnekler:

İzler “*arar*” (Ş008/10), karar “*bakar*” (Ş116/07), kılar “*yapar*” (Ş118/13), tabar “*bulur*” (Ş071/19), töker “*döker*” (M07/11), yürer “*yürür*” (M07/17, Ş106/08), alır “*alır*” (Ş018/19, Ş019/02), bolır “*olur*” (Ş033/05), çağırır “*çağırır*” (Ş089/11), bilir “*bilir*” (M65/10, Ş019/07), bolur “*olur*” (M45/20, M63/11, Ş004/08, Ş004/16), çıkarır “*çıkırır*” (Ş012/07), kelürmiz “*geliriz*” (Ş116/03), bilür “*bilir*” (M59/01, Ş005/06), kirürmiz “*gireriz*” (Ş116/03).

II.2.2.1.2.1.5.1. Geniş Zamanın Olumsuzluk Şekli

-maz/-mez, -baz

Geniş zaman ekinin olumsuz şekli Çağatay Türkçesinde -mas/-mes ekiyle yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 126). İncelediğimiz metinde ise yaygın olarak -maz/-mez, iki örnekte de m>b değişmesiyle oluşan -baz şekline rastlanmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde geniş zamanın olumsuz şekli -BAs/-BOs şeklinde olup /m/'li şekli kullanılmamaktadır. Geniş zaman olumsuzluk eki (-ba (olumsuzluk eki)+ (a)r>z>s)- ba-r>-ba-z>-ba-s şeklinde gelişmiştir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 435).

Eski Türkçede -maz/-mez (Tekin, 2003: 187; Eraslan, 2012: 337) şeklinde kullanılan bu olumsuzluk eki Çağatay Türkçesinde -mas/-mes şeklini almışken, incelediğimiz metinde -maz/-mez, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise tekrar /-s/'li şeklini almış bulunmaktadır.

Örnekler:

Almaz “*almaz*” (M49/08, Ş029/06), almazsız “*almazsınız*” (M17/18), bilmez “*bilmez*” (Ş012/01), çıkarmaz “*çıkarmaz*” (Ş050/01), süymez “*sevmez*” (Ş066/11, Ş066/13), tükenmez “*tükenmez*” (Ş076/13, Ş077/07), yetmez “*yetmez*” (Ş077/05), oÆbaz “*düzelmez*” (Ş106/20), tambaz “*yanmaz*” (Ş102/10), yazmazlar “*yazmazlar*” (Ş117/13).

II.2.2.1.2.1.6. Gelecek Zaman Ekleri

Şekil ve zaman ifade etmekle birlikte şekil olarak bildirme, zaman olarak da gelecek zaman ifade eder. Bir işin gelecek zamanda olacağını bildirir.

II.2.2.1.2.1.6.1. Birinci Tip Gelecek Zaman Eki

-a/-e-, -o-, -y-:

Çağatay Türkçesinde gelecek zaman eki fiil+ -ğu/-gü +iyelik ekleri bazen de (+ -dur/durur/turur) şekli ile birlikte fiil+ -ğay/-gey, tonsuz ünsüzlerden sonra da -ğay/-key + zamir şahıs eki şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 124,134). İncelediğimiz metinde de -a/-e-, -o ve -y şeklinde gelişerek hem zamir kökenli hem de iyelik kökenli şahıs ekleri almakla birlikte üçüncü şahısta /turur/yardımcı fiilinin kısalmasından oluşan /-dur/, /-di/ ve /-t/ şekli kullanılırken örneklerin çoğunda düşmüştür.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde de gelecek zaman eki -A/-O ve -y ekleriyle yapılmaktadır. Çağatay döneminde kullanılan -GAy ve -GU gelecek zaman ekleri Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise fiil+ -GAy/-GOy+ ele+şahıs eki, fiil+ -GI/-GU+ iyelik eki+kelet/keldi/bar şeklinde istek kipi görevini almıştır (Kasapoğlu, 2005: 244).

Bu konu üzerinde Ş. Asanova Çağdaş Kırgız yazı dilinde gelecek zaman eki üçüncü şahısta -a ve -y zarf-fiil eklerinin üzerine -t şahıs ekinin getirilmesiyle yapıldığını, bunun tarihi gelişiminin de -DI/-DU olduğunu belirterek, Çağdaş Türk lehçelerinin bazılarında hâla da -DI/-DU şeklinde kullanılmakta olduğunu söyler (2005: 84).

Örnekler:

Beradi “*verecek*” (M08/11), biledi “*bilecek*” (Ş080/08), biredi “*verecek*” (M08/05), bölüne “*bölünecek*” (Ş029/18, Ş118/02), éte “*edecek*” (Ş032/15, Ş112/06), kele “*gelecek*” (Ş062/04), körsete “*gösterecek*” (Ş106/07), körüle “*görülecek*” (Ş030/10), körüne “*görülür*” (Ş031/09), üyrete “*öğretecek*” (Ş032/18, Ş032/19), aqıra “*bağırarak*” (Ş106/18), aşa “*geçecek*” (Ş068/01), atala “*adlanacak*” (Ş043/05, Ş124/10), aytemin “*söyleyeceğim*” (Ş070/01), bilem “*bileceğim*” (M07/08, Ş003/13), bolat “*olacak*” (Ş075/01), bolam “*olacağım*” (M07/07) bolamız “*olacağız*” (Ş058/18), ataydur “*adlandırarak*” (M56/20, Ş104/07), boladı “*olacak*” (Ş007/06, Ş029/16), deydi “*diyecek*” (M17/16), deydür “*diyecek*” (M51/05, M57/05, Ş023/14, Ş024/05), qaraydı “*bakacak*” (Ş033/08, Ş038/21), suraymın “*soracağım*” (Ş066/07), bolot “*olacak*” (M34/05), aytala “*söylenecek*” (Ş034/10, Ş089/14).

II.2.2.1.2.1.6.1. İkinci Tip Gelecek Zaman Eki

-eçek

Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde -eçek sıfat fiil ekinden yapılmış gelecek zaman eki kullanılmamaktadır.

-eçek eki Türkçede sonradan ortaya çıkmış yeni bir ek olarak Eski Anadolu Türkçesinin sonlarına doğru görülmeye başlamıştır ve başta sıfat fiil eki olarak kullanılırken Osmanlıcada gelecek zaman eki olarak yaygınlaşmıştır. Bu ek Osmanlıca ile Türkiye Türkçesinin tek gelecek zaman ekidir (Ergin, 1993: 286). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de bu ekin hem sıfat fiil görevinde -eçek, -oçok şeklinde *keleçek*, *boloçok* kelimelerinde kendini göstermektedir. Bu ekle yapılan çekim tarihi ve günümüz Kırgız Türkçesinde yoktur, ancak incelenen metinde tek bir örneğe rastlanmıştır.

Örnekler:

Beyān ideçekmiz “*edeceğiz*” (§117/11, §121/13).

II.2.2.1.2.2. Tasarlama (Dilek) Kipleri

Tasarlama kipleri fiilin olumlu veya olumsuz yöndeki gerçekleşmesini; tasarlanan istek, emir, şart ve gereklilik kavramları içinde veren kiplerdir. Tasarlama kiplerinde bildirme kiplerinde olduğu gibi bildirme, haber verme şeklinde bir oluş ve kılış yoktur. Bu kipler daha gerçekleşmemiş olan, gerçekleşmesi istek, şart, emir ve gereklilik şekillerinde tasarlanan kiplerdir. Bu kipler bildirme kipleri gibi açık ve belirli bir zaman kavramı göstermeseler de konuşana ait bir eğilimi, isteği, emri ya da gerekliliği dile getirdikleri için dolaylı olsa da belirsiz bir gelecek zaman veya şimdi zamanı içermektedirler (Korkmaz, 2009: 647).

II.2.2.1.2.2.1. Emir-İstek

Emir-istek ekleri sadece şekil bildiren ekler olup, tasarlanan hareketi emir şeklinde ifade ederek, hareketin emirle yapılmasına işaret eder.

II.2.2.1.2.2.1.1. Teklik Birinci Şahıs

-ay, -aymén, -ayın/-eyin

Çağatay Türkçesinde istek birinci teklik şahıs eki -(A)y, -(A)yIn, -(A)yIm, -(A)y mén şeklindedir (Eckmann, 1988: 119). İncelediğimiz metinde de Çağatay döneminde kullanıldığı gibi kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -yIn/-yUn ve -AyIn/-OyUn şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 206).

Örnekler:

kılay “*yapayım*” (Ş075/14, Ş078/03), keteyin “*gideyim*” (Ş015/08), yazayın “*yazayım*” (M05/07, Ş014/16), alaymén “*alayım*” (Ş006/17).

II.2.2.1.2.2.1.2. Teklik İkinci Şahıs

-kūn, -ġun, -gin

Çağatay Türkçesinde emir ikinci teklik şahıs eki -ġıl/-ġil, -ġın/-ġin, tonsuz ünsüzlerden sonra da -kıl/-kil, -kın/-kin şeklinde kullanılmış olup (Eckmann, 1988: 118) bazen de eksizdir (Argunşah, 2014: 173). İncelediğimiz metinde ise -kūn, -ġun, -gin şeklinde düz ve yuvarlak ünlülü kullanımlara rastlamakla birlikte eksiz şekilleri de görülmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bazen eksiz genellikle de -Gın/-GUN şeklindedir ve nezaket şekli de -(I)ñIz/-(U)ñUz’dur (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 416).

Örnek:

Bergin “*ver*” (Ş003/09, Ş066/04, Ş089/02), bolġun “*ol*” (M65/18), oġukūn “*oku*” (Ş008/06).

‘Ālim bol “*ālim ol*” (Ş032/08), çal balam tim bol digen “*ihtiyar, “oġlum sakin ol” -dedi*” (Ş103/16), pıçaġnı ħolna ber “*bıçaġı eline ver*” (M55/09), ħabar ber “*haber ver*” (Ş032/11), zamandın aġvālin bil “*zamanın hālini bil*” (Ş006/04), hūner bil “*hūner öġren*” (Ş014/11), üstine çık “*üzerine çık*” (Ş062/08) buranaġa oltur “*minareye otur*” (Ş062/08) al ħolġa dūrbūni “*eline dūrbūnü al*” (Ş062/08) bōrkimni yaz “*gōnlūmü al*” (Ş062/09) kōzni aç “*gōzūnü aç*” (Ş062/09)

II.2.2.1.2.2.1.3. Teklik Üçüncü Şahıs

-sın/-sin, -sun/-sūn

Emir üçüncü teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde -sun/-sün şeklindedir. İncelediğimiz metinde ise -sIn/-sUn şeklinde geçmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de metinde olduğu gibi -sIn/-sUn şeklini korumuştur.

Örnekler:

Okusın “*okusun*” (M23/04), toktasın “*dursun*” (Ş083/04), barsın “*varsın*” (Ş071/01), bersin “*versin*” (Ş066/10, Ş075/18), bersün “*versin*” (M31/10, M38/01, Ş050/07, Ş073/13, Ş075/03, Ş095/09), desin “*desin*” (Ş072/14), etsün “*etsin*” (Ş066/09), köndürsün “*kabul ettirsin*” (Ş076/01), olsun “*olsun*” (M10/01, Ş020/01), şalsun “*koysun*” (Ş050/06).

II.2.2.1.2.2.1.4. Çokluk Birinci Şahıs

-alı, -yık, -ayık

Çağatay Türkçesinde -(A)II, -(A)IIÆ, -(A)IIIm şeklindeyken, incelediğimiz metinde -alı, -(a)yık örneklerine rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -yII/-yIU, -AII(k)/-OIU(k) şeklindedir.

Örnekler:

kılayık “*yapalım*” (M07/20), barayık “*gidelim*” (Ş120/07), baralı “*varalım*” (M66/04), kılalı “*yapalım*” (M66/05), turalı “*duralım*” (M31/10), bağlayık “*bağlayalım*” (Ş007/14).

II.2.2.1.2.2.1.5. Çokluk İkinci Şahıs

-ñız/-Æız, -iñiz, -uÆız, -Æızlar/-iÆizler, -yın

Çağatay Türkçesinde emir ikinci çokluk şahıs eki -Æ, -IÆ, -Æız, -IÆız şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de -ñız/-Æız, -iñiz, -uÆız, -Æızlar/-iÆizler şekilleriyle birlikte farklı bir -yın şeklindeki örneğe de rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de bu durum -GIIA/-GUI(a/ö) ekiyle yapılmaktadır. Ekin nezaket şekli de -(I)ñIzdAr/-UñUzd(a/ö)r şeklindedir (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 416).

Örnekler:

Oylañız “*düşünün*” (M64/03), şaylaÆızlar “*seçiniz*” (Ş040/01), karaÆız “*bakınız*” (Ş031/16, Ş061/18, Ş062/09), biliñiz “*biliniz*” (M05/05, Ş014/14), eşitiñiz

“dinleyiniz” (M05/04, Ş014/13), aluÆız “alınız” (Ş091/16), üyretiÆizler “öğretiniz” (Ş032/10), yatmayın “yatmayın” (Ş006/08).

Yukarıda geçen şahıs ekleri dışında Çağdaş Kırgız yazı dilinde emir şeklinde söylenen fiillere -çI/-çU ekinin gelmesiyle rica, istek şeklinde anlamlar kazandıran şekile de rastlanmaktadır. Bu şekil emir kipinin bütün şahıslarında kendini korumaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 417).

Örnekler:

Uğçu “dinle” (M64/02), kbaraçı “bak” (M64/18), kulağ şalçı “dinle” (Ş072/01).

II.2.2.1.2.2.2. İstek

Sadece şekil ifade eden bu ek, tasarlama kiplerinden biri olup istek şeklini oluşturur. Tasarlanan hareketin istendiğini gösterir ve dilek bildirir.

İncelediğimiz metinde de iki farklı biçimde kullanılan istek ekleri görülmektedir.

II.2.2.1.2.2.2.1. Birinci Tip İstek Kipi

-mağçı/-mekçi

Birinci tip istek kipinin örneklerine Çağatay Türkçesinde -makçı bol-, makçı ér şeklinde, -mak fiilden isim yapma ekiyle +çı isimden meslek ismi yapan ekten oluşmaktadır (Argunşah, 2014: 177). İncelediğimiz metinde de -mağçı/-mekçi örnekleriyle karşılaşmaktayız. Bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -mAkçI/-mOkçU şeklinde şahıs ekleriyle birlikte çekimlenmektedir.

Örnekler:

Cibermekçi “göndermek istiyor” (M71/10), dimekçi “demek istiyor” (Ş107/17), barmağçı “gitmek istiyor” (M75/05).

II.2.2.1.2.2.2.2. İkinci Tip İstek Kipi

-gu

Bu çekim eki Çağatay Türkçesinde mutlak gelecek zaman eki olarak fiil+ -gu/-gü+ iyelik ekleri (+ -dur/durur/turur) şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 134). Bu ek, Çağdaş Kırgız yazı dilinde istek kipi olarak fiil+ -GI/-GU+ iyelik

eki+kelet/keldi/bar/cok şeklinde çekimlenerek, istek ifadesi taşıyan asıl unsur kel-fiilidir (Kasapoğlu, 2005: 245).

Örnek:

Körgen kişi ayrılıguzı kelmaıçı idi “*gören insan ayrılmak istemez idi*” (Ş060/07).

II.2.2.1.2.2.3. Gereklilik

Sadece şekil ifade eden bu yapı gereklilik şeklini oluşturmaktadır. Tasarlanan bir hareketin gerekliliğini gösterir.

Gereklilik kipi Çağatay Türkçesinde -mak kérek, -sa kérek şeklinde kullanılmaktadır (Argunşah, 2014: 177). İncelediğimiz metinde de -u/-ü, -v, -mak, -sa ekini almış olan kelimelere *kerek*, *lazım*, *tiyiş* kelimelerinin getirilmesi ile yapılmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de (fiil+ -Iş/-Uş + iyelik eki + kerek/zarıl) ve (fiil + -oo/-öö, -uu/-üü + iyelik eki + kerek/zarıl/tiyiş) şeklinde yapılmaktadır (Tan, 2017: 78).

Örnekler:

-u kerek: bolu kerek “*olmak gerek*” (M54/08, Ş120/18), tutu kerek “*yakalamak gerek*” (M38/10).

-ü kerek: bilü kerek “*bilmek gerek*” (M12/05, Ş022/02), bilü kerekdir “*bilmek gerektir*” (M11/10, Ş021/07).

-v kerek: qarav kerek “*bakmak gerek*” (Ş007/02).

-mağ kerek: kılmag kerek “*yapmak gerek*” (Ş122/08).

-urğa kerek: barurğa kerek “*varmak gerek*” (M12/04, Ş022/01).

-sa kerek: bolsa kerek “*olsa gerek*” (Ş041/17).

-u lazım: bolu lazım “*olmak lazım*” (Ş030/13).

-ü tiyiş: deyü tiyiş bir ādem “*demek lazım olan bir insan*” (M50/01).

II.2.2.1.2.2.4. Şart

Şart kipi sadece şekil ifade ederek şart şeklini oluşturmaktadır. Bir hareketin şart şeklinde tasarlandığını gösterir.

-sa/-se, -za/-ze

Şart kipi Çağatay Türkçesinde fiil+ -sA + iyelik kökenli şahıs ekleri şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 122). İncelediğimiz metinde ise bu ek -sA şeklinde Çağatay Türkçesiyle aynı kullanılırken bazı örneklerde -s->-z- değişimine uğramış -zA şekillerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu ek, dudak uyumuna uyarak -sA/-sO şeklinde genişlemiştir (Kasapoğlu, 2005: 239).

Örnekler:

kalsa “*kalsa*” (M08/02, M08/06), kılsam “*yapsam*” (M45/19, M49/18), kelse “*gelse*” (M53/02, Ş019/05), ketsek “*gitsek*” (Ş018/08), kişeneseñ “*kişnesen*” (Ş109/17), suraza “*sorsa*” (Ş078/05), berzem “*versem*” (Ş078/02, Ş078/09, Ş078/12, Ş078/17), semirze “*semirse*” (M16/11), bilmeze “*bilmese*” (Ş030/05, Ş061/09, Ş063/05, Ş118/16).

II.2.2.1.2.3. Birleşik Çekim

Çekimli fiiller taşıdıkları kip sayısına göre basit ve birleşik kipli olmak üzere başlıca iki gruba ayrılmaktadır. Basit kipli fiiller yapılarında şekil ve zaman kavramı taşıyan tek kip bulunan fiillerdir. Birleşik kipli fiillerde ise birden fazla kip eki bulunmaktadır. Bunlar genellikle iki kipten oluşmaktadır. Birleşik kipli fiiller olumlu ya da olumsuz bir esas fiilin genellikle tek kip eki almış ve çekime girmemiş olan biçimine i-ek-fiilin çekimli şekillerinin eklenmesi ile oluşmaktadır (Korkmaz, 2009: 732).

II.2.2.1.2.3.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Çağdaş Kırgız yazı dilinde hikâye birleşik çekiminde *ele* kullanılmaktadır. Çok işlek olmasa da *ele* yanında *bolçu* ve *boldu* şekillerinin de hikâye çekiminde kullanıldığı görülmektedir. Eski Türkçede *er-* şeklinde olan bu fiilin bugün son sesi düşerek *e-* ve *i-* şeklinde kullanıldığı görülmekle birlikte Çağdaş Kırgız yazı dilinde *ee*, ağızlarında da *edi* ve *ede* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 255).

Çağatay Türkçesinde hikâye birleşik çekimi *é-*, *ér-* ek-fiillerinin görülen geçmiş zamanında çekimlenmektedir (Argunşah, 2014: 178).

İncelediğimiz metinde de *i-di* şeklinde görülmektedir.

II.2.2.1.2.3.1.1. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Hikâyesi

-ğan idi/-gen idi, -ken idi, -han idi

Çağatay Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak gösterilen bu ekin hikâye şekli -GAN é(r)di şeklindedir (Eckmann, 1988: 133). İncelediğimiz metinde de -GAN idi şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ikinci tip geçmiş zaman ekinin hikâyesi fiil+ -GAN/-GON + ele/bolçu+ şahıs eki şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 258). Metinde tespit edebildiğimiz örnekler genellikle birinci ve üçüncü şahısların çekimidir.

Örnekler:

karatğan idi “*yönetimi altına almıştı*” (Ş027/01), kılğan idi “*yapmıştı*” (M68/19), turğan idi “*kalmıştı*” (Ş042/10), yazğan idim “*yazmışım*” (Ş028/16), bergen idi “*vermişti*” (M62/07), degen idik “*demiştik*” (M67/14, M69/16, Ş026/12, Ş029/16), tikdirgen idi “*diktirmişti*” (Ş063/16), étken idik “*etmiştik*” (Ş101/03), tuhan idi “*doğurmuştu*” (Ş107/16).

II.2.2.1.2.3.1.2. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Olumsuz Hikâyesi

Çağatay Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak gösterilen bu ekin olumsuz hikâye şekli -ğan émes é(r)di şeklindedir (Eckmann, 1988: 133). İncelediğimiz metinde de -ğan yok idi şeklinde bir örneğine rastlanmıştır. Bu şekil Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise fiil + -GAN/-GON+ cok/emes + ele + şahıs eki şeklinde ve fiil +-GAN/-GON + iyelik eki + cok + ele şeklinde de kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 258).

Örnek:

Okuğanı yok idi “*okumamıştı*” (Ş048/20).

II.2.2.1.2.3.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Ekinin Hikâyesi

-p idi, -ıp idi, -üp idi

Öğrenilen geçmiş zaman ekinin hikâye birleşik çekimi Çağatay Türkçesinde -p é(r)di şeklindedir (Eckmann, 1988: 140). İncelediğimiz metinde de -(ı/-ü)p idi şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır. Bu kullanım Çağdaş Kırgız yazı dilinde

çok işlek olmayıp genellikle üçüncü şahısta görülmektedir. Ek, fiil+-(I)ptIr/-(U)ptUr +ele+şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 259).

Örnekler:

Dip idi “*demışti*” (§067/25), surap idi “*sormuştu*” (§063/19), yazıp idik “*yazmıştık*” (§105/10), yazıp idim “*yazmıştım*” (§115/08), barıp idi “*varmıştı*” (§041/16), körüp idim “*görmüştü*m” (§076/12).

II.2.2.1.2.3.1.4. Şimdiki Zaman Ekinin Hikâyesi

-mağda idi

Şimdiki zaman ekinin hikâye birleşik çekimi Çağatay Türkçesinde -mağta é(r)di şeklinde çekimlenmektedir. İncelediğimiz metinde -mağda idi şeklinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Kılmağda idi “*yapmaktaydı*” (M29/15).

II.2.2.1.2.3.1.5. Geniş Zaman Ekinin Hikâyesi

-r idi, -ar idi/-er idi, -ur idi/-ür idi

Çağatay Türkçesinde geniş zaman ekinin hikâye birleşik çekimi -(u/-ü)r é(r)di şeklindedir (Eckmann, 1988: 128). İncelediğimiz metinde ise geniş zaman /-r/ eki ünsüzle biten kelimelerden sonra düz-geniş ve dar-yuvarlak yardımcı seslerini alarak -r, -Ar, -Ur idi şeklinde kullanılmıştır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise fiil+ -(A/O)r+ ele+şahıs eki (Kasapoğlu, 2005: 265) şeklinde yardımcı ünlü olarak sadece düz-geniş, geniş-yuvarlak ünlüler olarak çekimlenmektedir.

Örnekler:

Sanar idi “*sayardı*” (§058/02), turar idi “*kalkardı*” (§048/11, §054/09), turar idik “*kalkardık*” (§104/01), tutar idi “*tutardı*” (§048/08), tüşer idi “*inirdi*” (§055/15), yürer idi “*yürürdü*” (§112/02), emüzer idi “*emzirdi*” (M62/10), qalür idi “*kalırdı*” (§054/17, §060/20), qaytur idi “*dönerdi*” (§056/18), kelür idi “*gelirdi*” (§048/14), yürütür idi “*yaptırırđı*” (§122/04), oqlur idi “*okunurdu*” (§046/15).

II.2.2.1.2.3.1.6. Geniş Zaman Ekinin Olumsuz Hikâyesi

-maz idi/-mez idi

Olumsuz Geçmiş zaman ekinin hikâye şekli *-mas/-mes é(r)di* şeklindedir (Eckmann, 1988: 128). İncelediğimiz metinde de *-maz/-mez idi* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ek *-BAs/-BOs ele* şeklinde gerçekleşmektedir (Kasapoğlu,).

Örnekler:

Oğulmaz idi “*okunmazdı*” (Ş048/08), oylamaz idi “*düşünmezdi*” (Ş055/19), süymez idi “*sevmezdi*” (Ş055/17), yetmez idi “*yetmezdi*” (Ş074/02).

II.2.2.1.2.3.1.7. Adet Geçmiş Zaman Ekinin Hikâyesi

-çu/-çü idi, -çı idi, -uçı idi, -vçi idi

Adet geçmiş zaman eki Çağatay Türkçesinde kullanılmamaktadır. İncelediğimiz metinde de *-çu/-çü/-çı idi, -uçı idi, -vçi idi* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise fiil+ *-çu/-çü+ ele+ şahıs eki* şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 260). Ayrıca Kasapoğlu bu şeklin, Kırgız gramerinde belirsiz olarak ifade edilen geniş zaman ekinin hikâyesiyle aynı şekilde geçmişte süreklilik gösteren, alışkanlık hâline getirilen iş veya hareketi bildirdiğini söylemiştir (Kasapoğlu, 2005: 266).

Örnekler:

Kılçu idi “*yapardı*” (Ş066/20), berçü idi “*verirdi*” (Ş072/08), oçuçi idi “*okurdu*” (Ş048/17), turuçı idi “*kalkardı*” (Ş060/09), boluçı idi “*olurdu*” (Ş071/10), kaluçı idi “*kalırdı*” (Ş071/11), kelmavçi idi “*gelmezdi*” (Ş060/07).

II.2.2.1.2.3.1.8. Şart Kipinin Hikâyesi

-sa idi

Şart kipinin hikâyesi *-sa/-se é(r)di* şeklinde çekimlenmektedir. İncelediğimiz metinde de *-sa idi* şeklinde örneklere rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dili üzerine Kırgızistan’da hazırlanmış olan gramer kitaplarında hikâye birleşik çekimi hakkında bilgi verilmemektedir. Kasapoğlu, hazırlamış olduğu “*Kırgız Türkçesi Grameri*” adlı eserinde Kırgız gramerlerinde bu çekime yer verilmediğinden ve Poppe’nin *fiil+ -sA/-*

sO+ şahıs eki+ ele şeklinde çizmiş olduğu bu çekime uygun örneklere metinlerde karşılaşmadığını söylemiştir (2005: 267).

Örnekler:

Bolsa idi “*olsaydı*” (Ş031/19, Ş045/03), kılsa idi “*yapsaydı*” (Ş038/16).

II.2.2.1.2.3.1.8. İstek Kipinin Hikâyesi

-mağçı idi:

-mağçı ekiyle yapılmış istek kipinin hikâye birleşik çekimine Çağatay Türkçesi üzerine hazırlanmış olan gramer kitaplarında rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de sadece bir yerde *-mağçı* idi şeklinde geçen örnek bulunmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bu çekim fiil+ *-mAkçI/-mOkçU+* *ele+ şahıs eki* şeklinde gerçekleşmektedir (Kasapoğlu, 2005: 268).

Örnek:

Kılmağçı idi “*yapmak istemişti*” (M31/18).

II.2.2.1.2.3.2. Rivayet Birleşik Çekimi

Çağdaş Kırgız yazı dilinde rivayet çekimi genellikle *eken*, nadiren de *imiş* kelimesiyle yapılmaktadır. Rivayet çekiminde *er-* fiilinin /r/’si erimiş ve tek ünlüden oluşan *e-(<er-)* şekli kullanılmaktadır. *eken*, *e-* fiilinin geçmiş zaman ekiyle çekimlenmiş şekli olup zamir kökenli şahıs eklerini alır (Kasapoğlu, 2005: 270).

Çağatay Türkçesinde de *ér-* yardımcı fiilinin öğrenilen geçmiş zaman çekimiyle *érmiş* şeklinde yapılır.

İncelediğimiz metinde de rivayet şekli *iken* ve *imiş* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

II.2.2.1.2.3.2.1. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Rivayeti

-ğan imiş, -ğan iken/-ğan iken

Çağatay Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak ele alınan bu ekin rivayet şekli Çağatay Türkçesinde fiil+ *ğan é(r)miş+* şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 133). İncelediğimiz metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *-ğan imiş* şekliyle birlikte *-ğan iken* şeklindeki örneklere

rastlanmaktadır. Bu çekim Çağdaş Kırgız yazı dilinde fiil +GAn/-GOn+eken+ şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 270).

Örnekler:

kalğan iken “*kalmış imiş*” (M59/04), uzatkanlar iken “*göndermişlermiş*” (Ş041/05), yürgen ikenmen “*yaşamışmuşım*” (Ş109/17).

Utdurğan imiş “*kaybetmişmiş*” (M49/12).

II.2.2.1.2.3.2.2. Şimdiki Zaman Ekinin Rivayeti

-mağda iken, -mekde imiş

Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili üzerine hazırlanmış olan gramer kitaplarında şimdi zaman ekinin rivayetinin bu şekilde kullanım örnekleri bulunmamaktadır.

İncelediğimiz metinde de *-mağda iken, -mekde imiş* şeklinde kullanılmaktadır.

Örnekler:

Ölmekde imiş “*ölmekteymiş*” (M27/16).

ğaramağda iken “*bakmaktaymış*” (Ş057/04).

II.2.2.1.2.3.2.3. Adet Geçmiş Zaman Ekinin Rivayeti

-üçi iken

Adet geçmiş zaman eki Çağatay Türkçesinde kullanılmamaktadır. İncelediğimiz metinde de adet geçmiş zaman ekinin rivayeti *-üçi iken* şeklinde kullanılmaktadır. ÇağdaşKırgız yazı dilinde ise yazım kuralından dolayı adet geçmiş zaman eki sadece fiil+ -çu/-çü+ eken/imiş+ şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 272).

Örnek:

Berüçi iken “*verirmiş*” (Ş057/07).

II.2.2.1.2.3.2.4. Geniş Zaman Ekinin Rivayeti

-r iken, -ar iken/-er iken, -ür iken, -r imiş, -ar imiş, -ur imiş

Geniş zaman ekinin rivayeti Çağatay Türkçesinde -(u/ü)r é(r)miş+ şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 128). İncelediğimiz metinde ise -(A)r iken, -ar imiş, -(U)r imiş şeklindeki örneklere rastlanmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de fiil+ -(A)r/-O(r)+ eken+ şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 276).

Örnekler:

Der iken “*dermiş*” (Ş041/02, Ş072/20), ketirar iken “*gönderirmiş*” (Ş041/01), uklar iken “*duyulurmuş*” (Ş112/04), bağar iken “*beslermiş*” (M55/17), catar iken “*yatarmış*” (M43/15), yürer iken “*yaşarmış*” (Ş041/10), bilür iken “*bilirmiş*” (Ş041/09).

oylar imiş “*düşünürmüş*” (Ş038/19), cabar imiş “*kapatırmış*” (Ş023/10, M14/01), kılur imiş “*yaparmış*” (Ş048/18).

II.2.2.1.2.3.2.5. Geniş Zaman Ekinin Olumsuz Rivayeti

-maz iken, -mazmış

Geniş zamanın olumsuz rivayeti Çağatay Türkçesinde -mas/-mes é(r)miş+ zamir kökenli şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir. İncelediğimiz metinde ise -mazmış şeklinde bitişik yazılmış örnekle birlikte -maz iken şeklinde kullanılan örneklere rastlanmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde de fiil+ -BAs/-BOs+ eken+ şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 276).

Örnekler:

Tanumaz iken “*tanımazmış*” (Ş112/03), tınçlanmazmış “*sessiz olmazmış*” (Ş128/03).

II.2.2.1.2.3.3. Şart Birleşik Çekimi

Şart birleşik çekimi Çağdaş Kırgız yazı dilinde hikâye ve rivayet çekimi kadar işlek olmamakla birlikte *bol-* fiiline *-so* şart ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır. Şart birleşik çekimi iyelik kökenli şahıs ekleri ile yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 279).

Çağatay Türkçesinde şart birleşik çekimi *ér-* yardımcı fiilinin şart çekimiyle (Argunşah, 2014: 180) birlikte *ér- bolsa/olsa* (Eckmann, 1988: 129) şeklinde çekimlenmektedir.

İncelediğimiz metinde de şart birleşik çekiminin *bol-* fiiline *-sa* şart ekinin getirilmesiyle yapıldığı örnekler bulunmaktadır.

II.2.2.1.2.3.3.1. İkinci Tip Görülen Geçmiş Zaman Ekinin Şartı

-ğan bolsa

Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında öğrenilen geçmiş zaman eki olarak ele alınan bu ekin şart birleşik çekimi Çağatay Türkçesinde *-ğan bolsa/olsa* şeklinde yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 133). İncelediğimiz metinde de *-ğan bolsa* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu şekil çok yaygın olarak kullanmakla birlikte fiil+ *-GAN/-GON+ bolso+* şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 279).

Örnek:

Çıkarğan bolsa “*çıkarmışsa*” (Ş045/07).

II.2.2.1.2.3.3.2. Şimdiki Zaman Ekinin Şartı

-mağda bolsa

Şimdiki zaman ekinin *-mağda bolsa* şeklinde çekimlenmiş şart şekli Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde *de -mağda bolsa* şeklinde çekimlenmiş örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Kalmaqda bolsa “*kalmaktaysa*” (M34/18), kaplamakda bolsa “*kaplamaktaysa*” (M43/02), umtulmaqda bolsa “*unutulmaktaysa*” (M24/12), bolmaqda bolsa “*olmaktaysa*” (M27/14).

II.2.2.1.2.3.3.3. Geniş Zaman Ekinin Şartı

-ar bolsa/-er bolsa, -ur bolsa/-ür bolsa

Geniş zamanın şart birleşik çekimi *-r é(r)se, -rsa, -r bolsa/olsa* şeklinde yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 129). İncelediğimiz metinde de *-(A)r bolsa, -(U)r bolsa* şeklinde çekimlenmiş örnekler bulunmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise

fiil+ -(A)r/-(O)r+ bolso+ şahıs eki şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 282).

Örnekler:

Uğar bolsañ “*dinlersen*” (M30/19, M66/02), tüşer bolsa “*inerse*” (§012/14, §034/01, M08/08), büter bolsa “*biterse*” (§012/12), keter bolsa “*giderse*” (§012/13), kılur bolsa “*yaparsa*” (§059/06), bilür bolsa “*bilirse*” (§120/01).

II.2.2.1.2.3. İsimlerin Ek (Cevher) Fiille Çekimi

Ek fiil, Eski Türkçedeki er- yardımcı fiilinin er->ir>i- değişimi ile ekleşmiş şeklidir. Bugün bu yardımcı fiili ne kadar i-(mek) diye isimlendiriyorsak da fiilin tek başına bir anlamı yoktur. Asıl fiillerde olduğu gibi tek başına i- şekliyle kullanılmaz ve yapım ekleri ile genişletilemez. Bu nedenle fiilden bir isim ya da fiil gövdesi oluşturması mümkün değildir. Varlığını i-di, i-miş, i-se gibi zaman ekleriyle ortaya koymaktadır. i- ek fiilinin dildeki görevi, isim soylu kelimeleri fiil durumuna getirmek ve basit zamanlı kiplerden birleşik zamanlı kipler oluşturmaktadır. Ek fiilin diğer fiillerden farklı olarak sadece bildirme niteliğinde geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart şeklinde dört kipi vardır. Asıl fiillerde olduğu gibi bu ek-fiilde de kip ve zaman kavramı zaman eki ile karşılanmaktadır (Korkmaz, 2009: 703).

II.2.2.1.2.3.1. Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

İsimlerin ek fiille çekimlenmesinde incelediğimiz metinlerde görülen geçmiş zaman çekimi örneklerinden sadece ikinci, üçüncü teklik, birinci çokluk şahıs örnekleri görülmektedir.

II.2.2.1.2.3.1.1. İkinci Teklik Şahıs

-idi/Æ

Çağatay Türkçesinde ek fiilin ikinci teklik geçmiş zaman şekli é(r)di/Æ şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 142). Eski Türkçedeki er- ek fiilinin Batı Türkçesine geçerken /r/ sesi düşerek e>i değişimine uğrayarak i- şeklini almıştır. Bu ek geçmiş zaman -di ekini alarak edi şeklini almıştır. Bu şekil edi ve ede şeklinde Kırgızcanın ağızlarında kullanılmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise edi>ede>ele

şeklinde gelişerek ele olmuştur. İkinci teklik şahıs ekinin kullanımını da -ele+ñ>eleñ şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 183). İncelediğimiz metinde de -idiÆ şeklinde Çağatay Türkçesine yakın örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Sen idiÆ “*sendin*” (Ş073/14, Ş073/19).

II.2.2.1.2.3.1.2. Üçüncü Teklik Şahıs

-idi

Çağatay Türkçesinde ek fiilin üçüncü teklik geçmiş zaman şekli é(r)di şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 142). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *ele* şeklinde şahıs eki almadan kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 184). İncelediğimiz metinde de idi şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Tiyin idi “*kuruştı/kuruş idi*” (M62/20), ulı idi “*büyüktü/büyük idi*” (Ş107/14), ustaz idi “*üstatt/üstat idi*” (Ş089/16), yardımçı idi “*yardımcıydı/yardımcı idi*” (Ş046/03), yok idi “*yoktu/yok idi*” (Ş046/09, Ş046/16, Ş048/20, Ş055/11, Ş072/09).

II.2.2.1.2.3.1.3. Birinci Çokluk Şahıs

-idik

Çağatay Türkçesinde ek fiilin birinci çokluk geçmiş zaman şekli é(r)dük şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 142). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de ele+k>elek şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 184). İncelediğimiz metinde de idik şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Busuğ idik “*bozuktuk/bozuk idik*” (Ş058/13), köçmen idik “*göçebeydik/göçebe idik*” (Ş058/14), nādan idik “*cahildik/cahil idik*” (Ş058/13).

II.2.2.1.2.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

İsimlerin ek fiille çekimlenmesinde incelediğimiz metinlerde öğrenilen geçmiş zaman çekiminde olan örnekleri sadece üçüncü teklik şahısta görülmektedir.

II.2.2.1.2.3.2.1. Üçüncü Teklik Şahıs

-imiş, -iken

Ek fiil öğrenilen şimdiki zaman üçüncü teklik şahıs şekli Çağatay Türkçesinde é(r)miş şeklinde çekimlenmektedir (Eckmann, 1988: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu çekim için eken<er-ken sözü ile zamir kökenli şahıs ekleriyle yapılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 185). İncelediğimiz metinde de hem Çağatay hem Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılan şekillerde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Tütün imiş “*haneliymiş/haneli imiş*” (Ş091/02), üylik imiş “*ev sahibiymiş/ev sahibi imiş*” (M54/19), yaş imiş “*gençmiş/genç imiş*” (M59/04), bar imiş “*varmış/var imiş*” (M49/09, Ş033/19), kâfir iken “*kafirmiş/kafir imiş*” (Ş068/07), keÆ iken “*genişmiş/geniş imiş*” (Ş069/16), kerek iken “*gerekmış/gerek imiş*” (Ş031/17), köp iken “*çokmuş/çok imiş*” (Ş069/18), molla iken “*hocaymış/hoca imiş*” (Ş112/02), oğru iken “*hırsızmış/hırsız imiş*” (M31/15), şu iken “*suymuş/su imiş*” (M75/10), yahşi iken “*iyiymiş/iyi imiş*” (M67/01).

II.2.2.1.2.3.3. Şart Çekimi

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ek fiilin şart çekimi *bolso* kelimesiyle çekimlenmektedir. Bu çekimde *bol-* fiili *-so* şart ekiyle kalıplaşmış durumdadır ve fazla işlek değildir (Kasapoğlu, 2005: 187).

Çağatay Türkçesinde *-é(r)se* şeklinde çekimlenmektedir. *-ér-* fiilinin bulunmadığı şekillerde de *bol-* fiilinin şekilleri gelir (Eckmann, 1988:).

İncelediğimiz metinde de *bol-* fiiliyle *-sa* şart ekinin birleşmesinden oluşmuş örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Biz bolsağ “*bizse*” (Ş041/06), kez bolsañ “*kezse*” (M08/17), kış bolsa şavuk cay bolsa ısıq “*kışsa sovuk, yazsa sıcak*” (Ş029/07), Manaf bolsa “*manafsa*” (Ş010/09), nādan bolsa “*cahil ise*” (Ş011/18), bay bolsa da bolur faqir “*zengin ise de fakir olur*” (Ş009/18).

II.2.2.1.2.3.4. Geniş Zaman Çekimi

İsimlerin ek fiille çekimlenmesinde geniş zaman çekimi örnekleri incelediğimiz metinde birinci, ikinci, üçüncü teklik ve birinci çokluk şahıslarda görülmektedir.

II.2.2.1.2.3.4.1. Birinci Teklik Şahıs

-min

Çağatay Türkçesinde bu ek *érür mén* şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ek fiilin şimdiki zaman çekiminin birleşmesinde fiil ile zaman eki eriyerek geride sadece zamir kökenli şahıs ekleri kalarak -mIn şeklinde doğrudan isimlere gelmektedir (Kasapoğlu, 2005: 181). Çağatay Türkçesinde ise yardımcı fiilin ek hâlini almamış olan geniş şekli, daha çok şiirlerde görülür (Eckmann, 1988: 142). İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi ek fiil düşerek şahıs eki *-min* şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler:

MaÆgol min “*Moğolum*” (Ş106/01), men min “*benim*” (Ş076/06), ülken min “*büyüğüm*” (Ş069/12), yahşi min “*iyiyim*” (Ş067/18), ğarip min “*garibanım*” (Ş066/06).

II.2.2.1.2.3.4.2. İkinci Teklik Şahıs

-sıÆ/-siÆ

Çağatay Türkçesinde *érür sën* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -sİñ/-sUñ şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 182). İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde gibi kullanılarak yuvarlak ünlülü örneklerine rastlanmayarak -sIÆ şeklinde düz ünlülü örneklere rastlanmaktadır.

Örnekler:

İmezsiÆ “*değilsin*” (Ş016/19), mazsıÆ “*sarhoşsun*” (Ş042/02), yahşisiÆ “*iyisin*” (Ş007/05).

II.2.2.1.2.3.4.3. Üçüncü Teklik Şahıs

-dır/-dir, -dur/-dür

Çağatay Türkçesine ek fiilin üçüncü teklik şahıs érür şeklinde yapılmakta olup –dur/-tur ve durur/turur şeklinde de kullanılır (Eckmann, 1988: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise eksizdir. İncelediğimiz metinde de üçüncü teklik şahısta -dIr/-dUr şeklinde kullanılan örneklere rastlanmaktadır.

Örnekler:

Ma‘lumdur “*malumdur*” (M25/07), meşhurdur “*meşhurdur*” (M20/12, M26/12), orundur “*yerdir*” (M75/20), uruğdur “*boydur*” (M67/19, Ş092/06), yigitdür “*yiğittir*” (M32/19, Ş038/03), ādemdür “*insandır*” (M50/01, Ş038/08), cigitdür “*yiğittir*” (M24/15), yokdır “*yoktur*” (M13/19, Ş023/09), õatdır “*zattır*” (M36/19), ādemdir “*insandır*” (M35/10).

II.2.2.1.2.3.4.4. Birinci Çokluk Şahıs

-miz, -bız

Çağatay Türkçesinde ek fiilin şimdiki zaman birinci çokluk şahıs çekimi érür biz şeklinde yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 141). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise ek fiil düşerek -BIz/-BUz şeklinde sadece zamir kökenli şahıs ekleri doğrudan isimlere gelmektedir (Kasapoğlu, 2005: 182). İncelediğimiz metinde de ek fiil düşerek geride -*miz* ve -*bız* şeklinde şahıs ekleri almış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Erenlerdenmiz “*erenlerdeniz*” (Ş091/09), halkbız “*halkız*” (M06/16).

II.2.2.1. Fiil İşletme Ekleri

Fiil işletme ekleri, fiil kök ve gövdelerine gelen, ancak şahıs ekleri olarak çekime girmedikleri için yargı bildirmeyen eklerdir. Bunlar aslında isim gibi kullanılarak isim, sıfat ve zarf görevi yüklenmiş olan fiil şekilleridir. Bu nedenle de isim çekimi ve iyelik ekleri alabilirler, cümlede özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı olabilirler. Fiil işletme ekleri kendi içlerinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak üç farklı gruba bölünmektedir (Korkmaz, 2009: 863).

II.2.2.1.1. Sıfat-Fiil Ekleri

-ar/-er

Çağatay Türkçesinde geniş zaman sıfat fiili -r, -Ar, -Ur ekleri ile yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 104). Eski Türkçenin yazılı kaynaklarında -r, -Ir/-Ur, -Ar, -yUr şeklinde görülen bu eklerin Çağdaş Kırgız yazı dilinde gelecek zaman sıfat fiil eki olarak -Ar/-Or şeklinde kullanılmaktadır (Turgunbayev, 2004: 215). İncelediğimiz metinde de -Ar örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

On iki atar bardañkeler “*on iki atışlı silahlar*” (M06/03), ketar vaqtde “*gidecek zamanda*” (M62/20), kayra keler kün “*tekrar gelecek gün*” (Ş071/17), tilek tiler yer “*dilekdilenecek yer*” (Ş073/04).

-urlıq/-ürlik, -rlik, -arlıq/-erlik

-Ur, -Ar- geniş zaman sıfat-fiil ekine -lık ekinin gelmesiyle oluşan birleşik sıfat-fiil eki çalışmada kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise -Urlik, -rlik, -Arlik şeklinde örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Aytup berarlıq ādem “*anlatacak insan*” (Ş030/04), cevap bererlik boldu “*cevap verecek oldu*” (Ş047/06), davış işiterlik etip “*sesi duyulacak şekilde*” (Ş063/17), Asyada yok derlik medresesin “*Asya’da yok denecek medrese*” (Ş119/18), şeri‘at yoldaşı derlik bir ādemdir “*şeriyat yoldaşı diyebileceğimiz insan*” (M35/10), yadgār kalırlık dēp oylaymin “*yadigār kalırlık diye düşünürüm*” (Ş105/13), ‘ibret alırlık oqup kör “*ibret alırlık okuda bak*” (M09/11), başqa ādem bilürlik imez (Ş045/08).

-ğuçı/-güçi, -kuçı, -uçı/-üçi

Bu ek Çağatay Türkçesinde -GU sıfat fiil ekiyle +çI isimden isim yapma ekinin birleşmesiyle oluşmuştur (Argunşah, 2014: 154). Tarihi gelişimi üzerinde pek çok araştırmacı bu ekin -GU sıfat fiil ekiyle +çI isimden isim yapma ekinin birleşmesiyle oluştuğunu savunmuşlardır.

Bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde -OO, -UU sıfat fiil eki ile -çU geçmiş zaman ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Bu ek bazen sadece -çU şeklinde de kullanılmaktadır

(Kasapoğlu, 2005: 304). Bu ek üzerine B. O. Oruzbayeva kendi çalışmasında İ. Batamanovun “*Bu ek her hâlde iş yaparı bildiren -çı ekinin ve (Karlıkçaya ait) -gu isim-fiil ekinin birleşiminden oluşmuştur. Günümüzdeki -çu şekli şu aşamaları geçirmiştir: -guçu>uçu>çu. Kırgızcaya büyük olasılıkla alıntı yoluyla geçmiştir. Bu ekin sondan önceki -uçu şekli, bazı kuzey ağızlarında hâla kendini korur. Ayrıca bu ek birkaç yıl öncesinde yazı da da -uçu olarak ifade edilirdi*” şeklindeki sözlerini ilave etmiştir (Turgunbayev, 2004: 187). Bu ek üzerine Muharrem Ergin, ekin Eski Türkçede -i-ğçı, -i-gçi ve -ğuçı/-güçi şeklinde olduğunu belirterek fiilden isim yapma ekleri -ğ, -g ve -ğu/-gü ile isimden isim yapma eki -çı/-çi’den meydana geldiğini söylemiştir (1980: 191). İncelediğimiz metinde de bu ekin -ğuçı/-güçi, -kuçı, -uçı/-üçi şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

‘Akıllı söz tapğuçı (Ş038/12), okuğuçı erler “*okuyucu erler*” (M11/16), oylap kılğuçı bu zattur “*yapacak olan bu zattır*” (M54/09), tutkuçı âdemdür “*yardımcı insan*” (M48/14), otun aluçı hizmetçisi idi “*odun alan hizmetçisiydi*” (M72/12), okuçu erler “*öğrenci erler*” (Ş021/12), aytıp bergüçi bolmadı “*anlatan insan olmadı*” (M55/02), cüre bergüçi digen söz “*gezer denen söz*” (M58/12), etin ceyüçiler de bardur “*etini yiyenler de vardır*” (Ş023/11).

-maz/-mez, -mas/-mes, -baz

Çağatay Türkçesinde -r, -Ar, -Ur geniş zaman sıfat fiil ekinin olumsuzluk şekli -mas/-mes ekleri ile yapılmaktadır (Eckmann, 1988: 106). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu yapı ünlü ve ünsüz uyumuna bağlı olarak -BAs/-BOs (<ba+s<z<r<ar) şeklinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 448). İncelediğimiz metinde de -maz/-mez, -mas/-mes, -baz şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

ğabri tik turmaz ata “*kabri dik durmaz ata*” (Ş118/17), tik turmaz ata ataldı “*dik durmaz ata diye adlandırıldı*” (Ş119/03), kaytmaz seferine “*geri dönmez seferine*” (M15/04), barsa kelmez şehriğa “*geri dönülmez şehre*” (M15/16), ‘ilim bilmez gâfillerdin “*ilim bilmez gâfillerin*” (Ş010/15), kelmes seferine “*dönülmez seferine*” (M32/13), yalğan bolmas artık “*fazla yalan olmaz*” (M50/02), kırğız oÆbaz horlıktan “*Kırğız horluktan düzelmez*” (Ş106/20), tamar tambaz vaqtdi dép “*tamar tammaz vakti*” (Ş102/10).

-gıç

Bu ek Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili üzerine hazırlanmış olan gramer kitaplarında sadece fiilden isim yapım eki olarak gösterilmektedir. Fakat Çağdaş Kırgız yazı diline baktığımızda iki farklı görev yapan sesteş -gıç eki kullanılmaktadır. Birincisi fiilden isim yapan ek iken ikincisi de -an ve -ıcı görevinde kullanılan -gıç sıfat fiil ekidir. -gıç sıfat fiil ekine gramer kitaplarında yer verilmemiştir (Tolkun, 1999: 101). İncelediğimiz metinde de -gıç şeklinde kullanılan tek örneğe rastlamaktayız.

Örnek:

Tāriḥ bilgıç dāne ādem “*tarih bilen akıllı insan*” (§112/18).

-ğan/-gen, -қан/-ken

Bu ek Çağatay Türkçesinde tonlu ünsüzlerden sonra -ğan/-gen, tonsuz ünsüzlerden sonra da -қан/-ken şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 101). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de bu ek ünlü ve ünsüz uyumundan dolayı -GAN/-GON şeklinde sekiz varyantı kullanılmaktadır (Akar, 2003: 105). İncelediğimiz metinde de -GAN şeklinde Çağatay Türkçesinde olduğu gibi kullanılan örneklere rastlamaktayız.

Örnekler:

Cibermay turğan yigitlerdür “*gönderilmeyen yiğitler*” (§045/19), oquğan şakirdleri “*okuyan şakirtleri*” (§052/03), mingen atı arkımaq “*bindiği atı*” (§055/15), bātırını körgen kişi “*batırı gören kişi*” (§060/07), dört cār ketken dünyā “*dört hâlifenin gittiği dünya*” (§066/22), köçken qara buluḍday “*göçen kara bulut gibi*” (§079/11), çıraqday canқан közü “*mum gibi yanan gözleri*” (§082/10), miñ yaşğa çıққан ādem şekildi “*bin yaşına çıkmış insan gibi*” (M11/13).

-gendin, -gendi, -geniÆ, -genim, -genimizge, kenige

Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de fiil+ -GAN/-GON+ iyelik ekleri+ hâl ekleri şeklinde çekimlenmektedir (Kasapoğlu, 2005: 295). İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde kullanılmaktadır.

Örnekler:

Yer bergeniÆ il bergeniÆ dépdı “*yer verdiğin halk verdiğindir demiş*” (Ş042/02), körgenim bar “*gördüğüm var*” (Ş048/19), şarhoca digendi “*sarhoca dediklerini*” (Ş058/10), kışlak bolamız digenimizge “*yerleşik hayata geçeriz dediklerimize*” (Ş058/18), acalı ölüm kelgendin kimge ofa kılçu idi “*ecel ölümü gelenin kime vefa ederdı*” (Ş066/20), ölgendin “*ölenin*” (M61/07), ötkenige “*öldüğüne*” (M18/07).

-ğanlık/-genlik

Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında bu ek gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -GAN/-GON sıfat fiil eki ile +dIk/+dUk isimden isim yapma ekleriyle birleşerek fiil+ -GAndIk/-GONDuk+ iyelik eki+hâl eki şeklinde kullanılır (Kasapoğlu, 2005: 296). İncelediğimiz metinde de -ğanlık/-genlik şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Ökinçde ıalğanlıkı körüle “*pişmanlık içinde kaldığı görülür*” (Ş030/09).

-maıklık/-meklik

Çağatay Türkçesinde bu ek -maıklık/-meklik şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 104). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu ekin örneklerine rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde kullanılmıştır.

Örnekler:

Maz bolmaıklığdur “*sarhoş olmaklıktır*” (Ş089/17), cefā körmeklik nādanlıđdan “*cefaçekmeklik cahillikten*” (Ş017/11).

-mağı/-megi, -mağı

Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de -mağı/-megi, -mağı şeklinde aşağıdaki örneklerde kullanılmaktadır.

Örnekler:

Buğu atalmağı bir sebep bardur “*Buğu adlanmasının bir sebebi vardır*” (Ş091/05), hidmet kılmağı az “*hizmet ettiği az*” (M36/06, M43/02), ÇoÆ Çarık atalmağı “*Çon Çarın adlanması*” (M43/13), Carbek dimegi “*Carbek denmesi*”

(M43/20), obluş dimegi şol “*bölgedenmesi odur*” (Ş025/02), Buğu dimegi “*Bugu denmesi*” (Ş033/15), bendelik kılmakı yok “*kulluk etmesi yok*” (M37/05).

II.2.2.1.2. Zarf-Fiil Ekleri

Zarf-fiiller hareket durumunu ifade eden fiil ekleri olup, fiil çekimleri gibi şekle, zamana ve şahsa bağlanmış bir hareket ifade etmeden mücerret bir hareket hâli karşılarlar. Hâl ve durumu karşılayan kelimelere zarf diyoruz, bu nedenle zarf-fiiller, fiilerin zarf şekilleridir. Hareket hâli ifade ettikleri için anlam bakımından sıfat-fiiller gibi isim değil, fiil olan kelimelerdir (Ergin, 1993: 338).

II.2.2.1.2.1. Basit Zarf-Fiil Ekleri

-a/-e, -y

Çağatay Türkçesinde ünsüzle biten kelimelerden sonra -a/-e, ünsüzlerden sonra da -y şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 107). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi ünlü ile biten kelimelerden sonra -y, ünsüzle biten kelimelere de Çağatayca’dan farklı olarak -A/-O yuvarlak şekilleriyle de gelmektedir (Azırcı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 451). İncelediğimiz metinde geçen örnekler de Çağatay Türkçesi ile aynı şekilde kullanılmaktadır.

Örnekler:

Bara bara çıkıldak atalıp ketken “*git gide Çakıldak adlandı*” (M47/12), aşacı “*aşarak kaçtı*” (Ş068/01), bātır kelür diye “*batır gelir deyip*” (Ş054/12), aqıra “*bağırarak*” (Ş106/18), yol bermay yürüşdi “*yol vermeden yürüdüler*” (Ş54/20), çabıraşdi kıbıray “*fısıldaştılar yavaşça*” (Ş079/16), ötüp keter yaltıray “*parlayarakgeçer*” (M65/20).

-ıp/-ip, -up/-üp

Çağatay Türkçesinde genel olarak -(I/U)p şeklinde olan bu ekin bazen şiirlerde vezin uygunluğundan dolayı -ban/-ben arkaik şekli de kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 113). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -(I/U)p şeklinde kullanılmaktadır (Azırcı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 452). İncelediğimiz metinde de Çağatay ve Çağdaş Kırgız yazı diliyle aynı şekilde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Yağdırıp “*beğenip*” (M15/08, Ş024/18), yarıp “*yarıp*” (Ş062/06), açıp “*açıp*” (M75/11, Ş006/04), calbarıp “*yalvarıp*” (Ş073/01, Ş119/16), cetip “*ulaşıp*” (Ş057/18), cindenip “*sinirlenip*” (M07/06, M09/09), çavup “*at koşturup*” (Ş015/19), qaralup “*incelenip*” (M02/07), kılup “*yapıp*” (M36/10, M42/06, Ş005/11, Ş037/06), kelüp “*gelip*” (M41/20), ökürüp “*hıçkırıp*” (Ş111/17).

-may/-mey, -bay

Çağatay Türkçesinde -a/-e, -y ve -p zarf-fiil eklerinin olumsuz şekli -may/-mey olarak kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 116). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -BAy/-BOy şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 307). İncelediğimiz metinde de -may/-mey, -bay şeklinde aşağıdaki örneklerde kullanılmıştır.

Örnekler:

Talımay “*yorulmadan*” (Ş020/07, Ş060/05), tapmay “*bulamadan*” (M52/15, Ş012/16), tınmay “*durmadan*” (Ş061/01), almay “*almadan*” (M17/03), ayanbay “*çekinmeden*” (M07/10, M30/12), kaçırbay “*kovalamadan*” (M65/17), qarabay “*bakmadan*” (Ş068/01, Ş080/16), sanabay “*saymadan*” (Ş089/02), tükenmey “*bitmeden*” (Ş079/01), tüşürmey “*bırakmadan*” (Ş068/16), yürmey “*yürümeden*” (Ş018/20).

-mazlık

Bu ek Çağatay Türkçesinde -maslık/-meslik şeklinde sıfat-fiil görevinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 107). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu ek -BAs/-BOs+ tIk/-tUk şeklinde kullanılmaktadır (Turgunbayev, 2004: 255). Ek -maz/-mez sıfat fiil ekinin -lık/lik enklitiği ile genişlemiş şeklidir. İncelediğimiz metinde de -mazlık şeklinde cümle içinde zarf-fiil görevinde kullanılan tek örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Molla çıkmazlık sebep “*hoca çıkmadığı için*” (Ş106/19).

-ğaç

Çağatay Türkçesinde ünsüz uyumuna uyarak -GAç şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 111). Çağdaş Kırgız yazı dilinde -ğaç zarf-fiil eki kullanılmamaktadır. İncelediğimiz metinde de -ğaç şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Bolgaç “*olduğunda, olunca*” (§029/14, §105/16), kılgaç “*yaptığında, yapınca*” (§105/17), ornağaç “*yerleştiğinde, yerleşince*” (M66/19), bolmağaç “*olmadığında, olmayınca*” (§031/05, §107/01).

II.2.2.1.2.2. Hâl Ekleriyle Oluşmuş (Geçici Birleşik) Zarf-Fiil Ekleri

II.2.2.1.2.2.1. Sıfat-Fiil Eki Üzerine Hâl Eki Gelmesiyle Oluşan Zarf-Fiiller

-arda

Bu ek Çağatay Türkçesinde -ArdA, -Urda, -rdA şeklinde sıfat-fiil eki ile bulunma hâli ekinin birleşmesinde oluşmaktadır (Argunşah, 2014: 157). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de belirsiz gelecek zaman sıfat-fiil ekiyle bulunma hâli ekinin birleşmesiyle oluşarak ünsüzle biten kelimelerden sonra -ArdA/-OrdO, ünlü ile biten kelimelerden sonra da -rdA/rdO şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 309). İncelediğimiz metinde de -arda şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Açarda “*açacağında, açacakken*” (§048/10), batarda “*batacağında, batacakken*” (§077/11).

-ğanğa/-genge, -kenge

Bu şekildeki zarf-fiil eki Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Fakat bu ek sıfat-fiil eki üzerine yönelme hâli ekinin gelmesiyle oluşmuş -GAngA/-GOngO şeklinde bir zarf-fiil ekidir (Koraş, 2013: 2865). İncelediğimiz metinde de -ğanğa/-genge, -kenge şeklinde geçen örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Kör kızganğa şom kör şadakaşı “*mezara kazana som mezar sadakası*” (§065/01), til ala turğanğa aytdı “*söz dinleyecek olana da söyledi*” (§040/20), Alihan töre digenge bir yüz cılıkı bir berdiñ “*Alihan Töre diyene yüz yılki verdin*” (§073/16), qahri kelgenge qahir kıldı “*kahrı gelene kahretti*” (M16/02), bātırdı körgenge ar kim qalğan armanda “*batırı görmeye herkes üzüntüde kaldı*” (§075/05), ötkenge néçe miÆ yıl dép “*öldüğüne nice bin yıl diye*” (§118/16).

-rğa, -urğa

Çağatay Türkçesinde -ArGA, -UrGA (<-Ar/-Ur+ GA) şeklinde geniş zaman sıfat-fiil ekiyle yönelme hâli ekinin birleşmesinden oluşmaktadır (Argunşah, 2014: 157). Çağdaş Kırgız yazı dili üzerine hazırlanmış gramer kitaplarında ise bu ek gösterilmemektedir. Ne kadar gramer kitaplarında olmasa da bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde -ArgA/-OrgO şeklinde kullanılmaktadır (Koraş, 2013: 2873). İncelediğimiz metinde de -rğa ve -urğa şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

hür kızların kuçarğa iman ver “*huri kızlarını kucaklamaya iman ver*” (Ş003/10), mal alurğa “*mal almaya gelirdi*” (Ş054/15), tertibinçe barurğa kerek “*tertibinçe varmak gerek*” (M12/04, Ş022/01), cenāze merasimine haşır bolurğa “*cenaze merasimine hazır olmak için*” (Ş064/12), bātır acı Şabdandın şuratın tartıp koyurğa üy tikdi “*Batır hacı Şabdan’ın resmini çizmek için ev diktirdi*” (Ş082/03), vaqt cetdi kozğalurğa “*vakit geldi hareket etmeye*” (Ş006/01).

ğanda/-kende, -ğanda/-gende

Bu zarf-fiil eki Çağatay Türkçesinde -GAndA (<-GAN+ dA) şeklinde sıfat-fiil eki ile bulunma hâli ekinin birleşiminden oluşmuştur (Argunşah, 2014: 159). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de Çağatayca ile aynı şekilde oluşan bu ek yuvarlak şekilleri ile birlikte -GAndA/-GOnD O olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 313). İncelediğimiz metindeki örnekler de Çağatay Türkçesindeki özellikleri taşımaktadır.

Örnekler:

Tuğanda “*doğduğunda*” (M46/01), ölgende “*öldüğünde*” (M43/20, M69/17, Ş003/04, Ş034/18), yürgende “*yürüdüğünde*” (Ş066/03), bergende “*verdiğinde*” (Ş065/05), bolğanda “*olduğunda*” (M30/09, Ş066/02), ketkende “*gittiğinde*” (M62/09, Ş041/05), köçkende “*göçtüğünde*” (Ş036/18), yatğanda “*yattığında*” (Ş055/12, Ş104/03), aytkanda “*söylediğinde*” (Ş042/01)

-mazdan/-mezden, -masdan

Bu ek Çağatay Türkçesinde geniş zaman sıfat-fiil eki -mAs ile ayrılma hâli ekinin birleşiminden -mAstIn şeklinde oluşmuştur (Argunşah, 2014: 160). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -BAs/-BOs olumsuz sıfat-fiil eki ile +tAn/+tOn ayrılma hâli ekinin birleşmesiyle oluşmuştur (Kasapoğlu, 2005: 311). Çağdaş Kırgız yazı dilinde

ünsüz uyumu ve ünlü yuvarlaklaşmasından dolayı bu ekin sekiz varyantı bulunmaktadır. İncelediğimiz metinde de örneklerin çoğunda -mazdan/-mezden şeklinde sıfat-fiil eki /-z/'li şeklinde kullanılırken bazı örneklerde -masdan şeklinde /-s/'li örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler:

Talıkmazdan “*yorulmadan*” (Ş072/08), saylamazdan “*seçmeden*” (Ş118/20), ayamazdan “*sakinmadan*” (Ş048/13), ayanmazdan “*korkmadan*” (Ş056/13), bilmezden “*bilmeden*” (Ş054/16), dimezden “*demedan*” (M56/01), ketirmezden “*göndermeden*” (Ş018/19), salmasdan “*bırakmadan*” (M36/08), toktamazdan “*durmadan*” (Ş055/04), toktamazdan “*durmadan*” (Ş055/13).

-ğandan/-genden, -kandan, -kandın

Bu ek Çağatay Türkçesinde -GAn sıfat-fiil eki ile ayrılma hâli -dIn ekinin birleşiminden oluşmaktadır (Argunşah, 2014: 159). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de Çağatay Türkçesiyle aynı sistemde oluşan bu ek -GAndAn/-GOnDOn (Kasapoğlu, 2005: 314) olarak yuvarlak şekilleriyle birlikte sekiz varyanttan oluşmaktadır. İncelediğimiz metinde de çoğunlukla -ğandan/-genden, -kandan şeklinde iken bir örnekte Çağatay Türkçesinde olduğu gibi -kandın şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler:

kalğandan “*kaldığından*” (M52/17), kılğandan “*yaptığından*” (M51/09), kızılğandan “*kızdığından*” (Ş013/04), bolğandan “*olduğundan*” (Ş119/09), çapğandan “*ele geçirdiğinden*” (Ş122/02), çıkğandan “*çıktığından*” (M43/16, M51/10), digenden “*dediğinden*” (M47/13, Ş107/03), kelgenden “*geldiğinden*” (M19/17, Ş034/16), sözlegenden “*söylediğinden*” (M34/11), bilgenden “*bildiğinden*” (Ş067/09, Ş070/04), kışğandın “*kıstığından*” (M52/14).

-genlikden

Bu ek Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Bu ek -GAn/-GOn sıfat-fiil ekine, (-dIk/-dUk isimden isim yapma eki ve)+dAn/dön ayrılma hâli ekinin gelmesiyle oluşmuştur (Gültekin, 2011: 118). Bu ek -GanIkAn şeklinde Karakalpak Türkçesinde de kullanılmaktadır (Çakmak, 2014: 24). İncelediğimiz metinde de -genlikden şeklinde geçen bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Köp cégenlikden maz bolmaqlıkdur “*fazla yediğinden sarhoş olmaktadır*” (Ş089/17).

-ğançe

Bu ek Çağatay Türkçesinde tonlu ünsüzlerden sonra -ğunça/-günçe ve -ğuça/-güçe, tonsuzlardan sonra da -kūnça/-künçe ve -kuça/-küçe (Eckmann, 1988: 112) şeklinde kullanılarak -gu sıfat-fiil eki ile +ça eşitlik hâli ekinin birleşiminden oluşmaktadır (Argunşah, 2014: 159). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de bu ek -GAN/-GON geçmiş zaman sıfat-fiil eki ile -çA/-çO ekinin birleşiminden -GANçA/-GONçO şeklinde oluşmaktadır. Bununla birlikte aynı işlevde gelecek zaman bildiren -GI/-GU sıfat-fiil eki ile +çA/+ç(ö/a) ekinin birleşiminden oluşan -GIçA/-GUç(ö/a) şeklinde zarf-fiil eki bulunmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 316). İncelediğimiz metinde de -ğançe şeklindeki bir örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Aytğançe “*söyleyince*” (Ş055/01).

II.2.2.1.2.2.2. Sıfat-Fiil Eki Üzerine Ekleşmiş Bir Edat Gelmesiyle Oluşan Zarf-Fiiller

-ğanday/-gendey

Bu şekilde oluşan zarf-fiil ekine Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında rastlanmamaktadır. Çünkü Çağatay döneminde -day şeklinde ek edatı kullanılmamıştır. Bunun yerine kebi, dek gibi edatlar kullanılmıştır. Bu ek Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -GAN/-GON sıfat-fiil ekinin -dAy/-dOy eki ile birleşmesiyle oluşmuştur (Kasapoğlu, 2005: 312). İncelediğimiz metinde de -ğanday/-gendey şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Digendey “*dediği gibi*” (Ş006/17), körgendey “*gördüğü gibi*” (Ş108/20), yoluğğanday “*buluşmuş gibi*” (Ş082/08).

II.2.2.1.2.2.3. Sıfat-Fiil Eki Üzerine Bir Yapım Eki Gelmesiyle Oluşan Zarf-Fiiller

-ğalı, -ğanı/-geni, -kanı/-keni

Çağatay Türkçesinde -GAlI şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 111). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -GAn/-GOn ile -II/-IU ekinin birleşmesinden oluştuğu belirtilmektedir. Bu ek -yanı<-yannı<-yan-lı>-yallı>-yalı şeklinde asimilasyon sonucunda -yannı ve -yallı şeklini alarak daha sonra ikiz /n/ ve/l/ sesleri tekleşerek -yanı ve -yalı olmuştur. Çağdaş Kırgız edebi dilinde de -ganı şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 314). İncelediğimiz metinde de bol miktarda -ğanı/-geni, -kanı/-keni şeklinde düz ünlülü şekilleriyle kullanılırken bir örnekte -ğalı olarak kullanılmıştır.

Örnekler:

Alğanı yoq er saylap “aldığı yok koca seçip” (M63/15), tozup alğanı kelmegen halk kalmadı “karşılama gelmeyen halk kalmadı” (Ş080/13), anda öldü barganı “gidenleri orada öldü” (Ş068/02), şaşık bolğanı sebep “pis kokulu olduğu için” (M62/12), bul caze orteçe bolğanı “bu ceza orta olduğu” (Ş029/10), biraz cırlağanı bardur “birazşarkı söylediği vardır” (M30/05), Abılay digeni bolup “Abılay dediği/diyeni olup” (M28/18), nisapları yokaldı digeni şundan ma’lum “insaflarını yitirdi dediği bundan malumdur” (Ş030/19), ala berdi kelgeni “geleni aldı” (Ş067/11), hizmet kıldı kelgeni “hizmet etti geleni” (Ş077/14), içkeni şamavar kızıl çay “içtiği semaver kızıl çay” (M65/07), alde körüngenı bu zattur “önde görünenı bu zattur” (M70/20), aşka kele yatkanı Buğu Sayaq baldarı “cenaze aşına gelmekete olanı Bugu Sayaq çocukları” (Ş080/09), çıkğalı bu şayluğa kırk yıl boldu “bu seçim çikalı kırk yıl oldu” (M07/03).

II.2.2.1.2.2.4. Zarf-Fiil Eki Üzerine Enklitik Gelmesiyle Pekiştirilmiş Olan Zarf-Fiiller

-mayınçe/-meyinçe, -mayunçe

Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında -mayın/-meyin (Eckmann, 1988: 116) zarf-fiil ekinden oluşan-mayınça/-meyinçe şeklinde kullanılan zarf-fiil ekine rastlanmamaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de -GAnça/-GOnçOve -GIça/-GUçO zarf-fiil eklerinin olumsuz şeklini ifade etmek için -mAyIn/-mOyUn(ça/çö) şeklinde -ma (olumsuzluk eki)+yın (Zarf-fiil eki)+ça eklerinde oluşan zarf-fiil eki kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 316). İncelediğimiz metinde de -mayınçe/-meyinçe şekilleriyle birlikte /ı/ sesinin yuvarlaşarak -mayunçe şeklini almış örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler:

Tumayınçe “*doğum yapmayınca*” (M46/13), uķmayınçe “*duymayınca*” (Ş040/19), bolmayınçe “*olmayınca*” (Ş118/05, Ş122/09), kılmayınçe “*yapmayınca*” (Ş123/02), bermeyinçe “*vermeyince*” (Ş040/18).

II.2.2.1.2.2.5. İsim Fiil Eklerinden Oluşan Zarf-Fiiller

-udan/-üden

İsim-fiil ekiyle oluşmuş bu zarf-fiil ekine Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında rastlanmamaktadır. Bu ek isim-fiil eki -uu/-üü üzrine ayrılma hâli eki -dan/-dön gelmesiyle oluşmuş zarf-fiil ekidir (Koraş, 2013: 2878). İncelediğimiz medinde de -uu/-üü isim-fiil ekine -dan/-den ayrılma hâli ekinin gelmesinden oluşmuş örneklere rastlanmaktadır.

Örnekler:

Maldı aludan kórkar idi “*malı almaktan korkardı*” (Ş048/05), kaçudan başka bolmadı “*kaçmaktan başka çare olmadı*” (Ş068/06), birüden başka bilmedi “*vermekten başka bilmedi*” (Ş067/11).

-uğa/üge

Bu şekildeki yapılmış zarf-fiil ekine Çağatay ve Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında rastlanmamaktadır. Bu ek de -uudan ekinde olduğu gibi -uu/üü isim-fiil ekine yönelme hâli eki -ğa/-ge'nin gelmesinden oluşmuştur. İncelediğimiz metinde de -uğa/-üge şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

uruşuğa bek keldi “*savaşmaya pek geldi*” (Ş067/25), şunday oķu boluğa tertipli medrese bek kerek “*böyle eğitim olmasına tertipli medrese lazım*” (Ş074/20), bātırın için kıluga “*batırın işini yapmaya*” (Ş075/03), ketman çabuğa keleyatķan şart “*kazma kazmaya gelen Sari*” (Ş111/20), taratıp berüge ādem bolmadı “*anlatmaya insan bulunmadı*” (M60/17), biri bātırını kōrüge ‘āşık “*biri batırını görmeye āşık*” (Ş054/14), konduruğa “*yerleştirmeye*” (Ş054/14), uķuğa “*okumaya*” (Ş067/06).

-maķğa/-mekge

-mak isim-fiiline yönelme hâli ekinin gelmesinden oluşan zarf-fiil ekine Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde de -mağğa/-mekge şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Körmekge “görmeye” (Ş041/03), bolmağğa “olmaya” (M34/02), çapmağğa “elegeçirmeye, savaşımaya” (M68/03).

II.2.2.1.2.2.6. Diğer Zarf-Fiil Eki

-ğansıp

Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmeyen fakat Türkiye Türkçesinde kullanılmakta olan -mİşcAsInA (Korkmaz, 2009: 1028) zarf-fiil eki ile aynı görevde kullanılan -ğansıp şeklinde zarf-fiil eki kullanılmaktadır.

Örnek:

Terk-i dünya bolğansıp “dünyayı terk etmişcesine” (Ş073/08).

II.2.2.1.3. İsim-Fiil (Mastar) Ekleri

-mağ/-mek

Çağatay Türkçesinde -mAk şeklinde bütün fiil ve gövdelerine gelerek onları isimleştiren bir isim-fiil ekidir (Argunşah, 2014: 151). Çağdaş Kırgız yazı dilinde -mAk/-mOk isim-fiil eki -uu ve -ış isim-fiil eklerine göre daha seyrek olarak genellikle konuşma dilinde kullanılmaktadır (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 461). Zaharova'ya göre bu ek günümüzde atasözleri, deyimler, bilmeceler gibi halk edebiyatı örneklerinde görülmektedir. Batmanov ise bu ekin alıntı bir ek olduğunu ve kullanım alanının kısıtlı ve geleceğe dair niyeti bildirmek için kullanıldığını söyler. Bu ek olumsuzluk eki ile kullanılmamaktadır onun yerine isim cümlelerinde “yok” sözcüğü ile birlikte kullanılır (Turgunbayer, 2016: 5-6)

İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi sadece duz ünlülü olarak -mağ/-mek şeklinde geçen örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Maıktalmaı “övlmek” (Ş122/04), oıumaı “okumak” (M75/07, Ş060/15), salmaı “koymak” (M15/18, Ş025/10), turmaı “kalkmak” (M65/14, Ş067/08), tüşmek “inmek” (Ş048/14), üzmeı “koparmak” (Ş017/03), yürmeı “yürümeı” (Ş046/11, Ş122/15).

-ış/-ış, -üş

Çaııdaş Kırgız yazı dilinde yaygın olarak Eski, Orta ve Çaaıatay Türkçesinde olduı gibi -ř olarak kullanılmaktadır (Tolkun, 1999: 15). Ünsüzlerden sonra -(I/U)ř şeklinde kullanılan ek diğer -uu/-oo isim-fiil ekleriyle birbirinin yerine kullanılabilir. (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 460). İncelediğimiz metinde de -ış/-ış/-üş şeklinde kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Alış “alış” (Ş056/02, Ş089/03), aldırış “aldırış” (Ş045/04), berişke “veriş” (Ş056/02), keliş “geliş” (Ş060/19), ötkeriş “düzenlemek” (Ş032/17), töküş “dökmek” (M39/03), tiyüş “lazım” (Ş050/01), yürüş “yürüyüş” (M27/12).

-u/-ü

Fiilden isim yapım eki olarak kullanılan bu ek Eski Türkçedeki ünlüyle biten fiil tabanlarına gelen -g/-y ekinden gelişmiştir. Bu ek Kıpçak döneminde /v/ ve /w/’ye dönüşürken Kırgız edebi dilinde eriyerek uzun ünlüye dönüşmüştür ve -OO/-UU şeklini almıştır (Kasapoğlu, 2005: 147). İncelediğimiz metinde de -u/-ü şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

yürü “yürümeı” (M55/19, Ş069/16, Ş082/09), berü (Ş054/10), bilü “bilmek” (M11/03, Ş004/18), bolu “olmak” (Ş030/11, Ş041/02), çııku “çıkmak” (Ş100/10), ingiranu “sızlamak” (Ş064/03), oıu “okumak” (Ş032/07).

-v

Eski Türkçede fiilden isim yapım eki olarak ünlü ile biten fiil köklerine gelen -g/-y eki zamanla Kıpçak Türkçesi döneminde -g>-v değişimine uğramıştır. /v/ sesi de zamanla eriyerek Çaııdaş Kırgız yazı dilinde uzunluk meydana getirmiştir (Kasapoğlu, 2005: 147). İncelediğimiz metinde de henüz /v/ sesinin erimeden kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

oylav “*düşünmek*” (Ş030/10), şaklav “*korumak*” (Ş030/11), aldav “*kandırmak*” (Ş032/06, Ş032/12), yolukmav “*karşılaşmamak*” (Ş038/15).

II.3. Edatlar

Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak, isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli müstakil kelimelerdir (Kasapoğlu, 2005: 329).

II.3.1. Ünlemler

Konuşanın korku, sevinç, şaşkınlık, acıma gibi her türlü duygu ve heyecanlarını etkili ve kısa biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimelerdir (Kasapoğlu, 2005: 350).

İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örneklerde geçen ünlem çeşitleri bulunmaktadır.

II.3.1.1. Seslenme Ünlemleri

Vaybay

Bu seslenme ünlemi hem Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında hem Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinlerde bir yerde vaybay şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Vaybay ħudāy “*Ey vah Huda*” (M08/15).

Ħā

Bu seslenme ünlemi hem Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında hem Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinlerde bir yerde ħā şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

ħā ħul körse töre dedi “*Ha köle görse töre dedi*” (Ş010/20).

Ay/ey

Çağatay Türkçesinde *éy* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 145). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *ay/ey* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 352-353). İncelediğimiz metinde de *ay/ey* şeklinde kullanılmıştır.

Örnekler:

Ay acal “*hey ecel*” (Ş078/11), Manaf ay “*manaf hey*” (Ş089/01), kulaş şalıñ ay tuğanlar “*dinleyin hey kardeşlerim*” (Ş008/07), ey hey tuğan “*hey hey kardeşim*” (M06/20), ey ‘azizler “*hey azizler*” (M48/17), maqtanmaq bizge durus imez ey tuğan “*övünmek dürüst değıldir hey kardeşim*” (M50/02), ey tuğanlar vaqt cetdi qozğalurğa “*hey kardeşim hareket etmeye zaman geldi*” (Ş006/01).

Hey

Çağatay Türkçesinde *hey* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 145). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *hey* yerine *ay/ey* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinde de bir örnekte *hey* şeklinde *ey* ile birlikte kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Ne kerek munçe yatmaq ey hey tuğan “*ne gerek bu kadar yatmaq hey ardeşim*” (Ş016/14, M06/20).

Yā

Çağatay Türkçesinde *yā* “ey, hey” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 145). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında *ya* şeklinde kullanılmış seslenme edatı gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de iki yerde *yā* şeklinde kullanılmış örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Meded bermeseñ badişahi yā Kerim “*medet ver ya Kerim*” (Ş066/05), dünya gamın cemegen yā Kerim hu digen “*dünyı gam etmeyen ya Kerim hu diyen*” (Ş073/12).

II.3.1.2. Soru Ünlemleri

‘acep

Bu soru ünlemi soruyu tek başına ifade etmemektedir. Bunun için başında bulunduğu cümle veya sözden sonra ne/ni veya mı/mi sorularının gelmesi lazım (Hacıeminoğlu, 1992: 269). Bu soru ünlemine Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir yerde soru ünlemi olarak kullanıldığı örnek bulunmaktadır.

Örnek:

Asan mırze tuğumu on tütün imiş ne **‘acep** “*Asan mırzanın nesli on hanelik imiş ne acep*” (Ş091/02).

‘Acaba

Arapça bir soru ünlemidir. Kullanılışı bakımından *‘aceb* ile aynıdır (Hacıeminoğlu, 1992: 270). Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekil soru ünlemine yer verilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *‘acaba* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Kayda baramız **‘acaba** “*nereye gidiyoruz acaba*” (Ş032/20).

‘Acaba ne bu avliya der iken “*acaba bu evliya da nedir derlermiş*” (Ş072/19).

Partiya belāsın açmaq yok **‘acaba** “*parti belasını açmaq yoktur acaba*” (Ş125/14).

II.3.1.3. Gösterme Ünlemleri

Tā

Tā gösterme ünlemi Çağatay Türkçesine *tā*, *tāki(m)* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *tee* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 354). İncelediğimiz metinde de *tā* şeklinde yazılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Tā hazreti Nuḥ ‘aleyhisselamdin zamanından başlap Alınçe zamanınaçe barçe Yāfeā balaları Müslüman idi “*Ta hazreti Nuh aleyhiselamın zamanından Alınçe han zamanına kadar bütün Yafes oğulları Müslümandı*” (Ş026/01).

İki yüz miñ Kırgızdın ata babaların taratıp tã Ādem ‘aleyhi’lsellamğa yetkürdim
“iki yüz bin Kırgızın ecdadını ta Adem aleyhiselama kadar ulaştırdım” (M10/12).

Mınav/munav

“İşte” anlamında *mınav* gösterme ünlemi Çağatay Türkçesinde *muna* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 145). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *mına* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 353). İncelediğimiz metinde de *mınav/munav* şeklinde kullanılmış iki örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Bala boluş Esenkul ādemğa keler davlet **mınav** şul “*Boluş Esenkul insana gelecek devlet işte budur*” (M30/13).

Munav kara şuratın baş süyekniÆ kelbetin “*İşte bak suratına baş kemiğinin şekline*” (Ş082/15).

Ana

Ana, konuşan kişiye uzak olan birini veya bir nesneyi göstermek için kullanılır. İncelediğimiz metinde de aşağıdaki iki örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

Ana şimalğa karaÆız töbenden köçüp kelgen mucuklar hünersiz Kırgızlarını hizmetçi aytar “*İşte, kuzeye bakın, yeni gelen Rus çiftçileri Kırgızları hizmetçi olarak görürler*” (Ş062/15).

Ana bātır hacınıñ miñ som şarp kılıp şalğan zor mescidniñ üstine çık “*İşte, Batı hacının bin som harcayıp yaptırdığı caminin üzerine çık*” (Ş062/08).

II.3.2. Bağlaçlar

Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran ve söz içindeki iki kavram veya düşünceyi bütünleştiren görevli kelimelerdir (Kasapoğlu, 2005: 318).

II.3.2.1. Sıralama Bağlaçları

İncelediğimiz metinde *birle*, *birlen*, *bilen*, *hem*, *ve*, *min* şeklinde sıralama bağlaçları görünmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde metinde geçen sıralama bağlaçları arasından sadece *min* şekli *menen* şeklinde kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesinde de *min* dışında diğer sıralama bağlaçlarının kullanıldığı görülmektedir (Argunşah, 2014: 145).

Birle

Bu sıralama bağlacı Çağatay Türkçesinde *birle* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *birle* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Asya **birle** Afrika “*Asya ile Afrika*” (M14/04), Koçkar **birle** Narın arasında aşuda vefat boldu “*Koçkor ile Narın arasındaki geçitte vefat etti*” (M18/05), Asya **birle** Afrika kıt‘asında Mısırlılar Aauriler “*Asya ile Afrika kıtasında Mısırlılar, Asuriler*” (Ş023/12), Sırderya obluşu **birle** Semirçineskay “*Sırderya ile Semirçenskaya(Yedi Su)*” (Ş028/10), Karabalta **birle** Mirki arasınan ürkünde ƙalğan “*Karabalta ile Merki arasından ürkünde kalmıştır*” (M47/10), Tursunhan **birle** Eşimhan “*Tursunhan ile Eşimhan*” (M68/08)

Birlen

Bu sıralama bağlacı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında Eckmann’da *birlen* (1988: 90) şeklinde son çekim edatları içinde gösterilmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *birlen* şeklinde sıralama bağlacı görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Yetişu obluşu **birlen** Hıttay “*Yedi su bölgesi ile Çin*” (Ş117/07), İle deryası **birlen** Talaşda “*İli ırmağı ile Talas’ta*” (Ş124/18), atđın arđımağ yorğası **birlen** fiyeniÆ faytalı ikisi ƙadiri birdey “*atın yorgası ile kısrak ikisinin değeri aynıdır*” (Ş055/11), şulu bala **birlen** hātunğa asılğan “*güzel çocuklar ile kadınlara göz dikmiştir*” (Ş058/06), ördek **birlen** ğaz “*ördek ilekaz*” (Ş062/18), tirüm **birlen** ölgende keÆelik **birlen** tarlıƙda “*yaşamım ile öldüğümde, varlık ile yoklukta*” (Ş066/03).

Bilen

Bu sıralama bağlacı Çağatay Türkçesinde Eckmann'da *bilen* (1988: 90) şeklinde son çekim edatları içinde gösterilmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *bilen* şeklinde sıralama bağlacı görevinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Bişbek **bilen** Oluyaata uyezinde Merki K̄arabalta Isıkata “*Bişkek ile Olyya-Ata bölgesinde Merki, Kara-Balta, Isık-Ata*” (Ş033/04).

Hem

Hem “hem, dahi” anlamında Çağatay Türkçesinde kelimeleri ve yardımcı cümleleri birleştiren sıralama bağlacı olarak kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır. Bunun yerine daha çok *dagı* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde de *hem* şeklinde sıralama bağlacı olarak kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

ŞoÆgu yadgār ƣalsun üçün **hem** K̄ırgız tuhanlarğa (Ş020/07), iki türli şuratın **hem** özimizdin resmimizni ƣoyup (Ş020/10), bilü kerekdir **hem** köp i‘tibarlı bir ‘ilm (Ş021/07), şol vaqtğaçe bilür **hem** dāstān ƣılır (Ş021/12), K̄azak **hem** K̄ırgız boladur (Ş027/17), tārih faydalı **hem** kerek iken (Ş031/17), özü **hem** köp oylar imiş (Ş038/19), özü içmedi **hem** til ala turğanğa de aytdı içme ‘aƣıl ketirar iken (Ş041/20),

Min

“İle” anlamında kullanılan *min* sıralama bağlacı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *birlen*’den gelişmiş olan *menen* şekli kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 478). İncelediğimiz metinlerde *menen* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmamakla birlikte *min* şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Margılan **min** Hocentğa Namangan min Hoĥanka “*Margılan ile Hocent’e, Namangan ile Hokan’a*” (Ş067/21), Buralday **min** Aƣ beket şunda şaldıÆ ekindi “*Burulday ile Akbeket burada ekin ektin*” (Ş074/07), KoÆur **min** Kök oyrak

aldı. Eyaḥşi caylavnı “*Konur ile Kök Oyrok aldın en iyi yaylayı*” (Ş074/08), MoÆoldor **min** Çerikden koşa keldi néçe bek “*Moñoldor ile Çerikten birlikte beyler geldi*” (Ş077/17).

Ve

Ve sıralama bağlacı Çağatay Türkçesinde aynı şekilde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır. İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *ve* şeklinde sıralama bağlacı görevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Şahabelerine **ve** anıÆ barçe ümmetlerine **ve** Müslüman balalarına “*sahabelerine ve onun bütün ümmetlerine ve Müslümanlara*” (Ş020/03).

Zakir kārı **ve** Vahabof “*Zakir Karı ve Vahabof*” (Ş047/09), bilgiçe **ve** akşakallardan “*bilgin ve yaşlılardan*” (M02/06).

Hayırlı **ve** mübarek “*hayırlı ve mübarek*” (M22/01), dostlıkda **ve** hem unutulmakta “*dostlukta ve de unutulmakta*” (M70/19), muharrir **ve** nāşri “*yazarı ve yayınlayarı*” (Ş002/08).

II.3.2.2. Denkleştirme Bağlaçları

Yā

Yā denkleştirme edatı Çağatay Türkçesinde aynı şekilde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *ce* “veya, ya da” şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 319). İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *yā* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Şeri‘at **yā** nizamdı bile almaz “*şeriyat ya da nizamı bilemez*” (Ş011/19), dünya yüznen **yā** ‘ilm ma‘rifet tarapnan ḥabersiz “*dünya yüzünden ya ilim, marifetten habersiz*” (Ş127/04).

Yāki

Yāki şeklinde kullanılan denkleştirme bağlacı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Bunun yerine aynı anlamda kullanılan *yāḥud* şeklinin

kullanıldığı görülmektedir (Eckmann, 1988: 146). Kullanmış olduğumuz Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarından “*Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*” adlı kitapta *ce bolboso* (1980: 503) şeklinde denkleştirme bağlacı gösterilmişken, Kasapoğlu’nda *caki* (2005: 319) şeklinde kullanılmış örnekler gösterilmiştir.

İncelediğimiz metinde de *caki*, *ce bolbosove yāhud* yerine *yāki* şeklinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Қом Арилер **yāki** ақ түсли қом дейдүр “*Ari kavmi ya da beyaz tenli kavim derler*” (§024/05), өлтүрмекке даярланıp **yāki** чабуға “*öldürmeye ya da yağmalamaya hazırlanıp*” (§041/12), Омскay **yāki** Томскay “*Omskiy ya da Tomskiy*” (§041/17), муһтаç әдем **yāki** bir divane “*ihtiyaç sahibi bir insan yada bir divane*” (§055/13), көршәtip **yāki** bergen ‘arşuların “*gösterip ya da vermiş olduğu dilekçelerini*” (§058/19), bir bahāne tavıp **yāki** keç yedkirip “*bir bahane bulup ya da geç ulaştırıp*” (§058/20), yol көрsete **yāki** tikşerip suraққа alur **yāki** yamandap yүrer “*yol gösterir ya da kontrol edip sorguya çeker ya da kötülerler*” (§106/07).

II.3.2.3. Karşılaştırma Bağlaçları

İmes~imez

İmes/imez şeklinde kullanılan karşılaştırma bağlacı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de isimlerin ve bazı kiplerin olumsuz çekiminde kullanılan *emes* aynı zamanda bağlama ve kuvvetlendirme işlevine de sahiptir (Kasapoğlu, 2005: 321). İncelediğimiz metinde de *imes/imez* şeklinin karşılaştırma bağlacı olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler:

Bular elçi **imes** oғru iken “*bunlar elçi değil hırsızmış*” (M31/15), yaman **imes** yaһşisiÆ “*kötü değil iyisin*” (§007/05), BarıÆ dimek Kırgız **imez** Şart imez ara digen “*Barıñ demek Kırgız değil Sart değil arasında demektir*” (M57/03, M57/04), әдем **imez** şeytān дөp “*insan değil şeytan diye*” (M64/13), çitdan **imez** tabılar öz üyüÆden “*dışarıdan değil kendi evinden bulunur*” (§007/10).

II.3.2.4. Cümle Başı Bağlaçları

Birağ

“Fakat” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de cümle başı bağlaç olarak *birok* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 324). İncelediğimiz metinde de *birak* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Birağ beş altı cıldın içinde “*fakat beş altı yıl içinde*” (Ş058/14).

Birağ başında şelle bar “*fakat başında sarık var*” (Ş112/03).

Ya‘ni

Arapça bir cümle başı ve bağlama edatı olup izah cümlesini hüküm cümlesine bağlar (Hacıeminoğlu, 1992: 212). Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de cümle başı bağlaç olarak kullanıldığı örnekler mevcuttur.

Örnekler:

Kırgızın ‘Araplar dép aytu da boladur **yā‘ni** dala ādemi dimekdür “*Kırgızları Arap demek de mümkündür yani dala insanıdır*” (M17/15).

Munı çerdegey bala dedi **yā‘ni** çoÆ kırsak dimek “*bunu şişko çocuk dediler yani göbekli demek*” (M56/04).

Tekebirlikdin boğu da yok **ya‘ni** eāeri yok idi “*kibirin boku da yok yani eseri yoktu*” (Ş055/10).

Bul vaktde ol yirmi Issı köl **ya‘ni** Isık köl deydür “*bu vakitte o yeri Issı Köl yani Isık Köl derdi*” (M15/09).

Elbette

“Tabii, muhakkak, mutlaka” anlamında cümle başı bağlaç olarak kullanılarak tekit vazifesi görmektedir (Hacıeminoğlu, 1992: 240). Bu şekilde cümle başı bağlacı hem Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında hem de Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *elbette* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Elbette şeytān ‘ādetleridür “*elbette şeytanın adetlerindendir*” (Ş108/20).

Elbette yahşi ādem yahşi bolur “*elbette iyi insan iyi olur*” (M32/08).

Elbette şifā şu iken “*elbette şifalı su imiş*” (M75/10).

Meâelā

“Örneğin” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Fakat Çağdaş Kırgız yazı dilinde *misalı* şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde de *meâelā* şeklinde cümle başında kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Meâelā İrannı müslüman dēp Urumdu başka dinde ikenligin tāriḥ oquğan bilür “*Mesela İran’ı Müslüman deyip Rum’u başka dinde olduğunu tarih okuyan bilir*” (M12/06).

Meâelā bir ādemdin oğul bolse... “*Mesela bir insanın oğlu olsa...*” (M17/18).

Alay bolsa/olay bolsa

“Öyle ise” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *oşondoy bolso* şeklinde birbirine zıt olan cümleleri bağlamak için kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 504). İncelediğimiz metinde de *alay bolsa, olay bolsa* şeklinde kullanılmış cümle başı bağlaç örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Alay bolsa Şarbağış “*öyleyse Sarıbağış*” (M12/07), **alay bolsa** da biraz beyān kılurmiz “*öyle olsa da biraz beyan ederiz*” (M49/18).

Alay bolğaç partiye yok bola “*öyle olursa parti yok olur*” (Ş029/14).

Olay bolsa ol şeyhler tegi bay bolmadı “*öyleyse o şeyhler hiç zengin olmadılar*” (Ş032/15).

Eger/egerde

“Eğer, şayet” anlamında şart cümlesinin başına gelerek şart ifade eden bu cümle başı bağlaç Çağdaş Kırgız yazı dilinde *eger* ve *egerde* şeklinde

kullanılmaktadır(Kasapoğlu, 2005: 325). Çağatay Türkçesinde de (*e*)ger, *er* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi *eger/egerde* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Dindaşlarım **eger** kabul körmeseñiz “*dindaşlarım eğer kabul etmeseniz*” (Ş003/15).

İntımağ **eger** bizler kılalmazağ “*eğer biz huzur içinde yaşayamasak*” (Ş006/09).

Şular bolsa **eger** sayda “*sular eğer çaydaolsa*” (Ş013/19). **Egerde** kılsa idi milletge hizmet “*eğer millete hizmet etseydi*” (Ş038/16).

Egerde bukün kelip körse “*eğer bugün gelip görse*” (Ş041/07).

Egerde ma‘rifetli halkdan bolsa idi “*eğer marifetli bir halk olsaydı*” (Ş045/03).

Lekin

“Fakat, ancak, amma, nitekim” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı anlam bakımından birbirine zıt iki cümleyi bağlar (Hacıeminoğlu, 1992: 174). Çağatay Türkçesinde *lik~likin* şeklinde kullanıldığı görülmektedir (Argunşah, 2014: 148). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında da sadece Kasapoğlu’nda *lekin* (2005: 326) şeklinde kullanılmış örnek bulunmaktadır. İncelediğimiz metinde de *lekin* şeklinde kullanılmış örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Tarih oğuşan **lekin** zamanda... “*tarih okumuş, lekin zamanında...*” (Ş038/14).

...kelür idi **lekin** aytaturğan nersesi yok “*...gelirdi, lekin söyleyecekleri yoktu*” (Ş048/14).

‘Avratların yapmak yokdur **lekin** ba‘zıları... “*avret yerlerini kapatmak yoktur, lekin bazıları...*” (M14/01),.

Yalğan aytu haramdur, **lekin** bizde... “*yalan söylemek haramdır lekin bizde...*” (M21/08), yurt ağasıdır, **lekin** bek şabırlı “*yurt ağasıdır lekin pek sabırlı...*” (M24/15).

Davleti artılmağda **lekin** milletge hizmet kılmağı “*mal varlığı artmakta, lekin millete hizmet etmesi*” (M35/11).

Yazılmadı **lekin** bātır hacınıÆ da “*yazılmadı, lekin Batır hacının da*” (M42/13).

Çünkü

Bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesinde *çü(n)*, *çünkü* “o zaman, çünkü” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekilde cümle başı bağlacına rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de *çünkü* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Çünkü atamız bolğan Türk atamızdın ismidir “*çünkü atamız olan Türk atamızın ismidir*” (M15/11).

Çünkü Kemin şu yarıp ötken “*çünkü Kemin suyu bölüp geçmişti*” (Ş062/06).

El hāşıl

“Hāsılı, netice itibariyle” anlamında *velhasıl* şeklinde kullanılan bu cümle başı bağlacı (Hacıeminoğlu, 1992: 204) Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir yerde *el hāşıl* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

El hāşıl şolay bolup “*netice itibariyle öyle olup*” (Ş054/17).

Kışkası

“Kıscası” anlamında “özetleme” (Korkmaz, 2009: 1136) şeklindeki bu cümle başı bağlacı hem Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında hem Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de cümle başında gelerek “kısacası, özetle” anlamında kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Çıkkān ādem şekildi bilür. **Kışkası** zamandın evvelinen ahrineçe bilür “*çıkan insan gibi bilir. Kıscası zamanın evvelinden sonuna kadar bilir*” (Ş021/10).

Bir taraftan... ikinci taraftan

İki cümleyi tekrarlama yoluyla birbirine bağlayan cümle bağlayıcısı niteliğindeki bağlaçtır (Korkmaz, 2009: 1123). İncelediğimiz metinde bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Bir taraftan devlet kelse de **ikinci taraftan** yaşlık kelip ‘aql bolmaz maz bolup turmaq vaqtidir “*bir taraftan zenginlik gelse ikinci taraftan da yaşlılık gelip akıllanmaz şekilde sarhoş olduğu zamandır*” (M30/03).

Anıñ üçün/anıÆ üçün

“O yüzden” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı, bir önceki cümle ile ikinci cümlenin arasına gelerek birinci cümlede gösterilmiş olan düşüncenin sebebini bildirir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 505). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında edat bölümünde gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *anıñ üçün/anıÆ üçün* şeklinde ikili biçimde yazılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Anıñ üçün nahiv şarf oquğan Kırgızda er balalar da az tapulur “*onun için gramer okuyan Kırgızda erkekler az bulunur*” (M38/08).

Anıñ üçün Manaf urğu aşıl zatlık “*onun için Manaf soyu asılzadelik*” (M45/05).

Anıñ üçün küñ balası bolup aşı haramdan bolğan “*onun için cariyeye çocuğu olup aslı haramdandır*” (M61/11).

AnıÆ üçün MaÆgoldı kim bolse ‘izzet kıılır idi “*onun için Moğola kim olursa hürmet ederdi*” (§106/01).

Şunıñ üçün/ şunıÆ üçün

“Şunun için, bu yüzden” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında da buna yakın olarak *oşon üçün, oşol üçün* (Kasapoğlu, 2005: 328; Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 505) şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır. İncelediğimiz metinde de *şunıñ üçün/ şunıÆ üçün* şeklinde ikili biçimde yazılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Şunıñ üçün cihat eter “*şunun için cihat edecek*” (§019/16).

Karakçı aldı **şunıÆ üçün** Şolte içinde turup kaldı “*Karakçı aldı şunun için Solto içine yerleştiler*” (§113/03).

Şunuñ için arımay talımay yaşın şol şekildi hizmet birlen ötkerdi “şunun için yorulmadan hayatını hizmet ederek geçirdi” (§061/11).

Şunlıkdan/Şonlıkdan/Şundan

“Bu yüzden, bunun için” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlaçları Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *oşonduktan/andıktan* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 505). İncelediğimiz metinde de aşağıdaki örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bakıra **şunlıkdan** Kırgızdan molla çıkmazlık sebep şu “bağırır bunun için Kırgızlarda hocanın çıkmamasının sebebi şudur” (§106/19).

Kırgız tilinde âdem digen söz **şonlıkdan** açık bilalmay “Kırgız dilinde insan anlamındadır, bu yüzden açık bilemeden” (§091/11).

Mehnet körmezden semirgen demek **şundan** barçe Kırgızları Kazak dép ayte başladı “çalışmadan semiren demek, bu yüzden bütün Kırgızları Kazak diye söylemeye başladı” (§122/19).

Ĥatta

“Bile, dahi” anlamında cümle başı bağlacı olarak kullanılır ve başında bulunduğu cümlenin anlamını bir önceki cümleye nisbetle kuvvetlendirir (Hacıeminoğlu, 1992: 155). Bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Bolse de tabuladı **Ĥatta** Kırgızdın öz içinen de bar “az olsa da bulunur Ĥatta Kırgızların kendi içerisinde de var” (§123/11).

Belki

“Belki” anlamında kullanılan bu cümle başı bağlacı Çağatay Türkçesinde *belki* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 147). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *balkim* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 324). İncelediğimiz metinde de *belki* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

‘Āzrā’il tofrağını yirdin içinen almadı **belki** sırtınan aldı “*Azrayil toprağı yerin altından almadı belki üzerinden aldı*” (Ş022/13).

Şol sebepli/şol sebepten

“Onun için, bu yüzden” anlamında cümle başı bağlacı görevinde kullanılan bu şekil kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *oşol sebeptüü*, *oşol sebepten* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 328). Yapı bakımından birleşik olan bu edatın ilk kelimesi *oşol* (*oşol*<*oş*+ *ol*), ikinci kelime de *sebeptü* (*sebeptü*< *sebeptü*+*LUU*) şeklinde gelişmişken *oşol sebepten* şekli de +*DAn* ayrılma hâli ekini almıştır (Temiraliyeva, 2001: 123). İncelediğimiz metinde ise *şol sebepli* ve *şol sebepten* şeklinde ikili biçimde kullanılmış örneği görülmektedir.

Örnekler:

Hünerden haber bolmadı **şol sebepten** oĀbadı “*hünerden haberi olmadı, bu yüzden düzelmedi*” (Ş068/05).

Қайда bolsa uruşmazdan intımaq boluların yolun tapdı **şol sebepli** köp uruş bolmazdan Andican қарай başdadı “*nerede olsa savaşmadan barış içinde yaşamının yolunu buldu bu yüzden fazla savaş olmadan Andican teslim olmaya başladı*” .

II.3.2.5. Sona Gelen Bağlaçlar

da/de

da sona gelen bağlacı Çağatay Türkçesinde kullanılmamıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *da* şeklinde tek varyantlı olarak kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 319). İncelediğimiz metinlerde de *da* sona gelen bağlacının ünlüsü yazıda /güzel h/ ile gösterilse de ünlü uyumuna bağlı olarak *da/de* şeklinde yazılmıştır.

Örnekler:

Bu **da** boldu arslan “*bu da oldu arslan*” (M30/08), bul uruğ **da** az tütün “*bu soy da az haneli*” (M47/17), Dulağ **da** zamanında ülken bolup “*Dulat da zamanında büyüklerden olup*” (M70/09), hizmetdi bir **de** kılmay “*bir de hizmet etmeden*” (Ş011/09), ādem etin céyüçiler **de** bardur “*insan etini yiyenler de vardır*” (Ş023/11),

Tütek **de** ‘ağıllı davletli padişa boldu “*Tütek de akıllı varlıklı padişah oldu*” (Ş025/09).

Dahı/ dağı

Bu sona gelen bağlacı Çağatay Türkçesinde *dağı* “dahi, ve, ve dahi” şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *dağı* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 503). İncelediğimiz metinde de *dahı* ve *dağı* şeklinde yazılmış örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Biz **dahı** hüner bilsek evvel başdan “*biz de evvel baştan hüner bilsek*” (M07/01).

Başka hātundan **dahı** beş oğul bolğan “*başka kadından da beş oğul olmuş*” (M32/17).

Aman bolse köfersiz munı **dahı** “*sağ olsanız bunu da göreceksiniz*” (M06/02).

Nādan barsa **dağı** da tilek tiler yir digen “*cahil varsa da dilek dilenecek yer dedi*” (Ş073/04).

Kolçuğaçdın Baysak kādirdan idi bu **dağı** “*Kolcugaç’tan Baysak bu da kadirdandı*” (Ş078/15).

Neçen zor her yılda körse **dağı** “*nice zorluklar her yılda görse de*” (M09/03).

ki

ki sona gelen bağlacı Çağatay Türkçesinde *kim* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 146). Çağatay Türkçesinde görülen *kim* şekli *ki* bağlacının Türkçe şekli olup zamanla yerini *ki*’ye bırakmıştır (Ergin, 1993: 363). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinlerde de Çağatay Türkçesindeki *kim* bağlacının yerine *ki* şeklinin kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Camanda idi ki “*kötü idi ki*” (Ş046/09), zātlerdür **ki** “*zatlardır ki*” (Ş116/09), ādemdür **ki** “*insandır ki*” (M21/19), bilü **ki** “*bilmek ki*” (Ş007/18), bilümdü idi **ki** “*bilimli idi ki*” (Ş107/10).

II.3.3. Son Çekim Edatları

Boyunçe

“Göre” anlamındaki yalın hâlle bağlanan bu çekim edatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *boyunça* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 330). İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi *boyunçe* şeklinde kullanılan son çekim edatı örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bu zâtın naşihat boyunçe halk ayırıp berdi (Ş046/11), damlanıÆ emir ma‘ruf boyunçe bu künlerde balalarımız her ülken şehirlerga katuşip târih yaza turğanlar çıqıp Ufa barıp medrese-i ‘Āliyenı bitirip kayta turğan boldu, kabrine kirgizgende nizam boyunçe asmanğa (M42/01), ruşsat surap Karaķız handın ruşsat boyunçe Monçaķ (M45/11).

Yüzinan

“Yüzünden” anlamında sebep ifade eden bir son çekim edatıdır (Güneş, 2009: 252). Kullanmış olduğumuz Çağatay ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *yüzinan* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Hidmet **yüzinan** hazineden yüz şomlep aķçe çıgarıp bire “*hizmet yüzünden hazinden yüz som para verir*” (Ş029/01).

Başlap

“-den beri, -denibaren” anlamında ayrılma hâli ile bağlanan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *baştap* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 339). İncelediğimiz metinde de *başlap* şeklinde kullanılan örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Çahar kitapdan **başlap** Hoce hafışdan tamām éte “*Çahar kitaptan itibaren Hocahafızdan tamamlarlar*” (Ş112/07).

İmdi Türk özinen **başlap** tokuz oğlı padişah boldu “*şimdi Türk kendinden itibaren dokuz oğlu padişah oldu*” (M15/05).

Nuḥ ‘aleyhisselamdin zamanından **başlap** Alınça zamanınaçe barçe Yāfeā balaları Müslüman idi “*Nuh aleyhisselamdan itibaren Alınça Han zamanına kadar bütün Yafes oğulları Müslümandı*” (Ş026/02).

Kıçkine işlernan **başlap** zor işlerneçe bitrip turuçı idi “*küçük işlerinden itibaren büyük işlerine kadar hâllerdi*” (Ş060/09).

Ƙarağanda

“Göre” anlamında yönelme hâli ile bağlanan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *karaganda* şeklinde kullanılarak karşılaştırma görevinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 338).

İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi *Ƙarağanda* şeklinde karşılaştırma işlevinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bek az tütün başkalarğa **Ƙarağanda** “*başkalarına göre pek az haneli*” (Ş090/13).

Başka tuğanlarğa **Ƙarağanda** ādemdan Çezçokmarında ülkeni “*Başka kardeşlerimize göre Çezçokmarın da büyüğü*” (M28/16).

Halkdın aytuna **Ƙarağanda** atasınan her ençi alganda ceti yüz cılıkıdan alğan imiş “*halkın dediğine göre babasından her miras aldığında yedi yüz yılkı almışmış*” (M49/13).

Arı

“Öte” anlamında ayrılma hâli ile bağlanan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *narı* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 94). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *arı* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 339). İncelediğimiz metinde de *arı* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Andın arı Alayğa Marğılan min Hıcentğa Namangan min Hoḥanka ‘askeri bargan (Ş067/20)

Ġana/Ƙana

“Sadece, yalnız” anlamında kelime gruplarının ve cümlelerin sonuna gelerek dikkati çekme, pekiştirme, belirtme işlevi katan edattır. Bu pekiştirme edatı Çağdaş Kırgız yazı dilinde *gana* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 348). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında bu şekilde pekiştirme edatı gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *gana/kana* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Tüpli bolğanları **gana** mümkün kadarı qaralup yazıldı “*sadece soylu olanları araştırılıp yazıldı*” (M02/07).

Ba‘zılar arasında yalguz hātunları cabar imiş ‘avrat yerin **kana** “*bazıları arasında sadece kadınları kapatırmış avret yerlerini*” (Ş023/10).

Tartıp

“-den itibaren, -den beri” anlamında ayrılma hâlimden sonra kullanılan bir edattır (Alkaya, 2007: 618). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında bu şekilde kullanılan son çekim edatı örneği gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *tartıp/tarta* şeklinde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 499).

İncelediğimiz metinde de Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi ayrılma hâli ile birleşerek *tartıp* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Altay tağlarnan **tartıp** āhiri Buğara Asdarhan “*Altay dağlarından itibaren sonu Buhara, Astrahan*” (Ş117/09).

Atası Manafdım **tartıp** il surap curt ağası bolup kelmekdedür “*babası Manaf’tan itibaren halk yöneterek, yurt ağası olarak gelmektedir*” (M45/06).

Beri, berü

Ayrılma hâliyle bağlanarak, “-dan beri” şeklinde zaman bildiren bu çekim edatı Çağatay Türkçesinde *béri* ve *bériü* şeklinde kullanılmıştır (Argunşah, 2014: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *beri* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 340).

İncelediğimiz metinde de *beri* ve *berü* şeklinde normal /e/ sesiyle kullanılmış örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Folaş zamanının **beri** Şarbağış içinde turdu “*Polat zamanından beri Sarıbağışların içinde yaşadı*” (M73/09).

Beş yıldan **berü** ahtarıp tikşerip “*beş yıldan beri araştırdı*” (M10/11).

Birlen

“İle, birlikte, vasıtasıyla” anlamında kullanılan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *birlen* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 90). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *birlen* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Şol şekildi hizmet **birlen** ötkerdi “*şunun gibi hizmet ile geçirdi*” (Ş061/12).

Altı yoldaş **birlen** barıp “*altı yoldaş ile gidip*” (M38/18).

Bizdin Kırgız birav nehir kılsa şol şıfat **birlen** atandırır “*bizim Kırgız ne yapsa o şıfat ile adlandırılır*” (M51/06).

Cıl anda turup handın ruşsat **birlen** Tağay ilge kaytkan “*Tagay bir yıl orada kaldıktan sonra hanın izni ile halkına döndü*” (M55/06).

Balalar **birlen** intımağ bolmağan sebepli Olyatağa barıp turdı “*çocuklar ile huzur içinde yaşayamadığı için Olya-Ata'ya gelip yerleşti*” (M55/15).

Birle

“İle, birlikte, vasıtasıyla” anlamında kullanılan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *birle* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 90). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *birle* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Uşunçe bir il bolup Oruz **birle** Hıtay çekarasında “*bu kadar il olup Oruz ile Çin sınırındadır*” (M59/09).

Saldurdu ümit gayret **birle** “*ümit, gayretle yaptırdı*” (M71/03).

Segiz oğlu **birle** Kılçuğaç halk bara turğan orunğa ketdi “*Kılçuğaç sekiz oğlu ile birlikte halkın gideceği yere gitti*” (M72/01).

İlen

“İle, birlikte, vasıtasıyla” anlamında kullanılan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *ilen* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 91). Çağdaş Kırgız yazı diligramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *ilen* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

‘İzzet hürmet birlen belek büçkek **ilen** “*izzet hürmet ile, hediyeler ile*” (M31/13).

İle

“İle, birlikte, vasıtasıyla” anlamında kullanılan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *ile* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 91). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *ile* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Ormanoğlu demek **ile** “*Ormanoğlu demek ile*” (M28/07).

İncelediğimiz metinde *ile* bağlacının son çekim edatı görevinde kelimeyle birleşip ekleşmiş olarak kullanıldığı örnekler de bulunmaktadır.

Örnekler:

Şu dünya yalganda **taÆla** mahşer bolğanda “*şu yalan dünyada tanla mahşer olunca*” (Ş066/02).

Né hüner né **kesiple** oğat tiriçiliklerinden қандay davlet қандay felâketlerge griftar boldu “*Ne hüner, ne meslekle yaşamını sürdürdüklerinden nasıl devlet nasıl felaketlere griftar oldu*” (M11/05).

Min

“İle” anlamında beraberlik işlevinde kullanılmaktadır. İş veya hareketin biri ile veya bir vasıta ile yapıldığını belirtir (Kasapoğlu, 2005: 332). Bu edat Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise Çağatay Türkçesinde kullanılan *birlen* şeklinin ünsüzlerinin gerileyici ünsüz benzeşmesinden dolayı *bir+le+n>binen>menen* şeklinde geliştiği görülmektedir (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 478).

İncelediğimiz metinde ise Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmakta olan *menen* şeklinin yerine *min* şeklinin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Selle **min** mescid barur “*sarık ile camiye gider*” (§069/14).

Mollalık **min** orun alıp tura “*hocalık ile hayatını devam ettirmekte*” (§106/17).

Ğâfillik **min** ötkerseÆ bu künlerdi “*gafillikle geçirirsen bu günleri*” (§007/07).

Hüner **min** néçen şaot keme kılğan “*hüner ile nice fabrika, gemi yaptı*” (§016/05).

Her bir halk **min** hesabıÆ teñ “*her bir halk ile hesabın ayıdır*” (§016/19).

Nādanlık **min** bolupsıÆ “*cahillik ile geçirmişsin*” (§016/20).

Mertebe

“Defa” anlamında miktar ve tekrar bildiren bu son çekim edatı incelemede kullandığımız Çağatay ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise mertebe şeklinde kullanılmış örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Her yılda bütün Kazağını bir **mertebe** aralap tura “*her yıl Kazağı bir defa dolaşır*” (§128/11).

Üçden yigirmisi **mertebe** mılıtk atkanı bizdin Kırgızlarğa bir ‘acep temaşa körüldi “*Üçten yirmi defa ateş etmesi bizim Kırgızlara çok şaşırtıcı geldi*” (M42/02).

Şarbağış balasınan bir néçe **mertebe** töben bolse “*Sarıbağış oğullarından birkaç defa aşığı olsa da*” (M54/07).

Özü néçe **mertebe** Kırgızdın tārīhlerin cıynavğa kirişipdi “*kendi birkaç defa Kırgızların tarihini toplamaya çalışmış*” (§031/04).

Keyin

“Sonra” anlamında ayrılma hâli eki almış kelimelerden sonra gelerek zaman ifade eden bu edat Çağatay Türkçesinde *kéyin* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 94). ÇağdaşKırgız yazı dilinde ise *kiyin* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 340; Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 496).

İncelediğimiz metinde de keyin şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Şuralup çıkandan **keyin** üşençli tüpli bolğanları gana mümkün qadarı qaralup yazıldı “*araştırıldıktan sonra sadece güvenilir, soylu olanları mümkün olduğu kadar araştırılıp yazıldı*” (M02/06).

Ṭağı/dağı/dahı

Bu edat Çağatay Türkçesinde dağı/tağı şeklinde bağlama edatları bölümünde ele alınmıştır (Argunşah, 2014: 145). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası* adlı kitapta *dağı* (1980: 503) şeklinde bağlaçlar bölümünde ele alınırken Kasapoğlu “da, de, dahi, bile” anlamında pekiştirme edatı olarak ele almıştır (2005: 345).

İncelediğimiz metinde de *yine* anlamında edat olarak kullanılmış *tağı/dağı* şeklinde örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Ṭağı da asmanğa uçdı hāva birlen “*yine de göğe uçtu hava ile*” (M05/14).

Ahıretdin azıķı milletke hıdmet kıl **dağı** “*ahretin azıķı yine millete hizmet et*” (M30/20).

Dahı kaldı köp sözüim “*yine var çok sözüim*” (Ş083/07).

Yene/yine

Yene bar her türlü maşineler “*yine her türlü arabalarvar*” (M06/04).

Yene çıkdı eliktirik çırağ digen “*yine elektrikli çırakçıktı*” (M06/07).

Hanların **yene** barıp yazı “*yine varıp hanlarını yazmak...*” (Ş028/17).

Yene hākimlerden çin alğan “*yine hakimlerden rütbe aldı*” (Ş068/17).

Moloy, Çiçay **yene** bir oğul “*Moloy, Çiçay yine bir oğul*” (Ş086/19).

Kim bolse **yine** alıp turuçı “*kim olursa yine alırdı*” (Ş089/01).

Yine bir hātundi sayaķ Tükekbayğa berdi “*yine bir kadını Tütekbay’a verdi*” (Ş114/09).

Yine de bir neçe balaları bolup “*yine de birçok çocukları olup*” (M29/13).

yine köp kılğan erlikler bolğan “*yine birçok yaptığı kahramanlıkları var*” (M37/03).

Kebi/kebi

“Gibi, kadar” anlamında kullanılan bu edat Çağatay Türkçesinde *kibi* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 91). Çağdaş Kırgız yazı dili ile ilgili ele alınmış olan gramer kitaplarında bu şekilde kullanılmış örneklere rastlanmamaktadır. İncelediğimiz metinde de *kebi/kebi* şeklinde kullanılmış örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Та‘амға туз шалмақ **kebi** көп ресимлери ол чықарды “*yemeğe tuz katmak gibi birçok resimleri o çizdi*” (Ş025/10, M15/18).

Қырк оғры диген **kebi** “*kırk harami dedikleri gibi*” (M51/08).

Күмүш **kebi** yaltırap yatқан “*gümüş gibi parlayan*” (Ş062/16).

Yetim bala **kebi** hâli “*yetim çocuk gibi hâli*” (Ş008/20).

Кадар

“Gibi, denk, benzer, eşit” anlamında kullanılan *kadar* son çekim edatı Çağatay Türkçesinde rastlanmamaktadır (Hacıeminoğlu, 1992: 49). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitapların da *kadar* şeklinde kullanılmış son çekim edatına yer verilmemiştir. Ancak Ercan Alkaya bu son çekim edatının Çağdaş Kırgız yazı dilinde *katar* şeklinde kullanıldığını örneklerle göstermiştir (2007: 407-408). İncelediğimiz metinde de *kadar* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Bilgen **kadar** “*bildiğim kadar*” (Ş020/14), on beş yıllar **kadar** “*on beş yıl kadar*” (M02/05), қолдан келген **kadar** “*elimden geldiği kadar*” (M29/14).

Evvel

“-den önce” anlamında kullanılan bu son çekim edatı (Alkaya, 2007: 332) Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. *Evvel* yerine daha çok *burun/murun* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinlerde de *evvel* edatının aşağıdaki örneklerde son çekim edatı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Mundın **evvel** Kırgız şunday bir camandaidiki “*bundan önce Kırgız o kadar kötü durumda idi ki*” (Ş046/08).

Kırgız balasınan **evvel** hacğa barğan bu zattır “*Kırgızlar arasından önce hacca giden bu zattır*” (M36/19).

Kırgızdan **evvel** molla bolup din çırağın yandurğan “*Kırgızlardan ilk önce hoca olup din çırağını yakmıştır*” (M46/17).

Mundın **evvel** Kırgızlarını beyān kıldım “*bundan önce Kırgızları beyan ettim*” (Ş117/06).

Çemeli/çeme

“Kadar, civarında” anlamında yalın hâlden sonra gelerek miktar bildiren bir edattır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *çamaluu* şeklinde kullanılmaktadır (Alkaya, 2007: 287). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında bu edat gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de yalın hâlden sonra *çeme*, *çemeli* şeklinde kullanılarak zaman miktarını belirttiği örnekler görülmektedir.

Örnekler:

Ötkenige yeti yüz yıl **çemeli** boladur “*öldüğüne yedi yüz yıl kadar oldu*” (M18/08).

Kelgenine iki yüz yıl **çemeli** bolup “*geldiğine iki yüz yıl kadar olup*” (M27/11).

Toğuz yüz üy tigip on kün **çemede** temaşah kıldırıp “*tokuz yüz yurt diktirerek on gün civarında eğlence yaptırıp*” (Ş065/06).

Çaqlı

“Kadar, -e kadar, -dığı kadar, gibi” anlamında kullanılan bu edat Çağdaş Kırgız yazı dilinde *çaqtı* şeklinde (Alkaya, 2007: 277-278) kullanılmakta olsa da Çağdaş Kırgız yazı diligramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağatay Türkçesinde ise “gibi” anlamında *çağlıg/k* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 90).

İncelediğimiz metinde de yönelme hâlden sonra zaman sınırlaması belirten *çaqlı* şeklinde kullanılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Keçke **çaķlı** Kırgızlar Kazaklar Şartlar kelir idi “*akşama kadar Kırgızlar, Kazaklar, Sartlar gelirdi*” (Ş061/02).

şoñra~şoÆra

“Sonra” anlamında ayrılma hâlinde sonra gelerek zaman belirten bu çekim edatı Çağatay Türkçesinde *soÆra* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 94; Argunşah, 2014: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu çekim edatı kullanılmamaktadır.

İncelediğimiz metinlerde de ayrılma hâlinde sonra gelerek *şoñra~şoÆra* şeklinde ikili biçimde yazılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Andın **şoÆra** ğazizlerim “*ondan sonra azizlerim*” (Ş018/05), **andın** şoÆra ‘ilim alır “*ondan sonra bilim alır*” (Ş019/02),.

Öz uruğların bilip andın **şoÆra** başka halkını bilü kerek “*kendi boylarını öğrenip ondan sonra başka halkları bilmek gerek*” (Ş022/01).

Ormandan **şoÆra** ornına oturup “*Orman’dan sonra yerine geçip*” (Ş044/13).

Şabdan **şoñra** millette hizmet kılğan “*Şabdan’dan sonra millete hizmet etmiştir*” (M22/12).

‘Ali ölgendin **şoñra** “*Ali öldükten sonra*” (M61/07).

şoñ ~şoÆ

Çağatay Türkçesinde ayrılma hâlinde sonra gelerek zaman ifade eden bu çekim edatı *soÆ* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 94; Argunşah, 2014: 146). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de ayrılma hâlinde sonra kullanılan bu çekim edatı *şoñ* şeklinde kullanılmaktadır. Fakat bu çekim edatı -*GAn* sıfat-fiil ekini almış kelimelerle kullanıldığı zaman genellikle ayrılma hâli ekini almaz (Kasapoğlu, 2005: 342).

İncelediğimiz metinde de *şoñ ~şoÆ* şeklinde ikili biçimde yazılmış, hem -*dın/-dan/-den* ayrılma hâlinde sonra hem de -*ğan/-gen*, -*ken* sıfat-fiil eklerinden sonra kullanılan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Tegi busuķ bolğan **şoñ** “*Soyu bozuk olduktan sonra*” (M64/04).

İş ötken **şoÆ** fayda keter “*İş bittikten sonra fayda etmez*” (Ş019/08).

Andın **şoÆ** da‘valar bükten bolur idi “*Ondan sonra davalar bitmiş olurdu*” (Ş048/07).

Acal taqdir kelgen **şoÆ** bātır ketdi “*Ecel takdir geldikten sonra Batır gitti*” (Ş066/19).

Molla ketken **şoñ** şol oquğan şakirdlerden aqçe alğan “*Hoca gittikten sonra okuyan öğrencilerden para aldı*” (M63/05).

Atasından şoñ köp yerni “*Babasından sonra birçok yeri*” (Ş024/17).

Burun

“Önce” anlamında ayrılma hâli ekinden sonra kullanılan bu çekim edatı Çağatay Türkçesinde *burna, burun, burunraq* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 94). Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *murun, murda* şeklinde ayrılma hâli ekinden sonra ve ayrılma hâli ekini almadan da kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 342).

İncelediğimiz metinlerde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *burun* şeklinde ayrılma hâli ekini almadan kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnek:

Mundın yıl **burun** bala oquğan molla malay hizmetçi hükminde idi “*Bundan (bir) yıl önce çocuk okutan hoca köle hizmetçi hükmündeydi*” (Ş048/03).

‘Aleyhisselamdan üç miñ dört yüz yıl **burun** dünyağa kelipdi “*Aleyhisselamdan üç bin dört yüz yıl önce dünyaya gelmiş*” (M18/01).

Üzre

Yer, yön ifade eden bu çekim edatı Çağatay Türkçesinde *üze, üzre* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 92). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu çekim edatı gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de bir örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Kışkalık **üzre** bilgen kadar “*kısalık üzere bilinen kadar yazıldı*” (M11/01).

Üçün

Sebeup, amaç, maksat ifade eden bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *üçün* şeklinde kullanılmaktadır (Eckmann, 1988: 92). Çağdaş Kırgız yazı dilinde de Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *üçün* şeklindedir (Kasapoğlu, 2005: 336). İncelediğimiz metinde de aynı şekilde kullanılmıştır.

Örnekler:

Hidmet **üçün** “*hizmet için*” (M12/10).

Yadgār kıalsun **üçün** ümit kıalemlerin tibrettim “*Yadgar kalması için yazmaya başladım*” (M12/11).

Ortasında bolğanımız **üçün** Orta Asyalık deydür “*Ortasında olduğumuz için Orta Asyalı derler*” (M15/14).

Din **üçün** cānın kıurban kıılıp “*Din için canını kıurban ederek*” (M21/11).

Kıısaş **üçün** öltürgen “*İntikam için öldürdü*” (M39/01).

Türk hanlarınıÆ saltanat **üçün** yaylağan caylavlarınıÆ biri döp aytur idi “*Türk hanlarının saltanatı için yerleştigi yaylaların biri diye söyledii*” (Ş061/16).

Şekildi

“Gibi” anlamında yalın hâlden ve tamlama hâlinden sonra kullanılan bu edat Arapça *şekl* kelimesine Türkçe +*li* yapım ekinin gelmesinden *şekilli*<*şekil+li* oluşmuştur (Alkaya, 2007: 594). *Şekildi* şeklindeki bu edat Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *şekildüü* şeklinde diğerk Türk lehçelerine göre çok nadir bir şekilde kullanılmaktadır (Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, 1980: 485).

İncelediğimiz metinde de *şekildi* şeklinde kullanıldığı görölmektedir.

Örnekler:

Tārihin kün **şekildi** bilürsin hup “*tarihini gün gibi bilirsii*” (Ş005/08).

Bizdin Kırgız bolse it **şekildi** kıabişeler “*bizim Kırgızlar ise it gibi dalaşırklar*” (Ş106/18).

Miñ yaşğa çıkқан ādem **şekildi** bilür “*bin yaşına gelmiş insan gibi bilir*” (Ş021/10).

Başka

“Başka, dışında, farklı” anlamında ayrılma hâlimden sonra son çekim edatı olarak kullanılan bu edat (Alkaya, 2007: 154) Çağdaş Kırgız yazı dilinde *başka* şeklinde *bölök*, *bötön*, *özgö* edatlarından en işlek olanıdır (Kasapoğlu, 2005: 339). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann ile Argunşah'ta *başka* şeklinde son çekim edatı gösterilmemiştir. Onun yerine “başka” anlamında *özge* şeklinin kullanıldığı görülmektedir (Eckmann, 1988: 94; Argunşah, 2014: 145). İncelediğimiz metinde de ayrılma hâlimden sonra gelerek “başka, dışında” anlamında kullanılan *başka* son çekim edatı örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Sözden **başka** söz bilmek yok dimekdür “*sözden başka söz bilmiyorlar demektir*” (§110/12).

Bizde şin harfin Kazakça sin aytalar mundın **başka** ayırma yok “*bizde şin harfini Kazaklar sin derler bunun dışında fark yoktur*” (§123/08).

Munda Şabdandan **başka** âdemlerdin hâllernen haberler yazılmadı “*burada Şabdan'dan başka insanlar hakkında yazılmadı*” (M42/12).

Ormandan **başka** ılayıklı âdem bolmağan sebepli Ormandın özün han didi “*Orman'dan başka uygun insan olmadığı için Orman'ın kendisini han dedi*” (§040/04).

Taba

Yer ve yön ifade eden *taba* (-a/-e doğru, kadar) şeklindeki bu çekim edatı Çağatay Türkçesinde *tapa* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 92; Argunşah, 2014: 146). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekilde kullanılan çekim edatına rastlanmamaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-a/-e doğru* anlamında, *tapa* çekim edatının yerine *karay* şeklinin kullanıldığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 333). İncelediğimiz metinde de Çağatay Türkçesinde kullanılan *tapa* çekim edatının *taba* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Örnekler:

Sınğan nayze birkırap asmanka **taba** barğanlar “*kırılan mızrak dağılıp göğe doğru vardılar*” (§081/05).

Umtulğun alğa **taba** basıp ayak “*çaba göster ileriye doğru adım atıp*” (Ş006/07).

Toğrulı/toğralı

“Hakkında, konusunda” anlamında kullanılan bu çekim edatı Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *tuuraluu* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 335).

İncelediğimiz metinde de hakkında anlamında *toğrulı* ve *toğralı* şeklinde kullanılmış birer örneği bulunmaktadır.

Örnek:

Hem dünyah **toğrulı** künde kaççe ädemlerğa töküp berip tururidi “*dünya hakkında birçok insanı bilgilendirirdi*” (Ş054/08).

Donguz **toğralı** Hıtaylar birlen ortağa düşmanlık tüşüp “*domuz hakkında Çinliler ile ortasında düşmanlık oluşup*” (M76/12).

Hakkında

“Hakkında, için, konusunda” anlamında kullanılan bu son çekim edatı Çağatay Türkçesinde *hakkıda* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 96). Çağdaş Kırgız yazı dilinde bu şekilde kullanılan son çekim edatı görülmemektedir onun yerine aynı görevde kullanılan *cönündö* ve *tuuraluu* şeklindeki edatların kullanıldığı görülmektedir (Kasapoğlu, 2005: 331-335). İncelediğimiz metinde ise *hakkında* şeklinde Çağatay Türkçesinde farklı olarak zamir n’si ile kullanıldığı görülmektedir.

Örnek:

Uruglarınıñ ata babalarınıñ tarihleri şecereleri **hakkında** on beş yıllar kadar halk arasından tikşerilüp bilgiç ve aksaқallardan şuralup çıkandan keyin üşençli tüpli bolğanları gana mümkün kadarı қаралup yazıldı “*boyların ecdadının tarihleri, şecereleri hakkında on beş yıl kadar halk arasından araştırılıp bilgin ve yaşlılardan sorulduğundan sonra güvenilir ve soylu olanlarını mümkün olduğu kadar dikkatli bir şekilde yazıldı*” (M02/04).

Sebepli

“Dolayı, için, yüzünden, sebebiyle” anlamında yalın ve tamlama hâlimden sonra kullanılan bu edat Arapça *sebepl* kelimesine Türkçe *+li* yapım ekinin gelmesinden

oluşmuştur (Alkaya, 2007: 548). Bu edat Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Bu edat, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ismin yalın hâlinde sonra ve sıfat-fiilin yalın hâlinde sonra *sebeptüü* şeklinde kullanılmaktadır (Alkaya, 2007: 548-550).

İncelediğimiz metinde de ismin yalın hâlinde ve sıfat-fiilin yalın hâlinde sonra *sebepli* şeklinde kullanılmış örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Kultu urğu Çılbağ ataldı közü çılbağ **sebepli** “*Kultu boyu gözü çapaklı olduğu için Çılpağ adı verildi*” (M51/03).

Ayu etin cégen **sebepli** ayuğhor bolu kerek “*ayı etini yediği için ayı yiyen olmuştur*” (M51/11).

Balalar birlen ıntımağ bolmağan **sebepli** Olyaatağa barıp turdı “*çocukları ile huzur içinde yaşayamadığı için Olya-Ata'ya yerleşti*” (M55/15).

Bir cigit alıp çıkdı yüzü kara **sebepli** Karaçora koydı “*bir çocuk getirdi yüzü kara olduğu için Karaçora adı verildi*” (M55/19).

Partiye tütün talaşgan **sebepli** âdem kolnan öldü “*parti ve hane hakkında tartıştığı için insan elinden öldü*” (M61/06).

-day/-dey, -dék

“Gibi, kadar” anlamına gelen bu çekim edatı Çağatay Türkçesinde Nevai'den önce *tég*, nadiren *tégin* şeklinde kullanılmışsa da genel olarak *dék/g* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988: 90). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında bu şekil çekim edatı gösterilmemiştir. Bunun yerine daha çok *gibi* anlamında *öñdüü*, *sımal*, *sıyaktuu* gibi çekim edatları gösterilmiştir (Kasapoğlu, 2005: 333-335). Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmese de bu çekim edatı Çağdaş Kırgız yazı dilinde ekleyerek, dudak uyumuna bağlı olarak *-day/-dey*, *doy/-döy*, *-tay/-tey*, *-toy/-töy* şeklinde kullanılmaktadır (Alkaya, 2007: 296).

İncelediğimiz metinlerde Çağatay Türkçesinde kullanılmış *-dék* şekli ile *-day/-dey* şeklinde *-g>-y* değişimine uğramış, bir önceki kelime ile bitişik yazılmış örnekleri görülmektedir.

Örnekler:

Yene molla Yarkımbay aşıldığı altunday “*Yine hoca Yarkımbay asilliği altun gibidir*” (M66/13), ‘Ālimbek birlen Şağımbay sözge bular bulbulday “*Alimbek ile Şağımbay bunlar söze bülbül gibi*” (Ş079/09), körükdey güldegen dimek “*kayısı gibi çiçek açan demek*” (Ş113/15), sizdey âdem bolmadı “*sizin gibi insan olmadı*” (Ş067/13), bu dünyada kuşdék uçduñ “*bu dünyada kuş gibi uçtun*” (Ş075/12)

-çe

-ça son çekim edatını “-e kadar” anlamında Alkaya (2007: 273) ve Song Li (2004: 201) yönelme hâlerinden sonra kullanılan bir edat olarak değerlendirmişlerdir.

Bu ekin ortaya çıkışı üzerinde çeşitli görüşler bulunmaktadır. Ekin oluşumu üzerinde ilk olarak Zeynep Korkmaz; isimlere yönelme ekinden sonra gelerek mekânda ve zamanda sınırlama gösteren ek olarak tanımlayarak, -ğa yönelme hâli eki ile -çe ekinin birleşmesinden meydana geldiğini ifade etmiştir (Coşkun, 1997: 430).

Bu ek eski kitabelerde, Uygur yazmalarında, Karahanlı, Harezmi ve Kıpçak döneminde yazılmış olan eserlerde edatlarla karşılanan sınırlama görevi, ilk olarak Çağatay Türkçesinde -geçe eki ile karşılanmaya başlamıştır (Uçar, 2011: 432).

Janos Eckmann bu ek hakkında eşitlik ekinin yönelme hâli eki ile birleşerek +GAÇA şeklinde oluşarak hareketin vesile olduğu sonuç veya hedefe işaret ettiği için sınırlama görevinde kullanıldığı söylemiştir (Uçar, 2011: 432).

Bu ekin Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanımı üzerine Jale Öztürk; yönelme hâli eki üzerine +ça eki getirilerek sınırlama işlevi yapıların örnekleri bazı ağızlarda canlı olarak görüldüğünü ve limitatif ve terminatif (yönelme) hâli için datifli *çeyin* “kadar” çekim edatı yerine daha yaygın olarak kullanıldığını söylemiştir (2017: 161).

Hülya Çengel Kasapoğlu, yönelme hâli ekiyle *çeyin* edatı birleşerek zaman ve mekân sınırını bildiren edat şeklinde kullanıldığını belirtmiştir (2005: 337).

Çağatay Türkçesinde de eşitlik eki olan -ça/-çe bir hareketin vesile olduğu sonuç veya hedefe işaret için, sık sık yönelme hâli ekinden sonra gelerek sınırlayıcı bir görev üstlenmektedir (Eckmann, 1988: 73).

Bu edatın kökeniyle ilgili diğer bir görüş de J. Deny ve O.N. Böhtlingk’e aittir. Onların bu edatın “miktar, zaman, devir, ölçü” bildiren “çağ” dan geldiğini ifade etmişlerdir. A. Von Gabain ise -ça’nın muhtemelen sakatlanmış eski bir çekim edatı

olduğunu belirtmiştir. Kotwicz ise -ça'yı kelime sonundaki /a/ ünlüsünü kaybetmiş olan *çağ*'dan da eski *çağa* kelimesine bağlamıştır. Ramstedt ise Moğolcadaki şimdiki zaman zarf-fiili yapan *mağ-ça*'ya dayandırırken (Alkaya, 2007: 274), Adem Yeloğlu bu edatı +GAÇA şeklinde sınırlama hâli diye hâl ekleri bölümünde göstermiştir (Yeloğlu, 2018: 79).

İncelediğimiz metinlerde de -ğaçe/-geçe, - (n)açe/- (n)eçe, -kaçe şeklinde birleşerek kullanılmış örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

İslambol Mışır Ruslarğaçe *karatıp "İstanbul, Mısır, Rusya'ya kadar işgal edip"* (Ş119/02), Şemeydan tartıp Altay Mancuriyeğaçe taralgandır "*Semey'den itibaren Altay Mançulara kadar yayılmıştır*" (Ş121/09), 'ömrinçe har bolup "*ömrünün sonun kadar hor olup*" (M08/10), yıllık mehneterimni bir sa'atçe körmey kalem tibrete başladım "*yıllık çabalarımı bir saat kadar görmeden yazmaya başladım*" (M10/14), hazırki curt başlıklarınaçe tartıp cetkürdim "*şimdiki yurt başlarına kadar ulaştırdım*" (M11/02), vaqtğaçe "*vakte kadar*" (M11/16, Ş021/12), Avliya atağaçe "*Avliya-Ata'ya kadar*" (Ş115/12), Mancuriyeğaçe "*Manculara kadar*" (Ş121/09), Rusiyeğaçe "*Rusya'ya kadar*" (Ş027/01), şimālğaçe "*kuzeye kadar*" (M15/13, Ş025/05), Karatigingeçe "*Karategin'e kadar*" (Ş121/06), oÆgeçe "*ona kadar*" (M64/08), başlıklarınaçe "*yöneticilerine kadar*" (Ş020/14, M11/02), işlerneçe "*işlerine kadar*" (Ş060/09), yaşlarınaçe "*gençlerine kadar*" (Ş047/06), āhirineçe "*sonuna kadar*" (M11/15), oğlınaçe "*oğluna kadar*" (M16/16, Ş026/08), zamanınaçe "*zamanına kadar*" (M16/10, Ş026/02), atasınaçe "*babasına kadar*" (Ş063/13), Azdarhankaçe "*Astrahan'a kadar*" (Ş121/12), vaqkçaçe "*vakte kadar*" (Ş042/18)

Miken

Çağdaş Kırgız yazı dilinde "mi ki, mi acaba?" anlamında *beken* şeklinde kullanılmaktadır. *eken* edatının soru ekiyle birleşmesinden oluşarak soru ekinin yer aldığı cümlelerde ekin sonuna gelerek sorunun anlamını pekiştirip şüphe anlamı vermektedir (Kasapoğlu, 2005: 347). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarından Eckmann ile Argunşah'ta gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde de *miken* şeklinde kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Bolur miken şolay kılğan “*olur muymuş öyle yapmak*” (§018/11), şunday bolğan zamanda haşır ādem bar miken “*böyle bir zamanda şimdi insan var mıymış*” (§069/15).

Bolsa

bolsa “ise” anlamında olan bu edatı Ergin sona gelen edatlar bölümünde ele almıştır. Ona göre bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Sonuna geldiği unsuru aynı cinsten bir unsura bağlar ve belirtir. Bağlama, belirtme, mukayese ve karşılaştırma ifadesi taşır (1993: 360). Çağatay Türkçesinde Argunşah ile Eckmann’da gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *bolso* şeklinde pekiştirme edatları bölümünde ele alınmıştır (Kasapoğlu, 2005: 344).

İncelediğimiz metinde de *bolsa* şeklinde mukayese ve karşılaştırma anlamında kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Kış bolsa şavuk cay bolsa ısıq “*kış ise soğuk yaz ise sıcak*” (§029/07), şunçe mertebeli bolsa da yaşsi “*adetleri şul idi “o kadar mertebeli ise de iyi adetleri bunlardı*” (§055/09), az bolsa da sizlerge naşihatim “*az ise de sizlere nasihatim*” (§008/02), eren bolsa Kırgız tilinde ādem digen söz “*eren ise Kırgız dilinde insan demektir*” (§091/11), bizdin Kırgız bolsa it şekildi kabişeler aqıra “*bizim Kırgız ise it gibi dalaşırılar*” (§106/18).

Dép

dép şeklinde yalın hâl ile birleşerek “diye, için” anlamında kullanılarak sebep bildiren bir edattır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *dep* şeklinde kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 331). Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. İncelediğimiz metinde ise *dép* şeklinde sebep bildiren edat örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Keler küzde berarmiz dép kişi başı para alğan “*Gelecek güzün vereceğiz diye kişi başına para aldı*” (§013/05), hizmet kıldı ağa dép “*hizmet etti ağa diye*” (§077/18), milletge hidmet bolar dép tārīh kitap yazıpmin “*millete hizmet olur diye tarih kitabı yazmışım*” (§066/06), her biri han bātırdın baygesin alamin dép baylağan “*her biri han batırın yarısını kazanırım diye hazırlanan*” (§079/13), soÆga yadgār kalsun dép beyān étdik “*sonrakilere yadigār kalsın diye beyan ettik*” (§082/17)

III. BÖLÜM

III. CÜMLE BİLGİSİ

Cümlede yer alan kelime gruplarının yapılarını, görevlerini, kelimenin ve öğelerin birbirleri ile olan ilişkilerini, sıralanışlarını; cümle ve cümle öğelerinin oluşmalarını ve özelliklerini; cümle çeşitlerini inceleyen dil bilgisidir (Özkan vd., 2016: 11).

III.1. Kelime Grupları

Bir varlığı, bir kavramı, bir niteliği, bir durumu, bir hareketi karşılamak veya belirtmek, pekiştirmek ve nitelemek üzere, belirli kurallar içinde yan yana dizilmiş kelimelerden oluşan yargısız dil birimidir (Karahana, 2010: 39).

III.1.1. İsim Tamlaması

İyelik ekli bir isim unsurunun, iyeliğin işaret ettiği bir başka isim unsuruyla kurduğu kelime grubudur. Bu kelime grubunda iki isim unsuru aitlik, içinde bulunma, sınırlandırma, belirtme vb. anlam ilgileri çerçevesinde birbirlerine bağlanırlar.

İsim tamlamasında birinci unsurun ikinci unsurla bağlantısı, zamirlerde ekli, isimlerde ekli veya eksiz şeklindedir. Tamlamanın ikinci unsuru her zaman iyelik eki taşımaktadır (Karahana, 2010: 42).

İsim unsuru (+ilgi hâli eki)+ isim unsuru+ iyelik eki= isim tamlaması.

III.1.1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması

Birinci isim unsuru ilgi hâli eki almıyorsa belirtisiz isim tamlamasıdır.

İsim unsuru+ isim unsuru+ iyelik eki=belirtisiz isim tamlaması.

Örnekler:

Tütün (ty)/ eyesi (tn) “*hane sahibi*” (M70/14), Talқан (ty)/ urğu (tn) “*Talkan kabilesi*” (M53/03), қарағай (ty)/ başı (tn) “*köknar başı*” (Ş061/20), Şabdan Bātır (ty)/ ğazalı (tn) “*Şabdan Batır gazeli*” (Ş065/09), һалқ (ty)/ başlığı (tn) “*halk başkanı*” (Ş128/05), millet (ty)/һизметçиси (tn) (Ş052/13), Namangan (ty)/ атрафи (tn) “*Namangan etrafi*” (M31/04), Қыргыз (ty)/ һалқы (tn) (M04/20), һудā (ty)/ yolıne (tn) “*Allah yoluna*” (M41/07), Başarқul (ty)/ balaları (tn) “*Basarkul çocukları*” (M38/02).

III.1.1.2. Belirtili İsim Tamlaması

Birinci isim unsuru ilgi hâli eki alıyorsa belirtili isim tamlamasıdır.

İsim unsuru+ilgi hâli eki+ isim unsuru+ iyelik eki=belirtili isim tamlaması.

Örnekler:

Zamanniñ (ty)/ uluğu (tn) “*zamanın büyüğü*” (M53/15), aһiretdin (ty)/ azıķı “*ahretin azıķı*” (tn) (M30/20), yirdin (ty)/ kırtıķı (tn) “*yerin yüzeyi*” (Ş022/12), KökoniÆ (ty)/ atı (tn) “*Kökönin atı*” (Ş107/10), balanıÆ (ty)/ karnı (tn) “*çocuğun karnı*” (Ş107/17), ColoniÆ (ty)/ қабристиanı (tn) “*Colo'nun mezarı*” (Ş094/08), sözdin (ty)/ başı (tn) “*sözün başı*” (M66/20), oğrunıÆ (ty)/ cırı (tn) “*hırsızın şarkısı*” (M52/10), Toқoniñ (ty)/ ceti oğlı (tn) “*Toko'nun yedi oğlu*” (M46/11), һаңçıķniñ (ty)/ cıtı (tn) “*kancıķın kokusu*” (M62/11), Toқмақdın (ty)/ күн чıķıķı (tn) “*Tokmok'un doğusu*” (M31/19), yamandıñ (ty)/ kezefatı (tn) yaһşınıÆ (ty)/ şarafatı (tn) “*kötünün kesafeti, iyinin şerafeti*” (M32/07), zamanniñ (ty)/ arslanı (tn) “*zamanın aslanı*” (M37/18).

III.1.2. İyelik Grubu

İyelik grubu zamirlerle kurulan bir grup olup, tamlayan, teklik veya çokluk altı kişi zamirinden biridir. Tamlanan ise zamire göre altı iyelik ekinden birini almış isim, isimsi veya isimlik olabilir. Tamlayan durumunda olan zamir, tamlayan durumu ekini, tamlanan durumunda olan isim, isimsi veya isimlik ise kişi zamirinin durumuna uygun olan iyelik eklerinin birini alır. İyelik gruplarında tamlanan birden fazla değişken şeklinde olabilirken, tamlayan ise her zaman kişi zamirlerinden biridir (Özmen, 2013: 51).

İncelediğimiz metinde de aşağıda geçen örnekler gibi iyelik grupları bulunmaktadır.

Örnekler:

Atı (tn)/ anıÆ(ty) “*onun adı*” (Ş002/06), anıñ (ty)/şahabelerine (tn) “*onun sahabelerine*” (Ş020/03), anıñ (ty)/ barçe ümmetlerine (tn) “*onun bütün ümmetlerine*” (Ş020/03), anıÆ (ty)/ oğlu (tn) “*onun oğlu*” (Ş039/09, Ş083/15), anıñ (ty)/ yanında (tn) “*onun yanında*” (Ş062/13), anıñ (ty)/ atası (tn) “*onun babası*” (Ş063/11, Ş063/13, Ş111/01), anıÆ (ty)/ kolunda (tn) “*onun elinde*” (Ş106/04), anıñ (ty)/ balaları (tn) “*onun çocukları*” (M55/16), anıñ (ty)/ ismi (tn) “*onun ismi*” (M73/03), anıñ (ty)/ rahmeti (tn) “*onun rahmeti*” (M10/01), anıñ (ty)/şahabelerine (tn) ve anıñ (ty)/ ümmetlerine (tn) “*onun sahabelerine ve onun ümmetlerine*” (M10/03).

Sizdin (ty)/ koluÆız (tn) “*sizin eliniz*” (Ş091/16).

UlarnıÆ (ty)/ isimleri (tn) “*onların isimleri*” (Ş026/09, M16/17, M76/10).

Bizdin (ty)/ ömrümüz (tn) “*bizim ömrümüz*” (Ş032/12), bizdin (ty)/ orunımızda (tn) “*bizim yerimizde*” (Ş104/02), bizdin (ty)/Kırgız yigitleri (tn) “*bizim Kırgız yigitleri*” (Ş012/06), bizdin (ty)/ kırgızdın nisapları (tn) “*bizim Kırgızın insafları*” (Ş030/18).

Bunıñ (ty)/ oğlu (tn) “*bunun oğlu*” (M70/14).

Bulardın (ty)/ balaları (tn) “*bunların çocukları*” (M43/11, M43/12).

III.1.3. Sıfat Tamlaması

Bir sıfatın kendinden sonra gelen bir ismi niteleyerek veya belirterek oluşturduğu tamlamaya sıfat tamlaması denir. Sıfat tamlamasının tamlayanı sıfat, tamlananı da isim unsurundan oluşan bir tamlamadır. Bu tamlamada tamlanan isim ana unsur, tamlayan sıfat ise yardımcı unsurdur (Özkan vd., 2016: 61).

İncelediğimiz metinde aşağıdaki örnekler gibi sıfat tamlaması grubunda oluşan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Yerdeki/Kırgızlar “*yerdeki Kırgızlar*” (Ş035/18), evvelkı/ din “*evvelki din*” (Ş071/12), oquğuçı/ erler “*öğrenci erler*” (M11/16), ‘ilmsiz/ orunda “*ilmsiz yer*”

(Ş015/13), çıbıksız/ diligramnı “*direksiz telgraf*” (Ş015/15), busuqluk çıkarğan/Қазақлардın “*karkaşalık çıkararı Kazakların*” (Ş127/19), padişalık/ hizmetlerinde “*padişahlık hizmetlerinde*” (Ş083/17), yaşlık/ davrin “*gençlik devrini*” (M22/09), hazırkı /başçılar “*şimdiki yöneticiler*” (Ş076/01), mengülik/ yurtuna “*ebedi yurtuna*” (M16/05), on beş künlik/ cerge “*on beş günlük yere*” (M68/14), ataklı/âdemleri bar “*şöhretli insanları var*” (Ş116/08), yalğançı/ dünya “*yalan dünya*” (Ş066/20), kaytmaz/ seferine “*dönülmez seferine*” (M15/04), i‘tibarlı bir/ ‘ilm “*itibarlı ilim*” (M11/10), ‘ağıllı edebli/âdem idi “*akıllı edepli insandı*” (M15/07), davletli kâdirli/ âdem “*zengin, kadirli insan*” (M22/03), bir şordu bayge/ atınday “*bir zavallı yarış atı gibi*” (M08/01), yazıklı/âdemlerini “*suçlu insanları*” (M32/12), iki yüz miñ üylü/Қırğızları “*ikiyüz bin haneri Kırgızları*” (M03/07).

III.1.4. Tekrar Grubu

Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur (Karahana, 2010: 60).

III.1.4.1. Aynen Tekrarlar

Dalay dalay “*hayli hayli*” (Ş069/04)

Başka başka “*başka başka, farklı farklı*” (Ş044/11)

Néçen néçen “*nice nice*” (066/21, M03/11)

Néçe néçe “*nice nice*” (Ş066/24, Ş071/05)

Müçe müçe “*eklem eklem*” (Ş077/08)

şaf şaf (Ş079/10)

Top top “*grup grup*” (Ş061/02)

Üyür üyür “*sürü sürü*” (Ş061/02)

Bütün bütün (Ş004/16, M03/15)

Türküm türküm “*çeşitli çeşitli*” (Ş004/17, M03/16)

Türli türli “*türlü türlü*” (Ş004/18, Ş028/20, Ş081/01, M03/17).

Fiillerde ise aynen tekrarlar fiil gövdesine zarf-fiil eklerinin gelmesiyle yapılır.

Bara bara (M59/07)

III.1.4.2. Eş veya Yakın Anlamalı Tekrarlar

Oķu yazu “okuma yazma” (061/09)

Kök yaşıł “gök yeşıł” (Ş066/14, Ş066/26)

ķızıl yaşıł “ķırmızı yeşıł” (Ş062/19)

Üç dōrt “üç dōrt” (Ş074/16, Ş089/05).

İki üç “iki üç” (Ş055/07)

Bir iki “bir iki” (M02/01)

Yetmiş seksen “yetmiş seksen” (M75/17)

Beş altı miÆ “beş altı bin” (M08/07)

Altı ceti miñ “altı yedi bin” (Ş036/01).

Gezit curnal “gazete dergi” (Ş038/14)

Ata baba “baba dede” (Ş004/12, M03/13, M26/12)

Ata ana “anne baba” (Ş066/07)

Ağa ini “abi kardeş” (Ş109/12, Ş109/12, Ş114/18).

Şam çıraķday “mum çıraķ gibi” (Ş082/09)

Capayı vahşı “yabani vahşı” (Ş023/06)

Mehir şefķat “mehir şefķat” (Ş010/08)

arımay talımay “yorulmadan” (Ş060/05, Ş061/11).

III.1.4.3. Zıt Anlamalı Tekrarlar

Isıķ şuk “sıcak soĝuk” (M75/20)

Erteli keç “sabah akşam” (Ş049/09).

Yahşı yaman “iyi kötü” (Ş005/18, Ş010/04)

Yaman yahşı “kötü iyi” (Ş055/19)

kiçe kündüz “*gece gündüz*” (§040/14)

Kiçey kündüz “*gece gündüz*” (§128/14)

Küni tüni “*gündüz gece*” (§043/12).

III.1.4.4. İlaveli Tekrarlar

Belek büçkek “*hediyelik eşyalar*” (M31/12).

III.1.5. Birleşik Fiil Grubu

En az iki kelimededen meydana gelen ve hareket ifade eden kelime grubuna birleşik fiil denir. Birleşik fiil, bir yardımcı fiilin bir isme veya bir fiile eklenmesiyle oluşur (Özkan vd., 2016: 76).

İncelediğimiz metinde geçen birleşik fiil gruplarını da isim+ yardımcı fiil yapısında olanlar, fiil+yardımcı fiil yapısında olanlar ve deyimleşmiş ve kalıplaşmış ifadeler şeklinde üç grupta ele aldık.

III.1.5.1. İsim+Yardımcı Fiil Yapısında Olanlar

Çağatay Türkçesinde, Farsçada olduğu gibi hareketlerin büyük bir kısmı, iki unsurun yan yana getirilmesiyle ifade edilir. Bu iki unsurundan biri çoğunlukla Arapça ve Farsça, bazen de Türkçe bir isim, diğeri de her zaman Türkçe yardımcı bir fiildir. Bu yardımcı fiiller genellikle *kıl-*, bazen şiirde *eyle-* ve *ét-* şeklindedir (Eckmann, 1988: 50).

İncelediğimiz metinde de *kıl-* ve *ét-* yardımcı fiilleri karşılıklı olarak daha çok Arapça ve Farsça kelimelerle kullanıldığı görülmekle birlikte aşağıdaki örneklerde geçen yardımcı fiiller de görülmektedir.

Türkçede yardımcı fiil olarak en yaygın şekilde *kıl-* ve *ét-* yardımcı fiili kullanılmaktadır. Bu yardımcı fiiller üzerinde “*Divanü Lûgat-it-Türk*”te Oğuzların bir şey yaptıkları zaman *étti* fiilini kullandıklarını, öbür Türklerinde *kıldı* fiilini kullandıklarından bahsederek, Oğuzların *kıldı* fiilini, kadınla çiftleşmekte kullandığı için kadınlar sıkılmasın diyerekten kullanmaktan vazgeçtiklerinden bahsetmektedir (Atalay, 1998: 171).

Bu yardımcı fiillerden et-, eyle-, yap-, kıl- geçişli, ol- ve bulunmak ise geçişsiz birleşik fiil yaparlar Tabi bu geçişli yardımcı fiiller pasif ekler olarak geçişsiz birleşik fiiller de yapar.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *ét-* yardımcı fiili kullanımdan düşerek yaygın olarak *kıl-*yardımcı fiili kullanılmaktadır. *ét-* yardımcı fiili ne kadar yazıda kullanılmasa da konuşmada yabancı kelimelerden sonra kullanıldığı görülmektedir ve eyle-, yap- yardımcı fiilleri Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır.

III.1.5.1.1. İsim+Yardımcı Fiil Yapısındaki Geçişli Birleşik Fiil Grubu

kıl-: ‘afv kıl- “*affetmek*” (Ş117/12), ‘amel kıl- “*amel et-*” (M33/14), ‘izzet kıl- “*izzet et-*” (M30/17, Ş052/01), gıybet kıl- “*gıybet et-*” (Ş106/11), gayret kıl- “*gayret et-*” (M42/10), bala kıl- “*çocuk kabul et-*” (Ş107/15), hatim kıl- “*hatim et-*” (Ş052/06), hizmet kıl- “*hizmet et-*” (M67/06, Ş065/03), hakaret kıl- “*hakaret et-*” (M35/13), hürmet kıl- “*hürmet et-*” (M33/17), hesap kıl- “*hesap et-*” (M17/18, Ş104/03), hüküm kıl- “*hüküm et-*” (Ş030/18), ma‘rifet kıl- “*marifet yap-*” (Ş044/09), mazağ kıl- “*alay et-*” (Ş068/10), sarıp kıl- “*sarf et-*” (Ş109/02), surağ kıl- “*sorguya çek-*” (Ş016/17), tahmin kıl- “*tahmin et-*” (Ş034/11, M12/15), tefekkür kıl- “*tefekür et-*” (Ş006/03), ümit kıl- “*ümit et-*” (Ş018/16).

ét-: beyān *ét-* (M11/01, Ş031/15, Ş052/18, Ş082/17), emir *ét-* (Ş047/12, Ş064/11), haber *ét-* (Ş099/17), hizmet *ét-* (Ş035/03), hürmet *ét-* (Ş057/05), hesap *ét-* (Ş090/09, Ş115/15), hüküm *ét-*(Ş040/17), ihtiyar *ét-* (Ş100/07), kabul *ét-* (Ş032/14), talep *ét-* (Ş100/06), tamām *ét-* (Ş112/07, M23/04), yarığ *et-* “*aydınlatmak*” (Ş016/02), temaşa *ét-* (Ş015/20).

III.1.5.1.2. İsim-Yardımcı Fiil Yapısındaki Geçişsiz Birleşik Fiil Grubu

Bol-: ‘acep bol- “*acayip ol-*” (Ş071/18), gāfil bol- “*gafil ol-*” (Ş014/09), baş bol- “*başında ol-*” (M61/01), dāna bol- “*akıllı ol-*” (Ş013/10), düşman bol- “*düşman ol-*” (Ş009/02), haberdār bol- “*haberi ol-*” (Ş039/08), kriptar bol- “*griftar ol-*” (Ş054/07), maz bol- “*sarhoş ol-*” (M07/07), meşğul bol- “*meşgul ol-*” (Ş128/15), payda bol- “ *fayda ol-*” (M71/18, Ş023/01), tim bol- “*sessiz ol-*” (Ş103/16), vefat bol-

“öl-” (M18/05, Ş024/13), yok bol- “yok ol-” (Ş029/14, Ş072/18), aman bol- “sağ ol-” (Ş015/16), yok boladur “yok ol-” (Ş033/13).

III.1.5.2. Fiil+Yardımcı Fiil Yapısındaki Birleşik Fiiller

Zarf-fiil şeklindeki bir esas fiil ile bu esas fiildeki oluş ve kılışı tasvir niteliği taşıyan bir yardımcı fiilin özel bir anlam meydana getirecek şekilde birleşik kaynaşmasından oluşan birleşik fiildir (Kasapoğlu, 2005: 283).

Çağatay Türkçesinde tasvir fiiller -a/-e, -y ve -p zarf-fiil ekine al-, başla-, bir-, bil-, bar-, bol-, çık-, kél-, kéltür-, kal-, tur-, -yürü-, kiriş-, sal-, yavuş-, yaz-, yiber-fiillerinin gelmesiyle oluşmaktadır (Tan, 2005: 42).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise iş veya hareketi tasvir etmek için -A/-O, -y, -(I/U)p zarf-fiil eklerini almış olan esas fiilden sonra gelen tasvir fiilleri şunlardır: al-, bar-, başta-, ber-, cat-, ciber-, cür-, çık-, kal-, kel-, ket-, koy-, otur-, sal-, tašta-, tur-, tüş- (Kasapoğlu, 2005: 284).

İncelediğimiz metinde de -a/-e, -y ve -(I/U)p zarf-fiil ekine al-, bil-, ber-, kal-, cür-~yür-, ciber-, sal-, koy-, ket-, tüş-, cat-~yat-, kel-, tur-, oltur-, yaz-, taşla-, başda-/başla-, çık-, öt-, kör- fiillerinin gelmesiyle oluşan tasvir fiillerine rastlanmaktadır.

III.1.5.2.1. Yeterlilik/İktidarlık İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

-a/-e, -y ve -(I/U)p al- ve bil- yapısındaki fiillerle sağlanarak hareketin mümkün olup olmadığını ifade etmektedir (Tan, 2005: 51). Çağdaş Kırgız yazı dilinde yeterlilik ifade eden tasvir fiili, -A/-O, -y zarf-fiil ekine al- tasvir fiilinin gelmesiyle oluşan şekli kullanılmaktadır (Tan, 2005: 52).

Örnekler:

-a/-e al-, -al-: aytқан uқalmazaқ< uka almazak “dediğini dinleyemesek” (Ş006/14), bizler қılalmazaқ< kıla almazak “biz yapamasak” (Ş006/16), bilalmese “bilemese” (Ş019/17), қoyalmaған “koyamamıştır” (Ş042/15), turalmadı “kalkamadı” (Ş042/16), bilalmay “bilemeden” (Ş070/01, Ş091/12), ezin cıyalbay “aklını toparlayamadan” (Ş070/02).

-y al-: çıkımın төley alмай “giderini ödeyemeden” (M08/08)

-a bil-: könlüne ne kelse kıla bilip “*gönlünde ne varsa yapabilip*” (M30/01), oylağanın kıla bilgen şekildi “*düşündüğünü yapabildiği gibi*” (M36/04).

III.1.5.2.2. Tezlik İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

Tezlik ifadesi taşıyan bu tasvir fiiller -a/-e, -y ve - (I/U)p zarf-fiil eklerine ciber, ber-, koy-, sal-, tašta-, tüş-, cür- fiillerinin gelmesiyle oluşmaktadır (Tan, 2005: 54).

İncelediğimiz metinde de ber-, kal-, cür~yür-, sal-, ciber- fiilleriyle yapılmış örnekler bulunmaktadır.

-a/-e/-ö ber-/y ber-

ber- fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanıldığında hareketin sürekli olarak yapıldığını ve tekrarlandığını ifade eder ve tezlik bildirir (Kasapoğlu, 2005: 286).

Örnekler:

ala berdi (Ş067/11), ayte berzem beklerin (Ş078/12), ayte berzem tükenmez (Ş078/17), kele berdi tükenmey (Ş079/01), kele berdi uşunday (Ş079/10), ayte berssem sözlerim (M05/02), her cerde cüre berar digen söz (M56/03), şökö berme (Ş019/12), sılay bergin ini bay (M30/16).

-a/-e kal-

kal- fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle birlikte kullanıldığında hareketin aniden yapıldığını bildirir (Kasapoğlu, 2005: 289).

Örnekler:

tura kalıp atın urğan (Ş109/15), tilegine cete kalsa (M08/02), bera kalsa (M08/06)

-p, -ıp/-ip ciber-

Tezlik bildiren bu fiil sadece -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile kullanılmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 288).

Örnekler:

yoğaltıp ciberdim “*kaybediverdim*” (Ş028/16), atı kişnep cibergen “*atıkişneyiverdi*” (Ş109/15), berip ciberdi “*gönderiverdi*” (M69/01)

-a sal-

sal- fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanıldığında hareketin aniden ve çabucak yapıldığını bildirir (Kasapoğlu, 2005: 292).

Örnek:

yaza saldım ançesin “*yazıverdim birçoğunu*” (Ş083/02)

III.1.5.2.3. Süreklilik İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

Süreklilik ifade eden tasvir fiiller de -a/-e, -y ve -p zarf-fiil eklerine cat-, otur-/otur-, kel, tur-, bar-, kal-, tüş- fiillerinin gelmesi ile oluşmaktadır (Tan, 2005: 59). İncelediğimiz metinde de cat~yat-, cür-/yür-, kel-, tur-, otur-, bar- fiillerinden oluşmuş tasvir fiil örnekleri bulunmaktadır.

-a/-e cat/ yat-/p -ıp/-ip, -up yat-

-A/-O, -y ve -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanılarak hareketin sürekliliğini ve şu anda da devam etmekte olduğunu bildirir (Kasapoğlu, 2005: 287).

Örnekler:

oğırlap bara catқан yernen “*çalıp gitmekte olan yerinden*” (M31/13), kele catıp “*gelirken*” (M59/05).

aт minip kele yatқanda “*atla gelirken*” (Ş055/12), yolde kele yatқanda “*yolda gelirken*” (Ş104/03), kele yatқан şart “*gelmekte olan Sart*” (Ş111/20), aşқа kele yatқanı “*aşagelmekte olanı*” (Ş080/09), yoldan kele yatıp “*yolda gelirken*” (Ş088/16).

maksudına cetip yatır “*amacına ulaşmaktadır*” (Ş017/01), kümüş kebek yaltırap yatқан “*gümüş gibi parlamaktadır*” (Ş062/16), biri uçup biri қonıp yatқан “*biri uçup biri konmakta olan*” (Ş062/18), oқup yatқан күnünde “*okumakta olduğu günde*” (Ş071/02), ırdap yatқан ar üyde “*şarkı söylenmektedir her evde*” (Ş081/18), қılıp yatқан oyundı “*oyun oynanmaktadır*” (Ş082/02), қılıp yatқан yernen “*yapmakta olduğu yerinden*” (Ş103/09).

-up/-üp cür-/p, -ıp, -up/-üp yür-

cür- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanılarak hareketin kesintisiz olarak devam ettiğini ve sürekliliğini bildirir (Kasapoğlu, 2005: 288).

Örnekler:

manşapna oturup cürüp (Ş051/15), şavletliler bolup cürdüÆ (Ş075/10), davirlerni şürüp cürdiñ (Ş075/11), oğup cürgende (M75/08)

uçup yürgen kızkunlardan (Ş012/18), cılıp yürgen (Ş013/12), artılıp yürgenlerni (Ş015/10), ümitsizden kaçıp yürüp (Ş017/17), buzup yürmey (Ş018/20), köçüp yürgen (Ş061/15), mazar kıdırıp yürmedi (Ş068/09), kılıp yürdi şavletdi (Ş069/01), izlep yürse taplur (Ş069/16), kıoldan alıp yürdiler (Ş077/01), kiyüklep yürüp (Ş091/07), ayıplep yürer (Ş106/08), qarap yürer (M07/17), ayalep yürgen (M61/14), cırdalıp yürgen cırları (M63/08)

-p, -ıp/-ip, -up/-üp tur-

tur- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanılarak hareketin devamlılığını, sürekliliğini bildirir (Kasapoğlu, 2005: 293).

Örnekler:

surap turam “sormaktayım” (Ş003/16), kışıp turğan “kısmakta olan” (Ş011/08), qarap turma “bakıp durma” (Ş014/11), kılıp turğan “yapmıştı” (Ş027/11), han bolup turdu “hanlık yaptı” (Ş040/19), Rusle tüşüp turdu “Ruslar iniyordu” (Ş042/08), kelip turğan idi “gelmişti” (Ş042/10), qarap turar idi “bakardı” (Ş048/11), faydalenip turğan “faydalanırdı” (Ş052/09), berip turur idi “verirdi” (Ş054/09), kelip turar idi “gelirdi” (Ş055/04), alıp turçu “alırdı” (Ş070/11).

-ip oltur-

-Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanılarak süreklilik bildirir (Kasapoğlu, 2005: 291).

Örnek:

sözleşip olturur idi “konuşurdu” (Ş055/18).

-p, -ip bar-: alıp barıp kırdı “götürüp öldürdü” (Ş036/07), bir molla alıp bardı “bir hoca getirdi” (Ş089/10), alıp barıp koşdu “götürüp ekledi” (Ş103/18), atamızğa alıp bardum “atamıza götürdüm” (M12/14), alıp bargan idi “götürmüştü” (M62/06).

III.1.5.2.4. Yaklaşma (Gerçekleşmeyen Fiil) İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

Yaklaşma ifade eden tasvir fiiller -a/-e, -y ve -p zarf-fiil eklerine cazda-, taşt-a-fiillerinin gelmesiyle oluşmaktadır (Tan, 2005: 62). İncelediğimiz metinde de yaz-fiilinden yapılmış bir örneği bulunmaktadır.

Örnekler:

-e yaz-: dercesine cete yazğan “dercesine ulaş a yazdı” (M28/11).

III.1.5.2.5. Hareketin Başladığını İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

Hareketin başladığını ifade eden bu tasvir fiili -A/-O, -y başda- şeklinde kurulmaktadır (Kasapoğlu, 2005: 285). İncelediğimiz metinde de -a/-e başla-, -y başla-/başda- şeklinde oluşan örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

-a/-e başla-: öltüre başladı “öldürmeye başladı” (Ş042/07), yolğa kire başladı “düzelmeye başladı” (Ş046/13), kua başladı “kovalamaya başladı” (Ş047/12), okula başladı “okunmaya başladı” (Ş047/15), qarılar çıka başladı “hafızlar yetişmeye başladı” (Ş047/16), körsete başladı “göstermeye başladı” (Ş057/17), Çüyge kele başladı “Çüy’e gelmeye başladı” (Ş103/19), ayte başladı “söylemeye başladı” (Ş122/20), kalem tibrete başladım “yazmaya başladım” (M10/14), çaba başlağan “saldırmaya başladı” (M26/01), selâmetlene başladı “iyileşmeye başladı” (M75/10).

-y başda-/başla: Andican qaray başdadı “Andican işgal edilmeye başladı” (Ş059/17), okuy başladı “okumaya başladı” (Ş063/20, Ş064/01).

III.1.5.2.6. Hareketin Bittiğini İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

-p, -ıp/-ip, -up/-üp al-

al- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanıldığında hareketin, öznenin kendisi için, kendi yararına yapıldığını ve hareketin tamamlandığını bildirir (Kasapoğlu, 2005: 284).

Örnekler:

üyüp alğan “*toplaya bilmiş*” (§013/02), kırup alğan “*inşa et-*” (§017/13), tavıp alğanda “*bulduğunda*” (§033/17), köterip al- “*taşımak*” (§034/15), carıp alğan “*yarıp al-*” (§034/18), yatıp al “*yatmak*” (§080/16), çavıp alğan “*esir al-*” (§084/07), koşup alıp “*eklemek*” (§084/09), tavıp al- “*bulmak*” (§084/10), bala kırup aldı “*çocuk edinmek*” (§107/15).

-ıp, -up çık-

çık- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanıldığı zaman hareketin tamamen bittiğini bildirir (Kasapoğlu, 2005: 289).

Örnekler:

molla bolup çıka “*hoca olarak yetişir*” (§112/08), tez okup çıktılar “*hızlı okudular*” (§064/04), yazıp çıkarmadı “*yazmadılar*” (§002/03), bir yigit alıp çıktı “*bir yiğit çıkardı*” (M55/19).

-ıp, -up öt-: beyān kırup ötdük “*beyan ettik*” (§037/06, M26/15), şu yarıp ötken “*su yarıp geçen*” (§062/06).

-p, -ıp, -up/-üp kal-

kal- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığı zaman hareketin tamamlandığını bildirir (Kasapoğlu, 2005: 289).

Örnekler:

batıp kalğan ġāfillikke (§008/16), ma‘lumatlı bolup kalur (§019/04), uktap kalğan (§036/13), toktap kalmadı (§054/10), barıp kalğanın kana bilüp kalur idi (§054/17), maşlaóat kırup kaldı (§057/11), kelip kalur idi (§060/20), adaşıp kaldı (§072/01), nayza karmap kalğanlar (§081/04), çala bilip kalğan (§118/18).

-a kel-/ -p, -ıp, -up/-üp, kel-

kel- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığında hareketin konuşma anında yoğunlaşarak kesintisiz yapıldığını ve tamamlandığını bildirir. -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri ile kullanıldığında da bir hareketin bittiğini belirtir (Kasapoğlu, 2005: 290).

Örnekler:

atası bola keldi “*atası olarak yaşadı*” (§051/16), birle ala kelgen “*birlikte getirdi*” (M47/14).

ķarmap kelgen zātlerġa (Ş028/20), surap kelgenden (Ş034/16), cüklep kelip (Ş036/14), köçüp kelgen mucuklar (Ş062/14), surap kelgen ‘aķıllar (Ş071/06), ġātun alıp kelgen (Ş124/20).

-p, -ıp/-ip, -up/-üp ket-

-Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanıldığında hareketin gelişerek konuşandan uzak bir tarafa yönelmesi ve tamamlanmasını bildirir (Kasapoġlu, 2005: 290).

Örnekler:

ötüp ketken (Ş004/02), partiyelik bazıp ketdi (Ş010/05), şumluk taşıp ketdi (Ş010/07), yılġa aşıp ketdi (Ş010/06), kaçıp ketdi (Ş010/08), başlap ketsek (Ş018/08), kirip keter (Ş019/09), küyüp keter (Ş019/13), çıkup ketdi (Ş024/14), çulġap ketken karaġay (Ş061/19), ötüp ketdi (Ş076/15), kolna tüşüp ketdi (Ş084/08), oġırlep alıp ketipdi (Ş087/08), ürküp ketipdi (Ş103/08), kazaķ atalıp ketdi (Ş107/09), çıkup ketdi (M15/04).

-p, -ıp koy-

Bu fiil genellikle -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile kullanılarak bir hareketin tamamen bittiġini bildirir (Kasapoġlu, 2005: 291).

Örnekler:

köçeġe baylap ķoya (Ş029/08), şuratın tartıp ķoyurġa (Ş082/03), şuratın yazap ķoydurdu (Ş082/07), üstüne yazıp ķoyġan (Ş118/15),

III.1.5.2.7. Kararlılık ve Kesinlik İfade Eden Birleşik Fiil Grubu

Kararlılık ve kesinlik ifade eden tasvir fiilleri -p ber-, ciber-, ir-, iy-, sal-, -taştā-, -a/-e, -y kal-, ket-, koy-, kör- fiilleriyle oluşmaktadır (Tan, 2005: 67). İncelediġimiz metinde de -a/-e kör- ve -p kör- şeklindeki örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

-a/-e kör-: bile kör zamandın ġeri yanın (Ş008/01), her zamanġa bara kör millet için (Ş008/03).

-p, -ip/-ip kör-: oylap körseÆ “*düşünsen*” (Ş017/03), kirip körseñ “*girsen*” (Ş017/06), oylap köresin “*düşünsen*” (Ş017/08), barıp körse “*görse*” (Ş103/14), barıp kördi “*gördü*” (Ş103/13).

III.1.5.2.8. Hareketin Başkasının Yararına yapılmasını İfade Eden Birleşik Fiiller

-ıp, -up/-üp ber-

Ber- fiili -Ip/-Up zarf-fiil ekleri ile birlikte kullanıldığında hareketin başkasının yararına yapılması söz konusudur. Ayrıca iş veya hareketin bitirilmesinin istendiğini bildirir (Kasapoğlu, 2005: 286).

Örnekler:

çığarıp bere (Ş029/01), halk ayırıp berdi (Ş046/11), hātun alıp berip (Ş047/03), atdan tüşüp berip (Ş055/14), beyān kılıp bergeni bolmadı (Ş085/07), dayarlep berar idi (Ş107/12).

III. 1.5.2.9. İki Birleşik Fiilden Oluşan Yapılar

Bu şekildeki birleşimlerde belirli bir sıralamanın olduğu görülmektedir ve her tasvir fiili birleşmeye kendi anlamıyla katılmaktadır. İlk tasvir fiilin anlattığı anlam doğrudan esas fiilin anlamını nitilemektedir ve ortaya çıkan yeni anlam kendisinden sonraki tasvir fiilinin anlamına eklenerek esas ve yardımcı kısımları oluşturur (Tan, 2010: 37)

Alıp (*esas*)/ kelip berdi (*yardımcı*) “*alıp getirdi*” (Ş108/03)

ķarap/ tura almay “*bakıp duramadan*” (M17/03)

Tavıp/ ala kelgen “*bularak getirdi*” (M59/05)

Alıp/ bara catķan cernen “*götürmekte olduğu esnada*” (M52/09)

III.1.5.3. Deyimleşmiş ve Kalıplaşmış İfadeler

Bir isim ile bir yardımcı fiilin anlam bakımından kalıplaşmasıyla oluşmaktadır. Bu grubun oluşumunda isim başta fiil unsuru ise sonda gelir. Bu şekildeki birleşik

fiilerde isim eksiz ya da çekim eki alarak bağlanırlar. Unsurların biri ya da hepsi bu yapıdasözlük anlamını kaybetmiş olabailir ve bu yapıdaki birleşik fiillerin bir kısmı değimleşmiştir (Yakıcı vd., tarihsiz: 207).

Çık-:cānı çık- “*vefat etmek, ölmek*” (Ş012/17)

Öt-: dünyadan öt- “*vefat etmek*” (Ş031/14)

Bayla-: bel bağla- “*bir işe girişmek*” (Ş007/14), kulağına taş bayla- (Ş067/23)

Kör-: caman kör- “*sevmemek*” (Ş009/10), kabul kör- “*kabul etmek*” (Ş003/15)

Al-: ‘ibret al- “*ibret almak*” (M09/11, Ş029/09), haber al- (M68/15), moyun al- “*kabul etmek*” (Ş020/09), til al- “*dinlemek*” (Ş040/20).

Sür-: ‘ömr sür- “*yaşamak*” (M17/06, M29/12, M32/19, Ş022/17)

Köter-: baş köter- “*karşı çıkmak*” (M70/18)

Ber-: cevap ber- “*cevap vermek*” (Ş048/20).

kal-: hur kal- “*eli boş kalmak*” (Ş067/05), kuru kal- “*eli boş kalmak*” (Ş017/18)

şal-: kulağ şal- “*dinlemek*” (Ş008/07, Ş072/01), kuş şal- “*kuşla avlanmak*” (Ş122/15)

üz-: ümit üz- “*ümidini yitirmek*” (M29/17), küdir üz- (Ş017/03)

cé-: ham cé- “*endişelenmek*” (Ş067/03)

sun-: kol sunup “*el uzatmak*” (M34/02)

Sura-: il surap “*halk yönetmek*” (M45/06)

Bol-: boyunda bol- “*hamile olmak*” (M62/06)

ötker-: kılıçdın ötkergen “*öldürmek*” (M25/03)

köy-: at köy- “*isim vermek*” (Ş034/19, Ş040/07), kadem köy- “*adım atmak*” (M16/04, M17/04)

Kir-: keç kir- “*akşam çökmesi*” (M07/18)

körset-: yol körset- “*yol göstermek*” (Ş018/07)

Bur-: moyun bur- “*kabul etmemek*” (Ş011/12, Ş014/10)

III.1.5. Birleşik İsim (Özel İsim) Grubu

Bir şahsa özel isim olmak üzere bir araya gelen kelime topluluğudur. İki veya daha fazla kelimeli bütün şahıs adları birleşik isim grubu yapısını oluşturur ve isimler birbiriyle eksiz birleşmektedir (Karahana, 2010: 69). Birleşik isimler Türkçede her zaman has isimlerdir. Bazı yer adları ile ikili üçlü bütün şahıs isimleri birleşik isimleri oluşturur (Ergin, 1993: 385).

Örnekler:

İşenali Arabayoglı (Ş089/14)

‘Oâman‘ali Şıdıkof (Ş002/08)

‘İsaoglı Şadır (Ş038/01)

Toru Aygır (M68/10)

Üç Sorı At (M68/13)

Avliya Ata (M68/13, Ş115/12)~Olya Ata (Ş118/14, Ş124/10)

Çoñ Kemin (Ş033/11, M68/11)

Kiçi Kemin (Ş052/17, Ş062/04)

III.1.6. Ünlem Grubu

Ünlem grubu, bir seslenme edatıyla kelime ve kelime grubunun sıralama yöntemiyle grupluk ilişkisi kurması sunucunda oluşur. Ünlem ile kelime arasında belirtme veya sahiplik yönünden ilişki yoktur. Ünlem grubunda genellikle ünlem önce kelime veya kelime grubu sonra söylenir (Ceritoğlu, 2012: 63).

İncelediğimiz metinde de *vaybay*, *yā*, *ey*, *hey* ünlemleriyle isim unsurunun birleşmesinde oluşmuş ünlem grubu örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Vaybay hüdāy (M08/15).

Yā Kerim Hu digen (Ş073/12).

Ey hey tuğan (M06/20), ey tuğanlar (Ş006/01, Ş007/11, Ş014/05).

III.1.7. Unvan Grubu

Bir şahıs ismiyle, bir unvan veya akrabalık isminde kurulan kelime grubudur. Bu grupta şahıs ismi başta, unvan ve akrabalık ismi sonda bulunur ve iki unsur birbiriyle, *şahıs ismi+ unvan veya akrabalık ismi* şeklinde eksiz birleşirler (Karahan, 2010: 68).

Unvan grubunun leksik anlamından kaynaklanmakla birlikte herhangi bir sözdizimi kuralına uymamaktadır. Belirtilen açıısından bazı durumlarda unvan grubu olarak görev yapan bazı kelime öğelerini yalnız art zamanlı olarak ayırmak mümkündür. Örneğin bütün çağdaş ve bazı eski unvan, rütbe, hitaplar belirtilenin önünde bulunmaktadır. Eski unvan, rütbe, hitaplar, akrabalık birdiren kelimeler belirtilenden sonra gelmektedir (Baskakov, 2011: 35).

İncelediğimiz metinde de şahıs isimlerinin yanına *han, biy, hoce, bātır, hacı, ice, ake, ana, hākım, datka, kārı* gibi unvan ve akrabalık isimlerinin gelmesinden oluşan unvan grubu örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Oğuz Han (Ş004/07), Mongol Han (Ş004/10), Hara Han (Ş004/10), İlçe Han (Ş025/12, Ş025/13), Buğa Han, Yalançe Han (Ş026/09).Atlı Han, Atsız Han, Ordu Han, Baydu Han (Ş026/10).

Atan Biy “Atan Bey” (Ş028/05), Dümbül Biy (Ş028/07), Törekeldi Biy (Ş028/15), Murat‘ali Biy (Ş114/09).

Ezizkul Hoce (Ş119/17), Galim Hoce (Ş127/17), Mağsum Hoce (Ş075/20).

Şabdan Bātır (Ş076/20), Irızbek Bātır (Ş079/04), Niyat Bātır (Ş084/15), Törekeldi Bātır (M31/20).

Sulayman Hacı (Ş079/04), Tintimiş Hacı (M33/10), Orman Han Hacı (M34/18).

Nal Éce (M72/16).

Muşurali Ake (Ş043/12).

Yaraş Ana (Ş044/09).

Tazabek Hākım (Ş085/18)

‘Álimbek Datka (Ş068/14), Kuatbek Datka (Ş112/16), Nurak Datka (Ş114/17).

Yamlihe Qarı (Ş049/06), Öakir Qarı (Ş047/09).

III.1.8. Edat Grubu

Bir isim unsuru ile bir çekim edatının birleşmesinden oluşan kelime grubudur ve bu grupta isim unsuru başta, çekim edatı da sonda bulunur (Karahana, 2010: 62).

İncelediğimiz metinde de edat grubuyla ilgili birçok örnekle birlikte aşağıda *kebi*, *kebi*, *beri*, *dik*, *qadar* ve *üçün* çekim edatlarıyla kurulan örneklere de rastlanmaktadır.

Örnekler:

Ṭa‘āmğa tuz şalmaḡ *kebi* Türk içinde köp resimlerini ol çıkardı “*Yemeğe tuz katmak gibi Türkler arasında resimlerin çoğunu o çizdi*” (Ş025/10)

QaraÆız kümüş *kebi* yaltırap yatqan “*Bakınız gümüş gibi parlamaktadır*” (Ş062/16)

Folaṭ zamanınan *beri* Şarbağış içinde turdu “*Polat zamanından beri Sarbağış içinde yaşadı*” (M73/09)

Bu dünyada kuş *dik* uçduñ “*Bu dünyada kuş gibi uçtun*” (Ş075/12)

‘İlim oḡu şol *qadar* alğa ketdi “*İlim okumak o kadar ileri gitti*” (Ş046/18)

Molla Ḥambar milletimiz *üçün* hizmetqılğan zātduṛ “*Molla Hambar milletimiz için hizmet eden zattır*” (Ş086/11).

III.1.9. Bağlama Grubu

Bağlama edatlarıyla birbirine bağlanmış iki veya daha fazla isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bağlama grubu isim unsuru+ bağlama edatı+ isim unsuru şeklinde oluşmaktadır (Karahana, 2010: 65).

İncelediğimiz metinde de *birlen*, *ve*, *yā*, *min*, *yāki* gibi bağlama edatlarından oluşan bağlama grubu örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Bāṭır *birlen* Çora Keldibek ḡudā idi “*Batır ile Çora Keldibek dünürdü*” (M62/03).

Muharrir ve nāşri ‘Oāman‘ali Şıdıkof Ābayilde nebiresi “Yazar ve yayınlayanı Osmanalı Sıdıkof Abayilde torunu” (Ş002/08).

Şeri‘at yā nızamdı bilealmaz “Şeriat ya da nızamı bilemez” (Ş011/19).

Margılan min Hocentğa Namangan min Hoĥanĥa ‘askeri bargan “Margılan ile Hcent’e, Namangan ile Hohan’a askerleri vardı” (Ş067/21).

Ėom Āriler yāki aĥ tūsli ĥom deydür “Ari kavmi ya da beyaz renkli kavim derler” (M14/11).

III.1.10. Sayı Grubu

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğudur. Grupta yer alan isimlerin dizilişi basamak sistemine göre göre olup, sayılar sondan başa doğru büyür. Küçük sayılar sonda bulunmakla birlikte sayı isimleri birbiriyle eksiz birleşirler ve her biri ayrı yazılır (Karahan, 2010: 72).

İncelediğimiz metinde de iki ve üç basamaktan oluşmuş sayı grubu örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Ėırĥ yüz (Ş028/02).

Otuz iki (M41/14).

On iki (Ş034/14, M06/03).

Yetmiş iki (M37/06).

Yüz on altı (Ş026/19).

Toĥuz yüz on iki (Ş117/16).

Miñ yeti yüz “bin yedi yüz” (M41/15).

İki miñ bir yüz “iki bin yüz” (M49/11).

İki yüz miñ “iki yüz bin” (M03/07, M10/11).

Bir miñ iki yüz yetmişinĥi “bin iki yüz yetmişinci” (M76/13).

III.1.11. Sıfat-Fiil Grubu

Bir sıfat-fiil ile bu sıfat-fiile bağı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur. Grubun ana unsuru sıfat-fiildir ve sonda bulunur. Fiile dayalı bütün gruplarda olduğu gibi bu grupta da yüklem görevi yapan sıfat-fiilin anlamı, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır. Yüklem olan sıfat-fiil yargı bildirmez (Karahan, 2010: 53).

İncelediğimiz metinde de sıfat-fiil grubu ile ilgili aşağıdaki örnekler gibi örnekler bulunmaktadır.

Örnekler:

Üç atasın aytup birarlık ādem kalmadı “*Üç atasın sayabilecek insan kalmadı*” (Ş030/04).

Düşman bolar yolun izlep “*Düşman olacak yolunu arayıp*” (Ş040/15).

Kol birlen ağızlarına ta‘ām citkür almaz bir hâlde bolur “*Eli ile ağızlarına yemek ulaştıramaz durumda olur*” (Ş029/06).

Orman hāndı körmekge kelgen ādemlerga körünmegen “*Orman Hanı görmeye gelen insanlara görünmeyen*” (Ş041/03).

Yıldı barse kaytmaz seferge çıkıp ketdi “*Yıldı varsa dönmez seferine gitti*” (M24/09).

Halkdın köbi öte turğan köçege baylapkoya “*Halkın çoğunun geçeceği yola bağlarlar*” (Ş029/08).

Hudānı tanıgan ādem kalmadı “*Allahı tanıyan insan kalmadı*” (Ş026/15).

Nādan barsa dağı da tilek tiler yir digen “*Nadan varsa da dilek dilenecek yer demiştir*” (Ş073/04).

Kayra keler kün bolsa ‘acep bolur bu künde “*Tekrar gelecek gün olsa güzel olur bu günde*” (Ş071/17).

III.1.12. Zarf-Fiil Grubu

Bir zarf-fiil ile bu zarf-fiile bağı tamlayıcı veya tamlayıcılardan kurulan kelime grubudur. Grubun ana unsuru zarf-fiildir. Zarf-fiil genellikle grubun sonunda yer alır.

Fiile dayalı sıfat-fiil ve isim-fiil gruplarında olduğu gibi bu grupta da yüklem görevindeki zarf-fiilin anlamı özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf adı verilen öğelerle tamamlanır ve yüklem olan zarf-fiil yargı bildirmez (Karahan, 2010: 57).

İncelediğimiz metinde de zarf-fiil grubu örneklerine rastlanmakla birlikte aşağıdaki örnekleri, örnek olarak gösterdik.

Örnekler:

Arımay talımay her işlerni bitirü yaraşduru kelişdirü birlen meşkulidi “Yorulmadan, uyuşmadan her işi bitirme, geliştirme ile meşguldü” (Ş060/06)

Kelgen ādemdi harşı tozup alğanı kelmegen “Gelen insanı karşılamaya gelmeyen” (Ş080/13).

Altun ziya birlen yazıp her birleri bozağağa kadap koyalar “Altın boya ile yazıp, her biri eşiğe asarlar” (Ş106/13).

Cigit yolbars arsilanı digen ma’niğa keltürüp çora digen “Yiğit kaplan, aslan anlamına getirerek çora demiştir” (Ş120/17).

Atın ayamazdan çavıp cétip ağız açaridi “Atına cımadan koşturarak gelip ağzını açardı” (Ş048/13).

Kolda on tiyin kalmazdan şol halkğa taratıp berip turaridi “Elinde on kuruş kalmadan halka dağıtıp verirdi” (Ş055/03).

Ahmağ çıkıp dise kuangandan yalguz balasın hidmet kıldırıp yigirmi otuz tengeni dayar kıılır biçäreler “Ahmak çıkıp dese sevindiğinden yalnız çocuğunu hizmet ettirip, yigirmi otuz kuruşu hazırlarlar zavallular” (M36/15).

Ata babaları curt surap kelgenden manaf ataganlardur “Ecdatları hâl yönettiği için manaf olarak adlandırılmıştır” (Ş034/16).

Mal başına şarar keltürmeyince pobuze birlen kórkutup han bolup turdu “Mal başına ziyan getirmeyince baskı ile korkutup han olarak durdu” (Ş040/18).

III.1.13. İsnat Grubu

İsnat grubu, iyelikli veya iyeksiz bir isim unsuru ile başka bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Birinci unsur iyelik ekiyle kullanıldığı gibi, iyelik eki

almadan da kullanılır. İkinci unsur ise genellikle sıfat veya sıfat yerine kullanılan kelimelerdir (Özkan vd., 2016: 110).

İncelediğimiz metinde de birinci isim unsurunun iyelik eki alarak kurulduğu isnat grubu örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

bahtısı artık “*bahtı üstün*” (M67/05)

urğu az “*kabileleri az*” (Ş034/03)

tişi uzun “*dişi uzun*” (Ş063/09)

tüsü şarı “*rengi sarı*” (Ş009/01)

közü çekir “*gözü çakır*” (M60/03)

közü çılbağ “*gözü çapak*” (M51/03)

yüzü kara “*yüzü kara*” (M55/19)

kiyümü taze “*elbisesi temiz, temiz elbiseli*” (M55/16)

boyu kışşu “*boyu kısa, kısa boylu*” (Ş063/10)

atı arkımak “*atı yürük*” (Ş055/15)

tuğumu köp “*nesli çok*” (Ş034/05)

moynı kılcır “*boynu eğri*” (Ş034/07)

Atı arık “*atı zayıf*” (M07/16)

‘ādatı yahşi “*karakteri iyi*” (M66/01)

hātunları yalangaç “*kadınları çıplak*” (M13/18)

atağı az “*şöhreti az*” (M57/10)

ķursağı çoñ “*göbeği büyük*” (M59/06)

tegi busuķ “*soyu bozuk*” (M64/04)

aşlı haram “*aslı haram*” (M61/12).

III.1.14. Yönelme (Yaklaşma) Grubu

Yönelme hâlindeki bir unsur ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubuna yönelme (yaklaşma) grubu denmektedir. Yönelme hâli eki alan unsur önce, diğer isim ise sonra gelir. İkinci unsur yalın hâlde olup genellikle vasıf isimidir (Özkan vd., 2016: 116).

İncelediğimiz metinde yönelme (yaklaşma) grubuna bağlı örneklere rastlanmaktadır.

Örnekler:

Başlığa bek vā‘deli “*başlığa pek vaatli*” (Ş045/15).

Avruga daru “*ağrıya ilaç*” (Ş073/02).

Dinge yardımcı “*dine yardımcı*” (M22/16, Ş046/03).

Ülkenge ‘izzet kiçige şefkat “*büyüğe izzet, küçüğe şefkat*” (M22/04).

Her nesrege mâlik “*her şeye malik*” (Ş128/12).

‘Aql ezge bek dâne “*akıl ese pek açık*” (Ş075/02).

Busuqluğa usta “*bozukluğa usta*” (Ş012/05).

Her türlü avruğa faydalı “*her türlü hastalığa faydalı*” (M75/19).

Yer seyyahğa beÆzer “*seyyaha benzer*” (Ş004/14).

‘Aqlğa ılayıksız iş “*akla uymayan iş*” (M69/14).

Hudāğa bendelik “*Hudaya kulluk*” (M22/17).

‘Aqlğa ma‘kul “*akla makul*” (M10/09).

Hanğa tegiz kādirdān “*hana eşit*” (Ş071/14).

Malğa caylu “*hayvanlara uygun*” (Ş074/10).

Şeytanlığğa molla “*şeytanlığğa molla*” (Ş109/10).

III.1.15. Bulunma Grubu

Bulunma hâlindeki bir unsurla ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Bulunma hâli eki taşıyan unsur önce, diğer isim de sonra gelir (Özkan vd., 2016: 117).

İncelediğimiz metinde de bulunma grubu örneklerine fazla rastlanmamakla birlikte aşağıdaki örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Nihayetde çoÆ “*nihayette büyük, çok büyük*” (Ş035/08).

Nihayetde bātır “*nihayette kahraman, çok güçlü*” (Ş043/02).

Nihāyetde rahat “*nihayette rahat, çok rahat*” (Ş063/02).

Ƙolda davlet yüzde nur “*elde devlet, yüzde nur*” (M65/12).

III.1.16. Ayrılma Grubu

Ayrılma hâlindeki bir unsur ile ondan sonra gelen bir isim unsurunun oluşturduğu kelime grubudur. Ayrılma eki alan unsur önce, diğer isim unsuru ise sonra gelir ve genellikle bir vasıf ismidir (Özkan vd., 2016, 119).

İncelediğimiz metinde de ayrılma eki almış unsurla vasıf isimlerinin birleşmesinden oluşan ayrılma grubu örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Ağaçdan üy “*ağaçtan ev*” (M75/15).

Üçden yigirmisi “*üçten yigirmisi*” (M42/02).

Ondan birin yüzden bir “*ondan biri yüzden bir*” (Ş083/03).

Toğuzdan toğuz “*dokuzdan dokuz*” (Ş067/06).

Evvelden nağ “*evvelden açık/ evvelden net*” (M17/16).

Bulardan artık mollalar “*bunlardan üstün hocalar*” (Ş110/07).

Hemesinen ataklı “*hepsinden şöhretli*” (Ş044/13).

Tuğanlardan alde ataklısı “*akrabalardan baya şöhretlisi*” (Ş044/11).

Ƙır gezdan Ƙırğız “*Kır gezden Kırgız*” (M17/16).

Aydan anık künden yarık “*aydan açık, günden aydın*” (§022/18, M13/07).

Milletimizdan habersiz “*milletimizden habersiz*” (§038/08).

MiÆden aƘçe “*binerden para*” (M08/05).

Dörtten oğul “*dörtten çocuk*” (§119/07).

Ma‘rifetden habersiz “*marifetten habersiz*” (§029/11).

ƘorƘaƘ bolur Ƙoyanlardan “*tavşanlardan korkak*” (§012/15).

III.1.17. İlgı Grubu

İlgı eki ile birbirine bağlanan iki isim unsurundan oluşan kelime grubudur. Diėer kısaltma gruplarından farklı olarak ikinci unsurun taşımış olduğu ekin dūřmesi sonucu oluşan bir kelime grubudur. Kısalımış bir isim tamlaması durumundadır. Grubun ikinci unsurunda bulunan iyelik eki dūřmüřtür. Birinci unsur ilgı hâli eki alırken ikinci unsur yalın hâldedir (Özkan vd., 2016: 121).

İncelediğimiz metinde ilgı grubu üzerinde fazla örnekler bulunmamakla birlikte aşağıdaki örnekleri görölmektedir.

Örnekler:

Bizlerdin yamanlıklar “*bizim kötölükler*” (§128/20).

Bizdin Ƙay bir aħmaklar “*bizim bazı ahmaklar*” (M36/13).

Bizdin Ƙırğız “*Bizim Kırgız*” (§011/01, §056/11, M10/07).

Bizdin tarapda “*bizim tarafta*” (§030/05).

Bizdin ilde “*bizim ilde*” (§112/01).

III.1.18. Klişeleşmiş Yapılar

Yönelme, bulunma, ayrılma (uzaklaşma), yükleme, isnat ve ilgı gruplarına doğrudan dâhil olmayan ve belirli bir kurala bağlı olmadan meydana getirilen kısaltma gruplarıdır. Bu tür gruplar çeşitli kelime grupları ve cümlelerin yıpranarak kısalması sonucu oluşan klişeleşmiş yapılardır. Bu yapılarda genellikle bir tekrar

yapısı söz konusudur. Kısalmış yapılarda unsurlardan biri veya her ikisi ek alabilir ancak aldıkları ekler birbirinden farklıdır (Özkan vd., 2016: 122).

İncelediğimiz metinde klişeleşmiş kısalmış grup örneklerine fazla yer verilmemiş de aşağıdaki örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

‘Acepden ‘acep (Ş044/17).

Κızıktan kızık “*ilginçten ilginç*” (Ş044/17).

Yalgandan yalğan “*yalandan yalan*” (Ş032/05).

Künden kün “*günden güne*” (039/04).

Yıldan yılga “*yıldan yıla*” (Ş010/06).

III.2. Cümleler

Bir düşüncüyü, bir duyguyu, bir durumu ve bir olayı yargı bildirerek anlatan kelime veya kelime disidir. Cümle dilin en küçük anlatım birimidir. Duygular, düşünceler, olaylar cümle veya cümlelerden oluşan dil birlikleri ile karşılanır. Cümlenin oluşması için yargı bildiren çekimli bir fiil veya ismin olması yeterlidir (Karahan, 2010: 9).

III.2.1. Yapıları Bakımından Cümleler

Cümleler yapıları bakımından basit ve birleşik cümle olarak ikiye bölünmektedir.

III.2.1.1 Basit Cümleler

Bir tek çekimli fiil bulunan cümlelere basit cümleler denmektedir. Basit cümleler, tek yargıya sahip ve tek yüklemi bulunan cümlelerdir (Akunova vd., 2010: 23).

İncelediğimiz metinden basit cümle örneklerini verirken daha çok şiir bölümlerinde geçen cümlelerden örnek verdik. Çünkü düz yazı hâlinde olan

cümlelerde metin içinde noktalama işaretleri kullanılmadığından bütün cümleler birleşik cümle şeklinde görülmektedir.

Örnekler:

Tarih yazıp çıkarmadı “*Tarih yazmadı*” (§002/03).

‘Akil cigit ‘ilim izler “*Akıllı yiğit bilim araştırır*” (§008/10).

III.2.1.2. Birleşik Cümleler

Bir ana cümle ile onun anlamını tamamlayan bir veya birkaç yardımcı cümleden oluşan cümlelere birleşik cümle denmektedir. Birleşik cümle içinde birden fazla çekimli fiil, birden fazla yargı bulunmaktadır.

İncelediğimiz metinde de birleşik cümle çeşitlerine bolca rastlanmaktadır.

III.2.1.2.1. Şartlı Birleşik Cümle

Şartlı birleşik cümle bir ana cümle ile bir yardımcı cümleden oluşur. Yardımcı cümle şart cümlesidir ve herhangi bir yargı bildirmez. Bu sebeple de bağımsız bir cümle olarak kullanılmaz. Şartlı birleşik cümlede yardımcı cümle başta, ana cümle de sonda bulunur. Şartlı yardımcı cümle, ana cümleyi zaman, şart ve sebep gibi anlamlarla tamamlar (Özkan vd., 2016: 131).

İncelediğimiz metinde de şartlı birleşik cümle örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Bir künden şoÆ kelip **karasa** aman catқан “*Bir gün sonra gelip baksa sağ yatıyordu*” (§036/19).

Aldunan bir muhtac ādem yāki bir divāne **çıkısa** toktamazdan atdan tüşüp “*Önüden bir ihtiyaç sahibi çıkısa durmadan atından inerek*” (§055/13).

Ar cirge barıp **konısa** şulu bala birlen hātunğa asılğan “*Oraya gidip yerleşse güzel kızlarla kadınlara sataşır*” (§058/06).

Egerde **ğayratlansa** ğayratı arslan şekildi alduna ādem baralmazidi “*Eğer gayret ederse gayreti aslan gibi yanına insan varamazdı*” (§060/11).

Baygazınıñ kılğan işlerin **beyān kılsam** körmegenler işenmezler “*Baygazı ’nın yaptıklarını beyan etsem görmeyenler inanmazlar*” (M49/18).

Ƙolçuğaçnı **taratsaƙ** da Ƙoranı taratıp berüğe ādem bolmadı digenidik “*Kolçuğaç ’ı açıklasak da Ƙora ’nı anlatacak insan olmadı demiştik*” (M60/17).

III.2.1.2.2. Ki’li Birleşik Cümle

Ki bağlacı ya iki fiili, iki cümleyi veya bir isimle bir fiili, bir isim unsuru ile onun izahı olan bir cümleyi birbirine bağlar. Her iki durumda da ki’den sonra gelen cümle yardımcı cümledir. Ki’den sonra gelen cümle ki’den önce gelen cümlenin açıklayıcısı durumundadır. Ki bağlacı kendisinden sonra gelen yardımcı cümleyi kendinden önce gelen cümleye bağlar. Ki’li cümle yapısı Türkçe cümle yapısına uymamakla birlikte Farça kökenlidir (Özkan vd., 2016: 135).

İncelediğimiz metinde de ki bağlacıyla kurulan birleşik cümlelere rastlandıysa da Çağdaş Kırgız yazı dilinde ki’li birleşik cümlelere rastlanmamaktadır.

Örnekler:

Ƙırgızdın bir ‘ādetleri bar baħıl ādemdi şunçelik düşman köredi **ki** bir de günah kılmaza da öltürü yoƙ kılu āhiri ƙoldan kelmese tildevge ‘āşık bolalar “*Kırgızların bir ādeti vardır bahıl insanı o kadar düşman görüyor ki bir tane bile günah işlemese...*” (Ş056/07).

Cavmert ādemdi şunçe ‘āşık köredi **ki** mal imez cānın ƙurban ƙılığa dayar dirlik “*Cömert insanı o kadar seviyor ki mal değil canını kurban etmeye hazır şeklindedir*” (Ş056/10).

Nal éce şunçelik bilümdü idi **ki** aƙ çapsa KököniÆ atı külik ƙuş şalsa alğır tayğanı ƙıran bolup Nal éce tapdap dayarlep biraridi “*Nal Ece o kadar bilimli ki at koştursa...*” (Ş107/10).

Namuslerin ƙoldan cibermegen bir zātlerdür **ki** üstünde surap turğan uçekavay cenāplarnıÆ nizamdan tış kılğan “*Namuslarını bırakmayan zatlardır ki...*” (Ş116/09).

III.2.1.3. Karmaşık Cümleler

Karmaşık cümle iki veya daha fazla birleşik cümle özelliği taşıyan cümledir. Karmaşık cümle hem sıralı birleşik cümle hem şartlı birleşik cümle veya hem iç içe birleşik cümle hem de şartlı birleşik cümle özelliği taşıyabilir. Karmaşık birleşik cümlenin ana yapısı birleşik cümle özelliklerinden birini taşır, diğer birleşik özellikleri ise ikincildir (Özmen, 2013: 197).

Örnekler:

Bu balanı Toĸo Cantayĸa ini kılsam/ ya‘ni mén tudurdım dép/ haber kılsam/ aşıl tübi siziñki bolse de/ min baĸĸan sebepli/ ıntımaĸ bir bolur üç bala/ dégen (M45/18).

Oĸuz ananıÆ ĸarınan evliyah tulĸan ĸan bolĸan ŸoÆ/ iki mizlü kılıç boldu/ müsülman bolmaz iħtiyarnı ĸoymadı.

Oĸru ĸünah barabarına caze boladur/, yigirme otuzlap moyunlarına ĸaluÆ taħtadan yazalĸan ustollarnı her birlerine birden ortelerin tişüp kiydirgen/ yatsa/ oĸrularnıÆ başı yerge citalmaz/ ĸol birlen aĸızlarına ta‘âm citküralmaz bir ĸâlde bolur/ yine biravsün temir cincirĸa barın moyunlarınan ĸuşaĸlap/ ĸış bolsa şavuk cay bolsa ısıĸ/ ĸalkdın köbi öte turĸan köçege baylap ĸoya.

Bizdin tarapda üç apasın bilmeze/ ĸul /dép uyat kılurlar /ya‘niŞart bolup şehirĸa kirip medeniyetlanmay/ ya ‘ilm oĸup ma‘rifetlenmey/ adaşĸan ĸırĸız bolupdu.

Balalarım sizler de bu taħt-ı Süleyman bu yerde baş aĸrusı yok bola/ bu yerde âdem tilegin Allah ĸabul éte/ dép olay bolsa ol şeyĸler tegi bay bolmadı/ oÆmadı vesselam.

Al ananı kız vaĸtinde Alamişik taĸnan taş arasınan kiyükçiler tavıp alĸanda/ başıda miyüz bolĸan ŸoÆ/ buĸu balası dégen/ aytune ĸaraĸanda/âdem balasınan başĸalıkları bar imiş/ ĸaçan şuĸa tüşer bolsa/âdemĸa körünmegen/ körgenler aytalar/ öpkesi körinip turat ikenler.

Şunda bir âdem cenaze oĸuĸanda/ ikinçi bir âdem aytupdı/ men cenaze namazın oĸuĸanların körgenim bar sizçilep yığılıp oĸuĸanı yok idi/ dégende cevap beripdi/ ol evvelkı namaz bu namaz ĸudayarĸandan ŸoÆera çıkdı/ urük‘ü secde birlen oĸulmaĸ boldu/ dégende yeÆüp ketken bilgen âdemdi.

Aṭ minip kele yatḡanda/ aldunan bir muḡtac ādem yāki bir divāne ıkṡa/ toḡtamazdan aṡdan tūṡup berip/ ol ādemdin muḡtaclıḡın çıkarıp/ andın yolḡa tūṡer idi.

Bizdin ırḡızdın bir ‘ādetleri bar baḡıl ādemdi šunelıḡ dūṡman kōrediki/ bir de gūnah ılmaza da/ łtūrū, yok ılı āḡiri oldan kelmese/ tildevge ‘āṡıḡ bolalar.

ṡol tūk birlen salḡan kōrfe yasdıḡnı bulḡaḡan/ ar cirge barıp onsa/ šulu bala birlen ḡatunḡa asılḡan/ hem ādemde zekāvet bar šulu ız beresizler dēgen/ šundaylerdin nēenin oḡırlap barıp łtūrgen.

III.2.1.4. Giriṡik (İ içe) Cümleler

Bir cümle nin baṡka bir cümle içine girmesiyle oluṡan birleṡik cümledir. Tam bir birleṡik cümle sayılmayan i ie birleṡik cümlelerde yardımcı cümle ana cümle nin bir unsuru veya o unsurun bir parçası durumundadır. İ içe birleṡik cümlelerde cümle nin bir unsuru olan yardımcı cümleye *i cümle* adı verilir. İ ie birleṡik cümlelerde *de-* fiiliyle nakil bildiren cümleler de çok kullanılır (Özkan vd., 2016: 133).

İncelediḡimiz metinde i ie birleṡik cümlelerin örnekleri bulunuyorsa da metin içinde noktalama iṡaretleri olmadıḡından dolay ı cümlelerin anlamına ve šekillerine gōre i ie birleṡik cümle olabileceḡini dūṡünerek aṡaḡıdaki örnek cümleleri çıkarmaya alıṡtık.

Örnekler:

Bu Ormonḡan ḡalk ḡan šaylaÆızlar dēp ḡalkḡa ḡaber ıldı “*Bu Ormon Han “Halk ḡan šeiniz” diye halka haber gönderdi*” (ṡ040/01).

Ümetali Ormanḡa kelip aytḡanda Ormanḡan aytupdı balam ‘aklıÆ yok mazsıÆ atam bilür dēmediÆ yer bergeniÆ il bergeniÆ dēpdi “*Ümetali Orman’a gelip šöylediḡinde Orman Han demiṡ “Oḡlum aklın yok sarhoṡsun, babam bilir demedin, yer verdiḡin halk verdiḡin” demiṡ*” (ṡ042/01).

Atam cindi bolḡan mu bersem azak yirin berdim dēp çıkup ketipdi “*Babam delirmiṡ midir, versem Kazak yerini verdim” diye ıkmiṡ gitmiṡ*” (ṡ042/05).

ırḡ oḡrı dēgen kebi intımaḡsızlıḡdan peṡ ḡaman hünersizden bōrū aḡından oḡru ılḡandan akṡak bōrū oy bir uruḡdan ırḡ mal oḡırlıḡ ıkḡandan ırḡ oḡrı ataḡanlar “*ırḡ harami” dedikleri gibi...*” (M51/08)

Peygamber aytupdı ‘ilm izle ‘ilim oqu yalğan aytuçı aħmak ümmet bolma ‘ālim bol nādan bolma dēp “Peygamber demiş “İlim araştıır, ilim oku, yalancı aħmak olma, alim ol cahil olma” diye” (Ş032/06).

Hazret ‘Ali aytupdur ya‘ni balalarıÆızını üyretiÆızler zamanıÆızde yene başka zamanda bola turğanlarını ya‘ni kele turğan zamanlarında ħabar ber dégen “Hazreti Ali “Çocuklarınıza öğretiniz, zamanınızda ve başka zamanda olacak olanlar hakkında bilgi verin” demiştir” (Ş032/09).

III.2.1.5. Sıralı Cümleler

Yalnız başlarına kullanıldıklarında birer anlam taşıyan hükümlü cümlelerin virgül, noktalı virgül ya da bağlaçlarla birbirine bağlanmasıyla oluşan cümleler sıralı cümlelerdir.

III.2.1.5.1. Bağımlı Sıralı Cümle

Bağımlı sıralı cümleler tek başlarına kullanıldıklarında bir anlam taşıyan, ama özneleri, tümleçleri ya da yüklemeleri ortak olan cümlelerdir. Bu cümleler anlamca birbirine bağımlıdır ve virgül veya bağlaçlarla birbirine bağlanırlar (Özkan vd., 2016: 139).

Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise bağımlı sıralı cümleler genellikle zarf-fiil ekleri ile birleşirler ve bağlaçlarla bağlanırlar (Azırkı Kırgız Adabiy Tili, 2009: 711).

Örnekler:

Miñ şom berip/ mu‘allimler keltürip/ milletimizge ħidmet kııup/ miñ şomğa mescid şaldırıp/ bulğarı şaot balçilekler kıoydurğan. “Bin som verip, hocalar getirip, milletimize hizmet edip, deri fabrikası ile arı kovanları yaptırmıştır” (M42/05).

Evvel öz uruğların bilip/ andın şoÆera başka ħalkını bilü kerek “Evvela kendi boylarını bilip ondan sonra başka halkı bilmek gerek” (Ş022/02).

Bizdin tarapda üç apasın bilmeze/ kıul dēp uyat kıılurlar “Bizim tarafta üç atasını bilmese köle diye alay ederler” (Ş030/06)

Her vaqt ħanka selamğa barganda/ ‘izzet ħürmet étüp/ köp en‘āmlar körsetip/ néçen kıabatlap kıımķap kıyķisip/ çinler berüçi iken “Her zaman hanın yanına

vardığında, izzet hürmet etip, birçok enamlar göstererek, kat kat kaftan giydirerek, rütbeler verirmiş” (Ş057/05).

Birine de bir hüküm étüp caze bermayınçe/ mal başına şarar keltürmeyince/ pobuze birlen korkutup/ han bolup turdu “*Birine de hüküm edip, ceza vermeyince, mal başına zarar getirmeyince, korkutup, han olarak durdu” (Ş040/18).*

Ädemlerni köp cégenlikden/ maz bolmaqlıkdur “*İnsanları fazla yediğinden, sarhoş olmaktadır” (Ş089/17).*

Han balası bolğan üçün/ Adigine Tağay Nal dégen écesin berdi “*Han oğlu olduğu için Adigine Tagay Nal adlı ablasını verdi” (Ş107/06).*

Tarih okumaza/ gazit körmese/ ‘ilm bolmese/ atasınıÆ başın bilür “*Tarih okumasa, gazete görmese, ilim olmasa, atasının başını bilir” (Ş110/13).*

Mollaları iman İslamdı bilmey/ molla bolup çıka “*Hocaları iman, İslamı bilmeden, hoca olarak mezun olurlar” (Ş112/08).*

III.2.1.5.2. Bağımsız Sıralı Cümle

Bağımsız sıralı cümleler tek başlarına kullanıldığında bir anlam taşıyan, anlamca birbirini tamamlayan fakat özne, tümleç ve yüklemeleri ortak olmayan cümlelerden oluşur (Özkan vd., 2016: 140).

Örnekler:

Özü néçe mertebe Kırgızdın tarihlerin cıynavğa kirişipdi/āhiri mümkün bolmağaç toktapdı (Ş031/04).

Bul tuğalarga yıl martde bardım/kördüm/ üç atasın aytup birarlik ādem kalmadı (Ş030/03).

Çertike uruğlarınıÆ beyānların evvelkı kitabımızda yazıpidik/şoÆera tikşeraalmadıq (Ş105/10).

Köçmen idik/olturuq bolduq/birak beş altı cıldın içinde biz üçün padşah tarabnan bir merhamet bolğan idi (Ş058/16).

III.2.1.6. Bağlı Cümleler

Bağlı birleşik cümle, iki cümlenin birbiriyle bağlaçlar ile bağlanmasıyla oluşur. Bağlı birleşik cümle, iki veya daha fazla bağlaçla bağlanmış cümlelerden de oluşabilmektedir. Cümleleri birbirine bağlayan bağlaçların ortak özelliği, iki cümleyi birbirine bağlamış olmasıdır. İki cümleyi birbirine bağlayan bu bağlaçların büyük bir kısmı cümle başı bağlacı olarak kullanılabilen bağlaçlardır (Özmen, 2013: 158).

İncelediğimiz metinde de *egerde, çünkü, bırak, hem, ve, lakin, birlen, yâki, yâ'ni, hatta* gibi kelime başı ve kelime içi bağlaçlarla kurulmuş bağlı birleşik cümle örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Yağşi âdemlerdin ‘adilliklennen ‘ibretlenmek **birlen** oğuçılarga ma‘rifet hâşıl kıladur “*İyi insanların adaletliklerinden ibretlenmekle öğrencilere marifet hâsıl eder*” (Ş021/05).

Barçe hamd Allah ‘azvecellega olsun **ve** anıñ rahmeti vessalam peygamber Muhammed Muştafa şalliallahu‘aleyhi’l-sellamga bolsun “*Bütün hamd Allah’a olsun ve onun rahmeti Muhamet peygambere olsun*” (M10/01).

Cürekinde otu bar yigitlerge târih bilükerekdir **hem** köp i‘tibarlı bir ‘ilm “*Yüreğinde alevi olan yiğitlerin tarih bilmesi gerek hem de çok itibarlı bir ilimdir*” (Ş021/07).

Oğuçı erler zamandın evveline şol vaqtğaçe bilür **hem** dâstân kılar “*Okuyan erler zamanın evvelinden şu zamana kadar bilir hem de destan ederler*” (Ş021/12).

Hiç nersedən haber yok mollalarga yol körsete **yâki** tikşerip surağka alur **yâki** yamandap ayıplep yürer “*Hiçbir şeyden haberi olmadan hocalara yol gösterir ya da kontrol edip sorguya çeker ya da kötüleyerek suçlar*” (Ş106/07).

Kırğızni ‘Araplar döp aytu da boladur **yâ'ni** dala âdemi demekdür “*Kırğızı, Arap diye söylemek de olur, yani tarla insanı demektir*” (M17/15).

Azık Canğorazdın ikinci cigit bolup Canğorazğa hıdmet kılıpdı **yâ'ni** azıkların atına artıp kelipdi “*Azık, Cankoraz’ın ikinci yiğidi olup Cankoraz’a hizmet etmiş yani azıklarını atına yükleyip gelmiş*” (M57/15).

Alifni hem tanumaziken **birak** başında şelle bar қолунда ‘аша бар divāne ne sözleze şari‘āt bolup uқulariken “*Elifi bile tanımyormuş fakat başında sarıǵı, elinde asası olan bir divane ne söylese şeriat olarak duyulmuş*” (§112/03).

Köçmenidik olturuқ bolduқ **birak** beş altı cıldın içinde biz üçün padşah tarabnan bir merhamet bolǵanıdı “*Göçebeydik yerleşik olduk fakat beş altı yıl içinde bizim için padişah tarafından merhamet olmuştu*” (§058/14).

‘Avratların yapmak yoқdır **lekin** ba‘zılar arasında yalǵuz hātunları caparımış “*Avrat yerlerini kapatmak yoktur lekin bazıları arasında sadece kadınları kapatmış*” (M14/01).

Bir de hizmetétalmadı **egerde** kılsaidi milletge hizmet başқа tuһanlardan artıқ kılurıdı “*Millete hizmet edemedi, eğer etseydi başka akrabalardan üstün yapardı*” (§038/16).

Ançe fark қay cinsden bolse de tabuladı **hatta** Kırgızdın öz içinen de bar “*O kadar fark hangi cinste olsun bulunur hatta Kırgızların kendi içinde de var*” (§123/11).

Şol yırde bolǵan halknı Türkistanski obluş démegi şol **çünkü** atamız bolǵan Türk atamızdın ismidir “*Burada olan halkı Türkistan bölgesi demesi bundur, çünkü atamız olan Türk’ün ismidir*” (M15/10).

III.2.2. Yüklemin Türüne Göre Cümleler

Türkçede cümleler yükleminin türüne göre fiil cümlesi ve isim cümlesi olarak ikiye ayrılır.

III.2.2.1 Fiil Cümleleri

Yüklemi çekimli bir fiil olan cümleye fiil cümlesi denir. Çekimli bir fiil, şekil ve zaman ekleriyle birlikte şahıs eki alan fiil şeklidir.

Örnekler:

Tārıh yazıp çıkarmadı “*Tarih yazıp çıkarmadı*” (§002/03).

Naǵız kırgız tilinde yazdum “*Saf Kırgız diliyle yazdım*” (§123/05).

Ƙırğız niçkerek ƘazaƘ cıvanraƘ Ƙırğız ƘatıƘraƘ ƘazaƘ yumşakraƘ sözleşeler “*Ƙırğız biraz ince, Kazak kalın, Ƙırğız sert, Kazak daha yumuşak konuşur*” (§123/09, §123/10).

Moynu Ƙılıcır sebepli Ƙılıcır atıldı “*Boynu eğri olduğu için Ƙılıcır adlandı*” (M48/02).

III.2.2.2. İsim Cümleleri

Yüklemi ek fiille çekimlenmiş bir isim veya isim grubu olan cümlelere isim cümlesi denir. İsim cümlesinin yüklemi isim, isim soylu bir kelime veya isim soylu bir kelime grubudur. Ek fiil yüklemın fiil kısmını, isim unsuru ise yüklemın isim kısmını oluşturur (Özkan vd., 2016: 142).

İncelediğimiz metinde de isim cümlesi kuruluşunda cümlelere rastlanmaktadır.

Örnekler:

Muharrir ve nāşri ‘Oāman‘ali Şıdıkof Ābayilde nebiresi “*Yazarı Osmanalı Sıdıkof Abayilde torunu*” (§002/08).

Babürdin Ƙazdırgān arıƘı ikenliğin ayta turğan tārīhler bar iken “*Babür‘ün kazdırdığı arık olduğunu anlatan tarihler varmış*” (§032/02).

Niçen ‘ulemā’ler bar “*Birçok ulemalar var*” (§032/18).

Aytune Ƙarağanda ādem balasınan başƘalıkları bar imiş “*Söylediklerine göre insanoğlundan farklılıkları varmış*” (§033/19).

Çüy démek şu dégen söz “*Çüy demek su denen sözdür*” (§033/10).

Bu anamızdın tuğumu ösümdü “*Bu anamızın nesli asildir*” (§034/02).

Yamān du‘āsın alğanlardın atağı bar urğu az “*Kötü duasını alanların şöhreti var, kabilesi azdır*” (§034/03).

Andaş dégen halk arasında köp de ataƘları yok “*Andaş denen halk arasında fazla şöhreti yoktu*” (§035/05).

Atdın arƘımaƘ yorgası birlen fiyeniÆ faytalı ikisi Ƙādiri birdey “*Atın yürüğü ile kısrağın baytalı ikisinin kadri aynıdır*” (§055/12).

Her işlarni bitirü yaraşduru kelişdirü birlen meşkul idi “Her işleri bitirme, barıştırma, geliştirme ile meşguldü” (§060/06).

Ķanat hem Timur urĶunuÆ ataklı ādemlerinen dingi yardemçi idi “Kanat da Timur kabilesinin şöhretlilerinden din yardımcısıdır” (§046/03).

İyman İslam Allahnı dalil birlen tanu yok idi “İman, İslam Allahı delil ile tanımak yoktu” (§046/16).

Şunçe mertebeli bolsa da yahşi ‘ādetleri şul idi “O kadar mertebeli olsa da iyi adetleri buydu” (§055/10).

Bātır hacıĶa bir tiyin birlen miÆşomdin kādiri bir idi “Batır Hacıya bir kuruş ile bin somun kadri birdi” (§055/09).

Mundın yıl burun bala oĶutĶan molla malay Ķizmetçi hükminde idi “Bundan yıl önce çocuk okutan hoca Ķizmetçi hükümündeydi” (§048/04).

Erdineden tuĶum yok “Erdine’den çocuk yok” (§036/09).

Narbota zamanında hemesinen ataklı idi “Narbota zamanında hepsinden şöhretliydi” (§044/13).

Balam ‘aklıÆ yokmazsıÆ “OĶlum aklın yok sarhoşsun” (§042/02).

III.2.3. Yüklemin Yerine Göre Cümleler

Türkçede cümlelerin ana öĶesi olan yüklem genellikle cümlelerin sonunda bulunur. Fakat bazen, yüklem cümlelerin başka bir yerinde de kullanılabildiĶi görülür. Bu sebeple cümleler yüklem yerine göre kurallı ve devrik cümle olarak ikiye bölünmektedir.

III.2.3.1. Kurallı Cümleler

Yüklemi cümlelerin sonunda bulunan cümlelere kurallı cümleler denir. Türkçe cümlelerde ana öĶe yüklem sonda bulunurken, onu tamamlayan diĶer öĶeler yüklemden önce gelirler.

Örnekler:

Bölekbaydın öz ismi Karakçı idi “*Bölekbay’ın kendi ismi Karakçıydı*” (M52/08).

Başısan ayli bar yokum yüz yigirme üylük imiş “*Başısan’ın köyü tam tamına yüz yigirmi haneliymiş*” (M54/19).

Karaçora urğu Şarbağış Solte içinde kaldı “*Karaçora kabilesi Sarıbağış, Solte içinde kaldı*” (M56/06).

Sayağ cürgeninen Sayağ dedi “*Rast gele dolaştığı için Sayağ dedi*” (M58/13).

Tārihin oquğan bilür oqumağan kimni bilür “*Tarihini okuyan bilir okumayan kimi bilir*” (M59/01).

III.2.3.2. Devrik Cümleler

Yüklemi sonda bulunmayan cümlelere devrik cümle denir. Devrik cümlelere daha çok şiirlerde, konuşma dilinde ve atasözlerde rastlanır.

İncelediğimiz metinde de devrik cümle örneklerine şiir bölümlerinde rastlanmaktadır.

Örnekler:

Koluma kalem aldım nüsha yazmak için “*Elime kalem aldım nüsha yazmak için*” (Ş003/11).

Yazdım men bir neçendi dāsdān kı lup “*Yazdım ben birçoğunu destan edip*” (Ş005/11).

Türli türli caze bere oğru kı rmap kelgen zātlerğa “*Türli türli ceza verir hırsız yakalayıp gelen zatlara*” (Ş028/20).

Koluma kalem aldım tārihni yazmak için “*Elime kalem aldım tarihi yazmak için*” (M03/02).

Zıyağa maldı kalem di “*Boyaya bandırdı kalemi*” (M66/05).

Berdik arsan ulağdan yahşi iken Çora ili “*Verdik ucuz oğlaktan iyiymiş Çora halkı*” (M67/01).

III.2.4. Anlamlarına Göre Cümleler

Cümleler anlamlarına göre olumlu ve olumsuz cümleler şeklinde ikiye bölünür.

III.2.4.1. Olumlu Cümleler

Olumlu cümleler yüklemi olumluluk kavramı içeren cümlelerdir. Olumlu cümlelerin diğer bir özelliği de cümlede bildirilen yargının gerçekleşmiş olmasıdır.

İncelediğimiz metinde de normal olumlu cümlelerle birlikte *imez* edatının kullanılmasıyla oluşmuş olumlu anlam taşıyan cümle de bulunmaktadır.

III.2.4.1.1. Normal Olumlu Cümleler

İncelediğimiz metinde anlam bakımından olumlu cümle örneklerine bol miktarda rastlanmaktadır. Aşağıda da metinde geçen olumlu cümlelere örnekler gösterilmiştir.

Örnekler:

‘İlm okup bir yakdan ma‘rifetni alıptur “*İlim öğrenip bir taraftan marifet sahibi olmuş*” (M30/14).

Şol çora mucuķı künden kün faķirlenmeķde “*O avlunun sahibi günden güne fakirlenmekte*” (M27/15).

Yaşlığında yahşi dindar ādem idi “*Gençliğinde iyi dindar insandı*” (M24/16).

Azıķnı beyānların evvelķı kitabımızda yazıp idim “*Azık’ın beyanlarını evvelki kitapta yazdıydım*” (Ş115/08).

Altı ayğa bir miñ şom yaliyna bermek bolup bir molla alıp bardı “*Altı aya bin som maaş verecek olup bir hoca getirdi*” (Ş089/10).

III.2.4.2. Olumsuz Cümleler

Yüklemi olumsuzluk bildiren cümleler olumsuz cümlelerdir. Bu cümlelerde olumlu cümlelerin tersine cümlede gösterilen yargının gerçekleşmemesi söz konusudur.

III.2.4.2.1. Olumsuzluk Ekiyle Oluşan Olumsuz Cümleler

Olumsuzluk ekiyle oluşan olumsuz cümlelerde gösterilen fiil cümlesini olumsuz hâle getirmek için *-ma* olumsuzluk ekiyle geniş zamanda da *-maz* olumsuz şekli kullanılır.

İncelediğimiz metinde de geniş zamanın olumsuzluk şekli ile ve olumsuzluk ekiyle oluşmuş olumsuz cümle örnekleri bulunmaktadır.

Örnekler:

Başı yerge citalmaz “Başı yere ulaşamaz” (Ş029/05).

Üç atasın aytup birarlık âdem kalmadı “Üç atasını sayacak insan kalmadı” (Ş030/04).

Ol şeyhler tegi bay bolmadı “O şeyhler hiç zengin olmadılar” (Ş032/15).

Namaz okulmaz idi “Namaz kılınmazdı” (Ş048/08).

Yamān yahşi dēp oylamaz idi “İyi kötü diye düşünmezdi” (Ş055/19).

‘Akıl tedbir birlen kolka tüşmedi “Akıl tedbir ile yakalanmadı” (Ş057/17).

Süymez bende ölümdi “Sevmez bende/kul ölümü” (Ş066/13).

Bu dünyah yalganda bende süymez tarlıkdı “Bu yalan dünyada bende sevmez darlığı” (Ş066/11).

III.2.4.2.2. Edatlarla Oluşan Olumsuz Cümleler

İsim cümlelerinin olumsuz şekli de *imez* edatıyla yapılmaktadır.

İncelediğimiz metinde de *imez/imes* şeklinde olumlu isim cümlelerinin sonuna gelerek olumsuz cümle oluşturan örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

Kılğan işleri körsetken bātırılıkları âdem balasınan tabular imez “Yaptıkları, göstermiş olduğu kahramanlıkları insanoğlundan bulunacak değildir” (Ş044/16).

Bular elçi imes “Bunlar elçi değil” (M31/15).

Hidmet kılmağı az bolğan birlen de faydalı de imes “Hizmet ettiği az olmakla birlikte faydalı da değildir” (M37/10).

Artık mahtanmak bizge durus imez “*Fazla övünmek bizim için dürüst değildir*” (M50/02).

Mümkün imez artdan kuğan “*Mümkün değil arkasından kovalamak*” (Ş018/02).

III.2.4.2.3. Soru Ekiyle Oluşan Olumsuz Cümleler

Soru eki de olumlu bir cümleye olumsuz bir anlam katabilmektedir.

İncelediğimiz metindeki örnekte, soru cümlesi kuruluşu bakımından olumlu bir cümle görünse de anlam bakımından olumsuz cümle olduğu görülmektedir.

Örnekler:

Bu acaldan kutulup kalğan bende kördü/Emi? “*Bu ecelden kurtulan kulu gördün mü?*” (Ş066/13). (*Görmedim*).

Halkbız mundayları körüpmedi? “*Halkımız böylelerini görmüş müdür?*” (M05/18). (*Görmedi*).

III.2.4.2.3. Yok Kelimesiyle Oluşan Olumsuz Cümleler

Yok kelimesi de cümlelere olumsuzluk anlamı katmaktadır.

İncelediğimiz metinde de *yok* kelimesiyle oluşan olumsuz cümle örneklerine rastlanmaktadır.

Örnekler:

‘İlmi **yoğ** başlarında “*İlimi yok başlarında*” (Ş008/13).

Öz yanına faydası **yoğ** “*Kendi canına faydası yok*” (Ş009/17).

Hiç tartip **yoğ** ilimizde “*Hiç tertip yok halkımızda*” (Ş010/03).

Kiyümsiz yürmekde ‘avratların yapmak **yoğdır** “*Elbisesiz dolaşmakta avratlarını kapatmak yoktur*” (M13/19).

Bu Kuralınıñ ta‘inli eri **yoğ** “*Bu Kuralı’nın belli kocası yoktur*” (M61/14).

Halk arasında köp de atakları **yoğ** “*Halk arasında çok da şöhretleri yok*” (Ş035/05).

III.2.4.3. Soru Cümleleri

Cümle ögesinde herhangi bir soru anlamı bulunan cümlelere soru cümleleri denmektedir. Soru cümleleri soru ekleriyle ve soru bildiren kelimelerle yapılmaktadır. Soru cümleleri soru eki dışında soru zarfı, soru zamirleri soru sıfatları ile oluşmaktadır.

İncelediğimiz metinde de soru eki, *qayu, qalay, ne, kim* gibi soru zamirleri ve *qayda, qana, niçük* gibi soru zarflarıyla oluşan soru cümle örneklerine rastlanmaktadır.

III.2.4.3.1. Soru Ekiyle Oluşanlar

Örnekler:

Küdir üzmek ılayıq mu? “*Umut kesmek uygun mudur?*” (Ş017/03).

Bilür müsiz tuğanlarım tārihlerdin? “*Biliyor musunuz kardeşlerim tarihlerin?*” (Ş004/03).

Bu acaldan qutulıp qalğan bende kördüÆ mi? “*Bu ecelden kurtulan kulu gördün mü?*” (Ş066/13).

Halkbız mundaylarını körüp midi? “*Halkımız böylelerini görmüş müdür?*” (M05/18).

III.2.4.3.2. Soru Zamiri ile Oluşanlar

Örnekler:

Kim bilür yaqşi yamān kimdin farqın? “*Kim bilir iyi ile kötünün farkını?*” (Ş005/18)

Bātır Şabdan ḥabdan artıq ādem kim bolğan? “*Batır Şabdan’dan üstün insan kim olmuştur?*” (Ş066/16)

Sizçilep mu’allim aldırğan artıñızda kim bolat? “*Sizin gibi hoca getirten arkanızda kim olur?*” (Ş075/01)

Qazaq Qırğız sizlerge ne boldı? “*Kazak, Kırgız sizlere ne oldu?*” (Ş128/18).

ılursız hesp siz kalay? “Siz nasıl hesap edersiniz?” (080/19).

Kayu trihni evvel bilükirek? “Hangi tarihi evvel bilmek gerek?” (021/13).

III.2.4.3.3. Soru Zarfıyla Oluşanlar

Örnekler:

Kayda baramız ‘acaba? “Nereye gideceğiz acaba?” (032/20).

Kana hayrat bolğanı? “Hani gayretin olduğı?” (068/03).

Trih bilü niçük? “Tarih bilmek niçindir?” (M11/03).

Hşıl bolur niçük fayda? “Hsıl olur ne kadar fayda?/ne kadar fayda hsıl olur?” (014/02).

III.2.4.4. Emir Ekiyle Oluşan Rica İfade Eden Cümleler

Adaşıp çaldı üyünde kulak salcı çoÆlarım “Şaşırıp kaldı evinde dinlesene büyüklerim” (072/01).

Ermek, Bekbo,Çınıbay sözümdü ukçu bir dlay “Ermek, Bekbo, Çınıbay sözümü dinlesene bir hayli” (M64/02).

Karaçı asım‘ali araçdı āhoretge barganda hür kızları talaşdı “Baksana Kasımalı, Karaç’a ahrete varınca huri kızlar tartıştı” (M64/18).

IV. BÖLÜM

IV. ÇEVİRİ METİN

Ş002/01 TĀRĪH-İ KĪRGĪZ ŞADMANIYA

Şatlık bérür bilgenlere
Tārih yazıp çıkarmadı
Mundın evvel Kırğızlara
Haşır tārih yangi çıktı
Atı anıÆ Şadmaniya
Muharriri Molla ‘Oāman‘āliye
Muharrir ve nāşiri ‘Oāman‘āli Şıdıkof Ābayilde nebiresi. Timurfolat İli Bişbek Uyaşı tıbbi hākkı
nāşirine ā’id.

Ufa “Şarķ” matba‘ası biraderān KerimoflarınıÆ

Ş003/01 Āğuzbillah, bismillah

Şıgınamin bir Allah
Davlet bergin yalķanda
İyman bergin ölgende
Bahtnı bergin yalķanda
Cennet bergin ölgende
Bahtı davlet zamanda
YüzniÆ nuru yalķanda
İyman bergin ol cayde
Hür kızların kuçarġa
Koluma kalem aldum nüşha yazmak üçün
Dindaşlarınıı kardeşlerim bilsün üçün
Kırdaşlarım özüm bilem kuşurumnı
Ādep birlan kuşurammın kolumnı
Dindaşlarım eger kabul körmeseñiz
Surap turam kol kuşurup ‘afvuÆızını
Aytayın men sizlerge surasiÆiz
Suranıp evvel tārih bilüÆizni

Ş004/01 Bu tārih bildirür babamızını

Ötüp ketken néçen néçe ataÆızını
Bilürmüsiz tuğanlarım tārihlerdin
Kışşasın néçen néçe ötken cāndın
Tārihin Kazak, Kırġız, Noġay, Şartdın
Kay nesil kay uruġdın kelgenlerin
Bolupdı tüp atamız Oġuz ġandın
Oġuz ġan biri bolur tokuz ġandın
Bu Oġuz sultanı Asyade bolġan cāndın
Bu Oġuz Mongol ġandın oġlı Ĥara ġandın
Tārih demek ötkenlerdin ġālin bilmek
Ata baba avliyalar yayın bilmek
Kılġan işin peyġamberler yolın bilmek
Cihān kezgen yer seyyahġa beÆzer demek
Zihni artıp ‘aql fikr ötkürülenip
Bütün bütün başķa ādem bolur demek
Yeryüzünde türküm türküm ādemlerni
Türli türli dinlerin bilü demek
Bir orunda tuķup özken ādem başķa
Şehirlerdi olardı kezgen başķa

Ş005/01 Bir zindanda yatğan âdem közü başka
Yerdiñ yüzün körgeñ âdem söz başka
Dürbü birlen tav başına bakıp bakğan
Âdemniñ közü sözü başka
‘Ali-ül ħuşuş yartı zercin yerde turup
Lezzet birlen târihimni bilür oqup
Özünden neçük milyon ırâk ħâller
Târihin kün şekildi bilürsin ħup
Şâdmaniya ataldı uşbu târiħ
Du‘â talep kılguçı ‘Oâman ġarip
Yazdum men bir neçendi dâsdân kılup
Oquğan fakiriÆiz Buħar-ı Şerif
Törtünçü atam Mamatkuldan Fulať Timur
Ķaşkası atdıķında her kim bilür
Üçünçü atam Ķerikçi Er Temirdan
Ekinçi atam Ababilde Ķerikçidan
Öz atam Ababildedan Kıdıķ merħum
Kim bilür yaĥşi yamân kimdin farkın
Ağamız Molla Sabitdin ağası
Köndürdi din yolına tuħanların
Ş006/01 Ey tuħanlar vaķt cetdi kozğalurğa
Kéregin her kim özü kolğa aluğa
Ķırğız, Ķazak tuħanlar tefekkür kıl
KözüÆ açıp zamandın aħvâlin bil
Ķömüldüñ ġafiletke ayamak
Ķafillikdan başıÆka tiydi tayaķ
Umtulğun alğa taba basıp ayak
Nâmussız bop yatmayın Ķırğız, Ķazak
Intımaķ eger bizler kılalmazak
Bizlerni kimler bolsa kılur mazaķ
Ķürriyet badişahınıÆ ruħsatı
KeÆçilik kaydan aldık bilalmazak
Nâdanlık şokur kıldı eki közni
Ķaydan bildik aytқан uķalmazak
Partiya bâle boldu başımızğa
Antımız eger bizler kılalmazak
Alħayrât minal iman dégendey
Ķadis beyğamber din bilalmazak
Manifest taratıldı her bir ħalkğa
Ķürriyet colu açıldı etrafğa.
Ş007/01 Manifest badişahdan taralğan şoÆ
Köz açıp Ķarav kerek etrafğa
Ķizmet kıl bu yalğanda milletiÆe ki
Açık yüzli bolursız âħiretda
Yamân imes yaĥşisiÆ bu künlerde
Yamân küniÆ boladı şözge könarde
Ķafillik min ötkerseÆ bu künlerde
Ķarķış alıp kuvarsız şoÆ künlerde
Ķarğamaz başka âdem ħâtun balanıñ
Ķitdan imez tabılar öz üyüÆdan
Ey tuħanlar kıl ictihâd
Yatқан milletiÆedi oyķat
Bikâr yatmaķ bolur uyat
Bel baķlayıķ dinge ħizmet
Ķâdir Allah berar medâd
Esselâm ‘aleyküm ‘azizlerim
Bu körgan milletine ġazametim
Bilü ki YârufeniÆ ma‘rifetin
Ķaleplanğan ‘ilmge ġâdil zâtım
Ş008/01 Bile kör bu zamandın ħeri yanın

Az bolsa da sizlerge naşihatim
Her zamanğa bara kör millet üçün
Er yigit yanın kınar ‘ilm üçün
Her bir türlü ‘ilmdan bilü üçün
Oqukun qolda davlet olsa küçü.Æ
Kulaq şalıñ ay tuhanlar
Tarlıq bolar şo.Ækı künler
Añmaq yigit uyku uqlar
‘Äkil cigit ‘ilim izler
Tarlıq boldu uşbu künler
Nādan boldu er yigitler
‘ilmi yoq başlarında
Oqumağan yaşlarında
Hırlıq bolur cāhillikde
Batıp kalğan gāfilikke
Ma‘rifetdin izin izle
‘ilim birlen yolu.Æ tüzle
Nādan Kırgız yigitleri
Yetim bala kebiñ hāli
Ş009/01Tüsü şarı yoq cemāli
Düşman boldu tabқан malı
Ketken anı.Æ hep kemāli
Fāyda bermaz malı cānı
Davlet ketdi qollarınan
Yine ayrıldı yerlerinen
Doslıq ketdi illerinen
Fāyda ketdi bir birinen
Bir birlerin düşman bilgen
Düşmanlıqdan caman körgen
Hünersizdan davlet ketken
Dāna bolur ‘ilm bilgen
Yalğu Allah özü qādir
‘ilimi yoq bolmaz ‘ādil
Nādan bolsa bolur faqir
‘ilmsizden kaldı gāfil
Öz yanına fāydası yoq
Bay bolsa da bolur faqir
Tartip bolsa her bir işde
Bular ‘ilm ilimizde
Ş010/01 Bolmaz kullıq fi‘limizde
Şumluq tolmaz ilimizge
Hiç tartip yoq ilimizde
Yağşi yamān birimizde
Partiyelik bazıp ketdi
Yıldan yılığa aşıp ketdi
Kulluq şumluq taşıp ketdi
Mehir şefkat kaçıp ketdi
Manaf bolsa ildi cıydı
Bay bayhuşlar malın berdi
Kidāy bayhuş malay kirdi
Haşır Kırgız şolay boldu
‘ilmsizlik şolay kıldı
‘ilim bilgen davran şürdi
‘ilim bilmez gāfillerdin
Kaçan bolsa vaşifesi
‘ilim bilmez nādanlardın
Mén aytayın ‘adetlerin
Kaşkır körse arslan dedi
Hā kul körse töre dedi
Ş011/01Nādan bayhuş bizdin Kırgız

Neni körse şonu dedi
Közünde yaş tamağı aç
Kiymi yok bu cılangaç
Millet üçün bermegen baş
Közünde yaş han aralaş
Davlet ketip horlık körgen
Belā her bir türli kışıp turğan
Dini üçün hizmetdi bir de kılmay
Közünde yaş aqıp turğan
Er yigitler hayvan bolğan
Ma‘rifetdin moyun burğan
‘İlm ketip yaşlarınan
Közü çıqıp beli sınğan
Hareket yok cānı tınğan
Ma‘lumatdan moyun burğan
‘İlm bolmay dāna bolmaz
Nādan bolsa yaħşi bolmaz
Şeri‘at yā nizamdı bile almaz
Kulakı yok közü körmaz
Ş012/01 Tili şakav sözni bilmaz
Maqsudları kolğa kelmaz
Bizdin Kırgız balaları
Hiç kanmadı uyquları
Busuqluqğa usta barı
Bizdin Kırgız yigitleri
May çıkarur kılsa anı
Çeçen bolur her birleri
Asmanğa aşar ‘akılları
Kulaq carar davişları
Kemezine öter bolsa
Partiyelik büter bolsa
Busuq künler keter bolsa
Çıqım aqçe tüşer bolsa
Korqaq bolur kıoyanlardan
‘Aqıl tapmay oybaylağan
Cānı çıkar uçkunlardan
Uçup yürğan kuzkunlardan
Ş013/01Nādanlıqdan şolay bolğan
Başına belā üyüp alğan
Malay boldu baldarı/Əiz
Naşiyege kızılğandan
Keler küzde berarmiz dép
Kişi başı para alğan
Para alğan manafıardan
Başlarına ‘azap şalğan
Kıyda bolsun ‘aqıl bilgen
Dāna bolup para cégen
Çolax cor atın mingen
Tamaq üçün cılıp yürgen
Körüngendi busuşturup
Tübümüzge şular cétken
‘Aql bolmaz nādanlıqda
Raħat bolmaz camanlıqda
Munday ‘aql kılmaz fāyda
Fāyda bolmaz kıru sayda
Şular bolsa eger sayda
Ādem alur néçen fāyda
Ş014/01‘Aqlı yok ādemlerde
Hāşıl bolur néçük fāyda
‘Aql yigit endi oyla

Busuq işler kılmaz fâйда
 Ey tuhanlar endi oyla
 Partiyede yoqdur fâйда
 Para alsaÆ artıÆ oyla
 Cıkılırsız neçen koyğa
 Zaman başqa gâfil bolma
 Her vaqt ‘ilmden moyun burma
 Hüner bil qarap turma
 Qarap tursıñ har bolursız qara bulğa
 Hünerdin artıqlıqın eşitiñiz
 Beygamber haqq Hudanı bir biliñiz
 ‘ilm birlen fâйда bolğan nerselerni
 Yazayın beyân kılıp diñleysiÆiz
 Bir künde cétküzedi aylıq yolğa
 Tégiz üstü temir yol ot araba
 İşitersiz haberni yer çetinen
 Elektrik tilifon tiligram min
Ş015/01 Şuğa kayık yürüzdi keme birlen
 ‘ilm birlen her türlü hüner bilgen
 Dağı da āsmanka uçdı hava birlen
 Kalasa kayta kelip yerge tüşken
 Vazduşni şar dép atın bilsiÆ
 Hünerkanğa ‘ağıldı Huda bergen
 Halkımız mundaylarnı körüpmidi
 Ketayın beyân kılıp bilgenlerni
 ‘ilim birlen türlü hüner bilgenlerni
 ‘ilim birlen artılıp yürüenlerni
 ÜstüÆizde uluğuÆ Rusiyeni
 ‘ilim hüner yakına artıq barı
 ‘ilmsiz orunda hiç bolmadı
 Ahmaq bolar ‘ilimsiz dép almadı
 İşitemiz çıbıksız diligramnı
 Aman bolsa körersiz munı dañi
 Altı atar on iki atar bardaÆker
 Yine bar her türlü maşinaler
 Çöp çavup aşak orup kiyüm tikar
 Söz sözlep gramofon temaşa éter
Ş016/01 Yine bar elektrik çırak dégen
 Bir minutda şehir için yarıq etkan
 Teriskofdur bu çıkdı yıldız körgen
 Bir tarunı bir tiveden ülken étken
 Hünermin neçen şaot keme kılğan
 Şular birlen kıymatnı arsan kılğan
 Başmañhane yana bar kitāp başhan
 Halklarğa hüner birlen ma‘ruf çaçkan
 Gezit curnal ma‘lumat her tarabdan
 Şular birlen halkımız közün açkan
 Hüner min uşbularnı adam tabқан
 Yalğuzak Kazak Kırkız qarap yatқан
 Qatar kalıp kaldıq nādanlık
 Ni kerek munçe yatmaq ey hey tuğan
 İlgeri babalarmız hanlık kılğan
 Uruşup Qalmaqlardan cêrin alğan
 Şol yerdi özü biylep suraq kılğan
 Han bolup neçen ataÆ davran sürgen
 Az imezsiÆ her bir halk min hesābıÆ teñ
 Nādanlık min bolupsıÆ āhiri kem
Ş017/01 Maqsudına cetip yatır hüner bilgen
 Kazak Kırgız hünerdan küdir üzgen
 Küdir üzmeq ılayıq mu oylap körseÆ

BaşıÆ bar bedeniÆde teniÆ esen
 Evelā halk şekildi ‘ilm bilsin
 Andın soÆ h nerlerge kirip k rseñ
 BilalmaysıÆşunan soÆ k dir  zesin
 Ters imez ‘aqlular oylap k risin
 Biz daħi h ner bilsek evvel başdan
 Kutulmazmidi başımız cef lardan
 şunçe cef  k rmeklik n danlıkdan
 ‘Aqilliler oylanıp şehir salĝan
 Her işin retlep qurup alĝan
 Aylandırıp badiřalıĝ colın alĝan
  miti yoĝ yalkav Qırĝız
 Tav başınan orun alĝan
  mitsizden qaçıp y r p
 Her h nerden quru qalĝan
 Niç k bolsa  ter yalĝan
 SoÆkularđın h lin oylan
ř018/01İş  tken soÆ ‘aziz tuĝan
 M mkin imez artđan qurĝan
 Cibermazdan c riÆ alasaÆ
 İret birlen şehir salasaÆ
 Andın soÆera ĝazizlerim
 Mescid şalıp mektep qurısañ
 SoÆkularĝa yol k rsetip
 Ma‘rifetni başlap ketsek
 Arman qalmaz ‘azizlerden
 Du‘  alursız soÆkularđan
 Bolur miken şolay kılĝan
 Ayrılmazđan yerlerinden
 Bu ĝizmetni  m t kılur
 ‘Aqıl ezdi bilgeninen
 ‘Aqılsızlar tolup yatır
  mit kılmaç div neden
 İşke yarar ‘aqlılılar
 ‘Aqıl nurı bolĝan kullar
 Ketirmeşden yerin alır
 Buzup y rmey şehir şalır
ř019/01N danlıĝdı şıyrıyıp şalıp
 Andın soÆera ‘ilim alır
 Mektep aça tuĝanlarım
 Ma‘lumatlı bolup qalar
 Eger buĝa qarşı kelse
 On yıl  tmey k z  k rer
 Aĝmaĝlıĝdı şunda bilir
 İş  tken soÆ f yda keter
 Anday ĝayv n t pke ceter
 ‘İlm k dirin bilmegenler
 Qalem  ç n kirip keter
 ş k  berme quru beker
 Dořlıĝ kılsa k y p keter
 Tuřmanlıĝdan k l p  ter
  z s yegim Qırĝız bolĝan
 şunin  ç n cihat eter
 S zđin farĝın bilalmese
 Aĝmaĝ adam s kse neter
  cirlerin Allah berar
 Dořlıĝ kılu şunçe bola.

ř020/01 Barçe ĝamd Allah ‘Az ve Cellege olsun. AllahnıÆ raĝmeti ve selamı beyĝamber Muĝammed Muştafa şallıallahu ‘aleyhi vesselame bolsun. Ve Anın řaĝabelerine ve anın barçe  mmetlerine ve M sl man balalarına Allah Ta‘ l  toĝru yolnı k rsetip iĝbal davletlerin açsun. Biz bu kitapnı yazdıĝ

Şadman bahadır hâcını soÆgu yadgâr kalsun üçün hem Kırgız tuhanlarğa hizmet üçün arımay talımay neçen hareket kılıp neçen kara bulutlarğa kaptalıp ısıq künlerde kaqталıp körgen mehnelerini moyunğa alıp babamız Şabdandın iki türlü şuratin hem özimizdin resmimizni koyup Tiyanşan taqlarında yaşağan Şarbağış, Şolte, Buğu, MoÆoldor, Çerik, Sayaq, Azıqlarınıñ uruqların bir birden biyân etüp kışkalıq üzre bilgen qadar hazırki curt başlıqlerineçe tartıp cetküzdüm.

Ş021/01Tarih Bilü Nécük?

Ötken halklardın hâllerin bilür qaısı qom qay uruqdan né hüner né kesiple oqat tiriçiliklerinden qanday davlet qanday felâketlerge griftar boldu Şunlardan bir birden haberdâr bolmaqdır. Ahmaqlardıñ ahmaqlıqınan yahşi âdemlerdin ‘adilliklerden ‘ibretlenmek birlen oquçılarga ma‘rifet hâşıl kıladur. Cüreginde otu bar yigitlerge tarih bilü kerekdir hem köp i‘tibarlı bir ‘ilm.

Tarihniñ Fâ‘idesi

Tarih bilgen âdemler evvelkilerdin hâllerin körgen şekildi bilür. Bir kez orında oturup neçe miñ yaşğa çıqqan âdem şekildi bilür. Kışkası zamandıñ evvelinen ahrineçe bilür. Tarih oqumağan kimdi bilür. Tarih oquçı erler zamandıñ evveline şol vaqtğaçe bilür hem dâsdân kılar.

Kayu Tarihni Evvel Bilü Kirek

Her işde tertip kerak bolğan şekildi “Eñ kerek anıñ soñından bek kerek” tertibineçe

Ş022/01barurğa kerek, evvel öz uruqların bilip andın soÆera başqa halknı bilü kerek. Meselâ İrannı Müslüman dep Urumdu başqa dinde ikenligin tarih oquğan bilür. Alay bolsa Şarbağış, Şolta, Azıq Çerik, Sayaq, Buğu uruğun bu kitapnı oquğanlar bilür. Birbirden dastan kılıp beyân kılar. On beş yıl tuhanlarğa hidmet üçün atababaların çürüşdürüp arımağan babaların sürüşdürüp talımağan min soÆega yadgâr kalsun üçün ümitqalemlerin tibrettim.

Hazreti Adem

Evvelki atamız bolup hazret (Havâ) evvelki anamız bolup yer yüzinde âdemler uşbu iki zâtdın taralgandır. Adem demek yerdin kırtışı demek Hazreti ‘Azrâ’il tofraqnı yerdin içinen almadı. Belki sırtınan aldı. Anıñ üçün Adem ataldı. Lâqabı Şufi Allah, Allahnıñ şaf kılı demek. Âdemdin kabri Serindipde HavvanıÆ kabri Cidde şehrinde bu zâtlerdin sekiz cennetni seyrân kılıp bu dünyade neçe yıl ‘ömr sürüp fâni dünyanı taşlap bâki dünyaga ketkeni aydan anıq künden yarıq anıñ nêsün aytayın muraddan qalmayıq. İkinçi atamız Hazreti

Ş023/01 Nuh bolup neçen felâket helâketler payda bolup tufan şunan ümmetleri temâm bolup üç oğlu üç kelünü qaldı. Emdi bu yürgen halklar şulardan taraldı. Ol zâtlar üçünçi atamız bolup isimleri uşbulardur: Hâm, Sâm, Yafeâ.

Hâm Balaları

Hâm balaları Afrika Amrike Asya kıt‘alarında Hindistân deÆizlerinin aralarında capayı vahşi hâlde tiriglik kılgan kara tüşli ‘ilmsiz m‘arifetsiz bir halkdur. Niğr dégan. Bu niğr halkı er hatunları yalangaç kiyümsiz yürmekte ‘avratların yapmaq yoqdır. Lekin ba‘zılar arasında yalguz hatunları cabar imiş ‘avrat yerin qana. Adem etin ceyüçiler de bardur.

Sâm Balaları

Asya birle Afrika kıt‘asında Mışırılılar, Aauriler, Keldaniler, Finikeliler, Süryaniler, ‘İbraniler, Yahudiler, ‘Arablar, Ermenler boladur. Bularnı Sâm urqları deydür.

Ş024/01Yafeâ Oğulları

Yafes oğulları ikige bölnedür(Ariler, Turaniler) dep. (Āri) dégenlerimiz Hindiler, İraniler, Şartlar, Afğanlar, Yunanlar, Arnavutlar, Latınlar, Fransuzlar, İngilizler, Nimisler, Rumlar. Qom Āriler yâki aq tüşli kavim deydür. Hazır zamandıñ davletleri şol ruqlarda bolup turmaqdadur.

Kavm-i Turaniler

Asya kıt‘asında boladur. Hıtaylar, Hind Hıtayları, Yaponlar, Finler, ‘Oâmaniler, Tatarlar, Kırgızlar, Qazaqlar, Qalmuqlar, Dunganlar(kavim-i Turaniye) deydür.

Faşl Türk Ruqları.

Yafeâdan sekiz oğul bolup ulusu (Türk)dür. Atası Yafeâ vefat bolur aldundan uluğ oğlu Türkni ornına ta‘yin kılıp kaytmaz seferine çıkup ketdi. İmdi Türk özinen başlap tokuz oğlu padişah boldu. Türk içinde tokuz kılmak şundan qaldı. Türk ‘akıllı edebli Adem idi. Atasındın soñ köp yerni körüp bir yerni yaqdırıp anda turdı. Bul vaqtda ol yerni

Ş025/01(Isı Köl) yâ‘ni Isıq Köl deydür. İmdi şol yerde bolğan halknı Türkistanski obluş démegi şol. Çünki atamız bolğan Türk atamızdın ismidir. İmdi Türk urğu Hıtay, Yapon, Mancur, Kaşkar, Buhar, İstambul, Kırimdan tartıp Biñâr-i Müncehid şimalğaçe taralgandır. Ortasında bolğanımız üçün bizni Orta Asyalıq deydür. Bu koyulğan laqaplar şundan boladı: Türk vefat bolur aldundan uluğ oğlu Tütetni öz ornına koyup barsa kelmez şehirğa köçdi. Tütök de ‘akıllı davletli padişa boldu. Tâ‘mğa tuz şalmaq kebi Türk içinde köp resimlerini ol çıkardı. İki yüz yıl ‘ömr sürüp atasının artınan ketdi. Ornına İlçe hanını padişah kıldı.

İlçe han köp yıllar padişahlık kılıp aşlarını aşap, yaşlarını yaşap qahri kelgenge qahir kıldı. ‘İnşap yoldın çıkqanğa berdi ‘azap. Bu da atası bara turğan yerge qadem koydu. Ornına oğlu dep Baqu

han bolup köp yıllar padişahlık devrin sürüp mengülik yurtuna cönedi. Ornına oğlu Kiyük han bolup bir néçe yıl ‘adillik birle hükm kılıp fenā yurtunan bekā yurtuna yönaldı. Ornına oğlu Alınçe han bolup köp yıl

Ş026/01padişahlık kıldı. Tā Hazreti Nuḥ ‘aleyhisselamdin zamanından başlap Alınçe zamanınaçe barçe Yāfeā balaları Müslüman idi. Alınçe zamanında il bay halk davletli boldu. İt semirse égesin qabar dégen maqal şundan qaldı. Davletge mas bolup Hudāni untup put perestlik peydā boldu. İmdi bu Alınçe handın iki ikiz oğul boldu Tatar Mağol dégen. İkisi iki padişah bolup ilni ikige bölđi. Tatar öznen başlap cėti oğlınace padişahlık kıldı. UlarınıÆ isimleri uşbulardur: Buqaḥan Yalançeḥan Atlıhan Atsızhan Orduhan Bayduhan Siyünçhan. Hanlık bu zātđan ketđi. Alınçehandan iki igiz oğlı bar dégen idik. Biri Tatar biri Mağol. Tatar beyāni öđđi. İmdi Mağoldan Haraḥan atası ornına oturup padişahlık kıldı. Karaḥan zamanında Hudāni tanıḡan ādem qalmadı. Oğlı Oğuzhan han boldu. Bu zamanda Hudāni tanıp birlemegen ādem qalmadı. Oğuz ananıÆ qarnınan evliyah tulḡan han bolḡan soÆ iki mizlü kılıç boldu müsülman bolmaz iḥtiyarnı qoymadı. Bütün Asyanı qol alduna qaratđı. 116 yıl badişahlık kılıp ḥaḡ raḥmetine köçđi. Karaḡan ḥalkı Hıḡay Yapon

Ş027/01 Hindistan İstanbul Mısır Rusiyeḡaçe qaratḡan idi. İmdi Oğuzdın altı oğlı boldu. Her birinen dörđden oğul cem‘isi 24 nebiresi boldu. Biri Kırgız beyāni Qazaḡ faşlında. Aşlı Kırgız Abulḥayr han zamanında Qazaḡ ataldı. ḥaşırqı Kırgız atamız Kırgız ataḡı birlen kaldıḡ miraāḥor bolup Kırgız dünyahge kelgenge Muhammed ‘Aleyhisselamdin 3400 yıl evvel kelipđi. Ḥaşırqıḡa 4700 yıl çemeli bola. İmdi Kırgız iki türlü biri Kırgız biri Qazaḡ Kırgızdan Safır şah. Şah démek han démek. Andın Alḥaḡ, andın Reşidilḥaḡ andın Analḥaḡ bu isimler ‘Araplar birlen yaḡınlık kılıp turḡan koyulḡan ism bola. Andın Sarşenbiy andın er İştakbiy andın Buraḥan han bolḡan andın Hanber han andın Faşaq han andın Arḡun han, andın Alihan, andın Arsilan han, andın Bayçura Cançura Qızçura Cançuradan orta yüz Qazaḡ, Karaçuradan kiçi yüz Qazaḡ Bayçuradan ulu yüz Qazaḡ hem Kırgız boladur. Beyānları töbende Qazaḡ bābında Bayçuradan Çumambay andın Kiyıkbay andın Tubu, andın Mayḡı, Kuḡam, Quyuldur, Mekreyil. Mayḡı.dan Alban, Şuan, Davlet, Çımır, Botbay, Yarış, Çabraştı, QaÆlı Kırgız.

Ş028/01 Quyuldurdan kırk yüz Qazaḡ Mikraılden miÆ yüz Qazaḡ beyānları töbende. İmdi Kuḡamdan Baraḡhan han bolḡan andın Gabırhan andın Galidin andın Arsilan andın Kılmıy biy andın Şafur biy andın Timuş biy, andın Arstan biy, andın Atanbiy andın Şükür biy andın Sankin biy andın Sarı biy andın Muratay andın Tilgozu andın Kalpaḡ andın Dümbül biy andın Davlan biy andın Aḡul, Ğul iki oğul. Aḡuldan Adigine Taḡay iki oğul bu iki oğul balaları Rusiye qol aldında Sırderya obluşu birle Semirçineskay oblus Kırgızları. Ğuldan Hıḡay qol aldında Tiyaşan taḡlarında yaşaḡan Kırgızlar bularnı bul vaḡtde ÇoÆ Baḡış dērler. Atıklısı tokuz uruḡlarḡa ayrıla Azḡalan Handabaş Mıçaḡ Kulun Fiçine Kilet Hutçu Munduz dégen. İmdi Handabas uruḡunan ‘Arışmat biy Tökeldi biy ‘Alimhan biy dégenleri bar başqaların taratıp yazḡan idim yoḡaltıp ciberdim. İkinçi bütü ḥanlarını yine barıp yazu bizge köp aḡır bir ḥidmetdür. Aramız on künlik yoldur. 1901nçi yılda barḡan idim Kaşkarḡa anda turdum sekiz ay Hıḡay nizamları oḡrularḡa türlü türlü caze bere oḡru qarmap kelgen zātlerḡa

Ş029/01ḥidmet yüzinan ḥazineden yüz şomlep aḡçe çıḡarıp bére oḡru günah barabarına caze boladur yigirme otuzlap moyunlarına kaluÆ taḡtadan yazalḡan ustollarnı her birlerine birden otelelerin teşüp kiydigen yatsa oḡrularınıÆ başı yerge cétalmaz qol birlen aḡızlarına ta‘ām citküralmaz bir ḥâlde bolur yine biravsün temir cincirḡa barın moyunlarınan kuşaklap kış bolsa şavuk cay bolsa ısıḡ ḥalkdın köbi öte turḡan köçege baylap koya kim bolsa ‘ibret alsun kılḡan yamānlıḡdan bolḡanlarını körüp dēp bul caze orteçe bolḡanı anda bolḡan Kırgızlar ‘ilm ma‘rifetden ḥabersiz taş arasında mal asramaq bizde boluş dégen şekilde anda biy lekin iki tarap partiye yoḡ ḥakimlik atadan balaḡa miraā qala. Alay bolḡaç partiye yoḡ bola bu Kırgızlar Kaşkar şehir bolup Tiyaşan taḡlarında Obol, Şarıḡöl, Kaşsal dégen taḡlarda boladı. İmdi Aḡuldan Adigine Taḡay MöÆkuş dégen idik Adigine MöÆkuşdan Andican Kırgızları. MöÆkuş on üç urḡḡa bölüne Erkeḡaşka, Tüleyken, MaÆḡıt, Kökcanıḡ, Soḡuluḡ, Capalak, Qoldoḡun, Cevaş, Belkeldi, Şarılar, Teke, Bükürü, Tatar.

Ş030/01 Adigineden on uruḡ Şatar, Barḡı, Börü, Kökçe, Ulı, Olceke, Tavke, Şabay, Coru, Arday, Mönök dēp bul tuḡanlarḡa 1914.nçi yıl 23.nçi martde bardım. Kördüm üç atasın aytup birarlık Ādem qalmadı. Dērlik ikan bizdin tarapda üç apasın bilmeze kul dēp uyat kılurlar yā‘ni Şart bolup şehirḡa kirip medeniyetlanmay ya ‘ilm oḡup ma‘rifetlenmey adaşkan Kırgız bolupđu. Coru uruḡunan müderris Yunis damla dégen Kırgız bola turup Kırgız boluna ökinçde qalḡanlıḡı körüle. Şart bolu Farş dēp oylav imez ma‘rifetli bolu milletlerin şaklav ma‘rifet dégen yaḡuz namaz oḡup rýze tutu imez. Zamandın aḥvāllerinen ḥaberdār bolu lazımlı yine aytadur mola ‘Abdulşattar Ğaşı Murat ḥaci oḡlı peş yıl boldu ḡaşı bolḡanıma şuraḡka kelgen ādemlerden öz atasın ismin sorḡa tapḡan şekildi iki tuḡanımdın atalarınıÆ ismi kim ikeni ma‘lum bolmadı. Hudakuş ‘Abdikul dēp atalana ism koyup andın hükm kıldım bizdin Kırgızdın nisapları yoḡaldı dégeni şundan ma‘lum Buḡaş Kırgız bolup Aḡbura uruḡunan yaḡşı ādem köründü Yine ‘Alimbek

Ş031/01medresesiniÆ müderris Ḥoca Aḡmednuroḡlı Ḥatim uruḡunan millet pervar aḡıḡ oylı yaḡuz Kırgızlıḡ ataḡın qoldan cibermazke oylanḡan ādem ikenliki şundan ma‘lým boladur özü néçe mertebe

Qırğızdın tārīhlerin cıynavğa kırışıpdi. Ahiri mümkin bolmağaç toktapdı. Barkı uruğunan ‘Ālimbek dégen han bolğan Hoğan şehrine bu zāt Oş şehrine bir şor medrese şaldırğan Buhar medreseleriniĀ borumunde hoş hava cayda Oş şehri tamam aldında körtüne biyüik orunda. ‘Ālimbekden ‘Abdullahbik, Mamutbik, Baırbik, Asambik, Qamçibek beş oğul ‘Abdullahbekden Mirzefil, Qamçibekden, Feyzullah. ‘Ālimbekdin hatunı şol balalardın anası Qurmancan ‘ömrinçe ‘Ālimbek ornına datka bolup olturdi. 1911.nçi yıllarda dünyadan ötdi. Qurmancan üçün şuretlerin tartıp hāl caylarnan beyān étüp Rusçe tārīh çıkarıpdi. Rus hākimleri qaraĀız tārīh faydalı hem kerek iken biz şekildi nādan hālk hābar bolmaz. Rus şekildi ma‘rifetli hālkğa bek kerek tārīh bilür bolsa idi. Şol şehirde tahtı Süleyman dégen yalğan Babur başahnıĀ kādēm cay andın qalğan eāer Oş şehrinde

Ş032/01 Cennet Arıq dégen tav túbünen ketken arıq. Baburdin qazdırğan arıqı ikenligin ayta turğan tārīhler bar iken Fransuzçe Nemisçe Rusçe néce mertebe başılğandır. Tārīh bilmegen soĀ Oş ādemleri taş şekildi bu şehirğa kim kelip kim ketdi qaydan bilsün yalğandan yalğan Taht-ı Süleyman dép ‘āşık bolup ādem aldav peygamber aytupdı ‘ilm izle ‘ilim oqu yalğan aytuçı ahmaq ümmet bolma ‘ālim bol nādan bolma dép hāzret ‘Ali aytupdur(...) yā‘ni balalarıĀızni üyretiĀızler zamanıĀgızde yene başqa zamanda bola turğanlarını yā‘ni kele turğan zamanlarında hābar ber dégen bu hāzret balaların üyretken. Bizdin ‘ömrimiz yalğan aldav birin boldu. Balaların sizler de bu Taht-ı Süleyman bu yerde baş agrısı yok bola bu yerde ādem tilegin Allah kabul éte dép olay bolsa ol şeyhler tegi bay bolmadı oĀmadı vesselam ahmaqlık şol kitaplarda ‘amel kılmay tavğa taşqa ülülge mazar dép bek ‘ömr ötkeriş. Néçen ‘ulem’alar bar haşır tirü barsaĀız ‘ilm üyrete ‘aql üyrete kitaplarda ‘amel kıl der. Andın qaçar yalğan qayda baramız!! ‘Acaba.

Ş033/01 Tağay Balaları

Tağaydan Boqorston, Qoylan, Kılıcır üç oğul olup Boqorstondan Şolta az bolsa 15 miĀ üylik Bişbek bilen Oluya Ata uyezinde Merki Qarabalta Isık Ata tağlarında hem dalasında. Qoylandan Cidiger bolır azraq. Namangan üstünde tağlarda Kılıcırdan barçe Şarı Bağış, Buğu iki uruq bola az bolsa 20 miĀ tütün bolur. Bişbek Fircival uyeşlerine qaraydı. Isık Kōl aırabı Aıbaşı Narın Qoçkar Çüy tağları hem dalalarında olturalar. Çüy demek şu dégen söz ol şunıĀ başı Qaraqol, Süyek, Qarakucur şuları aradan Çong Kemin şu koşlup Toqmaqđın şimal tarafnan ötedür. Ahiri Hāndın tavnan ötüp Kum dalağa siñip yok boladur. Kılıcırdan Orazbahdı, Davles. Orazbahdı balaları Buğu ataldı. Buğu demegi analarınıĀ başında iki dirşek çemasinde miyüz bolğan. Al ananı kız vaqtında Alamışık tavnan taş arasınan kiyükçiler tavıp alğanda başıda miyüz bolğan soĀ Buğu balası dégen. Aytune qaraganda Ādem balasınan başkalıkları bar imiş qačan suğa

Ş034/01tüşer bolsa Ādemğa körünmegen körgenler aytalar öpkesi körinip turat ikenler. Bu anamızdın tuğumu ösümdü yamān du‘āsın alğanlardın atağı bar urğu az şol zamanda aytğanları bu zamanda kelip turalar falan kém tuğum bola falan tuğumu köp bola ataklı bola bay bolur dégenleri.

Davles balaları Şar Bağış ataladur. Kılıcırdın öz atı Şar Bağış idi. Moynı kılıcır sebebli kılıcır atalğan. İmdi Davlesden Toqo, Cantay, Elçibek, Manaf dört oğul. Toqo balaları Qaraqurşaq ataldı. Yine de aytalar Üsük, Moley, Çıçay, Toqo balaları dép. Tahkiqni Allah bilür. Yazuçı tahmin kılur. Cantay balaları Aqça, Abike, Toqtoke, Taştoqum ataladur. Elçibek balaları Tasdar ataladur. Manaf balaları Şar Bağışda Manaf atalğan on iki boluşdın başlıkı. Dür, Şolte, Buğu, Sayak da Manaf atalğan şulardan köterip alğan ismdür. Ata babaları curt surap kelgenden Manaf atağanlardur.

Manafdan Suıay, CarbaĀ iki oğul. CarbaĀ demegi anası ölgende balanı anasınıñ qarnınan carıp alğan üçün CarbaĀ at qoyğan. CarbaĀ urğu şundan

Ş035/01boladur. Her ilde taralmağda. Bul uruğdan Molla Mukaşkuloglı Toqmaq çala Qazağı bolup milletimizge hidmet étmekde. Suıaydan Aşım, Şarseyid, Toğor üç oğul. Aşımdan Aşım uruğu Qasımalı ilinde Andaş dégen hālk arasında köp de atakları yok başqa tuhanlerçe. Toğordan ÇoĀ Çarıq. ÇoĀ Çarıq demegi Olcoıtoy dégen bir ādem bar idi. Şol uruğdan bu tun hiyatda çoĀı boldu. İki kavişığa iki ulak kirip catar idi kündin ısıqlığında. Bütün Andican şehrnin bir keviş butına batmağandan çarıq batmaza kaviş batmaz dégen sözden ÇoĀ Çarıq ataldı. Bu uruğlar köp boladur.

Şarseyiddan Üçüke, Tülkühan, Hıdayan, Erdine dört oğul. Üçükeden Mamatkul, Davlet. Mamatkul urğu yeti boluş il Esenkul Timur dép aytula. Davlet urğu bir boluş Nadirbek aytula. Tülkü balaları Tinay dép aytula. Dört boluş beş miĀ tütün çemede. Hıdayandan Toqolak dégenimiz bar. 20 tütün çemede Oradöbe dégen Hocent tarafdağı yerdeki Qırğızlar Mamatkul Tağay dégen ruğlarını şol Hıdayan alıp

Ş036/01barıp kaldırğan. Alar hem altı cėti miĀ tütün çemede. Bu künde kışlak kışlak bolup Sümbüle, Say dégen yerlerde. Mamatkul Tağayımız dégen Qırğız bizden boladur. Hıdayan han bolğan Qırğızların köbin taratқан çok kılğan. Haşır da ayturlar Qazaq kayuĀ şağan Qırğız İşar kirgen demek Qazaq ornunda qalıp köp aç boldu. Hıdayan Amu daryasına alıp barıp kırdı. Kutulğanı kaldı. Qırğızlar Ketmendöbe kelip cérlep turdu. Bu Qırğızlar da şundan qalğandır. Erdineden tuqum yok.

İmdi Mamatkuldın Folaş, Temir. Folaşdan Tahirbek, Surake, Aydaye, Esenkul, Salbek, Tahirbek, Aydaye. Surake balaları BeşküreĀ ataldı. AnıĀ üçün atası Folaş ölgende kıımızni köp içip

uqtap qalğan Folaţdın süyegin Ketmendöbeden cüklep kelip Andicanda Arslanbabqa qoyhan. KüreÆ bolup uqdap qaldı dep küreÆ atağan. Ulu hatundan beş oğul bolğan beşav BeşküreÆ ataldı. 2.nçı Esenkül beşikde qaķında köçkende curutdaqalğan. Bir kündin soÆ kelip qarasa aman catqan. Aytuğa qaraganda kiyük emüzip turğanın körgen. AnıÆ üçün Esenkül degen

Ş037/01 Esenkül balaları beş boluş başlıķı Aţbaşı, Narın, Qoçqarda boladur. Salbek balaları az tütün Boruqçu ilinde. Temir balaları iki boluş Qoçqar yerlemekte. Bişbek uyeşne qaraydur. Folaţ balaları Fircival uyeşne qaraydur.

Esenkül Balaları

Folaţ balaların beyān kılıp ötdük. İmdi Folaţdan Esenkül. Esenkuldan Niyazbek Asanbay, Üsanbay, Quttuqseyid, Qarasart, Quat, ‘Abdurrahman, Şuruq, Başarkul, Nazar on oğul her birleri bir uruğ bolup taradı. Nazardan Nazaroglı, Başarkuldan dört oğul biri ‘İsa, ‘İsadan altı oğul bir Sadır, Şuruqdan Şuruqoglı ataklısı Köçkömbay, Alibbay, ‘Abdurrahmandan Abdurrahmanoglı, Quatdan Quatoglı, Qarasartdan Qarasartoglı, Quttuqseyiddin Şamen andın Baytirik, andın Balbaq, Bekçora, ÇıÆkış. Bekçoradan Alihan bul aytulğan yeti ata Boruqçu ili atadur bir boluş Qoçqor yerlemekte. Din milletimizge

Ş038/02hizmet din ādemlerin dos tutqan ‘İsaoglı Sadır qādirli davletli bir boluş aqşagalı oğlı Rüstem hem bir boluşdın başlıķı bir yigütdür.

Niyazbek balaları Niyazbekden Berdibek, Berdihoca, Şuan, Ormanhan, Hacı Şatan, Hocabek, Irızqulbek, ikinci hatundan Tülki, yalguz toquz oğul. Tülkiden Quman, Tizekbay, Tizekbay Boruqçu iliniñ başlıķı ma‘rifetli ādemdür. Quman din milletimizden habersiz imiş. Kerek idi başqa tuhanlarçe milletimizge hizmet étü. Irızqulbekden Kaydu, ‘Oāman, Musur‘ali, Kaydudan Çoqo, Çoqoniñ ‘ömri rahatlık birlen ötdi. Bir ‘acep ādem idi. ‘Aķıllı söz tapguçı ‘ömrinde bir ādem birlen yamān aytıp şöküşmegen hem uruşmegan köp sözlemegen, dāima kitap gezit curnal qaragan tārih okuğan lekin zamanda ma‘lumatlı bir molla yoluqmav sebebli milletimiz üçün bir de hizmet étalmadı. Egerde kılsa idi millette hizmet başqa tuhanlardan artık kılur idi. Bilmedi kılmadı. Oğlınıñ da bahtısı atasınan kem imez. Atası üçün bir medrese şaldırsa ‘acep imez özü hem köp üylü imiş. Bu Irızqulbek balaları bir boluş Aţbaşıda, Fircival uyeşine qaraydı.

Ş039/01Şatından Kaçı, Kaçıdan Mambet andın Qasimali hacı, Şirali hacı. Bu Qasimali hacı Esenkül tuhandın din milletimizge hizmet étüp mal cānların şarf kılğan yalguz bu ādemdür. Balaların ‘ilm yolına yürüzüp künden kün Hudaga bendelik kılıp 5000 şomga medrese şaldırıp halk üçün balaların okutup hizmet kılıp āhiret azıqların alğan bu dünyanıÆ yalğanlıķın bilgen zamandın ahvālinan haberdar bolsam degen Mambethacıoglı Qasimalihacı anıÆ oğlı Aydıralı. Molla Qasimalihacı dört boluş, Esenkuldan başlıķı, aqşagalı Hacıdan Hacıoglı. İmdi Hacıdan Fuţagan, Baba, Abuhan. Fuţagandan Batırhan andın MöÆkuş. Babadan Qaraç hacı ‘İsağan Kulambay hacı Qaraç hacıdan Noğoybay, Mahmudcan, Ormanhan. Ormanhandan Ümitali, Çarğın, Sihilcan. Ümitaliden on dört oğul bolup Köktaş, Tülki, Nurtaş. İmdi Köktaşdan Cabay, Nurtaşdan molla Ermek, Tülki Cabay ikisi haşır Ormanhan urğanın yurut başlıķı molla Ermek millet hizmetçi Qurān tuğralı birinçi bolup yine ‘ilm yolunda taleplenedür.

Ş040/01 Bu Ormonhan halk han şaylaÆızlar dep halkğa haber kıldı. Bir halkğa bir han yaşı başçı ādem kerekligin söyledi. Halk turdu de Ormandan başqa ılayıķlı ādem bolmağan sebebli Ormandın özün han dedı. Isıķ Köldin kün batar tarabında Qoçqardan kelgen çoÆ şunıÆ yanında Orte Toğoy degen yerde Orman han dep at koydu. ŞunıÆ birlen Ormanhan her türlü tedbir kılıp qaradı. Bir yerge olturup hanlık étüne zaman ılayıķsız boldu. Bu Isıķ Köl atrafı Aţbaşı, Narın, Hoçqar, Cumkal, Çüy, Şuşamır, Ketmendöbe, Almatı tağları Ādem yok boş yatqan bustan anda Kırgız, Qazaq qaķılğan oku şekildi. Bu kün bir yerde bolsa értke ikinci yerden körünge aralarna başqa halknı bir de kirgizmegen, kiçe kündüz atdın tüşmey bir birine düşman bolar yolun izlep, hıyallarına ne kelse anı kılıp araq, boza içip qorqaqların biçip birin biri cançıp yürge halk idi. Birine de bir hükm étüp caze bermayınçe, mal başına şarar keltürmeyinçe pobuze birlen qorqutub han bolup turdu. Hiç kimden uqmayınçe araq haram dedı. Özü içmedi hem til ala turğanğa de

Ş041/01aytdı içme ‘aķıl ketirar iken munday nesreni içip ‘aķılsız bolu yaşı imez der iken yine Ruslardan Orman handı körmekge kelgen ādemlerge körünmegen. Yaķın bolsa yarım istanse yā‘ni bēket yerden toktatıp andın uzatqanlar iken ketkende aytar iken bizni han dep kelalar hem han dep uqarlar biz bolsaq hanlık bir de işimiz yok. Egerde bukün kelip körse sırlarımıznı alıp ertege kelip kana alur der iken şunda körmezden Rusdı ma‘lumatlı dep bilür iken de halkdın bıparvalıķnan köçip yürer iken neçen tévlerge uruş asbapların de alıp han şekildi yürüm körşatıp dar olturguzup ādem öltürmekke dayarlanıp yāki bir halknı çabuğa anı talan kılığa dayarlanıp turğan bop. Her türlü ‘aql hiyle popuze körsetken sebepli Orman obus demek şol. Oğlı Ümetali Rus hākimlerine barıp aşnalıķ körsetip doslık étüp barıp idi. Omskay yāki Tomskay uluğu bolsa kerek barıp 300 şomga turarlıķ derecede çin alıp köp ‘izzet hürmet körüp qaytupdı. Yoluqğan uluğu bir şehir ornın şurağanda haşırķı Alamtı ornın bergen Ümetali

Ş042/01 Ormanğa kelip aytkanda Ormanhan aytupdı balam ‘aqlıÆ yok mazsıÆ atam bilür démeding yer bergeniÆ il bergeniÆ dépdı. İmdi ilni bergeni ikenimiz balalarını okutup Ruslerdin ‘amelin koşā bilse bolur depdi. Atam cindi bolğan mu bersem Qazāq yérin berdim dép çıkup ketipdi. Ormanhan öldü ornına Ümetali olturdı. Ademlerni yazıqsız öltüre başladı. Şol arada Almatığa Rusle tüşüp turdu. Anda Bişbekde Raĥmetullah dégen Hoĥan ĥanları tarabnan bir ĥākim kelip turğan idi. Bu Şartdın cābiri cānka batu sebebli Şolte urĥunan Baytik Baĥır Raĥmetullah başın kesip Almatıda Rus uluĥlarına ĥaber kılup Bişbekni Baytik Baĥır tapşurdı. Baytikni pomaşnik kılup Ümetalini sultān kıldı. Ol vaĥtde azraĥ ĥākim bolse sultān der idi. Andın başka at qoyalmağan Ümetali sultān boldu. Démek şol şol mertebe birlen turalmadı. Ümetali ornına Şabdan Baĥır ötdi. Şabdan Baĥır şol zamandan şul vaĥqçaçe Rusiyede birinçi ‘izzetli ādemdan boldu. Töbende beyān kılınur qayda bolsa ‘aql kerek ‘ilm kerek.

Ş043/01Şuandan ‘Ādil, Museke iki oĥul. ‘Ādil nihayetde baĥır ādem boldu. Baĥırılıĥdan faide körmedi āĥır ādemdan öldü. Musekeden Bayĥaşı, Qoykeldi. Bayĥaşıdan QabsalaÆ, Esenkul ĥaşır bir boluş başlıķı bolup Şuan ili atala. Narındın içinde Narın uçeskesine qaraşlı Berdiĥoce, Berdibek balaları da Şuan ilinde.

Timur Balaları

Timurdan ĥulike, Boĥaçı, Çerikçi, Nazar dört oĥlı. ĥulikeden ĥulikeoĥlı, Boĥaçiden oĥlı Boĥaç ataklısı Muşuralı Baĥıĥacı. Bu Baĥıĥacı Kırgızda birnçi dindar ādem. 60 yaşıda heman sabāķ oĥu. Muşuralı ake 70 yaşıda heman cılķı baķu küni tūni vesselam. Nazardan Nazaroĥlı, ataklısı Baymındaĥacı oĥlı Molla Canbolaĥ, Çerikçiden Burgulday, Canıbek aba, Camānqara, ‘Ādilbek, Dairbek, Qarabay, Manafbay, Kençetay, adan iki oĥul. Burguldaydan Burguldayoĥlı ataklısı Qasimbek dégen. Canıbekden Canıbekoĥlı Abılasan dégen ataklısı, Camānqaradan Camānqara oĥlı, Mamadanoĥlı, Qaramenddan Qaramendaoĥlı

Ş044/01 Bul uruĥdan Bayĥaşı evvelden curt āĥası bola keldi. Oĥlı ‘Oāman‘ali ĥaşırki curut başlıķ cigitlerden. Bekboĥadan Bekboĥaoĥlı, Qarabaydan Qazāq dégenlerimiz bar.

Abahildedden Şirboĥo, Narboĥa, Törekeldi, Şadıĥan, Beki, Qunduĥ, QapsalaÆ, Aşıl, Faşıl bular Botaközden, 2.nçi ĥatundan Şirimbek, Ibuke, 3.nçi Şuan dégen anamızdan Kıdıĥ merĥum yaĥĥuz törküni Yaraş bolğan üçün yaraş ana der idi. Barçesin Allah ma‘rifet kılınur. Şérbotadan Ş” rboĥaoĥlı, ĥaşır mal başka başka tuĥanlardan alde ataklısı, Eltoyoĥlı Muranali, Narboĥadan Narboĥaoĥlı. Narboĥa zamanında hemesinen ataklı idi. Törekeldi Ormandan soÆra Ormanhan ornına olturup curut başlıķ boldu. TörekeldiniÆ kılğan işleri körsetken baĥırılıĥları ādem balasınan tabular imez. Zamandaşları sözlese közlernen yaş keteler. ‘Acebden ‘acep kıızıĥdan kıızıĥ sözlep ‘aķılları keterler. İmdi Törekeldiden Şamĥan, Baĥırĥan, Örkünçi, Qarasay, Çutqara beş oĥul. Şamĥandan Molla Qılıç, Aĥun, Baĥırĥandan Muratalı, Esen, ‘Alıbay. Örkünçiden

Ş045/01 Otambay, ĥudaybergen. ĥudaybergen bu dünyanıÆ davrin yaĥĥuz şürdü dese bolur. Türli oyun temaşah, taplur. Egerde ma‘rifetli ĥāĥdan bolsa idi ikinçi Edison bolur idi. Ne öküniç çımçıkĥa çımçık aldıriş. Argen davış başka bir nerse çıkarıp āĥan köçürmek yine beyānlap yazularlıķ imez. 14 kıl birlen taĥta üstünen grimofon davışına yaĥın kü obonların çıkarğan bolsa öznen başka ādem bilürlik imez. Şol bilimlik boşka ketdi soÆĥa bir eāer bolup qalmadı. Qarasaydan Surançi ataklı yigitlerden Çutqaradan Ya‘ķup ĥacı, Abırĥaşır bular hem yurut başlıķı. Abırdan Molla Narınķul Medrese-i ‘Āliyenı tamam étđi. Şehir Ufadan 1914.nçi yılda 15.nçi afrilde Molla Niyaz Yaķupoĥlı, Şadıĥandan Bektanĥacıbek, Bektanĥacıdan Toktosun, ‘Aliaşĥar, ĥaşır Timur balalarınıÆ başlıķa bek vā‘deli künden kü devlet abroyları artımaĥda. Qunduĥdan Sultān, Meded iki oĥul, Sultāndan Qadırkul. Mededden İmanalı ata babalarınıÆ atāĥın köterip nāmuslerin cibermay turğan yigitlerdür. Şirimbekden Bayĥaş, Toķo, Yaķupbay üç oĥul. Bayĥaşdan Balbaķ,

Ş046/01 Toķodan ĥudaybergen, Yaķupbaydan Cumanalı, Ibukeden Kanat, Qasım faydalı Kanat hem Timur urĥunuÆ ataklı ādemlerinen dénge yardemçi idi. Oĥlı molla İşĥāķ Medrese-i ‘Āliyenı bütürüp şehir Ufadan 1914.nçi 21.nçi afrilde qaytdı.

Kıdıĥdan molla æabit, Baki, Sali.Carķımbay ĥacı bu Timur urĥu imez. Sayāķ, Şarbaĥışdın evladının tanutğan toĥru yolĥa şalğan iyman İslam üyretip ‘ilim yolun körsetken. Mundın evvel Kırgız şunday bir camanda idi ki ĥaram nerse yok idi. Özü ölgen maldın etin cemek, zina kılmaĥ, oĥru kılmaĥ, cılangāç yürmek şekildi. Bu zatdın naşıĥat boyunçe ĥāĥ ayırıp berdi. Ĥelal ĥaram dégen ‘ilim dégen nerse az az surap ĥāĥ yolĥa kire başladı. Ol vaĥtde ‘ilm tamam bolur idi. Ĥoca ĥafız Çahar kitapdın kıraĥtların oĥu birlen namaz oĥulur idi. İyman, İslam, Allahnı dalil birlen tanu yok idi. Bu zat şol dāvet birlen Muhammedalı damlanı aldırdı. Bul vaĥtde tamam şeri‘āt yolu bilinip ‘ilim oĥu şol qadar alĥa ketdi. Dalada qoyçu cılķıçılar da sabāķ oĥuy turğan boldu. Anda ‘ilm

Ş047/01muĥtaşardan tamam bolur boldu. Andın soÆra Qurān oĥu krat ‘ilimleri açıldı. Çuvar aķaçılıķ Yamliĥe qārını Şabdan Baĥır alıp miÆ somĥa ĥatun alıp berip bir néçe yıl tutdı. Krat şol qadar alĥa ketdi ki bir ĥarfde néçe ĥükim bar néçük şıfatı bolur deseÆiz qartnan yaşlarineçe cevap birerlik boldu. Şol aĥvāl başlanun 10 yıl bolmadı şol ĥaşırda 1901-1902.nçi yıllarda Troski şehrinen Tokmaķ şehrimizĥa Zakır qārı ve Vahabof cenapları keldi. Bul vaĥtde şol qadir artıldı. Şakirdlerdin köpliklen

Toqmaqda turğan Çavakof dégen uluğlarımız Kırğız balasın şehirden oqumazğa emir étüp qıa başladı. Şabdan batırdın suranu ustazımız Zakir damlanıÆ hayret sayesinde taralmadı. Yıldan yıl artılmaqda bolup bu âdemdin nahiv, şarf ‘ilim oqula başlandı. Kırat ikinci türli artıldı. Kırğız balasınan da qarılar çıka başladı. Tarih, coğrafya ‘ilmi, hesap, usul-ı cedide oqu demek bu zatdan başlanıp balalarga azraq cân kirdi. Andın damlanıÆ emir ma‘ruf boyunca bu künlerde balalarımız her ülken şehirlerge qatuşıp tarih yaza turğanlar çıkup

Ş048/01 Ufa barıp Medrese-i ‘Aliyeni bitirip kayta tuğtın boldu. Hem şehirlerden vaşife berip mu‘allim çakıra turğanlar boldu. Evvelkı zamanda, yā‘ni mundın 20 yıl burun bala oqutğan molla, malay, hizmetçi hükminde idi. Davra talaşıp uruş çıkar idi. Andın evvel davra maldı aludan qorqar idi. 50 yıldın ar yakında kofye tilhaq ornına bir çibıknı ortadan kezer idi. Andın soÆ da‘vālar bükten bolur idi. Rÿze tutar idi, namaz oqulmaz idi. Arasında namaz oquğanı bolur idi. Anı molla der idi. Ağız açarda kündin batu birlen işi yok bir âdemdin azan aytuna qarap turar idi. Azan aytsa az bolsa on çakırım yerde âdem at birlen kelip qaray turğan âdem atın ayamazdan çavıp cétip ağız açar idi. Haber berür‘ü. Namazğa tüşmek üçün kelür idi. Lekin ayta turğan nersesi yok élli yılda kıyamet bolur dép, imam Mehdi çıkar dép, ne nerse togru kelse anı aytıp keter idi. Namaz cenazede oquçı idi. Lekin urük‘ü secde kılar imiş. Şunda bir âdem cenaze oquğanda ikinci bir âdem aytupdı men cenaze namazın oquhanların körgenim bar. Sizçilep yığılıp oquğanı yok idi dégende cevap

Ş049/01beripdi. Ol evvelkı namaz bu namaz Hıdayarhandan soÆera çıkdı. urük‘ü secde birlen oqulmaq boldu dégende yeÆüp ketken bilgen âdemdi imdi şunday zamanlardın ahvallerin şol hālğa keltürgen ola. Molla Yarkımbay andın soÆera Muhammedali Kırğız urğunan andın soÆera Yamlihe qarı andın soÆera çar tarapdan yol açkan Muhammedzakir ‘Abdulkeşafoghı, Vahabof cenapları din ağası ma‘rifet beğası Şarbağış, Şolte, Buğu, Sayağdın ustadı boladur. Erteli keç du‘Ada bolup köÆülden

Ş050/01çıkarmaz tiyüş. Müslüman âdemlerdin kardeşlerine. Kıdık merhumdan 2.ñçi Çoboy 3.ñçi molla ‘Oāman‘āli uşbu tarihni yazcı. Şol resimli Kırğız kıyafetli başda tébetey andın Süleymankul Bozyigit ‘Aşamiddin, ‘Abdivali yeti oğul Allah barçemizğa uluğ davlet berip togru yolğa şalsun başda bolğan gam kaykularımızni yok kılıp iki dünya abror bahtı davletlerin bersün āmin rabil‘ālemin.

Davlat Balaları

Davlatdan Karamurat, Nadir, Bekbay, ‘Ali dört oğul. Karamuratdan Niyazoghı, Nadirbekdan Müslüman, Şıdıq iki oğul. Müslümandan Şıdíd, Abuke, Kuat üç oğul. Şıdıddan Şıdıdoghı, Abukeden Abukeoghı, Kuatdan Kuatoghı şol Kuatdan Berdibek andın ‘Adil hacı, anan Abılay hacı, Aşrankul, ‘Aliden Akulak oğul ataqlısı Seyid hacı, Baydan Halkul, Halkuldan Köbeken hacı Koçkarda Karağav bazarın şaldırğan. Bu zat din milletimiz üçün gerekli ‘adaletli açık sözlü Nadirbek ilin bilgen şekildi. Karağav

Ş051/01kalasın Esenkul Timur tuhanlarga da qadiri artık bir zatdur.

Tınay balaları

Şarseyidden Tülkü, Tülküden Tınay, Tınaydan Atake, Şatıpaldı, Şurgur oğul. Atakeden Şoltanoy, Abılay, Bayşükür, Yaış, Karabek, Taşdambek, Şartay yeti oğul. Şoltanoydan Hıdaymende, Taylak, Kulatay, Cambay, Canşarı, Kulsarı altı ul ataladur. Hıdaymendeden Han, Şaah, Şofubek, Taylakdan Babağan, Babahandan Turdubay, Usuy, Kulataydan Çöke, Cambaydan Davlet. Cansarıdan Kuluke, Kulsarıdan Ormanoğlu Kalbek, Abılaydan Bekalioğlu bul uruğdan molla Seyidğası Çingkişdan Hıdayar Balqıbek, Mirzabay, andın Kulmet, Molla Qasım. Hıdayardan Şavrambay. Şavrambay zamanında Toqmaq şehriÆ mamoşnik manşapna oturup cürüp atası bola keldi. Andın oğul Dür. Haşırda atası Şavrambaydın ornına oturup bir boluş ildi yalğuz biylegen şekildi. Başka boluşlardın curut bilegen âdemlerinde

Ş052/01‘izzet kılmakda din milletimizge Şabdan soÆera hizmet kılgan medrese şaldırıp müderris aldırıp balalar oqutğan yā‘ni oquğan şakirdleri usul, tuzih, talhış oquğan yalğuz Orta Asyah Kırğıznandır. MedresesiniÆ mollası bola. Dür ismi Şerif Necmeddin damla Buğara-i Şerifden hatim kılıp müderrislik şehadetnāme alğan medresesi hükümet tarabdan şalınıp bahası 15 miÆ şomğa tüşken medresege bir tarabnan Rusçe de oqutup faydelenip turğan yalğuzdur. Şartaydan Cantili, Baytili, Hacıbay, Kalça dört oğul. Cantiliden Serkebay, Baytiliden Şake, Şakeden molla ‘Ömrāli, Milteris. Hacıbaydan Erkimbay, Oğambay, Oğambaydan Molla ‘Ömr din ustazı millet hizmetçisi bir zātudur.

Karabekden Cantay, Teltay, Moltoy, Marqozu dört oğul. Teltaydan Şaralday, anıÆ oğul Dalbay. Dalbaydan Sultan. Haşır Sultan zamanlarımızniÆ ‘izzetli âdemlerin bolup Atake ilniÆ başlıkı Kiçi Kemin yerlemekte. Moltoydan Moltoyoğlu. Bularni beyān etip bera turğan âdemlerge yolukmadık. Şol sebebli qaldı. Marqozu balaların tanuğan birlen hem gafil qaldık. Oyfulat dégen ataqlısı bolur.

Ş053/01 Cantaydan Murşalı, Çıbay, İskender, Mamuthacı, Şabdan batır, İymanali, Tolehacı, İsabek, İshaq toquz oğul. Mursalıdan Alaquş, Çinibaydan Çinibayoghı, İskenderden Nuraldin, İyman‘ali.

Ş054/01 Kemalidin, Amanidin beş oğul her birleri her bir türde kesp kıldırmaq balçilek, şavot mal bakdurmaq şekildi kespleri bolğan. Hem biri boluş biri kandidat, biri Şabdan ornına oturğan, biri curt

başlıķı şekildi. Her biri her bir orunda. Şabdan baķır balalıķnan tartıp 73 yaşında dünyahdan ötüpdı. Bul arada başına bir türlü yamānlık kelip cevapġa kriptar bolmaġan hem dünyah toġrulu künde kańçe ādemlerġa tōküp berip turur idi. Şunçelık mertebesi aşıp turar idi. Berü ‘ömrinçe bir de kemüp toķtap kalmadı. Baķır kay orunda bolsa da fiyeler şoyulup şamevar kaynap turdu. Şabdan baķır kelür diye aldunan ādem karşı çıkar idi. Biri muħtac biri baķırnı körüġe ‘Aşık, biri üyine ķonduruġa ķumar, biri malın berüġe, biri mal alurġa, biri sözün uķuġa yetinçisi ne ikenin bilmezden baķırdın alduna barıp ķalġanın ķana bilüp ķalır idi. El hāşıl şolay bolup baķır üyünde bolsa da şehrde bolsa da, seferde bolsa da hāķlar şol kadar baķırdın aldı artın çırmay toplesip birine biri yol bermay yürüşdi.

Ş055/01şol aħval birlen ‘ömr ötdi. ÖzniÆ ġazalında aytġançe künige neçe miÆ şom kolına kelse bir de ķolda on tiyin kalmazdan şol hāķġa taratıp berip turar idi. Hem şunçelık köp mal künüġe toķtamazdan kelip turar idi, ketip de turar idi. Kańçe ādem mal aluġa kelse şunçelık ādem malın berüġe hāşır bolup turar idi. AnıÆ üçün bukün bir aķ berse ertege iki üç aķ alur idi. Baķır hacıġa bir tiyin birlen miÆ şomdin ķadiri bir idi. Şunçe mertebeli bolsa da yaħşı ‘ādetleri şul idi. Tekebirlikdin boġu da yok yā‘ni eāeri yok idi. Aķdın arķımaķ yorġası birlen fiyeniÆ faytalı ikisi ķadri birdey. Aķ minip kele yatķanda aldunan bir muħtac ādem yāki bir divāne çıķsa toķtamazdan aķdan tüşüp berip ol ādemdin muħtaclıkın çıķarıp andın yolġa tüşer idi. Mingen aķı arķımaķ bolsun baytal bolsun ķaramazdan berar idi. Alduna ne kelse miner idi. Saltanat şavletli cürünü süymez idi. Aldune divāne cindi kelse de sözleşip oturur idi. Yamān yaħşı dēp oylamaz idi. Urashotlar şul kadar idi bukün eşik aldune bir top mal kelse ertege

Ş056/01üy artınan süyeklerin körer idiñiz. Üyde at da kalmānının körer idiñiz. Bul rashot bul alış berişke ‘aķlarıñız ketedür. Heme körġen bizlerge bir de yalġan imezdür. Hem bikārdan bikār bir ādemdin kılmaġan işin ‘azaplanıp yazmaķ bizge hem yigitlik ādemgerçilik imezdür. Bizdin Kırġızdın bir ‘ādetleri bar baħıl ādemdi şunçelık düşman köredi ki bir de ġunah kılmaza da öltürü, yok kılı āħiri ķoldan kelmese tildevge ‘aşıķ bolalar. Cavmert ādemdi şunçe ‘aşıķ köredi ki mal imez cānın ķurban kılıġa dayar dērlık. Baķır hacı bolcalsız cavmert bolġanı üçün bizdin Kırġız üç künlik yerdeki bāķırdın hālinen haber alıp şaşlıp kelip yolķup ketip mal bolsa ayanmazdan berip alıp turar idi. Baķırdan alun baķtı meritebe körüp baķırġa birün şarif derece körüp ķuanur idi. Bir neçeni berüġe dayarlanıp intık bolup bir neçe du‘ā kılıp muħtaclıkın aytıp şarlanıp turup her birleri maķşudlarına yetip şadlanıp kaytur idi. Bul davişni uķup Andıçandan eşen, Namangandan hoce, Buħardan molla şakird, İrandan kızılbaş, Mekkedden şeyh, Medineden

Ş057/01seyid, Kaşķardan divāne her şehirdan ķur kalmay biri ketse biri kelip turġan. Barına bir tarapdan berip turġan. Şol şekildi baķır hacı 73 yaşıñ ötkerdi.

Hükümet tarabı yaş vaķtinde Hoħan hanlarına ķaramaķda iken her vaķt hānķa selamġa barganda ‘izzet hürmet etüp köp en‘āmlar körsetip neçen ķabatlap ķımķap kiykisip çinler berüçi iken yıldan yıl mertebesi artılıp hānķa yine yolukmaķ bolup ketdi. Munda Kırġızlar Şartdın uluġlarınıÆ yamān hıyal yamān işlerine çıdamazdan Rusye hākimlerine ādem cibarıp haber alıp ‘adillikın uķup munda ķaravna maşlaħat kılıp ķaldı. Bāķırdın kelün kütıdiaz vaķtdi hiç nerseden haber yok hānķa yolķup baķır kayta keldi. Yolda Bişbek şehrinde Şart uluġu bar idi. Anda kirip körġen bilgenlerin beyān kıldı. Bāķırġa işanmadı. Helal ādem dēp oylamadı. Suramazdan hāķıķatlamazdan bāķırġa yamān niyetler körsete başladı. ‘Aķıl tedbir birlen kolķa tüşmedi yolġa çıķdı. Üyge keldi şol arada yamānlık başına cetip Bişbek uluġu Rahmetullah dēġen Baytik baķırdın kolnan öldi. İmdi aytamasam bolmadı. Şart uluġlarınıÆ

Ş058/01yamānlıkın zulumlıkın tunduķ koy dēp malımızdan zekāvet alur idi. Mal sanāġanda aķ baķġan ādemler çıķıp sanar idi. 50 koy sanasa da bir çini çay kolunda turar idi. Kōķşeliden ötüķü bar taķası bar yarım virşik.Şol ötüķ birlen salġan körfe yasdıķnı bulġaġan ar cērge barıp ķonsa şulu bala birlen hātunġa asılġan hem ādemde zekāvet bar şulu kız beresizler dēġen şundaylerdin neçenin oġırlap barıp öltürġen. Āħir bolmaġan şoÆra RahmetullahnıÆ başın kezip Şartlarını talap Şar hoca dēġendi çapmaķ şoldur. İmdi şol hāl birlen Rusye kol alduna kirdik oķ atmay kılıç çapmay ‘adaetlik sayasinde ‘ömr ötkermek üçün inşā‘allah faydasın kördik. Nādan idik ‘ālim bolduk. Busuķ idik tüşük bolduk, kōçmen idik oturuk bolduk. Biraķ beş altı cıldın içinde biz üçün padşah tarabnan bir merħamet bolġan idi. Nādanlıkdın dumanı bir tarabımızdan bazsa, ikinci tarapdın yaħşı yerlerimizni mucuķlarġa alıp olturġusup bizdin kışlaķ bolamız dēġenimizge yerdin yamānın körşatıp, yāki bergin ‘arşuların kabul etmey bir bahāne tavıp yāki keç yedkirip şol sebebli hāllarımız

Ş059/01bek hālsiz bir hālde ķaldı. Yer şunan ayrılıp şol şekildi hāller üstümüzge keldi. Şol şekildi merħametden ķur ķalumız nādanlıkdan başķa yamānlık yok muratdan kalmayık. Şol sebebli Rusye kol aldına kirdik. Evvelķi cavkerlikke üyrenġen hāķımız birbirine yamānlık kılıp bolsa evvelķiçe kılıp baş bermay turdılar. AnıÆ üçün Bişbek uyaşnan vayskavay iştarsine Şabdan baķır hacı Cantay oġlın Baytik baķır Kınayoġlı, Cangķaraç Aşħocaoġlı, Noġoybay Davletbaķoġulların hāķ arasınan yardım üçün her birlerine orun berip hāķnı şularnıÆ yardımları birlen yaħşı retke şaldı. Şabdan baķır Aķbaşı, Narın, Andıçan yaķın tınçlandırdı. Ol tarap Hıtay birlen çetdaşdur. Andın Hoħanķa ‘asker barganda köp yardemler körsatdı. Kayda bolsa uruşmazdan intımaķ boluların yolun tapdı. Şol sebebli köp uruş

bolmazdan Andican qaray başdadı Şol şekildi bipervâlikdan günah kılıp uluğlar qolna tüşken Qazaq KırğızlarınıÆ da köbün ‘azapdan kütqardı. Butna kişen tüşüp şotğa ketken âdemdan aytuğa qarağanda 73âdemdi hâkimlerden

Ş060/01surap alıp kütqarıpdı. Kırğızdın yâ’ni Orte AsyanıÆ Rusye qol aldına kirüne 1867.nçi yıl bolup bu cılğa 48 yıl boladur. Kalpakofsky dégen candiral idi qaratqan. İmdi bu zamanda bâtır hacı 73 yaşqa kelip şunday saltanatlı ‘ömrinçe arımay talımay her işlerni bitrü yaraşduru kelişdirü birlen meşkul idi. Batırnı körgen kişi ayrılığuzı kelmavçı idi. AnıÆ üçün Kırğızlardıñ kiçkine işlernan başlap zor işlerneçe bitrip turuçı idi. Kırğızlardıñ üstünde turğan âmir buyırıkçısı idi. Bek yavaş kanah âdem idi. Egerde ğayratlansa ğayratı arslan şekildi alduna âdem baralmaz idi. Söz iliktirik şekildi âdemni tartıp turar idi. Söz yağımdı bu zâtdın ‘âdetlernan idi. Cay bolsun kış bolsun tañ yiltur birlen turup érte namazın oqumaq andın soÆra qarlı tav şekildi aqbaq üydin içine körfe tüşek yayğan kilem üstüne barıp olturuş birlen iki âdem iki kulaqınan köterip şamevar keliş birlen asselam‘aleykum dép ‘Arap, ‘Acem, eşen, mollalar kelip qalur idi. Andın soÆra asselam‘aleykum dép

Ş061/01top top üyür üyür bolup bir artınan biri tinmay keçke çaklı Kırğızlar Qazaqlar, Şartlar kelir idi. ‘Arş hâllerin aytıp biri kız qaçırğan, biri hatun, biri mal oğurlatğan, biri qolğa tüşken, biri kişi öltürgen, biri qun almaq üçün, biri muhtaçlıqdan, biri muhtacsız yahşı aţ alu külik yorgo şekildi her biriniÆ işin bitirip muhtaçlarınıÆ maqsudların berip turar idi. El haşıl ol zâţ oqu yazu bilmeze de Kırğızdın ‘âdetleri bu zâtdın kökrekinde naqışlanıp bektilgen idi. ŞunıÆ üçün arımay talımay 73 yaşın şol şekildi hizmet birlen ötkerdi. Olturğan yeri Tokmoq şehriÆ kün çıkış Almatı şehriÆ kün batış Tıyanşan tağlarınıÆ tahtısı demek yalğan bolmaz. Evvelkı zamandaki Türk hanlarınıÆ âdemnan birav tirilse aytar idi. Burunğı köçüp yürgen Türk hanlarınıÆ saltanat üçün yaylağan caylavlarınıÆ biri dép aytur idi. Kün cürüş yakın karaÆiz kün çıkışdan kün batışqa şosulıp başı bulutdan yuğarı çıkqan şor tav ortesinan çulğap ketken qarağay başı aqbaq kara andın töbenden tartıp

Ş062/01kün çıkışdan kün batışğa bütün dalasına çaklı kök yaşıl çöp kün çıkışda kün batışda şol şekildi, şimal tarapda tav bozraq bolup iki yerden yol kele biri Tokmaqdan arabe yolu, ikinçisi Kiçi Keminden kelgen yol. Tört tarabı tav birlen bektilgen ortası tüs dala çünki Kemin şu yarıp ötken ana batır hacıñıñ 10 miñ şom şarp kılıp şalğan zor mescidniñ üstine çık azan ayte turğan buranağa oltur, al qolğa dürbüni, borkimni yaz, közni aç karaÆiz qarağay arasına biri çıkıp biri tüşüp turğan taş başındağı kiyük, elik aÆlar andan töben naşlanıp otlap turğan Kırğız malları, ana şol tavlardan şaldırıp tüşüp turğan şular anıñ yanında üç yüz dört yüzlep yatqan balçelekler. Ana şimalğa karaÆiz töbenden köçüp kelgen mucuklar hünersiz Kırğızlarını hizmetçi aytar. Erteki küni andın beri karaÆiz kümüş kebek yaltırap yatqan ÇoÆ Kemin şu Andın beri yakında çoÆ saz biri uçup biri qonıp yatqan ördek birlen ğaz yanında aqbaq qarlı tavniÆ uçu şekildi kızıl yaşıl tazme bav birlen baylağan şor üyler batırđın balalarınıñ üyleri. Anda cay künlerinde

Ş063/01olturarlar. Tüş éndi namaz vaqti bugün cum‘a 28 mart bugünkü kün nihâyetde rahat çöplerni karaÆiz padişah tacısınıÆ güli şekildi. KaraÆiz koyçular, fiyâde cılcıçı kıyada çarvalar tuğan balaların körgende niçke davış birlen hüngrap kişnep turğan bilze bilmeze de ırlap turğan bulbul kuşlar şayrap turğan barçe yanvarlar cırğap turğan. Bu kün batır hacı biraz oru bolğan idi. Yahşı bolğandır qatu oru imez köründi. Al Qadırbay şofı azan aytuğa çıkdı. KaraÆiz tişi uzun boyu kışqa davış 5 çakırım yerge bara. Hıtaş urğunan atası Şufatay Şadıqoğlu, anıñ atası Borbuldoy Hıdaykuloğlu, anıÆ atası Baybaraq batır Andaşoğlu anıÆ atası Atantay Hıtaş urğunan yeti atasınaçe bilemin. Tüş namazğa şol vaqtda balaların çakırıp naşihatlerin aytıp, bar namazğa dép, çakırıp taharat alıp üy mescidke yakın tikdirgen idi. İmamdin davış işterlik etip mamık beldik üstünde yatıp şay curğandan baş köterip namaz vaqtdi boldi mi dép surap idi. Qadırbay azan aytdı. Halk namazğa kirdi bâtır hacı da namazın oquy başladı. İmam hutbe

Ş064/01oquy başladı. Batır hacı imam(...) dégen vaqtda dâr-ı fenâdın dâr-ı beğâğa köçdi. Üyden tinçlik ketdi. Hatun balalarınıñ ingirano şızlanu muÆelenuleri işitilip namaznı tez oqup çıkđılar. Batırđın qaytmaz seferğa ketkenin kördi bildi. Pavrım, öbögüm, cölegüm, medârim, kuatım, atam dégen davışlerni asmanğa çıkardı. Şol kündin içinde bütün Semireçin obluşınıñ qalada, daladağılar bolsun tamam eşitdi. Qartınan yaş balağa çaklı batırđın ölü haberin sözleşdi. Bu haber Almatıda gübörnadirğa da eşitildi. Gübörnadir cenâpları Bişbek uyezne emir étdi. Cenâze merasimine haşır bolurğa Tokmaq Pristof cenâpları merhumdın meytin kezek kezek şaldatlarğa baqdırıp hizmetler étdi. Qabrine kirgizgende köp naşihatler sözlep asmanğa mıtlıklar atdı. İmdi batırğa kelgen âdemler 32 boluşdan keldi. Orte hesap birlen 15 miÆ çemede bolup kelgen âdemlerğa 300 cılcı, 15 tülkü içik başlık, 100 çapan, dasdarhan berdi. Bâtır balaları davrası üçün 1700 şom, éger toqum kümüşlegen toquz aţ üç par aţ cikgen bir bav yerge

Ş065/01araba koyđılar. Kör qazğanğa 100 şom, kör şadavası 80 şomına Qurân hatim üçün 330 şom, hatunlarğa 1000 şom çıkım étip hizmet kığılar. Bu zâtdin faydası tiründe bolğan şekildi ölgende hem köp de faydeler boldu. Aşın bergende hem bütün Şarbağış balası dégenler malların ayamay şarp kılıp

miÆ toġuz yüz üy tigip, on kün çemede temaşah kıldırıp, at çavıp, er zayışdırıp, türlü oyunlar kıldılar.
Kalganı şol ġazalınan bilinedür vesselam.

Ş066/01Şabdan bātır ġazalı

Aġuzbillah bismillah; Lā havle va lā kuvvete; Şihınemin bir Allah
Şu dünya yalġanda; TaÆla mahşer bolġanda; KüniÆ birlen tüniÆde
Tirüm birlen ölgende; Şaġ selāmet yürgende; KeÆlik birlen tarlıkda
Keyiş birlen şatlıkda; Meded bergin bir Allah; Bu dünya yalġanda
Kadir mevlan ġudayım; ÖzüÆ meded bermeseñ; Badişahi yā Kerim
Hālsiz bende ġaripmin; Milletge ġidmet bolar dēp; Tāriġ kitap yazıp mēn
Kadir mevlan ġudayım; ÖzüÆden meded suraymin; Ata ana ustazım
Zamadaşım muÆdaşım; Milletdaşım dindaşım; Sabaġdaşım kardaşım
ġatun bala sırdaşım; Kadir mevlan ġudayım; Şatlık etsün barçesin
Yamānlıġdan saklasun; Her birimizge baġ bersin; Başka belā kemlesin
Bu dünyah yalġanda; Bende süymez tarlıkđı; Kaytıp ādem süymesin
Baylık birlen şatlıkđı; Kaydan süysün bendesi; Başka kelgen ġarlıkın
Süymez bende ölümdi; Bu acaldan ġutulıp; Kalgan bende kördüÆ mi
Sayran kılġan ġan batır; Güli soldı kök yaşıl; Kōr azandı ġan bātır
Bātır ketdi yalġandan; ġutuluga sebep yok; Acal taġdir kelgende
Bātır Şabdan ġābdan; Artık ādem kim bolġan; Yürgen yeri toy bolġan
Her biri işi oÆ bolġan; Kayda bolsa kādirdan; Alġan çini altundan
Kırġızdan munday bolmaġan; Mertlıkında çegi yok; Artık idi bul cānda
Acal taġdir kelgen şoÆ; Batır ketdi yalġandın; ġutuluga sebep yok
Acalı ölüm kelgendin; Kimge ofa kılçu idi; Bu yalġançı dünje
Nēçen nēçen beyġamber; Mürsal kelgen dünyah; Otuz üç miÆ şaġaba
Dört cār ketken dünya; Yeryüzünde cānvar; Ketip yatar künige
Taġtı olturup ġan bolġan; Şahlar ketken dünya; Nēçe nēçe Aflatun
Hākim ketken dünyah; Nēçe n” çē ġatamġay; Saġı ketken dünyah
ġalkġa ġayrı köp tigen; Baylar ketken dünya; Bende fayde kılmaġan
Baġıl ketken dünya; Yaltraġan kök yaşıl; Kōrüm ketken dünya
Ş067/01Yalġı Kırġız tuġandın; Başlıkı ketdi bu künde; kızıl yaşıl şarala
Güli şoldı bu künde; Künde cıyun ġurulġan; Batır köçdü bu künde
Batır öldü dēgende; Kırġız tuġan ġam cēgen; ġarip birlen faġırġa
Atasıday kōrūngen; Divāneġa at bergen; Şadaġanı köp bergen
ġur kalmadı hua dēgen; İşan bolsa kol bergen; ġoce kelse üyüne
Toġuzdan toġuz at bergen; Anı uġu ar yaġdan; Kırım dēsek İrandan
Kırġız imez Çarlıkdan; Andican, ġoġan, Taşkentden; Kaşkar, ġafal, Çilekcin
Buġar turmaġ Hindistan; Kün çıkışda ġulcadan; Kele berdi her yerden
Biz eşitip bilgenden; Kün batış Mekkedden; Anı uġup İrandan
Kelmegen ādem kılmaġan; ġoce bolup Şart keldi; Kim bolasız dēmedi
ġesabı yok bergeni; Ala berdi kelgeni; Birüden başka bilmedi
Batır Şabdan ġacımız; Şunday yavmert cān idi; Andicandan bek keldi
Kelgen bekge üy berdi; Alduna minav at berdi; Sizdey ādem bolmadı
Aġun kelse at aldı; Hākim bolse aġçe aldı; Tōreler kaydan ġur kaldı
Kırġızdan bolġan manaflar; Kūlik birlen corġa aldı; Albaġan ādem kalmadı
Kırġız birlen Kazaġdan; Yetim bir gedāydan; Biri almay kalmadı
Kazaġ birlen Kırġızdan; Başna ‘azap iş bolġan; Şarın aytıp şarladı
Mēn yaġşimin dēgenler; İl başlıkı bolġanlar; Bařka tūřken şotnan
ġutġardı ‘azap torunan; Şunday idi er Şabdan; Padişahdan çin alġan
Başçı bolġan uruşda; Andicandı ġaratġan; Andın arı Alayġa
Marġılan min ġocentġa; Namangan min ġoġanġa; ‘Askeri bargan şularġa
Şunday kılġan ġizmeti; Şol şehirdi ġaratdı; Anda ġoġan zamanı
BardaÆke yok kolunda; Bizton anda bolmadı; ġulaġına taş baylap
Mıltık alġan ‘askeri; Orusdın şunday zamanı; Andicandı ġamadı
Uruşuga bek keldi; Nēçe türküm Şart keldi; Şġhidimiz ölseġ dēp idi
Naşihatını almadı; Uruşme dēse bolmadı; Adamdın tilin almadı
Nēçe ġabat ġurçedi; ġayretine turmadı; ‘ġlimbek baldarı
Ş068/01Aşa kaçdı Alaydı; Taşdap ketdi ġarabay; ġatun bala maldardı
Anda öldü barġanı; ġayta keldi kalganı; Şartda ġayrat bolmadı
ġana ġayrat bolġanı; Nēçe yılı ġan boldu; Bir ġayratġa kelmedi
Kolġa kirgen ġalkına; Bir de fayde kılmadı; Tā‘lim berip ġünerden

Hünerden haber bolmadı; Şol sebebden oÆbadi; Karşılaşıp turmadı
 Karşı tursa suladı; Kaçudan başka bolmadı; Nādanlıkda haşır da
 Zamandın hālin bilmedi; Körüngendi tergedi; Kāfir iken bu dedi
 Başında yok sellesi; Uzun çaban kiymedi; Közün yerge süzmedi
 ‘Aşa alıp koluna; Mazar kıldırıp yürmedi; Uşul-i cedit oğuğan
 Kāfir işi bu dedi; ‘İlim bilmez nādanı; Mazak kıldı bizlerni
 Hoğan, Taşken mollası; Mektep açtı bilgeni; ğaşı reyis bolğanı
 Haram dégen bizlerde; Bilimi yok oğanı; Şular halkdı buzğanı
 Andicanda Hoğanda; ‘Ālimbek birlen Qurbanan; Alar da ötdi yalğandan
 Hoğanka barıp han bolğan; ‘Ālimbek datka zor bolğan; Er ölgen soÆ Qurbanan
 Hoğandın barıp hanınan; Datkalık yol alğan; Hatun da bolsa Qurbanan
 Bahtılı boldu ādemdan; Datkalıktan tüşürmey; ‘İzzet kılğan er Şabdan
 Körsetken fayda ar yaqdan; Bolmadı fayde baldardan; Yene hākimlerden çin alğan
 Ar bir bergen cevapka; Suragan hākim kuangan; ‘Akıllı bolğan Qurbanan
 Qoşulamiz tuhan bop; Adigine, Tağaydan; Öz atası han Cantay
 Atemeden taralğan; Cantay birlen Ormanhan; Özkin idi ol zaman
 Tökeldi bātırdan; Kazak birlen Kırgızdan; ÇoÆleri yok bulardın
 Uşunda çıqtdı er Şabdan; Hıtay birlen Qalmaqdı; Néçen néçe köp çapdı

- 1) Kemaliddin Ğaşı Hoğanda 11 miÆ şomğa medrese saldırgan uşul-i cedit mollaların alıp barıp qoyğan bartal kırtelevler bar mu‘ellim Muhammed Andican Taşken hem bar.

Ş069/01Kırk cigitdi erçitip; Kılup yürdi şavletdi
 Kazak Kırgız ol çaqda; Busuklık köp kıldı
 Bātır Şadan oşanda; ‘Adāletli cān idi
 Öltürme ādem der idi; Dalay dalay ādemdi
 Ölümden şunda kutgazdı; Anda hakim Hoğandan
 Altun kımkap çin alğan; Bala kezden bātırdın
 Mertebesi artılğan; Bolmadı düşman aşılgan
 Azılığa ayla yok; Mertebesi artılğan
 Kayda barsa kādirdan; Ādemğa ğaştık kılmağan
 Özüm uluğ demegen; Tekeberlik kılmağan
 Boy körşatıp ādemğa; Mén ülkenmin demegen
 Müçezin kör bātırdın; Bıtarahar yürmege
 Namaz oqu selle min; Mescid barur azan min
 Şunday bolğan zamanda; Haşır ādem bar miken
 İzlep yürse taplur; Dünya yüzü keÆ iken
 Hiç tapulmaz Kırgızdan; Köp kıldırıp köp kördim
 İki künlik davletge; Ezi ketken köp iken
 Araş içip maz bolup; Haram işde yür iken
 Ne kılurın bilalmay; Min ‘akıllı dēr iken
Ş070/01Sözdin cayın bilalmay; Söz aytemin dēr iken
 Davleti ketken kününde; ‘Akıl ezin cıyalbay
 Ne kılurın bilmegen; Bātır hacı Şabdanday
 Haşır ādem kem kelgen; Biz eşitip bilgenden
 Kādir mevlan işine; Sebep yok dünyah
 Bu yalğançı dünyah; Cān bolğandı calmağan
 Ofası yok dünyah; Acal taqdir kelgen soÆ
 Bātır ketdi bu künde; Barsa kelmez üyüne
 Yalpi Kırgız tuhandın; Tuygumı uçdu bu künde
 Yanıp turğan şam bolıp; Çırağı öçdi bu künde
 Muhtaclar muÆ aytıp; Alıp turçu kününde
 Taba almadı bu künde; Fakir miskin suraşıp
 Kaçan kelse yol açık; Karap kaldı bu künde
 Kañçe kelse divāne; Atdan alğan kününde
 Hoce birlen eşenge; Ençi bergen bir künde
 Mu‘allim alıp Ufadan; Vazife bergen miÆ tenge
 Balaların okutup; Hizmet étdi iline
 On miñ şom şarf kılup; Mescid şaldı yerine
 Yerlegen yeri ÇoÆ Kemin; ÇoÆ Kemindin içine
 Karağaydan saldırgan; Fışık kış kuyup túbne
Ş071/01Tünüke yapdı üstüne; aevabı barsın ar künde

Şakirdlerden yol timay; Oqup yatқан kününde
 Yalpi Қırғız Şabdani; Қırғız десеñ Қазақдın
 Şart, Noğoy, Dungandın; Orte Asyade bolğandın
 Néçe néçe zorlardın; Her bir ilge baş bolğan
 Mertebeli bolğandın; Surap kelgen ‘aқıllar
 Bu Қırғızдın begine; Berip turğan naşihat
 ‘Aқl birlen maşlihat; Surap turğan baırдан
 Ar birleri beklerdin; Berip turdı naşihat
 Naşihatı baırдın; Boluçı idi bek қuat
 Naşihatdı almağan; Қалуçı idi taldırap
 Bu Қırғızда evvelkı; Din üçün hizmet қılғанı
 ‘İlm hüner yayғанı; Hаn Yanтайдın Şabdani
 Şarbağışdur ornı; Temir cıncır қorғанı
 Oşol қorğan қuladı; Қaytmaz sefer yirine
 Şabdan ketdi bu күnde; Қayra keler күn bolsa
 ‘Acep bolur bu күnde; Garip miskin faқirler
 Şatlık tabar ar күnde; Muhtaclar bu күnde
 Şarlanalar ar күnde; Alıp turğan beklerim
Ş072/01 Adaşıp qaldı üyünde; Қulak şalçı çoÆlarım
 Қuladı haşır қorғанıÆ; Baır Şabdan çoÆ idi
 Altun bu күn zor idi; Yaltılağan çinleri
 Baırға paşah çin berdi; Her yılına calına
 Hazinesden bergeni; Şabdanday bolup keldi
 Bahtısı artıq cān idi; Canıp turğan çiraқдın
 Küyüp turğan şamı idi; Yavmertlıkда çegi yoқ
 Talıqmazdan berçü idi; Açıq yüzli muleyim
 Yamān sözü yoқ idi; İlikirik қuatı
 Her sözünde bar idi; Men aytamin körgendi
 Andicandın bekleri; Bāırдан kelip üy aldı
 Raşhodına yine aldı; Oşol bekler bu күnde
 Bāırдın bergen üyünde; Қurmançandan Mamıtbek
 Mamıtbek desin özünde
 Andican birlen Margılan; Hoğan birlen Namangan
 Köp ‘aziz cay қılған; Bayraq baylap ‘azizğa
 Ziyaretler köp bolğan; Қay birleri bilimsiz
 Tārihleri yoқ bolğan; Bu ‘azizdi kim dések
 Қay uruқdan bilmegen; Şeyhları ‘acaba ne
 Bu avliya der iken; Kim ikenin bilmegen
Ş073/01 Avliya dep calbarıp; Kūni tūni tikdegen
 Barsa aқçe ber dégen; Avruge daru bu dégen
 Hatun barsa alarğa; Bala berar bu dégen
 Nādan barsa dağı da; Tilek tiler yer dégen
 Tilek tilep ol nādan; Özi nége almağan
 Helal kesp қılmazдан; Kōrüngendi aldağan
 Hıyal қılған baçaғar; Olya bolup kōrүngen
 Terk-i dünya bolğansıp; Ya Bahavidin der iken
 Bahavidin olya; Divānelik қılmağan
 Aқçe surap haқklardan; Dünya malın cıymağan
 Aқçe surap nan alıp; Mén avliya démegен
 Dünya ğamın cemegen; Yā Kerim hu dégen
 Hacı baır Şabdanga; Bersün cennet bir Allah
 Terk-i dünya sēn idiñ; Artıq idiñ bolcaldın
 Éşan birlen hoçaға; Hesābı yoқ mal berdiÆ
 Alhan Tōre dégenge; Bir yüz cılkı ber berdiñ
 Namanganda bu күnde; Balasına қız berdiñ
 Hesabı yoқ bul berdiñ
 Terk-i dünya sēn idiñ; Bir de dünya süymediñ
 Қанçe kelgen dünyanı; Bir de қızık kōrmediñ
Ş074/01 Kelip turğan dünya; Ketip turdı күnige
 Kelip turğan күnige; yetmez idi tünige

Tüşüp turğan künige; cétmez idi tünüge
‘Ādeti Şabdan şol idi; KeÆ nufuzlı er idi
Aytayın Şabdan begimdi; Atake Tınay iliÆdi
Kıçı Kemin ÇoÆ Kemin; Sayran kılğan yeriÆdi
Buralday min Aq beket; Şunda şaldıÆ ekindi
KoÆur min Kök oyraç; KüÆgeyden aldıÆ kışlavını
Malğa caylu yerlerdin; Batır aldı barısın
ÇoÆ Kemindin içine; Şavot çilek şaldırdıñ
Çıkaç usta bir bölek; Barın batır bildirdiÆ
Halk içine ne kerek; Medrese mektep açdırdıñ
‘İlim oqu bek kerek; Aşvalın biler zamandın
‘İlm oqu bek kerek; Uşul-i cedit mollasın
Alsa bolur tezrek; üç dört aydın içinde
Hať yazını bildiret; Sekiz aydın içinde
İyman İslam bek bile; Şunday ‘ilm bildirgen
Faydasın halkğa tiydirgen; Batır hacı siz kerek
Şunday oqu boluğa; Tertipli medrese bek kerek
Ş075/01 Sizçilep mu‘allim aldırğan; Artıñızda kim bolat
Kaldı sizden peş bala; ‘Aql ezge bek dāne
Bahtı bersün bir Allah; Batırdın işin kılığa
Şultambay, Möküş sizlerge; Kañçe isdeseÆ tabulmaz
Han batırdı körgenge; Ar kim kalğan armanda
Acal taqdir kelgen soÆ; Kimler turar yalganda
Dalay ādem armanda; Bu dünyah yalganda
Molla ‘Aşamiddin, Kemaldin; Beşinçimiz Amaniddin
Batır ataÆ bar çaçda
Şavletliler bolup cürdüÆ; Cel şekildi yorġo midiÆ
Davirlerni şürüp cürdiñ; Buluť çaynap muz bürkdiñ
Ay şekildi şulu kuçduñ; Bu dünyada kuşdik uçduñ
Bekleri bolduÆ bu Kırgızdın; Ata ornına hāşır bugün
Kadirleğan tuhanıÆdın; Beyān kılay her birlerin
Zamandaşın ülkenlerin; Baytuma hacı Bayımbetim
Ayrılıp cihan batırdın kaldıā bugün Şarmaz hacı Alakušum
Toyfulať Töle iki begim; Du‘ada bol erte keçin
Han batırğa cennet bersin; Dalbay Erdene Sulťanbegim
Tevakelçi kemengerim; Balası Dür Şavrambaydın
SoÆ başlıkı bu Tınaydın; Yene de Maķsum hoce Mambetali
Ş076/01 Hāzırkı başçılar Tınaydın; Toġru colġa köndürsün bir Hūdayım
Maķsum hoce köregen; Bu Tınayda kalmadı
Batırdan fayde körmegen; Turumbek birlen Şofibek
Bir kurbusı Canıbek; Hacıġa bardı Canıbek
Āhiretdin ġamın cep; Kayda barsa ‘izetli
TeÆ kurbusu mēnmin dep; Acal kelse bendege
Taqdir alsa şol bola; Her yürümü kelişken
Han batırday kim bola; Beyāndazam babasın
Birinen biri şor bola; Batır Şabdan faydasın
Dalay ādem körgensiñ; Beyān kıldım neçesin
FaydaÆ tiydi köp yerde; Kaзақ birlen Kırgızġa
Körüp idik her yerde; Garip birlen faķırġa
Aġız açık hazine; Künde alsa tükenmez
Tükenmegen derya; Bātır hacı er Şabdan
Ötüp ketdi dariyġa; Çıkıpdı hışır yolınan
KutkardıÆ neçen ādemdi; Kutulmaz ‘azap tornan
73 şotdunı; BoşatdıÆ şalġan kişenden
Suranıp uluġ hākimden; Sözüñ hākim sıylaġan
Kubernadır yandiral, ‘İzzet kıldı uşular
Kubernadır candiral, Şabdan batır Şabdan dep
Ş077/01 Koldan alıp yürdiler; Aziz batır ötüpsiñ
Bu dünya yalganda; Bahtlı ādem bolupsiñ
Kelmez yerge ketipsiñ; Bulbul dėsem tuyġunum

Bugün koldan uçupsın; Kazak birlen Kırgızdı
 Yalguz özüÆ biylepsin; Yetmez yerge ketipsiÆ
 Şuda bolsa kunduzum; Asmandığı yıldızım
 Ayta berzam tükenmez; Aytayın Şabdan begimdi
 Müçe müçe yeriÆdi; Ayta berzam tükenmez
 Bâtır ketken dünyadan; Haberın uqhan cãndardan
 Kelmey âdem kılmağan; Kazak keldi Hafaldan
 Kün cürüşde Kaşqardan; Kün batarda Taşkendan
 KeÆ Çüy ata içine; Küzde tüşüp aş bergen
 Qalmanı tuhan kelmegen; Mal cãnın ayamay
 Hizmet kıldı kelgeni; Şarbağışdın bekleri
 Aţbaşı Narın yernen; Çoço keldi bir begi
 ÇoÆ idi aşıl tüpleri; Kasımalı, Kasimbek
 MoÆoldor min Çerikden; Qoşa keldi néçe bek
 Hizmet kıldı aqa dép; Çoço ketdi şol yılı
 Ağağa yakın baram dép
 Boruqçunıñ çoÆları; Tisrekbay Sadır Kumarı
Ş078/01 Yene keldi baş bolıp; Cafay Tülkü tuhanı
 Ayta berzem tükenmez; Eşenquldın budanı
 Nadirbekdin çoÆların; Beyân kılay bilgenim
 Seyid acı Toqtarbay; Aşırankul Çerikbay
 İl suraza köÆül cay; Ma‘rifetge azılmay
 Bulardıñ hãli uşulay; Haşırkı çoã Köbögen
 Araşı örge cönegem; Baţırdan fayde köp körgen
 Ma‘lumetge azılıp; Koldan kelse cölegen
 Azıq Tölek Şarıbay; Ayte berzem tükenmez
 Azıqdın begi bir dalay; Ötüp ketdi hayran er
 Mamurbay DeÆiz bulbul ay; Acal taqdir uşulay
 Timurdan Kanat Toqtosun; Ayte berzem beklerin
 Sözüñ usaq bolmasun; Muratalı Toqtosun
 Ma‘rifetge köÆül koy; HalkıÆ nãdan bolmasun
 Kulçıkaçdın Baysak; Kãdirdan idi bu dağı
 Birge çıqқан kardaşı; Balbak birlen Aşimbek
 ‘Abdullahbek Mirzabek; Ayte berzem tükenmez
 Bu Sayaqda mırza köp; Aqşakaldap yazdım mén
 Uşunçelik bolur dép; Hıdaybergen Türkmendi
 Bular surar bir ildi; Şuşamırda köp ildi
Ş079/01 Qurmanhoce Sayaqdan; Kele berdi tükenmey
 Kayak bolse şol yaqdan; Çolbankul keldi Şoltadan
 Artıldı hesap bolcaldan; Çoqulhan âdem köp bolğan
 Sulaymanhacı çal keldi; Irızbek baţır baş bolup
 Şolta tuhan mol keldi; Urustambek Şarbağış
 Moltoyhacı qarya; Bölekbay haşır dört boluş
 Aytike Cayıl Talğandan; Bulardan keldi köp âdem
 Baţır ötken calğandan; Niyazalı Qaçqımbay
 ‘Alimbek birlen Şağımbay; Sözge bular bulbulday
 Şaf şaf bolup Kırgızlar; Kele berdi uşunday
 Köçken kara bulutday; Arqımağın şaylağan
 Kúlik atın baylağan; Taleblenip her biri
 Han baţırdın baygesin; Alamén dép baylağan
 Uşunday úlken aş bolsa; Şolta atı carağan
 Atı kelip baygege; Beş miÆ şomdı sanağan
 Kazakdan keldi bir dalay; Çabıraşdı kıbray
 Botbay, Arğın, Naymandı; Alban, Şuan, Dulatdan
 Çımır birlen Canısdan; Altı arış Çağaydan
 Köl başında Buğudan; Kele berdi her yurutdan
 Cidabay hacı Baţırhan; Fircivalğa qarağan
Ş080/01 İsaq‘ali Barahan; Halk bilyegen yaşlardan
 Kıdır aqa Şarıbay; Aqşakalı BuğunıÆ
 Yaşları keldi bir dalay; Bir úlkeni Bayğaşı

Hâtımtayğa oħşaydı; BayğasınıÆ kılğanı
 Fiye baylap koy soyup; Yoldan ötken âdemğa
 Tamak berip turğanı; Baylık birlen çoÆ bolğan
 Buğu tuğan bekleri; Bek boluşza Buğular
 Birin biri cemeydi; Intımağ alın biledi
 Huda tavfiğ bergeni; Aşka kele yatқанı
 Buğu, Sayak baldarı; Üyde qaldı çaldarı
 Şarbağışdın baldarı; Batırdan malın ayamay
 Tékşerip qarap turğanı; Dayar turdu kırk yigit
 Kelgen âdemdi; Hırşı tozup alğanı
 Kelmegen halk kalmadı; Tarınçı, Dungan, Şart keldi
 Néçe küni aş berdi; Şarbağışdın bekleri
 Yatıp aldı tarabay; Tükengene qarabay
 Malın çaşdı ayamay; Kırk miÆ âdem çoquldu
 Mal soyuldı bir dalay; Munda bolğan çıkımdı
 Kılırsız hesap siz qalay; Köpçülikden çaÆ boldu
 Köbi adaşıp taÆ boldu; Her uyeşka bir bayrak
Ş081/01Türli türli tu koydu; Tamaşa kördi barğanlar
 Şındırğan balban nayzeler; Ağ üstünde balbanlar
 Birin biri sayğanlar; Ağ bavrune tüşürüp
 Nayza qarmap qalğanlar; Sınğan nayze bir kıyrap
 Asmanka taba barğanlar; Qolğa bergen nayzeni
 Tiyyen yerden talğandar; Nayzeler ketdi birkırap
 Asmanka qarap cirkırap; Aldunda ağı oynagan
 Arğımaq fidav tuylağan; Şardebinen nayzeniÆ
 Neçen balban kulağan; Balbandardın qolman
 Neçen nayze ğıyrağan; Rusdın keldi uluğu
 Şaldat birlen mucuğu; Qıldı bular oyundu
 Körşatu dalay şonundu; oyaşı bar başında
 Südiye bar qaşında; Uçeskevay biriştov
 Yigit koydıq yanına
 Yigitdin barı bir bovrum; Kızıl yavlık başında
 Temaşe kördi barğan halk; Batır hacı aşında
 Bışıqçılık küzünde; Boroldaydın tüzünde
 Irçı keldi hesapsız; Irdap yatқан ar üyde
 Rusları bir bölek; Qatar tikgen boz üyde
 Giremofon şayratıp; Oyunbazlar bir yerde
Ş082/01 Diväneler bir bölek; Gülhan urğan yerinde
 Ar kimisi bir borum; Qılıp yatқан oyundu
 Batır acı Şabdandın; Şuratın tartıp koyurğa
 Sekiz kanat aq üydi; Ortağa tikgen zor üyde
 Qay birleri kiralmay; Dalay âdem qorundu
 Batırdın kirgen çoÆ üyge; Kravet şandık yaqdan da
 Altun kümüş çinlerdi; Şuratın yazap koydurdu
 Şuratı imez özi dép; Yoluğğanday boluşdu
 Şam cırağday yüzü nur; Şurat imez özü tur
 Cırağday canқан közü tur; Borum birlen kevdesi
 Tirilikdey şavleti; Barı bütün köründü
 Bendesine farz kılıp; Bergen Huda ölümdü
 Bātır hacı şuradı; Tirüsindey körüldi
 Şurat deseñ kiyümdü; Kızıl yüzli körümdü
 Munav qara şuratın; Baş süyekniÆ kelbetin
 Orte boylı kelgenin; ŞoÆğa yadğar qalsun dép
 Beyān étdik kılğanın; Tirilikde bolğanın
 Ayte bersem tükenmez; Tirilikde kılğanın
 Bu tārihde yazıldı; Anıq qana bolğanı
 Maqtamadım mén özüm; Kılğan işin köp yerin
Ş083/01 Ayte beresem kaçelıq; Söz tabılar şunçelıq
 Qalem kağız qolğa alıp; Yaza saldım ançesin
 Ondan birin yüzden bir; Beyān kıldım şunçesin

Uşul yerge toqtasin; sözüm usun bolmasun
Hürler bolsun yoldaşın; Kalem tartқан iniñdi
Du‘adan қuru қoymasun; ‘Oāman‘ali mén özüm
Dağı қaldı көp sözüm; Yatıp şehir Ufada
Misafirlik bu kezim

Şatıpaldı Balaları

Tınaydan Şatıpaldı, Şatıpaldıdan Cavbaşar, Ayaқuat, Almaküçük, Karäusen, Çomoy, Şahbek alti oғul. Қuatdan Қuatоғlı, Almaküçükden Alamkөçük, Қaräusenden Қaräusen, Çomoydan Çomoy barı bir il Şatbaldı ili bolup Toқmaқdan күn cürüş țarabında olturalar. İmdi Cavbasardan İssambek, anıñ oғlı Tөlekäbul, Tөlekäbuldan Muratalı, Muratalıden Mambetalı, Musa. Haşır ataqlı Mambetalı bir neçe yıl padişalık hizmetlerinde bolup aчık oylı dinimizge düz yigitlerdendür.

Ş084/01Davles Balaları

Davlesdan Cantay, Cantaydan Közeke, İleke, Aki üç oғul. Közekeden Obalbek, Niyazbek, Dahirbek, Niyazbekden Mamelik, Mamelikden Camansart, Dahirbekden Abuке, Ancim, Çakam, Sekiltay, Madıga peş oғul. İbuke bir күni kiyük avlap ketdi. Bir neçe күndin şoÆra kelse ornında avlı yoқ қalmaқ çavıp alған қalғанı қayda ketdi tabalmadı. Aħiri Қalmaқ kolna tüşüp ketdi. 32 yıldın şoÆra dört inisip қоşup alıp бешav tuғанların tavıp aldı. İmdi iki yüz tütün çemede. İbukeden Kökü, Haçıbek, Canış, Eşim. Köküden Cayçıbek, Batır, Haçıbekden Turumtay Canışdan Urustam Eşimden Şarcanħacı.

İncimdan Aқан, Aқandan Bayқаşқа, Çakamdan Bayқazaқ ibn Diyқан Seniltaydan Niyat batır Madıғandan Қudaş, Şuan, Bek Bayçura.

Akidan İşke, Tımbek, Duzan. İşkeden Aқcol, İbn Urmuş Қatıbek, Haçıbek Ormuşdan Noғoy ħacı, Tatıbekden Abeke, Abake molla İmanalı şa‘ir,

Ş085/01ırçı ħacıbekden Қızdarbek, Bektur, Dusandan Beknazar, Қoçқar Şağındıқдан Қаçı Muratbek Tımbekdan Haçıқul ibn İtiқul ibn Қарақul Şerbota, Baybota, Şerbotaдан Beçel Bayturma ħacı. Beçeldan Molla Қurama merhum Aytıқuldan Bükünçi Bükünçiden Қonuşbay yene Aқçabu Toқtoқu Taşқum, İbuke деп dört uruғlar bar. Beyān kılıp bergeni bolmadı. ‘Alike Bilek degen ataqlısı.

Tasdar Balaları

Davlesden Elçıbek ibn Aқmatalıbek Yunıs, Atamaқdan Şarkalbaқ, ‘Alıbekden Moyunçu, Moyunçudan Nadırbekde, Toқtarbay degen ataqlısı. Yunısdan Kuakel ibn Rahimbek Şaybek, Dahirbek Rahimbekden İtam Esenқul Caman Қuat Mambet Esenқuldan Қараçın Ayt, Öngür, Қараçдан İbn Ğarıқ ibn Şoruқ ibnbay Sirkebay Sirkeden molla ‘Abdiқadir haşır Nadırbek toғandın birinçi mollası boladur.

Şaybekden Bobutoy ibn Қарақul ibn Taşdambek Tazabek, ħākim Tazabekden Şoltonoy cılıççı **Ş086/01**Noғay Şultundıdan Dirкеmbay Boruқçu ilinde ‘izzetli ādemdendür. Nogaydan Ħalfa Taşdambekden Bozumbay ibn molla Masuralı ibn molla Maқsud bular hem Boruқçuda Mambetden Humeke ibn Canay ibn Çomoy ibn Nurdavlet ibn molla Meħan Atamatdan Bike Çapçebikeden Çerikçi Çabçadan Eşmat ibn Sutküçük ibn Berdihoce ibn Baybota ibn Molla Rahmanberdi ibn İbrahim қarı Çerikçiden Elmurat ibn Nişe Tukuşbaқ Ayabaytörö Toқта Fulaţ Camfulaţ Қurman İkilik, Bugubay on oғul Şabқдан Şarbaşdın oғlı Şabdan İkilikden Sütçü ibn Baytemir Baytemirden Molla Ħambar milletimiz üçün hizmet kılған zıtdur. Millet reisi деп aytup boladur. Bugubaydan Beyti ibn Yakup ibn Cabkı ibn Tılaş molla Şafyan merhum. Bul uruғlarını Tasdar demegi ikisi tas bolup andın ballarna yuқubdı. Andın Taslar ataldı. Andın lamnı alıp taşlap dal ħarfi қoydu Tasdar boldu.

Toқo Balaları

Davlasdan Toқodan Ösük Moloy Çıçay yene bir **Ş087/01**oғul ol oғul balaları Қарақursak ataldı. Şamşı degen yerde o taħkiқni Allah bilür. Yazuçı ħaқdın aytun yazur. Oқuçı ma‘lumat alur fayde eter.

Ösükden Aқkigiz Çolaқasan Tökelden Ğasıbek Şadıbek Şadıbek ibn Bekfulaţ ibn Nadir Қadir Nadir ibn Şamurza ibn Meylibay ibn Қoşoy, Balban Kunduz curt başlıқ bir ādemdi aldap oғırlep alıp ketipdi. Қoşoy Kunduz ādem oғurlaған ikisi hemde bardur. Қasıbekden Bazar ibn Aytbay ħacı Çolbombay Aytbaydan Şarboz ħacı bu Қırғız baylarınıÆ mal ubayın körgen bu zāt. Çolaқ Asandan Tımbek ibn Nurusen ibn Neşi ibn Andaş ħacı ibn Bobek Aқkigizden Hocam, Şükür ibn Hızırav ibn Mirzabek ibn Қızalaқ Tөkey, Tөkeyden molla Irızkeldi din қurbanı bir zātur. Қızalaқдан Kenanbay ħacı ibn molla ‘Abdurrahim mu‘allim.

Moloy Balaları

Davlesdan Toқo ibn Moloy ibn Mışık ibn Abuş ibn Қoçқar ibn Қazançı Talbaқ Қazançдан İsmail Berdihoce İsmaildan Çanқaraç ibn ‘Oāman ‘Oāmandan molla Muhammedali

Ş088/01 Faқraldin Muhammedali damla yuқarda beyān étulgen Қırғız mollalarınıÆ evveli bolup töl başıdur. Berdihoceden Eralı ibn Küçük ibn Zaynaliddin ħacı.

Çeçay Balaları

Davles.den ToĶo, ToĶodan Tasdöbe andın MiÆdibay, ‘Alim, ‘Alimden Öleke, Ķarake, BubuĶoy, ŐarıĶ ĆoĶo Öleke.den Gasıbek ibn Murat ibn BiŐebay ibn Satıbek ibn MiÆnazar ĶaŐa. MiÆnazar.dan CamanĶul, ĶaŐa.dan Ķadirali bular Őarumbay il.indede ŐarıĶ.dan Alake ibn Azizali, ibn Azizbay ibn RahimĶul ibn Ķurmanali AtaĶ ibn Mirzakeldi ŐarıĶ balaları Narında Ķacı ilinde Süyümbay molla Ķocebek.

Abile Balaları

KiĶi yüz ĶazaĶnan Ķanday sebep birlen kelip turdu ma‘lum bolmadı. Davlesdin oĶlu ToĶoĶa oĶul bolup turup Ķaldı. Yoldan kele yatıp Merki aĶrabnan bir bala yoldan tavıp ala keldi. Ol balanı ĶıĶıldaĶan bala iken atı ĶıĶıldaĶ bolsun dedi. Alar da ToĶoĶa oĶul boldu. AnıÆ için ol vaĶtde ToĶo ĶırĶız baŐlıĶı idi. Kim bolse

Ő089/01yine nalıp turuĶı. Ķara ToĶo manaf ay üy baŐına bir cıĶı ala bergin sanabay deĶen maĶal Őundan bizdin ĶırĶız Ķol aldında ademlerden mal alıŐ Őundan baŐlangandır. HaŐır andın üç dörd mertebe artıĶ derlik köbünĶe SayaĶ deĶen uruĶlarda andın ŐarbaĶıŐda, Őoltada andın az alınıp BuĶu deĶenlerde bütün yok derlik ĶazaĶda Őolay. SayaĶ iki Ķabat badiŐah Ķol aldunde deŐe bolur demek yaĶan bolmaz. Ćora Ķalfa deĶen altı cıl baŐlıĶ kıldı. Altı ayĶa bir miñ Őom yaliyna bermek bolup bir molla alıp bardı. Vā‘desine turmadı. Üyünde itine Őol mollanıñ ismin Őoyup Ķakırır boldu. AnıÆ için andan körgen cabırlıĶnı ĶarŐ étip mu‘allim étüĶe az bolse bir miÆ Őom kerek anı bizde aytalar. Molla İŐenali ArabayoĶlu aldunda yā Mahmud dēp ol mollanıÆ ismi Őolay bolse kerek molla İŐan‘aliniñ ustaz idi. ŐunĶe aĶmaĶlıĶ artıp ketü Ķol aldunda ademlerni köp cēganlıĶden maz bolmaĶlıĶdur.

İmdi Abileden TaĶay ibn Adigine andın Seyid andın Ķocamcar TöleĶul Atan üç oĶul Ķocamiyardan EsenĶul Eray, Eraydan BorambayoĶlu Bayımbet Abile

Ő090/01urgunıÆ baŐlıĶı bolup Atake ilinde İsenĶuldan BotaŐ ibn ĶaraküĶük ibn Bobek ibn Cidal ibn Molla Ķeydarali, TöleĶuldan ÜĶkembir ibn ÖrkünĶi CortunĶ, ‘Ali ÖrkünĶiden BaytüĶel Ķacı ‘Aliden Şarıbaş Ķacı ibn BorÆ oĶlu molla ĶeydarĶul ĶıĶıldaĶdan ĶıĶıldaĶ deĶen bir neĶe Ķalk bar. Köbi Narında Ķacı ilinde BoĶo Ķacı oĶlu molla AĶmat Ķidarbay deĶen ataĶlılar bar bul urĶdan molla Davlet ĶırĶız mollalarınıÆ birinĶilernen Ķesap etiledür. MilletĶe Ķizmet ĶılmaĶda TemirfulaĶ ilinde turalar.

Şabra deĶen yine bir Ķalk bar. Az tütün. İsenĶul ilinde BeŐküreÆ hem az tütün ikisi hem ToĶoĶa oĶul bolup turup Ķaldı. BeŐküreÆ Nadirbek ilinde bek az tütün baŐĶalarga ĶaraĶanda.

BuĶu Balaları

Ķılırdan OrazbaĶdı OrazbaĶdıdan ArıĶ, Nüke Esenmirze Mirzadan üç oĶul ArıĶ urĶu iki bölek. Biri İŐık Köldin kün ĶıĶıŐında Kıdır deĶen ‘izzetli adem bar. İkinĶisi kün batıŐında Semizbel ili taratıp berüĶi bolmadı. ArıĶdan BaltaĶır, CavtaĶır

Ő091/01 Baltatırdan Balban, Őarıke. Ķavtatırdan ĆoÆküĶik ibn Bayım SeyidĶazı boladur. Asan mırze tuĶumu on tütün imiŐ ne ‘acep!!

MirzaĶuldan Alseyit, Tımımseyid iki oĶul. İmdi barĶe BuĶu deĶen Ķalk Şol iki ademdin balalarıdır. Bu zatlerdin BuĶu atalmaĶı bir sebep bardur. Asanmırza AĶbaŐı Narın arasında AlamıŐıĶ deĶen tavdan kiyüklep yürüp bir kız tavıp alıpdı. Ol kızınıÆ başında bir yarım dirŐik müyüzü bar bolĶan kim bolası deŐe Ķayıp erenlerdenmi deĶen bizdin ĶırĶız Ķayıp dēp kiyükdin barına birden aytalar. Eren bolse ĶırĶız tilinde adem deĶen Şöz ŐonlıĶdan aĶık bilalmay bolĶan sebepli buĶu balası dēp Şol Ķatundan bolĶan balalarını BuĶu dedi. Ol uruĶlar İŐık Köldin aĶrabında olturalar. Şol kız aytıpdı AsanmırzaĶa maĶan hiĶ kimdin Ķolu tigen imez sizdin ĶoluÆız tiydi. ÖzüÆiz aluÆiz deŐe almaĶanda ĶaramırzaĶa bergin Şonde aytıpdı AsanmırzaĶa kem tuĶum bolarsız debdi. İmdi Ķaramırzadan Asanmırza balaları yokĶa dēp aytalar. Ras bolse otuz kırĶ tütün

Ő092/01bolmaza kerek anıÆ için BuĶu içinde müyüzdi anama taŐŐurdum demek Şundan. Müyüzdi babiĶeniÆ aytĶan Őözleri bul vaĶtde barı keldi dēp aytalar. İmdi Alseyiddin CamanĶul Bapa iki oĶul CamanĶuldan KıdıĶ Bilek, ĶaŐır BuĶu urĶunda CamanĶul Bapa KıdıĶ Tımımseyid ataĶlıŐı beş uruĶdur ĶalĶanı mayde uruĶlar.

Tımımseyiddin Ķabili, ŐaltaĶ MurtoĶ üç oĶul. MurtoĶdan ToĶtarĶul, CamanĶul bul uruĶlar Narında ceÆkesi tabılĶan yerde. KıdıĶdan KıdıĶ urĶu tezkeyde İŐık Köldin kün ĶıĶıŐ canubında. Bapadan Bapa urĶu bular hem İŐık Kölde.

Şolte Balaları

TaĶaydan BoĶorusdan anıÆ oĶlu İŐtek. İŐtekden Őolte, Őolteden Küntü, Ķolto, Ća üç oĶul.

Küntudan ToĶbay, Ķaramergen, Törö, Ķulboldu, Colboldu, BayĶana, Ćongmurun yeti oĶul yetisi yeti uruĶlarga taraldı. Barı bir BiŐbek oyeŐinde. ToĶbaydan MendeŐ, KenceŐ, MuĶalay. MendeŐ urĶunan BoyboteÆ

Ő093/01oĶlu ŐadıĶan Ķaramirgendin Aleke Boston CamanĶul. CamanĶuldan BazarĶul ibn CanĶaŐ. Töröden MarĶabay, Ķulboldudan Dandıbay, Satıke, Aytuke, DüyŐekul, Seydike urĶunan Orok. Orok urĶunan İlebay. İlebaydan MamatĶul. İlebay Ķadirli kiŐi bolĶan üçün atı untulmasın dēp İlebay üĶeske dēp bir ĶıŐlaĶa ism Ķoydu. Colboldudan İŐirkemiŐ İbray. Baypadan ĶaŐĶabaŐ Sarman ibn Köde ibn EsenĶul ibn Azemet ĶaŐĶabaŐdan Botuye ibn Kızalak ibn SarımsaĶ ĆoÆmurundan Ķutuke ĶutulmuŐ

Ꞑutulmuş urgunan Teke ibn Satıpaldı Satıpaldıdan Sagımbay haşırki zamanımızda hoş şöhetli şirin sözli bir yigitdür. Dendibaydan Çoyun ibn Altıkurtkudur.

Bölekbay Balaları

Şolteden Çaçadan Kırakçı Talğan Tate üç oğul. Kırakçıdan Bayseyid Bötiş Bayseyidden Esirkemiş Ükü, Kutumbet Noğoy Çolo Calayır ÇöÆegelay ‘Aydarbek Şalık tokuz oğul. Esirkemişden Esirkemiş urgu bolup Esirkemişden Kebek Murat Olcaçu Cılkıçı

Ş094/01 Murağdan Bekbota, Narke, Bekbotadan Berdiş Çınhoce Nayman, Berden Taylak ibn Aydaşosun hacı Çınhoceden Baytirik Naymandan Urustam ibn molla İshak millet hizmetçisi. Narkeden Obo Mambet Obodan Abiş ibn Şatay hacı Kebekden Hocekeldi Aldayar Cambek Kebek balaları Hocekeldi Eldiyar ataldı. Olcoçudan Naymanbay Cılkıçıdan Toktofulağ Çoludan Tügel Aytbaş ibn Şufatay ibn Maytüke hacı ColomÆ kabristanı Çolo beketniÆ döbesindeki Kazağdan ölgen Bişbekden Almatı bara turğan yolda köpr yanında. Çolo balaları Colo ataldı bir sebep birlen. Üküden Cabağı Tuymat Edilbay Tolbay Kuat Bosulday altı oğul Cabağıdan Bekitay Çökö, Toymatdan Balta Eşhoca Abay Buğar Çuynum Karabay KuduÆ Çinhoca 8 oğul Eşhoceden Baysarı ibn Kızır molla Kızır molladan İshak molla Malaş, KuduÆdan Cankaraç Camanağ Balbağ Balbağdan Şayılda ibn Ötemkül Boluş Çoynumdan Nayman ibn ‘Abdirahim Camandan Toktoğon, Calpıdan molla ‘Oğan bul uruğlarını Esirkemiş Ükü deydürüm.

Ş095/01Kutumbet

Kutumbetten Karga, Tobo, Mirza, Basıl dört oğul. Kargadan Halibek, Tobodan Abuşka, Mirzadan Tuğulçu, ‘Aduçu. ‘Aduçudan Korçu hacı, Sulayman hacı. Tokuçudan KabsalaÆ Ötegen ibn Borambay ibn Nusf ibn Çekir. Kargadan TaÆsik hoce ibn ÇoÆ köz ibn molla Fulağ tağamız KabsalaÆdan Esenkul ibn Mollaniyaz tağamız ikisine bu dünya şofilik bergen şekildi. Allah ahiiretde cennet bersün. Calayır ÇoÆegeley bir neçe halkdur. Bilerğanına yolukmadık.

Böteş Balaları

Böteşden ibn Yakup Yetikaşka iki oğul. Yakupdan Asan Üsen Kököz Beknazar Koşay Dahirbek Kaşkar Cıyanbek Satkın Cıyanbek balaları Yerkaşar ataldı. Cıyanbek ibn Birkalın ibn Altay ibn Moltoy ibn Bekturğan ataklı kişi. Asandan Baytöke Kırakul. Baytökeden Kuat. Kuatdan Mikhtubek Ormanbek. Mikhtubekden Urustembek Şarbağış haşırki Bolekbaydın ‘izzetli kişilernen. Koyuşdan ‘Osmanbek Köfke Bököy ‘Osmanbekden Irızbek

Ş096/01Cıyançora Tülek ibn Musa merhum Cıyançoradan Şavdalı Irızbek hacı haşırki Bölekbay uruğunuÆ akşakal kadirli ademlerinendür. Yetikaşkadan Tölen Tubar Tülekaşul Bağış beş oğul. Töleden Ak it urgu. Tubardan Akkulağ Baysal Tülekaşuldan Ayte Niyazdan Bağış uruğunan manaf boluş.

Talğan Balaları

Şolteden Ça Talğan. Talğandan KoÆkurbay Koşoy Bakı Bahişan Baybulağ DeldeÆ altı oğul. Konkurbaydan Cayıl ibn Teke Asan Üsen üç oğul 2.nçi hatundan Aytike yalğuz 3.nçiden Bakış. Bakış KoÆkurbay balaları Aytike Cayıl ili ataladır.

Koşoy Balaları

Koşoydan Momuğun Camanşart Baymırza Mambet dört oğul. Momuğundan dört hatun bar. Birinçi Cırğal, ikinci Abaş, üçüncü Çürfe, dördüncü Külçe. Cırğaldan Üçüke, Karabay Koboy ‘Alike. Abaşdan ‘Alibek Buğu. Çürfeden ‘İman Orus, Külçeden Canmırza Şofi toğuz oğul Töbey urgunan Tatibekoglı Balayılıçı Altibekden

Ş097/01 Cabalağ Baytu Çını, Taşdambek, Hacıbek peş oğul. Çınıdan Aşıl kırk yılı biy boldu. Çını hem Hoğan zamanında datka idi. Aşıldan Abuke, Hake. Hakeden Irızbek zamanımızdağı tirüv yigitlerdin biri. Zamandın ahvalnen haberdar. Hacıbekden Taşdambek ibn ÇoÆ Ayılıçı atası üçün ölgende kılğan hizmeti adem balası işenerlik imez hizmet kılğan. Bularını Momuğun ili dep ayturlar Bişbek uyezinde.

Camanşart Balaları

Koşoydan Camanşart andan Töleberdi Börübay, Esenaman, Mamurbay, Şarköbün, Ümet, Baybit, Şölfı, Şoltankeldi, Hocebek, Şakıbay Yigit balaları ÇoÆ Ötük ataldı. Şarköbünden Caynağ Esenamandan Ükü, Sake, Börübaydan Yunış boladır. Töleberdiden Eşhoca, Kanay, Çını, Karboz, Tatibek, Alabay, Candubad, Mandubad 8 oğul. Tatibekden Balağaz, Şadır, Bokbasar, Nadır Çağay. Alabaydan Seydali Muratalı Abadan Danafiye, Candubatdan Bekfulağ MaÆdurbatdan

Ş098/01 Bakitay molla. Bular mayde uruğları. ÇoÆeler töbende.

Eşhoce

Eşhoceden Cankaraç Abayılda Biyazdan Şaşa Şoltonoy Kencekara, Şoruk Balbağ Taylak Turduke Turdubay 11 oğul. Cankaraçdan Toktonoy Kaşım Kulcan, Çolbambay Çerikçi Töle, Kurman, ‘Akılbek Aşır Dıyğambay 10 oğul. Toktonoydan Şavrambay Köküm. Kaşımdan Amankeldi Kulcandan Cantay Aşirden Ümetali Dıyğambaydan ‘Alimbek.

Kanay

Ķanaydan Bayseyid Boşkoy Nurseyid Botoş, Tileş Baytik Bayige, Bağay řatılęan Mu'aytbaz 12 oğul. Bayseyiddeden Mededbek şekerbek İbrahim. Boşkoydan Özbek Ķurama 'Aķılbek Canęar şırdıbay řıdıķ Atabek şamat Abdullah ibn Derdayıl kemnaşıyah bütürgen boluş Aşır Sultan řıdıķdan Abdikerimge kemnaşıyah bütürgen Rusęe. Bütüşden Ķaęķımbay Namazali

ř099/01 Baysabadan Niyazali Tileşden řatķın. Namazaliden Ķulħoce Bayikededen Darbek Turdumbek. Baytikden Baysal Abdurahman Taşmat Aman 'Osman'alı, řıdıķ. Baytik Ķıręız balasına mundan artıķ salşanatlı bolmağan şol Bişbek şehrinde turęan Rahmetullah değen şart uluğunı'Æ başın kezıp şehirni Rus şolına tapřuręan. şol adem beyanları yuğarda ötdi. Bayęařıdan Ķařıbek Nayzabek.

Ķını

Ķınıdan Tınalı Davran Toyęubek üç oęul. Toyęubekden Ķoruř Toķmirgen, Bekbergen. Ķoruřdan Ķerikęi. Davrandan şatay Dıyķambay. Tınaliden Ķolpanķul ĥacı. Ķolpanķul ĥacı ĥařır Ķanay uręunı'Æ davletli kadirli adem bolęan şekildi. řokuluķ beketine işkol ağıp balalar okutup milletimizge ĥizmet kılıp 'ömrin 'ibadat raħatlık birlen ötkerip her vaķt tăriħ gezeit curnal okup dünya aħvallernen ĥaber etken zätür.

Harbozdan Botağan Tazabek 'Osman şuanbek

ř100/01 Gaynaşar, Acıbay Ķabsala'Æ, Ķıřabolaķ Comoy Ķudayar Oğul, Botağandan Tölek Tazabekden Bařıręařı. 'Oamanbekden Ķarabek ibn şatarkul. şuanbekden Arsanberdi ibn İbray Ķaynařardan şırımbet Baydan Abdi başır başı Kenenşarıdan Cantay Cantaydan şa'idvaķař Cantay medeniyet ma'rifet talep etüp řehręa olturmaķını iħtiyar etip kışlak bolęandın aladıür. şehir demek bayęamber orni badişahlarnı'Æ davleti olyalarnı'Æ mescidi ma'rifetni'Æ beşigi medrese fakirlerdin muħtaclarını'Æ çıķu, ademdi ĥayvandan ayru, adem estü şehirde ikenligin evvela sezgen bilgen Cantay bolsa de keli şolte bildi başka aħmaķlar ķaydan bilsün.

Boşkoy

Boşkoydan 'Aķılbek 'Aķılbekden 'Älimbek, Maħmud, řıdıķ, Maħmudbek, Maħmudniyaz, İbrahimbek, şırdıbay, mundan 'Älim, Ürkümbay, Tınım, Tölen, Nurbay, Musa, 'İsa, Töreķul, Ayılçı, şarıbay, 'Abdullah. 'Älimbekden Aşımbek, Töröbek, Temirbek, Niyazbek, Asanbek, Kemalbek 6 oğul bolup 'Älimbek ma'rifet dürbüsün közge ķoyęan ma'lumat

ř101/01yıldızęa çıķup atrapnı ķarap temaşa etken zät bu 'Älimbek boladıür. Boşkoydan şırdıbay, Canęar, İzdemiz, Kenenřar dep beyan etken idik yuğarda. Canęardan Cumabay, İmanalı, Yusuf, şabdan, İrızķulbek, Yoldaşbek. İzdemizden Mirsali, Esenali, Eralı, Ķarabay. Kenenşarıdan Ķudaynazar, Ķıpçaķ, şeralı, Baba'ali Nemat'ali, Mambet'ali, Aħmedalı Yaķupbek, Baķı Talķandan Baķı andın Eşımbek ibn Daudıbay Ķacıbay İstembek. Daudbaydan Ķaęıbekalı. Ķacıbaydan Ürkünęi ibn Ķarбіķ İstambekden Aęulıķ ibn Ķabil ibn Ablay.

Bağışan

Talķandan Bağışan ibn Rahimķul Ķocemberdi Canķul Murat. Rahimķuldan 18 oğul bolup biri Üçüke mundan sekiz oğul boldu. İkişi Ķinibek, Berdibek. Ķinibekden Babağan. Berdibekden Molla. Molladan Ahmad, İsaķalı. Talķandan Ķořoy ibn Baymırza ibn Bayķüçük Tıręavit. Bayķüçükden Oruzbay, Maytık, Seyid, Naymanbay

ř102/01 Bake, Ķıřay, Buruķ, Ķarboz. Tıręavatdan Boķbasar, Boķkötlen. Boķbasardan şayılda. Orozdan 8 oğul bolup başı Ķaęike bundan 15 oğul bolup biri Ķuękaę ibn Ķasım ataķlısı. Mambetden Çikir, Atayan, Atambek, Çikirten Aķřaķal ibn Bolaķ ibn şurançı ibn Bayterek Atayandan şabota ibn Baymende İbrahim ibn Davrambek ibn Atambekden Bayħoce ibn Tölebay ibn Ķurmanķul ibn Mambet.

Tate Balaları

Çah Çahdan Tate yalęuz ikinci ĥatundan Ça'Æ 80 yaşında idi. Tamar tambaz vaķtdi dep tualęan balağa Tate dep at koydu. Tateden Aytüke, Abıl, A'Æķıldak, Kencebay, Ķolubay, Tükebay, şono yene bir oğul barı sekiz oğul. Ol oğuldın balalar Toręoy obluşunda Tate dep atalęan Ķazaķlar 300 tütün çemede. Aytükeden Ķoraçı, Ernazar, Toķçuluķ. Ķoraçıdan Boķon. A'Æķıldakdan Ķurmanbek, Kencebaydan İrızķulu, Baydan Yusufbekoğlı, Surançı. Tükebaydan şarnoğoy. şonodan Mambetali ibn řadıķan ibn Mamıręan.

ř103/01Çılbaķ Balaları

şolteden Ķultu ibn Adine Mendake. Adineden Ataküçük, Elçibek. Ataküçükden Abuşka, Çal. Abuşkadan Ķařķar ibn şatibek ibn Süyümbay ĥacı Çaldan Bayike Tileş. Bayikededen Tursumbay. Tileşden Boğaçı bularnı ayuğor demegi Çal tav değen Merkinı'Æ yanında tavda Ķıręız Ķalmaķdan kaçıp Ķalmaķ Ķıręızdan kaçıp ürküp ketipdi. Çal şol tavda ķalıp a'Æ eti birlen oğat kılıp yatķan yernen Kököy uręunan Ķuyçunnazar değen ciyev külik adem bolęan 11 yıldın şo'Æra Çüy için kördi. Ķalmaķ yok şol yerde Ķaraķıřtaķ değen Merkinı'Æ kün batrak tarabında töşdin tübinde şehir Kü'Ætacını'Æ şehir bar idi. Barıp kördi. Ķalmaķ yok yer kur tavdan tütün çıķan barıp körse Çal iki kıızı birlen olturęan Ķoyçunnazar ķarmap alęan kıızlar korķup kaçķan. Çal balam tim bol değen şol yerde Timbol değen yene bir yerdin atı boldu. Çaldı alıp barıp tuģanķa koşdu hem ayħor dedi. Ayu talbaķları bar idi. Andın şolte şarbağış Çüyge kele başladı. Turęan yermiz Andıcandın Ķoģan kışlakdın üstü bolup

Ş104/01 Ketmen Döbe hem yerlep turar idik. Bu künde bizdin ornımızda Munduzlar boladur. Çüyge kelümüzge 158 yıl boladur. Hesap kılıp körsiz köçip yolde kele yatkada yukarda aytulğan Camanşartdın oğlu Esenaman tulğan 85 yaşında ofat boldu. Ofat bolğan yıl Taşdambekdin oğlu ÇoÆayılçı tulğan 1914.nçi yılğa 73 yaşda. İmdi Kùltu balaların Çılbağ ataydur. Çal balaların Ayhor dep yene Beşhaman degen de bardır.

Karaçora

Karaçoradan Maltabay, Nurmambet, Asanbek. Camhırçıdan Temircan, Şart, Aydar, Şükür, Boğbilek, Hıdayberdi. Temircandan Baba ibn Akim ÇıÆkış Talğan. Akimdan Bayhoce, Nadir. ÇıÆkışdan Tölekabul. Talğandan Özgembay. Bayhoceden Molabişe. Şartdan Camanbay, DeÆizbay. Camanbaydan Kùlatay, Bolat ibn Kazakbay ibn molla Ömürkùl Camkırçı urugınıÆ milletimizniÆ hizmetçisidir. Ataydan Taşyarğan, Maltabaydan BaymöÆkü, İzitbay, Cıyanbay, Coçaçdı BaymöÆküdan Kàlma, Harboz Urustam, Baytaylak. Maltabardan yazu üçün ketar. Baytaylakdan Kalçugaç

Ş105/01 Urustamdan Musa. Harbozdan Ayuçu. Yuçaçdıdan Ablake. Nurmambetden Olcabay, Duşşam, Kòkuzak, Tùlküçak. Olcobaydan Cutabay, Şaybek, Camgırçı, Maltabar. Cutbaydan Çımçık ibn Rahimbek ibn Tolbay ibn Ötegen Edilbaydan Cılkıbay Şaybekden Haçike ibn Bürge Çal Tügel Bùrgeden Çal Abuşka Abuke Çaldan Andaş Abuşkadın Sagımbay Çaldan Balbık Şalbık imdi Karaçora balaların Şumurun deydür.

Azık Sayak Çertike.

Azık, Cangoraz, Keldike, BarıÆ, Sayak Çertike uruglarınıÆ beyânların evvelkı kitabımızda yazıp idik. ŞoÆera tékşera almadık. Bilgenleri yolukmağaç hazır bu kitapda târih kâdirin bilip oğuanlarga bek kerek boldu. ŞoÆga yadgâr kalurlık dep oylaymën vallah ‘Àlim.

MoÆoldar Balaları

MoÆollardan alungán vav harfin alipge aylandurğan alip sekin alde harfi zamme bolgaç aşılda MaÆgol idi. ‘Avam tili kışka sözlevni ihtıyar kılgaç MoÆoldar dedi. Evvelkı zaman MaÆgol zamanı boldu. Şol vaktde bir adem

Ş106/01yolğa çıksa MaÆgolmin der idi. AnıÆ üçün MaÆgoldı kim bolse ‘izzet kılur idi. Kaydan Şart kelse hocemiz degen şekildi hoce dese Kırgız ‘izzet kıla anıÆ kolunda bayğambardan alğan buyruk hağ bar mu ‘izzet kıl degen buyruk hağ mollalarda bola. Kùrân şeri‘ât amir ma‘ruf ma‘lumat ma‘rifet aħmaklık nâdanlık hiç nerseden haber yok mollalarga yol kòrsete yâki tikşerip surağka alur yâki yamândap ayıplep yürer. Munday âdemler nikâhsiz haramdan tulğan haramzâde zina balası bolup, bu âdem imez şeytândın özü nâdanlıknan haber yok öz dininiÆ mollaların düşmân tutmak, gıybet kılmaq, bul kòrsetmekleri âmirige âdemleri mollalarını şunçelik ‘izzet kıla altun ziya birlen yazıp her birleri bozağaga kadap koyalar köÆüliden çıkmason dep, Rus bolse untulmesün dep şehrğa kemege şaotka isim koya untulmasun dep Fircival İştalfin Karağav bazar isme koyuldı. Her birler yahşi mollalık min orun alıp tura bolğan. Bizdin Kırgız bolse it şekildi kaşiseler akıra bakıra şunlıkdan Kırgızdan molla çıkmazlık sebep şu nâdanlık davri yürgen sebepli Kırgız oÆbaz horlıkdan

Ş107/01başı çıkmaz ma‘rifet ma‘lumat bolmağaç âdemdi horlıkdan kutkaruçı yalğuz ‘ilm boladur. İmdi Kökö Tahir iki oğul kaçıp keldi. Türkistan tarapnan Akdöbe degenen atası Kılıçhan degen idi. Ol vaktde Adigine Tağay Oş üstünde Kirme Tav Şarbilde idi. Şol vaktde keldi. Han balası bolğan üçün Adigine Tağay Nal degen écesin berdi Kököge. Tahir bir nersege tarınıp mu Calayır degen Kazak içine barıp turdı. Tahir tuğumu Calayır Kazak atalıp ketdi. Kökö ‘izzetli âdem boldu. Nal éce şunçelik bilümdü idi ki at çapsa KököniÆ atı külik, kuş şalsa algır, tayğanı kıran bolup Nal éce tapdap dayarlep birar idi. Kaşkar tarapğa atlandı. Oyğut degen il çapdı. Bir şırlu beşikde bala aldı. Hareçe handın ulı idi. Balanı han balası dep Kökö aldı. Kökö tu karmağan idi. Balanı Nal ice bala kılup aldı. Nal bir bala tuhan idi. Atın MoÆoldor koyğan. MaÆgol demekçi. Ol balanıÆ karnı çoÆ bolğan üçün Çerdagay bala dedı. Andın Çerik atıldı. MoÆgoldor Çerik birbirine yakın bolmak sebep şol balalar yaş vaktinde Kökö ofat boluvına Adigine

Ş108/01 Tağay atlandı. Nal ice KòÆkùr kula degen atın yalğasın berdi. Şol KòÆkùr kulanıÆ ornına bir bala alıp kelip berdi. Ol balanıÆ ismin KòÆkùrat koydu. Nal écenıÆ üç oğlı boldu. Çerikden Çerik iki boluş KòÆkùrat Kòl başında MoÆgoldor hem iki boluş törtav da Ağbaşıda. İmdi MoÆoldordan Şamansur andın Bökönök Bağı iki oğul Kırgız içinde narğ ‘âdet degenlerini Şamansur çıkarıp andın narğ ‘âdet dep kaldı. Bökönökden Alağar, Abdik, BaymoÆol, kùsökbek dört oğul Alağardan Mani, Çakır, Gaypgara, Çolak Tome 5 oğul. BaymoÆoldan Elbibe, Camgırçı, Kùsökdan, Şufatay hacı. Bağıdan Uluğara, Ortega Balagara. Uluğaradan Boğaçı, Tazabek, Balagıradan Caylav, Bökönekden Alağar andın Mana andın Tağaberdi, andın Toğçora andın Colbolat, andın Kendike Çikir. Keldikeden Kùrçu Kòngkùr Tügel. Kùrçudan Toğnar Kùluş Baymat Toğtardan Cimbeğ Hıtdubay Maylı Rahimbekden Sultanbek cãntili âdem şeytân kayda deseÆiz mınav şol mallarını kòrse şeytân feriştelerni kòrgendey bolup turalar. Elbette şeytân

Ş109/01 ‘âdetleridir. Sultambaydın ‘âdetlernendir mal cânın Huda yolne şarıp kılmak. Kunusdan ‘Alimbek andın Çoybek hacı haşır MoÆoldordın aqşakal hem inşap tavkıkalıkündin kün Hudağa bendilik kılmak. AţbaşınıÆ Aqcar degen yerine Mescid medrese şaldırğan milletimizge hizmet kılgan bir zatdur. Oğlı ‘Abdiray ata ornına oturup curut başlıkıdur. Bayımbetdan Aşhoce, Aşimbek, Karaçora. Eşhoceden Kalçike hacı. Kalçekeden Murza. Ahmed Sâdebayoğlı şeytândan alğan sabakları bar. Şeytanlıkğa molla ustaz 80 yaşda Kalçege Kaçıdan Madebay Balbak Tügelden Esenaman andın Boğu AlaÆ, Çodu. Çodudan ‘Alibay 5 ağa ini ma‘rifet yolna dil bergen âdemlerdür. Yakup degen Beybitoğlı atın minip alıp keçke atın tapmağanda çarçap kelip bir yerge tüşgen atı kişnep cibargen tura kalıp atın urğan mén sêni bir gün keçke yoğalatmam minip yürgen iken men. Evvelden kişenesêñ ubara bolmak imez idim dêp atın minip alıp yoğum tabıldı. Özüm minip alupman dêp kuangan, ‘ağılı yoğ Yakup mingen atın tavıp alğan zirek Yakup. KoÆkurden Baybota

Ş110/01 Barakdan Çagatay ibn Molla Aşirbek. Kabıldan Kalğambay, Kaldıbay, ‘Alibay, Balbay. Kalğambaydan molla Şartbek. Kaldıbaydan molla Şamançı. ‘Alibaydan Canalı. Balbaydan molla Orazahun, Abdulkerim, Budayçı, Şavrambay, Abdurahim, Abdulaziz, Haşim. Molla Orazahun, Abdurkerim yâki Budayçı molla Şartbek uçav Aţbaşıda din kurbanı millet hizmetçileriÆ başlıkları bolup bulardan artıq mollalar yoğdur. Huda ‘ömr bolsun halk nâdan bolmak demek iki kulağına mikem barmak tığğan, közün cumğan, ağızın açıp turğan. Şart bolse hoce şelleli bolse molla Rus bolse tura söz surase cevap tabalmazdan biraz ma‘kul hıyalına kelmese yoğ degen, üç sözden başka söz bilmek yoğ demekdür. Tarih okumaza, gazit körmese, ‘ilm bolmese atasınıÆ başın bilir. MoÆoldor urğu Şavrambay ilinde iki yüz, Temirbolaţda bir yüz er gaytı Kazakında 50-60 tütün çemede her yerde taralganlar da bardur. İki boluş Aţbaşı Narında.

Çerik Urđu.

Çerikdin beyanı MoÆoldorda ötdi. Çerikdin atası Karaçehan Oyğutdan Oyğut MaÆgol ħandan **Ş111/01**anıÆ atası Alaçe ħan bolup Mangolğaça yeti atası ħan bolğandır. İmdi Çerikden Törö, Hıdaykul, Tayçak. Tayçak urğunan Çotke Makehacı oğlı boluş ilniÆ Hıdaykuldan Huva Aqçuaq, Bayçuaq. Aqçuaq urğunan Madanbek, Küçük ataklısı Bayçuağdan Haşim andan Beyşe Narke Keyke Kumaç Şatkul Boğacı 6 oğul Beyşeden Beyşeoğlı. Narkeden Narkeoğlı, Keykeden Keykeoğlı, Kumaçdan Kumaçoğlı Şatikuldandan Şatikuloğlı, Boğacıdan Şasan, Karaşul, Tagay, Fulat, Murat. Şasandan Karımşak, Karaşuldandan Beş. Hıţay kol aldında. Tagaybolaţdan Cambala Koşalı Mağsud. Cambaladan Kutu, Koşaliden Niyazbek ibn Tacibek ibn Çolbambay hacı Mağsuddan Atambek, Karaçe Baysirke hacı, Karaçeden Alcan, Mitay. Alcandan Çalbay. Mitaydan Basarkul. Bu Basarkul Çerikdin çoÆlarınan boldu. ÇoÆluđı şundan ma‘lum dünyadan ketüne yeti yıl çemeli boldu. Zamanında Narın kalasına turğan uceskevay cenâpları Kırgızçe ökürüp barıpdı. Aqçe üçün mü kâdir üçün mü Allah bilir. Kim bilsün haşır Çerik tuğanlar ma‘rifetden köp alıs iman İslam naçar. Kaşşardan ketman çabuğa kele yatқан Şart Çerikke

Ş112/01Şur molla özüm barıp kördüm. Bizdin ilde bir divâne yürer idi. Çerikte molla iken bir kunduk divâne molla alifni hem tanumaz iken birağ başında şelle bar kolunda ‘aş a bar divâne ne sözleze şari‘ât bolup uklar iken şelleli âdem molla Şart bolse hoce degen halk haşır Çerik ikisi mollaları ‘ilmdi temâm ête Çahar kitapdan başlap Hoce Hafışdan temâm ête mollaları iman İslamdı bilmey molla bolup çıka. Oğutқан Kaşşarlıkdarda iman İslam bilmegeni mollalık kıladur. Çerikge bolmaza molla divâne ayırımı bolmese şalay molla anda barıp tursun vesselam.

Aşılbaş

Aşılbaş AdigineniÆ bir uruğu Nardaydan Aşılbaş Tusaşlı ibn Tantağar ibn Tokto Koşarı Esenkeldi. Toktodan Hıdayminde, Kençe, MiÆseyid, Küçük Aldayar Dürbübaş. MiniÆseyidden Töleke Şemeke, Niyazkul Ötö. Ötöden Baţırbek Kuatbek Datka. Şemekeden Irızkul, Tumaţay, Karboz ibn Kenenbay ibn Çeçen Kalça tarih bilgic dâne âdem. Mönökde AdigineniÆ bir urđu yuğarda Adigine beyânında ötdi. Mönökden Akbura Ölake ibn Altay Ormatoy Ormatoydan Toksan

Ş113/01Tınış bularınıÆ balaların Aşılbaş deydür. Ölake ħatunı Şarıkız degen şulu ħatun idi. Ölake ölgende Karaşçı aldı. ŞunıÆ üçün Şolte içinde turup kaldı. Bu iki ruğ Mönök balaları Akbura deydür.

Cav Çalış

Taşkende ħantursundı çapdı. ħatağan degen ildi andın bir ħatun tüşdi. Cav aldı andın bala boyunda kelgen idi. BalanıÆ atın Cav Çalış koydı. Cav balası dêp bul hem Çağa bala bolıp turup kaldı.

Tölek

Tölek 300 tütün çemede Şokuluk yerlemekte. Aştekin küreÆ atı bolğan. Şol atın tölavne kelgen ħatundan bolğan üçün Tölek at koydu. Beşkörük uruşçak bolğan üçün Beşkörük koydu. Kürekdey güldegen demek. Kökoyını Kökoydan daladan tavıp alğan. Al balanıÆ atın Kökoy koydu. Kök daladan tavıp alğan demek.

Karaşakal

Mönökden Akbura. AkburanıÆ beşinci oğlı bolup

Ş114/01 Canusaq, Taylaq, Aqtaylaq Marqa dégen uruqlarğa bölünedür. Aqtaylaqdan Tezek boluş Boşqoy ilinde Tabaldı dégen bir âdem küreşke kirgen şaçal kara idi. Karaşakallı kim dédi. Kara şaçal Karaşakal dédi. Şundan Karaşakal ataldı.

Şaru Balaları

Taşken hanı Hantursundın inisi Şamı Sultan dégendin balası bolup Tursunhandı çapkan ilin hatun balaların bölgen Şamı Sultan balasın Borgemik Muratalı biy aldı. Yine bir hatundı Sayaq Tügelbayğa berdi. Andın Qurmanhoce içinde Hanağan dégen uruğ boldu yine bir hatundı Çav aldı andın Yav Çalış boldu. Şol Şamı Sultan balasınan Şaru boldu. BularnıÆ ismi Alaçqın. Bu zâtdan Olcoçu, Kiçimergen, Olcoçudan Şolte Mürek ibn Babır Toyte Kasmek Kalca Arşıkul. Babırdan Babır urğu. Toytadan Toyta urğu Arşıkuldan Tağay ibn Turak datka ibn Kıdır datka ibn Eşenşul hacı Şırdıbaydan beş beren Berdike peş ağa ini bolğan Kılmaqdı Çüyden kuğan tınçsızlandırıp.

Ş115/01 Kiçimirden Şatkay ibn Çalbatır. İmdi Şaru demek haşırkı Borkemik Rahimbekdin urğu idi. Bul uruqlarğa koyuldu. İmdi Şaru dep Alaçqın balaların aytur. Muratalı biydin balaları Burkemik ataldı. Şuşamırda Sayaq içinde Rahimbek oğlu Hıdaybergen dégen ataklısı.

Azıq Balları

Azıqnı beyânların evvelki kitabımızda yazıp idim. İkinci uruqlarğa taratıuğa bilgenler yolukmadı. Aşlı Namangandin beklernen bolıp Domuhan yâki Aşılhan dégenden. Haşır Bişbek uyezne qaragan miÆ tütündin artıqıraq her yerde köp ahırı Avliya Atağaçe tigi şarabı Aşbaş Narınğa Tahminen 700 yüz yılda bir âdemdin balları üç miÆ tütün çemede. Her tütünde beşden cân hesap étsek, bir âdemdin nebiresi on beş miÆ bolğan. Her yılda neçe âdem özüp turğan?

Yetigen Hıttay Hıttay Töbey

Yetigen demek aşlı yeti şehirlik demek. Kent dep hadim zamanlarda şehir demekdür: yâ'ni Taşkent Çimkent

Ş116/01 Mankent, Maşat Karabulak Sayram Karamurat dégen yeti şehri aytur. Şundan bir âdem keldi. Kaydın kelürsüz dédi. Yeti kentden kelürmiz dédi. İsmi molla İbrahim idi. Kırgız içine turup kaldı. Mundan haşır Kuşçu, Cetigen, Töbey, Hıttay dört uruqla bölündi. Hıttaydan Hıttay urğu Talaşda bir neçe boluş. Töbeyden Töbey urğu Narında Fircival uyezne karar. Munda 'Alibay hacı molla Maylibay dégen ataklı âdemleri bar. Namuslerin koldan cibermegen bir zâtlerdür ki üstünde surap turğan uçeskavay cenâplarınÆ nizamdan tış kılğan cabir cefalarına insaniyât yüznen çıdamazdan 260 kâmpı urdurğan bu zât boladur. Hıttaydan Hıttay urğu bul hem Talaşda bir neçe boluş Yetigenden Yetigen bul hem Talaşda biraz tütün Narında. BularnıÆ tıp atası şol molla İbrahim molla İbrahimden Karatıl andın Hıttay, Töbey, Kuşçu, Kabil, Kırgı 5 oğul. Kırgı balaları Karamoyun dégen, Yetigen hem Şarımoyun. Kabilınan Kanatım, Tağaymet, Bayseyid, Töle, Kabil 4 oğul, Kanatım Talaşda bir boluş.

Molla İbrahim Karatay andın Hıttay andın Düyşe

Ş117/01andın Şake andın Beyşe andın Bayğana andın Elçibay andın Nazarbek andın Cantay andın Borambay andın Molla Yusufbek. Haşır Borambay Bişbek uyezinde Şamşı iliniÆ ataklı âdemlernedür.

2.nçi Faşl Kazakdan

Mundın evvel Kırgızların beyân kıldım. Sırdarya obluşunda hem Yetişu obluşu birlen Hıttay kol aldında bolğan Kırgız atalğanlarını bu faşılta kün çıkış Altay tağlarınan tartıp ahırı Buğara, Asdarhan, Orenbur, Tureyskiy, Tomskay aralarında bolğan tuğanlarını beyân édeçekmiz inşâ'allah. Bularnı Kazak dérler. Beyânı töbende hatamızın Allah 'afv kılar. Yazucu tahmin kılar bikardan bikar yazmazlar(Arabça ayet var) evvelki atamız hazret Âdem anamız hazret Hava bu zatlerni beyân étmesem de bilürsüz: andın Şis peygamber andın Anuş bu zât tokuz yüz on iki yıl 'ömr sürgen. Andın Mihla'il andın Berd andın Ahnuq andın Matuşalğ andın Lemek andın Nuğ 'aleyhisselam andın Ham, Sam, Yafeâ üç oğul beyânları ötdi. Yafeâdan sekiz

Ş118/01oğul: Türk Hazar Saqlap(Slavyan) Hıttay Kemerı Tarğ Yapon, Mancur, Türk bul vaqtda 4 uluğ atakka bölüne Tatar, Türk, Kazak, Kırgız, İslambol Türkleri. Türk atamızdın ismin köterip kaldı. (Tatar da Kırgız da) Kazak atanıÆ ismi bolmayunçe şıgt yâ'ni rahatda yaşamaq dégen ma'nini atak kılıp köterip ketdi. Beyânı töbende muratdan kalmalığı Mancurdan Mancuriye hanlık Hıttay, Yapon, Rus üçavniÆ ortesinde bizniÆ kün çıkışımızda. Hıttaydan Hıttay imdi Türkdän Tütök andın İlçeşan andın Baqoyhan andın Kiyük han andın Alınçe han Alınçeşandan Tatar Mağol iki iküz oğul boldu. Tattardan Tatar Noğoy. Mağoldan MaÆğol. Haşır Altay tağında hanlıknı şalap kılar Hıttaylardan Mağol handan Karahan bu zatdın kabri Avliya Ata şehrinde. Olyata mazarı ismi şariflerin kümbaz işiginiÆ üstüne yazıp koyğan. Şeyhleri yahşi bilmeze de aytalar ötkenge neçe miÆ yıl dep Oğuzhandın kabri tik turmaz. Ata anı şeyhler Hızhan der. Oğuz dégendi çala bilip kalğan. Oğuzhan 116 yıl badişahlık kıldı. Arada kış otğa cılınıp cayda kölekege sayalamazdan

Ş119/01bütün Asyah: Hıttay, Capon, Hindisdan, İslambol, Mışır, Ruslarğaçe karatıp kol alduna qaraganlarını Müslüman étip tik turmazdan 'ömr sürdi. Şundan tik turmaz ata ataldı. AnanıÆ qarınan avliya tuldu. Beyânları zor kitaplarda. Bu Oğuz handın 10 oğlı boldu. Altısı ulu hatundan ikinci

hatundan 4 oğul her birlernen törtten oğul bolğan. 50 oğul bolıp biri Kırgız. Tarih dégen dünyanıÆ küzgüzü bolur. KaraÆız tarih bilmegen sebepli yaÆgiliş bolğandan yalğan Çingiz handın oğlu Hülügü handın hatunı Börke handın anası Rafiya isimli hatundın kümbezin Manaşdın kümbezi dep ‘acepden ‘acep söz kılarlar. Babır başahınıÆ kadem cayların taht-ı Süleyman dégen şekildi Babır başah Andicanda Say közarnıÆ yanında hikmet kırup Oş şehrine arık kazdırıp saltanat cay kılgan anı Taht-ı Süleyman dep calbarıp ziyaret kıla. Kimden kalğannan haber yok. Ezizkul hoce Ahmet için saldırgan Amir Temirdin bütün Asyade yok derlik medresesin kabristanğa aylandırıp farz bolğan kesipni taşlep harambolğan tam‘i kılu ma‘rifet yok cahillik ikenlerin

Ş120/01tarih bilür bolse bilür idi. Bilmez yine de aytalar Avliyatamı Hâkim ata dep bu da yalğan. Ol zât Hocentde yine de aytalar Mağdum A‘zamdandır. Bu zâtdan yâ‘ni Mağdum A‘zamdan hoce Yusuf bu zât-ı şerifden hoce Hidayetallah ismi şerifleri lakap ism anı Afağ hoce mazar şerifi Kaşkarda Kırgan dégen orunda. Kışlakda imdi söz başına barayık. Mangol handan Karağan andın Oğuzhan bu zâtdan 50 oğul bolıp biri Kırgız. Kırgızdan Safer şah. Şah demek han demek andın Alhağ andın Reşidelhağ andın Analhağ andın Sarşen biy andın Er İstek Analhağ andın Burağan andın Hambarhan andın Hastanhan andın Argunhan andın Ganıhan andın Arslanhan andın Alhan andın Arsdan han andın Bayçora Cançora Karaçora üç oğul. Çora demek hadım Kırgız tilinde yigit demek yigitdin mirza bolumdulana çora dégen ikinci aysak cigit yolbars arsilanı dégen ma‘niğa keltürüp çora dégen. Öz isimleri başka bolu kerek. Bu üç zât zamanında atası han yer erkin bolğan sebepli her birleri canlarına yigitler alıp erkinlik şavlatın kurup üçke

Ş121/01bölündü. Üçavne kelip koşulğanları birlen az bir vaktde yüzlerge yetdi. Şol vaktde yüz dep lakap berdi. Yâ‘ni evveli yüz orte yüz, kiçi yüz demek birlen. İmdi evveli yüz Bayçoradan haşır ulu yüz Kazak atalıp turğanlarınıÆ yeri Almatı, Bişbek, Avliyata Taşken Hoğan Kaşkar Türkistan Buğar Karatigingeçe taralgandır. Orte yüz Argın, Nayman, KoÆkurat, Kıpçaq uruklarına bölünüp Orenbur, Hafal, Ayaköz, Şemeydan tartıp Altay, Mancuriyeğeçe taralgandır. Kiçi yüz Alçin, Capfas, Çömüköy, Devletkeldi, Kızılkurut, Aydas, Balta Kurağdı, Ataçal Cavalbaylı dep bir neçege bölünüp Türkistan, Akmesjid, Gazalı, Uraldan tartıp Azdarhanğaçe taralgan boladur. İmdi ulı yüzni beyân edeşekmiz.

Ulı Yüz

Bayçoradan Cumambay andın Kiyükbay andın Tobay andın Maykı, Koğam, Kıyuldur, Mikra‘il 4 oğul. Mikra‘ilden miÆ yüz dégen Kazaklar Hoğan, Namangan atrarında. Kıyuldurdan kırk yüz dégen Kazak Oradöbe dégen yerde hem Buğar atrarında kırk yüz demek 4 miÆ

Ş122/01dégen söz ol zamanda birbiriniÆ kaçelık hesapnan haberdar bolup köbi azın çapğandan köp bolup uculmak hem körünmek için hesap birlen lakapların yürtür idi. Haşır maqtalmaq için atalarınıÆ isimlerin aytalar. Koğamdan KaÆlı bir neçe uruğlarğa taralıp bir urğu Kırgız bul uruğları Tiyaşan tağlarında Isık Köl, Bişbek, Avliyata, Namangan, Andican, Kaşkar atrarlarında olturalar. Beyân kılmak kerek Kazak dégen ata bolmayunçe Kırgızlar Kazak ataldı. Atamız Oğuzhandın oğlu Kırgız idi. Şundan arada kelip tuğanımız Çingiz handın oğlu Cuci han andın Şayban hannıÆ nebiresi Abulhayr handın on bir oğlu boldu. Ol yigitler han balası bolıp ikinci ‘ağılları baş bolğan sebepli dayma Kırgız yigitler birlen oyun temaşah oynap yürmek, kuş salmaq av avlamak birlen meşğul boldu. Bularnı Kazakı dedi. Kazakı demek rahatda yaşamak demek. Ayturmız biz semiz mal semiz, ağ bolse Kazakı deyürmiz. AnıÆ için rahatda aşap erkin mehnat körmezden semirgen demek şundan. Barçe Kırgızlarını Kazak dep ayte başladı de Kazak atalıp

Ş123/01ketdi. Millet saklamak için Kazak dégen lakapnı ihtiyar kılmayunçe Kırgız ismin köterip kalğan tuğanlarını avvelde yazdum. AtaÆızlardın hürmeti için hem ismi untulmağan şekildi tili de untulmasun dep nağız Kırgız tilinde yazdum. Arasında başka tilden hem az kirdi. Söz retleri kelmeğenden Kazak, Kırgız arasında azrak kana fark bardur. Turmuş til cihadan bizde şin harfin Kazakda sin aytalar. Mundın başka ayırma yok. Biraz Kırgız niçkerek Kazak cıvanrak, Kırgız katıkrak, Kazak yumşakrak sözleşeler. Ançe fark kay cinsden bolse de tabuladı. Hatta Kırgızdın öz içinen de bar. Maykıdan Bahtiyar andın Oysun Oysul 2 oğul. Oysuldan Sirkeli Türkistan atrarında. Oysuldan Aksağal, Cansağal 2 oğul. Cansağaldan Calayır İle boyunda Hafal uyezinde. Aksağaldan Karaça andın Baydubek. Baydubekdin üç hatunı bolğan Şarı baybiçe, Şırıp, Dumalak. Şarı baybiçeden Sarı Üysün Almatı, İle atrarında Kalçe, Yakup uruklarğa bölüne. Şırıpdan Calmambet andın birinci hatunnan Çabıraşdı. Çabıraştı az bolsa 10 miÆ tütün

Ş124/01Köbi Almatıda 2.nçi hatunı Karaçaç andın Uşakdı Avliya Ata, Talas içinde. 3.nçi hatunı Dumalak mundan Abdan, Devlet Şuan. Abdandan Alban. Şuandan Şuan bolup ikisi Hıtağ kol aldında Altay tağında. Oğul Sıkımdan Ak koylu, Kusıraq. Bular Kerbulakda Çımır 4, Devletden Sıkım, Yanıs, Butbay de Bişbek uyeşinde Kenenşarı Navruzbay, Hotan, Töre, Tümanbay balaları dégen atağlı hem han bolğanlar bolğan. Butbay urğu altı arış Çağay dört Arıs Hıdaykul atala Merki Olyata atrarında. Çimirdan Bekfulat Çinhoce 2 oğul Olya Atada hem Handın tavında. Canısdan Carılhamıs yâki Kaşkara Cantu. Cantan 3 oğul. Cantudan Caylamıs, Bayıs, Otemiz 4 oğul. Cayılmısdan Kıbray Tokmak üstünde Canıs ili Kıbray atalgan Kırgan Aralda Çimkent Taşkent üstünde iki miÆ tütündin artık Canıs balaları.

Calmambetdin 3.nçi hatunı Şılandı mundan aştı bularnı Oyuktilik deydür. İle deryası birlen Talaşda boladur. Bul urğdan Almatıda Hacıbay ‘Arapdan hatun alıp kelgen. Haşır molla Şalih hacı millet hizmetçi ma‘lumetli ma‘rifetli yaşlardandur.

Ş125/01Cayılmış Balaları

Cayılmışdan Hocemberdi Cambay Kıbray 3 oğul. Hocemberdiden Hıdayberdi andın Aqtay Balkıbek. Hıdaykıl, Tügelbay, Danay, Olcankül, Sultankül ‘Alibek 8 oğul bul uruğdan Almatıda Şatniyazbekoğlı ataklısı. ‘Alibekden Ötebay, Töle, İlibay 3 oğul. Töleden Hocember andın Dervisali andın Çoybek andın Oıtay andın Çikir andın Şarık andın Temirhan andın ‘Alibek andın Abdiraz andın Öserbay andın Sükürali bolus 30 yıldın artık bolgan bolus bolğanna yuvaşlıkı tiyü şekildi. Bekler begi dégen Taşkent üstünde bular de yok. Her 3 yılda biz şekildi birbirniÆ kanın içip mayların şormak partiye belâsın açmak yok. ‘acaba!.

Kıbray Balaları

Kıbraydan Elaman, Colaman, Kalkaman, Colay Berdike 5 oğul. Kalkamandan Kölbay Koşkulak. Koşkulakdan Maşak Erizden Colbars Çobkara andın Bayyigit Canyigit Çıkışbay, Ş126/01Bosun, Beketay Calmırza, Çağay. Baybosundan Irızmbet Irızbek, Kalıkul Turuş, Konqurbay Irızmbetden Hocekeldi, Hocemberdi Törekeldi Kuaratay. Hocemberdiden Musafir bolus haşırkı Kıbray urğunuÆ curut bilyegen yaşlardandur. Irızbekden Teltay Çingışbaydan Turhan Cancigitden Ismamatoğlı Şarmambet. Bayyigitden Asanbek, Bekış Bölekbay Baymurze Asanbekden Toyçubek ibn Töstükbay yurut başlık yigitlerden haşır da Tokmak üstünde Canıs ili ataladur. Cantaydan Erebay Orğo molla Töle Yusufbek acı dégen başlıkları bar. 250 tütün çemede.

Carılhamısdan Baymambet Calmambet Calmambet balaları Bes Kalmağ ataldı. Baymambetden Oraz Buğar İltirsar Orazdan Sultankeldi bugün 300 tütünden artıkrak İltirsardan Teke, Tes 100 tütün Buğardan 1.nçi hatunnan Anam balası 250 tütün çemede, 2.nçi hatunı ‘Aklıdan Baba, Sırımbet, Kılboldu, Tölömbet. Babadan Baba urğu iki bolus Almatı üstünde molla Hacıbay. Hacı din hizmetçi milletparvar yigitlerden.

Ş127/01Tölevmambetni bilalmadık. 100 tütün çemede balalar bar. Kılboldudan 200 tütün çemede balaları bar. Oğulları dep yazmadık ma‘rifet medaniyatdan aluş balalar şekildi. Dünyadan gafil yürgen dünya yüznen yâ ‘ilm ma‘rifet tarapnan habersiz bolğannarı ‘aql yok balalar şekilidür. Oğul boluğa ‘aql ma‘rifet ma‘lumet bolğan zâtler oğul oğulnı balığdan alğannız. Haşır ma‘rifet ma‘lumetke bizdin Orte Asya Kazak Kırgız yaş artıda nâdanlıkda. Sarımbetden Ötegen, Tabıldı. Ötegenden Kusakal, Kaşdavlet, Ayusa, Bazarbay, Berdiz, Aşav, Lav, Tarpeñ. Basarbaydan Tuğuş, Tarpekden Çını. Bu zatdan Alğaday bir bolusdin başlık âdemlernen. Ötepeden Davlan, Cantok, Kocan, Boğoy, Kuttuk âdem, Tavbaşar. Hıdaybergen. Tavbaşardan Maldıbay Konusbay. Maldıbaydan Bayköz. Tülavlı bu zatdan Devletbak ibn (Noğoybay) oğlı Galim hoce. Noğaybay başlık zamanında Rus hâkimlerine hizmet kılıp piravirşik mertebesin alıp busuqluk çıkarğan Kazakların cazelerin kolına berip tınçlendirğan. 76 yaşında. 1910.nçi usağ seferne ketdi.

Ş128/01Konuşbaydan Bayğası andın Karabek ibn Mombek. Bu zât halk içinde bolğan busuqlukdardın tabıp duğdurdur. Mombek ölmeze busuqluklar yahşilep tınçlanmazmış. Bayközden Madyar ibn Teltay ibn Seyidahmed. Mirzelerden halk başlığı. Hıdaybergenden Tiñat, Meded, Hotambay, Çorakey, Bayhan, Tiñatdan Taşke ibn Canebay Mededdan ‘Âdil oğlı Şıkım. Hotambaydan Cabalag ibn Duysambe Halfa.

Duysambe halfeden molla Ümbet halfe bu zât Orte Asyade bolğan Kazak tuğanlardın halfesi. Her yılda bütün Kazaknı bir meretebe aralap tura. 2.nçi Almuhammet hacı ‘ışkıbaz her nersege mâlik ne bir tarapnan kılğan şekildi her türlü hünerden kuru imez.

3.nçi Bilmuhammet hacı müderris hem işen kiçey kündüz millet hizmetlerne meşğul bolmaqda. Bar oğlı altı. Her birleri bir hünerde bikârdan bikâr yatıp uyku birlen ‘ömir ötkergen balası yok. Düysembe halfeniÆ başka tuğanları Kazak, Kırgız sizlerge ne boldı. ‘Ömrni uyku aħmaklık busuqluk gâfillik bir biriñizge düşmanlık yolun izlemek siz bizlerdin yamânlıklar...

M01/01MUHTAŞAR TĀRĪH-İ KIRGIZIYA

M02/01Bir iki söz!

Isık Göl tarafında Tyanşan tağlarında yaşağan Şarbağış, Şolta, Buğu, Sayak, Azık, Çerik uruğlarınnı ata babalarınıñ tarihleri şecereleri hakkında on beş yıllar kadar halk arasından tikşerilüp bilgiç ve aksakallardan şuralup cıyğandan keyin üşençli tüpli bolğannarı gana mümkün kadarı qaralup yazıldı.

M03/01Tarih Yazuçiniñ Cırı

Koluma kalem aldım tarihni yazmak için
Tuğanlarımıñ kardeşlerim bilsün için
Bu tarih yazıldı Kırgız için
Kırgıznı hayli halklar bilsün için
Bu tarih bildirür babamızıñ

İki yüz miñ üylü Kırgızların
Bolupdı tüp atamız Oğuz Һandın
Oğuz Һan biri bolur tokuz Һandın
AҺtardım alde kaçе tәriҺlerdin
Kıışasın neçen neçen ötken cāndın
TәriҺ dеmek ötkenlerdin Һālin bilmek
Ata baba olıyalar cayın bilmek
'Aklı artır fikri ötkürlenip
Bütün bütün başka ādem bolur dеmek
Yeryüzünde türküm türküm ādemlerni
Türli türli dinlerin bilü dеmek
M04/01TәriҺin Қазақ Kırgız Noğay şartdın
Қay nesil kay uruğdın kelgenlerin
Bir birden her birlerin beyān kıldım
ҺaҺama 'ayıp kılma tuғанларım
At қoydum tәriҺime Kırgızıya
Kāgd қalem alu birlen mēn koluma
Yazdum mēn bir neçendi dāsдān қılıp
Oқуған faқiriñiz BuҺār-i Şerif
Törtünçі atam Mamatқuldan FolaҺ Temir
Қaşқası atdıқında her kim bilür
Üçinçі atam Çerikçi er Temirden
Ekinçі atam Abahilde Çerikçiden
Öz atam Abahilde Şıdıқ merҺum
Du'ā қıl endi bizge tuғанларım
Aғamız molla æābit din aғamız
Ködürdi din yolına tuғанларın
Aғamız ekinçі Қана'at Һacı
Din üçün cāhillerga urdu қамçı
Dinge Һidmet milletge көñül bergen
Tabulmaz artıқ bizdin Kırgız Һalkı
M05/01 Atımız molla 'Oāman'ali
Ayte bersem sözlerim қоşғалаdı
'Aқl 'ilm birlen çıkған һünerler
Һünerdin artıқlıғın eşiñiz
Peyғamber Һaқ Һudāni biliñiz
'ilm birlen fayde bolған nerselerni
Yazayın beyān қılıp tiñleseñiz
Bir күnde alıp uçар aylıқ yolға
Temir yol tegiz üstü ot araba
İşitersiz Һaberni yer çetinen
Eликтirik tilifon tiligram min
Şuға қayıқ жүргүзdi keme birlen
'ilm birlen her türli һüner bilgen
Тағıda asmanға uçdı һāva birlen
Қаласа қайта kelip yerge түşken
Vazduşni şār dеp aytedi atın bilgen
Һünermanға 'aқıldı Һudāy bergen
Һalk biz mundaylarını көрүp midi
Ayıp beyān қılıp bilgenlerni
M06/01İşitabız çıқdı dеp қıbıқsız tiligramnı
Aman bolse көrersiz munı daҺı
Altı atar on iki atar bardankeler
Yene bar her türli maşinelер
Çöp çavıp aşak orup kiyim tikar
Söz söylep gramafon tamaşa aytar
Yene çıқdı eliktirik çırağ dеgen
Bir minutda şehir için yarıқ etken
Teleskop dүrbü çıқdı yıldıз көrgen
Bir tarunı bir tiveden ülken etken

Hüner min néçen zavod keme kılğan
 Şolar birlen kıymatnı arzan kılğan
 Başmañhane yene bar kitap başkan
 Halklarğa hüner birlen ma‘rif çaçkan
 Gezit jurnal ma‘lumat her tarafdın
 Şolar birlen halkbız közin açkan
 Hünermin uşbularnı âdem tapkan
 Yalğuzak Kazak Kırgız karap yatkan
 Kaşardan kiyin kaldık nâdanlıkdın
 Nekerek munçe yatmaq ey hey tuğan
M07/01 Biz dañi hüner bilsek evvel başdan
 Kutulmazmıydı başımız nâdanlıkdın
 Çıķǵalı bu şayloǵa kırk yıl boldu
 Şol şaylo fakirlikǵa sebep boldu
 Maştanıp bay balası aħmaq boldu
 Cindenip kolda malın saçmaq boldu
 Maz bolıp birav çıkdı biy bolam dep
 Haş bolıp birav çıkdı min bilem dep
 Birav çıkar bizlerdi untđın dep
 Qoldan kelse ayanbay paralar cip
 Talaşıp boluşdıǵa aqçe töker
 Körgen şoÆ aħmaqlarınñ tike turar
 Qaliçe uşulardan qalamén der
 Bolmaza beş on tenge alamén der
 Erterek eger toqup atın miner
 Şorlunıñ atı arıķ şorǵo yürer
 Qalcırap bu biçäre karap yürer
 Keç kirse ‘ameli yok üyge keler
 Falançe istarçinge ayle baķ der
 İnımaǵdı bizler de kılayıķ der
M08/01 Bir şordu bayge atınday iltaÆ éter
 Tileǵine cete qalsa mal tüketer
 Naziyesi öz malnan artıp ketar
 Tüketip tuğanların oǵru aytar
 Biredi uluǵlarǵa miÆden aqçe
 Kötermege Şart Noǵay bira qalsa
 Beş altı miÆ aqçe berip boluş bolse
 Çıķmın töley almay tüşer bolse
 Yar burader dosum dep malın sorar
 ‘Ömrinçe har bolup Hıday urar
 Tilmeçlerge beradi yene aqçe
 Quanadı tilmeçler aqçe alsa
 Kıızılçok dep Fircevaldin tayǵanı bar
 Bu tayǵanǵa yoluksañ zamane tar
 Müslümanǵa kez bolmasın vaybay Hıday
 Yigitlikden tüşken küni hıday urar
 Kez bolsaÆ kara yoldan qarşı aluǵa
 MalıÆ yok aqçe birmey bikâr öter
 Şaylatıp boluş bolup üyge kaytar
 Kıday baykuş çolaǵın arıķ tartar
M09/01Tük fayde yok üyne barıp yatar
 Maştanıp hatunına sözün aytar
 Neçen zor her yılda körse daǵı
 Künden kün artılmaqda busuķlıklar
 Bir birinen aǵa ini ayrılmaqda
 Aħmaqlıķ ‘alâmeti şolay bolur
 Şatıldı ‘aziz ‘ömr az aqçeǵa
 KördüÆiz neçenlerni aqşaķallar
 Cindenip aħmaq bolma boz balalar
 Mundan da kıızıķraq bitde halfe hacınıñ ğazeli bardur her kim oķup ‘ibret alurlıķ oķup kör.

M10/01 Barçe hamd Allah ‘Az ve Cellega olsun ve anıñ rahmeti vesselam peygamber Muhammed Muştafa şalli Allahu ‘aleyhi’l-sellamga bolsun ve anıñ şahabelerine ve anıñ ümmetlerine ve barçe Müslüman balalarine Allah Ta‘älâ togru yolni körsetsün. Biz bu kitapni yazduq Kırgız tuğanlarğa hidmet için hem soñğa yadgâr qalsun için. Her halkğa bir tarih bardır. Bizdin Kırgızğa tarih yazuçı ademı yok bolğanı için Kırgız kırk kızdın dep Şeyh Manşurdan bir neçe ‘aklğa ma‘kul bolmağan hikâyetler keltürgen. Körfende tiri aldap aluçılarnıñ sözleri cânıma ötüp on beş yıldan berü ahtarıp tekşerip iki yüz miñ Kırgızdın ata babaların taratıp tâ Âdem ‘aleyhi’l-sellamga yetkürdim. Biz de aşıl zâtdan ikenimizni bilsün için beş yıllık mehneterimni bir sa‘atçe körmey qalem tibrete başladım. Töbende Şarbağış, Şolte, Buğu, Sayak, Azık Çerik

M11/01 uruğların bir birden beyân étüp kışkalkı üzre bilgen kader hazırki curt başlıklarına tartıp ctkürdim.

Tarih Bilü Nécük?

Ötken halklardın hâllerin bilür qaysı kom kay uruğdan né hüner né kesible okat tiriçiliklerinen kaday davlet kaday felâketlerge grıftar boldu? Şunlardan bir birden haberdâr bolmaqdır. Ahmaqlardın ahmaqlıqınan yahşi âdemlerdin ‘adilliklerinen ‘ibretlenmek birlen oquçılarga ma‘rifet hâşıl kıladır. Cüreginde otu bar yigitlerge tarih bilü kerekdir hem köp i‘tibarlı bir ‘ilm.

Tarihniñ Fâ‘idesi

Tarih bilgen âdemler evvelkilerdin hâllerin körgen şekildi bilür. Birkez orında oturup neçe miñ yaşğa çıqqan âdem şekildi bilür. Kışkası zamandın evvelinen ahrineçe bilür. Tarih oqumağan kimdi bilür? Tarih oquçu erler zamandın evveline şol vaqtğaçe bilür hem dâsdân kılar.

M12/01 Kayu Tarihni Evvel Bilü Kirek?

Her işde tertip kerak bolğan şekildi “Eñ kerek anıñ soñından bek kerek” tertibince barurğa kerek, evvel öz uruğların bilip andın soÆera başka halknı bilü kerek. Meâelâ: İrannı Müslüman dep Urumdu başka dinde ikenligin tarih oquğan bilür. Alay bolsa Şarbağış, Şolta, Azık Çerik, Sayak, Buğu uruğun bu kitapni oquğanlar bilür. Birbirden dastan kılıp beyân kılar. On beş yıl tuğanlarğa hidmet için ata babaların cürüşdürüp arımağan, babaların sürüşdürüp talımağanmin soÆega yadgâr qalsun için ümit kalemlerinen tibrettim. Atamız Kıdık merhumdan tahminen kırk dört ata birlen hazreti Nuñ ‘aleyhisselamdın Yafeâ isimli oğlına yâ‘ni Türk atamızğa alıp bardım. Tahkikni Allah bilür. Yazuçı tahmin kılar.

Hazreti Âdem

Evvelki atamız bolup hazret (Havâ) evvelki anamız bolup yer yüzinde âdemler uşbu iki zâtdın taralgandır.

M13/01 Âdem demek yerdin kırtışı demek. Hazreti ‘Azrâ‘il tofraqnı yerdin içinen almadı. Belki sırtınan aldı. Anıñ üçin âdem ataldı. Lâkabı Şufi Allah, Allahnıñ şaf kulı demek. Âdemdin kabri Serindipde HavvanıÆ kabri Cidde şehrinde bu zâtderdin sekiz cennetni seyrân kılıp bu dünyade neçe yıl ‘ömr sürüp fâni dünyanı taşlap bâki dünyaga ketkeni aydan anık künden yarık anıñ nésün aytayın muraddan qalmayık. İkinçi atamız Hazreti Nuñ bolup neçen felâket helâketler payda bolup tufan şunan ümmetleri temâm bolup üç oğlı üç kelünü kaldı. Emdi bu yürgen halklar şulardan taraldı. Ol zâtden üçünçi atamız bolup isimleri uşbulardur: Hâm, Sâm, Yafeâ.

Hâm Balaları

Hâm balaları Afrika, Amrike, Asya kıt‘alarında Hindistân deÆizlerinin aralarında capayı vahşi hâlde tiriglik kılgan kara tüsli ‘ilmsiz ma‘rifetsiz bir halkdır. Nigr dégan. Bu nigr halkı er hatunları yalangaç kiyümsiz yürümekte ‘avratların yapmağ yokdır.

M14/01 Lekin ba‘zılar arasında yalğuz hatunları cabar imiş ‘avrat yerin kana. Âdem etin ceyüçiler de bardur.

Sâm Balaları

Asya birle Afrika kıt‘asında Mışırlılar, Aauriler, Keldaniler, Finikeliler, Süryaniler, ‘İbraniler, Yahudiler, ‘Arablar, Ermenler boladur. Bularnı Sâm urğları deydür.

Yafeâ Oğulları

Yâfes oğulları ikiye bölnedür (Ariler, Turaniler) dep. (Âri) dégenlerimiz Hindiler, İraniler, Şartlar, Afganlar, Yunanlar, Arnavutlar, Latınlar, Fransuzlar, İngilizler, Nimisler, Rumlar. Kom Âriler yâki aq tüsli kavim deydür. Hazır zamandın davletleri şol ruğlarda bolup turmaqdadur.

Kavm-i Turaniler

Asya kıt‘asında boladur. Hıtaylar, Hind Hıtayları, Yaponlar, Finler, ‘Oamaniler, Tatarlar, Kırgızlar, Kazaklar, Qalmuqlar, Dunganlar (kavm-i Turaniye) deydür.

M15/01 Faşl Türk Ruğları.

Yafeâdan sekiz oğul bolup ulusu Türkdür. Atası Yafeâ vefat bolup aldundan uluğ oğlı Türkni ornına tâ ‘in kılıp kaytmaz seferine çıkup ketdi. İmdi Türk özinen başlap tokuz oğlı padişah boldu. Türk içinde tokuz kılmak şundan kaldı. Türk ‘akıllı edebli âdem idi. Atasındın soñ köp yerni körüp bir yerni yakdırıp anda turdı. Bul vaqtda ol yirni (Issı Köl) yâ‘ni Isık Köl deydür. İmdi şol yirde bolğan

halkını Türkistanski obluş démegi şol. Çünki atamız bolğan Türk atamızdın ismidir. İmdi Türk urğu Hıttay, Yapon, Mancur, Kaşkar, Buhar, İstambul, Kırmıdan tartıp Bihâr münce mid şimalğaçe taralgandır. Ortasında bolğanımız üçün bizni Orta Asyalık deydür. Bu koyulğan laqaplar şundan boladır: Türk vefat bolur aldından uluğ oğlu (Tütek)ni öz ornına koyup barsa kelmez şehirğa köçdi. Tütek de ‘ağıllı davletli padişah boldu. Ta’amğa tuz şalmağ kebi Türk içinde köp resimlerini ol çıkardı. İki yüz yıl ‘ömr sürüp atasının artınan ketdi. Ornına İlçe hanı padişah kıldı.

M16/01(İlçe) han köp yıllar padişahlık kılıp aşlarını aşap, yaşlarını yaşap kahri kelgenge kahır kıldı. ‘İnşap yoldın çıkkanğa berdi ‘azap, bu da atası bara turğan yerge kâdem koydu. Ornına oğlu (dip Bağu han) bolup köp yıllar padişahlık devrin sürüp mengülik yurtuna cönedi. Ornına oğlu (Kiyük) han bolup bir néçe yıl ‘adillik birle hükm kılıp fenâ yurtunan beka yurtuna yönaldı. Ornına oğlu (Alınçe) han bolup köp yıl padişahlık kıldı. Tâ Hazreti Nuğ ‘aleyhisselamdın zamanından başlap Alınçe zamanınaçe barçe Yâfeâ balaları Müslüman idi. Alınçe zamanında il bay halk davletli boldu. İt semirse igesin qabar dégen mağal şundan qaldı. Davletge mas bolup Hudanı untup put perestlik peydâ boldu. İmdi bu Alınçe handın iki ikiz oğul boldu: Tatar, Mağol dégen. İkisi iki padişah bolup ilni ikige bölđi. Tatar özen başlap ceti oğlınaçe padişahlık kıldı. UlarınıÆ isimleri uşbulardur: Buğa han, Yalançe han, Atlı han, Atsız han, Urdu han, Baydu han, Siyünç han. Hanlık bu zâtdan ketdi. Alınçe handan iki igiz oğlu bar dégen idik. Biri Tatar biri

M17/01 Manğol. Tatar beyanı ötdi. İmdi Manğol han bir néçe yıl han bolup aşlarını aşap yaşlarını yaşap taqırdın bir sâ‘at kiyin qarap tura almay il bara turğan yerge kâdem koydı. Ornına oğlu Karağan han boldı. Bu zamanda hudanı tanup birlegen âdem kalmadı. Bir néçe yıl ‘ömr sürüp âdem kolnan öldi. Ornına oğlu Oğuzhan han boldı. Ana qarınan olıya tuldı. Karağan zamanında hudanı tanığan âdem kalmasa Oğuzhan zamanında hudanı tanup birlemegen âdem kalmadı. Yüz on altı yıl padişahlık kılıp bütün Asyanı kol alduna karatdı. Hıttay, Yapon, Rus, Hindistan, Keşmir, Urum, Kırmı, Afğan, İnan, Buhar, Hive. Oğuzdın yigirmi dört nebiresi bolup biri Kırgız yâki Kazak bolup hazırda iki yüz miÆ tütün bolup Kırgızni ‘Araplar dep aytu da boladur. Yâ‘ni dala âdemi demekdür. Ba‘zılar “Kır gez” dep. İmdi bul Kırgızlar bul vaqtdê bir néçe urğlarğa taralgandır. Hesap kılıp bola almazsız. Meâela bir âdemdin oğul bolse ol oğulların balaları her bir atalarınıÆ isimlerine atalıp kitedür. İmdi Kırgız Muhammed

M18/01‘aleyhisselamdın üç miñ dört yüz yıl burun dünyğa kelipdi. Hazır Kırgız atalgan barçe Kırgızni Çingiz han kılıçdın ötkerip kay birin cesir kılıp alıp ketdi. Andın bir âdem kaçıp kutıldı. İki oğul birlen özü Koçkar birle Narın arasında aşuda vefat boldu. İsmi Dolan idi. Dolan aşuzu ataldı. İmdi bizdın ya‘cuc ma‘cuc dégenimiz şol Çingiz han boladur. Ötkenige yeti yüz yıl çemeli boladur. Toqsan bavlı Özbekdın bir bav Türk urğunıñ bir urğu boladur.

İmdi Kırgızdın Safarşa anıñ oğul Elhağ anıñ oğul Reşidelhağ anıñ Analhağ anıñ oğul Bargan anıñ oğul Gabran anıñ oğul Galdın anıñ oğul Arslan anıñ oğul Kılımi biy, anıñ oğul Şafur biy, anıñ oğul Timuş biy anıñ oğul Arslan biy anıñ oğul Ağan biy anıñ oğul Şükür biy anıñ oğul Senkin biy anıñ oğul Şarı biy anıñ oğul Murat biy, anıñ oğul Tilğuz anıñ oğul Kalbak biy anıñ oğul Dambal biy anıñ oğul Dolan biy. Bu zatdın kabri Dolan aşusunda dégen idik. Mundan iki oğul (Ağul, Gul) Guldan Çoñ, Bağış, Hıttay

M19/01aldında bir neçe urğlarğa taralgandır. Azğalı Kadabay, Çağ, Kulun, Şarık, Finçe, Kilet, Hutçu dep toğuz ru‘u ataklısı imdi Handabaz urğunandır. ‘Arsmamat biy, Törekeldi biy, ‘Alımhan biy. İmdi Ağuldan Adigine, iki oğul Adigineden Adigine Ancıyan Kırgızları ‘Alimbek dégen hanları bolğan. Buğursdın Koylan Kılıcır iki oğul Buğursdından Şolte Koylandan Cidiger, bu da Ancıyanda. Kılıcırdın barçe Şarbağış. Kılıcırdın öz atı Şarbağış. Moynı kılıcır sebepli ataldı. İmdi Kılıcırdın Orazbağı, Davlis iki oğul: Toço Cantay Tasdar, Manaf. Toço balaları Karağursak ataldı. Cantay balaları Aqçabu, Ibuke, Tokto, Taştokum, dört urğ. Tasdardan Tasdar urğu, Manafdan Manaflar Şarbağış içinde Şolte, Sayak Buğu arasında bolğan. Manaf atalganlar Ata babaları yurt surap kelgenden Manaf atalgandır. İmdi Manafdan Sutay, Carınbek iki oğul. Carınbekden Carınbek urğu. Sutaydan Aşim, Sarseyid, Toğur üç oğul. Aşimden Aşim urğu, Toğurdan Çoñ, Çarığ urğu

M20/01Şariseyiddin Üçkei Tülkü, Hancadayın Erdine 4 oğul. Tülküden Tımay urğu. Hudayandan Toğulağ urğu. Üçkeden Mamatkul. Davlet iki oğul Davletden Nadirbek urğudur. Mamatkuldan Timur, Polağ iki oğul. Fulağdan Esenkul urğu. Timurdan Hülke, Boğacı, Çerikçi, Nazar dört oğul. Hülkeden Hülkeoğul, Boğacıdan Boğacıoğul Nazardan Nazaroğul. Çerikçiden Burğulday Canibek, Abahilde, Yamankara, Bekboğa ‘Adilbek, Dahirbek üçünçi hatundan Karabay, Manafbay dörtünçi hatundan Kencetay on iki oğul on iki urğğa taraldı. Barçesi bir ilde Çerikçi atalmağda. Meşhurdur. Karağaçkar yerlemekte. Yene Abahilden Şerboğa, Narboğa, Törekeldi, Şaykan, Beki, Kunduğ Kapşalañ, Aşıl, Başılbular Botaköz baybiçeden. 2.nçi hatundan Şerimbek, Ibuke. 3.nçi hatundan Caraş anamızdan yalğuz Kıdık. merhum Barçesin Allah mağfired kılson.

M21/01 Timur Balaları

Faşıl İnçi Kıdık balaları

Kıdıkdan (din) çırağın yandurğan molla Yarkımbay yâki molla æabit d p de aytur. İkinçi  oboy  c nçi molla ‘O aman’ali uşbu t ri ni yazu ı, d rtinçi Sulaymankul, Bozcigit, ‘Asamidin ‘Abduvali ceti o ul. Ma tağanın bolmasun kay mezhepde bolse de yalğan aytu  aramdur. Lekin bizde bu orunda ma tap artık yazma  cigitlik imezd r. Bu Timur ur nunan din milletimizge  idmet kılgu ı Kıdık balaları bolup molla æabit din  c n c nın kurban kılıp Saya , Őarbağışda bolğan mollalardın ustaz bolup ne en bi  re fakirlerge koldan cem b rip dinlerin tanutğan ne en koylu  ulmamat şekildi a ma klarga na ihat berip iman  yretken, mescid medrese saldırıp,  idmet  tken.  ana’at Muratali degen  lkenlerimizge yol k rsetken bu zat boladur. Her orında va’z na ihat kılıp Şol orunda nurlandırıp,  uandırıp ta  k nildilerini cum tatıp buzuklarını doslandırıp dindar  demlerini rahatlandırğan  demd r ki  zimizde dinge  idmet kılma  me guld rmiz.

M22/01 hirin Allah  ayırılı ve m barek bereket kılısun amin Rabbil’ lemin!

2.nçi Ib ke O ulları

Ib ke davletli k dirli  dem boldu.  znen  lkenge ‘izzet ki ige Şefkat bi  relerini h llerne  araŐan erligi bar  demlerini, dindar mollalarını dos tutkan  dem idi. Bu  demdin  ana’at,  asım, Baydali  c o ul boldu. Baydali halk arasında azra  kadiri bardur.  asım da  udağa bendilik kılıp Şofilik yolında.  ana’at ya lık davrin s r p padi ahlık  idmetler kılıp ulu lardan medal alıp b t n ‘ mrinde yurt a ası davlet  gesi bolup kelmekded r.  azır Şarbağış balasınan Şabdan Őofira milletke  idmet kılğan bu zat bolup be  mi  Şomga mektep saldırğan b t n  ır z balasınan artık d rlık daracaded r.  demlerine ‘izzet talebe ‘ limlerge Şefkat  uda yolna c merthlik kılma ı  mit  ayretli dinge yardem i z tdur.  azır hacı ziyaretin kılıp  udağa bendelik her i de to ruluk Şeri’atga  ula  salıp turma da.

M23/01o lı  arıpbay, İŐhak, Cafer, Muhammed adık d rt balası bolup  arıpbay atası  ana’at ornına olturma da taleplened r. İŐhak mollalık yolına kirip Şehir-i Ufada ta sil kılma da. Molla Cafer Ru ce o usın tamam  tken. Her molla her bir t rli h nerge kiriŐken  mitli balaları bardur.

3.nçi Şerimbek Balaları

Şerimbek davletli  dem bolup evvelde manaflık Şol ilge ba lık kılğan bu zat bolup Baygas, To o Ba ubay  c o lı boldu. Bu zatler zamanında davlet  geleri boldu.  azır da Baygasıdan Balba , To odan  udaybergen degen tuğanlarımız h ner kespden bihaber gafillik uykusına talma dadur.

4.nçi  undık Balaları

 undıkda zamanında davletli  dem bolup curt a ası bolğan bu  demden Sulţan, Medat: iki o ul bolğan. Bu  demler de atası ornına olturup akese bolup  azır Őulţandan  adir ul, Medatdan İmanali ata ornına olturup curut bilyegen  lkeni

M24/01bolup namuslı ata babaların isimlerin k terip iki arslan a zında namusın cibarmay turğan Medado lı İmanali  ayretli yigitlendend r.

5.nçi Őadıkhan Balaları

Őadıkhan ‘a ıllı  depli  dem bolğan. Bu  demdin bir ne e o lı bolup biri Bektan hacı. Ya lıkında kırk cigit cıyup cigitlik davrin s r n hıyalne ne kelse anı kılğan ‘ mrini    hirinde hacılık ziyaretin kılıp 1909.nçi yılda barse kaytmaz seferge  ıkıp ketdi. Bektan hacıdan To tosun, ‘Aliaşkar, Sulayman d p bir ne e balaları bardur. ‘Aliaşkar atası Bektandin ornına olturma a umtulma da bolse de a ası To tosun  erik i ilinin bir tarafının ba lık bolup din milletimizge s zlik kılma da. Yurt a asıdur. Lekin bek Őabırılı ‘ad letli bek v ’dli bir cigitd r. Ya lıkında ya Ői dindar  dem idi.

6. T rekeldi Balaları

Abahildeni    c nçi o lı bolup zamanı  arslanı bolup  dem Şuratında batırılık birlen kol **M25/01**alduna bir ne e halk  aratğan  azak hanları bolğan Kenen arı. Navruz baynı ba lap bi esap  azaklarını kılıcdın  tkergen  arŐılaŐan d Őmandan  ayra  arap  a ma an batırılık a ağın alğan  dem idi. Bu  demden de Şamırhan, Batırhan,  rkin i,  arasay degen  ot ara be  o lı boldu. Őamırhandın bir ne e o lı bolup molla  ılı  a unlık birlen ma’lumdur. Batırhandan bir ne e o lı bolup Muratali degen bir i ar in a Őakalı hacısı boladur.  rk n iden Otambay Taviş degen me h r  demleri boldu.  arasaydan Suran i bu da  ayretli cigitlendend r.  ot ara balaları Őirbota balaları  azır Abahilde balalardan Şavdegerlik birlen davletlenip f kralardan mal  m t kılma an  ot ara ibn Ya up hacı Eltoy ibn Muratali Tilekmat hacı boladur.  acı ibn Narın ul Ufa Şehrinde Medrese-i ‘ liyede ta sil kılma da.

Narbo a Balaları

Narbota zamanında Abahilde balalarının colbars bolıp  alğan on inisi bir ne e ergen yolda  bolup on biri Abahildeni   kan c leğan arslanı bolup a rafında

M26/01bolğan  alma larını  aba ba lağan. Bet alduna kim kelse Őonı  ayzağan  hir acal o u  dem kolnan sebep bolğan. İmdi Narbotadan Sulţanbay ibn molla Şake mescid imamı.

Őerbo a Balaları

Őirbo a Abahildeni   ulu o lı bolğan c n rahatlandırğan Narbo a T rekeldi. Őadıkandin a ası bolup ‘ mrin e davletli bolup on bir inisinin ‘izzet h rmeti birle ‘ mr  tkerdi. Bu  demden bir ne e

oğlu bolup biri Eltoy dégen. İmdi Eltoydan Muratalı hazır Şerboğa urğunıÆ ataklı davlet kâdirli curt akşakalı bir zâtdur. Bu Abahilde balaları barçesi ilde ata babalarınıÆ isimlerin kötermek birlen meşhurdur. Abahilde ili Çerikçi ili Temirpolat ili demek birle Pişbek uyezinde.

Polat Balaları

Temir, Polat bir tuğan idi. Temir balaların beyân kılup ötdik. İmdi Polatdan ceti oğul boldu (Tahirbek) Şurake, Tattı, Kutan, Aydeke, Eşenkul, Salbek. İmdi Salbek

M27/01balaları Salbek oğlu atalıp az tütün Boruqçu ilinde Dahirbek Şurake. Tattı Kutan, Aydeke, Akim bular ulu hatundan bolup bu beş oğul balaları Beşkörük ataldı. Bul urğlar her ilge taralmağda kırk tütün. Ayas Boruqçu ilinde Altmış dégen ataklı kâdirlisi boladur.

Esenkul Balaları

Esenkul zamanında curut surağan uluğ bolğan. Ol vaqtda (Ketmendöbe) Ancıyan cêrlep turğan dünya bostanı cân rahatı bolğan Çüyni aldı. Qalmaq kolnan. Çüy içine Şolte, Şarbağış kelgenine iki yüz yıl çamalı bolup bu zâtdın turğan yeri Toqmaqđın aтраfi bolup qışlavı Baba ata tağnıÆ kün yürüş tarafında Esenkul qışlav şol zâtdın konuşu bolup qabrıstanı eski Toqmaqlıqda mucuqđın qorası bolmaqda bolse de Hudâ hikmetni şol qora mucuqı künden kün faqirlenmekde hem ölmekde imiş. İmdi Esenkuldan Niyazbek, Hasanbay, Husanbay, Quttuqsehid, Qaraşart, Quat, ‘Abdurahman, Şuruk. İkinci hatundan Başarkul

M28/01 Nazar on oğul on urğka taraldı. Beyânları alda kelür. Bir birden peş boluş il. Hazır Esenkul atalmağda. Bu zâtdın balaları peş boluşdın başlıkı bolup Pirjival uyezniñ Narın üçeskesine qaramağda. Narın Aтbaşı Qoçqar yerlemekte. Her birleri imdi öz atalarınıñ ataқın kötermekte. Hacıoğlu Şuanoğlu, Ormanoğlu demek ile.

Niyazbek Balaları

Niyaz bek vaqtinde curt aғası bolğan bu zâtdan sekiz oğul boldu. Barçesi Qırğızdın bekleri bolup qay biri hanlıq dercesine cete yazğan, lekin hanlıq ismin alğan anı hem beyân kılurmız. İmdi Niyazbekden sekiz bek birinçi Berdibek, Berdihoce, Şuan, Ormanhan, Hacı, Şatan, Hocebek, Rızkulbek, Berdibek balaları ayaksız bolup ketdi. Başqa tuğanlarğa qarağanda âdemdan çez çokmarında ülkeni bolup cazıksız âdemlerini urup çez çokmar atalğan. Berdihoceden Abılay dégeni bolup kâdirli âdem bolğan iki atanıÆ balaları Hacı, Şuan ilinde turmaqda.

M29/01Şuan Balaları

Şuandan: ‘Âdil, Musake iki oğul. ‘Âdil zamanında batır er âdem. Âdem şuratında arslan bolğan Ormanhandı öltürgen. Buğ tuğanlardın Mirza dégen ülkenin köp uruşda...

Yâ‘ni Buğ, Şarbağış urşunda Ormanhandın hunun kuhan uruşda ‘Âdil mirzanıÆ başın ketirip Ormanhandın hatun balalarınıñ alduna taşlağan bu âdem boladur.

Musakeden Bayğaz, Qoykeldi, Miñkeldi, Botay, Bayğazı buları hazır Şuan urğunıÆ ataklısı. Bayğazı ‘ömrinçe yamânlıq körmey davlet égesi curt aғası bolup ‘ömr surupdi. İmdi bu âdemden Qapşalañ, Esenkul yine de bir neçe balaları bolup, Qapşalañ bir neçe yıl il surap padişalık hizmetlerin kılıp, qoldan kelgen qadar din âdemlerin dos tutup milletimizge hizmet kılmakda idi. ‘ÖmriniÆ âhîrinde hacılıq ziyâretin kılıp bu meşakqat dünyadan ümit üzüp âhîret yurtuna cönedi. Esenkul hazır babası Esenkuldın zamanı başna

M30/01kelip könlüne ne kelse kıla bilip bir boluş Şuan oğlın kol alduna qarıtıp turmaqda. Bir tarafdan davlet kelse de ikinci tarafdan yaşlık kelip ‘aql bolmaz maz bolup turmaq vaqtidir ve lekin ‘aql birlen işlemekte tedbir yürüzmekte her iş alğa kitmekte ötmekdedür. Bir az cırlağanı bardur.

Musakeden Bayğazı; İmanrı bolsun yoldaşı

Atasınan babası; Bolup yürdi il başı

Bayğazıdan Qapşalañ; Bu da boldu arslan

‘Ömri Âhîr bolğanda; Beytullahnı haş kılğan

Тавaf kılıp Ka‘beni; Mekke şehrini cay kılğan

Yine Bayğazıdan Esenkul; Bahtıñ hazır yürüptür.

Qoldan kelse ayanbay; Din çırağın yağıptur

Bala boluş Esenkul; Âdemğa keler davlet mınav şul

‘İlm oқup bir yaқdan; Ma‘rifetni alıptur

Köbeken Şoңgu ‘Alibay; Bulardın bolsun köñli cay

Musur‘ali, Yunus, Maylımay; Silay birgin ini bay

‘İzzet kıl Qasım‘ali Qaraçı hacını; Kâdirin bilgen sin anı

Yine Köpegen hacı Çoһeni; Bular Şarbağışdın qorğanı

Uğar bolsañ naşihat; Yoқdur sözüм yalğanı

Âhîretdin azıqı; Milletke hidmet kıl dağı.

M31/01Ormanhan Balaları

Ormanhan Niyazbekdin dörtinçi oğlu bolup zamanında hanlık kılıp Isıq Köl, Çüy, Aтbaşı, Narın ile Avliya Ata, Namangan aтраfi bolup şu arada bolğan halknı surap turğan. Her işde yamânlıq kılmay

pobuza birlen iş kılğan ölümi âdem kolnan sebep bolğan. Ormanhan döp atak alğan. Navruzbay Kenenşarı dégen Qazaq hanları Ormanhanğa elçi cibargen. Qazaq Kırgız birgip hanlıknı birimiz alıp duşmanğa karşı turalı döp Orman hanlıknı bizge bersün her işni Kenenşarıhan özi bilip kılsun döp elçileri uzatğan yahşi 'izzet hürmet birlen belek büçkek ilen. Ol elçiler coldan Kırgız malnan oğirlap bara catқан yernen Kırgızlar qarmap Ormanhanğa keltürgen. Bular elçi imes oğru iken döp darğa asdurğan. Cevap yok elçileri öltürdü döp Navruzbay Kenenşarıhan, Tınay, Qalbak batırnı çapdı. İkinçi yılda tamām Kırgıznı kılıçdın ötkerip kırgın kılmaççı idi. Toqmaqđın kün çıkışı şimal tarafında bir töbe üstüne tüşken. Bizdin Kırgız Ormanhan Törekeldi batır

M32/01 başlık azraq Kırgızlar cenup tarafı Çuy şuyınıñ canına tüşken. Şol şudan şu bermay Qazaqlarnı artka sürgen. Ahiri taqdirğa tadbir yok kaçе başlağan. Artınan kuup Kırgızlar Kenenşarı Navruzbaynı başlap bihesap Qazaqlarnı kılıçdın ötkerdi. Ol cibergen elçilerdin yamānlıknan қаңçelik ziyān erişdi. Yamāndın kezefatı yahşiniÆ şarafatı dégen maqal bar. Elbette yahşi âdem yahşi bolur. Yamānlar her vaktde şulay kıtur. İmdi Ormandan Ümit'ali, Çarğın, Seyidhan yene bir neçe oğlı bolup Ümit'ali atası Ormanhan ornına olturup neçen âdemdin başın kesip kanın tögüp yazıqlı âdemlerni şunday 'adillik birlen 'ömr sürüp atasınıñ ornına han bolup, kelmas seferine köçdi. Şol zātdan Köktaş, Aqtaş, Otuktaş, Çakmaktaş, Nurtaş, Caytaş, Tölketaş, Kencetaş, Balgaltaş, uşbu toğuzu bir hatundan yene başqa hatundan dañi beş oğul bolğan cem'i on dört oğul bolğan. Evvelki Köktaşdan Cabay dégen oğlı bolup şol 'aşrda 'adillik birlen 'ömr sürgen bir yigitdür. Beşinci Nurtaşdan molla Ermek bu OrmanhanıÆ

M33/01urgunan milletge hidmet kılmaçda din yolına cügürüp taleplik kılıp kadir-hāl kolunan kelgen âdemlerge mübarek bolğan dinimizni üyretip milletke hidmet kılmaçda 37 yaşda bolup biçäre halk din için cānın fedā kılğan bir zātdur.

Hacı Balaları

Hacıdan Foṭahan, Baba Abuhan. Foṭahandan Batırhan. Batırhandan Munğuş davletli her yurt ağası bolmaçda. Babahacıdan Qaraç hacı, Tintimiş hacı, İsaḥan, Kulça hacı, Tölömbay döp bir neçe oğlı bolup hazır Babahacı balalarınıñ yurt bilyegen ülkeni hacı Şuan iliniÆ aqşakalı Qaraç hacı boladur. Lekin inşaf tevfiq dindarlıqğa hem şeri'āt-ı Muştafa birlen 'amel kılmaç yalğuz hacı Şuan imes barçe Kırgız balasınan aldudur. Atadan kalğan malnı miraāhorlarğa tapşurğan yetimlerde haqların bölüp bergen, din âdemlerin 'izzet hürmet kılğan künden kün Hudāğa bendelik kılıp 'ibadetğa meşğül bolmaçda. Qaraç hacıdan Noğaybay, Muḥammedcan iki oğul

M34/01hazır bu iki oğul atası ornına olturup yurt ağası bolmaçğa umtulmaçda qol sunup vaqtin kütüp cumulmaçtadır.

Sekizbek Balaları

Hazır Sekizbek balalarınıñ davletli curut ağası bolot turğan Şuan urugunan Musake balaları Baygazi Qoykeldi, Qabşalañ hacı, Esenul urğu. Ormanhan urugunan Tizekбай, Quman Capay, Tülkü hacı ballarnan Qaraç hacı, Munğuş, İsaḥan bolup bulardın beyāni ötdi. Töbende Şatan urugunan Qasım'ali hacı bu zāt dinge hidmet, din âdemlerne yoldaş fāsıq münafıqlarğa sırdaş sözlegenden çalıqmağan naşihatdan talıqmağan her meclisde yalğuz özü süylegen bir zātdur. Rızkulbek balalarnan Çoḥe, Gaşı ikisi atalı balalı Sekizbekdin. Ataklısı Çoḥe, curt aqşakalı ülkeni bolup balası Gaşı yaşlarınıÆ ağası bolup ikisi birdey davlet sürmekde. Kalğan Berdiḥoce, Berdibek, Hocebek balaları hazır manafıqdan biraz artda qalmaçda bolse de Şuan, Ormanhan hacı,

M35/01Şatin, Rızkulbek balaları atalarınıñ aṭağın köterip her biri her bir ilge baş bolup il suramaçda. Yine Esenkuldan altı ata Boruqçu bir bolus Buruqçu ili atalmaçda. Hazır davlet igesi curt ağası bolğan Şadır, 'İsaoglı, Sekizbek beyāni şol cüreginde otu bar erlerge bek kerek, aḥmaqlarğa ne kerek.

Şatin.

Şatından Kaçı andın Mambethacı andın Qasımali hacı, Şirali hazır ata ismin köterip Şatin ili demek birlen bir boluşdın başlık Qasımali hacı din ağası şeri'āt yoldaşı derlik bir âdemdir. Künbakün davleti artılmaçda lekin milletge hidmet kılmaç bir neçe âdemden alde bolup din âdemlerne 'aşık bolğan şekildi. Her âdemden haqaret kılmaç şeri'ātge қаbul kelmese de üyrenge 'âdet bolup imdi hacılık ziyāretin kılğandın şoñ Hudāğa bendilik kılıp künbekün yahşılık 'âdetlerin başlap yamānlıq 'âdetlerni taşlamaçdadır. Yalğuz bir bolışdı şekildi mescid medrese salıp halkına din milletke hizmet kılmaçda.

M36/01Rızkulbek Balaları

Rızkulbekden Kaydu, 'Osman, Musuralı. Kaydudan Çoko. Çokodan Gaşı bolup hazır oylağanın kıla bilgen şekildi. Halkğa başlık kılıp balası Gaşını ma'rifetsiz koyğan şekildi halkınıñ faydesi üçün din milletne hidmet kılmağı az. Uşbu Rızkulbek ili yalğuz Gaşınıñ ağızına qarap ne dégen fermānına kuanup turse de halkınıñ bir de faydesine köz salmasdan tütünge aqçe salıp malın alup aṭağın çıkarmaçda, orınsız yerge mal sarf kılıp maqtanmaçda. Ma'rifetli âdemler qaşında halkına fayde, dinge hidmet zamandın aḥvālnen bihaber bolğan âdemlerni aḥmaç bileler. Halkğa zarar tiygürgeñ âdemlerni 'aqlsız bileler. Bizdin kay bir aḥmaqlar mal cānların qurban kıtur. Anday âdemler din yolne

öz hatun balalarına on tiyin şarf kılmağan ahmaq çıkıp dese kuangandan yalguz balasın hidmet kıldırıp yigirmi otuz tengeni dayar kılur biçäreler.

Tülki Balaları

Yine Niyazbekdin ikinçi hatunnan Tülki hacı bolup Kırgız balasınan evvel hacğa bargan bu zâtdır.

M37/01 Âdem şuratında arslan idi. Kılğan erliginiñ biri özün kaçırğan yolbarsını miltık birlen çavıp alğan yine köp kılğan erlikler bolğan. Bu zatdan Koman Tizekbay iki oğul, Koman dégenimiz başka tuğanlerçe din milletimizge hizmet hudaga bendelik kılmağı yok bolse de din âdemlerne düşman yetmiş iki yaşğa kelgen birlen de hemen biylikge saylanıp alduna kelgen surağğa ‘âdlik kılmağdan para akçe alup bütüm kılmağda. Tizekbay zamanımızdın hâlnen biraz haberdar bolse de milletge hidmet kılmağı az bolğan birlen de faydalı de imes.

Yine Esenquldan

Esenquldan Sekiz oğul bolup birinçi Niyazbek balaları taraldı. İmdi Kutdukseyid, Kuat, ‘Abdurahman, Şoruk, Karaşart, Basarkul, Nazar citi oğul citi uruğğa bölñip bir boluş Boruqçu ili atalmağda. Kutdukseyid urğu evvelde şol ilge başlık bolup kelgen. Kutdukseyiddin Şamin andın Baytirik andın Balbakbek Çora iki oğul her biri zamanniñ arslanı bolıp çıkmagda bolse de ‘ömrleri az bolıp kaytmaz seferne

M38/01 köçdiler. Allah artın hayırlı kılıp mundağılarne ‘ömr bersün.

Başarqul Balaları

Başarquldan dört oğul bolup biri ‘İsa andın altı oğul bolup biri Şadır hazır Boruqçu iliniñ ülkeni davlet egisi din milletge hidmet kılıp balaların ma‘rifet yolna salğan yalguz Boruqçu ilnen bu zat bolup kızı Toqtabi nehu şarf okuğan bütüm Kırgızdan yalguz bolse kerek. Anıñ üçün nehu şarf okuğan Kırgızda er balalar da az tapulur. Şunday ümitli erlerni köñülge tutu kerek. ‘İsaoglı Şadırnı oğlı Urustam hazır Boruqçu iliniñ boluşu bolğan şekildi yine de umtulmağdadur.

Nazar Balaları

Nazardan Botali, Botbay iki oğul bu iki atanıÆ balaları Nazaroğlı dep ataldı. Botali zamanında er yürekli âdem boldı. Ormanhandı öltürgen Sayaq uruğunan ‘Alibek dégen âdemdi altı yoldaş birlen barıp ‘Alibekni kiyiklep

M39/01 yürgen yernen qarmap kelip kışaş üçün öltürgen. Buğu Şarbağış bir Kılıcdan bola turup aralarında köp kan töküş payda boldı. Ma‘rifetsizlikde bir birlerin öltürmekni hüner bildi.

Nadir Balaları

Nadirbek Mamatkul Devlet Üçükeden bolıp Mamatkul Folaş Temir ceti boluş. İmdi Davletden Karamurat Nadirbek, Bay, ikinçi hatundan: ‘Ali dört oğul. Karamurat urğu Niyazoglı ataldı. Bul urğdan Kaldama dégen ataklısı Karağavniñ kün çıkış şu tarafında mescid Kaldama mescidi bolıp din hidmetine talep kılmağda. Nadirbekden Müslüman, Şadık iki oğul. Müslümandan Ziyad, Abukey, Kuat üç oğul. Kuatdan Berdibek ibn Hudaybende ibn ‘Âdil hacı ibn Abılay hacı. ‘Aliden Akkulak dégen uruğlar boladur. Baydan Kalğul andın Şıgay. Şıgaydan Köbegen hacı bolıp Nadirbek iliniñ başlıkdur.

Tınay Balaları

Üçüke, Tülkü, Hudayan, Erdine dört oğul

M40/01 Şarseyiddin bolıp Tülküden Tınay andın Atake, Şatıpalı. Şukur oğlı üç oğul imdi Atakeken Şoltanay, Abılay, Bayşükür, Cangış, Karabek, Taşdanbek altı oğul ulu hatundan Şartay, ikinçi hatundan Şartay urgunan molla ‘Ömr Avgambayoglı millet yolına cını kurban dinimizge hidmet kılğan bir zât. Şoltanaydan Çınkış andın Hudayar, Balkıbek. Hudayardan Şavrambay zamanında pamoşdik ornıga cetdi. Balası dört. Bir boluşdı bilyegen şekildi başka tuğanlardı da biylemek talebinde. Balkıbekden Balkıbekoğlı bir neçe tütün bolıp Balkıdan Mirzabay, andın Kulmuhammed, Molla Qasım. Abılaydan Bekali andın Baytan ibn Şabdan ibn Cankraç, Toqsabe, Baysuan, Töle dört oğul. Karabekden Cantay, Tilitay, Moltay, Marşozu dört oğul. Tiltaydan Şaraldı andın Dalbay ibn Sultın zamandın namuslı yigitlernen. Atake iliniñ ülkeni. Moltaydan Moltayoğlı Marşozudan Marşozuoğlı. İmdi Cantaydan Mursali, Çibay, İskender, Mamut hacı, Şabdan batır hacı, İmanali hacı, Laqla hacı Esenbek, İshaq tokuz oğul.

M41/01 İmdi Şabdan batır hacıdan Möküş molla, ‘Aşamiddin, Şoltanbay, Kamal, Aman peş oğul. Batır hacı yaşlık zamanında padişahğa hizmet kılıp, polkavnik çinlerin alıp, biçäre gariplerge şefkatli, calağaçğa ton, açlarğa ta‘âm, ciyevlerğa at bolğan zamandın hatamtaş bolup neçen yerlerde comardlık körsetken şekildi. Ölgende hem Hudā yolına bir kaççe pul akçeler saçdı. Beyānları: 83 yaşında 1912.ñçi yılında 24.ñçi martda barse kelmez seferne köçdi. Cum‘a küni namaz cum‘a üstünde. İna li-llahi ve inna ileyhi raci‘un hudā üçün bir miñ yeti yüz şom bolıp cenāze üçün tokuz carağ yapıdı birlen kümüşlegen eger tokum kımkapdan at yapu sirlağan tokuz atğa tokuz mamu. Üç kara şurı at cikken bir pavışka araba bolıp cenāzeğa kelgen otuz iki boluşka miñ yeti yüz şom 15 içik başlık, yüz çapan, 300 yılki, desterhan berildi. Kabristan haqqı 100 şom, gör şadağası üçün 80 şomlık bir ögüz, hatim Kuranğa

330 şom. Yine hatunlarğa bir miñ şom cırtış berip hidmetler kılğan şekildi. Piristof cenapları kırk Qazak Ruslar birlen kelüp hidmetde bolup batır Şabdannı

M42/01 kabrine kirgizgende nızam boyunca asmanğa üçden yigirmisi 60 mertebe miltık atkanı bizdin Kırgızlarğa bir ‘acep temaşa körüldi. Bir neçe naşihatler söylendi. Bu zatdın faydesi kayda bolse tiygen idi. Her cılda miñ şom berip mu‘allimler keltürüp milletimizge hidmet kılup 10 miñ şomğa mescid şaldırıp, bulğarı şaot, balçélekler qoydurğan şekildi. Dinimizdin beşigi milletimizdin eşigi bolğan bir ülken medrese salmaq Hudadan bir tilegi köñülünde ketdi. Batırdın köñlünde ketgen tilegin artnan kıluga ümitli ükeleri gayret kıldı. İkinçi uzun yazılğan tārihde yazamız. Munda Şabdandan başka ädemlerdin hällernen haberler yazılmadı. Lekin batır hacınıÆ da hāli azraq beyān kılundi. Şatıpaldıdan Cabaşar, Ayaquat, Almaküçük, Qaraüsen, Çomay, Şahbek, altı oğul, Quatdan Quatoglı, Almaküçükden Almaküçükoglı, Qaraüsenden Qaraüsenoglı, Çomaydan Çomayoglı, Cabaşardan İslambek ibn Töle, Qabul andan Muratalı andın Muhammedalı, Musa. Muhammedalı hazırkı Şatıpaldı urğunıñ açık fikirli curt bilyegen ülkeni bir neçe yıl badişah

M43/01 hidmetlerinde bolup Oruşçe oquğan. Milletimizge hidmet kılmağı köñülünde bar. Partiyelik tumanı qaplamakda bolse de din aǵası ma‘rifet beğasi bir yigit.

ÇoÆ Çarık Balaları

Suţaydan Aşim, Şarseyid, Toğur üç oğul. Aşimden Aşim urğu her ilge taralmaqda molla Andaş dégen ataklısı Narında Qasımali ilinde. Şarseyid balaları İymankul, Temir ataldı. Toğur balaları ÇoÆ Çarık ataldı. Toğurdan Hoce, Kökül, Tolbay, ‘Alişir dört oğul. Hoceden Kedey, Olcaţoy, Murat, Atamkul, Kencekozu beş oğul. Kedeyden Ernaşar, Musa bulardın balaları Ketmendöbede, Olcaţay, Çirkey bulardın balaları Koçkarda. İmdi Toğur balaları ÇoÆ Çarık atalmağı Olcaţay çoÆ ädem bolğan. İki kavişne iki ulak kirip catar iken. Bir yartık bulğarı zorga iki masi çıkqandan munday butğa çarık çak kelmeşe masi lāyık imes dep andın Çoñ Çarık atalıp ketkendür.

Yarbekler

Manafdan Suţay. Yarbek iki oğul. Suţay balaların beyāni ötdi. Carbek demegi anası ölgende **M44/01** qarından carıp alğan üçün Carbek at koyğan. Bul urğdın köbregi Temirfulat ilinde bolse de her ilge taralmaqda. Bul uruğdan molla Mukaş Toqmaqđın çala Qazaqlarınıñ içinde her yerde milletimizge hidmet kılmaqdadur.

Döles Balaları

Dölesden dört oğul: Toko, Cantay, ulu hatundan Manaf yalguz ortançı hatundan Tazdar. Yalguz kiçi hatundan Toko balaları Qarakursak ataldı. Çüydin Şamşi dégen yerinde. Cantaydan dört uruğ bolup birinçi Aqçabu urğu, ikinci Ayuke urğu, üçinçi Toktoqu uruğu, dörтинçi Taştokum uruğu. Bu Toko, Cantaydın anası kigiz qursak miñşek dégen bolup qursakna ne üçün kigiz tartğanı meşhurdur. Taştokum urugan molla İsmāil hacı, Quldöbeoglı va‘ô naşihat kılğanda yürekden ot, közden yaş, ağızdan nur, şirin sözler saçılğan hoş şöhetli bir zātdur. Bu zāt Şabdan ilnendür.

Manaf Balaları

Manaf Dölesdin ikinci hatunı Aşılhandan yalguz

M45/01 Manaf. Aşılhandın atası Namangandin Aq İşendin kızı bolup ol eşen vefat bolğan şoñ Döles biy köp mal berip Aşılhanı alğan ciyan tağanıñ komnan bolur dégen peygamber hadiälerine qarap. Ol eşen hoce zātnan bolğan. Anıñ üçün Manaf urğu aşılzatlık katşup atası Manafđın tartıp il surap curt aǵası bolup kelmekdedür. Döles biydin üçinçi hatunı Monçak dégen Qara kız dégen Qalmağ hannıñ kızı kähin bolup, Döles biydin belinde bir bala barlıqın sezip Dölesbiydi çakırtıp alıp kız atasınan ruşsat surap Qara kız handın ruşsat boyunca Monçak Dölesbiyge tiygen. Huda hikmet bolur Dölesbiydin üç hatunı Hudadan suranıp taleplerinde bolğan. Bir vaktde Aşılhandın boyne bala bolup kalğan. Han kızı Monçak talebne cetmese de ulu hatunı Miñşek qursakne kebez tartıp bovazlık şıfat körsetip Aşılhanğa maşlahat körsetken. Min bu qarnıma koyğan kebez bolup sizge maşlahat bolse bu balanı Toko Cantayğa ini kılsam yā‘ni mén tudurdım dep haber kılsam aşıl tübi siziñki bolse de mén bakğan sebepli intımaq bir bolur. Üç bala dégen. Aşılhan

M46/01 ma‘kül körüp balanı baybiçege bergen. Tuğanda baybiçe oğul tudurdı dep haber kılğan. Bilgenler Aşılhan tudırdı baybiçeniñ qarnındağı kigizdür dep Kigiz qursak Miñşek dep atalıp ketdi. Balanıñ atın Manaf koydu. Monçakdan Elçibek yalguz. Elçibekden beş oğul barçesi taz bolğan sebepli Tazdar ataldı. Tazdar dégen halk şundan bolip imdi Manaf urğu bahadır yürekli açık kollı her işde bek şabırlı namus gayretli hüner kespge kirse alğa ötmekde kitmekdedür. Manaf ‘Arap tili bolup kandidat ma‘nisindedür.

Toqonıñ Ceti Oğlı

Qara Toqonıñ ceti oğlı yaşsi tundu oğulları demek hatunı tumayınçe oğul boldu dégen ma‘nide her birleri her yerdin bir günāh kılğan sebepli Qara Toqoğa kaçıp kelip oğul bolğan 1.nçi Molay yāki Çeldağ urğu bul uruğdan molla Muhammed‘ali, Canqaraç nebiresi bolup Kırgızdan evvel molla bolup din çırağın yandurğan Şarbağış, Şolte, Buğu, Sayaqđın mollalarınıñ ustazı bolup her bir işde alde yürgen serkesi bolup quvay-ı nutk

M47/01 menşup egisi bir zat bolup millet yolında ‘ömr ötkergen. Molla Muḥammed‘ali damla ibn ‘Oāman. 2.ñi Ösük dégen uruĝlar köbü Şabdan ilinde ataklısı ‘Aydbayoĝlı Şarıboz ḥacı. 3.ñi Çeçay dégen urĝlar Taşdöbeden Mi‘Edibay, ‘Ālim iki oĝul. ‘Ālimden Çıçay, Kaşka ḥacı, Şavranbay ilinde. 4.ñi Abile tıp atası Kazakdan kelgen Kazak balası idi. Evvel Kazak atalıp soñra Abile atıldı İmdi bul uruĝdan ataklısı Bayımbet dégen Aṭake ilinde. 5.ñi Çıkıldak, Abile ikisin Kara Balta birle Mérki arasınan ürkünde qalĝan Kazak yurtunan tavıp kelgen. Çıkıldak bala bolĝan üçün Çıkıldak dégen. Bara bara Çıkıldak atalıp ketken. Bu Çıkıldak urĝu her ikige taralmaqda. 6.ñi Şabira dégenden Şabira urĝu munı de Abile Çıkıldak birle ala kelgen. Bek yuaş bala bolĝan üçün Şabira qoyĝan atın. Bul uruĝ Aṭbaşıda az tütün. 7.ñi Beşkörük. Bul uruĝ da az tütün qayda ikenin Allah bilür kim bilsün!

Buĝu Balaları

Kılıcırdan Orazbaĝdı, Döles iki oĝul. Dölesden Temir, Fulaṭ, Tınay dép bir neçe uruĝa taraladur.

M48/01 Orazbaĝdıdan Buĝu, Kılıcırdın öz atası Şarbaĝış idi. Moynu kılıcı sebepli kılıcı atıldı. İmdi Orazbaĝdıdan Arıq, Nuke, Ḥasanmirze, Mırzaqul dört oĝul. Arıqdan Arıq, Taḥmi iki boluş biri Isıq Köldin kün çıķış tarafında 2.ñisi kün batış tarafında. Ḥazır Kıdır dégen ülkeni bardır. Mırzaquldan Alşehid, Tınımseyid iki oĝul. Tınımseyiddin Qabil, Şaltaq, Mortuq üç oĝul. Mortuqdan Toktoqul, Camanıq ibn Bucuqdı ibn Şarıq ibn Atabek ibn Ḥudaybergen ibn Şarımbek ya‘ni Şarımbek ibn Tölemiş ibn Ḥocamcar ibn Bolan ḥacı ibn Çıñĝış ḥacıdur. Mescid saldırup din ḥidmetine meşĝul din ādemlerin dos tutquçı ādemdür. Yene Camanaqđın Kaşkar ibn Şırdıbay ibn Baytemir ibn Toktor ibn ‘Aşura ibn ‘İrişmat ibn ‘İsa ḥacı ibn İrizkul. Bu Tınımseyiddin mal başın bilyegen ülkeni idi. Merḥum bu dünyanı taşlap āḥiret cönaldı ey ‘azizler!!

Alseyid Urĝu

Alseyiddin Camanqul, Baba iki oĝul. Camanquldan

M49/01Kıdıq, Bila iki oĝul. Kıdıqdan Kıdıq urĝu. Bilekden Bilek urĝu. Babadan baba urĝu. İmdi Bilekden Tokuzbay, Elçibay, Şakir, Quyaş, Şalmake, Aldayar, Aldaş, Toqoy, Toqoç, Şati tokuz oĝul. Şalmakeden Şükür ibn Erke, Nazar ibn Toke ibn Noĝay ibn Balakaaraç ibn Baṭırḥan zamannıñ ülkeni curt suraĝan. Aldaşdan Bernazar ibn ‘Alibay ibn Sultanqul ibn Şarıbay. Bu Şarıbaydın yazıp bitirilmaz işleri bar imiş. Cümleden biri atasınıñ aşında ceti yüz cılkı aṭğa bayge cıyup aş berdi. ‘Alibay ibn Yunis ibn Baysaq iki miñ bir yüz cılkını çüke oynap qumarĝa utdurĝan imiş. Aḥmaq bolse şunday bolsun ḥalkdın aytuna qaraĝanda atasınan her ençi alganda ceti yüz cılkıdan alĝan imiş. Bir tüsli kılıp barı ceyran yaķi kara yaķi toru yaķi sorı. Yine Bilekden Aldaş ibn Miñmurat ibn Kirge ibn Boranbay ibn Kılıç ibn Bayĝazı. Bayĝazınıñ kılıĝan işlerin beyān kılsam körmegenler işenmezler. Alay bolse de biraz beyān kılmırmız cümleden biri Kara col boyunda oturup misafirlerini qondurıp calaṅaqlarĝa ṭon ciyevlerge aṭ berip

M50/01ḥazırkı ādemdin ḥatamtayı déyü tiyiş bir ādemdür. Köp yalĝan bolmas artık maqtanmaq bizge durus imez ey tuĝan. Yine Aldaşdan Birnazar ibn Cılıqıaydar ibn Tilekmat ibn Çımbay zamanında ma‘rifetli ādemdin biri bolup pomoşnik manşapne erişdi. Ḥazır Burḥan dégen oĝlı ziyalı yigitlerden ḥesap kılnadur. Miñmuratdan Şasıke ibn Şarbek sulṭan atalĝan evveli Rusĝa baş salĝan andın pomoşnik manşapne erişgen. Bizdin Kırgız il surase sulṭan dép ataḥ bergen Şarbek sulṭan demek şoldur.

Şolte Urĝu

Tagaydan Buĝurusdun, Quyulan, Kılıcı üç oĝul. Buĝurusdandan Şolte, Quylandan Cidike, Kılıcırdan Timurbolat, Tınabuĝu 4 uruĝdur. Buĝurusdandan İşen, İşenden Balta, Toyte, Şolte üç oĝul. Şolteden Küntu, Koltu, Çaq. Küntudan Tokbay, Qaramergen, Kaşkabaş, Şarman, Çoñmurun altı oĝul. Altı urĝa bölündi. Her uruĝdan bir ahıl baş bardur. Şadıqan, Bekĝazı, Cancigit, Şarımşaq, Şarman

M51/01urgunan Alcambay Çoñmurun urĝunan Şaĝımbay dégenler.

Qultu Urĝu

Qultu urĝu Çılbaq atıldı közü çılbaq sebepli. Qultudan Adine, Mendeke, Adineden Ataküçük, Elçibek bulardın balaların Ayuḥor deydür. Ayu etin cégenmi Allah bilür kim bilsün. Bizdin Kırgız birav nehir kılsa şol şıfat birlen atandıradur. Peş ḥaman, Coru, qoybörü, kırk oĝrı dégen kebi ıntımaqsızlıqdan peş ḥaman, hünersizden börü caqından oĝru kılgandan aqşaq börü, bir uruĝdan kırk mal uĝırlıq çıķqandan kırk oĝrı ataĝanlar. Ayu etin cégen sebepli ayuḥor bolu kerek.

Çah Urĝu

Çahqadan Bölekbay, Talkan, Bölekbaydan Bölekoĝlı, Talkandan Talkan urĝu. İmdi Bölekbay Talkan balaları bir neçe uruĝa bölünedür. Bölökbay, Talvanbay Seyid, Botiş, Boşqoy, Qatımbet, Ükü, Esirkemiş, Aqşaqbörü, Eşhoce, Ḥanan, Canqaraç dégen uruĝlarĝa bölündü. Bölekbay urĝunan Qatımbet ibn ‘Aduçi,

M52/01‘Aduçiden Qurçu ḥacı Şolte urĝunıñ evveli ḥacge barĝan bu zatdur. Aṭ birlen Avĝan, İran tarafnan. Qurçu ḥacı ibn Sulayman ḥacı ḥazır Bölekbay aqşaqalı curt bilyegen. İzirkemışden Aydaḥosun ḥacı ibn ‘Ömrāli, Abulmayız. Aqşaqbörüden Abahilde Abahildedin Mamut, Mıķıbekden

Urustüm, Bek, Şarbağış, ‘Oāmanbekden Irızbek, Acı ibn Mollaķul bularnı Bōlekbay dēp ataydur. Bōlekbaydın öz ismi Ķaraķçı idi. Bir oğrı kelip cılķı alıp bara catķan cernen ķarmap alıp oğrını cırla dēpdı. UğrunıÆ cırı bu

Şi‘iri

Keldim mén cardılıķdın ayınan; Mal alayın bayınan
Mal otlağan caynan; Bōlek bōlek bayınan
Bōlūngen arıķ taynan; Ķaraķçı atalğan bayınan
Mal otlağan caynan; Ķarş kışkandın aynan
Ĥatun alıp ķarızlandım; Malın tapmay dertlendim
Bir asam her bir künde yüz keldi; Ķara cānga küç keldi
Oğrı kılıp ķalğandan; Bayluğa catum hoş keldi
Dēpdı Ķaraķçı Bōlekbay; Atalıp ketdi bu cērdin
Ma‘nisin añķlap ol oğrunı ķarızınan ķutultupdı

M53/01ilgerki bizdin Ķırğızdın ‘ādetlerinden idi. Bir ĥayāli kelse bir ādemdi bay kılmaķ ķahr kelse ĥatunğa ķaluñ bermek.

Talkan Urganı

Talkandan Ķongurbay, Ķoşoy, Baķı, Baĥışan, Baybolot Yıldıñ, Kabir, Ĥaman, Aytike, Camanşart, Momuĥun, Eşhoce, Kanay, Bayseyid, Boşkoy dēgen bir neçe urğlarğa bölünedür. Ķongurbay urğu Üç Bağış ataldı. Aytike urğu Aytike ataldı. Bu Aytike urğunan Ķasım curt başlıķı. Ķoşoy urğunan Camanşart Momuĥun urğu Camanşartdan Tōleberdiden Eşhoce, Ĥanay, Ķini, Ĥarboz Eşhoce urğunan Canķaraç zamanında curt aģası bolğan. Şurukdan Kōkrem, Ķüybek iki colbars bolğan. Ĥanaydan Bayseyid, Boşkoy, Baytik. Boşkoydan Özbek Baytik zamanniñ uluğu boldı. Şol Pişpekni Şart ķolnan alıp Orısdın ĥākimlerniñ ķolna tapşırđı dēgenimiz yalğan bolmaz. Bişbekni surap turğan Raĥmetullah dēgen Şart uluğun öltürüp Almaķada Orus uluğlarına ĥaber

M54/01berip andın biraz ‘asker kelip Bişbek şehrın buzup alıp Baytikni pomoşnik manşabına kirgizdi. ‘Ömriniñ āħirinde Ĥudağa bendelik kılıp tapķan malın ĥac yolına şarf kılıp āĥiret seferne kōçdi. Tiriklik salţanatın kılıp ötdi. Ķınıdan Tinalı Tinaliden Ķolpanķul ĥazırķi Şolte urğuniñ ülkeni bolup milletke ĥidmet kılmaķda. Şarbağış balasınan bir neçe mertebe tōben bolse de din ĥarafine caralğan bolu kerek. Ķolpanķul ĥacı her işin oylap kılguçı bu zatdur. Ĥāllerin beyān kılığa bu kitap kışķalık kılur. 2.nçi kitabımızda yazarmız.

Momuĥun

Momuĥun bir neçe urğğa bölünip, urğu ana ismin kōtersek birlendür. Momuĥundın birinçi ĥatunı Cırğal. Cırğal urğu dōrtinçi ĥatunı Külçe. Külçe urğu. Cırğal urğunan Tatıbay ibn Bila, Ahelçi. Külçe urğunan Şahmirza, Şofı, Eminbek. Taşdanbek ibn Ķoñayılçı ataķlısı.

Baĥışān

Baĥışān ayli bar yoķum yüz yigirme üylik imiş.

M55/01Ķoñğurbay Ķoşoy Momuĥun Baĥışān Üç Bağış ataladur. Bularnı yahşi aytıp bergüçi bolmadı.

Canğoraz

Canğoraz, Tağaybiydin Ĥoķan ĥanı bergen Şart ĥatunınan. Tağay biy ĥanğa selamğa barğan ĥan bir kız bergen. Bir carım cil anda turup ĥandın ruĥşat birlen Tağay ilge kaytķan. Ol ĥatunındın ķarında bala ķalğan. Ĥatunğa ruĥşat berip ķolına bir pıçak bergen. Oğul tudırsañ şol bilekni ķolna berip Ķırğız atañ dēp pıçaknı ķolna ber. Yahşi bolsa ata ķādirin saķlap izlep kelür. Caman bolsa bilgen işin kılur dēgen. Bir er oğul tuğdı. İsmi Oraz idi. Oraz cigit boldu anası atası berip ketken folatķe yüzknı ķolne alıp atası Tağay biyni tavıp aldı. Ĥatun alıp Tağaydın Ķırğız ĥatunınan bolğan balalar birlen ıntımaķ bolmağan sebepli Olyaatağa barıp turdı. Anıñ balaları Canğoraz ataldı. Kiyümü taza bolğan üçün Ķoraz dedi. Andın cānın bağar iken dēp Canğoraz ataldı. Bara bara Canğoraz ataldı. Canğoraz şehrinen bir cigit alıp çıķdı. Yüzü Ķara sebepli Ķaraçora koydı. Ķora dēmek cigit dēmek Ķırğız tilinde. Yene Namangenden bir cigit

M56/01ķoşuldı. Ağan azıķ artup aldı. Bu Azıķ ataldı. Yene bir cigit dahı ķoşuldı munı Sayaķ ataldı. Sayaķ dēmek her cerde cüre berar dēgen söz. Yene kiçkine bala coluķdu. Munı Ķerdegey bala dedi. Yā ‘ni ĶoÆ ķursak dēmek. Barçesi Tağaya biyge bala boldu. Sayaķ Azıķ, Ķerik, Ķaraçora urğu Şarbağış Solte içinde ķaldı. Beyānları alde kelür birbirden inşā‘allah!

Ķaraçora

Ķaraçora Canğorazdın cigiti. Né üçün Ķaraçora dēmekni rengi Ķara sebepli Ķaraçora dedi. Ķora dēmek yigit dēmekdür. Öz ismi başķa idi. İmdi Ķaraçoradan Nurmambet, Asanbek. Nurmambetden Olcabay, Düyşem, Toķuzak, Tōlküçek. Olcabaydan Cotabay, Şāĥbek, Camğırçı. Cotabaydan Ķımçıķ ibn Raĥimbek ibn Tolbay ibn Ötegen ĥazırķi ülkeni Edilbay ibn Bayterek ibn molla Cılķıbay. Toķuzak, Ķımçıķ, Toltay, Şāĥbek dēp bir neçe urğlarğa bölünedür. Şāĥbek urğunan Ĥaķike ibn Bürge ibn Ķal ĥazırķi Sumurundın başlıķı her bir işde Ķaşķar Solte Şarbağışğa birdey. Bu Ķaraçora imdi bularnı ataydur Ķaraçora dēmezden Sumurun dēp.

M57/01Keldike(BarıÆ)

BarıÆ Keldike Cankoraz birlen atası başka analaş bir tuğandır. BarıÆ demek Kırgız imez, Şart imez ara dégen söz. İtelginiñ şumkarlıkı az bolse Pär deydür. Şumkar birle burazday arasın Tağaybiydin şoñ bir erge tiygen şol erden Keldike, BarıÆ bolğan. BarıÆ urğunan molla Sıracdın kiyinçe bayuf birinçi inşafılı bir zattedir. Keldike urğunan molla Ahmed hıday bergen. Bul urğlar az cerge taralmağda atağı azdur. Ataklı bolğan üçün Şumurun da yazıldı. Cankorazdan şoñ bir tuğan bolse de atakına qarap şoñraq yazıldı. Keldike BarıÆ urğu.

Azık

Azık Cankorazdın ikinçi cigit bolup Cankorazğa hıdmet kılıpdı. Yā'ni azıkların aına artıp kelipdi. Andın Azık atalıp ketdi. Atası Namanganiñ beklernen imiş. Cānga günāh kılğan sebepli altı oğlı birle atası Domağandı Namangandin aqıp ötken Sır deryāğa türtdürdi. Domağan beş oğlı birle şuda **M58/01**kaldı. Azık şu bilgen üçün aman çıkıp Cankorazğa kelip koşıldı. İmdi Domağandan yāki Aşılhandan Azık, Azıkdan hazır dört tamğa Azık atalmağda. Birinçi Bayküçük, ikinçi Fıçman, üçinçi Kozuñuna, dörtinçi Börü. Börü Azıkğa ciyan bolup mıqtılıkınan Börü ismin köterip Azık atalıp ketdi. Bu Azık urğu her cerge taralmağdadur. Biraz namuslı Mamurbay, DeÆiz dégenler bar idi. Her yerde Azık dégen urğlarını ciyup bir boluş il kılıp ketdi.

Sayağ

Sayağ Cankorazdın üçinçi cigiti Sayağ Kırgız tilinde her cerde cüre bergüçi dégen söz. Bu Sayağ kim ikeni ma'lum bolmadı. Sayağ cürgeninen Sayağ dedi. İmdi bu Sayağdan birinçi Tuñkatar Ketmen Döbede, ikinçi Kābe tezkeyde, üçinçi Şıkmamet küñgeyde, dörtinçi Öydeçekdi Kabağda. Bu Sayağ Cankoraz, Karaçora, Azık Çerik birlen kelgen. Sayağ yene ikinçi Koluğağ, Kurmanhoce, İman, Çora dégen başka Sayağ beyāni alde

M59/01kelür. Tārihin oquğan bilür, oqumağan kimni bilür.

Çerik

Çerik Cankorazdın dörtinçi coldaşı bolup yaş imiş. Bir ürkünden kalğan iken. Cankoraz, Azık, Karaçora kele catıp coldan tavıp ala kelgen. Andın Tagay biy bala kılıp alğan. Kursağı çoñ bolğan üçün çerdegey bala dégen. Bara bara Çerik atalğan. Aqçubaq, Bayçubaq dép bir neçe urğlarğa bölümedür. Uşunçe bir il bolup Oruz birle Hıtay çek arasında Çeştöbe, Aksay, Aţbaşı dégen cerde.

İkinçi Sayağ Urğu

Koluğağ, Kurmanhoce, Çora, İman, Akkabık beş urğ. Ataklısı bolup bulardın tüp atası İşangara dégen Çimkendlik eşan idi. Hanga çakıp bir oğlı birle İşangaranı öldürdi. Üç oğlı kaçıp kutuldu. Molla İbrahim dégen Talaşda Şaru Hıtay dégen ildin içine barıp turdı. Bu molla İbrahimden Cetigen, Huşçu boladur. Bul uruğ ar cerde taralmadı. İkinçi molla Şıdıq dégen ilde Kızılböruk dégen Kazak içine **M60/01**barıp turdı. Molla Şıdıq urğuda Kızılböruk Kazak ataldı. Üçinçi molla Yusuf Sayağ içine kelip turdı. Molla Yusuf urğuda Sayağ aldı. İmdi molla Yusuf közü çekir sebepli Çekir molla ataldı. Bu Çekir molladan Üçkurutğa Tügel iki oğul. Üçkurutğadan Akkabak, İman, Hıdayberdi üç oğul. Akkabakdan Akkabak urğu Kabak dégen cerde. İmandan İman urğu Narındın Kurutğa dégen cerinde. Hıdayberdiden Koluğağ, Çora iki oğul. Çoradan Çora urğu Narındın dégen cerinde. Bul uruğdan Taylak dégen bir ülkeni ötipdi. hāl cayın aytıp bergüçi ādem bolmadı. Koluğağdan Karabolat, Şāfolat, Culuke, İtemgen, Sütengen altı oğul. İtemgen ibn Tülkü ibn Hacıke, Keday oğlı bu iki atanıñ balaları Koluğağ urğunıñ curt biylegen manafıları boladur.

Hıdayberdiden Koluğağ Çora dégen idik. Koluğağnı taratsak da Çoranı taratıp berüğe ādem bolmadı dégen idik. İmdi bu Çora ili iki boluş bolup biri Çora iliniñ Kasimbek dégen ülkeni bolup oğlı Sulţangazı zamandın mirzalardan bolup Çora ilin ağzına karatmağdadur.

M61/01İkinçisi Sayağ ili atalıp bu ilge baş bolğan Musahvāce idi. Musahvāce ili demek birlen meşhurdur. İmdi bu ilni biylegen bolup turğan Hālfā hacı dégen bardur. Şol ilge şumluğu tiyüp Musahvāceniñ 'Ali dégen inisin Hālfeniñ şumluğunan partiye tütün talaşğan sebepli ādem kolnan öldü. 'Ali ölgendin şoñra Musahvāce ilinen yahşi ādem dégenleri şotğa tutulıp, kalğan ādemlerğa Hālfā hacı baş bolup halknı tüketmekdedür. Bu Hālfā hıdaydan korqup beygamberden uyala turğan yeri yokdur. Anıñ üçün küñ balası bolup aşlı haramdan bolğan haramzādedür. Anası Kuralı dégen çabuldan tüşüp bir neçe yıl Ümet'ali bātırnıÆ kolunda küñ bolup turğan. Bu Kuralıñ ta'inli eri yok lekin ayalep yürgen erleri uşbu ādemler idi. Birinçi Bayfolat, ikinçi Toyfolat, üçinçi Tüyte, dörtinçi Daneke, beşinçi Bidalbay, altınçı Kıdıke, yetinçi Şargaldaydur. İmdi uşbularnıÆ kiminen bolğanı ma'lum bolmese de Tüyteden bolğanı gümān kılınadur. Anın üçün TüyteniÆ oğlı Nurağğa koyandan oşşaşlık bar ikisin bir oruğa olturtup

M62/01körer bolsañız tamaşa kılursız. İmdi Hālfanıñ Çora bolup ketüniÆ sebebi Orman hāndın oğlı Ümet'ali bātır birlen Çora Keldibek kudā idi. Ümet'aliniñ oğlı Aktaş Keldibekdin kızısı Sarağandın küyev idi. Sarağannı alğanı barganda kız üyine tutar üçün şol Kuralını alıp bargan idi. Altı aylık boyunda bolğan balası birlen bergen idi. Andın Keldibekdin korasında turup kul bolup kaldı. Kuralı hıdmetğa ketkende Bayğaşğa isimli bir kara hançık bar idi. Balanıñ üstüne yatıp emçegin emzer idi. Şol

hançıkınıñ cıtı siÆip murnu ādem yanına baralmazlık şaşık bolğanı sebep şoldur. İmdi aşıl túbün baykap karasañız Hudādan korkup beygamberden uyala turğan yeri yoқdur. şol hāzır da davletli ādemlerdin biri bolıp milletge hidmet kılmaq üçün her tarafda ādemlerdi turap Pişbek uyaznan molla alğan. 1911.nçi yılında ol mollağa kılğan hidmeti on toқız kadaқ lampa may, yeti put un, iki koy, bir eçki bolğan. May kadağı bazarda on tiyindan, un putun bir şomdan, koy narķı dört şom 60 tiyin idi. Molla ketar vaқtde

M63/01 ikisi hesāpğa kirişip lampa may kadağın 25 tiyindan, un butun 2 şom 50 tiyindan, koynıñ aқçesi toқız şomdan hesāp kılıp ikisiniÆ arasına bek zor düşmenlik payda boldu. Bu HalfanıÆ öz oyunçe milletge hidmet kılğanıdır. Molla usap ketken soñ şol oқuğan şakirdlerden aқçe alğan. Mollağa bolğan çıkımlarım dep kırk bir baladan 8 şomdan. Beygamber hadiā bar her kim aşlına keter degen. Bu ādemdin halk içinde cırdalıp yürgen cırları bar. Töbende bir az yazıldı.

Halfa hacı gızalı; Söz kapkağın açalı
Sözüm bolur naşiyet; Baldan tatdı miāāli
Beyān kılсан sizlerge; Anasınıñ atı Қuralı
Bolmadı başda biyligi; Butunda çarıқ kiyili
Koy қaytarğan çayçaylap; Cılķıcı koyçu körüngen
Alıp yürdü taytaylap; Alğanı yoқ er saylap
Bir yaқnan uy aydap; Tezek terip biye baylap
KalıÆga keldi Halfa hacı Қuralı; Malğa қоşup ciyav aydap
Orman һандın Aқтаş; Ümet‘ali Kөктаş
Cafay, Tүlkü, Sañtaş; Һatunga kalıñ beripdi
Ketipdi Halfa қursaқdan; Beripdi arsan ulaқdan
M64/01 Aşlı bolğan һaramdan; Қutulmaz Чora залaldan
Ermek, Bekbo, Чınıбай; Sөzümdü uқçu bir dālay
Oylañız Bekbo, Чınıбай; Her kim ketar narķına
Tegi busuқ bolğan soñ; Cetmez ādem farkına
Kaңçe hacı barse de; ketar aşıl narķna
‘Alıga tiydi zararı; Чoraniñ köbü taradı
Körünгенler taladı; İman birlen Tezekke
OÆgeçe kıldı şalaldı; ‘Aқıldan yene adaşdı
Divāne bolup Чora ili; Her kimden aştıқ suraşdı
Musaһoce Kasımbek; Чınıбай, Bekbo, Saldarbek
Uğarsız dālay sonun kep; Oylapsız munı ādem dep
Aytğan iken ilgerki; Buğudan çıkқан Arstam bek
Һaramdan bolğan ādemdi; Ādem imez şeytān dep
Fe‘li kıyu busulup; Ādemdan bolğan şeytān dep
Æezil anı azğurup; Öz yolına salğan dep
Molla körse aşılar; Şeri‘atga karşıgar
Aytayın halkdın һacısın; Hacıga bargan yahşisin
Karaçı Kasım‘ali, Karaçdı; Āһiretge barganda
Hür kızları talaşdı; Her bir işin tеkşerip
Şeri‘atdan suraşdı; Yamānlıқdan adaşdı
M65/01 Şeytān kaldı қalcırap; Ferište kıldı talaşdı
Қana‘at Şabdan Çolpankul; Bularğa ‘aşık néçen һür
Kөbeken hacı Süleyman; Söz açayın dālaydan
Buğudan Kıdır, Baraһan; Kөл dubanına қarağan
Cidabay hacı Batırһan; Din yolune azılğan
Urustam, Şadır, Tizekbay; Aytabaқ hacı Toқtorbay
Davleti bar қолunda; İçkeni şamavar kızıl çay
İymanı bar dilinde; Āһiret barse köñül çay
Kөkөmbay Kurman, Mirzabek; Bulardı bilgin Sayaқ dep
Mambet‘ali Dürlerdi; Min yazmadım bilir dep
Çoқo gızı Esenkul; Yolbars һazır bilseñiz
Қolda davlet yüzde nur; Hazır yoldaş bolupdur
Çokoniñ oғlı Ğazınıñ; Min aytayın kādirin
Esenkul turmaq Чoraniñ; Alıpdı қолga tizginin
Allahnı imdi bir bilgin; Kādirin bilgin ‘ilmdin
Muһammedcan, Noğoybay; Қanatdu bolse caғalмай
Alar anıÆin қаçırбай; Haққın aytar her sözdü
Bilgeninçe қаşırмай; Bolsañ bolğun Gazıday

MoÆoldurdan ‘Abdiray; Diniñdi tutqun ħar kılbay
Vafası yok dünya; Ötüp keter yaltıray
M66/01Aħundarın ‘ādatı; Yaħşilerdi er kılmay
Yaħşilerdin beyānı; Uġar bolseñ uşunday
Karap turmaz bekārge; Bilişinçe er kılmay
Söz başına baralı; Şarbaġısdın mollasın
Birden beyān kılalı; Zıyaġa maldı qalemdi
Aħtarar oqup ‘ilmdi; Evvelden āħir zamandı
Oquġan Kaşġar Buħardan; Andican, Taşkend, Koħandan
İslambol Mışır Ufadan; Dübeni Pişbek karaġan
Mışırġa bardı er Şālih; Molla Davlet yoldaşı
Acal keldi bek qarşı; Qalbadı anda er Şalih
Muħammed‘ali damolla; Mollalardın yorġası
Topġa kirse top başı; Mollalardın töl başı
Yene molla Yarqmbay; Aşıldıķı altunday
İsmā‘il ħacı ‘Alibay; Molla Ğambar Kerimbay
‘Oāman‘ali Süleyman; Dāsđan kılur dālaydan
Molla Qılıç aħundan; Davış çıkar alqumdan
Mollalar çıķdı bolmaġan; Ħaşiz baba qoldanħan
Busuqların oñdaġan; Néçen néçen kılıp iş
Şeri‘atda bolmaġan; ‘İlmdin nur ornaġaç
Sözdin başı Ħalfadan; Qalıġa ketken kursoradan
M67/01 Berdik arsan ulaqdan; Yaħşi iken Çora ili
Oşal kulġa suratqan; Andan imez Şarbaġış
Kul suramak ħaram iş; Şarbaġış ħazır on boluş
Kādirbekdi koşġanda; Onbirge yene tolamız
Başlıķı ħazır er Şabdan; Baķtısu artık her yandan
Ħidmet kılıp yaşında; Padişadan çin alġan
Kara folat ġayraġan; Ħan aldunda sayraġan
Aħundardın ‘ādeti; Yaħşilerġa ırdaġan
Acal kelip şol yılda; Āħiretge yönalġen
Çolbanday bolġan ħayrān er; Faydesi ħalkġa köp tiygen
Törden uçdu tuyġunım; Kırgızdan çıķġan bulbulım
Şu içinde kundızum; Asmanda bolse yıldızum

Qurmanħoce

Çekir molladan Üçkurtġa Tüġel deġen idik. Kurtġa balaları beyān kılındı coġarda. Tüġelden ‘Oāman ikinçi ħātundan Maġut, üçünçi Kızdarbek deġen ħātundan Caraş iki oġul ‘Oāmandan ‘Oāman urġu. Maġutdan Qurmanħoce ataldı. Caraşdan Caraş urġu ataklısu bu üç uruġdur. Maġutdan Qurmanħoce yalġu. Yene ikinçi ħātundan Süyerkul, Ğazıkul, Esirkemiş üç oġul

M68/01 Bu üç oġul balaları Ħataħan demegi Tüġelbaydın köp cıķısnan Eşimħan bir kula fıştı sınçıġa sınatıp alıpdi. Eşimħan Isık Köl başına Qalmaq çapmaġġa ketdi. İlinen ħaber keldi. Tursunħan ilini çapmaq boldu deġen ħaber. Eşimħan aligi kula fıştını minip iki kara burulu at bir toru ayır üç sorı at bir corġa mingen ceti ādem birlen iline yürdi. Tursunħan birle Eşimħan biri Taşken biri Türkistan ħanları idi. İki kara burulu Isık Köldin küngey oyında öldi. İki Karaburulu cerdin ismi boldu. Toru ayır Çoñkeminge aşıp tüşken aşuda öldi. Ol cer Toruayır atandı. Merkige barganda üç sorı at öldi. Ol cer Üçsoriaat ataldı. Merki Avliyaata arasında on beş künlik cerge beş künde kula fıştı birle Taşken kirip ilden ħaber alıp qoldın aldunan avlınıñ künbatışında Corġonıñ belinde şol cerde corġa öldü. Ol bel Corġanıñ beli ataldı. Eşimħan Tursunħandın iliniñ bir tarafın çavıp aldı. Tursunħan Eşimħan iline ħiyānet kılġan idi. Eşimħandın çapqan ili Ħataħan deġen il idi. Andın bir ħatundı

M69/01aligi kula fıştınıñ noķta bav üçün Tüġelbayġa berip cibardi. Tüġelbay ‘Oāmanga berdi. ‘Oāmandın ħatunınan Maġut suratıp aldı. Bu ħatundan yuġarda aytulġan üç oġul boldu. Süyerkul, Ğazıkul, Irızkemiş deġen. İmdi bu oġullardın tuķumu Ħataġan ataldı. Ol kula fıştı Eşimħandın Şarif kula ataldı. Bul uruġdan molla İşen‘ali Arabayoġlı ġayret eġesi talepdār. Maġutdan Qurmanħoce, Qurmanħoceden Ħudaymende, Küntudan Moynoķ üç oġul ikinçi ħatundan Colfolat, Bayfolat iki oġul. Üçünçi ħatundan Aldayar, Madiyar, Şadiķ üç oġul barı sekiz oġul. Colfolat balaları Ħutan ataldı. Bayfolat balaları Baytalçı atalıpdı. Şariķ balaları Kömiye ataldı. ‘Aqlġa ılayıķsız iş kılġan üçün. İmdi Qurmanħoce baydın birinçi ħatunınan Ħudaymende Küntuda Moynoķ deġen idik. Ħudaymendeden Cediger yalġuz bolup atası Ħudaymende öġgende anasın Küntuda aldı. Ol ħātundın ismi Olcabek idi. İmdi bu Olcabekden beş oġul boldu. Birinçi Soķoçu, ikinçi Acibay, üçünçi Yaħşibay, dörtünçi Karaqçıdan

M70/01Tülek oğlu Qaraquçqaçdan. Qaraquçqaç imdi Yaşibay urğun aytayın. Yaşibaydan İdil, Şerbek, Keldibek üç oğul. İdilden İdilöglü, Şerbekden Şerbeköglü Keldibekden Baytügel, Nüsuf, Balbağ oğlı. Baytügelden Medät datqa zamanında uluq bolup iline köp faydeli adem bolğan hazır Qurmanhoce urğunıñ ülkeni Medät datqa urğunan. İmdi Medätan: Dulağ, Avağ, Alaşa, Atabek dört oğul. Dulağ da zamanında ülken bolup atası ornına olturğan bu zätdan Çini, Cahil, Emil, Ulan, Qapçıhay, Örkünçi altı oğul. Çinidan Şadiq, Çerikçi hacı, Kökömbay. Hazır zamanımızda Kökömbay babası Medät ornına olturup yaşı ğana davlet sürmekde. Bunıñ oğlı bir neçe tütün eyesi bolup hazır Qurğan atalmaqda. Bul uruğdan ümit ğayretli neçe türlü felâket helâketler körsetip öz aldunan bir boluş bolıp curut ağası boluğa bir taraftan baş kötergen namuslı cigitlerdendir. Qurman İlebaş oğlına da din yolına doslıqda ve hem untulmaqda bolğan hazır Qurmanhoce tuğanlardın alde körüngenı

M71/01 Bu zätdur. Bazar otuğ çetine Cumğaldın kökreginde mektep saldırdı. Mescidni molla Fuñacan damolla saldırdı. Ümit ğayret birle bu zät Hotan urğunan hazır imam bolıp hudäğa bendelik kılmaktadır.

Çertike Urğu

Bu Çertikenıñ tüp atası Qoğan hanlarınıñ ‘asker başlıkı idi. Bir uruşda Colbarsbekni bir neçe ‘asker birlen düşmanğa cibergen. Ol uruşda Colbarsbek acal oğına qarşı kelip kaytmaz seferne çıqıp ketdi. Atası ornına iki oğlın cibermekçi bolğan. İmdi ol iki oğlınıñ biriniñ ismi Kedäy molla, ikinci Doday molla. Biri Andicanğa kaytıp ketdi. Andın Andicanda Çertike biri munda qaldı. Andın bu Çertike Çertike atalmağı Colbarsbek Çek şehrinen idi. Anıñ üçün Çertike ataldı. İmdi Kedäy molladan Qolçuğaç ibn Pökön. Bu Pökön tokuz ağa ini idi. Atası Qolçuğaç kış küñünde aq şur bürkütke aldurup şol şurdan cuğumdu oru payda bolup segiz oğlı birle Qolçuğaç halk bara turğan

M72/01 orunğa ketdi. Yalğuz Bökön qaldı. Bökönnden Carmamet, Ayınh‘äce, Mayrabay, Şarıqalbak, Sazay, Qaramoyın, Çeke dört oğul dört uruğ boldu. Şarıqalbak urğunan Kız Boobek ibn Ayday ibn Şatay. Sazay urğunan Ormuş. Bul uruğdan Bayşaqhacı ibn molla Tölemiş. Qaramoyun urğunan Kencezozu ibn Toqol ibn Toqo ibn Hoce ibn Alcambay ibn Yunıs. Çeke urğunan Baynazar ibn Qoqoy ibn Quman ibn Taşbek ibn Qasımbay, Şadabay. Bul uruğlar azır da taralmaqda her ilge.

Moñoldor Urğu

Moñoldurdın tüp atası Tağay biydin otun aluçı hidmetçisi idi. Kököbayır degen bu ademdi Kököbayır Kök buğa dedi. Demeği Kököbayır ol hidmetçisiniñ ismi Kök buğa otun artқан buğa ikisi bir ademdin ismi boldu. Tağay biy Kököbayır Kök buğa Nal ece degen ecesin berdi. Mundın bir oğul boldu. İsmi Moñol qoydı. Kököbuğa öldü Moñol yetim qaldı. Nal ecenıñ Kököbuğadan qalğan Qoğur kula

M73/01degen atın Adıgine Tağay iki inisiniñ ortasına yalğasın berdi. Adıgine Tağay Qalmağ çavıp kelgende Nal ecege bir Qalmağ berdi. Anıñ ismi Dor idi. Ol yetim balanıñ ismi birlen küñdin ismi qoşulup ol balağa at qoyulup ketdi. Moñoldor dep. İmdi Tağay biydin ciyani bolup bu Moñoldor urğu bir neçe uruğğa bölündü. Bir boluş Narındın Cambulağ degen cerinde Bökönök, Uluğara, Balağıyra, Baymoñol dep. Bökönök uruğunan Folağ zamanınan beri Şarbağış içinde turdu. Gazıquldan Qarga, Qarboz, Qarşart, Mamake, ‘Alibek, beş oğul. Qarğadan Esen ibn Berdibek ibn Abşabay. Karbozdan Şoboğ ibn Davlet. Qarşartdan Uçambay ibn Aqboğa, Mamakeden Ormoğoy, Qalmağay. Ormoğoydan Quttuğ, Yañıbay hacı ibn molla Çamğurçı. Quttuğdan Mambet. Qalmağaydan Arıq, Kıdır, Şolte.

Şarbağış, Şolte içinde ceti kul

Şolte içinde ceti kul beyanı: Bularnı kul demek kay biri oğru kılıp kolğa tüşüp hatunğa kalunğa **M74/01**berilgen. Kay biri Qalmağdan tüşken. Kay biri Kazaqdan tüşken. Mundaylarnı ilgerikiler kul degenler. Anlarnıñ her birlerne hatun alıp bergenler. Her birleri her bir urğularğa bölündü. Her bir ilde cetiden kul bolğan. Şolte içinde ceti uruğ birinci Aşılbaş, ikinci Coçalış, üçinci Tülek, dördünçi Şalte, beşinci Köñöy, altınçı Beşkörük, cetinçi Make. Şarbağış içinde ceti kul Ösük, Çıçay, Moloy, Abra, Şabra, Çakaldak, cetinçi Beşkörük, Esenkul içinde ceti kul birinci Budayçı, Kernayçı kernay tutқан, Kuban, Şamtır, Boqbaşar, cetinçi Kul beyanları alde ötdi. Aytğuçılar aytğan üçün yazuçiler yazalar. ‘Ayıp bolmaz yazuçide. Bolse bolar aytuçide.

Yetigen, Kuşçu

Qurmanh‘äce, Qolçuğaç bāında beyān kılınğan idi. Molla Sıdıqdan İledeki Kızılörük degen Kazaqğa barıp Kızılörük Kazaq ataldı. Molla Yusuf Sayaq içine kelip turdı. Munıñ tuñımı Sayaq ataldı dep. İmdi İbrahimden Yetigen, Kuşçu iki oğul. Cetigenden Yetigen bir neçe uruğ her ilde taralmaqda. Kuşçudan

M75/01 Kuşçu urğu. Bul urğlar da her ilge taralmaqda. İmdi Kuşçudan Şarkaldak ibn Qoğurbay ibn Tımay ibn Niyaz ibn Tokuzbay ibn İbrahimbek ibn Kidik molla. Bu Kidik molla Pişbek uyaznıñ Isıkata, Araşanın evvelkı tapқан zätdur. Isıkata aşıp Andican barmakçı bolup kelip Araşandın ülken döbesiniñ canına tüşüp beşim namazını oqumağ üçün bulakdan taharat aldı. Şunıñ isiklikına ‘aceplenip oqup cürgende bolğan bedeninde bolğan caralarını şuğa şalıp qaradı. Bir az kün turup selâmetlene başladı. Elbette şifā şu iken dep bir neçe bulakdın közün açıp ötken barganlarğa haber berip bir neçe yıl

şeyhlik kılıp köp âdemdin carahtlarnan selâmetlenmekına sebepçi boldu. Hâzır badişahlık hazinesine kirip bu zâtdın balaları bu Araşandan sürülgen bolup her bulak üstüne ağaçdan üy salıp bir meretebe tüşken on beş tiyından yigirmi bulak badişalıkdan ğaldurğan. Nomir üyeler yetmiş seksen Kırgız bozüyi iret birlen tikgen. 3-4 dükân, 3-4 aşbaz, 2 kaşap, bek kelüşümdi. Her türlü avruğa faydeli ‘acep uluk ziyâret orundur. Isık şuk arası Isıkata

M76/01öseniñ ağzına yakın aķğan çoñ şunıñ oñ tarafında araba colınıñ tüşken cerinde. İmdi şu tarafnan col tüzetilip say üstünen orun yasalğan Kırgız üy tikilmek için hem dükân nomir üy saldurmak için. Yıldıan yıl tolmaķda köbeymekde boluptur.

Andan Mundan Kitap zeyli

Bu Dungan Semerķandın ‘ulemâlernendür. Bu Dunganın ataları Hıtaydın dégen padişahsın Müslüman étken üç miñ coldaşı birlen Semerķand padişahsınan suratıp alğan Tañ badişahsı ularnıñ isimleri bunlardur. Vaysi, Ğaysi, Vangayzi dégen bu üç zâtdur. İmdi bu Dunganlar bir donguz toĝralı Hıtaylar birlen ortaĝa düşmanlık tüşüp hicretniñ bir miñ iki yüz yetmişinçi sene urış bolup ölümden kütılğanı munda kelip Narın dégen başlıķı Şabdan Şorambaydan Ğaraķonguznı surap anda olturdu. İmdi künbekün Dunganlar artulmaķda bir Ğaraķonguz.

V. BÖLÜM

V. DİZİN

a: O	A	
	a. M68/06, M68/06, M68/12, M73/05	§118/09, §118/10, §118/10, §120/08,
	a.+ğan M56/01	§120/10, §120/10, §120/10, §120/11,
	a.+lay M12/07, M49/18, §022/04,	§120/11, §120/11, §120/12, §120/12,
	§029/14	§120/12, §120/13, §120/13, §120/13,
	a.+nda M15/08, M55/06, M66/10,	§120/13, §120/14, §121/15, §121/15,
	M76/16, §028/19, §029/10, §029/12,	§121/16, §122/11, §123/12, §123/15,
	§040/11, §046/19, §057/14, §062/20,	§123/19, §124/01, §125/03, §125/07,
	§067/22, §067/23, §068/02, §069/05,	§125/08, §125/08, §125/08, §125/08,
	§112/10	§125/09, §125/09, §125/09, §125/10,
	a.+ndan M42/18, M67/02, M76/06,	§125/10, §125/19, §128/01
	§062/11, §089/12, §097/10, §111/06	a.+nı M24/08, M28/12, M30/17,
	a.+nday M36/14, §019/09	M64/15, §012/07, §040/15, §041/13,
	a.+ndın M12/04, M18/04, M35/07,	§048/09, §048/16, §067/09, §118/18,
	M35/07, M37/17, M37/17, M38/03,	§119/15, §120/06
	M39/16, M40/01, M40/07, M40/12,	a.+nın M61/19
	M40/13, M40/16, M42/18, M43/17,	a.+nın M10/01, M10/03, M10/03,
	M50/08, M54/01, M55/17, M57/16,	M12/03, M13/03, M13/07, M18/10,
	M59/06, M62/07, M68/20, M71/13,	M18/10, M18/11, M18/11, M18/11,
	M71/13, §017/06, §018/05, §019/02,	M18/12, M18/12, M18/13, M18/13,
	§022/01, §027/10, §027/10, §027/10,	M18/13, M18/14, M18/14, M18/15,
	§027/12, §027/12, §027/12, §027/13,	M18/15, M18/15, M18/16, M18/16,
	§027/13, §027/14, §027/14, §027/14,	M18/16, M18/17, M18/17, M38/08,
	§027/15, §027/18, §027/18, §027/18,	M45/05, M55/16, M61/10, M71/15,
	§028/03, §028/03, §028/03, §028/03,	M73/03, §020/03, §020/03, §021/15,
	§028/04, §028/04, §028/04, §028/05,	§022/14, §022/18, §062/13, §063/11,
	§028/05, §028/05, §028/05, §028/06,	§083/15
	§028/06, §028/06, §028/07, §028/07,	a.+niÆ §002/06, §009/03, §036/12,
	§028/07, §030/18, §031/20, §032/19,	§036/20, §039/09, §052/15, §055/06,
	§037/15, §037/15, §039/01, §039/12,	§059/07, §060/08, §063/12, §063/13,
	§041/05, §042/15, §047/01, §047/18,	§088/18, §089/12, §092/01, §092/13,
	§048/05, §048/07, §049/05, §049/05,	§106/01, §106/04, §111/01, §122/18
	§049/06, §050/04, §050/13, §051/13,	a.+niÆin M65/17
	§051/16, §055/15, §059/14, §060/15,	a-: < al-; almak
	§060/20, §061/20, §062/16, §062/17,	a.-sam M52/16
	§067/20, §086/15, §086/15, §086/16,	Aba: kişi adı
	§088/05, §089/04, §089/05, §089/06,	a.+dan §097/18
	§089/18, §089/19, §09/09, §103/19,	Ababilde: kişi adı
	§107/18, §108/07, §108/08, §108/14,	a. §005/16
	§108/15, §108/15, §108/15, §108/16,	a.+dan §005/17
	§109/02, §109/11, §112/13, §113/07,	Abahil: kişi adı
	§113/07, §114/10, §114/11, §116/15,	a.+den M20/13
	§116/19, §116/19, §117/01, §117/01,	Abahilde: kişi adı
	§117/01, §117/01, §117/02, §117/02,	a. M04/12, M04/13, M20/08, M25/12,
	§117/02, §117/03, §117/15, §117/16,	M25/17, M26/11, M26/12, M52/05,
	§117/17, §117/17, §117/17, §117/17,	§043/15
	§117/18, §117/18, §117/18, §118/09,	a.+den M52/05, §044/05
		a.+niÆ M24/18, M25/19, M26/05
		Abake: kişi adı

a. Ş084/19
Abaş: kişi adı
a. Ş096/16
a.+dan Ş096/17
Abaşı: kişi adı
a. M59/10
Abay: kişi adı
a. Ş094/13
Abayılđa: kişi adı
a. Ş098/03, Ş002/08
abdan(F.): büsbütün, tamamen
a. Ş124/03
Abdi: kişi adı
a. Ş100/04
Abdik: kişi adı
a. Ş108/09
‘Abdiqadir: kişi adı
a. Ş085/15
‘Abdiqul: kişi adı
a. Ş030/17
‘Abdirahim: kişi adı
a. Ş094/17
Abdiraz: kişi adı
a. Ş125/10
‘Abdiray: kişi adı
a. M65/19, Ş109/06
‘Abdivali: kişi adı
a. Ş050/04
‘Abdukerim: kişi adı
a. Ş110/05
Abdukerim: kişi adı
a.+ge Ş098/15
Abdulaziz: kişi adı
a. Ş110/04
‘Abdulkerim: kişi adı
a. Ş110/04
‘Abdulke Şafoghı: kişi adı
a. Ş049/07
Abdullah: kişi adı
a. Ş098/14
‘Abdullah: kişi adı
a. Ş100/17
‘Abdullahbek: kişi adı
a. Ş031/10, Ş078/17
a.+den Ş031/11
‘Abdulşattar: kişi adı
a. Ş030/13
Abdurahim: kişi adı
a. Ş110/04
‘Abdurrahim: kişi adı
a. Ş087/15
‘Abdurahman: kişi adı
a. M27/18, M37/13, Ş037/08
a.+dan Ş037/13
Abdurahman: kişi adı
a. Ş099/03
‘Abdurrahmanoğlı: kişi adı
a. Ş037/13
‘Abduvali: kişi adı
a. M21/06

Abeke: kişi adı
a. Ş084/19
Abıke: kişi adı
a. Ş034/12
Abıl: kişi adı
a. Ş102/11
Abılay: kişi adı
a. M28/18, M39/14, M40/03,
Ş050/14, Ş051/05
a.+dan M40/12, Ş051/11
Abıldı: kişi adı
a. Ş127/10
Abılasan: kişi adı
a. Ş043/18
Abile: kişi adı
a. M47/06, M47/07, M47/09, M47/14,
Ş088/13, Ş089/20
a.+den Ş089/18
Abir: kişi adı
a.+dan Ş045/11
Abırhaşır: kişi adı
a. Ş045/10
Abış: kişi adı
a. Ş094/04
Ablake: kişi adı
a. Ş105/01
Abra: kişi adı
a. M74/08
Abror: kişi adı
a. Ş050/07
abroy: şeref, onur
a.+ları Ş045/16
Abşabay: kişi adı
a. M73/12
Abuhan: kişi adı
a. M33/07, Ş039/12
Abuke: kişi adı
a. M39/13, Ş050/11, Ş097/03,
Ş105/06
a.+den Ş050/12
Abukeoğlı: kişi adı
a. Ş050/12
Abulhayr: kişi adı
a. Ş122/12
Abulhayr: kişi adı
a. Ş027/04
Abulmayız: kişi adı
a. M52/05
Abuş: kişi adı
a. Ş087/17
abuşka: yaşlı, ihtiyar
a. Ş095/03, Ş103/03, Ş105/06
a.+dan Ş103/03, Ş105/06
‘acaba(Ar.): şüphe ve şaşma ifade eder
a. Ş032/20, Ş072/19, Ş125/14
acal(Ar.): ecel, ölüm
a. M26/02, M66/10, M67/09, M71/09,
Ş066/15, Ş066/19, Ş070/07, Ş075/06,
Ş076/06, Ş078/11
a.+dan Ş066/13

- a.+ı Ş066/20
- ‘Acem(Ar.):** İranlı, Acem
- a. Ş060/19
- ‘acep(Ar.):** çok tuhaf, pek acaip
- a.M42/03, M75/19, Ş038/11, Ş038/19, Ş044/17, Ş091/02, Ş119/12
- a.+den Ş044/17, Ş119/12
- a.+bol- Ş071/18
- ‘aceplen-(Ar+Tr):** şaşmak, hayret etmek
- a.-ip M75/08
- acı(Ar.):** hacı
- a. M52/07, Ş078/04, Ş082/03, Ş126/11
- Acıbay:** kişi adı
- a. Ş100/01, M69/20
- ācir(Ar.):**kiralayan, kiraya veren
- a.+lerin Ş019/19
- aç:** aç, yoksul
- a. Ş011/03, Ş036/06, Ş062/09
- a.+largâ M41/05
- aç-:** açmak
- a.-alı M63/10
- a.-arda Ş048/10
- a.-ar idi Ş048/13
- a.-ayın M65/03
- a.-dı Ş068/11
- a.-ıp M75/11, Ş006/04, Ş007/02, Ş099/15
- a.-iptur Ş110/09
- a.-kan M06/16, Ş016/10, Ş049/06
- a.-mağ Ş125/14
- a.-sa Ş019/03
- a.-sun Ş020/05
- açdır-:** açtırmak
- a.-dñ Ş074/13
- açık:** açık
- a. M42/20, M46/08, Ş031/02, Ş050/18, Ş070/13, Ş076/13, Ş083/18, Ş091/11
- a.+yüzli Ş007/04, Ş072/08
- açıl-:** açılmak
- a.-dı Ş006/20, Ş047/02
- ‘adâletli(Ar.+Tr.):** âdil
- a. M24/15, Ş050/17, Ş069/03
- ‘adâletlik(Ar.+Tr.):** âdillik
- a. Ş058/11
- adaş-:** yolu şaşırarak, yanılmak
- a.-dı M64/08, M64/20
- a.-ıp Ş080/20
- a.-ıp kal- Ş072/01
- a.-kan Ş030/07
- âdem(Ar.):** 1. adam, insan 2. erkek
- a. M03/15, M06/17, M10/12, M11/14, M12/16, M13/01, M13/03, M14/02, M17/05, M17/06, M17/08, M17/09, M18/04, M22/03, M23/07, M23/14, M24/05, M24/19, M26/02, M28/18, M29/03, M29/03, M29/08, M31/06, M32/08, M37/01, M38/16, M43/14, M60/11, M60/18, M61/06, M61/07, M62/11, M64/04, M64/11, M64/13, M68/07, M70/07, Ş004/16, Ş004/19, Ş005/01, Ş005/02, Ş007/09, Ş013/20, Ş021/10, Ş022/09, Ş022/12, Ş022/14, Ş023/11, Ş026/15, Ş026/16, Ş030/04, Ş030/20, Ş031/03, Ş032/06, Ş032/14, Ş033/19, Ş035/07, Ş038/12, Ş040/02, Ş040/04, Ş040/11, Ş041/12, Ş043/02, Ş043/11, Ş044/15, Ş045/08, Ş048/12, Ş048/12, Ş048/18, Ş048/19, Ş054/12, Ş055/05, Ş055/06, Ş055/13, Ş057/10, Ş057/15, Ş060/12, Ş060/18, Ş066/11, Ş066/16, Ş067/10, Ş067/13, Ş067/15, Ş069/04, Ş069/15, Ş070/04, Ş075/07, Ş076/10, Ş077/02, Ş077/10, Ş079/03, Ş079/07, Ş080/17, Ş082/05, Ş087/08, Ş090/18, Ş091/11, Ş097/07, Ş099/07, Ş100/10, Ş103/10, Ş105/18, Ş106/10, Ş107/09, Ş108/19, Ş112/05, Ş112/18, Ş114/03, Ş115/16, Ş116/02, Ş117/14, Ş127/14
- a.+ğa M30/13, Ş034/01, Ş069/10, Ş069/12, Ş080/05
- a.+dan M28/16, M64/14, Ş042/18, Ş043/03, Ş059/20, Ş068/16
- a.+de Ş058/06
- a.+den M23/15, M25/04, M26/08, M29/12, M35/12, M35/13
- a.+dendür Ş086/02
- a.+di M38/17, M53/02, M64/13, M72/12, Ş049/03, Ş056/07, Ş056/09, Ş059/20, Ş069/04, Ş076/16, Ş080/13, Ş087/07, Ş100/10, Ş107/01
- a.+din M13/04, M17/19, M22/06, M24/05, M32/11, M50/01, M50/04, M63/08, M72/15, M75/12, Ş022/15, Ş047/15, Ş048/10, Ş055/14, Ş056/04, Ş091/04, Ş115/13, Ş115/15
- a.+dir M35/10
- a.+dür M48/14, M50/01, Ş038/08, Ş039/04
- a.+dür ki M21/19
- a.+i M10/07, M17/15, Ş099/14
- a.+idi M15/07, M22/06, M24/16, M25/04, Ş024/17, Ş038/11, Ş060/11
- a.+ler M11/12, M12/18, M23/16, M36/10, M36/14, Ş021/08, Ş022/11, Ş058/02, Ş064/16, Ş106/09
- a.+lergâ M33/02, M61/08, Ş041/03, Ş052/19, Ş054/08, Ş064/17
- a.+lerde Ş014/01
- a.+lerden Ş030/15, Ş089/03
- a.+lerdi M62/15
- a.+lerdin M11/08, M42/12, M62/14, Ş021/05, Ş050/01
- a.+lerdür Ş109/13
- a.+leri M25/10, Ş032/04, Ş106/12, Ş116/08
- a.+ler idi M61/15

a.+lerin M29/15, M33/17, M48/13,
Ş038/01
a.+lerin M29/15, M33/17, M48/13,
Ş038/01
a.+lerin Ş052/17
a.+lerinde Ş051/18
a.+lerine M22/15
a.+lerinden Ş046/03
a.+lerinden Ş096/03
a.+lerine M34/10, M35/12, M37/06
a.+lennen Ş127/13
a.+lennendür Ş117/04
a.+lerni M03/16, M21/19, M22/05,
M28/17, M32/12, M36/11, M36/12,
Ş004/17, Ş042/07, Ş089/17
a.+nan Ş061/15
a.+ni Ş060/13
a.+niñ Ş005/04
ādemgerçilik(Ar.+F.+Tr.): insanlık, insanıyet
a. Ş056/06
ādep(Ar.): edep
a. Ş003/14
ādepli(Ar.+Tr.): edepli
a. M24/05
‘ādet(Ar.): ādet, itiyat, an‘ane
a. M35/14, Ş108/08, Ş108/09
a.+i M67/08, M66/01, Ş074/04
a.+leri Ş055/09, Ş056/06, Ş061/09
a.+leridür Ş109/01
a.+lerin M35/16, Ş010/18
a.+lerinden idi M53/01
a.+lernan idi Ş060/14
a.+lennendür Ş109/01
a.+lerni M35/16
Adigine: boy adı
a. M19/05, M19/06, M73/01, M73/02,
Ş028/08, Ş029/16, Ş029/17, Ş068/19,
Ş089/18, Ş107/04, Ş107/06, Ş107/20,
Ş112/19
a.+den M19/05, Ş030/01
a.+niÆ Ş112/12, Ş112/18
‘ādil(Ar.): adalet sahibi, adaletli
a. M29/02, M29/02, M29/07, M39/14,
Ş009/14, Ş043/01, Ş043/01, Ş128/07
‘Ādilbek: kişi adı.
a. M20/09, Ş043/15
‘Ādilhacı: kişi adı
a. Ş050/14
‘ādillik(Ar.+Tr.): adaletlilik
M16/07, M32/12, M32/19, Ş025/19,
M37/07
a.+in Ş057/10
a.+lennen M11/08, Ş021/05
Adine: kişi adı
a. M51/04, Ş103/02
a.+den M51/04, Ş103/02
‘Aduçi: kişi adı
a. M51/18
a.+den M52/01
‘Aduçu: kişi adı
a. Ş095/03
a.+dan Ş095/04

Afağ: kişi adı
a. Ş120/06
Afğan: Millet adı
a. M17/12
a.+lar M14/10, Ş024/04
Aflatun: kişi adı
a. Ş066/23
Afrika: yer adı
a. M13/15, M14/04, Ş023/05, Ş023/12
afril(Rus.): nisan ayı
a.+de Ş045/13, Ş046/04
‘afv(Ar.): af
a.+kıl- Ş117/12
a.+u.Æiznı Ş003/16
ağa: ağa, ağabey
a. M09/05, M71/16, Ş077/18,
Ş080/02, Ş109/12, Ş114/18
a.+ğa Ş077/19
a.+mız M04/15, M04/15, M04/17,
Ş005/19
a.+sı M22/11, M23/14, M24/12,
M26/06, M28/09, M29/11, M33/09,
M34/02, M34/05, M34/15, M35/04,
M35/10, M43/03, M45/07, M53/12,
M70/17, Ş005/19, Ş044/01, Ş049/07
a.+sıdur M24/14
ağaç: ağaç
a.+dan M75/15
ağır: ağır
a. Ş028/17
ağız: ağız
a. Ş048/10, Ş048/13, Ş076/13
a.+ın Ş110/09
a.+ına M36/07, M60/21, M76/01
a.+ında M24/02
a.+dan M44/15
a.+larına Ş029/05
ağru: ağrı, hastalık
a.+sı Ş032/14
Ağul: kişi adı
a. M18/19
a.+dan Ş029/16, M19/05, Ş028/08
Ağulhık: kişi adı
a. Ş101/11
āhir(Ar.): en sonraki, en son
a. M26/02, M30/09, M66/06,
Ş043/02, Ş058/08
a.+ı Ş115/12
a.+i M32/03, Ş016/20, Ş031/05,
Ş056/08, Ş084/08, Ş033/12, Ş117/09
a.+in M22/01
a.+inde M24/08, M29/16, M54/03
a.+ineçe M11/15
āhiret(Ar.): ahret, öteki dünya
a. M29/17, M48/17, M54/04, M65/08,
Ş039/06
a.+ge M64/18, M67/09
a.+de Ş095/08, Ş007/04
a.+din M30/20, Ş076/05
ağmak(Ar.): sersem, zekası gelişmemiş olan

- a. M07/05, M09/09, M36/12, M36/15, M49/12, Ş008/09, Ş015/14, Ş019/18, Ş032/07
a.+lar M36/13
a.+larga M21/14, M35/06
a.+larnıñ M07/12
- ahmaqlıq(Ar.+Tr.):** ahmak olma durumu, akılsızlık
a. M09/06, Ş032/16, Ş089/16, Ş106/06, Ş128/19
a.+dı Ş019/07
- Ahmat:** kişi adı
a. Ş090/07
- Ahmed‘ali:** kişi adı
a. ş’/07
- Ahmednuroğlu:** kişi adı
a. Ş031/01
- Ahmedsādebayoğlu:** kişi adı
a. Ş109/09
- Ahmet:** kişi adı
a. Ş119/17
- Ahnuq:** kişi adı
a. Ş117/17
- ahır(Ar.):** son, sonraki
a.+ineçe Ş021/11
- ahıtar-:** kontrol etmek, gözden geçirmek
a.-ar M66/06
a.-dım M03/010
a.-ıp M10/11
- ahun:** şair
a. Ş044/19, Ş067/14, Ş110/05
a.+dan M66/16
a.+dardın M67/08
a.+darın M66/01
- ahunlıq:** şairlik
a. M25/07
- ahmaq(Ar.):** zekası gelişmemiş olan, akılsız
a.+lar Ş100/12
a.+lardın M11/07, Ş021/04
- ahmaqlıq(Ar.+Tr.):** akılsızlık
a.+ınan M11/07, Ş021/04
- Ahmed:** kişi adı
a. M57/08
- ahvāl(Ar.):** hāller, durumlar
a. Ş047/06, Ş055/01
a.+in Ş006/04, Ş074/14
a.+inan Ş039/08
a.+lerin Ş049/04
a.+lerinen Ş030/12
a.+lernen Ş099/17
a.+nen M36/11, Ş097/05
- ahārat(Ar.):** hor ve hakir görme
a. M75/07
- Ahelçi:** kişi adı
a. M54/15
- ahıl(Ar.):** akıl
a. M50/18
- Ahmad:** kişi adı
a. ş’/16
- āid(Ar.):** bir şeye sahip olma
a. Ş002/09
- aq:** ak, beyaz, doğru
a. M14/11, M45/01, M71/17, Ş024/05, Ş074/07, Ş082/04, Ş096/04, Ş124/05
- Aqğul:** kişi adı
a. Ş028/07
- aq-:** akmak
a.-ğan M76/01
a.-ıp öt- M57/18
a.-ıp turğan Ş011/10
- Aqan:** kişi adı
a.+dan Ş084/14
- aqaçılıq:** ağabeylik
a. Ş047/02
- Aqan:** kişi adı
a. Ş084/14
- aqbaq:** bembeyaz
a. Ş060/16, Ş061/20, Ş062/18
- Aqboğa:** kişi adı
a. M73/13
- Aqbura:** ırmak adı
a. Ş030/20, Ş112/19, Ş113/04, Ş113/19
a.+nıÆ Ş113/19
- Aqcar:** yer adı
a. Ş109/05
- Aqcol:** kişi adı
a. Ş084/17
- Aqçabu:** boy adı
a. M19/14, M44/10, Ş034/11, Ş085/05
- aqçe:** akçe, para
a. M07/11, M08/05, M08/07, M08/11, M08/12, M08/18, M36/08, M37/08, M63/06, Ş012/14, Ş029/01, Ş067/14, Ş073/02, Ş073/10, Ş073/11, Ş111/17
a.+ğa M09/07
a.+ler M41/07
a.+si M63/02
- Aqçuak:** kişi adı
a. Ş111/04
- Aqçubaq:** kişi adı
a. M59/08
- Aqdöbe:** yer adı
a. Ş107/03
- ake:** ağabi
a. Ş043/12
a.+si M23/16
- ‘aql(Ar.):** akıl, zeka
a. Ş012/16, Ş013/09, Ş018/14, Ş018/18, Ş041/01, Ş057/17, Ş070/02
a.+dan M64/08
a.+dı M05/17, Ş015/06
a.+ı Ş109/19
a.+lar Ş071/06
a.+ları Ş012/09, Ş044/17, Ş122/13
- ‘Aqılbek:** kişi adı
a. Ş098/06, Ş098/13, Ş100/14
a.+den Ş100/14
- ‘aqlılı(Ar.+Tr.):** akıllı

- a. M15/06, M15/17, M24/05,
Ş024/16, Ş025/09, Ş038/12, Ş068/18,
Ş069/20
a.+lar Ş018/17
- ‘akılsız(Ar.+Tr.):** akılsız
a. Ş041/02
a.+lar Ş018/15
- ‘akıl(Ar.):** akıllı, uslu, bilinçli
a. Ş008/10
- akır-:** bağırarak, haykırmak
a.-a Ş106/18
- Aki:** kişi adı
a. Ş084/02
a.+dan Ş084/17
- Akim:** kişi adı
a. M27/02, Ş104/12
a.+dan Ş104/13
- Akşabağ:** kişi adı
a. M60/05, M60/06
a.+dan M60/06
- Akşabık:** kişi adı
a. M59/12
- Akşulak:** kişi adı
a. M39/15, Ş096/05
- Akşigiz:** kişi adı
a. Ş087/04
a.+den Ş087/13
- ‘akıl(Ar.):** akıl
a. M05/03, M30/03, M30/04,
Ş004/15, Ş013/15, Ş013/17, Ş014/03,
Ş032/19, Ş041/14, Ş042/19, Ş071/08,
Ş075/02, Ş127/05, Ş127/06
a.+ğa M10/09, M69/14
a.+dan Ş126/17
a.+ı Ş014/01, M03/14
a.+ıÆ Ş042/01
a.+larıñız Ş056/03
- ‘akıllu(Ar.+Tr.):** akıllı
a.+lar Ş017/08
- ‘akılsız(Ar.+Tr.):** akılsız
a. M36/12
- Akmatalibek:** kişi adı
a. Ş085/09
- Akmescid:** yer adı
a. Ş121/12
- akşagal:** yaşlı, ileri gelen
a.+ı Ş038/02
- akşak:** topal
a. M51/09
- akşakal:** yaşlı
a. Ş096/03, Ş102/05, Ş109/03
a.+ı M25/09, M26/11, M33/12,
Ş039/11, Ş080/02
a.+lar M09/08
- akşakalda-:** yaşına göre
a.-p Ş078/18
- akşakalı:** ak sakallı, yaşlı
a. M34/15, M52/03
- Akşakbörü:** kişi adı
a. M51/16
- a.+den M52/05
- akşakal:** yaşlı
a. Ş123/14
a.+dan Ş123/15
a.+lardan M02/06
- Akşay:** yer adı
a. M59/10
- Akşaylak:** kişi adı
a. Ş114/01
a.+dan Ş114/02
- Akşay:** yer adı
a. M32/14, M62/04, M63/18
- Akşay:** kişi adı
a. Ş125/03
- Akulakoğlı:** kişi adı
a. Ş050/15
- al:** o, 3. şahıs
a. Ş033/16, Ş062/08, Ş063/08,
Ş113/16
- al-:** almak
a.-ğan M25/04, M28/12, M31/07,
M37/02, M44/01, M45/03, M59/06,
M62/16, M63/06, M76/09, Ş013/02,
Ş013/06, Ş013/07, Ş016/16, Ş017/13,
Ş017/14, Ş017/16, Ş034/15, Ş034/18,
Ş039/07, Ş052/06, Ş066/17, Ş067/19,
Ş067/24, Ş068/15, Ş068/17, Ş069/07,
Ş070/14, Ş084/07, Ş103/15, Ş106/04,
Ş109/10, Ş109/20, Ş113/16, Ş113/17
a.-ğanda M49/14, Ş033/17
a.-ğanı M62/05, M63/15, Ş080/13
a.-ğan imiş M49/14
a.-ğanlardın Ş034/03
a.-ğanmız Ş127/07
a.-a ber- Ş067/11, Ş089/02
a.-a kel- M47/14, M59/05, Ş088/17
a.-amin M07/14, Ş079/13
a.-atur Ş040/20
a.-ayın M52/11
a.-ayman Ş006/17
a.-bağan Ş067/15
a.-dı M13/03, M27/09, M55/14,
M56/01, M60/03, M68/18, M69/03,
M69/18, M75/08, Ş022/14, Ş067/14,
Ş067/14, Ş067/15, Ş072/11, Ş072/12,
Ş074/10, Ş080/16, Ş084/10, Ş107/13,
Ş107/15, Ş107/15, Ş113/03, Ş114/09
a.-dik Ş006/12
a.-dım M03/02
a.-dıÆ Ş074/08, Ş074/09
a.-dum Ş003/11
a.-gan M67/06
a.-ıp M05/08, M22/10, M31/09,
M41/04, M45/10, M52/09, M52/09,
M52/15, M53/15, M54/01, M55/13,
M55/14, M68/15, Ş007/08, Ş020/09,
Ş041/08, Ş041/11, Ş041/18, Ş047/03,
Ş056/13, Ş057/10, Ş058/17, Ş060/01,
Ş063/16, Ş068/09, Ş070/16, Ş073/11,

- Ş083/02, Ş084/09, Ş109/14, Ş109/18,
Ş120/20, Ş127/19
a.-ıp bar- M12/14, M62/06, Ş035/19,
Ş068/24, Ş089/10, Ş103/17
a.-ıp bar- Ş036/07
a.-ıp ber- M74/03, Ş047/03
a.-ıp çık- M55/19
a.-ıpdı M65/14, M68/02, Ş091/07
a.-ıp kel- Ş108/03, Ş124/20
a.-ıp ket- M18/03, Ş087/08
a.-ıp taşla- Ş086/16
a.-ıp tur- M30/14, Ş070/11, Ş071/20,
Ş089/01, Ş106/17
a.-ıp turar idi Ş056/14
a.-ıp yür- M63/15, Ş077/01
a.-ır Ş018/19, Ş019/02
a.-ış Ş056/02, Ş089/03
a.-mağan Ş071/11, Ş073/05
a.-mağanda Ş091/16
a.-madı M13/02, Ş015/14, Ş022/13,
Ş067/26, Ş067/26, Ş070/12
a.-madık Ş105/11, Ş127/01
a.-mak Ş061/05
a.-may M17/03
a.-may kal- Ş067/16
a.-maz M49/08, Ş029/06
a.-mazsız M17/18
a.-sa Ş074/16, Ş076/07, Ş076/13
a.-saE Ş014/07, Ş018/03
a.-se M08/12
a.-sun Ş029/09
a.-u M04/06, Ş061/06
a.-uğa M08/17, Ş006/02, Ş055/05
a.-uçı M72/12
a.-uçıların M10/10
a.-udan Ş048/05
a.-un Ş056/14
a.-uEiz Ş091/16
a.-up M36/09, M37/08
a.-up man Ş109/19
a.-ur Ş013/20, Ş041/08, Ş087/03,
Ş106/08
a.-urğa Ş054/15
a.-ur idi Ş055/07, Ş058/01
a.-urlık M09/11
a.-ursız Ş018/10
- Alağar:** kişi adı
a. Ş108/09, Ş108/14
a.+dan Ş108/10
- Alabay:** kişi adı
a. Ş097/15
a.+dan Ş097/17
- Alaçım:** kişi adı
a. Ş114/13, Ş115/03
- Alağuş:** kuş adı
a. Ş053/03
a.+um Ş075/16
- Alake:** kişi adı
a. Ş088/09
- ‘alâmet(Ar.):** alamet
- a.+i M09/06
- Alamışık:** yer adı
a. Ş033/17, Ş091/06
- Alamköçük:** kişi adı
a. Ş083/12
- Alaңe:** kişi adı
a. Ş111/01
- alaE:** büyük gözlü
a. Ş109/12
- alar:** onlar
a. M65/17, Ş036/01, Ş068/13,
Ş088/18
a.+ğa Ş073/03
- Alaş:** yer adı
a.+da M59/16
- Alaşa:** kişi adı
a. M70/08
- Alay:** yer adı
a.+ğa Ş067/20
a.+dı Ş068/01
- ablan(Ar.):** büyük
a. Ş027/19, Ş079/17, Ş124/03
- Albay:** kişi adı
a. ş’/11
- albette(Ar.):** elbette
a. Ş108/20
- Alcambay:** kişi adı
a. M51/01, M72/07
- Alcan:** kişi adı
a. Ş111/13
a.+dan Ş111/14
- Alçiken:** kişi adı
a. Ş114/16
- Alçin:** kişi adı
a. Ş121/09
- ald:** alt, ön
a.+a M28/01
a.+ı Ş054/19, Ş113/07, Ş114/11
a.+ıdur Ş100/07
a.+ına Ş059/04, Ş060/02
a.+ında Ş028/11, Ş089/03, Ş111/10,
Ş028/09
a.+ından M15/15, Ş025/07
a.+una M17/10, M25/01, M26/01,
M29/08, M30/02, M37/07, Ş026/19,
Ş054/16, Ş055/16, Ş058/11, Ş060/12,
Ş067/13, Ş119/02
a.+unan M68/15, M70/17, Ş054/12,
Ş055/13
a.+unda M19/01, M67/07, Ş031/09,
Ş081/07, Ş089/14, Ş089/16, Ş117/08,
Ş124/04
a.+undan M15/03, Ş024/13
a.+unde Ş089/08
a.+une Ş055/18, Ş055/20
- alda:** önde
a.+dur M33/15
- alda-:** yalan söylemek, kandırmak
a.-ğan Ş073/06
a.-p M10/10, Ş087/07

a.-v Ş032/06, Ş032/12
Aldaş: kişi adı
a. M49/04, M49/16
a.+dan M49/07, M50/03
Aldayar: kişi adı
a. M49/04, M69/10, Ş094/05,
Ş094/06, Ş112/15
alde: önde, ilerde
a. M03/010, M35/12, M46/19,
M56/07, M58/18, M70/20, M74/11,
Ş044/11, Ş105/16
aldır-: aldırmaq
a.-ğan Ş075/01
a.-dı Ş046/17
a.-ıp Ş052/02
a.-ış Ş045/04
aldur-: aldırmaq
a.-up M71/18
a.-ğan Ş007/19
alğa: öne, ileriye
a. M30/05, M46/09, Ş006/07,
Ş046/18, Ş047/04
Alğaday: kişi adı
a. Ş127/13
alğır: şahin, iyi kapan
a. Ş107/11
Alğan: kişi adı
a. Ş120/13
Alhaq: kişi adı
a. Ş027/10, Ş120/10
Alım: kişi adı
a. Ş080/08
Alınç: kişi adı
a. M16/08, M16/10, Ş025/20, Ş026/02
alıs: uzak
a. Ş111/19
‘Ali: kişi adı
a. M39/08, M61/05, M61/07,
Ş032/08, Ş050/09, Ş090/03
a.+ğa M64/06
a.+den M39/15, Ş090/04, Ş050/14
‘Aliaşğar: kişi adı
a. Ş045/14
‘Aliaşkar: kişi adı
a. M24/10, M24/11
Alibbay: kişi adı
a. Ş037/12
‘Alibay: kişi adı
a. M30/15, M49/07, M49/10, M66/14,
Ş044/20, Ş109/12, Ş110/02, Ş116/07
a.+dan Ş110/03
‘Alibek: kişi adı
a. Ş096/17, Ş125/04, Ş125/09,
M38/17, M73/11
a.+den Ş085/10, Ş125/06
a.+ni M38/18
alif(Ar.): elif
a.+ni Ş112/03
aligi: geçenki
a. M68/05, M69/01

Alihan: kişi adı
a. Ş027/14, Ş037/16, Ş073/16
‘Alike: kişi adı
a. Ş096/17, Ş085/07
‘alim(Ar.): alim, bilgin
a. M47/05, Ş032/08, Ş058/13,
Ş088/06, Ş100/16, Ş105/13
a.+den M47/05, Ş088/06
a.+lerge M22/15
‘Ālimbek: kişi adı
a. Ş030/20, Ş031/06, Ş031/13,
Ş067/27, Ş068/13, Ş068/14, Ş079/09,
Ş098/08, Ş100/19, Ş’02, Ş109/02
a.+den Ş031/09, Ş100/17
a.+din Ş031/12
‘Ālimhan: kişi adı
a. Ş028/15, M19/04
Alınç: kişi adı
a. M16/11, M16/14, M16/19,
Ş026/03, Ş026/06, Ş118/10
alip(Ar.): elif
a. Ş105/16
a.+ge Ş105/15
‘Alişir: kişi adı
a. M43/09
Alkum: kişi adı
a.+dan M66/16
Allah(Ar.): Allah
a. M10/01, M12/15, M20/17, M22/01,
M38/01, M47/17, M51/05, Ş003/02,
Ş007/15, Ş009/13, Ş019/19, Ş020/01,
Ş032/14, Ş034/11, Ş044/09, Ş050/05,
Ş066/01, Ş066/04, Ş073/13, Ş075/03,
Ş087/02, Ş095/08, Ş111/18, Ş117/12
a.+nı M65/15, Ş046/15
a.+niñ M13/03, Ş022/14
a.+niÆ Ş020/01
Allah ta’alā(Ar.): Yüce Allah
a. Ş020/04, M10/04
Almaküçük: kişi adı
a. M42/14, Ş083/11
a.+den M42/16, Ş083/12
Almaküçüköğl: kişi adı
a. M42/16
Almağa: yer adı
a.+da M53/18
Almatı: yer adı
a. Ş040/10, Ş061/13, Ş094/09,
Ş121/05, Ş123/18, Ş126/18
a.+ğa Ş042/08
a.+da Ş042/12, Ş064/10, Ş124/01,
Ş124/19, Ş125/05
Almuhammet: kişi adı
a. Ş128/11
Alsehid: kişi adı
a.+den Ş092/04
Alseyid: kişi adı
a. M48/18
a.+den M48/19
Alseyit: kişi adı

- a. Ş091/03
Alşehid: kişi adı
a. M48/08
Altay: yer adı
a. Ş117/09, Ş118/12, Ş121/08, Ş124/04
Altay: yer adı
a. Ş095/14, Ş112/20
altı: altı sayısı
a. M06/03, M08/07, M17/10, M35/03, M38/04, M38/18, M40/04, M42/15, M50/17, M50/17, M57/17, M60/12, M62/06, M70/11, Ş015/17, Ş026/19, Ş027/02, Ş036/01, Ş037/11, Ş051/07, Ş051/08, Ş058/14, Ş079/18, Ş083/11, Ş089/09, Ş089/09, Ş094/12, Ş096/09, Ş124/09, Ş128/16
a.+sı Ş119/05
Altıbek: kişi adı
a.+den Ş096/19
Altıkurtka: yer adı
a.+dur Ş093/13
altınç: altınçı
a. M61/17, M74/07
altmış: altmış
a. M27/05
altun: altın
a. Ş069/07, Ş072/03, Ş082/07, Ş106/13
a.+dan Ş066/17
a.+day M66/13
alun-: alınmak, elde etmek
a.-ğan Ş105/15
a.-ıp Ş089/06
aluş: uzak
a. Ş127/03
aman(Ar.): sağ, sağlam
a. M06/02, M41/02, M58/01, Ş036/19, Ş099/03
a.+bol- Ş015/16
Amaniddin: kişi adı
a. Ş075/08
Amanidin: kişi adı
a. Ş054/01
Amankeldi: kişi adı
a. Ş098/07
'amel(Ar.): amel, iş, eylem
a. Ş032/16, Ş032/19
a.+i M07/18
a.+in Ş042/04
a.+kıl- M33/14
âmin(Ar.): amin
a. Ş050/07, M22/01
âmir(Ar.): hükmeden, hükümdar
a. Ş060/10
a.+ige Ş106/12
Amir Temir: kişi adı
a.+din Ş119/18
Amrike: yer adı
a. M13/15, Ş023/05
Amudarya: ırmak adı
a.+sına Ş036/07
añkla-: anlamak
a.-p M52/19
ana: ana, anne
a. M17/07, Ş044/09, Ş062/06, Ş062/12, Ş062/14, Ş066/07
a.+larınıÆ Ş033/15
a.+ma Ş092/01
a.+mız M12/17, Ş022/10, Ş117/14
a.+mızdan M20/16, Ş044/08
a.+mızdın Ş034/02
a.+nı Ş033/16
a.+nıÆ Ş026/17, Ş119/04
a.+sı M43/20, M44/12, M55/12, M61/12, Ş031/13, Ş034/18, Ş119/11
a.+sın M69/18
a.+sınıñ M63/12, Ş034/18
analaş: anneleri ayrı olan kardeşler
a. M57/02
analhaq(Ar.): Ben Hakkım
a. M18/11, Ş027/10, Ş120/10, Ş120/11
Anam: kişi adı
a. Ş126/16
ancim: yıldızlar
a. Ş084/05
Ancıyan: yer adı
a. M19/06, M27/08
a.+nda M19/08
ançe: o kadar, oldukça çok
a. Ş123/10
a.+sin Ş083/02
anda: o zaman, orada
a. Ş024/18, Ş042/08
Andaş: kişi adı
a. M43/06, Ş035/05, Ş087/12, Ş105/06
Andaşoğlu: kişi adı
a. Ş063/12
andın: ondan sonra
a. M69/13
Andican: yer adı
a. M66/07, M75/05, Ş029/17, Ş035/09, Ş059/12, Ş059/16, Ş067/07, Ş068/24, Ş072/15, Ş122/07
a.+ğa M71/12
a.+dı Ş067/20, Ş067/24
a.+da M71/13, Ş036/15, Ş068/13, Ş119/14
a.+dan Ş056/19, Ş067/12
a.+ndın Ş072/11, Ş103/20
anı: Onu
a. Ş089/13
anıq: açık, doğru, gerçek
a. M13/07, Ş022/18
a.+kana Ş082/19
ant: and
a.+ımız Ş006/16
Anuş: kişi adı
a. Ş117/16

- a/Æ:** av
a. Ş103/08
a.+lar Ş062/11
- A/Ækıldak:** kişi adı
a. Ş102/11
a.+dan Ş102/15
- apa:** ana, anne
a.+sın Ş030/05
- ar(F.):** her
a. M59/18, Ş048/06, Ş058/05,
Ş067/06, Ş068/17, Ş068/18, Ş069/06,
Ş071/01, Ş071/09, Ş071/19, Ş071/20,
Ş075/05, Ş081/18, Ş082/02
- ara:** ara, arada
a. M57/04
a.+da M31/04, Ş054/06, Ş118/20,
Ş122/10
a.+dan Ş033/11
a.+larında M13/16, M39/02, Ş023/06,
Ş117/10
a.+larna Ş040/13
a.+mız Ş028/18
a.+sı M75/20
a.+sıda Ş035/05
a.+sın M57/05
a.+sına M63/03, Ş062/10
a.+sınan M47/10, Ş033/17, Ş059/10
a.+sında M14/01, M18/05, M19/16,
M22/07, M68/13, Ş023/10, Ş029/11,
Ş048/09, Ş091/06, Ş123/05, Ş123/06
a.+sından M02/05
- araba:** at arabası
a. M41/14, M76/02, Ş065/01
- Arabayoğlu:** kişi adı
a. Ş089/14
- arada:** arada
a. Ş042/08, Ş057/18
- Araf:** yer adı
a.+da M62/15
a.+dan M06/15, M70/18
a.+ın M68/18
a.+ında M02/02, M76/01
a.+nan M76/02
- araş:** içki
a. Ş040/16, Ş040/20, Ş069/19
- aral:** ada
a.+da Ş124/15
- arala-:** gezmek, dolaşmak
a.-ptur Ş128/11
- aralaş:** karışık, karışmış olan
a. Ş011/06
- 'Arap(Ar.):** millet adı
a. M46/10, Ş060/19
a.+dan Ş124/19
a.+lar M17/14, Ş023/14, Ş027/11,
M14/06
- Araş:** kişi adı
a.+ı Ş078/07
- Araşan:** yer adı
a.+ın M75/04
- a.+dan M75/14
a.+dın M75/06
- Arday:** kişi adı
a. Ş030/02
- Argen:** kişi adı
a. Ş045/05
- arğınmağ:** cins, asıl at
a. Ş081/08
- Arğın:** kişi adı
a. Ş079/17, Ş121/07
- Arğınhan:** kişi adı
a. Ş120/12
- Arhun:** kişi adı
a. Ş027/14
- arı:** ötede, öte yanda
a. Ş067/20
- arı-:** yorulmak
a.-mağan M12/10, Ş022/07
a.-may Ş020/07, Ş060/05, Ş061/11
- arıq:** 1. arık 2. zayıf
a. M07/16, M08/20, M48/04, M48/05,
M52/13, M73/15, Ş032/01, Ş032/01,
Ş090/16, Ş090/16, Ş119/15
a.+dan M48/05, Ş090/19
a.+ı Ş032/02
- arıs(Ar.):** istek, dilek
a. Ş124/09
- 'Ārişmat:** kişi adı
a. Ş028/14
- arış:** kadem
a. Ş079/18, Ş124/09
- Āri:** kavim adı
a. M14/09, Ş024/03
a.+ler M14/11, M14/08, Ş024/02
- arķınmağ:** cins, asıl at
a. Ş055/11, Ş055/15
a.+ın Ş079/11
- arman:** nail olmamış arzu
a. Ş018/09
a.+da Ş075/05, Ş075/07
- Arnavut:** millet adı
a.+lar M14/10, Ş024/04
- arş(Ar.):** istek, dilek
a. Ş061/03
- arsan(F.):** ucuz
a. M63/20, M67/01, Ş016/06
- Arsanberdi:** kişi adı
a. Ş100/03
- arsdan:** aslan
a. Ş120/14
- Arsıkul:** kişi adı
a. Ş114/14
a.+dan Ş114/15
- arsılan:** aslan
a.+ı Ş120/17
- Arsılan:** kişi adı
a. Ş028/03, Ş027/14
- arslan:** aslan
a. M18/12, M18/14, M24/02, M29/03,
M30/08, Ş010/19, Ş060/11

a.+ı M24/19, M25/19, M37/18
a.+idi M37/01
Arslanbab: yer adı
a.+ka Ş036/15
Arslanhan: kişi adı
a. Ş120/13
'Arsmamat: kişi adı
a. M19/04
arstam: aslan
a. M64/12
arstan: aslan
a. Ş028/04
'arşu(Ar.): dilek, istek
a.+ların Ş058/19
art: art, geri, arka
a.+da M34/18, Ş127/08
a.+dan Ş018/02
a.+ın M38/01, Ş054/19
a.+iñizde Ş075/01
a.+ınan M15/19, M32/03, Ş025/11,
Ş056/01, Ş061/01
a.+ıE Ş014/07
a.+ka M32/02
a.+nan M42/10
art-: yükletmek, çoğalmak
a.-ıp M57/15, Ş004/15
a.-ıp ket- M08/03, Ş089/16
a.-ır M03/14
a.-қан M72/14
a.-up al- M56/01
artı-: fazla olmak
a.-mağda Ş045/16
artık: daha fazla, daha iyi
a. M04/20, M21/08, M22/14, M50/02,
M67/05, Ş015/12, Ş038/17, Ş066/16,
Ş072/06, Ş089/04, Ş099/04, Ş110/07,
Ş124/16, Ş125/11, Ş051/01
a.+idi Ş066/18
a.+idiñ Ş073/14
artıkırak: daha iyi, daha fazla
a. Ş115/12
artıklıg: fazlalık, fevkaladelik
a.+ın M05/04
artıklıq: fazlalık, fevkaladelik
a.+ın Ş014/13
artıkraç: daha iyi, daha fazla
a. Ş126/15
artil-: 1. arta kalmak, ziyade olmak 2.
yükletilmiş olmak
a.-ğan Ş069/08, Ş069/09
a.-dı Ş047/10, Ş047/16, Ş079/03
a.-ıp Ş057/07
a.-ıp yürgenlerni Ş015/10
a.-mağda M09/04, M35/11, Ş047/14
artil-: 1. arta kalmak, ziyade olmak 2.
yükletilmiş olmak
a.-mağda M76/17
arzan(F.): ucuz
a. M06/12
'aşa: asa, deynek, sopa

a. Ş068/09, Ş112/04
Aşav: kişi adı
a. Ş127/11
'Aşamiddin: kişi adı
a. M21/06, M41/02, Ş050/04, Ş053/05,
Ş075/08
aşıl(Ar.): yüce, soylu, āsil
a. M10/13, M20/14, M45/05, M45/19,
M62/12, M64/05, Ş044/06, Ş077/16,
Ş097/02
a.+da Ş105/16
a.+dan Ş097/03
aşıl-: 1. asılmak, sallandırılmak 2. hücum
etmek
a.-ğan Ş069/08
a.-ar M64/16
aşılbaş(Ar.+Tr.): asaletli
a. M74/05, Ş112/11, Ş112/12,
Ş112/12, Ş113/01
Aşıldık: kişi adı
a.+ı M66/13
Aşılhan: kişi adı
a. M45/20, M46/02, Ş115/10
a.+ğa M45/16
a.+nı M45/03
a.+dan M44/19, M58/02
a.+dın M45/13
Aşılhan: kişi adı
a.+dın M45/01
Aşırançul: kişi adı
a. Ş078/04
Aşırımбет: kişi adı
a.+den Ş127/09
'asker(Ar.): asker
a. M54/01, M71/06, M71/08, Ş059/14
a.+i Ş067/21, Ş067/24
aşıl(Ar.): cins
a.+ı M61/11, M64/01, Ş027/04,
Ş115/09, Ş115/18
a.+ına M63/08
āsman(F.): gök
a.+ka Ş015/03
Aşrançul: kişi adı
a. Ş050/14
aşt: alt
a.+ı Ş124/17
Aāuri: kavim adı
a.+ler M14/04, Ş023/12
Asan: kişi adı
a. Ş091/02, Ş095/11, Ş096/10
a.+dan Ş087/11, Ş095/15
Asanbay: kişi adı
a. Ş037/07
Asanbek: kişi adı
a. M56/12, Ş100/18, Ş104/10,
Ş126/07
a.+den Ş126/08
Asanbik: kişi adı
a. Ş031/10
Asanmırza: kişi adı

a. Ş091/05, Ş091/18
a.+ğa Ş091/17, Ş091/15
asbab(Ar.): alet, teçhizat
a.+ların Ş041/11
Asdarhan: yer adı
a. Ş117/09
asdur-: astırmak
a.-ğan M31/15
asıl-: 1. asılmak 2. hücum etmek
a.-ğan Ş058/06
asman(F.): gök
a.+ğa M05/14, M42/01, Ş064/06,
Ş064/15
a.+ka Ş012/09, Ş081/05, Ş081/07
a.+da M67/12
a.+dağı Ş077/06
‘aşr(Ar.): asır, yüzyıl
a.+da M32/19
asra-: terbiye etmek, beslemek
a.-mak Ş029/12
assalam’aleykum(Ar.): selam ve esenlik sözü
a. Ş060/19, Ş060/20
Asya: kıta adı, Asya
a. M13/15, M14/04, M14/14,
Ş023/05, Ş023/12, Ş024/08
a.+de Ş004/09, Ş119/18
a.+nı M17/10, Ş026/19
Asyah: kıta adı
a. Ş119/01
aş: aş, yemek
a. M49/10, Ş077/12, Ş079/14,
Ş080/15
a.+ın Ş065/04
a.+ında M49/09, Ş081/16
a.+ka Ş080/09
a.+larını M16/01, M17/02, Ş025/13
aş-: bir şeyin üzerinden geçmek
a.-a Ş068/01
a.-ar Ş012/09
a.-ıp M75/05
a.-ıp ket- Ş010/06
a.-ıp tur- Ş054/09
a.-ıp tüş- M68/11
aşa-: tatmak, yemek
a.-p M16/02, M17/02, Ş025/14,
Ş122/18
aşak: aşak, başak
a. M06/05, Ş015/19
aşbaz(Tr.+F.): aşçı
a. M75/18
Aşhocaoğlu: kişi adı
a. Ş059/09
Aşhoce: kişi adı
a. Ş109/08
‘aşıq(Ar.): aşık, sevgili
a. M35/12, M65/02, Ş032/06,
Ş054/14, Ş056/09, Ş056/09
Aşimbek: kişi adı
a. Ş109/08
‘Aşır: kişi adı

a. Ş098/15
Aşim: kişi adı
a. M19/19, M19/20, M43/05, M43/06,
Ş035/03, Ş035/04
a.+dan Ş035/04
a.+den M19/20, M43/05
Aşimbek: kişi adı
a. Ş078/16, Ş100/17
Aşir: kişi adı
a. Ş098/06
a.+den Ş098/08
‘Aşirbek: kişi adı
a. Ş110/01
aşnalıq(F.+Tr.): muarefe, bildiklik, ahbablık
a. Ş041/16
Aşteke: kişi adı
a.+din Ş113/12
aştık: hububat veren bitkiler, ekin
a. M64/09
aşu: geçit
a.+da M18/05, M68/11
a.+sunda M18/18
a.+zu M18/06
‘Aşura: kişi adı
a. M48/15
at: isim, ad
a. M04/05, M17/16, Ş042/15,
Ş048/12, Ş102/11, Ş113/13
a.+ı M07/16, M63/12, Ş002/06,
Ş034/07, Ş088/17, Ş103/17
a.+ımız M05/01
a.+koy- Ş034/19, Ş040/07
aţ: at, hayvan türü
a. M41/05, M41/12, M41/13, M44/01,
M49/20, M52/02, Ş055/07, Ş055/07,
Ş055/12, Ş058/02, Ş061/06, Ş064/20,
Ş064/20, Ş065/07, Ş067/04, Ş067/06,
Ş067/13, Ş067/14, Ş081/02, Ş081/03,
Ş107/10, Ş122/17
a.+ğa M41/13, M49/10
a.+dan Ş055/14, Ş070/14
a.+dıkınday Ş005/14
a.+dın Ş040/14, Ş055/11, Ş113/12
a.+ı Ş055/15, Ş079/14, Ş079/15,
Ş081/07, Ş093/05, Ş107/10, Ş109/15,
Ş113/12
a.+ın M07/15, M46/04, M47/15,
Ş013/11, Ş015/05, Ş048/13, Ş079/12,
Ş107/16, Ş108/01, Ş109/14, Ş109/14,
Ş109/16, Ş109/18, Ş109/20, Ş113/08,
Ş113/16
a.+ınday M08/01
aţa: baba
a.+dan M33/15
aţağ: şöhret, marufluk
a.+ın M25/04, M35/01, M36/09
Aţake: kişi adı
a. M40/01, M47/09
a.+den M40/02
atal-: adlanmak, tesmiye edilmek

- a.-dı M69/12
- açal-:** atılmak, tesmiye edilmek
a.-ğandır M19/17
a.-dı M47/08
a.-ıp M47/07
a.-ıpdı M69/13
- Ağan:** 1. enenmiş deve 2. kişi adı
a. M18/14
- Ağbaşı:** yer adı
a. M28/05, M31/03, Ş033/09,
Ş037/01, Ş040/09, Ş059/12, Ş077/15,
Ş091/06, Ş110/17, Ş115/13
a.+da M47/16, Ş038/20, Ş108/06,
Ş110/06
a.+nıÆ Ş109/05
- ağlan-:** atlanmak, yola çıkmak
a.-dı Ş107/12, Ş108/01
- ağrab(Ar.):** etraf, çevre
a.+ı Ş033/09
a.+ında Ş091/14, Ş121/18, Ş121/19,
Ş123/13, Ş123/18, Ş124/10
a.+nan Ş088/16
- ağraf(Ar.):** etraf, çevre
a.+ı M27/11, M31/04, Ş040/09
a.+ında M25/19
- ağrap(Ar.):** etraf, çevre
a.+larında Ş122/08
a.+nı ş'01
- at-:** vurmak
a.-ar M06/03, M06/03, Ş015/17,
Ş015/17
a.-dı Ş064/15
a.-kanı M42/02
a.-may Ş058/11
- ata:** baba
a. M02/04, M03/13, M10/12, M12/13,
M19/16, M23/18, M24/01, M26/12,
M27/12, M35/03, M35/08, M54/12,
M55/10, Ş004/12, Ş034/16, Ş037/16,
Ş066/07, Ş075/13, Ş077/12, Ş109/07,
Ş118/17, Ş119/04, Ş122/09
a.+dan Ş029/13
a.+dur Ş037/17
a.+ları M76/08
a.+ların M28/06, M35/01
a.+larınÆ M17/20, Ş030/16, Ş122/04
a.+m M04/09, M04/11, M04/12,
Ş005/13, Ş005/15, Ş005/16, Ş005/17,
Ş042/02, Ş042/05, Ş064/06
a.+mız M03/08, M12/12, M12/17,
M13/08, M13/12, M15/11, Ş004/07,
Ş022/10, Ş022/19, Ş023/04, Ş025/03,
Ş027/05, Ş117/14, Ş122/09
a.+mızğa M12/14
a.+mızdın M15/11, Ş025/03, Ş118/03
a.+nı M55/09
a.+nı M60/14
a.+nıÆ M28/19, M38/15, Ş118/04
a.+Æ Ş016/18, Ş075/09
a.+Æizlardin Ş123/03
- a.+Æizni Ş004/02
a.+sı M15/03, M16/03, M23/02,
M23/16, M24/11, M32/10, M34/01,
M45/01, M45/06, M47/06, M48/01,
M55/12, M55/13, M57/02, M57/16,
M57/18, M59/13, M69/17, M70/10,
M71/10, M71/17, Ş024/13, Ş025/15,
Ş026/14, Ş036/13, Ş038/18, Ş051/15,
Ş051/16, Ş063/11, Ş063/11, Ş063/12,
Ş063/13, Ş097/06, Ş107/04, Ş110/20,
Ş111/01, Ş111/01, Ş120/19
a.+sıday Ş067/04
a.+sın Ş030/04, Ş030/15
a.+sınçe Ş063/13
a.+sınan M30/07, M45/10, M49/13,
Ş038/18
a.+sındın M15/07, Ş024/17
a.+sının M15/19, Ş025/11
a.+sını M32/13, M49/09
a.+sınıÆ Ş110/13
- ata-:** adıyla seslenmek, adlandırmak
a.-ğan Ş036/16
a.-ğanlar M51/11
a.-ğanlardur Ş034/16
a.-ydur M52/08, M56/20, Ş104/07
- atababa:** at arabası
a.+ların M12/10, Ş022/07
a.+larınÆ Ş045/18
- Atabek:** kişi adı
a. M48/10, M70/09, Ş098/14
- Ataçal:** kişi adı
a. Ş121/11
- atağ:** şan, şöhret
a.+ı M57/09, Ş027/05, Ş034/03
a.+ın Ş031/03, Ş045/18
- atağ:** şan şöhret
a. M31/07, M50/09, Ş088/11, Ş118/06
a.+ın M28/06
a.+ına M57/11
a.+ka Ş118/02
a.+ları Ş035/05
- ataklı:** adlı şanlı, namdar
a. M26/10, M27/05, M57/10,
Ş034/05, Ş045/10, Ş046/02, Ş083/17,
Ş095/15, Ş116/08, Ş117/04, Ş124/08
a.+idi Ş044/13
a.+lar Ş090/07
a.+sı M19/03, M29/10, M34/14,
M39/10, M43/07, M47/03, M47/08,
M54/17, M59/13, M67/18, Ş037/12,
Ş043/09, Ş043/13, Ş043/17, Ş043/18,
Ş044/11, Ş050/15, Ş052/21, Ş085/07,
Ş085/11, Ş102/04, Ş111/05, Ş115/06,
Ş125/06
- ataklı:** adlı şanlı, namdar
a.+sı Ş092/06
- Atake:** kişi adı
a. M40/17, Ş051/04, Ş052/17,
Ş074/05, Ş090/01
a.+den Ş051/04

- Ataküçük:** kişi adı
a. M51/04, Ş103/02
a.+den Ş103/03
- atal-:** adlandırılmak
a.-ğan M18/02, M28/17, M50/07, M52/13, M59/07, Ş034/08, Ş034/14, Ş034/15, Ş102/14, Ş124/15
a.-ğanlar M19/16
a.-ğanlarını Ş117/08
a.-a Ş043/05, Ş124/10
a.-adur M55/02, Ş034/06, Ş034/12, Ş034/13, Ş051/08, Ş096/12, Ş126/10
a.-ana Ş030/17
a.-dı M13/03, M18/06, M19/11, M19/13, M27/04, M38/15, M39/09, M43/08, M43/08, M44/08, M46/07, M48/02, M51/03, M53/08, M53/08, M55/16, M55/18, M55/18, M56/01, M56/02, M60/02, M60/04, M67/18, M68/13, M68/17, M69/05, M69/06, M69/12, M69/14, M71/15, M74/16, M74/17, M48/03, Ş005/09, Ş022/14, Ş027/05, Ş033/15, Ş034/09, Ş035/11, Ş036/12, Ş036/17, Ş086/16, Ş087/01, Ş094/06, Ş094/11, Ş095/13, Ş097/13, Ş107/19, Ş114/04, Ş115/05, Ş119/04, Ş122/09, Ş126/13
a.-ıp M27/01, M61/01
a.-ıp ket- M43/17, M46/04, M47/12, M52/18, M57/16, M58/06, Ş107/09, Ş122/20
a.-ıp kit- M17/20
a.-ıptur Ş121/04
a.-mağı M43/13, Ş091/05
a.-mağda M20/12, M28/03, M35/03, M37/15, M58/04, M70/15
a.-mağı M71/14
- atalı:** babalı
a. M34/14
- Atamağ:** kişi adı
+dan Ş085/09
- Atambek:** kişi adı
a. Ş102/04, Ş111/13
a.+den Ş102/06
- Atan:** kişi adı
a. Ş089/19
- atan-:** adlanmak
a.-dı M68/12
- Atanbiy:** kişi adı
a. Ş028/05
- atandır-:** adlandırılmak
a.-adur M51/07
- Atantay:** kişi adı
a. Ş063/13
- Atay:** kişi adı
a.+dan Ş104/16
- Atayan:** kişi adı
a. Ş102/04
a.+dan Ş102/05
- Ateke:** kişi adı
a.+den Ş068/20
- atıklı:** adlı şanlı
a.+sı Ş028/12
- atlı:** adlı, isimli
a. M16/18
- Atlıhan:** kişi adı
a. Ş026/10
- atsız:** adsız, isimsiz
a. M16/18
- Atsızhan:** kişi adı
a. Ş026/10
- av:** av
a. Ş122/15
- Avaç:** kişi adı
a. M70/08
- 'avam(Ar.):** halk, herkes
a. Ş105/17
- Avğambayoğlu:** kişi adı
a. M40/05
- Avğan:** millet adı
a. M52/02
- avla-:** avlamak
a.-mağ Ş122/15
a.-p Ş084/06
- avlı:** evin veya bir dairenin etrafını çeviren duvar veya çitli yer
a. Ş084/07
a.+nın M68/15
- Avlyata:** yer adı
a. Ş121/05
- avliya(Ar.):** evliya
a. Ş072/20, Ş073/01, Ş073/11, Ş119/04
a.+lar Ş004/12
- Avliyaata:** yer adı
a. M31/04, M68/13, Ş118/14
a.+gaçe Ş115/12
- Avliyata:** yer adı
a. Ş122/07, Ş124/02
a.+nı Ş120/02
- 'avrat(Ar.):** 1. kadın, eş 2. avret yerleri
a. M14/01, Ş023/10
a.+ların M13/19, Ş023/09
- avru:** ağrı, hastalık
a.+ğa M75/19
a.+ge Ş073/02
- ay:** ay
a. Ş008/07, Ş028/19, Ş075/12, Ş078/11, Ş089/01
a.+ğa Ş089/09
a.+dan M13/07, Ş022/18
a.+dın Ş074/16, Ş074/17
a.+nan M52/14
- ayğır:** damızlık at
a. M68/06, M68/10
- aya-:** merhamet etmek, acımak
a.-mağ Ş006/05
a.-may Ş065/06, Ş077/13, Ş080/11, Ş080/17
a.-mazdan Ş048/13

Ayabaytörö: kişi adı	a. Ş086/08	a.-ğan Ş105/16
ayak: ayak, kadem	a. Ş006/07	aylık: 1. bir aylık süre 2. maaş
ayaksız: 1. ayağı olmayan 2. sonsuz 3. neticesiz 4. eser bırakmazsın	a. M28/15	a. M05/08, M62/06, Ş014/17
Ayakaat: kişi adı	a. M42/14, Ş083/11	ayr-: ayırmak, bölmek
Ayaköz: kişi adı	a. Ş121/08	a.-u Ş100/10
ayale-(Ar.+Tr.): evlenmek	a.-p yür- M61/14	ayrı-: ayırmak, bölmek
ayan-: acımak, çekinmek	a.-bay M07/10, M30/12	a.-p ber- Ş046/11
	a.-mazdan Ş056/13	ayrıl-: ayrılmak, bölünmek
Aytay: kişi adı	a. M72/04	a.-ğuzı Ş060/07
ayayla-: hey hey etmek	a.-p M63/15	a.-a Ş028/13
ayda-: sürmek, kovmak, takip etmek	a.-p M63/16, M63/17	a.-dı Ş009/06
Aydabosun: kişi adı	a. M52/04, Ş094/02	a.-ıp Ş059/01, Ş075/16
Aydeke: kişi adı	a. Ş036/11	a.-mağda M09/05
Aydar: kişi adı	a. Ş104/11, Ş127/09	a.-mazdan Ş018/12
'Aydarbek: kişi adı	a. Ş093/17	ayırım: bölük, fark
Aydas: kişi adı	a. Ş121/10	a.+ı Ş112/09
Aydbayoğlu: kişi adı	a. M47/03	ayt: söylemek filinin emir şekli
Aydeke: kişi adı	a. M26/17, M27/02, Ş036/11	a. Ş085/13
Aydırali: kişi adı	a. Ş039/09	a.+ber- Ş030/04
ayhor(Tr.+F.): ayıhor, ayı yiyen	a. Ş103/18, Ş104/08	ayt-: söylemek, dile getirmek
ayı: yüzünden	a.+nan M52/11	a.-ğan M74/12, Ş092/02
Ayılıcı: kişi adı	a. Ş097/06, Ş100/17	a.-ğançe Ş055/01
Aymh^vāce: kişi adı	a. M72/02	a.-ğaniken M64/12
'ayıp(Ar.): ayıp, suç	a. M04/04, M74/12	a.-ğanları Ş034/04
ayıple-(Ar.+Tr.): suçlamak	a.-p yür- Ş106/08	a.-ğuçılar M74/11
ayırma: fark, mübâyenet	a. Ş123/08	a.-a ber- Ş077/07, Ş077/08, Ş078/02
ayıl: köy	a.+i M54/19	a.-adur Ş030/13
ayla(Ar.): çare, amel, hile	a. Ş069/09, M07/19	a.-alar Ş034/01, Ş034/10, Ş089/14,
aylandır-: dolaştırmak, döndürmek	a.-ıp Ş017/14, Ş119/19	Ş091/10, Ş091/19, Ş092/03, Ş118/16,
aylandur-: dolaştırmak, döndürmek, gezdirmek		Ş120/02, Ş120/03, Ş122/05, Ş123/08
		a.-amin Ş072/10
		a.-ar M06/06, M08/04, M09/02,
		M65/17, Ş062/15
		a.-ar idi Ş061/15
		a.-ar iken Ş041/05
		a.-a tur- Ş032/02, Ş048/15, Ş062/08
		a.-ayın M05/19, M13/08, M64/17,
		M65/13, M70/02, Ş010/18, Ş022/19,
		Ş074/05, Ş077/07
		a.-dı Ş041/01, Ş063/19
		a.-e başla- Ş122/20
		a.-e ber- M05/02, Ş078/09, Ş078/12,
		Ş078/17, Ş082/18, Ş083/01
		a.-edi M05/16
		a.-e min Ş070/01
		a.-ıp Ş038/13, Ş048/16, Ş056/17,
		Ş061/03, Ş063/15, Ş067/17, Ş070/11
		a.-ıp ber- M55/02
		a.-kan Ş006/14
		a.-kanda Ş042/01
		a.-sa Ş048/11
		a.-sağ Ş120/16
		a.-u M17/15, M21/07
		a.-uğa Ş036/19, Ş059/20, Ş063/09
		a.-uçı Ş032/07
		a.-uçide M74/12
		a.-un Ş087/03
		a.-una M49/13, Ş048/11
		a.-une Ş033/18
		a.-up Ş086/12

- a.-up ber- M60/10
a.-up bir- Ş030/04
a.-updı Ş032/07, Ş042/01, Ş048/19,
Ş091/14, Ş091/17
a.-updur Ş032/09
a.-ur M21/04, Ş115/04, Ş116/02
a.-ur idi Ş061/17
a.-urlar Ş036/05, Ş097/08
a.-urmız Ş122/17
a.-amasam Ş057/20
a.-ayın Ş003/17
- Aytabak:** kişi adı
a. M65/06
- Aytbaş:** kişi adı
a. Ş094/07
- Aytbay:** kişi adı
a. Ş087/09
a.+dan Ş087/10
- Ayte:** kişi adı
a. Ş096/06
- Aytişul:** kişi adı
a. Ş085/03
a.+dan Ş085/05
- Aytike:** kişi adı
a. M53/05, M53/08, M53/08,
M53/08, Ş079/07, Ş096/11,
Ş096/12
- Aytuke:** kişi adı
a. Ş093/03
- aytul-:** söylenmek
a.-ğan M69/03, Ş037/16, Ş104/04
a.-a Ş035/14, Ş035/15, Ş035/16
- Aytüke:** kişi adı
a. Ş102/11
a.+den Ş102/14, Ş102/18
- ayu:** ayı
a. M51/05, M51/11, Ş103/18
- ayuğor:** ayı yiyen
a. Ş103/06
- Ayuçu:** kişi adı
a. Ş105/01
- ayuğor(Tr.+F.):** ayı yiyen
a. M51/05, M51/11
- Ayuke:** kişi adı
a. M44/10
- Ayusa:** kişi adı
a. Ş127/11
- az:** az, az miktar
a. M09/07, M27/01, M30/05, M36/06,
M37/10, M37/19, M38/09, M47/16,
M47/17, M57/04, M57/09, Ş008/02,
Ş016/19, Ş033/03, Ş033/07, Ş034/03,
Ş037/02, Ş046/12, Ş046/12, Ş048/11,
Ş057/12, Ş089/06, Ş089/13, Ş090/10,
Ş090/11, Ş090/13, Ş121/01, Ş123/05,
Ş123/20
a.+dur M57/10
a.+ın Ş122/02
- Ā'zam:** kişi adı
a.+dan Ş120/04, Ş120/04
- azan(Ar.):** ezan
a. Ş048/11, Ş062/08, Ş048/11,
Ş063/09, Ş063/19, Ş069/14
- 'azap(Ar.):** azap, çile, acı
a. Ş067/19, Ş076/16, M16/03,
Ş013/08, Ş025/15, Ş067/17
a.+dan Ş059/19
- 'azaplan-(Ar.+Tr.):** azap çekmek, ıstıraba
katlanmak
a.-ıp Ş056/05
- Azdarhan:** yer adı
a.+kaç Ş121/12
- azemet:** yiğit, babayiğit
a. Ş093/08
- āzezil(Ar.):** şeytan, iblis
a. M64/15
- Azğalı:** kişi adı
a. M19/01
- azğur-:** kandırmak, baştan çıkarmak
a.-up M64/15
- Azhalan:** kişi adı
a. Ş028/13
- azık:** azık, yiyecek
a. M59/04
- azık:** azık, yiyecek
a. M02/03, M10/15, M12/07, M56/01,
M56/01, M56/05, M57/13, M57/14,
M57/16, M58/01, M58/03, M58/03,
M58/06, M58/07, M58/09, M58/16,
Ş022/04, Ş078/09, Ş105/08, Ş105/09,
Ş115/07
a.+ğa M58/05
a.+dan M58/03
a.+din Ş078/10
a.+ı M30/20
a.+ların M57/15, Ş039/07
a.+ların Ş020/12
a.+nı Ş115/08
- azıl-:** kandırılmak
a.-ğan M65/05
a.-ıp Ş078/08
a.-may Ş078/05
- azılu:** yırtıcı, güçlü
a.+ğa Ş069/09
- azır(Ar.):** şimdi, şu anda
a. M72/09
- aziz(Ar.):** aziz, muhterem, kıymetli
a. Ş077/01
- 'aziz(Ar.):** aziz, muhterem, kıymetli
a. M09/07, Ş018/01, Ş072/16
a.+ğa Ş072/16
a.+di Ş072/18
a.+lerden Ş018/09
a.+lerim Ş007/16
a.+ler M48/17
- Aziz'ali:** kişi adı
a. Ş088/10
- Azizbay:** kişi adı
a. Ş088/10
- 'Azrâil:** melek adı

a. Ş022/13, M13/02
azrak: azıcık, biraz az
a. M22/07, M32/01, M42/13,
Ş033/06, Ş042/14, Ş047/18
a.+kana Ş123/06
'Az ve celle(Ar.): Aziz, yüce ve ulu Allah
a.+ga M10/01
a.+ge Ş020/01

B

bāb(Ar.): bir kitabın bölümleri
b.+ında M74/14, Ş027/17
b. M13/07, Ş022/18, Ş046/05
ba'zı(Ar.): birkaç, bir takım
b.+lar M14/01, M17/15, Ş023/10
baba(F.): baba, ecdat
b. M03/13, M27/12, M33/07, M48/19,
M49/02, M66/17, Ş004/12, Ş039/12,
Ş104/12, Ş126/17, Ş126/18
b.+dan M49/02, Ş039/13, Ş126/18
b.+ları M19/17, Ş034/16
b.+ların M10/12, M12/10, M24/01,
Ş022/07
b.+larının M02/04
b.+larmız Ş016/15
b.+larnıÆ M26/12
b.+mız Ş020/09
b.+mızını M03/06, Ş004/01
b.+sı M29/18, M30/07, M70/13
b.+sın Ş076/08

Babaali: kişi adı
b. ş'/06

Babağan: kişi adı
b. Ş051/09, ş'/16
b.+ndan Ş051/09

Babağacı: kişi adı
b. M33/11
b.+dan M33/09

Babır: kişi adı
b. Ş114/14, Ş114/15, Ş119/12,
Ş119/13
b.+dan Ş114/15

babiçe: hatun, birinci karı
b.+niÆ Ş092/02

Babur: kişi adı
b. Ş031/19
b.+din Ş032/01

baçağar(F.): necis, mundar
b. Ş073/07

badişah(F.): padişah
b. M42/20, Ş089/07
b.+dan Ş007/01
b.+larnıÆ Ş100/08
b.+nıÆ Ş006/11
b.+sı M76/10
b.+i Ş066/05

badişahlık(E.+Tr.): padişahlık
b. M75/13, Ş026/19, Ş118/19

badişahlık(F.+Tr.): padişahlık
b. Ş017/14

b.+dan M75/16
bağ-: bakmak, beslemek
b.-ar iken M55/17

Bağay: kişi adı
b. Ş098/11

Bağış: 1. geyik 2. boy adı,
b. M18/19, M53/07, M55/01,
Ş028/12, Ş096/04, Ş096/06

bağla-: bağlamak, birleştirmek
b.-yık Ş007/14

bağa(F.): değer, fiyat
b.+sı Ş052/08

Bağlı: kişi adı
b. Ş056/07, Ş066/26

Bağışan: kişi adı
b. M53/04, M54/18, M54/19, M55/01,
ş'/12, Ş096/09

baht(F.): baht, saadet
b.+ın M30/11
b.+ı Ş003/07, Ş050/07, Ş056/14,
Ş075/03

b.+ısı Ş038/18, Ş072/06
b.+nı Ş003/05

bahtlı(F.+Tr.): bahtlı, saadetli
b. Ş068/16

bahtiyar(F.): bahtı açık, talihli
b. Ş123/12

bahtlı(F.+Tr.): bahtlı, mutlu
b. Ş077/02

bahāne(F.): 1. sebep, neden 2. asılsız özür
b. Ş058/20

bahadır(Moğ.): yiğit, kahraman
b. M46/08

bahadır(Moğ.): yiğit, kahraman
b. Ş020/06

Bahavidin: kişi adı
b. Ş073/08, Ş073/09

bağ: bahçe, bağ
b. M07/19, Ş066/10

bağ-: bakmak, beslemek
b.-ğan M45/19, Ş005/03, Ş058/02
b.-ıp bağ- Ş005/03
b.-u Ş043/12

bağdır-: baktırmak
b.-ıp Ş064/14

bağdur-: baktırmak
b.-mağ Ş054/02

Bağı: kişi adı
b. M53/04, Ş096/09, ş'/08, ş'/09,
Ş108/07
b.+dan Ş108/12

Bağlıacı: kişi adı
b. Ş043/10, Ş043/10

bağır-: haykırmak, bağırarak
b.-a Ş106/19

Bağış: kişi adı
b.Ş096/11, Ş096/12

Bağıtay: kişi adı
b. Ş098/01

Bağoyhan: kişi adı

b. Ş118/10
baht(F.): baht, saadet
b.+ısı M67/05
Bağu: kişi adı
b. M16/04, Ş025/16
Bake: kişi adı
b. Ş102/01
bal: bal
b.+dan M63/11
bal: balaların kısaltılmış şekli
b.+darı Ş067/27, Ş080/10, Ş080/11
b.+darıÆız Ş013/03
b.+ları Ş115/07, Ş115/14
b.+larna Ş086/15
b.+larnan M34/08
b.+dardan Ş068/17
bala: çocuk, oğlan
b. M30/13, M45/09, M45/14, M45/20,
M47/11, M47/15, M55/07, M56/03,
M56/04, M56/05, M59/06, M59/07,
Ş008/20, Ş048/03, Ş058/06, Ş066/09,
Ş068/01, Ş069/07, Ş073/03, Ş075/02,
Ş088/16, Ş107/13, Ş107/16, Ş107/18,
Ş108/02, Ş113/07, Ş113/09
b.+ğa M73/05, Ş029/13, Ş064/09,
Ş102/10
b.+dan M63/07
b.+iken Ş088/17
b.+kıl- Ş107/15
b.+lar M09/09, M38/09, M55/15,
Ş052/02, Ş099/15, Ş102/13, Ş107/20,
Ş127/01, Ş127/03, Ş127/05
b.+largā Ş047/18
b.+lardın Ş031/12
b.+ları M13/14, M13/15, M14/03,
M16/10, M17/19, M19/13, M19/14,
M21/01, M21/02, M21/10, M23/05,
M23/06, M23/13, M24/04, M24/11,
M24/17, M25/11, M25/11, M25/16,
M26/04, M26/11, M26/14, M27/01,
M27/03, M27/06, M28/03, M28/08,
M28/15, M28/19, M29/01, M29/13,
M31/01, M33/06, M34/03, M34/06,
M34/17, M35/01, M36/01, M36/17,
M37/13, M38/02, M38/13, M38/15,
M39/05, M39/18, M43/04, M43/07,
M43/08, M43/11, M43/12, M43/13,
M44/05, M44/08, M44/18, M47/18,
M48/03, M51/14, M55/16, M60/14,
M67/15, M68/01, M69/11, M69/12,
M69/13, M75/14, Ş012/03, Ş023/05,
Ş023/05, Ş023/11, Ş026/02, Ş028/09,
Ş033/01, Ş033/14, Ş034/06, Ş034/09,
Ş034/10, Ş034/11, Ş034/12, Ş034/13,
Ş035/15, Ş036/12, Ş037/01, Ş037/02,
Ş037/03, Ş037/04, Ş037/05, Ş038/04,
Ş038/20, Ş043/06, Ş043/07, Ş051/02,
Ş064/19, Ş084/01, Ş085/08, Ş086/18,
Ş087/01, Ş087/16, Ş088/04, Ş088/11,
Ş088/13, Ş090/14, Ş091/19, Ş092/12,

Ş093/14, Ş094/06, Ş094/10, Ş095/10,
Ş095/13, Ş096/07, Ş096/12, Ş096/13,
Ş097/09, Ş097/12, Ş102/08, Ş103/01,
Ş105/14, Ş113/04, Ş114/05, Ş115/04,
Ş116/16, Ş124/08, Ş124/16, Ş125/01,
Ş125/15, Ş126/12, Ş127/02, Ş050/08,
Ş083/09
b.+larıdur Ş091/04
b.+larım Ş032/13
b.+larımız Ş047/19
b.+ların M26/15, M38/06, M51/05,
Ş032/12, Ş037/06, Ş039/04, Ş039/06,
Ş052/20, Ş063/04, Ş063/14, Ş070/17,
Ş104/07, Ş104/08, Ş105/07, Ş113/01,
Ş114/08, Ş115/04
b.+larına Ş020/04
b.+larine M36/14
b.+larınıñ M25/17, M33/11, M34/04,
Ş064/03
b.+larıÆızın Ş032/09
b.+larine M10/04
b.+larnan M25/12, M34/13
b.+larmı Ş042/03, Ş091/13
b.+larmıñ M29/08, M43/19, Ş062/20
b.+larmıÆ Ş045/15
b.+m Ş042/01, Ş103/16
b.+nı M45/18, M46/01, Ş034/18,
Ş088/17, Ş107/14, Ş107/15
b.+nıñ M46/04, M62/10, M73/04,
Ş007/09
b.+nıÆ Ş107/17, Ş108/03, Ş113/08,
Ş113/16
b.+sı M07/05, M23/01, M34/15,
M36/04, M40/09, M61/11, M62/07,
Ş033/18, Ş065/05, Ş075/19, Ş091/12,
Ş106/09, Ş107/06, Ş107/14, Ş113/09,
Ş114/07, Ş122/13, Ş126/16, Ş128/17,
Ş097/07
b.+sı idi M47/07
b.+sın M36/15, Ş047/11, Ş114/08
b.+sına Ş073/17, Ş099/04
b.+sınan M22/12, M22/14, M33/15,
M36/19, M54/07, Ş033/19, Ş044/15,
Ş047/16, Ş114/12

Balağara: kişi adı
b.+dan Ş108/14

Balağaz: kişi adı
b. Ş097/16

Balağıyra: kişi adı
b. M73/08

Balagıra: kişi adı
b. Ş108/13

Balağaraç: kişi adı
b. M49/06

balalı: çocuklu, çocuk sahibi
b. M34/14

balalıq: gençlik, çocukluk dönem
b.+nan Ş054/05

Balayılı: kişi adı
b.Ş096/19

- Balbağ:** kişi adı
b. M23/10, M70/04, Ş037/15, Ş045/20, Ş078/16, Ş094/16, Ş098/04, Ş109/11
b.+dan M70/05, Ş094/16
- Balbağbek:** kişi adı
b. M37/18
- Balbağoğlu:** kişi adı
b. M70/05
- balban(F.):** pehlivan
b. Ş081/02, Ş081/09, Ş087/07, Ş091/01
b.+dardın Ş081/09
b.+lar Ş081/02
- Balbay:** kişi adı
b. Ş110/02
b.+dan Ş110/03
- Balbiğ:** kişi adı
b. Ş105/07
- balçilek:** arı kovanı
b. Ş054/02
b.+ler M42/07, Ş062/14
- bāle(Ar.):** bela
a. Ş006/15
- Balgaltaş:** kişi adı
b. M32/16
- Balhğ:** kişi adı
b.+dan Ş127/07
- Balkı:** kişi adı
b.+dan M40/11
- Balkıbek:** kişi adı
b. M40/08, Ş051/13, Ş125/03
b.+den M40/10
- Balkıbekoğlu:** kişi adı
b. M40/11
- balta:** balta
b. M50/15, Ş121/10
- Baltaşır:** kişi adı
b. Ş090/19
b.+dan Ş091/01
- Balta:** kişi adı
b. Ş094/13
- Bapa:** kişi adı
b. Ş092/04, Ş092/05, Ş092/10
b.+dan Ş092/10
- bar:** var
b. M06/04, M06/13, M08/13, M11/09, M16/20, M22/05, M32/07, M35/05, M43/02, M54/19, M61/20, M63/07, M63/09, M65/07, M65/08, Ş015/18, Ş016/01, Ş016/07, Ş017/04, Ş021/06, Ş026/12, Ş028/15, Ş032/18, Ş034/03, Ş035/17, Ş044/04, Ş047/05, Ş048/20, Ş056/06, Ş058/04, Ş058/04, Ş058/07, Ş063/15, Ş068/24, Ş068/24, Ş075/09, Ş081/12, Ş081/13, Ş085/06, Ş090/06, Ş090/07, Ş090/10, Ş090/18, Ş091/08, Ş096/15, Ş109/10, Ş112/03, Ş112/04, Ş116/08, Ş123/11, Ş126/11, Ş127/01, Ş127/02, Ş128/15
- b.+dır M10/07, M48/07, Ş104/08
b.+dur M09/11, M14/02, M22/08, M23/05, M24/11, M30/05, M50/18, M61/04, Ş023/11, Ş087/09, Ş091/05, Ş110/16, Ş123/07
b.+idi M58/08, M62/09, Ş035/07, Ş057/14, Ş072/10, Ş103/13, Ş103/19
b.+iken Ş032/02
b.+imiş M49/09, Ş033/19
b.+miken Ş069/15
b.+mu Ş106/04
- bar-:** varmak, gitmek
b.-ğan M36/19, M52/02, M55/05, M64/17, Ş069/06, M18/11
b.-hanka, Ş081/16
b.-ğanda M62/05, M64/18, M68/12, Ş057/05, Ş059/14, Ş069/06
b.-ğanı Ş068/02
b.-ğan idi M62/06
b.-ğan idim Ş028/18
b.-ğanlar Ş081/01, Ş081/05
b.-ğanlarğa M75/11
b.-a M47/12, M47/12, M55/18, M55/18, M59/07, M59/07, Ş063/10
b.-a cat- M31/13, M52/09
b.-a kör Ş008/03
b.-alı M66/04
b.-almaz idi Ş060/12
b.-almazlık M62/11
b.-am Ş077/19
b.-amız Ş032/20
b.-a tur- M16/03, M17/03, M71/19, Ş025/15, Ş094/10
b.-ayık Ş120/07
b.-dı M66/09, Ş076/04, Ş089/10
b.-dım Ş030/03
b.-dum M12/14
b.-gan Ş067/21
b.-ıp M09/01, M38/18, M74/16, Ş028/17, Ş035/19, Ş041/16, Ş041/17, Ş048/01, Ş058/06, Ş058/08, Ş060/17, Ş068/14, Ş068/15, Ş068/24, Ş103/13, Ş103/17, Ş107/08, Ş112/01
b.-ıpdı Ş111/17
b.-ıp idi Ş041/16
b.-ıp kal- Ş054/17
b.-ıp kör- Ş103/14
b.-ıptur M55/15, M59/17, M60/01, Ş112/10
b.-makçı M75/05
b.-sa M15/16, Ş025/08, Ş069/10, Ş070/08, Ş073/02, Ş073/03, Ş073/04, Ş076/05
b.-saÆiz Ş032/18
b.-se M24/09, M41/09, M64/05, M65/08
b.-sın Ş071/01
b.-ur Ş069/14
b.-urğa gerek M12/04, Ş022/01
- Barağhan:** kişi adı

b. Ş028/02
barabar: beraber, eşit
b.+ına Ş029/02
Baraĥan: kişi adı
b. M65/04, Ş080/01
Baraĥ: kişi adı
b.+dan Ş110/01
barĥe: bütn, tm
b. M10/01, M10/03, M16/10, M18/02,
M19/09, M33/15, Ş020/01, Ş020/03,
Ş026/02, Ş033/06, Ş063/06, Ş091/04,
Ş122/19
b.+mizġa Ş050/05
b.+si M20/11, M26/11, M28/10,
M46/06, M56/05
b.+sin M20/17, Ş044/09, Ş066/09
bardanke: bir ĥeřit silah
b.+ler M06/03
bardaÆke: bir ĥeřit silah
b. Ş067/23
bardaÆker: bir ĥeřit silah
b. Ş015/17
barı: hepsi
b. M49/15, M69/11, Ş012/05,
Ş015/12, Ş081/15, Ş082/11, Ş083/13,
Ş092/03, Ş092/17, Ş102/02, Ş102/12
b.+n Ş029/07, Ş074/12
b.+na Ş057/02, Ş091/10
b.+sın Ş074/10
BarıÆ: boy adı
b. M57/02, M57/03, M57/06, M57/07,
M57/12, Ş105/09
Barĥı: boy adı
b. Ş030/01, Ş031/06
barlıĥ: hepsini, tamamını
b.+ın M45/10
barmaĥ: parmak
b. Ş110/09
bartal(Rus.): masa, sıra
b. Ş068/24
baş(F.): pest, ařaġı
b. Ş122/14
bas-: yrmek, basmak
b.-ıp Ş006/07
baş-: 1. yrmek 2. işgal etmek
b.-ĥan Ş016/07
b.-ĥan M06/13
Başarbay: kişi adı
b.+dan Ş127/12
Bařarĥul: kişi adı
b. M27/18, M38/02, Ş037/09
b.+dan M38/03, Ş037/10
başıl-: durmak, dinmek
b.-ġandur Ş032/03
Başıl: kişi adı
b. M20/14, Ş095/02
bařmaĥāne(Tr.+F.): matbaa
b. M06/13, Ş016/07
Basarĥul: kişi adı
b. M37/14, Ş111/14, Ş111/14

baş: baş
b. M35/02, M50/08, M50/18, M61/09,
Ş011/05, Ş032/14, Ş059/06, Ş063/18,
Ş071/05, Ş078/01, Ş079/04, Ş082/15
b.+bol- M61/01
b.+da M63/13, Ş050/03, Ş050/06
b.+dan M07/01, Ş017/09
b.+ı M30/07, M66/12, M66/12,
M66/20, Ş013/06, Ş029/05, Ş033/10,
Ş061/18, Ş061/20, Ş107/01
b.+ıda Ş033/18
b.+ımız M07/02, Ş017/10
b.+ımızġa Ş006/15
b.+ın M29/07, M32/11, M48/16,
Ş042/11, Ş058/09, Ş099/06, Ş110/14
b.+ına M66/04, M68/03, Ş005/03,
Ş013/02, Ş040/18, Ş054/07, Ş057/18,
Ş089/01, Ş120/07
b.+ınan Ş017/16
b.+ında Ş033/15, Ş068/08, Ş079/19,
Ş081/12, Ş081/15, Ş091/08, Ş108/05,
Ş112/03
b.+ındaġı Ş062/10
b.+ıÆ Ş017/04
b.+ıÆġa Ş006/06
b.+ġa Ş066/10, Ş066/12, Ş067/18
b.+kter- M70/18
b.+larına Ş013/08
b.+larında Ş008/13
b.+na M29/18, Ş067/17
başah: paşa
b. Ş119/13
b.+nıÆ Ş031/20, Ş119/12
başcı: başcı, ynetici
b. Ş040/02, Ş067/20
b.+lar Ş076/01
bařġa: bařġa, farklı
b. M03/15, M12/05, M12/06, M28/15,
M32/17, M37/04, M40/10, M42/12,
M57/02, Ş004/16, Ş004/19, Ş004/20,
Ş005/01, Ş005/02, Ş005/04, Ş007/09,
Ş014/09, Ş022/02, Ş022/03, Ş032/10,
Ş035/05, Ş038/09, Ş038/17, Ş040/03,
Ş040/13, Ş042/15, Ş044/11, Ş044/11,
Ş045/05, Ş045/08, Ş051/18, Ş059/03,
Ş067/11, Ş068/06, Ş100/12, Ş110/12,
Ş120/18, Ş123/05, Ş123/08, Ş128/18,
M58/18
b.+idi M56/11
b.+largā Ş090/13
b.+ların Ş028/15
bařġalıĥ: farklılık
b.+ları Ş033/19
başla-: başlamak
b.-ġan M26/01, M32/03
b.-dı M75/10, Ş042/07, Ş046/13,
Ş047/12, Ş047/16, Ş057/17, Ş063/20,
Ş103/19, Ş122/20
b.-dım M10/14

- b.-p M15/05, M16/10, M16/16,
M25/02, M32/04, M35/16, Ş018/08,
Ş024/15, Ş026/02, Ş026/08, Ş060/09,
Ş112/07
- başlan-:** başlanmak
b.-ğandır Ş089/03
b.-dı Ş047/15
b.-ıp Ş047/18
b.-un Ş047/07
- başlık:** başlık, yönetmen
b. M23/08, M32/01, M36/04, M37/16,
M41/15, Ş044/02, Ş044/14, Ş064/18,
Ş087/07, Ş089/09, Ş126/09, Ş127/13,
Ş127/17
b.+a Ş045/15
b.+ı M24/13, M28/03, M35/09,
M53/09, M56/19, M67/05, M76/15,
Ş034/14, Ş037/01, Ş038/03, Ş038/08,
Ş039/10, Ş039/19, Ş043/04, Ş045/11,
Ş052/17, Ş054/04, Ş067/01, Ş067/18,
Ş075/20, Ş090/01, Ş128/05
b.+ıdır M39/17, Ş109/07
b.+ı idi M71/07, Ş088/19
b.+ları Ş110/06, Ş126/11
b.+larıneçe M11/02
b.+larıneçe Ş020/14
- bat-:** batmak
b.-arda Ş077/11
b.-ıp kal- Ş008/16
b.-mağandan Ş035/10
b.-maz Ş035/11
b.-maze Ş035/10
b.-u Ş042/10, Ş048/10
- bâtır:** bahadır, kahraman
b. M29/03, M31/20, M40/19, M62/03,
Ş065/09, Ş069/03, M41/01, M41/02,
M41/20, M42/13, Ş042/11, Ş042/13,
Ş042/17, Ş042/17, Ş043/02, Ş047/03,
Ş053/02, Ş054/05, Ş054/10, Ş054/12,
Ş054/18, Ş055/08, Ş056/11, Ş057/03,
Ş057/13, Ş059/08, Ş059/08, Ş059/12,
Ş060/04, Ş062/06, Ş063/07, Ş063/20,
Ş064/01, Ş064/19, Ş066/14, Ş066/14,
Ş066/15, Ş066/16, Ş066/19, Ş067/02,
Ş067/03, Ş067/12, Ş070/03, Ş070/08,
Ş072/02, Ş073/13, Ş074/10, Ş074/12,
Ş074/19, Ş075/09, Ş076/09, Ş076/14,
Ş076/20, Ş077/01, Ş077/09, Ş079/04,
Ş079/08, Ş081/16, Ş082/03, Ş082/13,
Ş084/12, Ş084/15
b.+ğa Ş056/15, Ş057/15, Ş057/16,
Ş064/15, Ş072/04, Ş075/18
b.+dan Ş056/14, Ş068/21, Ş071/08,
Ş072/11, Ş076/03, Ş078/07, Ş080/11,
Ş053/05
b.+day Ş076/08
b.+dı Ş075/05
b.+dın M42/09, Ş047/13, Ş054/16,
Ş054/19, Ş056/12, Ş057/11, Ş057/19,
Ş062/20, Ş064/04, Ş064/09, Ş069/07,
- Ş069/13, Ş071/10, Ş072/13, Ş075/03,
Ş079/13, Ş082/06, Ş075/16
b.+nı M31/17, Ş054/13, Ş060/07
b.+nıÆ M61/13
- Bâtırğası:** kişi adı
b. Ş100/02
- Bâtırbaş:** kişi adı
b. Ş100/05
- Bâtırбек:** kişi adı
b. Ş112/16
- Bâtırбик:** kişi adı
b. Ş031/10
- Bâtırхан:** kişi adı
b. M25/05, M33/08, M49/06,
Ş039/12, Ş044/18, Ş079/20
b.+dan M25/07, M33/08, Ş044/20
- bâtırлік:** bahadırılık, kahramanlık
b. M24/19, M25/04
b.+dan Ş043/02
b.+ları Ş044/15
- batış:** batı
b. M48/06, Ş061/13
b.+ğa Ş062/01
b.+da Ş062/02
b.+ında Ş090/18
b.+ka Ş061/18
- batraq:** hızlıca
b. Ş103/12
- bav:** bağ
b. M18/09, M69/01, Ş062/19,
Ş064/20
- bavlı:** bağlı
b. M18/08
- bavr:** 1. kara ciğer 2. gönül
b.+une Ş081/03
- bay:** zengin, varlıklı
b. M07/05, M16/11, M30/16, M39/08,
M53/02, Ş009/18, Ş010/10, Ş026/03,
Ş032/15, Ş034/05
b.+dan M39/16, Ş100/04
b.+dın M69/15
b.+ınan M52/11
b.+lar Ş066/25
b.+larınıÆ Ş087/10
b.+nan M52/12, M52/13
b.+nı M25/02
- bayğambar(F.):** peygamber
b. Ş100/08
b.+dan Ş106/04
- Bayğana:** kişi adı
b. Ş092/16, Ş117/01
- Bayğas:** kişi adı
b. Ş045/20, M23/08
b.+dan Ş045/20
- Bayğası:** kişi adı
b. Ş043/03, Ş044/01, Ş080/03,
Ş128/01
b.+dan Ş043/03, Ş099/08, M23/10
b.+nıÆ Ş080/04
- Bayğasğa:** kişi adı

- b. M62/09
Baygazi: kişi adı
b. M29/09, M29/10, M30/06, M34/06,
M49/17
b.+dan M30/08, M30/11
b.+nın M49/17
bayu-: varlıklı olmak, zenginleşmek
b.-f M57/07
Baybaraç: kişi adı
b. Ş063/12
baybiçe: hatun
b. M46/01, Ş123/17
b.+den M20/15, Ş123/17
b.+ge M46/01
b.+niñ M46/03
Baybit: kişi adı
b. Ş097/11
Baybolot: kişi adı
b. M53/05
Baybosun: kişi adı
b.+dan Ş126/01
Baybota: kişi adı
b. Ş085/03, Ş086/07, Ş109/20
Baybulaç: kişi adı
b. Ş096/09, M69/12
Bayçora: kişi adı
b. Ş120/14, Ş027/15, Ş084/16
b.+dan Ş121/04, Ş121/15, Ş027/16,
Ş027/18
Bayçuaç: kişi adı
b. Ş111/04
b.+dan Ş111/05
Bayçubaç: kişi adı
b. M59/08
Baydali: kişi adı
b. M22/06, M22/07
Baydan: kişi adı
b. Ş050/15
Baydu: kişi adı
b. M16/18
Baydubek: kişi adı
b. Ş123/16
b.+din Ş123/16
Bayduhan: kişi adı
b. Ş026/10
Bayfolaç: kişi adı
b. M61/15, M69/09
bayge: 1. at yarışı 2. at yarışları esnasında
verilen mükafat
b. M08/01, M49/10
b.+ge Ş079/15
b.+sin Ş079/13
Bayhan: kişi adı
b. Ş128/06
Bayhoce: kişi adı
b. Ş102/07, Ş104/13
b.+den Ş104/14
bayhuş: miskin, beceriksiz, zavallı
b. Ş010/11, Ş011/01
b.+lar Ş010/10
Bayım: kişi adı
b. Ş091/02
Bayımbet: kişi adı
b. M47/08, Ş089/20
b.+dan Ş109/08
b.+im Ş075/15
Bayış: kişi adı
b. Ş124/13
Bayike: kişi adı
b. Ş103/04, Ş098/11
b.+den Ş099/02, Ş103/05
bayka-: takip etmek, gözetlemek, dikkat
etmek
b.-p M62/12
Baykaşka: kişi adı
b. Ş084/14
Baykazaç: kişi adı
b. Ş084/14
baykuş: zavallı, beceriksiz
b. M08/20
Bayköz: kişi adı
b. Ş127/16
b.+den Ş128/04
Bayküçük: kişi adı
b.+den ş/18
Bayküçük: kişi adı
b. M58/04, ş/17
bayla-: bağlamak
b.-ğan Ş062/19, Ş079/12, Ş079/13
b.-p M63/16, Ş067/23, Ş072/16,
Ş080/05
b.-p koy- Ş029/08
baylıç: zenginlik, varlık, bolluk
b. Ş066/12, Ş080/06
baylu: zengin
b.+ğa M52/17
Baymambet: kişi adı
b. Ş126/12
b.+den Ş126/13
Baymat: kişi adı
b. Ş108/17
Baymende: kişi adı
b. Ş102/06
Baymındağacı: kişi adı
b. Ş043/13
Baymırza: kişi adı
b. Ş096/14, ş/17
Baymoñol: kişi adı
b. M73/08
Baymo/Eol: kişi adı
b. Ş108/09
b.+dan Ş108/11
Baymö/Ėkü: kişi adı
b. Ş104/17
b.+dan Ş104/18
Baymurze: kişi adı
b. Ş126/08
Baynazar: kişi adı
b. M72/08
Baypa: kişi adı

b.+dan Ş093/07
bayrak: bayrak
b. Ş072/16, Ş080/20
Bayşaklı: kişi adı
b. M72/05
Baysaba: kişi adı
b.+dan Ş099/01
Baysak: kişi adı
b. M49/11, Ş078/15
Baysal: kişi adı
b. Ş096/05, Ş099/03
Baysarı: kişi adı
b. Ş094/14
Bayseyid: kişi adı
b. M53/06, M53/13, Ş093/16,
Ş098/10, Ş116/18
b.+den Ş093/16, Ş098/11
Baysirke: kişi adı
b. Ş111/13
Baysuan: kişi adı
b. M40/13
Bayşükür: kişi adı
b. M40/03, Ş051/05
Baytu: kişi adı
b. Ş097/01
baytal: kulunlamamış olan genç kısrak
b. Ş055/16
b. +nı M69/12
Baytalçı: kişi adı
b. M69/12, M69/13
Baytan: kişi adı
b. M40/13
Baytaylak: kişi adı
b. Ş104/18
b.+dan Ş104/19
Baytemir: kişi adı
b. M48/15, Ş086/11
b.+den Ş086/11
Bayterek: kişi adı
b. M56/16, Ş102/05
Baytik: kişi adı
b. M53/14, M53/14, Ş042/11,
Ş042/12, Ş057/19, Ş059/08, Ş098/10,
Ş099/04
b.+den Ş099/02
b.+ni M54/02, Ş042/13
Baytili: kişi adı
b. Ş052/10
b.+den Ş052/11
baytirik: bir çeşit ağaç
b. M37/17, Ş037/15, Ş094/03
Baytöke: kişi adı
b. Ş095/15
b.+den Ş095/15
Baytuma: kişi adı
b. Ş075/15
Bayturma: kişi adı
b. Ş085/04
Baytügel: kişi adı
b. M70/04, Ş090/04

b.+den M70/05
Bayyigit: kişi adı
b. Ş125/19
b.+den Ş126/07
Bazarbay: kişi adı
b. Ş127/11
baz-: tazyik, tenkil
b.-ıp ketdi Ş010/05
b.-sa Ş058/16
bazar(F.): pazar
b. M71/01, Ş087/09, Ş106/16
b.+da M62/19
b.+ın Ş050/16
Bazarkül: kişi adı
b. Ş093/02
beçel(F.): 1. oturak 2. beceriksiz
b. Ş085/04
b.+dan Ş085/04
beden(F.): beden, vücut
b.+inde M75/09
b.+iÆde Ş017/04
bek: bek, bey
b. M12/03, M24/15, M24/15, M28/09,
M28/13, M35/06, M46/08, M47/14,
M52/06, M63/03, M64/12, M66/10,
M75/19, Ş021/15, Ş031/18, Ş032/17,
Ş045/15, Ş059/01, Ş060/10, Ş067/12,
Ş067/25, Ş071/10, Ş074/14, Ş074/15,
Ş074/18, Ş074/20, Ş075/02, Ş077/17,
Ş080/07, Ş084/16, Ş090/13, Ş105/12
b.+ge Ş067/13
b.+ler Ş072/12, Ş125/12
b.+lerdin Ş071/09
b.+im Ş075/17
b.+imdi Ş074/05, Ş077/07
b.+ine Ş071/07
b.+i Ş077/15, Ş078/10, Ş125/12
b.+leri M28/10, Ş072/11, Ş075/13,
Ş077/14, Ş080/07, Ş080/15
b.+lerim Ş071/20
b.+lerin Ş078/12
b.+lernen Ş115/10
b.+lernen imiş M57/17
beķā(Ar.): 1. devamlılık 2. ölmezlik
b. M16/07, Ş025/19
b.+sı Ş049/08, M43/03
Beķış: kişi adı
b. Ş126/07
Bekġazı: kişi adı
b. M50/19
bekār(F.): 1. boş yere 2. bedava
b.+ge M66/03
Bek‘ali: kişi adı
b. M40/12
Bek‘aliogh: kişi adı
b. Ş051/11
Bekbay: kişi adı
b. Ş050/09
Bekbergen: kişi adı
b. Ş099/11

Bekbo: kişi adı	b. M64/03, M64/10	b. M22/17, M33/18, M37/05, M54/03, M71/04, Ş039/05, M22/08, M35/15, Ş109/04
Bekboğa: kişi adı	b. M20/09, Ş094/01	beÆzer: benzer
	b.+dan Ş044/03, Ş094/01	b. Ş004/14
Bekbotağlı: kişi adı	b. Ş044/03	ber: vermek fiilinin emir şekli
Bekçora: kişi adı	b. Ş037/15	b. M55/09, Ş032/11, Ş073/02
	b.+dan Ş037/15	ber- vermek
beke(F.): bedava, boş, işsiz	b. Ş019/12	b.-adi M08/11
beket(Rus.): durak	b. Ş074/07	b.-ar M56/03, Ş007/15, Ş019/19, Ş073/03
	b.+ine Ş099/14	b.-ar idi Ş055/16
	b.+niÆ Ş094/09	b.-armiz Ş013/05
Beketay: kişi adı	b. Ş126/01	b.-a tur- Ş052/19
Bekfolat: kişi adı	b. Ş087/05, Ş097/18, Ş124/10	b.-çü idi Ş072/08
Beki: kişi adı	b. M20/14, Ş044/06	b.-di M16/03, M49/10, M69/02, M72/16, M73/02, M73/03, Ş010/10, Ş025/15, Ş046/11, Ş064/18, Ş067/11, Ş067/13, Ş067/13, Ş072/04, Ş079/01, Ş079/10, Ş079/19, Ş080/15, Ş107/07, Ş108/02, Ş108/03, Ş114/10, Ş121/02
Bekitay: kişi adı	b. Ş094/12	b.-dik M67/01
bekitil-: 1. tasdik edilmek 2. gizlenmek	b.-gen Ş062/05	b.-dim Ş042/05
	b.-genidi Ş061/10	b.-diñ Ş073/16, Ş073/17, Ş073/18
Beknazar: kişi adı	b. Ş085/01, Ş095/12	b.-diÆ Ş073/15
Bektan: kişi adı	b. M24/06, M24/10, Ş045/14, Ş045/14	b.-e Ş028/20
	b.+dın M24/12	b.-esem Ş083/01
Bektur: kişi adı	b. Ş085/01	b.-esizler Ş058/07
Bekturğan: kişi adı	b. Ş095/14	b.-gen M04/19, M05/17, M33/17, M46/01, M50/09, M55/04, M55/05, M55/08, Ş015/06, Ş041/20, Ş058/19, Ş067/04, Ş067/04, Ş067/05, Ş067/06, Ş068/18, Ş070/15, Ş070/16, Ş072/13, Ş077/12, Ş081/05, Ş082/12, Ş091/17, Ş095/08, Ş109/13
bel: 1. bel 2. geçit	b. M68/17, Ş007/14	b.-gende Ş065/05
	b.+i Ş011/14	b.-geni Ş067/11, Ş072/05, Ş080/09, Ş085/07
	b.+inde M45/09, M68/16	b.-gen idi M62/07
belā(Ar.): bela, gam, keder	b. Ş011/08, Ş013/02, Ş066/10	b.-gen ikenimiz Ş042/03
	b.+sın Ş125/14	b.-geniÆ Ş042/02, Ş042/03
beldik: fistan, kuşak	b. Ş063/17	b.-genler M74/03
belek: hediye	b. M31/12	b.-gin Ş003/03, Ş003/04, Ş003/05, Ş003/06, Ş003/09, Ş066/04, Ş089/02
	b.+ni M55/08	b.-güçü M55/02, M58/12, M60/10
belki(F.): belki	b. M13/02, Ş022/13	b.-ip M08/07, M21/14, M41/19, M42/05, M45/03, M49/20, M54/01, M55/08, M55/09, M75/12, Ş047/03, Ş048/02, Ş050/05, Ş055/14, Ş056/14, Ş059/11, Ş068/04, Ş127/20
bende(F.): köle, kul, abd	b. Ş066/06, Ş066/11, Ş066/13, Ş066/13, Ş066/25	b.-ip cibarı M69/01
	b.+ge Ş076/06	b.-ip di M63/19, M63/20, Ş049/01
	b.+si Ş066/12	b.-ip ket- M55/12
	b.+sine Ş082/12	b.-ip tur- Ş054/09, Ş055/03, Ş061/08, Ş071/09, Ş080/06, Ş057/02, Ş071/07
bendelik(F.+Tr.): insanlık, kulluk		b.-işke Ş056/02
		b.-may M32/02
		b.-mayınçe Ş040/18
		b.-may tur- Ş059/06
		b.-may yür- Ş054/20

- b.-maz Ş009/04
b.-me Ş019/12
b.-megen Ş011/05
b.-mek M53/02, Ş089/10
b.-meseñ Ş066/05
b.-se Ş055/07
b.-sem M05/02, Ş042/05, Ş082/18
b.-sin Ş066/10, Ş075/18
b.-sün M31/10, M38/01, Ş050/07,
Ş073/13, Ş075/03, Ş095/09
b.-ü Ş054/10
b.-üçi iken Ş057/07
b.-üğe M60/17, Ş054/15, Ş055/06
b.-ür idi Ş048/14
b.-zam Ş077/07, Ş077/08
b.-zem Ş078/02, Ş078/09, Ş078/12,
Ş078/17
- bér-:** vermek
b.-a ƙal- M08/06
b.-ar idi Ş107/12
b.-arlık Ş030/04
b.-e Ş029/01
b.-edi M08/05
b.-erlik Ş047/06
b.-gin M30/16
b.-i M74/01
b.-ip M21/13
b.-mey M08/18
b.-üden Ş067/11
b.-üğe Ş056/16
b.-ün Ş056/15
b.-ür Ş002/02
- Berdibek:** kişi adı
b. M28/13, M28/15, M34/17, M39/14,
M73/11, Ş038/04, Ş043/06, Ş050/13,
ş'15
b.+den ş'16
- Berdihoce:** kişi adı
b. M28/13, M34/16, Ş038/04,
Ş043/06, Ş086/06, Ş087/18
b.+den M28/18, Ş088/02
- Berdike:** kişi adı
b. Ş114/18, Ş125/17
- Berdiş:** kişi adı
b. Ş094/01
- Berdiz:** kişi adı
b. Ş127/11
- bereket(Ar.):** bereket
b. M22/01
- beren(F.):** 1. kuvvetli, kudretli 2. akıllı
b. Ş114/18
- beri:** bu yana doğru,
b. M73/09, Ş062/16, Ş062/17
- beril-:** 1. verilmek 2. teslim olmak 3. sadakatli
olmak
b.-di M41/16
b.-gen M74/01
- Bernazar:** kişi adı
b. M49/07
- berü:** bkz; beri
- b. M10/11
- bes:** beş
b. Ş126/13
- beş:** beş
b. M02/05, M07/14, M08/07, M10/11,
M10/13, M12/09, M22/13, M25/06,
M27/03, M32/17, M43/11, M46/06,
M57/19, M59/12, M68/14, M68/14,
M69/19, M73/11, M75/16, Ş022/06,
Ş031/11, Ş035/16, Ş036/16, Ş036/17,
Ş037/01, Ş044/19, Ş054/01, Ş058/14,
Ş079/15, Ş092/06, Ş096/04, Ş111/10,
Ş114/18, Ş115/15
b.+den Ş115/14
- beşav:** beşi
b. Ş036/17
- béşav:** beşi
b. Ş084/09
- Beşhaman:** boy adı
b. Ş104/08
- beşik:** beşik
b.+de Ş036/17, Ş107/13
b.+i M42/07, Ş100/09
- beşim(F.):** ikinci vakti
b. M75/07
- beşinçi:** beşinci
b. M32/20, M61/16, M74/06, Ş113/19
b.+miz Ş075/08
- Beşkörük:** kişi adı
b. M27/03, M47/16, M74/07, M74/09,
Ş113/13, Ş113/14
- BeşküreÆ:** boy adı
b. Ş036/12, Ş090/11, Ş090/12
- bet:** 1. yüz, sürat 2. sayfa
b. M26/01
- beyğamber(F.):** peygamber
b. M63/07, Ş006/18, Ş014/14,
Ş066/21
b.+den M61/10, M62/13
- beyān(Ar.):** hikaye, beyan, tasvir
b. M04/03, M05/07, M05/19
b.+et- Ş052/18
b.+ı M17/01, M34/09, M35/05,
M43/20, M58/18, M66/02, M73/17,
Ş110/19, Ş117/12, Ş118/06, Ş027/03
b.+ında Ş112/19
b.+i Ş026/13
b.+ét- M11/01, Ş031/15, Ş082/17,
Ş088/01, ş'03, Ş117/11, Ş117/15,
Ş121/13
b.+ƙıl- M12/09, M28/12, M42/13,
M49/17, M49/18, M54/09, M66/05,
M67/15, M74/14, Ş037/06, Ş042/19,
Ş057/14, Ş075/14, Ş076/10, Ş078/03,
Ş083/03, Ş085/06, Ş117/06, Ş122/08,
Ş014/16, Ş015/08, Ş022/06, M26/15,
M63/12
b.+ları M28/01, M41/08, M56/07,
M74/11, Ş027/17, Ş028/02, Ş099/07,
Ş117/19, Ş119/04

- b.+ların Ş105/10, Ş115/08
béyān(Ar.): beyan, tasvir
 b.+et- Ş020/13
beyānda-(Ar.+Tr.): beyan etmek, tasvir etmek
 b.-zam Ş076/08
beyānla-(Ar.+Tr.): bkz; beyanda-
 b.-p Ş045/06
Beybitoğlı: kişi adı
 b. Ş109/13
Beyste: kişi adı
 b. Ş111/06, Ş117/01
 b.+den Ş111/07
Beysteoğlı: kişi adı
 b. Ş111/07
Beyti: kişi adı
 b. Ş086/13
beytullah(Ar.): Allah'ın evi
 b.+nı M30/09
bırkıra-: kırılarak parçalanmak
 b.-p Ş081/04
bışıkılığ: ekinlerin ve yemişlerin olma çağđı, hasat dönemi
 b. Ş081/17
biçäre(F.): çaresiz
 b. M41/04, M07/17, M21/12, M33/04
 b.+ler M36/16
 b.+lerni M22/04
bihaber(F.+Ar.): habersiz
 b. M23/11, M36/11
bihesap(F.+Ar.): hesapsız, sayısız
 b. M25/02, M32/05
bi pervalığ(F.+Tr.): pervasız
 b.+dan Ş059/17
 b.+nan Ş041/10
bişaharat(F.+Ar.): abdestsiz
 b. Ş069/13
biç-: biçmek, kesmek
 b.-ip Ş040/16
Bidalbay: kişi adı
 b. M61/16
biřār(Ar.): bahirler, denizler
 b. M15/13
biřār-ı mün cemid(Ar.): Kuzay Buz Denizi
 b. Ş025/05
bikār(F.): boşuna, boş yere
 b. Ş007/13, Ş056/04, M08/18,
 Ş117/13, Ş128/16
 b.+dan Ş056/04, Ş117/13, Ş128/16
Bike: kişi adı
 b. Ş086/05
biket(Rus.): bkz; beket
 b. Ş041/04
bil: Emir
 b. Ş006/04, Ş014/11
bil-: bilmek
 b.-al Ş127/01
 b.-almay Ş069/20, Ş070/01, Ş091/12
 b.-almaysıÆ Ş017/07
 b.-almazak Ş006/12
 b.-almazak Ş006/18
 b.-almese Ş019/17
 b.-di M39/04, Ş064/05, Ş100/12
 b.-dik Ş006/14
 b.-e almaz Ş011/19
 b.-edi Ş080/08
 b.-e kör- Ş008/01
 b.-eler M36/12, M36/13
 b.-em M07/08, Ş003/13
 b.-emin Ş063/14
 b.-er Ş074/14
 b.-er şanına Ş095/09
 b.-et Ş074/18
 b.-gen M05/13, M05/16, M11/01,
 M11/12, M30/17, M36/04, M55/11,
 M58/01, Ş009/09, Ş009/12, Ş010/14,
 Ş013/09, Ş015/02, Ş017/01, Ş020/13,
 Ş021/08, Ş039/07, Ş049/03, Ş050/18,
 Ş100/11
 b.-genden Ş067/09, Ş070/04
 b.-geni Ş068/11
 b.-genim Ş078/03
 b.-geninçe M65/18
 b.-geninen Ş018/14
 b.-genler M46/02, Ş115/09
 b.-genlere Ş002/02
 b.-genleri Ş105/11
 b.-genlerin Ş057/14
 b.-genlerini M05/19, Ş015/08, Ş015/09
 b.-giç Ş112/18
 b.-gin M65/09, M65/15, M65/15
 b.-iñiz M05/05, Ş014/14
 b.-ip M12/04, M30/01, M31/11,
 Ş022/01, Ş105/12
 b.-ip şal- Ş118/18
 b.-ir M65/10, Ş019/07
 b.-işinçe M66/03
 b.-maz Ş012/01
 b.-medi Ş038/17, Ş067/11, Ş068/07
 b.-megen Ş032/04, Ş070/03, Ş072/19,
 Ş072/20, Ş119/09
 b.-megeni Ş112/09
 b.-megenler Ş019/10
 b.-mek M03/12, M03/13, Ş004/11,
 Ş004/12, Ş004/13, Ş110/12
 b.-mey Ş112/08
 b.-mez Ş010/15, Ş010/17, Ş068/10,
 Ş120/01
 b.-mezden Ş054/16
 b.-meze Ş030/05, Ş061/09, Ş063/05,
 Ş118/16
 b.-se Ş042/04
 b.-sek M07/01, Ş017/09
 b.-señiz M65/11
 b.-siñ Ş017/05
 b.-siÆ Ş015/05
 b.-sün M03/03, M03/05, M10/13,
 M47/17, M51/06, Ş003/12, Ş032/05,
 Ş100/12, Ş111/18

- b.-ü M03/17, M11/03, Ş004/18, Ş008/05, Ş021/01
b.-ü kerek M12/05, Ş022/02
b.-ü kerekdir M11/10, Ş021/07
b.-üki Ş007/18
b.-ü kirek M12/01, Ş021/13
b.-ü/Eizni Ş003/18
b.-üp kal- Ş054/17
b.-ür M04/10, M11/04, M11/13, M11/14, M11/15, M11/15, M11/16, M12/06, M12/08, M12/15, M47/17, M51/06, M59/01, M59/01, Ş005/06, Ş005/14, Ş005/18, Ş021/01, Ş021/09, Ş021/10, Ş021/11, Ş021/11, Ş021/12, Ş022/03, Ş022/05, Ş031/18, Ş034/11, Ş042/02, Ş087/02, Ş110/14, Ş111/18
b.-ür bolse Ş120/01
b.-ür idi Ş120/01
b.-ür iken Ş041/09
b.-ürlik Ş045/08
b.-ürmüsize Ş004/03
b.-ürsin Ş005/08
b.-ürsüz Ş117/15
b.-ze Ş063/05
- Bila:** kişi adı
b. M54/15
- bildir-:** bildirmek
b.-diÆ Ş074/12
b.-et Ş074/17
b.-gen Ş074/18
b.-ür M03/06, Ş004/01
- bilek:** bilek
b. M49/01, M49/02, Ş085/07, Ş092/05
b.+den M49/02, M49/03, M49/16
- bilen:** 1. beraber, birlikte 2. dahi, de 3. ile
b. Ş033/04
- bilgiç:** bilir kişi
b. M02/05
- bilim:** ilim, bilim
b.+i Ş068/12
- bilimlik:** ilimlik, bilimlik
b. Ş045/08
- bilimsiz:** bilimsizlik, ilimsizlik
b. Ş072/17
- bilin-:** bilinmek
b.-edür Ş065/08
b.-ip Ş046/18
- Bilmuhammet:** kişi adı
b. Ş128/14
- bilümdü:** bilimli
b.+idi ki Ş107/10
- bir:** 1. bir 2. eşit
b. M02/01, M04/03, M04/07, M05/08, M06/08, M06/10, M06/10, M08/01, M09/05, M10/07, M10/09, M10/14, M11/01, M11/07, M11/10, M11/13, M13/17, M15/08, M16/06, M17/01, M17/02, M17/05, M17/17, M17/18, M17/19, M18/04, M18/09, M18/09, M19/01, M20/12, M23/04, M24/05, M24/11, M24/13, M24/15, M25/01, M25/06, M25/08, M25/08, M25/18, M26/07, M26/08, M26/11, M28/02, M29/13, M29/13, M30/01, M30/02, M30/05, M30/14, M31/19, M32/10, M32/16, M32/19, M33/05, M33/11, M34/13, M35/02, M35/03, M35/09, M35/10, M35/12, M35/16, M36/08, M36/13, M37/15, M39/02, M39/04, M40/07, M40/09, M40/11, M41/07, M41/10, M41/13, M41/17, M41/18, M42/03, M42/03, M42/08, M42/09, M42/20, M43/03, M43/15, M44/16, M45/09, M45/12, M45/20, M46/14, M46/19, M47/01, M47/20, M49/11, M49/14, M50/01, M50/18, M51/10, M51/15, M52/09, M52/16, M52/16, M53/01, M53/02, M53/06, M54/07, M54/12, M55/05, M55/05, M55/08, M55/11, M55/19, M55/20, M56/02, M56/17, M56/19, M57/06, M57/08, M58/09, M59/04, M59/08, M59/09, M59/14, M60/10, M61/13, M61/20, M62/09, M62/18, M62/19, M63/07, M63/16, M64/02, M64/19, M65/15, M68/02, M68/06, M68/06, M68/18, M68/20, M70/14, M70/17, M70/17, M71/07, M71/07, M72/14, M72/16, M73/03, M73/06, M73/07, M74/04, M74/04, M74/19, M75/11, M75/12, M75/16, M76/12, M76/13, M76/17, Ş003/02, Ş004/19, Ş005/01, Ş005/11, Ş006/19, Ş008/05, Ş009/08, Ş009/09, Ş009/19, Ş011/08, Ş011/09, Ş014/14, Ş014/17, Ş016/02, Ş016/04, Ş016/04, Ş016/19, Ş020/13, Ş021/04, Ş021/07, Ş021/09, Ş023/07, Ş024/18, Ş025/18, Ş028/17, Ş029/06, Ş031/07, Ş035/07, Ş035/10, Ş035/15, Ş036/18, Ş037/09, Ş037/11, Ş037/17, Ş038/02, Ş038/03, Ş038/03, Ş038/11, Ş038/12, Ş038/15, Ş038/16, Ş038/19, Ş038/20, Ş040/02, Ş040/02, Ş040/08, Ş040/12, Ş040/13, Ş040/14, Ş040/17, Ş041/07, Ş041/12, Ş041/19, Ş042/09, Ş043/04, Ş045/05, Ş045/09, Ş046/09, Ş047/04, Ş047/04, Ş048/07, Ş048/10, Ş048/18, Ş048/19, Ş051/01, Ş051/17, Ş052/08, Ş052/13, Ş054/01, Ş054/05, Ş054/07, Ş054/10, Ş055/02, Ş055/07, Ş055/08, Ş055/13, Ş055/13, Ş055/20, Ş056/03, Ş056/04, Ş056/06, Ş056/07, Ş056/16, Ş056/16, Ş057/02, Ş058/03, Ş058/15, Ş058/16, Ş058/20, Ş059/01, Ş061/01, Ş064/20, Ş066/01, Ş066/04, Ş067/16, Ş068/03, Ş068/04, Ş068/18, Ş070/15, Ş071/05, Ş073/13, Ş073/16, Ş073/16, Ş073/19, Ş073/20, Ş074/12, Ş075/03, Ş076/01, Ş076/04, Ş077/15,

Ş078/10, Ş078/20, Ş079/16, Ş080/03,
Ş080/03, Ş080/18, Ş080/20, Ş081/06,
Ş081/15, Ş081/19, Ş081/20, Ş082/01,
Ş082/02, Ş083/03, Ş083/13, Ş083/17,
Ş084/06, Ş084/06, Ş086/19, Ş087/07,
Ş087/15, Ş088/16, Ş089/01, Ş089/09,
Ş089/10, Ş089/13, Ş090/06, Ş090/10,
Ş091/05, Ş091/07, Ş091/08, Ş092/17,
Ş093/06, Ş093/12, Ş094/11, Ş095/09,
Ş102/12, Ş103/17, Ş105/18, Ş107/07,
Ş107/13, Ş107/16, Ş108/02, Ş109/06,
Ş109/15, Ş109/16, Ş110/15, Ş112/01,
Ş112/02, Ş112/12, Ş112/18, Ş113/07,
Ş114/03, Ş114/09, Ş114/11, Ş115/13,
Ş115/15, Ş116/02, Ş116/06, Ş116/09,
Ş116/13, Ş116/18, Ş121/01, Ş121/11,
Ş122/05, Ş122/06, Ş122/12, Ş127/13,
Ş128/11, Ş128/12, Ş128/16, Ş128/19
b.+den M04/03, M11/01, M11/07,
M28/02, M66/05, Ş020/13, Ş021/04,
Ş029/04, Ş091/10
b.+dey M34/16, M56/20, Ş055/12
b.+ge Ş078/16
b.+i M03/09, M16/20, M16/20,
M17/13, M24/06, M25/19, M26/09,
M28/11, M35/02, M37/01, M37/18,
M38/03, M38/04, M48/06, M49/09,
M49/19, M50/04, M60/19, M62/14,
M68/08, M68/08, M71/12, M71/13,
M73/18, M74/01, Ş004/08, Ş026/12,
Ş026/12, Ş027/03, Ş027/08, Ş027/09,
Ş037/11, Ş040/16, Ş054/03, Ş054/03,
Ş054/04, Ş054/04, Ş054/05, Ş054/13,
Ş054/13, Ş054/14, Ş054/15, Ş054/15,
Ş054/15, Ş054/20, Ş057/01, Ş057/02,
Ş061/01, Ş061/03, Ş061/03, Ş061/04,
Ş061/04, Ş061/04, Ş061/05, Ş061/05,
Ş061/06, Ş061/17, Ş062/04, Ş062/10,
Ş062/10, Ş062/17, Ş062/18, Ş066/17,
Ş067/16, Ş076/09, Ş079/12, Ş080/08,
Ş081/03, Ş090/17, Ş097/04, Ş14,
Ş102/03, Ş119/07, Ş120/09
b.+idi Ş055/09
b.+imiz M31/09
b.+imizde Ş010/04
b.+imizge Ş066/10
b.+in M18/03, Ş040/16, Ş080/08,
Ş081/03, Ş083/03
b.+iñizge Ş128/19
b.+ine Ş040/14, Ş040/17, Ş054/20
b.+inen M09/05, Ş027/02, Ş076/09,
Ş009/08
b.+iniñ M71/11
b.+iniÆ Ş061/07
b.+le Ş025/19
b.+ler Ş106/17
b.+leri M28/05, M46/13, M74/04,
Ş037/09, Ş054/01, Ş056/17, Ş071/09,
Ş072/17, Ş082/05, Ş106/13, Ş120/19,
Ş128/16, Ş012/08

b.+lerin M04/03, M39/04, Ş009/09,
Ş075/14
b.+lerine Ş029/04, Ş059/10
b.+lerne M74/03
b.+lernen Ş119/06

birāderān(F.): biraderler, kardeşler
b. Ş002/10

birāç: fakat
b. Ş058/14, Ş112/03

birav: birisi
b. M07/07, M07/08, M07/09, M51/06,
Ş061/15
b.+sün Ş029/06

biraz: biraz
b. M34/18, M37/09, M49/18, M54/01,
M58/07, M63/09, M75/10, Ş063/07,
Ş110/11, Ş116/14, Ş123/08

birbir: birbir
b.+den M12/08, M56/07, Ş022/05
b.+ine Ş059/05, Ş107/19
b.+iniÆ Ş122/01
b.+niÆ Ş125/13

birg-: birleşmek
b.-ip M31/09

birinçi: birinci
b. M28/13, M37/12, M44/10, M54/13,
M57/07, M58/04, M58/14, M61/15,
M69/15, M69/19, M74/05, M74/09,
Ş039/19, Ş042/18, Ş043/11, Ş085/16,
Ş096/15, Ş123/19
b.+lernen Ş090/08

birıştof(Rus.): tar. pristav; bölge emniyet
müdürü
b. Ş081/13

Birqalın: kişi adı
b. Ş095/14

birle: 1. birlikte 2. ile
b. M14/04, M16/07, M18/05, M26/08,
M26/13, M47/10, M47/14, M57/05,
M57/18, M57/19, M59/09, M59/15,
M68/07, M68/14, M71/03, M71/19,
Ş023/12, Ş028/10

birle-: birlemek, tek olarak tanımak
b.-gen M17/05
b.-megen M17/09, Ş026/16

birlen: ile
b. M04/06, M05/03, M05/06, M05/12,
M05/13, M05/14, M06/12, M06/14,
M06/16, M11/08, M12/13, M18/04,
M24/19, M25/07, M25/12, M26/12,
M30/04, M31/06, M31/12, M32/12,
M32/19, M33/14, M35/09, M37/02,
M37/06, M37/10, M38/18, M41/11,
M41/20, M51/07, M52/02, M55/06,
M55/15, M57/02, M58/17, M61/03,
M62/03, M62/07, M64/07, M68/07,
M71/08, M73/04, M75/18, M76/09,
M76/12, Ş005/03, Ş005/06, Ş008/18,
Ş014/15, Ş015/01, Ş015/02, Ş015/03,
Ş015/09, Ş015/10, Ş016/06, Ş016/08,

Ş016/10, Ş018/04, Ş021/05, Ş027/05,
Ş027/11, Ş029/05, Ş032/13, Ş038/11,
Ş038/12, Ş040/07, Ş040/18, Ş042/16,
Ş045/06, Ş046/15, Ş046/16, Ş046/16,
Ş048/10, Ş048/12, Ş049/02, Ş052/20,
Ş055/01, Ş055/08, Ş055/11, Ş057/17,
Ş058/05, Ş058/06, Ş058/10, Ş059/11,
Ş059/13, Ş060/06, Ş060/15, Ş060/18,
Ş060/19, Ş061/12, Ş062/05, Ş062/18,
Ş062/19, Ş063/04, Ş064/16, Ş066/02,
Ş066/03, Ş066/03, Ş066/04, Ş066/12,
Ş067/03, Ş067/15, Ş067/16, Ş067/17,
Ş068/13, Ş068/20, Ş068/21, Ş068/22,
Ş070/15, Ş071/08, Ş072/15, Ş072/15,
Ş073/15, Ş076/03, Ş076/11, Ş076/12,
Ş077/04, Ş078/16, Ş079/09, Ş079/18,
Ş080/06, Ş081/11, Ş082/10, Ş088/14,
Ş094/11, Ş099/16, Ş103/08, Ş103/15,
Ş106/13, Ş117/07, Ş121/01, Ş121/03,
Ş122/03, Ş122/14, Ş122/15, Ş124/18,
Ş128/17
b.+dür M54/13

Birnazar: kişi adı

b. M50/03

bir tuğan: kardeş

b. M57/11

b.+dur M57/03

b.+idi M26/15

bismillah(Ar.): işe başlarken Allah'ın adını

anma amacıyla kullanılan söz

b. Ş003/01, Ş066/01

Bişbek: yer adı

b. M54/01, Ş002/09, Ş033/04,

Ş033/08, Ş037/04, Ş057/13, Ş057/19,

Ş059/07, Ş064/11, Ş092/17, Ş097/08,

Ş099/05, Ş115/11, Ş117/03, Ş121/05,

Ş122/07, Ş124/07

b.+de Ş042/08

b.+den Ş094/09

b.+ni M53/17, Ş042/12

Bişebay: kişi adı

b. Ş088/07

bitde(Tr.+F.): bir tane

b. M09/10

bitir-: bitirmek

b.-al- M49/08

b.-ip Ş048/01, Ş061/07

b.-ü Ş060/06

b.-iptur Ş060/09

biy: 1. oyun 2. bey, yönetici

b. M07/07, M18/13, M18/13, M18/14,

M18/14, M18/14, M18/15, M18/15,

M18/16, M18/16, M18/17, M18/17,

M18/17, M19/04, M19/04, M19/04,

M45/02, M55/05, M59/06, M72/15,

Ş028/04, Ş028/04, Ş028/04, Ş028/04,

Ş028/05, Ş028/05, Ş028/06, Ş028/07,

Ş028/14, Ş028/15, Ş028/15, Ş029/12,

Ş097/02, Ş114/09, Ş120/11

b.+din M45/07, M45/09, M55/04,
M57/05, M72/11, M73/06, Ş115/04

b.+ge M56/05

b.+ni M55/13

Biyaz: kişi adı

b.+dan Ş098/03

biye: doğmuş olan kısarak

b. M63/16

biyle-1. dans etmek 2. yönetmek

b.-gen Ş051/17, M23/18, M33/12,

M40/09, M42/20, M48/16, M52/04,

M60/15, M61/03, Ş080/01, Ş126/05,
Ş051/18

b.-mek M40/10

b.-p Ş016/17

b.-psiñ Ş077/05

biylik: hakimiyet

b.+i M63/13

b.+ge M37/07

biyük: yüksek

b. Ş031/09

biz: biz

b. M05/18, M07/01, M10/05,

Ş017/09, Ş020/05, Ş031/17, Ş041/06,

Ş058/15, Ş067/09, Ş070/04, Ş122/17,
Ş125/13

b.+de M10/13, M21/08, Ş029/12,

Ş123/07

b.+den Ş036/03

b.+din M04/20, M10/07, M18/06,

M31/20, M36/13, M42/02, M50/09,

M51/06, M53/01, Ş011/01, Ş012/03,

Ş012/06, Ş030/05, Ş030/18, Ş032/12,

Ş056/06, Ş056/11, Ş058/18, Ş089/02,

Ş091/09, Ş104/01, Ş106/18, Ş112/01,

Ş127/07

b.+ge M04/14, M31/10, M50/02,

Ş028/17, Ş056/05, Ş089/13

b.+ler Ş006/09, Ş006/16

b.+lerde Ş068/12

b.+lerge Ş056/03

b.+lerni Ş006/10, Ş068/10

b.+ni M15/14, Ş025/06, Ş041/05

b.+niÆ Ş118/08

bizler: bizler

b. M07/20

b.+di M07/09

b.+din Ş128/20

Boğaç: kişi adı

b. Ş043/09

Boğaçı: kişi adı

b. M20/05, Ş043/08, Ş103/05,

Ş108/13, Ş111/06

b.+dan M20/07, Ş111/09, Ş043/09

Boğaçoğlu: kişi adı

b. M20/07

Boğorusdan: kişi adı

b. Ş092/13

Boğoy: kişi adı

b. Ş127/14

bo-: olmak
b.-p Ş006/08, Ş041/13, Ş068/19

Bobek: kişi adı
b. M72/04, Ş087/12, Ş090/02

Bobutoy: kişi adı
b. Ş085/17

boğ: bok
b.+u Ş055/10

Boğbaşar: kişi adı
b. M74/11, Ş097/17, Ş102/01
b.+dan Ş102/02

Boğbilek: kişi adı
b. Ş104/11

Boğköten: kişi adı
b. Ş102/02

Boğko: kişi adı
b. Ş090/06

Boğkon: kişi adı
b. Ş102/15

Boğkorston: kişi adı
b. Ş033/02
b.+dan Ş033/03

Boğu: kişi adı
b. Ş109/12

bol: Emir üçüncü şahıs
b. Ş032/08, Ş075/17, Ş103/16

bol-: olmak
b.-ğaç Ş029/14, Ş105/16
b.-ğan M05/06, M12/02, M15/10,
M15/11, M19/06, M19/16, M21/11,
M23/14, M23/16, M24/05, M25/01,
M26/01, M26/02, M26/05, M27/07,
M27/09, M28/09, M28/18, M29/03,
M31/04, M31/06, M32/17, M32/18,
M33/03, M35/04, M35/12, M36/11,
M37/03, M37/10, M38/12, M41/05,
M42/08, M43/14, M45/02, M45/05,
M45/13, M46/06, M46/15, M47/11,
M47/15, M53/12, M53/13, M55/14,
M55/16, M57/06, M57/10, M59/06,
M61/02, M61/11, M62/07, M62/18,
M63/06, M64/01, M64/04, M64/13,
M64/14, M67/10, M70/07, M70/20,
M71/10, M74/05, M75/09, M75/09,
Ş004/09, Ş011/11, Ş013/01, Ş066/16,
Ş014/15, Ş018/18, Ş019/15, Ş021/14,
Ş025/02, Ş025/03, Ş026/17, Ş027/13,
Ş028/02, Ş029/10, Ş031/06, Ş033/16,
Ş033/18, Ş036/04, Ş036/17, Ş042/05,
Ş044/08, Ş050/06, Ş054/03, Ş065/04,
Ş066/16, Ş066/17, Ş066/23, Ş067/15,
Ş067/17, Ş068/14, Ş068/14, Ş068/18,
Ş069/15, Ş071/05, Ş072/17, Ş072/18,
Ş079/03, Ş080/06, Ş080/18, Ş091/08,
Ş091/12, Ş091/13, Ş093/05, Ş099/14,
Ş103/10, Ş104/05, Ş106/18, Ş107/06,
Ş107/18, Ş113/12, Ş113/13, Ş113/14,
Ş114/18, Ş115/16, Ş117/08, Ş117/10,
Ş119/07, Ş119/19, Ş119/20, Ş120/19,
Ş122/14, Ş123/16, Ş124/08, Ş125/11,
Ş127/06, Ş128/02, Ş128/10
b.-ğanda M30/09, Ş066/02
b.-ğandan Ş119/09
b.-ğandı Ş070/06
b.-ğandın Ş071/04, Ş071/06, Ş100/07
b.-ğandır Ş063/08, Ş111/02
b.-ğanı M10/08, M61/18, M61/18,
M62/12, Ş029/10, Ş056/11, Ş068/03,
Ş068/11, Ş082/19
b.-ğanıma Ş030/14
b.-ğanımız M15/14, Ş025/06
b.-ğanın Ş082/17
b.-ğanına Ş125/11
b.-ğan idi Ş058/16, Ş063/07
b.-ğanlar Ş067/18, Ş124/08
b.-ğanları Ş127/05
b.-ğanları ğana M02/07
b.-ğanlarını Ş029/09
b.-ğansıp Ş073/08
b.-ğün M65/18
b.-a Ş019/20, Ş027/08, Ş027/12,
Ş029/14, Ş032/14, Ş033/07, Ş034/05,
Ş034/05, Ş034/05, Ş052/05, Ş076/07,
Ş076/08, Ş076/09, Ş106/05
b.-a al- M17/18
b.-adı Ş007/06, Ş029/16
b.-adır M15/15, Ş025/07
b.-adur M14/06, M14/14, M17/15,
M18/07, M18/08, M18/09, M21/16,
M25/09, M25/14, M27/05, M29/08,
M33/13, M39/15, M59/18, M60/15,
Ş023/14, Ş024/08, Ş027/17, Ş029/02,
Ş031/04, Ş033/13, Ş035/01, Ş035/11,
Ş036/03, Ş037/02, Ş049/09, Ş060/03,
Ş085/16, Ş086/12, Ş091/02, Ş097/14,
Ş?/02, Ş104/02, Ş104/03, Ş107/02,
Ş116/12, Ş121/13, Ş124/19
b.-a kel- Ş044/02, Ş051/16
b.-alar Ş056/09
b.-am M07/07
b.-amız Ş058/18
b.-ar M74/12, Ş008/08, Ş015/14,
Ş040/15, Ş066/06
b.-arsız Ş091/18
b.-asız Ş067/10, Ş091/08
b.-at Ş075/01
b.-a tur- M39/02, Ş030/09, Ş032/11
b.-dı M17/04, M17/07, M38/16,
M39/03, M53/15, Ş128/18
b.-dimi Ş063/18
b.-du M07/03, M07/04, M07/05,
M07/06, M11/06, M15/05, M15/17,
M16/11, M16/13, M16/14, M18/05,
M22/03, M22/07, M23/09, M23/10,
M25/06, M25/10, M26/16, M28/10,
M30/08, M46/13, M55/12, M56/05,
M63/04, M68/04, M68/10, M69/04,
M69/19, M72/03, M72/15, M72/16,
M75/13, Ş006/15, Ş008/11, Ş008/12,

§009/02, §010/12, §013/03, §021/03,
§024/15, §025/09, §026/03, §026/05,
§026/06, §026/16, §026/18, §027/02,
§027/03, §030/14, §032/13, §035/08,
§036/06, §040/09, §042/16, §042/19,
§043/02, §044/14, §046/19, §047/01,
§047/06, §048/01, §048/03, §049/02,
§065/04, §068/03, §068/16, §080/19,
§080/20, §086/17, §088/18, §089/12,
§097/02, §103/17, §104/05, §105/13,
§105/18, §107/09, §107/20, §108/04,
§111/15, §111/16, §114/11, §114/12,
§114/12, §118/11, §119/05, §122/13,
§122/16
b.-duk §058/13, §058/13
b.-duğ §058/14
b.-du/E §075/13
b.-ip M07/08, M16/06, M16/08,
M17/13, M17/13, M23/08, M24/14,
M25/06, M25/17, M25/19, M37/19,
M37/19, M38/07, M39/06, M39/11,
M39/17, M40/01, M40/11, M41/11,
M41/14, M44/10, M45/17, M62/15,
M70/17, M71/04, §025/18, §025/20,
§070/10, §078/01, §113/09, §115/10,
§119/07, §120/09, §122/13
b.-ır §033/05
b.-ip M07/07, M38/03, M38/04,
M46/07
b.-kan §067/20
b.-ma M09/09, §014/09, §032/08,
§032/08
b.-mağaç §031/05, §107/01
b.-mağan M10/09, M55/15, M66/17,
M66/19, §054/07, §058/08, §066/18,
§099/05
b.-madı M55/02, M58/13, M60/11,
M60/18, M63/13, §015/13, §030/17,
§032/15, §047/07, §057/20, §067/13,
§067/23, §067/26, §068/02, §068/05,
§068/06, §068/17, §069/08, §085/07,
§088/15, §090/19
b.-mağan §040/04
b.-mak §107/19, §109/17, §110/08
b.-mağğa M34/02
b.-mağda M33/09, M33/19, §128/15
b.-mağda bolse M27/14
b.-mağdır M11/07, §021/04
b.-mağlıkdur §089/17
b.-mas M50/02
b.-masın M08/15
b.-masun M21/07, §078/13, §078/14,
§083/04
b.-may §011/17
b.-mayunçe §118/05, §122/09
b.-maz M30/03, M53/17, M74/12,
§009/14, §010/01, §011/17, §011/18,
§013/15, §013/16, §013/18, §026/18,
§031/17, §061/14, §089/08
b.-maza M07/14, §092/01, §112/09

b.-mazdan §059/16
b.-mese M61/18, §110/13, §112/10
b.-ottur M34/05
b.-sa M12/07, M55/10, M55/11,
§006/10, §008/02, §009/15, §009/18,
§009/19, §010/09, §010/16, §011/18,
§013/19, §015/16, §017/19, §022/04,
§029/07, §029/07, §029/09, §032/15,
§033/03, §033/07, §040/12, §041/04,
§042/19, §048/11, §054/11, §054/18,
§054/18, §054/19, §055/09, §056/13,
§059/15, §066/17, §067/05, §068/15,
§071/17, §077/06, §079/14, §100/11,
§123/20
b.-sa idi §031/19, §045/03
b.-sağ §041/06
b.-sa kerek §041/17
b.-sam §039/08
b.-sañ M65/18
b.-sa/E M08/17
b.-se M06/02, M08/07, M17/19,
M21/07, M37/05, M37/09, M42/04,
M44/02, M45/17, M45/19, M49/12,
M49/18, M54/08, M57/04, M57/11,
M65/16, M67/12, M74/12, §042/14,
§067/14, §079/02, §088/19, §089/13,
§089/15, §091/11, §091/19, §106/02,
§106/14, §106/18, §110/10, §110/10,
§110/10, §112/05, §122/17, §123/11
b.-se kerek M38/08
b.-sun M10/03, M30/06, M30/15,
M49/13, §013/09, §020/03, §055/15,
§055/16, §060/14, §060/14, §064/08,
§083/05, §088/18, §110/08
b.-u §030/10, §030/11, §041/02
b.-uğa M70/17, §074/20, §127/06
b.-uçı idi §071/10
b.-u kerek M51/11, M54/08, §120/18
b.-uların §059/15
b.-u lazım §030/13
b.-umdularna §120/16
b.-una §030/09
b.-up M08/10, M08/19, M12/17,
M12/18, M13/09, M13/09, M13/10,
M13/12, M15/02, M16/04, M16/13,
M16/15, M17/02, M17/14, M21/10,
M21/12, M22/13, M23/02, M23/07,
M23/14, M23/17, M24/01, M24/06,
M24/18, M24/19, M25/08, M25/18,
M26/07, M26/07, M26/09, M27/03,
M27/11, M27/12, M27/13, M28/03,
M28/10, M28/17, M28/18, M29/11,
M29/13, M30/07, M31/02, M31/04,
M32/10, M32/13, M32/18, M33/04,
M33/11, M34/09, M34/15, M34/16,
M35/02, M35/12, M35/14, M36/03,
M36/19, M37/12, M41/06, M41/20,
M43/01, M44/12, M45/02, M45/09,
M46/10, M46/16, M46/17, M46/18,
M46/19, M47/01, M50/05, M54/06,

M57/14, M58/05, M59/03, M59/09,
M59/13, M60/19, M60/19, M60/20,
M61/09, M61/11, M64/09, M69/17,
M70/06, M70/09, M70/15, M71/19,
M73/06, M75/05, M75/15, M76/14,
Ş013/10, Ş016/18, Ş019/04, Ş022/10,
Ş022/11, Ş023/01, Ş023/01, Ş023/02,
Ş023/04, Ş024/06, Ş024/12, Ş025/16,
Ş026/05, Ş026/07, Ş027/03, Ş027/06,
Ş029/14, Ş030/06, Ş030/19, Ş031/13,
Ş032/06, Ş035/02, Ş036/02, Ş036/15,
Ş037/10, Ş039/16, Ş039/20, Ş043/04,
Ş047/14, Ş049/09, Ş052/17, Ş054/18,
Ş056/16, Ş057/08, Ş060/03, Ş061/01,
Ş062/03, Ş064/17, Ş067/10, Ş069/19,
Ş072/05, Ş073/07, Ş075/10, Ş079/04,
Ş079/10, Ş083/14, Ş083/18, Ş086/15,
Ş088/02, Ş088/15, Ş089/10, Ş090/01,
Ş090/12, Ş093/18, Ş100/19, Ş101/14,
Ş102/02, Ş102/03, Ş103/20, Ş106/10,
Ş107/11, Ş108/20, Ş110/07, Ş111/01,
Ş112/04, Ş113/19, Ş114/07, Ş122/02,
Ş122/02, Ş124/04
b.-up çık- Ş112/08
b.-updı M03/08, Ş004/07
b.-updu Ş030/08
b.-updur M65/12
b.-up kal- M45/14, M62/08, Ş045/09
b.-up kel- M22/11, M37/16, M45/07
b.-up ket- M28/15, M62/02
b.-upsiñ Ş077/02
b.-upsiÆ Ş016/20
b.-uptur M14/12, M30/03, M61/03,
M61/13, M76/05, Ş040/19, Ş055/06
b.-ur M03/09, M03/15, M09/06,
M15/03, M15/15, M32/08, M45/04,
M45/12, M45/20, M63/11, Ş004/08,
Ş004/16, Ş007/13, Ş008/15, Ş009/12,
Ş009/15, Ş009/18, Ş012/08, Ş012/15,
Ş014/02, Ş024/13, Ş025/07, Ş029/06,
Ş033/07, Ş034/05, Ş042/04, Ş045/02,
Ş047/01, Ş047/05, Ş048/15, Ş052/21,
Ş071/18, Ş074/16, Ş078/19, Ş089/08,
Ş119/08
b.-urğa Ş064/12
b.-ur idi Ş045/04, Ş046/13, Ş048/08,
Ş048/09
b.-ur miken Ş018/11
b.-ursız Ş007/04, Ş014/12
b.-uşdu Ş082/08
b.-uşza Ş080/07

Bolan: kişi adı

b. M48/12

Bolaç: kişi adı

b. Ş102/05, Ş104/15

bolcal: tahmin

b.+dan Ş079/03

b.+dın Ş073/14

bolcalsız: tahminsiz

b. Ş056/11

Bolekbay: kişi adı

b.+dın Ş095/17

bolışdı(Rus.+Tr.): nahiye müdürlüğü

b. M35/17

bolus(Rus.): nahiye müdürü

b. M35/03, Ş116/13, Ş125/10,

Ş125/11, Ş126/04, Ş126/18

b.+dın Ş127/13

b.+ka M41/14

boluş(Rus.): nahiye müdürü

b. M58/09, M60/18, M70/17, Ş116/06

boluş(Rus.): 1. "volost" : nahiye 2. nahiye müdürü

b. M08/07, M08/19, M28/02, M30/01,

M30/13, M37/15, M39/07, M48/05,

M67/03, M73/07, Ş029/12, Ş035/14,

Ş035/15, Ş035/16, Ş037/01, Ş037/03,

Ş037/17, Ş038/02, Ş038/20, Ş039/10,

Ş043/04, Ş051/17, Ş054/03, Ş079/06,

Ş094/17, Ş096/06, Ş098/15, Ş108/05,

Ş108/06, Ş110/16, Ş111/03, Ş114/02,

Ş116/18

b.+dan Ş064/16

b.+dı M40/09

b.+dın M28/03, M35/09, Ş034/14,

Ş038/03

b.+lardin Ş051/18

b.+u M38/11

boluşdıq: nahiye mensup, ait, müteallik

b.+ğa M07/11

bor: 1. karaciğer 2. kardeş

b.+um Ş082/02, Ş082/10, Ş081/15

Borambay: kişi adı

b. Ş095/05, Ş117/02, Ş117/03

Borambayoğlı: kişi adı

b. Ş089/20

Boranbay: kişi adı

b. M49/16

Borbuldoy: kişi adı

b. Ş063/11

Borgemik: kişi adı

b. Ş114/08, Ş115/02

Borolday: kişi adı

b. Ş081/17

b. +dın Ş081/17

BoroÆ: kişi adı

b. Ş090/05

Boruççu: kişi adı

b. M27/01, M27/05, M35/03, M35/03,

M37/15, M38/04, M38/06, M38/11,

Ş037/02, Ş037/16, Ş038/07, Ş086/01

b.+da Ş086/03

b.+niñ Ş077/20

bostan: bostan, direk

b.+ı M27/09

Boston: kişi adı

b. Ş093/01

Bosulday: kişi adı

b. Ş094/12

Bosun: kişi adı

b. Ş126/01
boş: boş
b. Ş040/11
b.+ka Ş045/08
boşat-: bırakmak, çözmek, salıvermek
b.-dıÆ Ş076/17
Boşqoy: kişi adı
b. M51/16, M53/06, M53/14,
Ş098/10, Ş100/13, Ş114/02
b.+dan M53/14, Ş098/12, Ş100/14
Boşaköz: kişi adı
b. M20/15
b.+den Ş044/06
Boşagan: kişi adı
b. Ş099/18
Boşahan: kişi adı
b.+dan Ş100/02
Botali: kişi adı
b. M38/14, M38/15
Boşaş: kişi adı
b. Ş090/01
Botay: kişi adı
b. M29/09
Botbay: kişi adı
b. M38/14, Ş027/20, Ş079/17
Botiş: kişi adı
b. M51/16
Botuş: kişi adı
b. Ş098/10
Botuye: kişi adı
b. Ş093/09
bovazlıq: hamilelik
b. M45/16
boy: 1. boy 2. boy+bol- hamile kalmak
b. Ş069/12
b.+bol M62/06
b.+ne M45/14
b.+u Ş063/10
b.+unda M49/19, M62/06, Ş113/08,
Ş123/15
BoybotaÆ: kişi adı
b. Ş092/18
boyl: boylu
b. Ş082/16
boyunçe: 1. göre, tevfikân 2. bütün(hudutlar
içinde)
b. M42/01, M45/11, Ş046/11,
Ş047/19
boz: beyaz
b. M09/09, Ş081/19
boza: boza
b. Ş040/16
bozağa: eşik
b.+ğa Ş106/13
bozcigit: genç
b. M21/06
bozraq: beyazımsı
b. Ş062/03
Bozumbay: kişi adı
b. Ş086/02

boz üy: keçeden yapılmış otağ, yurt
b.+i M75/18
boz yigit: genç delikanlı
b. Ş050/04
Bökön: kişi adı
b. M72/01
b.+den M72/01
Bökönek: kişi adı
b.+den Ş108/14
Bökönök: kişi adı
b. M73/08, M73/09, Ş108/07
b.+den Ş108/09
Bököy: kişi adı
b. Ş095/18
böl-: bölmek, paylaşmak
b.-di M16/16, Ş026/08
b.-gen Ş114/08
b.-üp ber- M33/17
bölek: farklı, ayrı, başka
b. M52/12, M52/12, Ş074/12,
Ş081/19, Ş082/01, Ş090/17
Bölekbay: kişi adı
b. M51/13, M51/14, M51/15, M51/18,
M52/03, M52/07, M52/18, Ş079/06,
Ş093/14, Ş096/02, Ş126/07
b.+dan M51/13
b.+dın M52/08
Bölekoğlı: kişi adı
b. M51/13
bölin-: bölünmek, ayrılmak, parçalanmak
b.-ip M37/15
b.-üp Ş121/08
b.-edür M14/08, Ş024/02
bölün-: bölünmek
b.-di M50/18, M74/04, Ş116/05
b.-dü M51/17, M73/07, Ş121/01
b.-e Ş029/18, Ş118/02, Ş123/19
b.-edür M51/15, M53/07, M56/17,
M59/08, Ş114/01
b.-gen M52/13
b.-ip M54/12, Ş121/11
börk: kalpak
b.+imni Ş062/09
Börke: kişi adı
b. Ş119/10
Börle: kişi adı
b. Ş114/16
Börü: kişi adı
b. M51/07, M51/09, M51/09, M58/05,
M58/05, M58/06, Ş030/01
Börübay: kişi adı
b. Ş097/10
b.+dan Ş097/14
Böteş: kişi adı
b. Ş095/10
b.+den Ş095/11
Bötüş: kişi adı
b. Ş093/16
bu: bu

b. M03/04, M03/06, M07/03, M07/17, M08/14, M10/05, M12/08, M13/05, M13/06, M13/11, M13/18, M15/14, M16/03, M16/14, M16/19, M17/04, M18/18, M19/08, M21/08, M21/09, M21/16, M22/06, M22/13, M23/08, M23/09, M23/15, M23/16, M24/05, M25/04, M25/10, M26/08, M26/11, M27/03, M27/11, M28/03, M28/09, M29/08, M29/12, M29/16, M30/08, M32/20, M34/01, M34/10, M36/19, M37/03, M38/06, M38/14, M42/04, M44/11, M44/17, M45/17, M45/18, M47/12, M48/16, M48/17, M49/08, M52/02, M52/10, M52/18, M53/08, M54/09, M54/10, M56/01, M56/20, M58/07, M58/12, M58/14, M58/16, M59/17, M60/04, M60/14, M60/18, M61/01, M61/03, M61/09, M61/14, M63/04, M63/08, M67/19, M68/01, M69/03, M69/05, M69/19, M70/10, M71/01, M71/03, M71/06, M71/14, M71/16, M72/12, M73/06, M75/04, M75/14, M75/14, M76/07, M76/07, M76/11, M76/12, Ş004/01, Ş004/09, Ş004/10, Ş007/03, Ş007/05, Ş007/07, Ş007/17, Ş008/01, Ş011/04, Ş016/03, Ş018/13, Ş020/05, Ş022/05, Ş022/16, Ş022/17, Ş023/03, Ş023/08, Ş025/06, Ş025/15, Ş026/06, Ş026/11, Ş026/16, Ş027/10, Ş028/08, Ş029/14, Ş031/07, Ş032/04, Ş032/12, Ş032/13, Ş032/13, Ş032/14, Ş034/02, Ş034/04, Ş035/11, Ş036/02, Ş036/08, Ş038/20, Ş039/02, Ş039/04, Ş039/07, Ş040/01, Ş040/09, Ş040/12, Ş042/10, Ş043/10, Ş045/01, Ş046/05, Ş046/11, Ş046/16, Ş047/14, Ş047/17, Ş047/19, Ş049/01, Ş050/17, Ş060/03, Ş060/04, Ş060/13, Ş061/09, Ş064/09, Ş065/03, Ş066/04, Ş066/11, Ş066/13, Ş066/20, Ş067/01, Ş067/02, Ş067/02, Ş068/07, Ş068/10, Ş069/02, Ş070/06, Ş070/08, Ş070/09, Ş070/10, Ş070/12, Ş070/13, Ş071/07, Ş071/12, Ş071/17, Ş071/18, Ş071/19, Ş072/03, Ş072/12, Ş072/18, Ş072/20, Ş073/02, Ş073/03, Ş073/17, Ş075/07, Ş075/12, Ş075/13, Ş075/20, Ş076/02, Ş077/02, Ş078/15, Ş078/18, Ş082/19, Ş083/08, Ş087/10, Ş087/11, Ş091/05, Ş095/08, Ş'01, Ş104/01, Ş105/12, Ş106/10, Ş111/14, Ş113/04, Ş114/13, Ş116/12, Ş117/08, Ş117/14, Ş117/16, Ş118/14, Ş119/05, Ş120/02, Ş120/04, Ş120/05, Ş120/08, Ş120/18, Ş127/12, Ş127/16, Ş128/02, Ş128/09
b.+ğa Ş019/05, M72/13, M72/14, M72/14, M72/15
b.+lar Ş044/06
b.+ları M29/10

b.+ndan Ş102/03
b.+nın M70/14
b.+nlardır M76/10

Buğaç: kişi adı

b. Ş030/19

Buğu: boy adı

b. M02/03, M10/15, M12/08, M19/16, M29/04, M29/06, M39/02, M46/18, M47/18, M48/01, M50/14, Ş020/12, Ş022/05, Ş033/07, Ş033/15, Ş033/15, Ş033/18, Ş034/14, Ş049/08, Ş080/07, Ş080/10, Ş089/06, Ş090/14, Ş091/04, Ş091/05, Ş091/12, Ş091/13, Ş092/01, Ş092/05, Ş096/17

b.+dan M64/12, M65/04, Ş079/19

b.+lar Ş080/07

b.+nın Ş080/02

b.+larının Ş114/12

Buğursdun: kişi adı

b. M19/07

Buğursdan: kişi adı

b.+dan M50/13

Buğursdun: kişi adı

b. M50/12

b.+dan M19/08, M50/14

Bubuğoy: kişi adı

b. Ş088/06

Bucuğdi: kişi adı

b. M48/10

budan: yürük at.

b.+ı Ş078/02

Budayçı: kişi adı

b. M74/10, Ş110/04, Ş110/05

Bugubay: kişi adı

b. Ş086/09

b.+dan Ş086/13

bugün: bugün

b. Ş077/04, Ş126/14, Ş041/07,

Ş055/07, Ş055/20, Ş063/07, Ş063/01,

Ş075/13, Ş075/16

b.+kü Ş063/02

Buhâr-i şerif(Ar.): yer adı

b. M04/08

Buğar: yer adı

b. M15/12, M17/12, Ş025/04,

Ş031/08, Ş067/08, Ş121/06, Ş121/19,

Ş126/13

b.+dan M66/07, Ş056/19, Ş126/15

Buğara: yer adı

b. Ş117/09

b. i şerif

b.+den Ş052/05

Buğa: kişi adı

b. M16/17

Buğahan: kişi adı

b. Ş026/09

Buğar: yer adı

b. Ş094/13

bul: bu

- b. M15/08, M17/17, M17/17, M27/04, M39/09, M44/01, M44/03, M46/16, M47/08, M47/15, M47/16, M57/09, M59/18, M60/09, M69/06, M70/15, M72/05, M72/09, M75/01, Ş024/18, Ş028/12, Ş029/10, Ş030/03, Ş035/01, Ş037/16, Ş044/01, Ş046/17, Ş047/09, Ş051/07, Ş051/12, Ş054/06, Ş056/02, Ş056/02, Ş056/18, Ş066/18, Ş073/18, Ş086/14, Ş090/08, Ş092/03, Ş092/08, Ş094/18, Ş106/12, Ş113/09, Ş115/03, Ş116/13, Ş116/13, Ş118/02, Ş122/06, Ş124/19, Ş125/05
b.+ğa Ş014/12
- bulğa-:** 1. sallamak 2. döndürmek 3. kirlletmek
b.-ğan Ş058/05
- bulğarı:** sepilenmiş deri
b. M42/06, M43/15
- bulak:** kaynak, pınar
b. M75/15, M75/16
b.+dan M75/07
b.+dın M75/11
- bular:** bunlar
b. M27/02, M30/18, M31/15, Ş009/20, Ş045/11, Ş078/20, Ş079/09, Ş081/11, Ş086/03, Ş088/09, Ş092/11, Ş098/01, Ş124/05
b.+ğa M65/02
b.+da Ş125/12
b.+dan Ş079/07, Ş110/07
b.+dı M65/09
b.+dın M30/15, M34/09, M43/11, M43/12, M51/05, M59/13, Ş068/21, Ş078/06
b.+nı M52/07, M55/02, M56/20, M73/17, Ş028/11, Ş052/18, Ş097/08, Ş103/05, Ş117/11, Ş122/16, Ş124/18
b.+nıÆ Ş113/01, Ş116/14
b.+ni M14/06, Ş023/14
- bulbul(Ar.):** bülbül
b. Ş063/06, Ş077/03, Ş078/11
b.+day Ş079/09
b.+ım M67/11
- bulut:** bulut
b.+dan Ş061/19
- buluť:** bulut
b. Ş075/11
b.+day Ş079/11
b.+largâ Ş020/08
- Burğulday:** kişi adı
b. M20/08, Ş043/14
b.+dan Ş043/16
- bur-:** döndürmek
b.-ğan Ş011/12, Ş011/16
b.-ma Ş014/10
- burader(F.):** birader
b. M08/09
- Buraĥan:** kişi adı
b. Ş027/13, Ş120/11
- bural:** binek hayvanı
b.+day Ş074/07
- Burana:** yer adı
b.+ğa Ş062/08
- Burazday:** kişi adı
b. M57/05
- Burguldayoĥlı:** kişi adı
b. Ş043/17
- Burĥan:** kişi adı
b. M50/05
- Burkemik:** kişi adı
b. Ş115/04
- Buruť:** kişi adı
b. Ş102/01
- burulı:** siyah renkli
b. M68/06, M68/09
- burum:** kavşak
b.+unde Ş031/08
- burun:** eskiden, önceden, daha evvel
b. M18/01, Ş048/03
b.+ĥı Ş061/15
- busuť:** bozuk
b. M64/04, Ş012/13, Ş014/04
b.+idik Ş058/13
b.+ların M66/18
- busuťlık:** talaşmanlık
b. Ş128/19
b.+lar M09/04
- busuťluk:** talaşmanlık
b. Ş127/19
b.+ğa Ş012/05
b.+dardın Ş128/02
b.+lar Ş128/03
- busul-:** bozulmak
b.-up M64/14
- busuştur-:** arasını bozmak
b.-up Ş013/13
- but:** ayak
b.+ğa M43/16
b.+ına Ş035/10
b.+na Ş059/19
b.+unda M63/13
- Buťbay:** kişi adı
b. Ş124/06, Ş124/09
- buyruťĥı:** emir eden
b.+sı idi Ş060/10
- buyruť:** emir, ferman
b. Ş106/04, Ş106/05
- buz-:** bozmak
b.-ğanı Ş068/12
b.-up Ş018/20
b.-up al- M54/01
- buzuť:** bozuk
b.+larını M21/18
- büťkek:** hediye(belek-büťkek)
b. M31/12
- Bükünĥi:** kişi adı
b. Ş085/05
b.+den Ş085/05
- bükürü:** kanbur
b. Ş029/20

- Bürge:** kişi adı
b. M56/18, Ş105/05
b.+den Ş105/05
- bürk-:** bir mayii alarak serpmek, boyuna tükürmek
b.-diñ Ş075/11
- bürküt:** kartal
b.+ke M71/18
- büt-:** 1. bitmek 2. tükenmek
b.-er bolsa Ş012/12
b.-ken Ş048/08
- bütüm:** uzlaşma, barışma, hükm
b. M37/08
- bütün:** tam, bütün
b. M03/15, M03/15, M17/10, M22/10, M22/13, M38/07, Ş004/16, Ş004/16, Ş026/19, Ş035/07, Ş035/09, Ş062/01, Ş064/07, Ş065/05, Ş082/11, Ş089/06, Ş119/01, Ş119/18, Ş128/10
- bütür-:** bitirmek
b.-gen Ş098/14, Ş098/16
b.-üp Ş046/04
- Bütüş:** kişi adı
b.+den Ş098/16
c.+i Ş042/10
- C**
- cab-:** kapatmak, örtmek
c.-ar imiş Ş023/10, M14/01
- Cabağı:** kişi adı
c. Ş094/11
c.+dan Ş094/12
- Cabalağ:** kişi adı
c. Ş097/01
- Cabay:** kişi adı
c. M32/18, Ş039/17, Ş039/18
- cābir(Ar.):** cebir, zülm, zorbalık
c. Ş116/11
- cābirlik(Ar.+Tr.):** zorbalık, cebirlik
c.+nı Ş089/12
- Cabkı:** kişi adı
c. Ş086/13
- Cafay:** kişi adı
c. M63/19, Ş078/01
- Cafer:** kişi adı
c. M23/01, M23/04
- Cağalmay:** kişi adı
c. M65/16
- cāhil(Ar.):** bilmeyen, bilmez, nadan
c. M70/10
c.+lerğa M04/18
- cāhillik(Ar.+Tr.):** bilmezlik, cahillik
c. Ş119/20
c.+de Ş008/15
- Caşam:** kişi adı
c. Ş084/05
c.+dan Ş084/14
- caşın:** yakın
c.+dan M51/09
- cal:** yal
c.+ına Ş072/04
- calanğaç:** çıplak
c.+ğa M41/04
c.+largğa M49/20
- Calayır:** kişi adı
c. Ş093/17, Ş107/07, Ş107/08, Ş123/14
- calbar-:** yalvarmak
c.-ıp Ş073/01, Ş119/16
- calğan:** yalan
c.+dan Ş079/08
- Calğır:** kişi adı
c.+dan Ş094/18
- calma-:** ağızla kapmak, çignemek
c.-ğan Ş070/06
- Calmambet:** kişi adı
c. Ş123/19, Ş126/12, Ş126/12
c.+din Ş124/17
- Calmırza:** kişi adı
c. Ş126/01
- Camğırçı:** kişi adı
c. M56/14, Ş105/03, Ş108/12
- caman:** kötü
c. M55/10, Ş085/13
c.+da idi ki Ş046/09
c.+dan Ş094/17
c.+kör- Ş009/10
- Camanağ:** kişi adı
c. Ş094/16
c.+dın M48/14
- Camanbay:** kişi adı
c. Ş104/14
c.+dan Ş104/15
- Camanıq:** kişi adı
c. M48/09
- Camanqara:** kişi adı
c. Ş043/15
c.+dan Ş043/18
- Camanqaraoğlı:** kişi adı
c. Ş043/19
- Camanqul:** kişi adı
c. M48/19, Ş088/08, Ş092/04, Ş092/05, Ş092/08, Ş093/01
c.+dan M48/19, Ş092/04, Ş093/02
- camanlıq:** kötülük
c.+da Ş013/16
- Camanşart:** kişi adı
c. M53/05, M53/10, Ş096/14, Ş097/09, Ş097/10, Ş084/04
c.+dan M53/10
c.+dın Ş104/04
- Cambala:** kişi adı
c.+dan Ş111/11
- Cambay:** kişi adı
c. Ş051/07, Ş125/02
c.+dan Ş051/10
- Cambulak:** yer adı
c. M73/07
- Camfolat:** kişi adı
c. Ş086/09
- Camhırçı:** kişi adı

- c.+dan Ş104/11
- Camkırıcı:** kişi adı
c. Ş104/16
- cān(F.):** can
c. M26/05, M27/09, Ş070/06, Ş115/15
c.+ğa M52/16, M57/17
c.+da Ş066/18
c.+dardan Ş077/09
c.+dın M03/11, Ş004/04, Ş004/09
c.+ı M40/06, Ş009/04, Ş011/15, Ş012/17
c.+ıma M10/10
c.+ın M21/11, M33/04, M55/17, Ş056/10, Ş077/13, Ş109/01
c.+idi Ş067/12, Ş069/03, Ş072/06
c.+ka Ş042/10
c.+kir- Ş047/18
c.+ların M36/13, Ş039/03
- can:** yan
c.+ına M32/02, M75/06
c.+larına Ş120/20
- Canğaş:** kişi adı
c. Ş093/02
- Canğoraz:** kişi adı
c. M55/03, M55/04, M55/16, M55/18, M55/18, Ş105/09
c.+dın M56/09
- can-:** yanmak, parlamak
c.-ıptur Ş072/06
c.-kan Ş082/10
- Can‘ali:** kişi adı
c. Ş110/03
- Canay:** kişi adı
c. Ş086/04
- Canbala:** kişi adı
c. Ş111/11
- Canbolağ:** kişi adı
c. Ş043/14
- Cancigit:** kişi adı
c. M50/19
c.+den Ş126/06
- canç-:** parçalamak, ezmek
c.-ıp yür- Ş040/16
- Cançar:** kişi adı
c. Ş098/13, ş‘/02
c.+dan ş‘/03
- Cançora:** kişi adı
c. Ş120/14, Ş027/15
c.+dan Ş027/15
- candiral(Rus.):** general
c. Ş076/20
c.+idi Ş060/04
- Candubad:** kişi adı
c. Ş097/16
- Candubak:** kişi adı
c.+dan Ş097/18
- Canebay:** kişi adı
c. Ş128/06
- Canğış:** kişi adı
c. M40/03
- Canbek:** kişi adı
c. M20/08, Ş043/14, Ş076/04, Ş076/04, Ş094/05
c.+den Ş043/17
- Canbekoğlı:** kişi adı
c. Ş043/18
- Canış:** kişi adı
c. Ş124/14, Ş124/16, Ş126/10, Ş079/18
c.+dan Ş124/12
- Canış:** kişi adı
c. Ş084/11
c.+dan Ş084/12
- Canğaraç:** kişi adı
c. M46/16, M51/17, M53/12, Ş094/16, Ş098/03
c.+dan Ş098/05
- Canğoraz:** kişi adı
c. M55/18, M57/02, M58/16, M59/04
c.+ğa M57/14, M58/01
c.+dan M57/11
c.+dın M57/14, M58/11, M59/03
- Canğul:** kişi adı
c. ş‘/14
- Canmırza:** kişi adı
c. Ş096/18
- Canşarı:** kişi adı
c. Ş051/07
c.+dan Ş051/10
- Cansağal:** kişi adı
c. Ş123/14
c.+dan Ş123/14
- Canğay:** kişi adı
c. M19/12, M44/06, M19/13, M40/14, Ş034/08, Ş034/11, Ş052/14, Ş059/08, Ş068/19, Ş068/20, Ş084/02, Ş098/08, Ş100/05, Ş100/06, Ş100/11, Ş117/02
c.+ğa M45/18
c.+dan M44/09, Ş053/01, M40/18, Ş084/02, Ş100/05, Ş126/10
c.+dın M44/12
- Cantan:** kişi adı
c. Ş124/12
- Cantili:** kişi adı
c. Ş052/09, Ş108/18
c.+den Ş052/10
- Cantok:** kişi adı
c. Ş127/14
- Cantu:** kişi adı
c. Ş124/12
c.+dan Ş124/13
- Canusağ:** kişi adı
c. Ş114/01
- cānvar(F.):** hayvan, yaratık
c. Ş066/22
- Canyigit:** kişi adı
c. Ş125/19
- Ca/Eğaraç:** kişi adı
c. Ş059/09
- Capalağ:** kişi adı

c. Ş029/19
Capay: kişi adı
c. M34/07
capayı: vahşi, yabani
c. M13/16, Ş023/06
Capfas: kişi adı
c. Ş121/09
Capon: yer adı
c. Ş119/01
cār(F.): yār, dost
c. Ş066/22
car-: yarmak, bölmek
c.-ar Ş012/10
c.-ıp al- M44/01, Ş034/18
cara: yara
c.+larını M75/09
cara-: hoş gitmek, yaramak
c.-ğan Ş079/14
caraḥat(Ar.): yara, irin
c.+ların M75/12
caraḥ: silah, teçhizat
c. M41/11
caral-: yaratılmak
c.-ğan M54/08
Caraş: kişi adı
c. M20/16, M67/17, M67/18
c.+dan M67/18
CarbaÆ: kişi adı
c. Ş034/17, Ş034/17, Ş034/19,
Ş034/19
Carbek: kişi adı
c. M43/20, M44/01
cardılıḥ: fakirlik, açlık
c.+dın M52/11
Carılḥamış: kişi adı
c. Ş124/12
c.+dan Ş126/12
carım: yarım
c. M55/05
Carınbek: kişi adı
c. M19/18, M19/18
c.+den M19/18
Carḫımbay: kişi adı
c. Ş046/05
Carmamet: kişi adı
c. M72/02
cat-: yatmak
c.-ar idi Ş035/08
c.-ar iken M43/15
c.-ıp M59/05
c.-қан M31/13, M52/09, Ş036/19
c.-um M52/17
cav: düşman
c. Ş113/09
Cavalbaylı: kişi adı
c. Ş121/11
Cavbaşar: kişi adı
c. Ş083/10
c.+dan Ş083/15
Cavçalıḥ: kişi adı

c. Ş113/05, Ş113/08
cavkerlik: savaşçılık
c.+ge Ş059/05
cavmert: cömert, eli açık
c. Ş056/09, Ş056/11
Cavtaḫır: kişi adı
c. Ş090/19
cay: 1. yer 2. yaz
c. M30/10, M30/15, M65/08,
Ş029/07, Ş031/20, Ş060/14, Ş062/20,
Ş072/16, Ş078/05, Ş119/15
c.+da Ş031/08, Ş118/20
c.+de Ş003/09
c.+ın M03/13, M60/10, Ş070/01
c.+ların Ş119/13
c.+ların Ş031/15
c.+nan M52/12, M52/14
Cayçıbek: kişi adı
c. Ş084/11
Cayıl: yer adı
c. Ş079/07, Ş096/10, Ş096/12
Cayılmı: kişi adı
c. Ş125/01
c.+dan Ş124/14, Ş125/02
Cabalak: kişi adı
c. Ş108/14, Ş128/07
Caylamı: kişi adı
c. Ş124/13
caylav: yayla
c.+larınıÆ Ş061/16
c.+nı Ş074/08
caylu: yerli, iyi hoş
c. Ş074/10
Caynaḥ: kişi adı
c. Ş097/13
Caytaş: kişi adı
c. M32/15
caze(Ar.): ceza
c. Ş028/20, Ş029/02, Ş029/10,
Ş040/17
c.+lerin Ş127/19
caziḫsız: günahsız, suçsuz
c. M28/17
ce-: yemek
c.-megen Ş073/12
c.-meydi Ş080/08
c.-p Ş076/05
cé-: yemek
c.-gen M51/11, Ş013/10, Ş067/03
c.-genlikden Ş089/17
c.-genmi M51/05
c.-mek Ş046/10
c.-p M07/10
c.-yüçiler M14/02, Ş023/11
Cediger: kişi adı
c. M69/17
cefā(Ar.): eziyet, sıkıntı
c. Ş017/11
c.+larına Ş116/11
c.+lardan Ş017/10

- cel:** yel
c. Ş075/10
- cem:** yem, hububattan yem
c. M21/13
- cem'i(Ar.):** toplumla ilgili
c. M32/17
c.+si Ş027/03
- cemâl(Ar.):** yüz güzelliği
c.+i Ş009/01
- cenâp(Ar.):** şeref, onur, saygınlık
c.+ları M41/19, Ş064/11, Ş111/17,
Ş064/12, Ş047/09, Ş049/07
c.+larını Ş116/10
- cenâze(Ar.):** cenaze
c. M41/11, Ş064/11, Ş048/18,
Ş048/19
c.+ğa M41/14
c.+de Ş048/17
- cennet(Ar.):** cennet
c. Ş003/06, Ş032/01, Ş073/13,
Ş075/18, Ş095/08
- cenup(Ar.):** kuzey
c. M32/01
c.+ında Ş092/10
- ceÆege:** yenge
c.+si Ş092/09
- cer:** yer
c. M68/11
c.+de M56/03, M58/12, M59/10,
M59/18, M60/06, M68/16
c.+din M68/10
c.+ge M57/09, M58/07, M68/14
c.+inde M60/07, M60/09, M76/02
c.+nen M52/09
- cér:** yer
c. M68/13
c.+din M52/18
c.+ge Ş058/05
c.+in Ş016/16
c.+inde M73/08
c.+iÆ Ş018/03
- cérle-:** yerlemek
c.-p tur- M27/08
c.-pturdu Ş036/08
- cesir(Ar.):** dul
c. M18/03
- cet-:** varmak, erişmek, ulaşmak
c.-di M40/09, Ş006/01
c.-er Ş019/09
c.-ip Ş057/18
c.-ip yat- Ş017/01
c.-mese M45/15
c.-mez M64/04
- cét-:** ulaşmak
c.-almaz Ş029/05
c.-e kal- M08/02
c.-e yaz- M28/11
c.-ip Ş048/13
c.-ken Ş013/14
c.-mezidi Ş074/03
- céti:** yedi
c. M16/16, M37/14, M37/14, M39/07,
Ş036/01
- ceti:** yedi
c. M21/06, M26/16, M46/11, M46/12,
M49/10, M49/14, M68/07, M73/16,
M73/17, M74/05, M74/08, M74/09,
Ş026/08
c.+den M74/04
- Cetigen:** kişi adı
c. M59/17, Ş116/05
c.+den M74/18
- cetinçi:** yedinci
c. M74/07, M74/09, M74/11
- cetkür-:** ulaştırmak
c.-dim M11/02
- cétkür-:** ulaştırmak, teslim etmek
c.-al Ş029/06
- cetküz-:** ulaştırmak
c.-dim Ş020/14
- cétküz-:** ulaştırmak, teslim etmek
c.-edi Ş014/17
- cevap(Ar.):** cevap
c. M31/16, Ş047/06, Ş110/11
c.+ğa Ş054/07
c.+ber Ş048/20
c.+ka Ş068/18
- cevaş:** sakın, yavaş
c. Ş029/19
- ceyran(Moğ.):** geyik türü
c. M49/15
- çıkl-:** yıkılmak, düşmek
c.-arsız Ş014/08
- cıl:** yıl, sene
c. M55/06, Ş089/09
c.+ğa Ş060/03
c.+da M42/04
c.+dın Ş058/15
- cıl-:** hareket etmek, kıvıldamak
c.-ıp yür- Ş013/12
- cılanğaç:** çıplak
c. Ş011/04, Ş046/10
- cılın-:** ısınmak
c.-ıp Ş118/20
- cılkı:** yılki atı
c. M49/10, M52/09, Ş043/12,
Ş064/17, Ş073/16, Ş089/01
c.+dan M49/14
c.+nı M49/11
c.+sınan M68/02
- cılkıçı:** yılki atlarına bakan adam
c. M63/14, Ş085/18, Ş093/19,
Ş063/03
c.+dan Ş094/07
c.+lar Ş046/19
- Cılkıaydar:** kişi adı
c. M50/03
- Cılkıbay:** kişi adı
c. M56/16, Ş105/05
- cıncır(F.):** zencir

- c. Ş071/15
- cır:** şiir, şarkı
c.+ı M03/01, M52/10
c.+ları M63/09
- cırğa-:** lezzetlenmek, haz duymak, eğlenmek
c.-ptur Ş063/06
- cırğal:** haz, zevk, refah
c. M54/13, M54/14, M54/15, Ş096/15
c.+dan Ş096/16
- cırdal-:** şarkı söylenmek
c.-ıp yür- M63/08
- cırıla:** emir şakli
c. M52/10
- cırıla-:** şarkı söylemek
c.-ğanı M30/05
- cırtış:** 1. yırtma, parçalama 2. ölüyü hatırlama töreni sırasında verilen hediyeler
c. M41/18
- cıt:** koku
c.+ı M62/11
- cıvanrak:** 1. şişman, yoğun 2. kalın(ses hakkında)
c. Ş123/09
- cıy-:** toplamak, yığmak
c.-albay Ş070/02
c.-dı Ş010/09
c.-ğandan M02/06
c.-mağan Ş073/10
c.-up M24/07, M49/10, M58/09
- Cıyanbek:** kişi adı
c. Ş095/12
- cıyna-:** toplamak
c.-vğa Ş031/05
- cıyun:** toplanti
c. Ş067/02
- cibar-:** göndermek
c.-di M69/01
c.-gen M31/08, Ş109/15
c.-ıp Ş057/10
c.-may tur- M24/02
- ciber-:** göndermek
c.-dim Ş028/16
c.-gen M32/05, M71/08
c.-may tur- Ş045/19
c.-mazdan Ş018/03
c.-mazke Ş031/03
c.-megen Ş116/09
c.-mekçi M71/10
- Cidabay:** kişi adı
c. M65/05, Ş079/20
- cidal(Ar.):** 1. savaş, mücadele, muharebe 2. ateşli konuşma
c. Ş090/02
- Cidde:** yer adı
c. M13/05, Ş022/16
- Cidiger:** kişi adı
c. M19/08, Ş033/05
- Cidike:** kişi adı
c. M50/13
- cigit:** yiğit
c. M24/07, M55/12, M55/19, M55/20, M55/20, M56/02, M57/14, Ş008/10, Ş120/17
c.+di Ş069/01
c.+dür M24/15
c.+i M56/09, M58/11
c.+lerden Ş044/03
c.+lerdendür M25/11, M70/18
- cigitlik:** yiğitlik
c. M21/08, M24/07
- cihân(F.):** dünya
c. Ş004/14
- cihat(Ar.):** cihat
c.+et Ş019/16
- cik-:** sürüklemek
c.-ken M41/13, Ş064/20
- cile-:** yalamak
c.-ğan M25/19
- Cimbek:** kişi adı
c. Ş108/17
- cincir(F.):** zencir
c.+ğa Ş029/06
- cinden-:** sinirlenmek
c.-ıp M07/06, M09/09
- cindi:** deli
c. Ş042/05, Ş055/18
- cinnet:** delilik, çılgınlık
c.+ni M13/05, Ş022/16
- cins(Ar.):** cins, tür
c.+den Ş123/10
- ciyan:** yeğen
c. M45/03, M58/05
c.+i M73/06
- Cıyanbay:** kişi adı
c. Ş104/17
- Cıyanbek:** kişi adı
c. Ş095/13, Ş095/13
- Cıyançora:** kişi adı
c. Ş096/01
c.+dan Ş096/01
- ciyev:** yaya
c. Ş103/10, M63/17
c.+lerga M41/05
c.+lerge M49/20
- çoğar:** yukarı
c.+da M67/15
- coğrafya(Ar.<İt.):** coğrafya
c. Ş047/17
- Cobaşar:** kişi adı
c. M42/14
c.+dan M42/17
- Coçalış:** kişi adı
c. M74/06
- coğ:** yok, yok etmek
c.+kıl- Ş036/04
- Coğaçdı:** kişi adı
c. Ş104/18
- col:** yol
c. M49/19, M76/03
c.+ğa Ş076/01

c.+dan M31/13, M59/05
c.+ın Ş017/14
c.+ınıñ M76/02
c.+u Ş006/20
Colaman: kişi adı
c. Ş125/16
Colay: kişi adı
c. Ş125/16
colbars: yolbars, kaplan
c. M25/17, M53/13, Ş125/18
Colbarsbek: kişi adı
c. M71/08, M71/14
c.+ni M71/07
Colbolaş: kişi adı
c. Ş108/15, M69/11
Colboldu: kişi adı
c. Ş092/16
c.+dan Ş093/07
coldaş: arkadaş, dost
c.+ı M59/03, M76/09
Colfolaş: kişi adı
c. M69/09
Colo: kişi adı
c. Ş094/10
Colon: kişi adı
c.+ıÆ Ş094/08
coluq-: buluşmak, görüşmek
c.-du M56/03
comardlıq: cömertlik
c. M41/06
comarlıq: cömertlik
c. M22/15
cor: deri tabakasının sıyrılması
c. Ş013/11
corğa: yorga at
c. M68/06, M68/16, Ş067/15
Corğanıñ belı: yer adı
c. M68/17
corgo: yorga at
c.+ınıñ M68/16
Cortunçı: kişi adı
c. Ş090/03
Coru: boy adı
c. M51/07, Ş030/02, Ş030/08
Cotabay: kişi adı
c. M56/14
c.+dan M56/14
cöle-: desteklemek, yaslanmak
c.-gen Ş078/08
cöleg: destek, arka yardım
c.+üm Ş064/05
cönal-: yönelmek, hareket etmek
c.-dı M48/17
cöne-: hareket etmek,
c.-di M16/06, M29/17, Ş025/18
c.-gen Ş078/07
cuğumdu: bulaşıcı
c. M71/18
Cuci: kişi adı
c. Ş122/11

Culuke: kişi adı
c. M60/11
cum-: yummak, kapamak
c.-ğan Ş110/09
cum'a(Ar.): cuma günü
c. M41/09, M41/09, Ş063/01
Cum'abay: kişi adı
c. ş'04
Cumambay: kişi adı
c. Ş121/15
Cuman'ali: kişi adı
c. Ş046/01
Cumgal: yer adı
c.+dın M71/01
Cumkal: yer adı
c. Ş040/10
cumşat-: yumuşatmak
c.-ıp M21/18
cumul-: yumulmak, kapatılmak
c.-maqtadır M34/02
Curgan: kişi adı
c.+dan Ş063/18
curnal(Rus.): dergi
c. Ş016/09, Ş038/14, Ş099/17
curt: yurt
c. M11/02, M23/14, M26/10, M28/09,
M29/11, M34/14, M35/04, M42/20,
M45/07, M49/07, M52/04, M53/09,
M53/12, M60/15, Ş020/14, Ş034/16,
Ş044/01, Ş054/04, Ş087/07
curut: ülke, yurt
c. M23/18, M27/07, M34/05, M70/17,
Ş044/02, Ş044/14, Ş051/18, Ş109/07,
Ş126/05
c.+da Ş036/18
Cutabay: kişi adı
c. Ş105/03
Cutbay: kişi adı
c.+dan Ş105/03
cügür-: koşmak
c.-üp M33/01
cükle-: yüklemek
c.-p Ş036/14
cümleden(Ar.): bütün, hep birlikte
c. M49/09, M49/19
cür-: yürümek, harekette bulunmak
c.-diñ Ş075/11
c.-düÆ Ş075/10
c.-e ber- M56/03, M58/12
c.-gende M75/08
c.-geninen M58/13
c.-üni Ş055/17
c.-üp Ş051/15
c.+uşde Ş077/11
cürek: yürek, kalp
c.+inde M11/09, M35/05, Ş021/06
cürüş: 1. adım 2. sefer
c. Ş061/17

Ça: kişi adı

ç. Ş092/14, Ş096/08
ç. +ğa Ş113/09
Çağatay: kişi adı
ç. Ş110/01
Çağay: kişi adı
ç. Ş097/17, Ş124/09, Ş126/01
ç.+dan Ş079/18
çaban: çoban
ç. Ş068/08
Çabça: kişi adı
ç.+dan Ş086/06
Çabıraşdi: kişi adı
ç. Ş079/16
Çabraştı: kişi adı
ç. Ş027/20
Çabul: kişi adı
ç.+dan M61/12
çaç-: saçmak, dağıtmak
ç.-kan M06/14, Ş016/08
Çaç: kişi adı
ç.+dan Ş093/15
Çah: kişi adı
ç. M51/12, Ş102/09
ç.+dan Ş102/09
Çaharkitap: dini kitap
ç.+dın Ş046/14
Çahça: kişi adı
ç.+dan M51/13
çağ: çağ, zaman
ç. M19/02, M43/16, M50/16
ç.+da Ş069/02
ç.+ında Ş036/18, Ş075/09
çağ-: sokmak, şiddetle vurmak
ç.-ıp M59/14
çağaldak: hareketli
ç. M74/08
çağılğan: şimşek
ç. Ş040/12
çağır: emir şekli
ç. Ş108/10
çağır-: çağırmaq, davet etmek
ç.-a tur- Ş048/02
ç.-ıp Ş063/14
ç.-ır Ş089/11
çağırım: insan sesinin duyulabileceği mesafe
ç. Ş048/12, Ş063/10
çağırt-: çağirtmek, davet ettirme
ç.-ıp al- M45/10
çağlı: takribi miktar
ç. Ş061/02, Ş062/01, Ş064/09
çağmağ taş: çakmak taşı
ç. M32/15
çal: yaşlı, ihtiyar
ç. M56/18, Ş079/04, Ş103/03,
Ş103/08, Ş103/14, Ş103/16, Ş104/08,
Ş105/05, Ş105/06
ç.+dan Ş103/04, Ş105/06, Ş105/07
ç.+darı Ş080/10
ç.+dı Ş103/17
çala: tam değil, eksiklik

ç. M44/03, Ş035/02, Ş118/18
Çalbatır: kişi adı
ç. Ş115/01
Çalbay: kişi adı
ç. Ş111/14
çalıq-: yorulmak
ç.-mağan M34/11
Çaltav: yer adı
ç. Ş103/06
Çamğurçı: kişi adı
ç. M73/15
çamal: takriben, ortaca
ç. M27/11
Çanğaraç: kişi adı
ç. Ş087/19
çaÆ: toz
ç. Ş080/19, Ş102/09
çap-: 1. hızlı koşmak 2. kesmek 3. atılmak
ç.-dı M31/17, Ş068/22, Ş107/13,
Ş113/06
ç.-kan M68/19, Ş114/07
ç.-kandan Ş122/02
ç.-mağ M68/04, Ş058/10
ç.-mağğa M68/03
ç.-may Ş058/11
ç.-sa Ş107/10
ç.-a başla- M26/01
ç.-uğa Ş041/13, Ş111/20
çapan: capan, kaftan
ç. M41/15, Ş064/18
Çapçebike: kişi adı
ç.+den Ş086/05
çar(F.): dört taraf
ç. Ş049/06
Çarğın: kişi adı
ç. M32/09, Ş039/15
çarça-: yorulmak
ç.-p Ş109/14
çarık: makara ipliğinden yapılmış ayakkabı
ç. M43/08, M43/16, M63/13, Ş035/10
Çarkış: kişi adı
ç.+dan Ş067/07
çarva: hayvan
ç.+lar Ş063/04
çaş-: saçmak, dağıtmak
ç.-dı Ş080/17
çaşır-: gizlemek
ç.-may M65/18
Çav: kişi adı
ç. Ş113/07, Ş114/11
çav-: atılmak, ele geçirmek
ç.-ıp M06/05, Ş048/13, Ş065/07
ç.-ıp al- M37/02, M68/18, Ş084/07
ç.-ıp kel- M73/02
ç.-up Ş015/19
Çavakof: kişi adı
ç. Ş047/11
Çavtatır: kişi adı
ç.+dan Ş091/01
çay(Çin.): çay

- ç. M65/07, Ş058/03
çayçayla-(Çin.+Tr.): birlikte çay içişmek
ç.-p M63/14
çayna-: çiyenemek
ç.-p Ş075/11
Çeberesdi: kişi adı
ç. Ş123/20, Ş123/20
Çeçay: kişi adı
ç. M47/04, Ş088/04
çeçen: söz ustası, söz cambazı
ç. Ş112/17
çéçen: söz ustası, söz cambazı
ç. Ş012/08
çek: hat, hudut, sınır
ç. M71/14
ç.+i Ş066/18, Ş072/07
çekara: hudut, sınır
ç.+sında M59/09
çeke: 1. kenar, köşe 2. alın
ç. M72/03, M72/07
Çekir: boy adı
ç. M60/03, M60/04, M60/04, M67/14,
Ş095/05, Ş102/04, Ş108/16, Ş125/08
ç.+den Ş102/04
Çeldak: kişi adı
ç. M46/15
çeme: 1. kuvvet, kudret 2. göz kararı
ç.+de Ş035/16, Ş035/17, Ş036/01,
Ş064/17, Ş065/07, Ş084/10, Ş102/14,
Ş110/16, Ş113/11, Ş115/14, Ş126/11,
Ş126/16, Ş127/01, Ş127/02
ç.+sinde Ş033/16
çemeli: 1. takriben 2. ortaca
ç. M18/08, Ş027/08, Ş111/16
çerdegey: şişman
ç. M56/04, M59/07, Ş107/18
Çerik: boy adı
ç. M02/03, M10/15, M12/07, M56/05,
M58/17, M59/02, M59/03, M59/07,
Ş020/12, Ş022/04, Ş107/18, Ş107/19,
Ş108/04, Ş110/18, Ş111/19
ç.+den Ş077/17, Ş108/04, Ş111/02
ç.+din Ş110/19, Ş110/19, Ş111/14
ç.+ge Ş112/09
ç.+ke Ş111/20
Çerikbay: kişi adı
ç. Ş078/04
Çerikçi: kişi adı
ç. M04/11, M20/06, M20/12, M24/13,
M26/13, M70/12, Ş005/15, Ş098/06,
Ş099/12
ç.+dan Ş005/16
ç.+den M04/12, M20/07, Ş086/07
Çertike: kişi adı
ç. M71/05, M71/13, M71/14, M71/14,
M71/15, Ş105/08, Ş105/09
ç.+niñ M71/06
Çeştöbe: yer adı
ç. M59/10
çet: 1. kenar, uç 2. hudut ötesi
ç.+ine M71/01
ç.+inen M05/10, Ş014/19
çét: sınır, hudut
ç.+dan Ş007/10
çéttaş: sınırlaş, hududu aynı olan
ç.+dur Ş059/13
Çezçolmar: kişi adı
ç. M28/17
ç.+ında M28/16
çığar-: çıkarmak
ç.-ıp bΨr- Ş029/01
çıbıksız: çubuksuz
ç. M06/01, Ş015/15
çıda-: katlanmak, dayanmak
ç.-mazdan Ş057/09, Ş116/11
çık: çıkmak fiilinin emir şekli
ç. Ş062/08
çık-: çıkmak
ç.-ğalı M07/03
ç.-ğan M05/03, M67/11
ç.-a Ş112/08
ç.-a başla- Ş047/16
ç.-an Ş103/14
ç.-andan M02/06
ç.-ar M07/09, M66/16, Ş012/17,
Ş048/16
ç.-ar idi Ş048/05, Ş054/13
ç.-dı M06/01, M06/07, M06/09,
M07/07, M07/08, M55/19, M66/17,
Ş016/03, Ş049/02, Ş057/18, Ş063/09,
Ş068/22
ç.-dılar Ş064/04
ç.-ıp M36/15, M58/01, Ş011/14,
Ş058/02, Ş062/10
ç.-ıpdı Ş076/15
ç.-ıp ket- M24/09, M71/09
ç.-ış M39/10
ç.-kan M11/14, M64/12, Ş021/10,
Ş061/19, Ş078/16
ç.-kanga M16/03, Ş025/15
ç.-kandan M43/16, M51/10
ç.-mağda bolse M37/19
ç.-masun Ş106/14
ç.-maz Ş107/01
ç.-mazlık Ş106/19
ç.-sa Ş055/13, Ş106/01
ç.-tı Ş002/05
ç.-u Ş100/10
ç.-up Ş047/20, ş'01
ç.-up ket- M15/04, Ş024/14, Ş042/06
çıkçaç: ağaç, tahta
ç. Ş074/12
çıklar-: çıkarmak
ç.-ğan Ş127/19
ç.-ğan bolsa Ş045/07
ç.-dı M15/18, Ş025/10, Ş064/06
ç.-ıp Ş045/05, Ş055/14, Ş063/15,
Ş108/08
ç.-ıpdı Ş031/16
ç.-madı Ş002/03

- ç.-mağda M36/09
ç.-maz Ş050/01
ç.-ur Ş012/07
- çıkılma-:** 1. şaklamak, tiz ve keskin ses çıkarmak 2. taş çatlamak
ç.-ğan Ş088/17
- Çıkıldak:** kişi adı
ç. M47/09, M47/11, M47/11,
Ş090/05, M47/12, M47/12, M47/14,
Ş088/17
ç.+dan Ş090/05
- çıkım:** masraf, gider
ç. Ş012/14, Ş065/03
ç.+dı Ş080/18
ç.+ın M08/08
ç.+larım M63/06
- çıkış:** doğu
ç. M48/06, Ş061/12, Ş117/08
ç.+da Ş062/02
ç.+dan Ş061/18, Ş062/01
ç.+ı M31/19
ç.+ımızda Ş118/08
ç.+ında Ş090/17
- Çılbaç:** kişi adı
ç. M51/03, M51/03, Ş103/01, Ş104/07
- çılka:** yıllık atı
ç. Ş127/09
- çimçik:** kuş türü, serçe
ç. M56/14, M56/16, Ş045/04, Ş105/04
ç.+ğa Ş045/04
- çimır:** muhkem, dayanıklı
ç. Ş027/20, Ş079/18, Ş124/06
- Çimkent:** yer adı
ç. Ş115/19
- Çiñgış:** kişi adı
ç. M48/12
- Çiñkışbay:** kişi adı
ç. Ş125/19
- Çiñgışbay:** kişi adı
ç.+dan Ş126/06
- Çinhoce:** kişi adı
ç. Ş094/01, Ş094/14, Ş124/11
ç.+den Ş094/02
- çını(F.):** 1. kase 2. kişi adı
ç. Ş097/01, Ş097/02, Ş097/15,
Ş099/09, Ş127/12
ç.+dan M54/05, Ş097/02, Ş099/10
- Çimbay:** kişi adı
ç. M50/04, M64/02, M64/03, M64/10
- Çimkış:** kişi adı
ç. M40/07
- ÇLÆkış:** kişi adı
ç. Ş037/15, Ş104/12
ç.+dan Ş104/13, Ş051/12
- çırığ(F.):** çırak
ç. M06/07
ç.+ın M21/03, M30/12, M46/17
- çırak(F.):** çırak
ç. Ş016/01
ç.+day Ş082/09, Ş082/10
- ç.+dın Ş072/06
ç.+ı Ş070/10
- çırkıra-:** bağırp çağırarak, yaygara etmek
ç.-p Ş081/07
- çırma-:** bükme, sarmak, yumak şekline komak
ç.-p Ş054/20
- Çibay:** kişi adı
ç. M40/19, Ş053/01
- çibik:** çubuk
ç.+nı Ş048/07
- Çiçay:** kişi adı
ç. M47/05, M74/08, Ş034/10, Ş086/19
- Çidarbay:** kişi adı
ç. Ş090/07
- Çilek:** kişi adı
ç. Ş074/11
ç.+din Ş067/07
- Çimir:** kişi adı
ç.+dan Ş124/10
- Çimkendlik:** Çimkentli
ç. M59/14
- Çimkent:** yer adı
ç. Ş124/15
- çin:** rütbe
ç. M67/06, Ş041/18, Ş067/19,
Ş068/17, Ş069/07, Ş072/04
ç.+i Ş066/17
ç.+ler Ş057/07
ç.+lerdi Ş082/07
ç.+leri Ş072/03
ç.+lerin M41/04
- Çingiz:** kişi adı
ç. M18/02, M18/07, Ş119/09, Ş122/11
- Çini:** kişi adı
ç. M53/11, M70/10, Ş058/03
ç.+dan M70/11
- Çinibay:** kişi adı
ç.+dan Ş053/03
- Çinibayoğlu:** kişi adı
ç. Ş053/03
- Çinibek:** kişi adı
ç. ş'/15
ç.+den ş'/16
- Çirkey:** kişi adı
ç. M43/12
- Çobkara:** kişi adı
ç. Ş125/19
- Çoboy:** kişi adı
ç. M21/04, Ş050/02
- Çodu:** kişi adı
ç. Ş109/12
ç.+dan Ş109/12
- Çohe:** kişi adı
ç. M34/13, M34/14
ç.+ni M30/18
- Çoço:** kişi adı
ç. M36/03, M65/11, Ş038/11,
Ş077/15, Ş077/18, Ş088/06
ç.+dan M36/03

ç.+nın M65/13, Ş038/11
çokul-: toplanmak
ç.-du Ş080/17
ç.-han Ş079/03
Çola: kişi adı
ç.+dan Ş094/07
çolağ: topal
ç.+ın M08/20
çolağ: topal
ç. Ş013/11, Ş087/11, Ş108/11
Çolağasan: kişi adı
ç. Ş087/04
Çolbambay: kişi adı
ç. Ş098/05, Ş111/12
çolban: yıldız adı
ç.+day M67/10
Çolbankül: kişi adı
ç. Ş079/02
Çolbombay: kişi adı
ç. Ş087/10
Çolo: kişi adı
ç. Ş093/17, Ş094/08, Ş094/10
Çolpankül: kişi adı
ç. M54/05, M54/08, M65/02,
Ş099/13, Ş099/13
Çomay: kişi adı
ç. M42/15
ç.+dan M42/17
Çomayoğlu: kişi adı
ç. M42/17
Çomoy: kişi adı
ç. Ş086/04, Ş100/01, Ş083/11,
Ş083/13
ç.+dan Ş083/13
çoñ: büyük, iri
ç. M18/19, M59/06, M76/01
Çoñahilçi: kişi adı
ç. M54/17
Çoñçarıq: kişi adı
ç. M19/20, M43/17
Çoñ Kemin: yer adı
ç.+ge M68/11
Çoñmurun: kişi adı
ç. M50/17, M51/01
ço.Æ: büyük
ç. M43/08, M43/14, M56/04,
Ş028/12, Ş040/06, Ş062/17, Ş062/17,
Ş074/06, Ş074/11, Ş078/06, Ş080/06,
Ş082/06, Ş097/06, Ş097/13, Ş107/17
ç.+ı Ş035/08
ç.+idi Ş072/02, Ş077/16
ç.+ları Ş077/20
ç.+larım Ş072/01
ç.+ların Ş078/03
ç.+larınan Ş111/15
ç.+ler Ş098/01
ç.+leri Ş068/21
Ço.Æayılç: kişi adı
ç. Ş104/06
Ço.Æçarıq: kişi adı

ç. M43/04, M43/13, Ş035/06,
Ş035/06, Ş035/11
Ço.Ægeley: kişi adı
ç. Ş095/09
Ço.Ækemin: yer adı
ç. Ş033/11, Ş070/19
ç.+din Ş070/19
Ço.Æköz: kişi adı
ç. Ş095/06
Ço.Æküçük: kişi adı
ç. Ş091/01
ço.Æluğ: büyüklük
ç.+ı Ş111/15
Ço.Æmurun: kişi adı
ç. Ş092/16
ç.+dan Ş093/09
Çora: 1. arkadaş 2. kişi adı
ç. M37/18, M55/20, M56/10, M58/18,
M59/12, M60/08, M60/08, M60/16,
M60/18, M60/19, M60/20, M62/01,
M62/03, M64/01, M64/09, M67/01,
Ş089/08, Ş112/06, Ş120/15, Ş120/16,
Ş120/18
ç.+dan M60/08
ç.+nı M60/17
ç.+nın M64/06, M65/14
Çorakey: kişi adı
ç. Ş128/06
Çoruş: kişi adı
ç. Ş099/11
ç.+dan Ş099/11
Çotkara: kişi adı
ç. M25/06, M25/11, M25/13
Çotke: kişi adı
ç. Ş111/03
Çoybek: kişi adı
ç. Ş109/03, Ş125/08
Çoynum: kişi adı
ç.+dan Ş094/17
Çoyun: kişi adı
ç. Ş093/13
Çöke: kişi adı
ç. Ş051/10
Çökö: kişi adı
ç. Ş094/13
Çömüköy: kişi adı
ç. Ş121/10
çömül-: dalmak, yıkanmak
ç.-dün Ş006/05
Çö.Ægelay: kişi adı
ç. Ş093/17
çöp: ot
ç. M06/05, Ş015/19, Ş062/02
ç.+lerni Ş063/02
çulğa-: kuşatmak, sarmak
ç.-p ket- Ş061/19
Çumambay: kişi adı
ç. Ş027/18
Çutkara: kişi adı
ç. Ş044/19

ç.+dan Ş045/10

Çuvar: kişi adı

ç. Ş047/02

Çuynum: kişi adı

ç. Ş094/13

Çüke: kişi adı

ç. M49/11

çünkü(F.): çünkü

ç. M15/10, Ş025/02, Ş062/06

Çürfe: 1. piliç 2. çocuk 3. kişi adı

ç. Ş096/16

ç.+den Ş096/17

çürüşdür-: 1. kıvrılmak büzülmek 2. araştırmak(metindeki anlamı)

ç.-üp M12/10, Ş022/07

Çüy: yer adı

ç. M27/10, M31/03, Ş033/09, Ş033/10, Ş040/10, Ş077/12, Ş103/11

ç.+den Ş114/19

ç.+din M44/09

ç.+ge Ş104/02, Ş103/19

ç.+ni M27/09

Çüybek: kişi adı

ç. M53/13

D

da: da, de , dahi

d. M05/14, M09/10, M16/03, M17/15, M19/08, M22/08, M23/10, M25/10, M30/08, M38/09, M40/10, M42/13, M47/16, M57/10, M60/01, M60/03, M60/17, M70/09, M70/19, M72/09, M75/01, Ş008/02, Ş009/18, Ş015/03, Ş025/15, Ş034/15, Ş036/05, Ş036/09, Ş038/18, Ş043/06, Ş046/19, Ş047/16, Ş051/01, Ş054/11, Ş054/18, Ş054/18, Ş054/19, Ş055/09, Ş055/10, Ş056/01, Ş056/08, Ş058/03, Ş059/18, Ş063/20, Ş064/10, Ş068/06, Ş068/13, Ş068/15, Ş073/04, Ş082/06, Ş088/18, Ş110/16, Ş118/04, Ş118/04, Ş120/02, Ş126/09

dağı: ve, daha, keza

d. M09/03, M30/20, Ş015/03, Ş073/04, Ş078/15

dağı: ve , daha, keza

d. M06/02, Ş083/07, M07/01, M32/17, Ş015/16, Ş017/09

dağı: ve, daha, keza

d. M56/02

Dahirbek: kişi adı

d. M20/09, M27/02, Ş084/03, Ş085/12, Ş095/12

d.+den Ş084/04

daima(Ar.): her zaman, daima

d. Ş038/14

Dairbek: kişi adı

d. Ş043/15

dal(Ar.): dal harfi

d. Ş086/16

dala: tarla

d. M17/15, Ş062/06

d.+ğa Ş033/13

d.+da Ş046/18

d.+dağlar Ş064/08

d.+dan Ş113/16, Ş113/17

d.+larında Ş033/09

d.+sına Ş062/01

d.+sında Ş033/05

dalay: oldukça çok

d. Ş069/04, Ş069/04, Ş075/07, Ş076/10, Ş078/10, Ş079/16, Ş080/03, Ş080/18, Ş081/12, Ş082/05, M64/02, M64/11

d.+dan M65/03, M66/15

Dalbay: kişi adı

d. M40/16, Ş052/15, Ş075/18

d.+dan Ş052/16

dalil(Ar.): delil, ispat

d. Ş046/15

dambal: ıştan, don

d. M18/17

damla: müderris

d. M47/02, Ş030/08, Ş052/05, Ş088/01

d.+nı Ş046/17

d.+nıÆ Ş047/13, Ş047/19

damolla: müderris

d. M66/11, M71/02

dāna(F.): açık

d. Ş009/12, Ş011/17, Ş075/02, Ş112/18

d.+bolmak Ş013/10

Danafiye: Kişi adı

d. Ş097/18

Danay: kişi adı

d. Ş125/04

Dandibay: kişi adı

d. Ş093/03

Daneke: kişi adı

d. M61/16

dar(F.): idama mahkum olanları asmak için

dikilen direk

d. Ş041/11

d.+ğa M31/15

daraca(Ar.): derece

d.+dedür M22/14

Darbek: kişi adı

d. Ş099/02

dar-ı beka(Ar.): öteki dünya, ahiret

d.+ğa Ş064/02

dar-ı fenā(Ar.): gelip geçici olan dünya

d.+dın Ş064/02

daru(F.): ilaç

d. Ş073/02

dāsdān(F.): destan

d. M04/07, M66/15, Ş005/11

dasdarhan(F.): sofra

d. Ş064/18

dāstān(F.): destan

d. M11/17, M12/09, Ş022/06, Ş021/12

datka: 1. Hokan ve Buhara hanlıklarında albay albay rütbesi ile eşit olan mertebe. 2. Datka unvanını taşıyan insan
d. M70/06, M70/08, Ş031/13, Ş068/14, Ş112/16, Ş114/17, Ş114/17, Ş114/17
d.+idi Ş097/03

datkalık: datkalık görevi
d. Ş068/15
d.+dan Ş068/16

Daubay: kişi adı
d.+dan Ş101/10

Daudıbay: kişi adı
d. Ş101/09

da'va(Ar.): mahkeme huzurunda yapılan duruşma
d. +lar Ş048/07

dāvet(Ar.): çağırma, davet
d. Ş046/16

davış: ses
d. M66/16, Ş045/05, Ş063/04, Ş063/10, Ş063/16
d.+ni Ş056/18
d.+ına Ş045/07
d.+ları Ş012/10
d.+lerini Ş064/06

davir(Ar.): devr, dönem
d.+lerini Ş075/11

Davlan: kişi adı
d. Ş127/14

Davles: kişi adı
d. M48/03, Ş033/14, Ş034/06, Ş084/01
d.+dan Ş084/02, Ş087/17, Ş086/19
d.+den Ş034/08, Ş085/09, Ş088/05
d.+din Ş088/15

davlet(Ar.): devlet
d. M11/06, M20/03, M22/11, M23/09, M26/10, M29/11, M30/02, M30/13, M34/16, M35/04, M38/05, M39/06, M65/12, M66/09, M70/14, M73/12, Ş003/03, Ş003/07, Ş008/06, Ş009/05, Ş009/11, Ş011/07, Ş021/03, Ş027/20, Ş035/13, Ş035/14, Ş045/16, Ş050/05, Ş050/08, Ş051/10, Ş090/08, Ş124/03
d.+dan Ş050/09
d.+den M20/03, M39/07, Ş124/06
d.+ge M16/12, Ş026/04, Ş069/18
d.+i M35/11, M65/07, Ş070/02, Ş100/08
d.+leri M14/12, Ş024/06
d.+lerin Ş020/05, Ş050/07

Davletbak: kişi adı
d. Ş059/09, Ş127/16

Davletkeldi: kişi adı
d. Ş121/10

davletlen-(Ar.+Tr.): devletlenmek, zenginleşmek
d.-ip M25/12

davletli(Ar.+Tr.): devletli, zengin

d. M15/17, M16/11, M22/03, M23/07, M23/14, M26/07, M33/08, M34/04, M62/14, Ş025/09, Ş026/03, Ş038/02, Ş099/14

Davlis: kişi adı

d. M19/12

davra(Ar.): 1. yanlış 2. tersi, ters yüzü

d. Ş048/04, Ş048/05

d.+si Ş064/19

Davrambek: kişi adı

d. Ş102/06

Davran: kişi adı

d. Ş010/14, Ş016/18, Ş099/10

d.+dan Ş099/12

dayar(Ar.): hazır

d. M36/16, Ş056/10, Ş080/12

dayarlan-(Ar.+Tr.): hazırlanmak

d.-ip Ş041/12, Ş056/16

d.-ip turğan Ş041/13

dayarle-: hazırlamak

d.-p Ş107/12

dayme(Ar.): daima, her zaman

d. Ş122/14

de: ve, da, de

d. M07/20, M14/02, M15/17, M21/04, M21/07, M21/20, M23/16, M24/12, M25/04, M27/14, M29/13, M30/02, M34/18, M35/13, M36/07, M36/08, M37/05, M37/06, M37/09, M37/10, M37/10, M37/19, M38/12, M43/02, M44/02, M45/15, M45/19, M47/14, M49/18, M54/08, M57/11, M61/18, M64/05, Ş011/09, Ş023/11, Ş025/09, Ş032/13, Ş034/09, Ş035/05, Ş038/16, Ş040/03, Ş040/13, Ş040/17, Ş040/20, Ş041/07, Ş041/09, Ş041/11, Ş052/08, Ş054/10, Ş055/02, Ş055/05, Ş055/18, Ş056/03, Ş056/07, Ş061/09, Ş063/05, Ş065/04, Ş068/04, Ş073/19, Ş073/20, Ş075/20, Ş087/09, Ş100/11, Ş104/08, Ş117/15, Ş118/16, Ş120/01, Ş120/03, Ş122/20, Ş123/04, Ş123/11, Ş123/11, Ş124/06

de-: demek, söylemek

d.-di M55/17, M56/04, M56/10, M58/13, M72/13, Ş010/19, Ş010/20, Ş011/02, Ş068/07, Ş068/10, Ş088/18, Ş091/13, Ş103/18, Ş105/18, Ş122/16
d.-mek Ş004/11, Ş122/16
d.-p Ş073/01, Ş076/06
d.-pdi Ş042/04, Ş091/18
d.-r Ş032/19, Ş118/18
d.-r idi Ş042/15, Ş044/09, Ş069/04, Ş106/01
d.-r iken Ş041/02, Ş072/20, Ş073/08
d.-rlik M35/10
d.-sin Ş072/14
d.-ydi M17/16
d.-ydir M14/06, M14/11, M14/16, M15/09, M15/14, M51/05, M57/05,

Ş023/14, Ş024/05, Ş024/10, Ş025/01,
Ş025/06, Ş105/07, Ş113/01, Ş113/04,
Ş124/18
d.- ydürüm Ş094/18
d.-ydürmiz Ş122/18

dé-: demek

d.-di Ş040/04, Ş040/20, Ş107/18,
Ş114/04, Ş114/04, Ş116/03, Ş116/03
d.-er idi Ş048/09
d.-gan M13/18, Ş023/08
d.-gen M06/07, M16/12, M16/15,
M19/06, M21/15, M23/11, M25/05,
M25/08, M25/10, M26/09, M27/05,
M29/04, M31/08, M32/07, M32/18,
M36/07, M38/17, M39/10, M39/15,
M43/06, M44/09, M44/12, M45/04,
M45/08, M45/08, M45/20, M46/07,
M46/13, M47/02, M47/04, M47/08,
M47/12, M48/07, M50/06, M51/08,
M51/17, M53/06, M53/17, M55/11,
M56/03, M57/04, M58/09, M58/12,
M58/18, M59/07, M59/10, M59/14,
M59/16, M59/16, M59/19, M59/19,
M60/06, M60/07, M60/09, M60/09,
M60/19, M61/04, M61/05, M61/12,
M63/08, M67/16, M68/05, M68/20,
M69/05, M72/12, M72/16, M73/01,
M73/07, M74/15, M76/08, M76/11,
M76/15, Ş016/01, Ş026/04, Ş026/07,
Ş028/14, Ş029/12, Ş029/15, Ş030/08,
Ş030/11, Ş031/06, Ş031/19, Ş032/01,
Ş032/11, Ş033/10, Ş033/18, Ş035/05,
Ş035/07, Ş035/11, Ş035/18, Ş035/19,
Ş036/02, Ş036/03, Ş036/20, Ş039/08,
Ş040/06, Ş042/09, Ş043/17, Ş043/18,
Ş044/07, Ş046/12, Ş046/12, Ş047/11,
Ş052/21, Ş057/19, Ş058/07, Ş060/03,
Ş064/02, Ş064/06, Ş067/05, Ş068/12,
Ş073/02, Ş073/02, Ş073/03, Ş073/04,
Ş073/12, Ş085/07, Ş085/11, Ş087/02,
Ş089/02, Ş089/05, Ş089/09, Ş090/06,
Ş090/07, Ş090/10, Ş090/17, Ş091/04,
Ş091/06, Ş091/09, Ş091/11, Ş099/05,
Ş103/06, Ş103/10, Ş103/12, Ş103/16,
Ş103/17, Ş104/08, Ş106/03, Ş106/05,
Ş107/06, Ş107/08, Ş107/13, Ş108/01,
Ş109/05, Ş109/13, Ş110/12, Ş112/05,
Ş113/02, Ş113/06, Ş114/01, Ş114/02,
Ş114/10, Ş115/06, Ş116/01, Ş116/08,
Ş116/17, Ş118/05, Ş119/08, Ş119/13,
Ş120/07, Ş120/16, Ş120/17, Ş120/18,
Ş121/17, Ş121/18, Ş121/19, Ş122/01,
Ş122/08, Ş123/01, Ş124/08, Ş125/12,
Ş126/11
d.-gende Ş048/20, Ş049/02, Ş067/03
d.-genden M47/13, Ş107/03, Ş115/11
d.-gendey Ş006/17
d.-gendi Ş058/10, Ş118/18
d.-gengin Ş114/07
d.-genge Ş073/16

d.-geni M28/18, Ş030/19
d.-gen idi Ş107/04
d.-gen idik M16/20, M18/18, M60/16,
M60/18, M67/14, M69/16, Ş026/12,
Ş029/16
d.-genimiz M53/16, Ş035/17
d.-genler M51/01, M58/08, M74/03,
Ş065/05, Ş067/18
d.-genlerde Ş089/06
d.-genleri M61/08, Ş028/15, Ş034/05
d.-genlerimiz M14/09, Ş024/03,
Ş044/04
d.-genlerni Ş108/08
d.-genmiz M18/07, M37/04
d.-genmizge Ş058/18
d.-medi Ş067/10
d.-mediÆ Ş042/02
d.-megen Ş069/11, Ş069/12, Ş073/11
d.-megi M15/10, M43/20, M68/01,
M72/13, Ş025/02, Ş033/15, Ş034/17,
Ş035/06, Ş086/14, Ş103/06
d.-mek M03/12, M03/15, M03/17,
M13/01, M13/01, M13/04, M26/13,
M28/07, M35/09, M46/13, M50/10,
M55/20, M55/20, M56/03, M56/05,
M56/11, M57/03, M61/02, M73/17,
Ş004/14, Ş004/16, Ş004/18, Ş022/12,
Ş022/12, Ş022/15, Ş027/09, Ş027/09,
Ş033/10, Ş036/06, Ş041/15, Ş042/16,
Ş047/17, Ş061/14, Ş089/08, Ş092/02,
Ş100/08, Ş110/08, Ş113/15, Ş113/17,
Ş115/02, Ş115/18, Ş115/18, Ş120/09,
Ş120/10, Ş120/15, Ş120/15, Ş121/03,
Ş121/19, Ş122/17, Ş122/19
d.-mekçi Ş107/17
d.-mekdür M17/15, M56/11, Ş110/12,
Ş115/19
d.-mekni M56/10
d.-mezden M56/01
d.-p M05/16, M06/01, M07/07,
M07/08, M07/09, M08/09, M08/13,
M10/08, M12/05, M14/09, M16/04,
M17/15, M19/03, M21/04, M24/11,
M31/07, M31/10, M31/11, M31/15,
M31/16, M33/10, M38/15, M43/17,
M45/19, M46/02, M46/03, M46/04,
M47/20, M50/09, M52/08, M55/09,
M55/17, M56/01, M56/17, M59/08,
M63/06, M64/11, M64/13, M64/14,
M64/15, M65/09, M65/10, M73/05,
M73/08, M74/17, M75/11, Ş013/05,
Ş015/05, Ş015/14, Ş022/02, Ş024/03,
Ş025/16, Ş029/10, Ş030/02, Ş030/06,
Ş030/10, Ş030/17, Ş032/06, Ş032/08,
Ş032/15, Ş032/17, Ş034/10, Ş035/14,
Ş035/16, Ş036/16, Ş040/07, Ş041/05,
Ş041/06, Ş041/09, Ş042/05, Ş048/15,
Ş048/16, Ş055/19, Ş057/15, Ş058/01,
Ş060/19, Ş060/20, Ş061/17, Ş063/15,
Ş063/19, Ş066/06, Ş076/20, Ş077/18,

- Ş077/19, Ş079/13, Ş082/08, Ş082/16,
Ş085/06, Ş089/14, Ş091/10, Ş091/12,
Ş091/19, Ş092/03, Ş093/06, Ş093/06,
Ş097/08, ş'03, Ş102/10, Ş102/10,
Ş102/13, Ş104/08, Ş105/13, Ş106/14,
Ş106/15, Ş106/16, Ş107/14, Ş109/18,
Ş109/19, Ş113/09, Ş115/03, Ş115/18,
Ş118/09, Ş118/17, Ş119/12, Ş119/16,
Ş120/02, Ş121/02, Ş121/11, Ş122/20,
Ş123/04, Ş127/03, M17/17, Ş040/01,
Ş086/12
d.-pdi M52/10, M52/18, Ş042/03
d.-p idi Ş067/25
d.-p kal- Ş108/09
d.-r M07/13, M07/14, M07/19,
M07/20, Ş120/04
d.-r iken Ş041/08, Ş069/20, Ş070/01
d.-rler Ş028/12, Ş117/11
d.-rlik M22/14, Ş056/10, Ş089/04,
Ş089/07, Ş119/18
d.-rlik ikan Ş030/05
d.-se M36/15, Ş045/02, Ş067/26,
Ş089/08, Ş091/09, Ş091/16, Ş106/03
d.-sek Ş067/06, Ş072/18
d.-sem Ş077/03
d.-señ Ş071/03, Ş082/14
d.-seÆiz Ş047/05, Ş108/19
d.-ye Ş054/12
d.-yü M50/01
- DeldeÆ:**kişi adı
d. Ş096/09
- Dendibay:** kişi adı
d.+dan Ş093/12
- deÆiz:** deniz
d. M58/08, Ş078/11
d.+lerinin M13/16, Ş023/06
- DeÆizbay:** kişi adı
d. Ş104/14
- derece:** derece, seviye
d.+sine M28/11
- Derdayıl:** Kişi adı
d. Ş098/14
- derece(Ar.):** derece, seviye
d. Ş056/15
d.+de Ş041/18
- dertlen-(F.+ Tr.):** dertlenmek, ıstırablanmak
d.-dim M52/15
- Dervisali:** kişi adı
d. Ş125/07
- deryā(F.):** nehir, ırmak
d. Ş076/14
d.+ğa M57/19
d.+sı Ş124/18
- desterhan(F.):** sofrası
d. M41/16
- devr(Ar.):** dönem, devr
d.+i Ş106/20
d.+in M22/09, M24/07, Ş045/01,
M16/05, Ş025/17
- Dıyqambay:** kişi adı
- d. Ş098/06, Ş099/12
d.+dan Ş098/08
- dil(F.):** gönül
d. Ş109/13
d.+inde M65/08
- diligram(Rus.):** telgraf
d.+nı Ş015/15
- din(Ar.):** din
d. M04/15, M04/16, M04/18, M21/03,
M21/09, M21/10, M24/14, M29/15,
M30/12, M33/01, M33/04, M33/17,
M34/10, M35/09, M35/12, M35/17,
M36/05, M36/14, M37/04, M37/06,
M38/05, M39/11, M43/02, M46/17,
M48/13, M48/13, M54/08, M65/05,
M70/19, Ş005/19, Ş005/20, Ş006/18,
Ş037/17, Ş038/01, Ş038/08, Ş039/03,
Ş049/07, Ş050/17, Ş052/01, Ş052/13,
Ş071/12, Ş087/14, Ş110/06, Ş126/19
d.+de M12/06, Ş022/03
d.+ge M04/19, M21/20, M22/16,
M34/10, M36/11, Ş007/14, Ş046/03
d.+i Ş011/09
d.+imizdin M42/07
d.+imizge M40/06, Ş083/18
d.+iñdi M65/19
d.+iniÆ Ş106/11
d.+lerin M03/17, M21/13, Ş004/18
d.+mizni M33/03
- dinle-:** dinlemek
d.-ysiÆiz Ş014/16
- dindār(Ar.+F.):** dindar, inançlı
d. M21/19, Ş043/11, M22/05, M24/16
- dindārhlq(Ar.+F.+Tr.):** dindarlık
d.+ğa M33/13
- dindaş(Ar.+Tr.):** dindaş, aynı din mensupları
d.+ım Ş066/08
d.+larım Ş003/15
d.+larımın Ş003/12
- Dirkembay:** kişi adı
d. Ş086/01
- divāne(F.):** divane, miskin
d. M64/09, Ş055/13, Ş055/18,
Ş057/01, Ş070/14, Ş112/01, Ş112/02,
Ş112/04, Ş112/09
d.+ğa Ş067/04
d.+den Ş018/16
d.+ler Ş082/01
- divānelik(F.+Tr.):** divanelik, fakirlik
d. Ş073/09
- dıyqan(F.):** çiftçi
d. Ş084/15
- Doday:** kişi adı
d. M71/12
- Dolan:** kişi adı
d. M18/06, M18/17, M18/18
d.+idi M18/06
- Domahān:** kişi adı
d. M57/19
d.+dı M57/18

- d.+dan M58/02
- Domuħan:** kişi adı
d. ř115/10
- donġuz:** domuz, kapan
d. M76/12
- Dor:** kişi adı
d.+idi M73/03
- dos(F.):** dost
d. M22/05, M48/13
d.+tut- M29/15, ř038/01
d.+um M08/09
- doslandır-(F.+Tr.):** dost olmak
d.-ıp M21/19
- doshķ(F+Tr.):** dostluk
d. ř009/07, ř019/13, ř019/20,
ř041/16
d.+da M70/19
- döbe:** tepe
d.+sindeki ř094/09
d.+siniň M75/06
- Döles:** bry adı
d. M44/05, M45/02, M45/07, M45/09,
M47/19
d.+den M44/06, M47/20
d.+din M44/19
- Dölesbiy:** kişi adı
d.+di M45/10
d.+din M45/12
d.+ge M45/12
- dört:** dört
d. M12/13, M19/14, M20/06, M23/01,
M38/03, M39/08, M39/19, M40/09,
M40/14, M40/15, M43/09, M44/06,
M44/09, M48/05, M58/03, M62/20,
M70/09, M72/03, M72/03, ř034/09,
ř035/13, ř035/16, ř037/10, ř039/10,
ř039/16, ř043/08, ř050/09, ř052/10,
ř052/15, ř066/22, ř074/16, ř079/06,
ř084/09, ř085/06, ř089/04, ř095/02,
ř096/15, ř096/15, ř108/10, ř116/05,
ř124/09
d.+den ř027/02, ř119/07
- dörtinçi:** dördüncü
d. M21/05, M31/02, M44/11, M54/14,
M58/05, M58/15, M59/03, M61/16,
M69/20, M74/06
- dörtünçi:** dördüncü
d. M20/10
- dörtünçü:** dördüncü
d. ř096/16
- du‘ā(Ar.):** dua, istek
d. M04/14, ř005/10, ř018/10
d.+da ř049/09, ř075/17
d.+dan ř083/06
d.+kıl ř056/17
d.+sın ř034/03
- duban:** kaza, sancak
d.+ına M65/04
d.+ı M66/08
- duħdur(Rus.):** doktor
- d.+dur ř128/03
- Dulať:** kiři adı
d. M70/08, M70/09
d.+dan ř079/17
- dumalak:** yuvarlak, şişko
d. ř123/17, ř124/02
- duman:** sis
d.+ı ř058/16
- Dungan:** millet adı
d. M76/07, ř080/14
d.+dın M76/07, ř071/04
d.+lar M14/16, M76/12, M76/17,
ř024/10
- durus(F.):** dürüst
d. M50/02
- Dusan:** kişi adı
d.+dan ř085/01
- duşman(F.):** duşman
d.+ġa M31/09
- duysambe(F.):** pazartesi
d. ř128/08
- Duyşam:** kişi adı
d. ř105/02
- Duzan:** kişi adı
d. ř084/17
- dükān(Ar.):** dükkan
d. M75/18, M76/04
- dümbül(F.):** olmamiş mısır
d. ř028/07
- düniyah(Ar.):** 1. dünya 2. varlık, mal
d. ř070/05, ř070/06
- dünya(Ar.):** dünya
d. M27/08, M65/20, ř050/07,
ř066/02, ř066/04, ř066/22, ř066/23,
ř066/25, ř066/26, ř066/26, ř069/16,
ř073/08, ř073/10, ř073/12, ř073/14,
ř073/19, ř073/19, ř074/01, ř077/02,
ř095/08, ř099/17, ř127/04, ř066/20
d.+ġa M13/07, M18/01, ř022/18
d.+da ř075/12
d.+dan M29/17, ř031/14, ř077/09,
ř111/15, ř127/04
d.+de M13/06, ř022/17
d.+nı M13/06, M48/17, ř022/17,
ř073/20
d.+nıÆ ř039/07, ř045/01, ř119/08
- dünyah(Ar.):** dünya
d. ř054/08, ř066/11, ř066/21,
ř066/24, ř066/24, ř070/07, ř075/07
d.+dan ř054/06
d.+ge ř027/06
- Dür:** kişi adı
d. ř034/14, ř051/16, ř052/05,
ř075/19
d.+lerdi M65/10
- dürbü(F.):** dürbün
d. M06/09, ř005/03
d.+ni ř062/09
d.+sün ř100/19
- Dürbübaş:** kişi adı

d. Ş112/15
düşmān(F.): düşman
d. Ş106/11, M37/06, Ş009/09,
Ş040/15, Ş056/07, Ş069/08
d.+ğa M71/08
d.+dan M25/03
d.+bol Ş009/02
düşmānlık(F.+Tr.): düşmanlık
d. M76/13, Ş128/20, M63/04
d.+dan Ş009/10
Düysambe: kişi adı
d. Ş128/09, Ş128/17
Düyşe: kişi adı
d. Ş116/19
Düyşekul: kişi adı
d. Ş093/03
Düyşem: kişi adı
d. M56/13
düz: düz
d. Ş083/18

E

éce: abla
i. M72/16, Ş107/09, Ş107/12,
Ş107/15, Ş108/01
i.+niñ M72/18
i.+niÆ Ş108/04
i.+sin Ş107/07, M72/16
i.+ge M73/03
ečki: keçî
e. M62/18
éd-: etmek
i.-eçekmiz Ş117/11, Ş121/13
edepli(Ar.+Tr.): edepli, uslu
e. M15/07, Ş024/17
Edilbay: kişi adı
e. M56/15, Ş094/11
e.+dan Ş105/04
Edison: kişi adı
e. Ş045/03
ege: sahip
e.+si M38/05, M47/01
ége: sahip
i.+leri M23/10
i.+si M22/11, M29/11, M35/04,
M69/07
i.+sin M16/12, Ş026/04
eger: eğer
e. M07/15, Ş003/15, Ş006/09,
Ş006/16, Ş013/19, Ş019/05
éger: eğer, atın eğeri
i. M41/12, Ş064/19
egerde: eğer
e. Ş038/16, Ş041/07, Ş045/03,
Ş060/11
eki: iki
e. Ş006/13
ekin: ekin
e.+di Ş074/07
ekinçi: ikinci
e. M04/12, M04/17, Ş005/16

el: el, halk
e. Ş054/17
Elaman: kişi adı
e. Ş125/16
elbette(Ar.): elbette
e. M32/08, M75/10
Elbibe: kişi adı
e. Ş108/11
elçi: elçi
e. M31/08, M31/15
e.+ler M31/13
e.+lerdin M32/06
e.+lerni M31/11, M31/16
Elçibay: kişi adı
e. M49/03, Ş117/01
Elçibek: kişi adı
e. M46/05, M51/04, Ş034/08,
Ş034/12, Ş085/09, Ş103/03
e.+den M46/05
elektrik(Rus.): elektrik
e. Ş014/20
elhaq(Ar.): doğrusu, hakikaten
e. M18/10
elhaşıl(Ar.): sözün kıyası
e. Ş061/08
elik: geyik, karaca
e. Ş062/11
eliktirik(Rus.): elektrik
e. M05/11
eliktrik(Rus.): elektrik
e. M06/07, Ş016/01
élli: elli
i. Ş048/15
Elmurat: kişi adı
e. Ş086/08
Eltoy: kişi adı
e. M25/14, M26/09
e.+dan M26/09
Eltoyoğlı: kişi adı
e. Ş044/11
emçek: meme
e.+in M62/10
emdi: şimdi, şu zamanda
e. M13/11, Ş023/03
Emil: kişi adı
e. M70/11
Eminbek: kişi adı
e. M54/16
emir(Ar.): emir, emir etmek
e.+ét- Ş047/12, Ş064/11
e. -i ma'ruf
e. Ş047/19
emüz-: emzirmek
e.-ip turganın Ş036/20
e.-er idi M62/10
eñ: pek, en
e. M12/03, Ş021/15
en'ām(Ar.): nimetler
e.+lar Ş057/06
ençi: mirastan hisse

e. M49/13, Ş070/15
endi: şimdi, şu zamanda
e. M04/14, Ş014/03, Ş014/05
éndi: şimdi, şu anda
i. Ş063/01
er: 1. koca 2. kahraman, er, yiğit
e. M04/11, M13/18, M29/03, M38/09,
M38/16, M55/11, M63/15, M66/01,
M66/03, M66/09, M66/10, M67/05,
M67/10, Ş005/15, Ş008/04, Ş008/12,
Ş011/11, Ş023/08, Ş027/12, Ş065/07,
Ş067/19, Ş068/14, Ş068/16, Ş068/22,
Ş069/06hanka, Ş076/14, Ş078/10,
Ş110/15, Ş120/11
e.+den M57/06
e.+ge M57/06
e.+i M61/14
e.+idi Ş074/04
e.+ler M11/16, Ş021/12
e.+lgerge M35/05
e.+leri M61/15
e.+lerni M38/10
Er'ali: kişi adı
e. Ş088/02, Ş101/05
Eray: kişi adı
e. Ş089/20
e.+dan Ş089/20
erçit-: yanında getirmek
e.-ip Ş069/01
Erdene: kişi adı
e. Ş075/18
Erdine: kişi adı
e. M20/01, M39/19, Ş035/12
e.+den Ş036/09
Erebay: kişi adı
e. Ş126/10
eren: eren, yiğit
e. Ş091/10
e.+lerdenmiz Ş091/09
ergen: ergen, oğlan
e. M25/18
eriş-: ulaşmak
e.-di M50/05
e.-gen M50/08
Eriz: kişi adı
e.+den Ş125/18
erke: şımarık
e. M49/05
Erkekaşka: kişi adı
e. Ş029/18
Erkimbay: kişi adı
e. Ş052/12
erkin: hür, serbest, bağımsız
e. Ş120/19, Ş122/18
erkinlik: bağımsızlık
e. Ş120/20
erlik: erlik, yiğitlik
e.+i M22/05
e.+iniñ M37/01
e.+ler M37/03

Ermek: kişi adı
e. M32/20, Ş039/17, Ş039/19
Ermen: millet adı
e.+ler M14/06, Ş023/14
Ernazar: kişi adı
e. M43/11, Ş102/15
erte: 1. erke 2. yarın
e. Ş075/17
e.+ki Ş062/16
érte: erke
i. Ş060/15
ertege: yarın
e. Ş041/08, Ş055/07, Ş055/20
értke: yarın
i. Ş040/12
erteli keç: gece gündüzlü
e. Ş049/09
erterek: erkenden, hızlı bir şekilde
e. M07/15
eşer(Ar.): eser
e. Ş031/20, Ş045/09
e.+i Ş055/10
esen(Ar.): sağ, sağlam
e. M73/11, Ş017/04, Ş044/20
Esen'ali: kişi adı
e. ş'/05
Esenaman: kişi adı
e. Ş097/11, Ş104/04, Ş109/11
e.+dan Ş097/13
Esenbek: kişi adı
e. M40/20
Esenkül: kişi adı
e. M20/05, M27/06, M27/07, M27/13,
M28/02, M29/12, M29/18, M30/11,
M30/13, M65/11, M65/14, M74/09,
Ş035/14, Ş036/11, Ş036/17, Ş036/20,
Ş037/01, Ş037/05, Ş037/07, Ş039/02,
Ş043/04, Ş051/01, Ş085/13, Ş089/20,
Ş093/08, Ş095/07
e.+dan M27/16, M35/02, M37/11,
M37/12, Ş037/07, Ş085/13
e.+dın M29/18, Ş039/10
Esenkeldi: kişi adı
e. Ş112/14
Esenmirze: kişi adı
e. Ş090/16
Esentay: kişi adı
e. Ş102/18
Esirkemiş: kişi adı
e. M51/16, M67/20, Ş093/16, Ş093/18
e.+den Ş093/18
eski: eski
e. M27/14
esselâm'aleyküm(Ar.): selam ve esenlik sözü
e. Ş007/16
eşen(F.): şeyh, mürid
e.+ge Ş070/15
éşan(F.): hoca, müderris
i. Ş060/19
i.+idi M59/14

Eşenkül: kişi adı	i.-üp M11/01, Ş031/15, Ş039/03,
e. M26/17, Ş114/17	Ş040/17, Ş041/16, Ş047/12, Ş057/05,
e.+dın Ş078/02	Ş100/06
Eşhoce: kişi adı	etil-: edilmek
e. M51/17, M53/06, M53/11, M53/11,	e.-edür Ş090/09
Ş098/02, Ş094/13, Ş097/15	étül-: etilmek, yapılmak
e.+den Ş098/03, Ş109/08, Ş094/14	i.-gen Ş088/01
eşik: kapı, dışarı	eṭraf(Ar.): etraf, çevre
e. Ş055/20	e.+ğa Ş006/20
e.+i M42/08	e.+ka Ş007/02
éşig: 1. kapı 2. bahçe, avlu	evlād(Ar.): evlat, çocuk
i.+iniÆ Ş118/15	e.+ının Ş046/06
Eşim: kişi adı	evliyah(Ar.): veliler, kerāmet sahipleri
e. Ş084/11	e. Ş026/17
e.+den Ş084/13	evvel(Ar.): başta, en evvel
Eşimbek: kişi adı	e. M07/01, M12/01, M12/04, M36/19,
e. ş'/09	M46/17, M47/07, Ş002/04, Ş003/18,
Eşimḥan: kişi adı	Ş017/09, Ş021/13, Ş022/01, Ş027/07,
e. M68/02, M68/03, M68/05, M68/08,	Ş046/08, Ş048/05, Ş117/06
M68/17, M68/19	e.+de M23/07, M37/16, Ş123/02
e.+dın M69/06, M68/19	e.+den M17/16, M66/06, Ş044/01,
eşit-: işitmek, dinlemek	Ş109/17
e.-iñiz M05/04, Ş014/13	e.+i M50/07, M52/01, Ş088/02,
e.-ip Ş070/04	Ş121/03, Ş121/04
Eşmat: kişi adı	e.+ine M11/16, Ş021/12
e. Ş086/06	e.+inen M11/14, Ş021/10
et: et	e.+kı M75/04, Ş048/03, Ş049/01,
e. Ş056/01	Ş061/14, Ş071/12, Ş105/10, Ş105/18,
e.+i Ş103/08	Ş115/08
e.+in M14/02, M51/05, M51/11,	e.+kıçe Ş059/06
Ş023/11, Ş046/10	e.+ki M12/17, M12/17, M32/18,
et-: etmek	Ş022/10, Ş022/10, Ş117/14
e.-er Ş019/16	e.+kilerdin M11/12
e.-ip Ş052/18, Ş063/17	evvelā(Ar.): en evvel, her şeyden evvel
e.-kan Ş016/02	e. Ş100/11
e.-ken M06/08, M06/10, ş'/01	evvelkı(Ar. sıfat): birinci, ilk
e.-sün Ş066/09	e. Ş059/05
e.-ü Ş100/10	evvelki(Ar.sıfat): birinci, ilk
e.-üp Ş020/13	e.+lerdin Ş021/08
ét-: etmek, yapmak	ey: ünlem, nida sözü
i.-almadı Ş038/16	e. M06/20, M48/17, M50/02,
i.-di Ş045/12, Ş064/11, Ş064/14,	Ş006/01, Ş007/11, Ş014/05, Ş016/14
Ş070/17	eye: sahip
i.-dik Ş082/17	e.+si M70/14, M27/05
i.-e Ş032/15, Ş112/06, Ş112/07	ez: akıl, us, zekā
i.-er M08/01, Ş015/20, Ş087/03	e.+di Ş018/14
i.-ip Ş065/03, Ş089/13, Ş100/07,	e.+ge Ş075/02
Ş119/02	e.+i Ş069/18
i.-ken M21/15, M23/04, M76/08,	e.+in Ş070/02
Ş016/04, Ş099/17	Ezizkül: kişi adı
i.-ken idik ş'/03	e. Ş119/17
i.-mekde Ş035/03	F
i.-mesem Ş117/15	fā'ide(Ar.): fayda, yarar
i.-mey Ş058/19	f.+si M11/11, Ş021/07
i.-sek Ş115/15	faķir(Ar.): yoksul, parasız
i.-ü Ş038/09	f. Ş009/15, Ş009/18, Ş070/12
i.-üğe Ş089/13	f.+ğa Ş067/03, Ş076/12
i.-üne Ş040/08	f.+iñiz M04/08
	f.+iÆiz Ş005/12
	f.+ler Ş071/18

- f.+lerga M21/12
f.+lerdin Ş100/09
faķirlen-(Ar.+Tr.): fakirlenmek, yoksul hâle gelmek
f.-mekde M27/15
faķirliķ(Ar.+Tr.): fakirlik, yoksulluk
f.+ġa M07/04
Faķraldin: kişi adı
f. Ş088/01
falan(Ar.): falan
f. Ş034/04, Ş034/05
falançe(Ar.): falancı
f. M07/19
fāni(Ar.): geġici, fani olan
f. M13/06, Ş022/17
farķ(Ar.): fark, ayırma
f. Ş123/07, Ş123/10
f.+ın Ş005/18, Ş019/17
f.+ına M64/04
Farş: millet adı
f. Ş030/10
farz(Ar.): 1. farz 2. lüzumlu, gerekli
f. Ş082/12, Ş119/19
fāsiķ(Ar.): sapkın, günah işleyen
f. M34/11
faşıl(Ar.): bölüm
f. Ş044/06
f.+da Ş117/08
faşl(Ar.): kitap bölümleri
f. M15/01, M21/02, Ş024/11, Ş117/05
f.+ında Ş027/04
Faşak: kişi adı
f. Ş027/13
fayda(Ar.): fayda, kazanç
f. M05/06, M09/01, M36/11, Ş009/04, Ş009/08, Ş013/17, Ş013/18, Ş013/20, Ş014/02, Ş014/04, Ş014/06, Ş019/08, Ş043/02, Ş066/25, Ş068/04, Ş068/17, Ş068/17, Ş076/03, Ş078/07, Ş087/03
f.+bolmak Ş014/15
f.+ler Ş065/04
f.+Æ Ş076/11
f.+sı Ş009/17, Ş065/03
f.+sın Ş058/12, Ş074/19, Ş076/09
f.+si M36/05, M42/04, M67/10
f.+sine M36/08
faydalen-(Ar.+Tr.): faydalanmak, yararlanmak
f.-iptur Ş052/09
faydalı(Ar.+Tr.): faydalı, yararlı
f. M37/10, Ş031/17, Ş046/02, M70/06, M75/19
faytal: bkz. baytal
f.+ı Ş055/12
felāket(Ar.): felaket, musubet
f. M13/09, M70/16, Ş023/01
f.+lerge M11/06, Ş021/03
fenā(Ar.): yokluk, yok olma
f. M16/07, Ş025/19
ferište(F.): melek
f. M65/01
f.+lerni Ş108/20
fermān(F.): emir, buyruk
f.+ına M36/07
Feyzullah: kişi adı
f. Ş031/12
Fıġman: kişi adı
f. M58/04
fişķ: saġlam
f. Ş070/20
fiştı: dört yaşına basan hayvan(bıştı)
f. M68/02, M68/14, M69/06
f.+nı M68/05
f.+nıñ M69/01
fi'İ(Ar.): iş, davranış, amel
f.+imizde Ş010/01
f. +i M64/14
Fiġine: kişi adı
f. Ş028/13
fidā(Ar.): gözden çıkarma, kıyma
f.+kıl M33/05
fidav: koşu atı(bedöö)
f. Ş081/08
fikirli(Ar.+Tr.): fikirli
f. M42/20
fikr(Ar.): fikir, görüş
f. Ş004/15
f.+i M03/14
Fin: millet adı
f.+ler M14/15, Ş024/09
Finçe: Fince
f. M19/02
Finikeli: yer adı
f.+ler M14/05, Ş023/13
Fireval: yer adı
f.+din M08/13
Fircival: yer adı
f. Ş033/08, Ş037/04, Ş038/21, Ş106/16, Ş116/07
f.+ġa Ş079/20
fiyāde(F.): yaya, yayan yürüten kimse
f. Ş063/03
fiye: dişi at, kısraķ
f. Ş080/05
f.+ler Ş054/11
f.+niÆ Ş055/11
Folaġ: kişi adı
f. M04/09, M67/07, M73/09, M39/07, M47/20, Ş002/09, Ş005/13, Ş036/10, Ş036/13, Ş037/04, Ş037/06, Ş086/09, Ş095/06, Ş111/09
f. +ke M55/13
f.+dan M20/05, Ş036/10, Ş037/06
f.+dın Ş036/14
Foġahan: kişi adı
f. M33/07
f.+dan M33/07
Fransuz: millet adı, Fransız
f.+lar M14/10, Ş024/04
Fransuzçe: Fransuzca

f. Ş032/03
Fuacan: kişi adı
f. M71/02
fukra(Ar.): fakirler, yoksullar, zavallılar
f.+lardan M25/13
Fuğağan: kişi adı
f. Ş039/11
f. +dan Ş039/12
G
Ġabırġan: kişi adı
g. Ş028/03
Ġabran: kişi adı
g. M18/12
ġādil(Ar. ‘ādil): ādil, adaletli
g. Ş007/19
ġāfil(Ar.): gaflette bulunan
g. Ş009/16, Ş052/20, Ş127/04
g.+bolmak Ş014/09
g.+lerdin Ş010/15
ġāfilet(Ar.): bilmezlik, dikkatsizlik
g.+ke Ş006/05
ġāfillik(Ar.+Tr.): gafillik
g. Ş007/07, M23/12, Ş128/19
g.+ke Ş008/16
g.+dan Ş006/06
Ġaldin: Kişi adı
g. M18/12
ġaldur-: bırakmak
g.-ġan M75/17
Ġalidin: kişi adı
g. Ş028/03
Ġalim: kişi adı
g. Ş127/17
ġam(Ar.): gam, tasa, kaygı, keder
g. Ş050/06
g.+ın Ş073/12, Ş076/05
Ġambar: kişi adı
g. M66/14
Ġanıġan: kişi adı
g. Ş120/13
ġarıġ(Ar.): boġma, boġulma
g. Ş085/14
Ġaripbay: kişi adı
g. M23/01, M23/02
ġarip(Ar.): kimsesiz, zavallı
g. Ş005/10, Ş067/03, Ş071/18,
Ş076/12
g.+lerge M41/04
g.+min Ş066/06
ġarş(Ar.): borç
g. Ş089/12
Ġaş: kişi adı
g.+ınıñ M36/07
ġaşı(Ar.): kadı
g. M34/13, M34/15, M36/03,
Ş030/13, Ş030/14, Ş068/11, Ş068/23
g.+nı M36/04
ġaştıġ(Ar.+Tr.): düşmanlık
g. Ş069/10
Ġasıbek: kişi adı

g. Ş087/05, Ş088/07
ġāyıp(Ar.): bilinmeyen, gizli
g. Ş091/09, Ş091/10
Ġaynaşar: kişi adı
g. Ş100/01
g.+dan Ş100/04
Ġaypġara: kişi adı
g. Ş108/10
ġayra-: dövüştürmek
g.-ġan M67/07
ġayret(Ar.): gayret
g. M69/07, M71/03
g.+i Ş060/11
g.+kıl- M42/10
ġayretlen-(Ar.+Tr.): gayretlenmek,
güçlenmek
g.-se Ş060/11
ġayretli(Ar.+Tr.): gayretli, kuvvetli
g. M22/16, M24/03, M25/11, M46/09,
M70/16
Ġaysi: kişi adı
g. M76/11
Ġaytı: kişi adı
g. Ş110/15
ġaz: kaz
g. Ş062/18
ġazal(Ar.): gazel
g.+ı M63/10, Ş065/09, M09/10,
Ş121/12
g.+ınan Ş065/08
g.+ında Ş055/01
ġazamet(Ar.): İslam adına savaş
g.+im Ş007/17
ġazı(Ar.): kadı
g. M65/11
g.+day M65/18
g.+nıñ M65/13
Ġazıġul: kişi adı
g. M67/20, M69/04
g.+dan M73/10
ġazit(Rus.): gazete
g. Ş110/13
ġaziz(Ar. ‘aziz): aziz
g.+lerim Ş018/05
ġıybet(Ar.): gıybet
g.+kıl- Ş106/11
ġıyra-: kırılmak, dağılmak
g.-ġan Ş081/10
Ġul: kişi adı
g. M18/19, Ş028/07
g.+dan M18/19, Ş028/10
ġedāy(F.): miskin, fakir
g.+dan Ş067/16
ġez: gezmek
g.+den M17/16
ġezit(Rus.): gazete
g. M06/15, Ş016/09, Ş038/14,
Ş099/17
ġiremofon(Rus.): gramafon
g. Ş081/20

gör(F.): mezar
g. M41/17
gramafon(Rus.): gramafon
g. M06/06
gramofon(Rus.): gramafon
g. Ş015/20
griftâr(F.): düşkün, turkun, tutkun olmak
g.+bol- M11/06, Ş021/03
grimofon(Rus.): gramafon
g. Ş045/07
gubernadır(Rus.): vali
g. Ş076/20
gübörnadır(Rus.): vali
g. Ş064/10
g.+ğa Ş064/10
gül: çiçek
g.+i Ş063/03, Ş066/14, Ş067/02
gülde-: çiçek açmak
g.-gen Ş113/15
Gülhan: kişi adı
g. Ş082/01
gümân(F.): şüphe, kuşku, zan
g. M61/18
gün: gün
g. Ş109/16
günâh(F.): günah, suç
g. M46/14, M57/17, Ş029/02,
Ş056/07, Ş059/17

H

hâ: seslenme edatı
h. Ş010/20
habdan(F.): çok
h. Ş066/16
haber(Ar.): haber
h. M45/19, M46/02, M53/18, M68/04,
M68/05, Ş040/02, Ş042/12, Ş048/13,
Ş056/12, Ş057/10, Ş057/12, Ş064/10,
Ş068/05, Ş106/07, Ş106/10, Ş119/16,
Ş031/17, Ş032/11
h.+al- M68/15
h.+ber- M75/12
h.+in Ş064/09, Ş077/09
h.+ét- Ş099/17
h.+ler M42/12
h.+ni M05/10, Ş014/19
haberdâr(Ar.+F.): haberi olan, haberdar
h. M11/07, Ş021/04, Ş030/12,
M37/09, Ş097/05, Ş122/02
h.+bol Ş039/08
habersiz(Ar.+Tr.): habersiz
h. Ş029/11, Ş127/05
h.+imiş Ş038/08
hac(Ar.): Hac
h. M54/03
h.+ğa M36/19
h.+ge M52/01
hacı(Ar.): hacı
h. Ş039/13, Ş045/10
h.+nıŞ020/06
hacı(Ar.): hacı

h. M04/17, M22/17, M24/06, M25/14,
M25/14, M25/15, M28/14, M28/19,
M30/18, M33/06, M33/09, M33/10,
M33/10, M33/12, M33/13, M33/14,
M34/06, M34/08, M34/08, M34/10,
M34/18, M35/08, M35/09, M36/18,
M39/14, M39/15, M39/16, M40/19,
M40/19, M40/20, M40/20, M41/03,
M44/14, M47/04, M47/05, M48/12,
M48/16, M52/01, M52/03, M52/03,
M52/04, M54/08, M61/04, M61/08,
M63/10, M63/17, M64/05, M65/03,
M65/05, M65/06, M66/14, M70/12,
M73/14, Ş038/05, Ş039/02, Ş039/02,
Ş039/02, Ş039/13, Ş045/14, Ş046/05,
Ş050/14, Ş050/15, Ş050/16, Ş056/11,
Ş057/03, Ş059/08, Ş060/04, Ş063/07,
Ş063/20, Ş064/01, Ş070/03, Ş073/13,
Ş074/19, Ş075/15, Ş075/16, Ş076/14,
Ş079/20, Ş081/16, Ş082/13, Ş084/19,
Ş085/04, Ş087/10, Ş087/10, Ş087/12,
Ş087/15, Ş088/03, Ş088/12, Ş090/04,
Ş090/04, Ş090/06, Ş090/07, Ş094/02,
Ş094/05, Ş094/08, Ş095/04, Ş095/04,
Ş096/02, Ş099/13, Ş099/13, Ş103/04,
Ş108/12, Ş109/03, Ş109/09, Ş111/12,
Ş111/13, Ş114/17, Ş116/08, Ş124/20,
Ş126/19, Ş128/11, Ş128/14
h.+ğa M64/17, Ş055/08, Ş076/04
h.+dan M24/10, M33/07, M33/19,
M41/01, Ş039/11, Ş045/14
h.+dur M48/12
h.+mız Ş067/12
h.+nı M30/17
h.+nıñ M09/10, Ş062/07
h.+nıÆ M42/13
h.+sı M25/09
h.+sın M64/17

Hacıbay: kişi adı
h. ş⁷/10, Ş124/19, Ş126/19
h.+dan Ş052/12, ş⁷/10

Hacıbay: kişi adı
h. Ş052/10

Hacıbek: kişi adı
h. Ş084/18

Hacıbek: kişi adı
h. Ş097/01, Ş114/16
h.+den Ş085/01, Ş097/05

Hacıkul: kişi adı
h. Ş085/02

hacılık: hacılık
h. M24/08, M29/16, M35/14

Hacıoğlu: kişi adı
h. M28/06, Ş039/11

Hacıbek: kişi adı
h. Ş084/11
h.+den Ş084/12

Hacıke: kişi adı
h. M56/18, M60/13
h.+den M60/13

Haçike: kişi adı
h. Ş105/05

Haçikeoğlu: kişi adı
h. M60/13

hadim(Ar.): kadim
h. Ş115/19, Ş120/15

hadiş(Ar.): hadis
h. M63/07, Ş006/18
h.+lerine M45/04

Hafal: kişi adı
h. Ş067/07, Ş121/08, Ş123/15
h.+dan Ş077/10

hafiş(Ar.): hafız
h.+dan Ş112/07

hafız(Ar.): hafız
h. Ş046/14

hağ(Ar.):
h. M05/05, Ş026/20, Ş014/14
h.+ı M41/16, Ş002/09
h.+ın M65/17
h.+ında M02/04
h.+ların M33/16

hağaret(Ar.): hakaret, hakaret etmek
h.+kıl M35/13

Hake: kişi adı
h. Ş097/03
h.+den Ş097/03

hağikatla-(Ar.+Tr.): hakikatlemek,
doğrulamak
h.-mazdan Ş057/16

hakim(Ar.): hakim, bilgiç
h. Ş042/09, Ş042/14, Ş066/24,
Ş067/14, Ş068/18, Ş076/18, Ş085/18
h.+den Ş076/18
h.+lerden Ş059/20, Ş068/17
h.+leri Ş031/16
h.+lerine Ş041/15, Ş057/10, Ş127/18
h.+lerniñ M53/16

hakimlik(Ar.+Tr.): hakimlik, başkanlık
h. Ş029/13

Hakimata: yer adı
h. Ş120/02

hâl(Ar.): hâl, durum
h. M60/10, Ş031/15, Ş058/10
h.+ğa Ş049/04
h.+de M13/16, Ş023/06, Ş029/06,
Ş059/01
h.+i M42/13, Ş008/20, Ş078/06
h.+in M03/12, Ş004/11, Ş017/20,
Ş068/07
h.+inen Ş056/12
h.+ler Ş005/07, Ş059/02
h.+lerin M11/04, M11/12, Ş021/01,
Ş021/08, Ş061/03
h.+lerne M22/04
h.+lernen M42/12
h.+nen M37/09

hâl(Ar.): hâl, durum
h.+larmız Ş058/20
h.+lerin M54/09

halfa(Ar.): kalfa, medreselerde hocaya yardım eden kimse
h. M61/04, M61/08, M61/09, M63/10, M63/17, M63/20, Ş086/02, Ş089/08, Ş128/08, Ş128/09, M09/10
h.+dan M66/20
h.+niñ M61/05, M62/01
h.+niñ M63/04
h.+sı Ş128/10
h.+den Ş128/09
h.+niñ Ş128/17

Hahbek: kişi adı
h. Ş095/03

halk(Ar.): halk, insan bütünü
h. M02/05, M05/18, M16/11, M22/07, M25/01, M46/07, M63/08, M71/19, Ş016/19, Ş017/05, Ş026/03, Ş031/17, Ş035/05, Ş039/06, Ş040/01, Ş040/03, Ş046/11, Ş046/13, Ş059/10, Ş063/19, Ş074/13, Ş080/01, Ş080/14, Ş081/16, Ş090/06, Ş090/10, Ş091/04, Ş110/08, Ş112/05, Ş128/02, Ş128/05
h.+ğa M10/06, M36/04, M36/12, M67/10, Ş006/19, Ş031/18, Ş040/01, Ş040/02, Ş055/03, Ş066/25, Ş074/19
h.+bız M06/16
h.+dan Ş045/03
h.+dı Ş068/12
h.+dın M49/13, M64/17, Ş029/08, Ş041/09, Ş087/02
h.+dur M13/17, Ş023/07, Ş095/09
h.+ı M04/20, M13/18, Ş023/08, Ş026/20
h.+ımız Ş015/07, Ş016/10, Ş059/05
h.+ına M35/17, M36/10, Ş068/04
h.+ınıñ M36/05
h.+ıñ Ş078/14
h.+idi Ş040/17
h.+lar M03/05, M13/11, Ş023/03, Ş054/19
h.+largâ M06/14, Ş016/08
h.+lardan Ş073/10
h.+lardın M11/04, Ş021/01
h.+nı M12/05, M15/10, M31/05, M61/09, Ş022/02, Ş025/02, Ş040/13, Ş041/13, Ş059/11
h.+niñ M36/08

Halkul: kişi adı
h. Ş050/15
h.+dan Ş050/16

hâlsiz(Ar.+Tr.): hâlsiz, güçsüz
h. Ş059/01, Ş066/06

Hâm: kişi adı
h. M13/13, M13/14, M13/15, Ş023/04, Ş023/05, Ş023/05

ham(Ar. ğam): tasa, kaygı, keder
h.+cé- Ş067/03

Ham: kişi adı
h. Ş117/19

Haman: kişi adı

- h. M51/08, M53/05
- Ħambar:** kişi adı
h. Ő086/11
- ĦambarĦan:** kişi adı
h. Ő120/12
- Ħamd(Ar.):** hamd, Şükür
h. M10/01, Ő020/01
- Ħan(<F.<Tr. kaĦan):** han, hükümdar
h. M03/09, M16/01, M16/04, M16/06, M16/08, M16/17, M16/17, M16/18, M16/18, M16/18, M16/19, M17/01, M17/02, M17/04, M17/07, M18/03, M18/07, M32/13, M45/14, M55/05, M67/07, Ő004/08, Ő011/06, Ő016/18, Ő025/13, Ő025/16, Ő025/18, Ő025/20, Ő026/16, Ő026/17, Ő027/04, Ő027/09, Ő027/13, Ő027/13, Ő027/13, Ő027/14, Ő028/02, Ő031/06, Ő035/17, Ő036/04, Ő040/01, Ő040/02, Ő040/04, Ő040/07, Ő040/19, Ő041/05, Ő041/06, Ő041/11, Ő051/08, Ő066/14, Ő066/14, Ő066/23, Ő068/03, Ő068/14, Ő068/19, Ő071/13, Ő075/05, Ő075/16, Ő075/18, Ő076/08, Ő079/13, Ő107/06, Ő107/14, Ő111/01, Ő111/02, Ő118/10, Ő118/10, Ő120/10, Ő120/14, Ő120/19, Ő122/11, Ő122/13, Ő124/08
h.+Ħa M55/05, M59/14, Ő071/14
h.+dı Ő041/03
h.+ı M55/04, Ő114/06
h.+ınan Ő068/15
h.+ka Ő057/05, Ő057/08, Ő057/12
h.+lardan Ő069/06
h.+ları M19/06, M25/01, M31/08, Ő042/09
h.+ları idi M68/08
h.+larına Ő057/04
h.+larınıñ M71/06
h.+larını Ő028/17
h.+larınıÆ Ő061/14, Ő061/16
h.+nı M15/20, Ő025/12
h.+nıñ M45/08
h.+nıÆ Ő122/12
h.+dan M16/19, Ő110/20, Ő118/13, Ő120/08
h.+dın M03/08, M03/09, M16/14, M45/11, M55/06, M62/02, M63/18, Ő004/07, Ő004/08, Ő004/10, Ő004/10, Ő026/06, Ő107/14, Ő119/05, Ő119/10, Ő119/10, Ő119/10, Ő122/11, Ő122/12
- ĦanaĦan:** kişi adı
h. Ő114/10
- Ħanan:** kişi adı
h. M51/17
- Ħanay:** kişi adı
h. M53/11
h.+dan M53/13
- Ħanber:** kişi adı
h. Ő027/13
- Ħancadayan:** kişi adı
- h. M20/01
- Ħançık:** 1. dişi 2. hain, hilekār
h. M62/09
h.+nıñ M62/11
- Ħandabas:** kişi adı
h. Ő028/14
- Ħandabař:** kişi adı
h. Ő028/13
- Ħandabaz:** kişi adı
h. M19/03
- Ħandin:** yer adı
h. Ő033/13
- Ħandıntav:** daĦ adı
h.+ında Ő124/11
- ĦanlıĦ:** hanlık, hükümdarlık
h. M16/19, M28/11, M28/11, M31/03, Ő016/15, Ő026/11, Ő040/08, Ő041/06, Ő118/07
h.+nı M31/09, M31/10, Ő118/13
- Ħantursun:** kişi adı
h.+dı Ő113/06
h.+dın Ő114/06
- Ħār:** bayaĦı, adı, hor
h. M65/19, Ő014/12
- Ħar(F.):** bkz. Ħār
h. M08/10
- ĦaraĦan:** kişi adı
h. Ő004/10, Ő026/13
- Ħaram(Ar.):** haram
h. M67/03, Ő040/20, Ő046/09, Ő046/12, Ő068/12, Ő069/19, Ő119/20
h.+dan M61/11, M64/01, M64/13, Ő106/09
h.+dur M21/07
- Ħaramzāde(Ar.+F.):** yasak ilişkiden doĦmuř
h. Ő106/09
h.+dür M61/12
- Ħarboz:** kişi adı
h. M53/11, Ő102/01, Ő104/18
h.+dan Ő099/18, Ő105/01
- Ħareçe:** kişi adı
h. Ő107/14
- Ħareket(Ar.):** hareket
h. Ő011/15, Ő020/07
- Ħarf(Ar.):** harf,
h.+de Ő047/05
h.+i Ő086/16, Ő105/16
h.+in Ő105/15, Ő123/07
- Ħarlık(F.+Tr.):** horluk, adilik
h.+ın Ő066/12
- Ħarřı:** karşı
h. Ő080/13
- Ħař:** dūřman
h. M07/08, M30/09
- Ħasan:** kişi adı
h. M48/04
- Ħasanbay:** kişi adı
h. M27/17
- Ħařıbek:** kişi adı
h. Ő099/08

hâşıl(Ar.): toplamak, kazanmak, elde etmek
h. M11/09, Ş014/02, Ş054/17
h.+kılmak Ş021/06

hâşır(Ar.): hazır
h. M66/17

hâşır(Ar.): şimdi, şu anda
h. Ş002/05, Ş010/12, Ş032/18,
Ş036/05, Ş039/18, Ş043/04, Ş044/10,
Ş045/15, Ş052/16, Ş055/06, Ş068/06,
Ş069/15, Ş070/04, Ş072/02, Ş079/06,
Ş083/17, Ş085/15, Ş089/04, Ş092/05,
Ş099/13, Ş109/03, Ş111/18, Ş112/05,
Ş115/11, Ş116/04, Ş117/03, Ş118/12,
Ş121/04, Ş122/04, Ş124/20, Ş126/09,
Ş127/07
h.+bol Ş064/12
h.+da Ş047/07, Ş051/16
h.+kı Ş027/05, Ş041/20, Ş078/06,
Ş115/02
h.+kığa Ş027/07
h.+ki Ş044/02, Ş093/11, Ş095/17,
Ş096/02, Ş126/04

Hastanhan: kişi adı
h. Ş120/12

Haşim: kişi adı
h. Ş110/04, Ş111/05

haş(Ar.): 1. harf 2. mektup
h. Ş074/17, Ş106/04, Ş106/05

haşa(Ar.): hata, yanlış
h.+ma M04/04
h.+mızını Ş117/12

Hatağan: kişi adı
h. M69/05, Ş113/06

Hatahan: kişi adı
h. M68/01, M68/20

haşamtay: cömert
h. Ş066/24, M41/05
+ğa Ş080/04

hatta(Ar.): hatta
h. Ş123/11

hatır(Ar.): hatır, gönül, kalp
h.+ı Ş066/25

hatim(Ar.): Kuran-ı Kerimi sonuna kadar
okuma
h. Ş031/01, Ş065/02
h.+kıl- Ş052/06

hatim-i Kuran(Ar.): Kuran-ı Kerimi sonuna
kadar okuma
h.+ğa M41/17

hātun(<F.<Tr. katun): kadın, hatun
h. M29/08, M36/14, M52/15, M55/14,
M74/03, Ş007/09, Ş047/03, Ş061/04,
Ş064/03, Ş066/09, Ş068/01, Ş068/15,
Ş073/03, Ş096/15, Ş113/07, Ş114/08,
Ş124/20
h.+ğa M53/02, M55/07, M63/19,
M73/18, Ş058/06
h.+dan M20/09, M20/10, M20/15,
M20/16, M27/03, M27/18, M32/16,
M32/17, M39/08, M40/04, M40/05,

M44/06, M44/07, M44/08, M67/16,
M67/16, M67/20, M69/03, M69/09,
M69/10, Ş036/16, Ş038/06, Ş044/07,
Ş091/13, Ş096/11, Ş102/09, Ş113/13,
Ş119/06, Ş119/06

h.+dı M68/20, Ş114/09, Ş114/11
h.+dın M69/18, Ş119/11

h.+ı M44/19, M45/08, M45/13,
M45/15, M46/13, M54/13, M54/14,
Ş031/12, Ş113/02, Ş123/16, Ş124/01,
Ş124/02, Ş124/17, Ş126/17, Ş119/10
h.+ına M09/02

h.+ınan M55/04, M55/14, M69/02,
M69/15

h.+ındın M55/07

h.+idi Ş113/02

h.+largâ M41/18, Ş065/02

h.+ları M13/18, M14/01, Ş023/08,
Ş023/10

h.+nan M36/18, Ş123/19, Ş126/16

havâ(Ar.): hava

h. Ş031/08, M05/14, Ş015/03

Havvâ: Hz. Âdem'in eşi

h. M12/17, Ş117/14, Ş022/10

h.+nıÆ M13/04, Ş022/15

hayâl(Ar.): hayal, düş, imge

h.+i M53/02

hayırlı(Ar.+Tr.): yararlı, uğurlu

h. M22/01, M38/01

hayli(F.): çok, kesir, birçok

h. M03/05

hayrân(Ar.): şaşakalmış, şaşkın, hayran

h. M67/10, Ş078/10

hayret(Ar.): şaşma, şaşaklama

h. Ş047/13, Ş068/02, Ş068/03

h.+ka Ş068/03

h.+ine Ş067/27

hayvân(Ar.): hayvan, yaratık

h. Ş019/09, Ş011/11

hayza-: saldırmak, vurmak

h.-ğan M26/02

Hazar: deniz adı

h. Ş118/01

hâzır(Ar.): şimdi, şu anda

h. M29/10, M71/04

h.+da M62/14

h.+dan Ş100/10

hâzır: bkz. hâzır

h. M22/11, M30/11, Ş024/06

h.+ki M42/19, Ş020/14

hâzır: bkz. hâzır

h. M14/12, M18/02, M22/17, M23/10,
M23/17, M25/12, M26/09, M28/02,
M29/18, M33/11, M34/01, M34/04,
M34/17, M35/04, M35/08, M36/03,
M38/04, M38/11, M48/07, M50/05,
M52/03, M58/03, M65/11, M65/12,
M67/03, M67/05, M70/07, M70/12,
M70/15, M70/20, M75/13, Ş105/11
h.+da M17/14

h.+kı Ş076/01
h.+ki M11/02, M50/01, M54/06,
M56/15, M56/18
hazine(Ar.): para ve değerli eşyalar saklanan
yer
h. Ş076/13
h.+den Ş029/01, Ş072/05
h.+sine M75/14
hazret(Ar.): 1. Ön, huzur 2. Kutsal ve saygın
kimselerin adlarının başlarına
getirilen ünvan
h. M12/17, Ş022/10, Ş032/08,
Ş032/12, Ş117/14, Ş117/14
hazreti: bkz. hazret
h.M13/01, M13/08, M12/16, M16/09,
Ş022/09, Ş022/12, Ş022/19, Ş026/01
hazreti: bkz. hazret
h. M12/13
helâket(Ar.): ölümler
h.+ler M13/09, M70/16, Ş023/01
helal(Ar.): şer'an kullanılması uygun,
yasaklanmamış şey
h. Ş046/12, Ş057/15, Ş073/06
hem(F.): hem edati
h. M10/06, M11/10, M11/17, M27/16,
M28/12, M33/13, M41/07, M70/19,
M76/04, Ş020/06, Ş020/10, Ş021/07,
Ş021/12, Ş027/17, Ş031/17, Ş033/05,
Ş033/09, Ş036/01, Ş038/03, Ş038/13,
Ş038/19, Ş040/20, Ş041/06, Ş045/11,
Ş046/02, Ş048/02, Ş052/20, Ş054/03,
Ş054/08, Ş055/03, Ş056/04, Ş056/05,
Ş058/06, Ş065/04, Ş065/05, Ş068/24,
Ş086/03, Ş087/09, Ş090/11, Ş090/11,
Ş092/11, Ş097/02, Ş103/18, Ş104/01,
Ş108/05, Ş109/03, Ş112/03, Ş113/09,
Ş116/13, Ş116/14, Ş116/17, Ş117/07,
Ş121/19, Ş122/03, Ş123/03, Ş123/05,
Ş124/08, Ş124/11, Ş128/14
hemân(F.): derhâl, çabucak
h. Ş043/11, Ş043/12, M37/07
heme(F.): cümle, hep bütün
h. Ş056/03
h.+sinen Ş044/13
hep: 1. bütün, cemi 2. her vakit, daima, sürekli
h. Ş009/03
hesâp(Ar.): sayı, sayma
h. Ş080/19, Ş122/03, M50/06,
Ş064/16, Ş079/03
h.+ğa M63/01
h.+nan Ş122/01
h.+ı Ş073/15, Ş067/11, Ş073/18
h.+ıÆ Ş016/19
h.+kıl- M63/03, M17/18, Ş104/03
h.+et- Ş090/09
h.+ét- Ş115/15
hesâpsız(Ar.+Tr.): hesapsız, sayısız
h. Ş081/18
her(F.): cümle, hep

h. M04/03, M04/10, M05/13, M06/04,
M06/15, M09/03, M09/11, M10/06,
M12/02, M17/19, M21/16, M22/18,
M23/04, M23/04, M27/04, M28/05,
M30/05, M31/05, M31/10, M32/08,
M33/08, M34/12, M35/02, M35/02,
M35/13, M37/18, M42/04, M43/06,
M44/02, M44/04, M46/08, M46/13,
M46/14, M46/19, M47/13, M49/13,
M50/18, M52/16, M54/09, M56/03,
M56/19, M58/07, M58/08, M58/12,
M62/15, M63/07, M64/03, M64/09,
M64/19, M65/17, M67/05, M72/09,
M74/03, M74/04, M74/04, M74/04,
M74/19, M75/01, M75/15, M75/19,
Ş005/14, Ş006/02, Ş006/19, Ş008/03,
Ş008/05, Ş009/19, Ş011/08, Ş012/08,
Ş014/10, Ş015/02, Ş015/18, Ş016/09,
Ş016/19, Ş017/13, Ş017/18, Ş021/14,
Ş027/02, Ş029/03, Ş035/01, Ş037/09,
Ş040/07, Ş041/14, Ş047/19, Ş054/01,
Ş054/01, Ş054/05, Ş054/05, Ş056/17,
Ş057/01, Ş057/05, Ş059/10, Ş060/06,
Ş061/07, Ş066/10, Ş066/17, Ş067/08,
Ş071/05, Ş072/04, Ş072/10, Ş075/14,
Ş076/07, Ş076/12, Ş079/12, Ş079/19,
Ş080/20, Ş099/16, Ş106/13, Ş106/17,
Ş110/16, Ş115/12, Ş115/14, Ş115/16,
Ş119/06, Ş120/19, Ş125/13, Ş128/10,
Ş128/12, Ş128/13, Ş128/16

heri: bkz. her

h. Ş008/01

hey: seslenmek

h. M06/20, Ş016/14

Heydar'ali: kişi adı

h. Ş090/02

Heydarkul: kişi adı

h. Ş090/05

Hışır(Ar.): Hızır

h. Ş076/15

Hıyay: 1. Çin 2. boy adı

h. M15/12, M17/11, M18/19,
Ş025/04, Ş026/20, Ş028/10, Ş028/19,
Ş059/13, Ş063/10, Ş063/13, Ş068/22,
Ş102/01, Ş111/10, Ş115/17, Ş116/05,
Ş116/12, Ş116/15, Ş117/07, Ş118/01,
Ş118/07, Ş118/09, Ş119/01, Ş124/04,
M59/09, M59/16, Ş116/19

h.+dan Ş116/12, Ş118/08

h.+dın M76/08

h.+lar M76/12, M14/14, Ş024/08

h.+lardan Ş118/13

hıyal(Ar.): hayal, akıl

h. Ş057/09, Ş073/07

h.+ına Ş110/11

h.+larına Ş040/15

h.+ne M24/07

Hızhan: kişi adı

h. Ş118/18

Hızırav: yer adı

- h. Ş087/13
- hicret(Ar.):** göçme, yer değiştirme
h.+niñ M76/13
- hiç(F.):** 1. olumsuz cümlelerde fiilin anlamını pekiştirir 2. yok olan, az olan 3. değersiz şey veya kimse
h. Ş010/03, Ş012/04, Ş015/13, Ş040/19, Ş057/12, Ş069/17, Ş091/15, Ş106/06
- Hidayetallah:** kişi adı
h. Ş120/05
- hizmet(Ar. hizmet):** hizmet
h. M04/19, M10/05, M12/09, M34/10, M36/11, M62/15, M63/05, Ş022/06, Ş029/01, Ş066/06
h.+ğa M62/08
h.+de M41/20
h.+dür Ş028/17
h.+i M62/17
h.+ine M39/11, M48/13
h.+ét Ş035/03
h.+kıl M21/10, M21/20, M22/12, M30/20, M33/01, M33/03, M35/11, M36/06, M36/16, M37/10, M38/05, M42/05, M43/01, M44/04, M54/06, M57/15, M67/06, Ş065/03
h.+kıl- M40/06
h.+ler M41/19, Ş064/14
h.+lerin M22/09
h.+lerinde M43/01
- hizmet:** hizmet
h.+ét M21/15
- hizmetçi(Ar.+Tr.):** hizmetçi
h. Ş062/15
h.+siidi M72/12
h.+siniñ M72/13
- hikâyet(Ar.):** hikâyeler, kıssalar, masallar
h.+ler M10/09
- hikmet(Ar.):** bilgelik, hakimlik
h. M45/12, Ş119/14
h.+ni M27/15
- Hindhıta:** bölge adı
h.+ları Ş024/08
- Hindi:** millet adı Hindi
h.+ler M14/09, Ş024/03
- Hindisdan:** ülke adı
h. Ş119/01
- Hindistân:** ülke adı
h. M13/15, Ş023/05, M17/11, Ş027/01, Ş067/08
- Hive:** yer adı
h. M17/12
- hiyle(Ar. hile):** sahtekarlık
h. Ş041/14
- hiyânet(Ar.):** 1. Kendisine olan güveni sarsma
2. Kendi ülkesi aleyhinde düşmana hizmet etme
h.+kıl M68/19
- hizmet(Ar.):** 1. iş görme, vazife 2. görev, iş
h. Ş020/07, Ş038/01, Ş038/16, Ş061/11, M37/05, Ş007/14
h.+ét- Ş038/09, Ş038/16, Ş039/03, Ş070/17
h.+kıl- M29/15, M35/17, M41/03, Ş039/06, Ş052/01, Ş071/12, Ş077/14, Ş077/18, Ş086/12, Ş090/09, Ş097/07, Ş099/15, Ş109/06, Ş007/03
h.+lerin M29/14
h.+lerinde Ş083/17
h.+ni Ş018/13
h.+di Ş011/09
h.+i Ş097/07
- hizmet:** bkz. hizmet
h.+i Ş067/22
h.+kıl- Ş127/18
h.+lerne Ş128/15
- hizmetçi:** iş gören, hizmet eden
h. Ş039/19, Ş048/04, Ş124/20, Ş126/19
h.+leriÆ Ş110/06
h.+si Ş052/13, Ş094/04
h.+sidür Ş104/16
- Hocabek:** kişi adı
h. Ş038/05
- Hocamcar:** kişi adı
h. M48/12, Ş089/19
- Hocamiyar:** kişi adı
h.+dan Ş089/19
- hoce(F.):** 1. Din görevlisi 2. Medresede ders veren kimse
h. M43/09, M45/05, M72/07, Ş056/19, Ş067/05, Ş067/10, Ş070/15, Ş075/20, Ş076/02, Ş106/03, Ş110/10, Ş112/05, Ş112/07, Ş119/17, Ş120/04, Ş120/05, Ş120/06, Ş127/17, Ş031/01, Ş046/14
h.+ğa Ş073/15
h.+den M43/10
h.+miz Ş106/03
- hoce:** bkz. hoce
h. Ş095/06
- Hocebek:** kişi adı
h. M28/14
- Hocebek:** kişi adı
h. M34/17, Ş088/12, Ş097/12
- Hocekeldi:** kişi adı
h. Ş094/05, Ş094/06, Ş126/03
- Hocember:** kişi adı
h. Ş125/07
- Hocemberdi:** kişi adı
h. ş'13, Ş125/02, Ş126/03
h.+den Ş125/03, Ş126/04
- Hocent:** yer adı
h. Ş035/18
h.+ğa Ş067/21
h.+de Ş120/03
- Hoçkar:** yer adı
h. Ş040/10
- Hoğan:** yer adı

- h. Ş031/07, Ş042/09, Ş057/04,
Ş067/07, Ş067/22, Ş068/11, Ş072/15,
Ş097/02, Ş103/20, Ş121/06, Ş121/17
h.+ka Ş059/14, Ş067/21, Ş068/14
h.+da Ş068/13, Ş068/23
h.+dan Ş069/05
h.+dm Ş068/15
- Hokan:** yer adı
h. M55/04
- horlık(F.+Tr.):** hakirlik, zelillik
h. Ş008/15, Ş011/07
h.+dan Ş106/20, Ş107/01
- hoş(F.):** 1. iyi, tayyip 2. garip, tuhaf
h. M44/16, M52/17, Ş031/08,
Ş093/12
- Hotambay:** kişi adı
h. Ş128/06
h.+dan Ş128/07
- Hotan:** yer adı
h. M71/03, Ş124/07
- hu:** (ün) seslenme
h. Ş073/12, Ş067/05
- Hudā:** Allah
h. M22/15, M27/14, M41/07, M45/12,
Ş015/06, Ş080/09, Ş082/12, Ş109/02,
Ş110/07
h.+ğa M22/17, M33/18, M35/15,
M37/05, M54/03, M71/04, Ş039/05,
Ş109/04, M22/08
h.+dan M42/09, M45/13, M61/09,
M62/13
h.+nı M05/05, M16/13, M17/05,
M17/08, M17/09, Ş014/14, Ş026/05,
Ş026/15, Ş026/16
- Hudā:** bkz. Hudā
h. M41/10
- Hudākul:** kişi adı
h. Ş030/17
- Hudāy:** bkz. Hudā
h. M05/17, M08/10, M08/15, M08/16
h.+ım Ş066/05, Ş066/07, Ş066/09,
Ş076/01
- Hudāyan:** kişi adı
h. M39/19, Ş035/12, Ş035/19,
Ş036/04, Ş036/07
h.+dan M20/02, Ş035/17
- Hudāyar:** kişi adı
h. M40/07, Ş051/13, Ş100/01
h.+dan M40/08, Ş051/14
- Hudāyarhan:** kişi adı
h.+dan Ş049/01
- Hudāybende:** kişi adı
h. M39/14
- Hudāyberdi:** kişi adı
h. M60/05, Ş104/12, Ş125/03
h.+den M60/07, M60/16
- Hudāybergen:** kişi adı
h. M23/10, M48/10, Ş045/01,
Ş045/01, Ş046/01, Ş078/19, Ş115/06,
Ş127/15
- h.+den Ş128/05
- Hudāybergenof:** kişi adı
h. M57/08
- Hudāykül:** kişi adı
h. Ş111/02, Ş124/09, Ş125/04
h.+dan Ş111/04
- Hudāykülöğh:** kişi adı
h. Ş063/12
- Hudāymende:** kişi adı
h. M69/08, M69/16, M69/17,
Ş051/06, Ş112/14
h.+den M69/16, Ş051/08
- Hudāynazar:** kişi adı
h. Ş101/06
- Hulike:** kişi adı
h. Ş043/08
h.+den Ş043/09
- Hulikeoğh:** kişi adı
h. Ş043/09
- Hulke:** kişi adı
h. M20/05
h.+den M20/06
- Hulkeoğh:** kişi adı
h. M20/06
- hün(F.):** kan
h.+un M29/07
- Hundık:** kişi adı
h. M23/13
- Hunduğ:** kişi adı
h.+da M23/14
- hup(F.):** iyi, hup, olur
h. Ş005/08
- hur:** eli boş kalmak
h. + kal- Ş067/05
- Husanbay:** kişi adı
h. M27/17
- Huşçu:** boy adı
h. M59/18, Ş115/17, Ş116/06,
Ş116/16
h.+dan Ş116/05
- huşbe(Ar.):** hutbe, Cuma namazında okunan
dua, öğüt
h. Ş063/20
- Hutan:** yer adı
h. M69/11
- Hutçu:** boy adı
h. Ş028/14
- Hutçu:** boy adı
h. M19/02
- Hutdubay:** kişi adı
h. Ş108/18
- hük(Ar.):** karar, hakim olmak, yönetmek
h. Ş047/05
h.+inde idi Ş048/04
h.+ét- Ş040/17
h.+kıl- Ş030/18, M16/07, Ş025/19
- hükümet(Ar.):** hükümet
h. Ş052/07, Ş057/04
- Hülagü:** kişi adı
h. Ş119/10

hüner(F.): hüner, yetenek
h. M05/13, M06/14, M07/01, M11/05,
M23/11, M39/04, M46/09, Ş014/11,
Ş015/02, Ş015/09, Ş015/12, Ş016/05,
Ş016/08, Ş016/11, Ş017/01, Ş017/09,
Ş021/02, Ş071/13
h.+dan Ş017/02
h.+de Ş128/16
h.+den Ş017/18, Ş068/04, Ş068/05,
Ş128/13
h.+din M05/04, Ş014/13
h.+ge M23/05
h.+ler M05/03
h.+lerge Ş017/06

hünerkan(F.+Tr.): yetenekli, usta
h.+ka Ş015/06

hüner: yetenekli, usta
h.+ğa M05/17
h. M06/11, M06/17

hünersiz(F.+Tr.): beceriksiz, yeteneksiz
h. Ş062/15
h.+dan Ş009/11
h.+den M51/09

hüngre-: hüngremek, ağlamak
h.-p Ş063/05

hür(F. hürī): 1. cennet kızı 2. sevgili
h. M64/19, M65/02, Ş003/10
h.+ler Ş083/05

hürmet(Ar.): hürmet, saygı
h. M31/12, Ş041/19
h.+i M26/08, Ş123/03
h.+ét- Ş057/05
h.+kıl- M33/17

hürriyet(Ar.): hürriyet, bağımsızlık
h. Ş006/11, Ş006/20

I

Ibuke: kişi adı
1. M19/14, M20/16, Ş044/07,
Ş084/05, Ş085/06, M22/02, M22/03
1.+den Ş046/01, Ş084/11

ih̄tiyar(Ar.): seçme, üstün tutma, tercih etme
1. Ş105/17, Ş123/01
1.+ét- Ş100/07

İlaş: kişi adı
1. Ş086/14

ılayık(Ar.): uygun, münasip
1. Ş017/03

ılayıklı(Ar.+Tr.): uygun olan, münasip olan
1. Ş040/03

ılayıksız(Ar.+Tr.): uygun olmayan
1. M69/14, Ş040/09

ımtımağ(Ar.): barış, ittifak, birlik
1.+dı M07/20

İntık: kişi adı
1. Ş056/16

ımtımağ(Ar.): ittifak, birlik
1. M45/20, M55/15, Ş006/09,
Ş059/15, Ş080/08

ımtımaşsızlık(Ar.+F.): ittifaksızlık
1.+dan M51/08

İrgavat: kişi adı
1.+dan Ş102/01

İrgavıt: kişi adı
1. ş'18

ırāk: uzak
1. Ş005/07

ırçı: şair, şarkıcı
1. Ş081/18, Ş085/01

ırda-: şiir okumak, şarkı söylemek
1.-ğan M67/08
1.-p yat- Ş081/18

'İrişmat: kişi adı
1. M48/15

İriz: kişi adı
1. Ş102/16
1.+dan Ş125/18

İrizbek: kişi adı
1. M52/07, Ş079/04, Ş095/18,
Ş096/02, Ş097/04, Ş126/02
1.+den Ş126/05

İrizkül: kişi adı
1. M48/16, Ş112/17, Ş127/09

İrizkūlbek: kişi adı
1. M36/01, M36/06, Ş038/05, Ş038/20
1.+den M36/02, Ş038/10

İrizkeldi: kişi adı
1. Ş087/14

İrizkemiş: kişi adı
1. M69/04

İrizmambet: kişi adı
1. Ş126/02
1.+den Ş126/03

ırıla-: şarkı söylemek
1.-p tur- Ş063/05

ısıq: sıcak
1. M75/20, Ş020/08, Ş029/08

İsıkata: yer adı
1. M75/04, M75/05, M75/20, Ş033/04

İsıkköl: yer adı
1. M02/02, M15/09, M31/03, Ş025/01,
Ş033/08, Ş040/09, Ş122/07, M68/03
1.+de Ş092/11
1.+den Ş074/09
1.+din M48/06, M68/09, Ş040/05,
Ş090/17, Ş091/14, Ş092/10

ısıqlık: sıcaklık
1.+ına M75/08
1.+ında Ş035/09

İsmamatoğlı: kişi adı
1. Ş126/06

İssıköl: yer adı
1. M15/09, Ş025/01

ıstarşine(Rus.): amir, komutan
1. Ş059/07

'ıřkūbaz(Ar.+F.): bir şeyi iptilā derecesinde
seven
1. Ş128/12

İ

'ibādet(Ar.): ibadet, tapınma, Allahın
emirlerini yerine getirme

i. Ş099/16
i.+ğa M33/18
ibn(Ar.): oğul, velet
i. M25/13, M25/14, M25/15, M26/03,
M39/14, M39/14, M39/14, M40/13,
M40/13, M40/16, M42/18, M47/02,
M48/10, M48/10, M48/10, M48/10,
M48/11, M48/11, M48/11, M48/12,
M48/12, M48/14, M48/14, M48/15,
M48/15, M48/15, M48/15, M48/16,
M49/05, M49/05, M49/06, M49/06,
M49/06, M49/07, M49/07, M49/08,
M49/11, M49/11, M49/16, M49/16,
M49/16, M49/17, M49/17, M50/03,
M50/03, M50/04, M50/07, M51/18,
M52/03, M52/04, M52/07, M54/15,
M54/16, M56/14, M56/15, M56/15,
M56/16, M56/16, M56/18, M56/18,
M60/12, M60/13, M71/16, M72/04,
M72/04, M72/05, M72/06, M72/07,
M72/07, M72/07, M72/07, M72/08,
M72/08, M72/08, M72/09, M73/11,
M73/12, M73/12, M73/13, M73/14,
M75/02, M75/02, M75/02, M75/03,
M75/03, M75/03, Ş050/14, Ş084/15,
Ş084/18, Ş085/03, Ş085/03, Ş085/09,
Ş085/12, Ş085/14, Ş085/14, Ş085/17,
Ş085/17, Ş086/03, Ş086/03, Ş086/04,
Ş086/04, Ş086/04, Ş086/05, Ş086/06,
Ş086/06, Ş086/06, Ş086/07, Ş086/07,
Ş086/08, Ş086/11, Ş086/13, Ş086/13,
Ş086/13, Ş087/05, Ş087/05, Ş087/06,
Ş087/06, Ş087/06, Ş087/09, Ş087/12,
Ş087/12, Ş087/12, Ş087/12, Ş087/13,
Ş087/13, Ş087/14, Ş087/15, Ş087/17,
Ş087/17, Ş087/17, Ş087/17, Ş087/18,
Ş087/19, Ş088/03, Ş088/03, Ş088/07,
Ş088/07, Ş088/07, Ş088/08, Ş088/09,
Ş088/10, Ş088/10, Ş088/10, Ş088/11,
Ş089/18, Ş090/02, Ş090/02, Ş090/02,
Ş090/02, Ş090/03, Ş090/05, Ş091/02,
Ş093/02, Ş093/08, Ş093/08, Ş093/08,
Ş093/09, Ş093/09, Ş093/10, Ş093/13,
Ş094/02, Ş094/03, Ş094/04, Ş094/08,
Ş094/08, Ş094/14, Ş094/16, Ş094/17,
Ş095/05, Ş095/05, Ş095/05, Ş095/06,
Ş095/06, Ş095/07, Ş095/11, Ş095/14,
Ş095/14, Ş095/14, Ş095/14, Ş096/01,
Ş096/10, Ş097/06, Ş098/14, Ş100/03,
Ş100/04, Ş09/09, Ş101/11, Ş101/13,
Ş101/17, Ş17/17, Ş102/03, Ş102/05,
Ş102/05, Ş102/05, Ş102/06, Ş102/06,
Ş102/06, Ş102/07, Ş102/07, Ş102/07,
Ş102/18, Ş102/18, Ş102/19, Ş102/19,
Ş103/02, Ş103/04, Ş103/04, Ş104/12,
Ş104/15, Ş104/15, Ş105/04, Ş105/04,
Ş105/04, Ş105/05, Ş110/01, Ş111/12,
Ş111/12, Ş112/13, Ş112/13, Ş112/17,
Ş112/17, Ş112/20, Ş114/14, Ş114/16,
Ş114/16, Ş114/16, Ş114/17, Ş114/17,

Ş114/17, Ş115/01, Ş126/08, Ş127/16,
Ş128/01, Ş128/04, Ş128/04, Ş128/06,
Ş128/08
İbnbay: kişi adı
i. Ş085/14
İbrahım: kişi adı
i. M59/16
i. +den M59/17
İbrahim: kişi adı
i. Ş086/07, Ş098/12, Ş102/06,
Ş116/15, Ş116/19
i.+den M74/18, Ş116/15
i.+idi Ş116/03
İbrahimbek: kişi adı
i. M75/03, Ş100/15
İbrani: kavim adı
i.+ler M14/05, Ş023/13
İbray: kişi adı
i. Ş093/07, Ş100/04
İbret(Ar.): sonuç, ders
i.+al- M09/11, Ş029/09
İbretlen-(Ar.+Tr.): ders çıkarmak,
etkilenmek
i.-mek M11/08, Ş021/05
İctihād(Ar.): 1. çalışma, çabalama 2.
hükümler, dusturlar
i. Ş007/11
İç: iç, içerisi
i.+in M06/08, Ş016/02, Ş103/11
i.+inde M15/06, M15/18, M19/15,
M44/04, M56/06, M63/08, M67/12,
M73/10, M73/16, M73/17, M74/05,
M74/07, M74/09, Ş024/16, Ş025/10,
Ş043/05, Ş058/15, Ş064/07, Ş074/16,
Ş074/17, Ş092/01, Ş108/07, Ş113/03,
Ş114/10, Ş115/05, Ş124/02, Ş128/02
i.+ine M27/10, M59/17, M59/19,
M60/02, M74/16, Ş060/16, Ş070/19,
Ş074/11, Ş074/13, Ş077/12, Ş107/08,
Ş116/04
i.+inen M13/02, Ş022/13, Ş123/11
İç-: içmek
i.-ip Ş036/13, Ş040/16, Ş041/01,
Ş069/19, Ş125/13
i.-keni M65/07
i.-me Ş041/01
i.-medi Ş040/20
İçik: yüzü kumaştan olan kürk
i. M41/15, Ş064/18
İdil: yer adı
i. M70/02
i.+den M70/03
İdiloğlı: kişi adı
i. M70/03
İgiz: ikiz
i. M16/20, Ş026/12
İhtiyar(Ar.): yaşlı, ihtiyar
i.+nı Ş026/18

ikbal(Ar.): 1. Baht açıklığı 2. İstek arzu 3.
Şehzadeye eş olmaya day, gözde
cariye
i. Ş020/04

iken: imiş
i.+in M47/17, Ş054/16
i.+lerin Ş119/20

ikenlik: imişlik
i.+i Ş031/04
i.+in M12/06, Ş022/03, Ş032/02,
Ş100/11

iki: iki
i. M02/01, M03/07, M06/03, M10/11,
M12/18, M15/19, M16/14, M16/15,
M16/20, M17/14, M18/04, M18/19,
M19/05, M19/07, M19/12, M19/18,
M20/03, M20/04, M20/11, M20/11,
M23/15, M24/01, M27/10, M28/19,
M29/02, M33/19, M34/01, M37/04,
M37/06, M37/18, M38/14, M38/14,
M39/12, M41/14, M43/14, M43/14,
M43/15, M43/19, M47/05, M47/19,
M48/05, M48/08, M48/19, M49/01,
M49/11, M53/13, M60/05, M60/08,
M60/14, M60/18, M62/18, M67/17,
M68/05, M68/09, M69/10, M71/10,
M71/11, M73/01, M74/18, M76/13,
Ş015/17, Ş020/10, Ş022/11, Ş025/11,
Ş026/06, Ş026/07, Ş026/12, Ş026/18,
Ş027/08, Ş028/08, Ş028/08, Ş028/08,
Ş029/12, Ş030/16, Ş033/07, Ş033/15,
Ş034/14, Ş034/17, Ş035/08, Ş035/08,
Ş037/03, Ş043/01, Ş043/16, Ş045/17,
Ş050/07, Ş050/11, Ş055/07, Ş060/18,
Ş060/18, Ş062/03, Ş069/18, Ş075/17,
Ş084/10, Ş089/07, Ş090/17, Ş091/03,
Ş091/04, Ş092/04, Ş095/11, Ş103/15,
Ş107/02, Ş108/04, Ş108/05, Ş108/07,
Ş110/08, Ş110/15, Ş110/16, Ş113/04,
Ş117/16, Ş118/11, Ş124/15, Ş126/18
i.+ge M14/08, M16/15, M47/13,
Ş024/02, Ş026/07
i.+si M16/15, M34/13, M34/16,
M63/01, M72/14, Ş026/07, Ş039/18,
Ş055/12, Ş087/09, Ş090/11, ş'15,
Ş112/06, Ş124/04
i.+sin M47/09, M61/20
i.+sine Ş095/07
i.+siniÆ M63/03

İkişaraburulu: yer adı
i. M68/10

ikilik: ikilik
i. Ş086/09
i.+den Ş086/10

ikinci: ikinci
i. M13/08, M21/04, M27/18, M30/03,
M31/17, M36/18, M39/08, M40/05,
M42/11, M44/10, M44/19, M57/14,
M58/04, M58/14, M58/17, M59/11,
M59/18, M61/15, M67/15, M67/19,

M69/09, M69/20, M71/12, M74/06,
Ş022/19, Ş028/16, Ş038/06, Ş040/13,
Ş044/07, Ş045/03, Ş047/15, Ş048/18,
Ş058/17, Ş096/15, Ş102/09, Ş115/09,
Ş119/06, Ş120/16, Ş122/13
i.+si M61/01, Ş062/04, Ş090/18

ikisi: ikisi
i. Ş086/15

ikiz: ikiz
i. M16/14, Ş026/06

iküz: bkz. ikiz
i. Ş118/11

il: el, halk
i. M16/11, M17/03, M28/02, M29/13,
M30/07, M35/02, M45/06, M50/09,
M58/09, M59/09, Ş026/03, Ş035/14,
Ş042/02, Ş067/18, Ş078/05, Ş083/13,
Ş107/13
i.+de M20/12, M26/11, M59/19,
M74/04, M74/19, Ş035/01, Ş112/01
i.+den M68/15
i.+di Ş010/09, Ş051/17, Ş078/20,
Ş078/20, Ş113/07
i.+din M59/17
i.+ge M23/08, M27/04, M35/02,
M37/16, M43/06, M44/02, M55/06,
M61/01, M61/04, M72/09, M75/01,
Ş071/05
i.+i M26/13, M26/13, M26/13,
M35/03, M35/09, M36/06, M37/15,
M60/18, M61/01, M61/02, M64/09,
M67/01, M68/20, Ş037/17, Ş043/05,
Ş083/14, Ş090/18, Ş096/12, Ş097/08,
Ş124/14, Ş126/10
i.+idi M68/20
i.+imizde Ş009/20, Ş010/03
i.+imizge Ş010/02
i.+in M60/21, Ş050/18, Ş114/07
i.+inde M27/01, M27/05, M28/19,
M43/07, M44/02, M47/03, M47/06,
M47/09, Ş035/04, Ş037/03, Ş043/06,
Ş086/01, Ş088/09, Ş088/12, Ş090/01,
Ş090/06, Ş090/09, Ş090/10, Ş090/13,
Ş110/14, Ş114/02
i.+ine M68/07, M68/19, M70/06,
Ş070/17
i.+inen M61/07, M68/04
i.+ini M68/04
i.+iniñ M24/13, M38/04, M38/11,
M39/17, M40/17, M60/19, M68/18,
Ş038/07
i.+iniÆ M33/12, Ş117/04
i.+iÆdi Ş074/05
i.+lerinen Ş009/07
i.+nen M38/06
i.+nendür M44/17
i.+ni M16/15, M61/03, Ş026/07,
Ş042/03
i.+niÆ Ş052/17, Ş111/04

İlçe: kişi adı

i. M15/20, M16/01, Ş025/12, Ş025/13
İlçehan: kişi adı
i. Ş118/09
İle: yer adı
i. M28/07, M31/04, Ş123/14,
Ş123/18, Ş124/18
i. +deki M74/15
İlebaş: kişi adı
i. M70/19
İlebay: kişi adı
i. Ş093/04, Ş093/05, Ş093/06
i.+dan Ş093/04
İleke: kişi adı
i. Ş084/02
ilen: bağlaç, ile
i. M31/13
ilger: eskiden, evvelki
i.+ki M64/12, M53/01
ilgeri: evvela, eski
i. Ş016/15
i.+kiler M74/02
İlibay: kişi adı
i. Ş125/06
iliktirik(Rus.): elektrik
i. Ş060/12, Ş072/09
‘ilim(Ar.): ilim
i. Ş008/10, Ş008/18, Ş010/14,
Ş010/15, Ş010/17, Ş015/09, Ş015/10,
Ş015/12, Ş019/02, Ş032/07, Ş046/07,
Ş046/12, Ş046/18, Ş047/15, Ş068/10,
Ş074/14
i.+i Ş009/14
i.+leri Ş047/02
‘ilimsiz(Ar.+Tr.): ilimsiz, bilimsiz
i. Ş015/14
‘ilm(Ar.): ilim
i. M05/03, M05/06, M05/13, M11/10,
M30/14, Ş008/04, Ş009/12, Ş009/20,
Ş011/13, Ş011/17, Ş014/15, Ş015/02,
Ş017/05, Ş019/10, Ş021/07, Ş029/11,
Ş030/07, Ş032/07, Ş032/18, Ş039/04,
Ş039/20, Ş042/19, Ş046/13, Ş046/19,
Ş071/13, Ş074/15, Ş074/18, Ş107/02,
Ş110/13, Ş127/04
i.+den Ş014/10, Ş008/05
i.+di M66/06, Ş112/06
i.+din M65/15, M66/19
i.+ge Ş007/19
i.+i Ş008/13
i.+ i hesâpŞ047/17
‘ilmsiz(Ar.+Tr.): ilimsiz
i. M13/17, Ş015/13, Ş023/07
i.+den Ş009/16
‘ilmsizlik(Ar.+Tr.): ilimsizlik
i. Ş010/13
İltaÆ: kişi adı
i. M08/01
İltuşar: kişi adı
i. Ş126/13
i.+dan Ş126/15

imam(Ar.): imam
i. M71/04, Ş048/16, Ş063/20, Ş064/01
i.+din Ş063/16
i.+ı M26/03
iman(Ar.): iman
i. M21/14, M58/18, M59/12, M60/05,
M60/07, M64/07, Ş111/19, Ş112/07,
Ş112/08
i.+nı M30/06
i.+dan M60/07
‘iman(Ar.): din inancı
i. Ş096/17
İman‘ali: kişi adı
i. Ş045/18, M23/17, M24/03, M40/20,
Ş084/19, Ş101/04
imdi: şimdi, şu anda
i. M15/05, M15/09, M15/11, M16/13,
M17/01, M17/17, M17/20, M18/06,
M18/10, M19/03, M19/05, M19/11,
M19/17, M26/03, M26/09, M26/16,
M26/17, M27/16, M28/05, M28/12,
M29/12, M32/09, M35/14, M37/13,
M39/07, M40/02, M40/18, M41/01,
M43/13, M46/07, M47/08, M48/02,
M48/03, M49/02, M51/14, M56/11,
M56/20, M58/02, M58/14, M60/03,
M60/18, M61/03, M61/17, M62/01,
M62/12, M65/15, M69/05, M69/15,
M69/19, M70/01, M70/08, M71/11,
M71/15, M73/05, M74/18, M75/01,
M76/02, M76/11, M76/16, Ş024/15,
Ş025/01, Ş025/03, Ş026/05, Ş026/13,
Ş027/01, Ş027/08, Ş028/02, Ş028/14,
Ş029/16, Ş034/08, Ş036/10, Ş037/06,
Ş039/11, Ş039/17, Ş042/03, Ş044/18,
Ş049/03, Ş057/20, Ş058/10, Ş060/04,
Ş064/15, Ş083/15, Ş084/10, Ş089/18,
Ş091/03, Ş091/18, Ş092/03, Ş104/07,
Ş105/07, Ş107/02, Ş108/06, Ş111/02,
Ş115/01, Ş115/03, Ş118/09, Ş120/07,
Ş121/03, Ş121/13
imes: değil
i. M31/15, M33/15, M37/10, M43/17,
Ş007/05
imez: değil
i. M50/02, M57/03, M57/04, M64/13,
M67/02, Ş007/10, Ş017/08, Ş018/02,
Ş030/10, Ş030/12, Ş038/18, Ş038/19,
Ş041/02, Ş044/16, Ş045/06, Ş045/08,
Ş046/06, Ş056/10, Ş063/08, Ş067/07,
Ş082/08, Ş082/09, Ş091/15, Ş097/07,
Ş106/10, Ş128/13
i.+dür M21/09, Ş056/04, Ş056/06
i.+idim Ş109/18
i.+siÆ Ş016/19
İncim: kişi adı
i.+dan Ş084/14
İngiliz: millet adı
i.+ler M14/10, Ş024/04
ingiran-: acı çekmek

- i.-u Ş064/03
- ini:** kardeş
i. M09/05, M30/16, M45/18, Ş109/12, Ş114/18
i.+idi M71/17
i.+ñdi Ş083/05
i.+si M25/18, Ş114/06
i.+sin M61/05, Ş084/09
i.+siniñ M26/07, M73/01
- inna li-llahi ve inna ileyhi razi'un(Ar.):**
Şüphesiz Allahımıza döneceğiz.
i. M41/10
- inşaf(Ar.):** vicdana yada mantığa dayanan adalet
i. M33/13
- inşafılı(Ar.+Tr.):** adaletli, inşafılı
i. M57/08
- insaniyât(Ar.):** insanlık, insana özgülük
i. Ş116/11
- inşâp(Ar.):** bkz. inşaf
i. Ş109/04
- 'inşâp(Ar.):** bkz. inşaf
i. M16/02, Ş025/14
- inşâ-Allah(Ar.):** Allah isterse, kısmetse
i. Ş117/11, M56/07, Ş058/12
- İran:** ülke adı
i. M17/12, M52/02
i.+nı M12/05, Ş022/02
i.+dan Ş056/20, Ş067/06, Ş067/09
- İrani:** millet adı, İranlılar
i.+ler M14/09, Ş024/03
- iret:** sıra, tertip, düzen
i. M75/18, Ş018/04
- iriş-:** ermek, erişmek, ulaşmak
i.-di M32/06
- 'İsa:** İsa peygamber, kişi adı
i. M38/03, M48/15, Ş037/11, Ş100/16
i.+dan Ş037/11
- 'İsağan:** kişi adı
i. Ş039/13
- İşar:** yer adı
i. Ş036/06
- 'İsaoğlı:** kişi adı
i. M35/04, M38/10, Ş038/01
- İştalfin:** yer adı
i. Ş106/16
- İsabek:** kişi adı
i. Ş053/02
- İsağan:** kişi adı
i. M33/10, M34/08
- İsağ'ali:** kişi adı
i. Ş080/01, ş'17
- isde-:** aramak, araştırmak
i.-seÆ Ş075/04
- İsenkül:** kişi adı
i. Ş090/10
i.+dan Ş090/01
- İşhağ:** kişi adı
i. M23/01
- İşhağ:** kişi adı
- i. M23/03, M40/20, Ş046/03, Ş053/03, Ş094/03
- İsim(Ar.):** isim, ad
i. Ş106/15
i.+ler Ş027/10
i.+leri M13/12, M16/17, M76/10, Ş023/04, Ş026/09, Ş120/18
i.+lerin M26/12
i.+lerine M17/20
- İsimli(Ar.+Tr.):** isimli, adlı
i. M12/14, M62/09, Ş119/11
- İsirkemiş:** kişi adı
i. Ş093/07
- İskender:** kişi adı
i. M40/19, Ş053/01
i.+den Ş053/04
- İslam(Ar.):** İslam dini
i. Ş046/07, Ş046/15, Ş074/18, Ş111/19, Ş112/08
i.+dı Ş112/07
- İslambek:** kişi adı
i. M42/18
- İslambol:** İstanbul
i. M66/08, Ş118/03, Ş119/01
- İsm(Ar.):** isim, ad
i. Ş027/11, Ş030/17, Ş093/06, Ş120/06
i.+dür Ş034/15
i.+e Ş106/16
i.+i M18/06, M52/08, M55/12, M56/11, M68/10, M69/18, M71/11, M72/14, M72/15, M72/17, M73/03, M73/04, M73/04, Ş030/16, Ş089/15, Ş114/13, Ş116/03, Ş118/04, Ş123/03, Ş052/05
i.+idir M15/11, Ş025/03
i.+in M28/12, M35/08, M54/12, M58/06, Ş030/15, Ş089/11, Ş108/03, Ş118/03, Ş123/02
i.+lerin M24/01, Ş122/04
i.+i şerifleri Ş120/05
i.+i şeriflerin Ş118/15
- İsmâ'il:** kişi adı
i. M66/14, M44/14, Ş087/18
i.+dan Ş087/19
- İssambek:** kişi adı
i. Ş083/15
- İştarcın(Rus.):** köy muhtarı
i. M25/08
i.+ge M07/19
- İstam:** kişi adı
i. Ş085/13
- İstambek:** kişi adı
i.+den ş'/11
- İstambul:** yer adı, İstanbul
i. M15/12, Ş025/04, Ş027/01
- İstanse(Rus.):** istasyon
i. Ş041/04
- iş:** iş

- i. M30/05, M31/06, M66/18, M67/03, M69/14, Ş018/01, Ş019/08, Ş067/17
i.+de M12/02, M22/18, M31/05, M46/08, M46/19, M56/19, Ş009/19, Ş021/14, Ş069/19
i.+i Ş048/10, Ş066/17, Ş068/10
i.+imiz Ş041/07
i.+in M54/09, M55/11, M64/19, Ş004/13, Ş017/13, Ş056/05, Ş061/07, Ş075/03, Ş082/20
i.+ine Ş070/05
i.+ke Ş018/17
i.+ler Ş014/04
i.+leri M49/09, Ş044/15
i.+lerin M49/17
i.+lerine Ş057/09
i.+lernan Ş060/08
i.+lerneçe Ş060/09
i.+lerni Ş060/06
i.+ni M31/11
- İşan'ali:** kişi adı
i.+niñ Ş089/15
- İşangara:** kişi adı
i. M59/13
i.+nı M59/15
- işan-:** inanmak
i.-madı Ş057/15
- İşen:** kişi adı
i. M45/02, M45/04, M50/14, Ş056/19, Ş067/05, Ş073/15, Ş128/14
i.+den M50/15
i.+din M45/01
- İşen'ali Arabayoğlu:** kişi adı
i. M69/07
- işen-:** inanmak
i.-erlik Ş097/07
i.-mezler M49/18
- işit-:** işitmek, duymak
i.-abız M06/01
i.-di Ş064/08
i.-emiz Ş015/15
i.-erlik Ş063/17
i.-ersiz M05/10, Ş014/19
i.-ip Ş067/09
- işitil-:** işitilmek, duyulmak
i.-di Ş064/10
i.-ip Ş064/04
- İške:** kişi adı
i. Ş084/17
i.+den Ş084/17
- işkol(Rus.):** okul, mektep
i. Ş099/15
- işle-:** işlemek, çalışmak
i.-mekde M30/04
- İştakbiy:** kişi adı
i. Ş027/12
- İşte:** kişi adı
i. Ş092/13, Ş120/11
i.+den Ş092/13
- it:** it, köpek
- i. M16/11, Ş026/03, Ş096/05, Ş106/18
i.+ine Ş089/11
- itelgi:** atmaca
i.+niñ M57/04
- İtemgen:** yer adı
i. M60/12, M60/12
- i'tibarlı(Ar.+Tr.):** değeri olan, saygın
i. M11/10, Ş021/07
- iyman(Ar.):** iman, inanç
i. Ş003/04, Ş003/09, Ş046/07, Ş046/15, Ş074/18
i.+ı M65/08
- İyman'ali:** kişi adı
i. Ş053/02, Ş053/04
- İymankıl:** kişi adı
i. M43/07
- iz:** iz
i.+in Ş008/17
- İzirmemiş:** kişi adı
i. Ş094/18
- İzirkemiş:** kişi adı
i.+den M52/04, Ş093/19
- İzitbay:** kişi adı
i. Ş104/17
- izle:** izlemek fiilinin emir şekli
i. Ş008/17, Ş032/07
- izle-:** aramak, araştırmak
i.-p Ş040/15
i.-p kel- M55/10
i.-p yür- Ş069/16
i.-r Ş008/10
i.-mek Ş128/20
- 'izzet(Ar.):** büyüklük, saygınlık
i. M22/04, M22/15, M26/07, M31/12, M33/17, Ş041/18, Ş057/05
i.+kıl- M30/17, Ş052/01, Ş068/16, Ş106/02, Ş106/03, Ş106/04, Ş106/13
- 'izzetli(Ar.+Tr.):** şerefli, saygın, itibarlı
i. Ş042/18, Ş052/16, Ş086/01, Ş090/18, Ş095/17, Ş107/09, Ş076/05
- J**
- jurnal(Rus.):** dergi
j. M06/15
- K**
- ķab-:** ısırmak
k.-ar M16/12, Ş026/04
- ķabaķ:** kişi adı
k. M60/06
k.+da M58/16
- ķabat:** kat, tabaka
k. Ş067/27, Ş089/07
- ķabatla-:** katlamak
k.-p Ş057/06
- ķābe:** mukaddes bina
k. M58/15
- ķa'be:** mukaddes bina
k.+ni M30/10
- ķabil:** kişi adı
k. M48/08, ş'/11, Ş116/16, Ş116/18
k.+dan Ş110/01, Ş116/17

- Ƙabili:** kişi adı
k. Ő092/07
- kabir(Ar.):** kabir, mezar
k. M53/05
- Ƙabiř-:** Ƙapıřmak, savaşmak
k.-eler Ő106/18
- Ƙabr(Ar.):** kabir, mezar
k.+i M13/04, M13/05, M18/18,
Ő022/15, Ő022/16, Ő118/14, Ő118/17
k.+ine M42/01, Ő064/14
- Ƙabristan(Ar.+F.):** mezarlık
k. M41/16
k.+ı M27/13, Ő094/08
k.+Ƙa Ő119/19
- Ƙabřalañ:** kişi adı
k. M34/06
- ƘabřalaÆ:** kişi adı
k. Ő043/04, Ő095/04, Ő100/01
k.+dan Ő095/07
- Ƙabul(Ar.):** kabul, kabul etmek
k. M35/13, M42/18
k.+ét- Ő032/14, Ő058/19
k.+kör- Ő003/15
- Ƙaç-:** kaçmak
k.-ar Ő032/19
k.-dı Ő068/01
k.-e başla- M32/03
k.-ıp M18/04, M59/15, Ő103/07,
Ő103/07
k.-ıp kel- M46/14, Ő107/03
k.-ıp ket- Ő010/08
k.-ıp yür- Ő017/17
k.-Ƙan Ő103/16
k.-mağan M25/04
k.-udan Ő068/06
- Ƙaçan:** ne zaman
k. Ő010/16, Ő033/19, Ő070/13
- Ƙaçı:** kişi adı
k. M35/07, Ő039/01, Ő085/02
k.+dan Ő039/01, Ő109/11
- Ƙaçıbekali:** kişi adı
k. ř'/10
- Ƙaçır-:** Ƙaçırmak, elden Ƙıkmak
k.-ğan M37/02, Ő061/03
k.-bay M65/17
- Ƙaçıke:** kişi adı
k. Ő102/03
- Ƙaçkımbay:** kişi adı
k. Ő079/08, Ő098/16
- Ƙadağ:** takılacak, asılacak eşya
k.+ı M62/18
k.+ın M63/01
- Ƙada-:** asmak, takmak
k.-p Ƙoy- Ő106/14
- Ƙadağ:** asılacak eşya
k. M62/17
- Ƙadar(Ar.):** derce, sınır
k. M02/05, M11/02, M29/14,
Ő020/14, Ő046/18, Ő047/04, Ő047/10,
Ő054/19
- k.+ı M02/07
k.+idi Ő055/19
- Ƙadem(Ar.):** adım
k. Ő031/20
- Ƙadırbay:** kişi adı
k. Ő063/08, Ő063/19
- Ƙadırřul:** kişi adı
k. Ő045/17
- Ƙadem(Ar.):** kadem, adım
k. Ő025/16, Ő119/13
k.+Ƙoy- M16/04, M17/04
- Ƙadır(Ar.):** kuvvet ve iktidar sahibi
k. Ő007/15, Ő009/13, Ő070/05,
Ő111/18, Ő066/05, Ő066/07, Ő066/09,
Ő087/06
k.+i M22/07, Ő051/01, Ő055/08,
Ő055/12
k.+in M55/10, M65/13, M65/15,
Ő019/10, Ő105/12, M30/17, M23/17
- Ƙadır‘ali:** kişi adı
k. Ő088/09
- Ƙadırbek:** kişi adı
k.+di M67/04
- Ƙadırdān(Ar.+F.):** kadir bilen, vefalı
k. Ő066/17, Ő069/10, Ő071/14
k.+idi Ő078/15
- Ƙadırřāl(Ar.):** problemleri Ƙözen
k. M33/02
- Ƙadırlı(Ar.+Tr.):** saygı göstermek, değır
vermek
k.-ğan Ő075/14
- Ƙadırlı(Ar.+Tr.):** saygılı vefalı
k. M22/03, M26/10, M28/18,
Ő038/02, Ő093/05, Ő096/03, Ő099/14
k.+si M27/05
- Ƙāğd(F.):** Ƙāğıt
k. M04/06
- Ƙāğız(F.):** Ƙāğıt
k. Ő083/02
- Ƙāfir(Ar.):** tanımayan, bilmeyen, kafir
k. Ő068/10
k.+iken Ő068/07
- Ƙahır(Ar.):** zorlama, kahretmek
k. M16/02, Ő025/14
- Ƙāhin(Ar.):** bilinmezden haber veren kimse
k. M45/09
- Ƙahr(Ar.):** kahreden, cebir eyleyen
k. M53/02
k.+i M16/02, Ő025/14
- Ƙařřal:** yer adı
k. Ő029/15
- Ƙařtal-:** güneş atılda kurutulmak
k.-ıp Ő020/09
- Ƙal(F.):** ben
k.+içe M07/13
- Ƙalğul:** kişi adı
k. M39/16
- Ƙal-:** kalmak
k.-ğan M25/18, M33/15, M34/16,
M45/14, M47/10, M55/07, M61/08,

M72/18, Ş017/18, Ş031/20, Ş036/13,
Ş036/18, Ş066/13, Ş075/05, Ş118/18,
Ş123/02
k.-ğandan M52/17
k.-ğandır Ş036/09
k.-ğanı Ş065/08, Ş068/02, Ş084/07,
Ş092/06
k.-ğanınkana Ş054/17
k.-ğan iken M59/04
k.-ğanlar Ş081/04
k.-ğanlıkı Ş030/09
k.-ğannan Ş119/16
k.-a Ş029/13
k.-amin M07/13
k.-ar Ş019/04
k.-badı M66/10
k.-dı M13/11, M15/06, M16/12,
M56/06, M58/01, M62/08, M65/01,
M71/13, M72/01, M72/18, Ş009/16,
Ş023/02, Ş024/16, Ş026/04, Ş036/08,
Ş036/15, Ş052/19, Ş057/11, Ş059/01,
Ş067/14, Ş070/13, Ş072/01, Ş075/02,
Ş080/10, Ş083/07, Ş088/15, Ş090/12,
Ş113/03, Ş113/09, Ş116/04, Ş118/04
k.-dık M06/19, Ş027/06, Ş052/20
k.-dıÆ Ş075/16
k.-ıp Ş036/06, Ş103/08, Ş109/15
k.-ıp kaldık Ş016/13
k.-mağan Ş067/10, Ş077/10
k.-mağanın Ş056/02
k.-madı M17/05, M17/09, Ş026/15,
Ş026/16, Ş030/04, Ş045/09, Ş054/10,
Ş067/05, Ş067/15, Ş076/02, Ş077/13,
Ş080/14
k.-mağda bolse M34/18
k.-masa M17/08
k.-may Ş057/01
k.-mayık M13/08, Ş022/19, Ş059/04,
Ş118/07
k.-maz Ş018/09
k.-mazdan Ş055/03
k.-sa M08/02, M08/06
k.-sun M10/06, M12/11, Ş020/06,
Ş022/08, Ş082/16
k.-uçı idi Ş071/11
k.-umız Ş059/03
k.-ur idi Ş054/17, Ş060/20
k.-urlık Ş105/13
kala(Ar.): kale, şehir
k.+da Ş064/07
k.+sın Ş051/01
k.+sına Ş111/16
kala-: istemek, arzulamak
k.-sa M05/15, Ş015/04
kalay: nasıl
k. Ş080/19, Ş112/10
Kalbağ: kişi adı
k. M18/17, M31/17
Kalbek: kişi adı
k. Ş051/11

Kalca: kişi adı
k. Ş114/14
kalcıra-: mırıldanmak, saçmalamak
k.-p M07/17, M65/01
Kalça: kişi adı
k. Ş052/10, Ş112/18, Ş123/18
k. +ga Ş109/10
Kalçekte: kişi adı
k. Ş109/08
k.+den Ş109/09
Kalçuğaç: kişi adı
k. Ş104/19
Kaldama: kişi adı
k. M39/10, M39/11
Kaldıbay: kişi adı
k. Ş110/01
k.+dan Ş110/02
kaldır-: bırakmak
k.-ğan Ş036/01
kalem(Ar.): kalem
k. M03/02, M04/06, M10/14,
Ş003/11, Ş019/11, Ş083/02, Ş083/05
k.+di M66/05
k.+lerin M12/12, Ş022/09
Kalhül: kişi adı
k. Ş126/02
kalın: çeyiz
k.+ğa M66/20
kalıñ: çeyiz
k. M63/19
kalıÆ: bkz. kalıñ
k.+ğa M63/17
Kalkaman: kişi adı
k. Ş125/16
k.+dan Ş125/17
Kalkambay: kişi adı
k. Ş110/01
k.+dan Ş110/02
Kalma: kişi adı
k. Ş104/18
Kalmaşay: kişi adı
k. M73/14
k.+dan M73/15
Kalmağ: millet adı
k. M27/09, M45/08, M68/03, M73/02,
M73/03, Ş084/07, Ş084/08, Ş103/07,
Ş103/11, Ş103/13, Ş126/13
k.+dan M74/01, Ş103/07
k.+dı Ş068/22, Ş114/19
k.+lardan Ş016/16
k.+larını M26/01
Kalmuğ: millet adı
k.+lar M14/16, Ş024/10
kalpak: keçeden yapılmış şapka, kalpak
k. Ş028/06
Kalpakofsky: kişi adı
k. Ş060/03
kalun: bkz. kalıñ
k.+ğa M73/18
kaluñ: bkz. kalıñ

- k. M53/02
- kaluÆ:** bkz. kalıñ
k. Ş029/03
- ķama-:** kapatmak, hapsetmek
k.-dı Ş067/24
- Kamal:** kişi adı
k. M41/02
- ķançı:** kırbaç
k. M04/18, Ş116/11
- ķamçıbek:** kişi adı
k. Ş031/11
k.+den Ş031/12
- ķan:** kan
k. M25/19, M39/03
k.+ın M32/12, Ş125/13
- ķan-:** kanmak, tatmin edilmek
k.-madı Ş012/04
- ķana:** sadece
k. Ş068/03
- ķana‘at:** kişi adı
k. M04/17, M21/15, M22/06,
Ş046/02, M22/09, M23/02, M65/02
- ķanat:** kişi adı
k. Ş046/02, Ş078/12, Ş082/04
- ķanatdu:** kanatlı
k. M65/16
- ķanatım:** kişi adı
k. Ş116/17, Ş116/18
- ķanay:** kişi adı
k. M53/06, Ş097/15, Ş098/09,
Ş099/13
k.+dan Ş098/10
- ķançe:** ne kadar
k. M03/010, M41/07, M64/05,
Ş054/08, Ş055/05, Ş070/14, Ş073/20,
Ş075/04
- ķançelik:** ne kadar
k. M32/06, Ş083/01, Ş122/01
- ķandabaz:** kişi adı
k. M19/02
- ķanday:** nasıl
k. M11/06, M11/06, Ş021/03,
Ş021/03, Ş088/14
- kandidat(Rus.):** kandidat, üye
k. M46/10, Ş054/03
- ķaÆlı:** boy adı
k. Ş027/20, Ş122/05
- ķapçihay:** argidal, dağ geçidi
k. M70/11
- ķapķađ:** kapak
k.+ın M63/10
- ķapla-:** sarmak
k.-maķda bolse M43/02
- ķapşalañ:** kişi adı
k. M20/14, M29/12, M29/13, M30/08
- ķapsalaÆ:** kişi adı
k. Ş044/06
- ķaptal-:** sarılmak, kuşatılmak
k.-ıp Ş020/08
- ķara:** kara, siyah
- k. M08/17, M13/17, M41/13, M46/12,
M46/14, M49/15, M49/19, M52/16,
M55/19, M56/10, M62/09, M67/07,
M68/06, M68/09, Ş014/12, Ş020/08,
Ş023/07, Ş061/20, Ş079/11, Ş082/15,
Ş089/01, Ş114/04
k.+idi Ş114/03
- ķara-:** bakmak, izlemek
k.-ğan M66/08
k.-sañız M62/13
- ķara-:** 1. bakmak, izlemek, seyretmek 2.
yönelmek 3. ait olmak
k.-ğan M65/04, Ş026/20, Ş038/14,
Ş079/20, Ş115/11
k.-ğanda M28/16, M49/13, Ş033/19,
Ş036/19, Ş059/20, Ş090/13
k.-ğanlarını Ş119/02
k.-bay Ş068/01, Ş080/16
k.-çı M64/18
k.-dı M75/09, Ş040/08
k.-maķda M28/04
k.-maķda iken Ş057/04
k.-mazdan Ş055/16
k.-Æız Ş031/16, Ş061/18, Ş062/09,
Ş062/14, Ş062/16, Ş063/02, Ş063/03,
Ş063/09, Ş119/08
k.-p M06/18, M17/03, M25/03,
M36/07, M45/04, M57/11, Ş016/12,
Ş070/13, Ş081/07, ř’01
k.-p tur- M66/03, Ş014/11, Ş014/12,
Ş048/11, Ş080/12
k.-p yür- M07/17
k.-r Ş116/07
k.-sa Ş036/19
k.-v kerek Ş007/02
k.-vna Ş057/11
k.-y başdadı Ş059/17
k.-ydı Ş033/08, Ş038/21
k.-ydr Ş037/04, Ş037/04
k.-ytur Ş048/12
- ķarabalta:** yer adı
k. M47/09
- ķarabalta:** yer adı
k. Ş033/04
- ķarabay:** kişi adı
k. M20/10, Ş043/16, Ş096/16,
Ş094/13
k. +dan Ş044/03
- ķarabek:** kişi adı
k. M40/03, Ş051/05, Ş100/03,
Ş128/01
k.+den M40/14, Ş052/14
- ķarabolať:** kiři adı
k. M60/11
- ķarabulaķ:** yer adı
k. Ş116/01
- ķaraç:** kişi adı
k. M33/09, M33/12, M33/19, M34/08,
Ş039/13
k.+dı M64/18

- ¶araça:** kişi adı
k. §123/15, §111/13
k.+den §111/13
- ¶araçaç:** kişi adı
k. §124/01
- ¶araçehan:** kişi adı
k. §110/20
- ¶araçhacı:** kişi adı
k.+dan §039/14
- ¶araçı:** kişi adı
k. M30/17
- ¶araçmı:** kişi adı
k. §085/13
k.+dan §085/14
- ¶araçora:** kişi adı
k. M55/19, M56/06, M56/08, M56/09,
M56/09, M56/10, M56/20, M56/20,
M58/16, M59/04, §104/09, §105/07,
§109/08, §120/14
k.+dan M56/12, §104/10
- ¶arağav:** yer adı
k. §050/16, §050/18, §106/16
k.+nıñ M39/10
- ¶arağay:** çam ağacı
k. §061/20, §062/09
k.+dan §070/20
- ¶arağan:** kişi adı
k. M17/04, M17/07, §026/14,
§118/14, §120/08
- ¶arağçı:** haydut
k. M52/13, M52/18, §093/15,
§113/03
k.+dan M69/20, §093/16
k.+idi M52/08
- ¶arağıştağ:** yer adı
k. §103/11
- ¶arağız:** kişi adı
k. M45/08, M45/11
- ¶arağoçğar:** kişi adı
k. M20/12
- ¶arağol:** yer adı
k. §033/11
- ¶arağonguz:** yer adı
k. M76/17
k.+nı M76/15
- ¶arağucur:** kişi adı
k. §033/11
- ¶arağuçğaç:** yer adı
k. M70/01
k.+dan M70/01
- ¶arağul:** yer adı
k. §085/03, §085/17, §095/15,
§111/09
k.+dan §111/10
- ¶arağurşak:** kişi adı
k. §034/09, M19/13, §087/01,
M44/08
- ¶arake:** kişi adı
k. §088/06
- ¶araküçük:** kişi adı
k. §090/02
- ¶aral-:** bakılmak, araştırılmak
k.-up M02/07
- ¶aramend:** kişi adı
k.+dan §043/19
- ¶aramendağlı:** kişi adı
k. §043/19
- ¶aramergen:** kişi adı
k. M50/16, §092/15
k.+den §093/01
- ¶aramırza:** kişi adı
k.+ğa §091/17
k.+dan §091/18
- ¶aramoyın:** kişi adı
k. M72/03
- ¶aramoyun:** kişi adı
k. M72/06, §116/16
- ¶aramurat:** kişi adı
k. M39/07, M39/09, §050/09,
§116/01
k.+dan §050/10
- ¶araşakal:** kişi adı
k. §113/18, §114/04, §114/04
- ¶araşakallı:** kara sakallı
k. §114/03
- ¶araşart:** kişi adı
k. M27/17, M37/14, M73/10, §037/08
k.+dan M73/12, §037/14
- ¶arasartoğlı:** kişi adı
k. §037/14
- ¶arasay:** kişi adı
k. M25/05, §044/19
k.+dan M25/10, §045/09
- ¶araş-:** bakmak, yardımcı olmak
k.-ğan M22/04
- ¶araşlı:** bağı olan, ait olan
k. §043/06
- ¶araşal:** yer adı
k. §116/15
- ¶arat-:** işgal etmek
k.-ğan M25/01, §067/20
k.-ğan idi §027/01
k.-dı M17/11, §026/19, §067/22
k.-ıp §119/02
k.-ıptur M30/02
k.-қан §060/04
k.-mağdadur M60/21
- ¶aratay:** kişi adı
k. §116/19
- ¶aratigin:** yer adı
k.+geçe §121/06
- ¶araüsen:** kişi adı
k. M42/14, §083/13
k.+den M42/16, §083/12
- ¶araüsenoğlı:** kişi adı
k. M42/17
- ¶arabığ:** kişi adı
k. §'/11
- ¶arboz:** kişi adı
k. M73/10, §097/15, §112/17

k.+dan M73/12
kardeş: kardeş, dost
k.+ı Ş078/16
k.+ım Ş066/08
kardeş: kardeş
k.+lerim M03/03, Ş003/12
k.+lerine Ş050/01
karğa: karga
k. M73/10, Ş095/02
k.+dan M73/11, Ş095/02, Ş095/06
karğa-: lanetlemek
k.-maz Ş007/09
karı: yaşlı, ihtiyar
k. Ş086/07
k.+lar Ş047/16
karı(Ar.): hafız
k. Ş047/09, Ş049/06
k.+nı Ş047/02
Karımşak: kişi adı
k. Ş111/10
karın: karın
k.+dan M44/01
karış: lanet, beddua
k. Ş007/08
karlı: karlı, kar ile kaplanmış
k. Ş060/16, Ş062/18
karma-: tutmak, yakalamak
k.ğan idi Ş107/15
k.-p M31/14
k.-p al- M52/09, Ş103/15
k.-p kal- Ş081/04
k.-p kel- M39/01, Ş028/20
karın: karın, mide
k.+ı Ş107/17
k.+ıma M45/17
k.+ınan M17/07, Ş026/17, Ş034/18,
Ş119/04
k.+ında M55/07
k.+ındağı M46/03
karş(Ar.): borç
k. M52/14
karşı: karşı, zıt
k. M31/10, M66/10, M71/09,
Ş054/12, Ş068/06
k.+al- M08/17
k.+kel- Ş019/05
karşığ-: karşı çıkmak
k.-ar M64/16
karşılaş-: karşılaşmak, buluşmak
k.-ğan M25/03
k.-ıp Ş068/05
kart: yaşlı, ihtiyar
k.+ınan Ş064/08
k.+nan Ş047/05
karıya: yaşlı, ihtiyar
k. Ş079/06
karz(Ar.): borç
k.+ınan M52/19
karzlan-(Ar.+Tr.): borçlanmak
k.-dım M52/15

kaşap(Ar.): kasap
k. M75/19
Kaşdavlet: kişi adı
k. Ş127/11
Kaşbek: kişi adı
k.+den Ş087/09
Kaşım: kişi adı
k. M22/06, M22/08, M40/12, M53/09,
Ş046/02, Ş051/13, Ş098/05, Ş102/04
k.+dan Ş098/07
Kaşım'ali: kişi adı
k. M30/17, M34/10, M64/18, M35/07,
M35/09, M43/07, Ş039/01, Ş039/02,
Ş077/16
Kaşımбай: kişi adı
k. M72/09
Kaşimbek: kişi adı
k. M60/19, M64/10, Ş043/17,
Ş077/16
Kaşmet: kişi adı
k. Ş114/14
kaş: 1. kaş 2. ön
k.+ında M36/10, Ş081/13
Kaşgar: yer adı
k. M66/07
kaşka: alnında beyaz lekesi olan
k. M47/05, Ş088/08
k.+dan Ş088/08
k.+sı M04/10, Ş005/14
Kaşkabaş: kişi adı
k. M50/17, Ş093/07
k.+dan Ş093/08
Kaşkar: yer adı
k. M15/12, M48/14, M56/19,
Ş025/04, Ş029/14, Ş067/07, Ş095/12,
Ş103/04, Ş107/12, Ş121/06, Ş122/07
k.+ğa Ş028/19
k.+da Ş120/06
k.+dan Ş057/01, Ş077/11, Ş111/20
Kaşkara: kişi adı
k. Ş124/12
Kaşkarlık: Kaşkarlı
k.+darda Ş112/08
kaşkır: kurt
k. Ş010/19
kaşar: sıralanmış, sıra
k. Ş016/13, Ş081/19
k.+dan M06/19
Katıbek: kişi adı
k. Ş084/18
katıkraç: sert
k. Ş123/09
Katımbet: kişi adı
k. M51/16, M51/18
kaş-: katılmak
k.-up M45/06
katu: sert
k. Ş063/08
kaşu-: katılmak
k.-ip Ş047/20

ķavim: kavim
k. M11/04, M14/11, M14/11, M14/13,
M14/16, Ő021/01, Ő024/05, Ő024/07
k.+nan M45/03
k.+ı Āriler Ő024/05
k.+turaniyeŐ024/10

ķaviŐ: ayakkabı
k. Ő035/10
k.+iġa Ő035/08
k.+ne M43/14

ķay: hangi
k. M04/02, M11/04, M18/03, M21/07,
M28/11, M36/13, M73/18, M74/01,
M74/01, Ő004/06, Ő004/06, Ő021/01,
Ő054/11, Ő072/17, Ő072/19, Ő082/05,
Ő123/10

ķayak: neresi
k. Ő079/02

ķayda: nerede
k. M42/04, M47/17, Ő013/09,
Ő032/20, Ő042/19, Ő059/15, Ő066/17,
Ő069/10, Ő076/05, Ő084/07, Ő108/19

ķaydan: nereden
k. Ő006/12, Ő006/14, Ő032/05,
Ő066/12, Ő067/14, Ő100/12, Ő106/02

ķaydın: bkz. ķaydan
k. Ő116/02

ķaydu: kişi adı
k. M36/02, Ő038/10
k.+dan M36/02, Ő038/10

ķayık: kayık
k. M05/12, Ő015/01

ķayķu: kaygu, keder, tasa
k.+larmızın Ő050/06

ķayna-: kaynamak
k.-ptur Ő054/11

ķayra: tekrar
k. M25/03, Ő071/17

ķaysı: hangi
k. M11/04, Ő021/01

ķayt-: dōnmek, geri gelmek
k.-a kel- M05/15, Ő068/02
k.-ar M08/19
k.-a tur- Ő048/01
k.-dı Ő046/04
k.-ıp Ő066/11
k.-ıp ket- M71/12
k.-ķan M55/06
k.-maz M15/04, M24/09, M37/19,
M71/09, Ő024/14, Ő064/04, Ő071/16
k.-updı Ő041/19
k.-ur idi Ő056/18

ķayta: tekrar
k. Ő015/04, Ő057/13

ķaytar-: 1. dōndürmek, geri ķevirmek 2.
hayvan ġütmek
k.-ġan M63/14

ķayu: hangi
k. M12/01, Ő021/13

ķayuÆ: aġaç tñri

k. Ő036/05

ķaz-: kazmak
k.-ġanġa Ő065/01

ķazak: millet adı
k. M04/01, M06/18, M17/13, M25/01,
M31/08, M31/09, M41/20, M47/07,
M47/07, M47/10, M59/19, M60/01,
M74/16, Ő004/05, Ő006/03, Ő006/08,
Ő016/12, Ő017/02, Ő027/04, Ő027/04,
Ő027/09, Ő027/16, Ő027/16, Ő027/17,
Ő027/17, Ő028/01, Ő028/01, Ő036/05,
Ő036/06, Ő040/12, Ő042/05, Ő044/04,
Ő059/18, Ő067/17, Ő068/21, Ő069/02,
Ő076/11, Ő077/04, Ő077/10, Ő107/08,
Ő107/09, Ő117/11, Ő118/03, Ő118/04,
Ő121/04, Ő121/18, Ő122/08, Ő122/09,
Ő122/20, Ő122/20, Ő123/01, Ő123/06,
Ő123/09, Ő123/10, Ő127/08, Ő128/10,
Ő128/18
k.+ġa M74/15
k.+da Ő089/07, Ő123/08
k.+dan M47/06, M74/01, Ő067/16,
Ő079/16, Ő094/09, Ő117/05
k.+dın Ő071/03
k.+ında Ő110/15
k.+ı Ő035/02
k.+lar M14/15, Ő024/09, Ő061/02,
Ő102/14, Ő121/17
k.+lardın Ő127/19
k.+larını M25/02, M32/02, M32/05
k.+larını M44/04
k.+nan Ő088/14
k.+nı Ő128/11

ķazakķay: kişi adı
k. Ő104/15

ķazaki: millet adı
k. Ő122/16, Ő122/16, Ő122/18

ķazanķı: kişi adı
k. Ő087/18
k.+dan Ő087/18

ķazdır-: kazdırmak
k.-ġan Ő032/02
k.-ıp Ő119/15

ķeb: söz
k.+iñ Ő008/20

ķebek: 1. kepek 2. kişi adı
k. Ő093/19, Ő094/05
k.+den Ő094/05

ķebez: bez, kumaş
k. M45/15, M45/17

ķebi: gibi
k. M15/18, M51/08, Ő025/10

ķebik: bkz. kebi
k. Ő062/16

ķeķ: 1. geķ 2. akşam
k. Ő058/20
k.+ke Ő061/02
k.+kir- M07/18

ķeķke: akşama kadar
k. Ő109/14, Ő109/16

keçin: akşamleyin
k. Ş075/17

kedây(F.): fakir, yoksul
k. M71/11, M71/16

Keday: kişi adı
k. M60/13
k. +dan M60/14

Kedayoğlu: kişi adı
k. M60/14

Kedey: kişi adı
k. M43/10
k.+den M43/11

kel-: gelmek
k.-alar Ş041/06
k.-di M52/16, M52/16, M52/17,
M63/17, M66/10, M68/04, Ş044/02,
Ş047/09, Ş051/16, Ş057/13, Ş057/18,
Ş059/02, Ş064/16, Ş067/10, Ş067/12,
Ş067/25, Ş067/25, Ş068/02, Ş072/05,
Ş077/10, Ş077/15, Ş077/17, Ş078/01,
Ş079/02, Ş079/04, Ş079/05, Ş079/07,
Ş079/16, Ş080/03, Ş080/14, Ş081/10,
Ş081/18, Ş088/17, Ş092/03, Ş107/03,
Ş107/06, Ş116/02
k.-dim M52/11
k.-e Ş062/04
k.-e başla- Ş103/19
k.-e ber- Ş079/01, Ş079/10, Ş079/19,
Ş067/08
k.-e cat- M59/05
k.-er M07/18, M30/13, Ş013/05,
Ş071/17
k.-e tur- Ş032/11
k.-e yat- Ş055/12, Ş080/09, Ş088/16,
Ş104/03, Ş111/20
k.-gen M29/14, M33/02, M37/06,
M37/07, M37/16, M41/14, M47/06,
M47/11, M47/14, M58/17, M59/05,
Ş030/15, Ş040/05, Ş041/03, Ş062/05,
Ş062/14, Ş064/16, Ş064/17, Ş066/12,
Ş066/19, Ş066/21, Ş067/13, Ş070/04,
Ş070/07, Ş071/06, Ş073/20, Ş075/06,
Ş080/13, Ş113/13, Ş124/20
k.-gende M73/02, Ş066/15
k.-genden M19/17, Ş034/16
k.-gengin Ş066/20
k.-genge M16/02, Ş025/14, Ş027/06
k.-geni Ş067/11, Ş077/14
k.-gen idi Ş113/08
k.-genin Ş082/16
k.-genine M27/10
k.-genlerin M04/02, Ş004/06
k.-giçilik Ş006/12
k.-ibdi Ş027/07
k.-ip M05/15, M30/01, M30/03,
M39/01, M46/15, M52/09, M54/01,
M58/02, M67/09, M71/09, M75/06,
M76/14, Ş015/04, Ş032/05, Ş034/04,
Ş036/08, Ş036/14, Ş036/19, Ş041/07,
Ş042/01, Ş048/12, Ş054/07, Ş056/13,
Ş060/05, Ş072/11, Ş079/15, Ş108/03,
Ş109/15, Ş121/01, Ş122/10
k.-ipdi M18/02, M57/16
k.-ip kal- Ş060/20
k.-ip kana Ş041/08
k.-ip tur- M60/02, M74/17, Ş042/10,
Ş055/04, Ş074/01, Ş074/02, Ş088/14,
Ş057/02
k.-ir idi Ş061/02
k.-iş Ş060/19
k.-mas M32/13
k.-mavçi idi Ş060/07
k.-maz Ş012/02
k.-medi Ş068/03
k.-megen Ş067/10, Ş077/13, Ş080/14
k.-megenden Ş123/06
k.-mekdedür M22/11, M45/07
k.-mese M35/13, M43/16, Ş056/08,
Ş110/11
k.-mesin Ş066/10
k.-mey Ş077/10
k.-mez M15/16, M41/09, Ş025/08,
Ş070/08, Ş077/03
k.-se M07/10, M24/07, M26/01,
M30/01, M30/02, M30/12, M53/02,
M53/02, Ş019/05, Ş040/15, Ş048/16,
Ş055/02, Ş055/05, Ş055/16, Ş055/18,
Ş055/20, Ş067/05, Ş067/14, Ş070/13,
Ş070/14, Ş076/06, Ş078/08, Ş084/06,
Ş106/03
k.-ümizge Ş104/02
k.-ün Ş057/12
k.-üp M41/20
k.-ür M28/02, M55/10, M56/07,
M59/01, Ş054/12
k.-ür idi Ş048/14
k.-ürmiz Ş116/03
k.-ürsüz Ş116/02

kelbet(Ar.): heybet, dış güzellik
k.+in Ş082/15

Keldani: kavim adı
k.+ler M14/05, Ş023/13

Keldibek: kişi adı
k. M62/03, M70/03
k.+den M70/04
k.+din M62/04, M62/07

Keldike: kişi adı
k. M57/02, M57/06, M57/08, M57/12,
Ş105/09, Ş108/16
k.+den Ş108/16

keli: bütün
k. Ş100/12

keliş-: gelmek
k.-ken Ş076/07

kelişdir-: yakıştırmak, uydurmak
k.-ü Ş060/06

keltür-: getirtirmek
k.-gen M10/09, M31/14, Ş049/04
k.-ip M42/05
k.-meyinçe Ş040/18

k.-üp Ş120/17
kelün: gelin
k.+i M13/10, Ş023/02
kelüşümdi: gösterişli, güzel
k. M75/19
kem(F.): az, eksik
k. Ş016/20, Ş034/04, Ş038/18,
Ş070/04
kem-: azalmak, eksilmek
k.-üp Ş054/10
kemâl: olgunluk, erginlik
k.+i Ş009/03
Kemalbek: kişi adı
k. Ş100/18
Kemaldin: kişi adı
k. Ş075/08
Kemaliddin: kişi adı
k. Ş068/23, Ş054/01
keme: gemi
k. M05/12, M06/11, Ş015/01,
Ş016/05
k. +ge Ş106/15
kemenger: akıllı, dâhi, önder
k. +im Ş075/19
kemez: hepsine
k.+ine Ş012/11
Kemin: yer adı
k. Ş062/06, Ş062/17, Ş074/06,
Ş074/06
k.+din Ş074/11
kemnaşiyah(Rus.): lise
k. Ş098/14, Ş098/15
kemtuğum: nesilsiz, çocuksuz
k. Ş091/18
Kenanbay: kişi adı
k. Ş087/15
Kencebay: kişi adı
k. Ş102/11
k.+dan Ş102/16
Kencekara: kişi adı
k. Ş098/04
Kencekozu: kişi adı
k. M43/10, M72/06
Kenceş: kişi adı
k. Ş092/18
Kencetaş: kişi adı
k. M32/15
Kencetay: kişi adı
k. M20/10
kençe: küçük
k. Ş112/14
Kençetay: kişi adı
k. Ş043/16
Kenenbay: kişi adı
k. Ş112/17
Kenenşarı: kişi adı
k. M25/02, M31/07, M32/04, Ş124/07
k.+dan Ş100/05, ş'06
Kenenşarıhan: kişi adı
k. M31/11, M31/16

kent(F.): şehir
k. Ş115/18
k.+den Ş116/03
keÆ: geniş
k. Ş074/04, Ş077/12
k.+iken Ş069/16
keÆlik: genişlik
k. Ş066/03
kep: söz
k. M64/11
Kerbulağ: yer adı
k.+da Ş124/05
kerek: gerek, lāzım
k. M06/20, M12/03, M12/03, M35/06,
M35/06, Ş016/14, Ş021/15, Ş021/15,
Ş031/18, Ş042/19, Ş042/19, Ş074/13,
Ş074/14, Ş074/15, Ş074/19, Ş074/20,
Ş089/13, Ş089/15, Ş092/01, Ş105/12,
M12/02, Ş021/14
k.+idi Ş038/09
k.+iken Ş031/17
kerekli: gerekli
k. Ş050/17
kereklig: gereklik
k.+in Ş040/02
Kerim: kişi adı
k. Ş066/05, Ş073/12
Kerimbay: kişi adı
k. M66/14
Kerimof: kişi adı
k.+larınıÆ Ş002/10
Kérmeşav: dağ adı
k. Ş107/05
kernay(F.): kernay
k. M74/10
kernaycı(F.+Tr.): kernaycı
k. M74/10
kes-: kesmek, koparmak
k.-ip M32/11, Ş042/11
kesip(Ar.): meslek
k. Ş054/02, Ş073/06
k.+le M11/05, Ş021/02
k.+ni Ş119/19
k.+den M23/11
k.+ge M46/09
k.+leri Ş054/03
Keşmir: yer adı
k. M17/11
ket-: gitmek
k.-ar M08/03, M62/20, M64/03,
M64/05, Ş104/19
k.-ayın Ş015/08
k.-di M15/04, M15/19, M16/19,
M18/03, M24/09, M28/15, M42/09,
M46/04, M52/18, M57/16, M58/06,
M58/09, M68/03, M71/09, M71/12,
M72/01, M73/05, Ş009/05, Ş009/07,
Ş009/08, Ş024/14, Ş025/11, Ş026/11,
Ş032/05, Ş046/18, Ş057/08, Ş064/03,
Ş066/15, Ş066/19, Ş067/01, Ş068/01,

Ş070/08, Ş071/17, Ş076/15, Ş077/18,
Ş078/10, Ş081/06, Ş084/06, Ş084/08,
Ş084/08, Ş107/09, Ş118/06, Ş122/20,
Ş127/20, Ş045/09
k.-diki Ş047/04
k.-edür Ş056/03
k.-eler Ş044/17
k.-er M63/08, M65/20, Ş019/08,
Ş019/11, Ş019/13
k.-er bolsa Ş012/13
k.-er idi Ş048/17
k.-erler Ş044/18
k.-ip Ş011/07, Ş011/13, Ş055/05
k.-ipdi M63/20, Ş042/06, Ş087/08,
Ş103/08
k.-ipsiñ Ş077/03
k.-ipsiÆ Ş077/05
k.-ip tur- Ş074/01
k.-ip yat- Ş066/22
k.-ken M42/10, M47/12, M55/12,
M63/05, M66/20, Ş004/02, Ş009/03,
Ş009/11, Ş032/01, Ş049/03, Ş059/20,
Ş061/19, Ş066/22, Ş066/23, Ş066/24,
Ş066/24, Ş066/25, Ş066/26, Ş066/26,
Ş069/18, Ş070/02, Ş077/09
k.-kende M62/09, Ş041/05
k.-kendür M43/17
k.-keni M13/07, Ş022/18
k.-kenin Ş064/05
k.-se Ş057/01
k.-sek Ş018/08
k.-ü Ş089/16
k.-üne Ş111/16
k.-üniÆ M62/02
két-: gitmek
k.-edür M17/20
k.-mekde M30/05
k.-mekdedür M46/10
ketir-: uzaklaştırmak, götürmek
k.-ar iken Ş041/01
k.-ip M29/07
k.-mezden Ş018/19
ketman(F.): kazma
k. Ş111/20
Ketmendöbe: yer adı
k. M27/08, Ş036/08, Ş040/10,
Ş104/01
k.+de M43/12, M58/14
k.+den Ş036/14
kevde: gövde
k.+si Ş082/10
keviş(Rus.): ayakkabı
k. Ş035/10
keyin: sonra
k. M02/06
keyiş: müteesir etme
k. Ş066/04
Keyke: kişi adı
k. Ş111/06
k.+den Ş111/07

Keykeoğh: kişi adı
k. Ş111/07
kez: defa, kez
k. M08/15, M08/17, M11/13, Ş021/09
k.+den Ş069/07
k.+im Ş083/08
kez-: gezmek
k.-er idi Ş048/07
k.-gen Ş004/14, Ş004/20
k.-ip Ş058/09, Ş099/06
kezevat(Ar.): kir, pislik
k. +ı M32/07
kezek: sıra
k. Ş064/13, Ş064/13
kıbıra-: kıpırdamak
k.-y Ş079/16
 Kıbıray: kişi adı
k. Ş125/02, Ş124/14, Ş124/14,
Ş125/15, Ş126/04
k.+dan Ş125/16
 Kıçımirgen: kişi adı
k.+den Ş115/01
 Kıdıq: kişi adı
k. M12/12, M20/16, M21/02, M21/10,
M49/01, M49/01, Ş005/17, Ş044/08,
Ş050/01, Ş092/04, Ş092/05, Ş092/09
k.+dan M21/03, M49/01, Ş046/05,
Ş092/09
 Kıdıke: kişi adı
k. M61/17
 Kıdır: kişi adı
k. M48/07, M65/04, M73/15,
Ş080/02, Ş090/17, Ş094/15, Ş094/15,
Ş114/17
 kıdır-: gezmek, dolaşmak
k.-ip Ş068/09, Ş069/17
 kıl: kılmak fiilinin emir şekli
k. M04/14, M30/17, M30/20,
Ş005/10, Ş006/03, Ş007/03, Ş007/11,
Ş032/19, Ş045/06, Ş106/05
 kıl-: yapmak, etmek
k.-ğaç Ş105/17
k.-ğan M06/11, M06/12, M13/17,
M22/12, M23/08, M24/08, M30/09,
M30/10, M31/06, M33/05, M33/17,
M37/01, M37/03, M40/07, M41/19,
M46/02, M46/14, M49/17, M57/17,
M62/17, M69/14, Ş004/13, Ş016/05,
Ş016/06, Ş016/15, Ş016/17, Ş018/11,
Ş023/07, Ş029/09, Ş036/05, Ş039/03,
Ş044/15, Ş052/02, Ş066/14, Ş067/22,
Ş068/16, Ş072/16, Ş073/07, Ş074/06,
Ş082/20, Ş086/12, Ş097/06, Ş097/07,
Ş109/06, Ş116/10, Ş119/15, Ş128/12
k.-ğanda M44/15
k.-ğandan M51/09
k.-ğandin M35/15
k.-ğanı Ş071/12, Ş080/04
k.-ğanıdır M63/05
k.-ğanın Ş082/17, Ş082/18

k.-ğan idi M68/19
k.-ğuçı M21/10, M54/09, Ş005/10
k.-a Ş106/03, Ş106/13, Ş119/16
k.-a bil- M30/01, M36/04
k.-adur M11/09, Ş021/06, Ş112/09
k.-alar Ş119/12
k.-alı M66/05
k.-almazak Ş006/16
k.-almazak Ş006/09
k.-ar Ş118/13
k.-ay Ş075/14, Ş078/03
k.-ayık M07/20
k.-bay M65/19
k.-çu idi Ş066/20
k.-dı M15/20, M16/02, M16/09,
M16/17, M42/11, M64/08, M65/01,
Ş006/13, Ş010/13, Ş025/12, Ş025/14,
Ş026/01, Ş026/09, Ş026/14, Ş040/02,
Ş042/14, Ş057/15, Ş068/10, Ş069/02,
Ş076/19, Ş077/14, Ş077/18, Ş081/11,
Ş089/09, Ş118/19
k.-dılar Ş065/03, Ş065/08
k.-dım M04/03, Ş030/18, Ş076/10,
Ş083/03, Ş117/06
k.-ıp M04/07, M05/07, M05/19,
M12/09, M13/06, M15/04, M16/01,
M16/07, M17/18, M18/03, M21/11,
M21/17, M22/08, M22/10, M22/17,
M24/09, M29/14, M29/16, M30/10,
M31/03, M33/02, M33/18, M38/01,
M38/05, M41/03, M49/14, M52/17,
M54/03, M54/04, M54/05, M63/03,
M66/18, M67/06, M73/18, M75/12,
Ş014/16, Ş015/08, Ş020/08, Ş022/06,
Ş022/17, Ş024/14, Ş025/13, Ş025/19,
Ş026/20, Ş039/05, Ş040/08, Ş040/15,
Ş059/18, Ş062/07, Ş065/06, Ş082/12,
Ş099/15, Ş118/06, Ş127/18
k.-ıp al- M59/06
k.-ıp ber- Ş085/07
k.-ıpdı M57/15
k.-ıp ket- M58/09
k.-ıp kör- Ş104/03
k.-ıp yat- Ş082/02
k.-ma M04/04
k.-mağan M25/13, M36/15, Ş056/04,
Ş066/25, Ş069/10, Ş069/11, Ş073/09
k.-mağı M36/06, M43/02
k.-madı Ş038/17, Ş068/04
k.-mağ M15/06, M21/20, M33/14,
M53/02, M62/15, Ş024/16, Ş046/10,
Ş046/10, Ş106/11, Ş109/02, Ş109/04
k.-mağçı idi M31/18
k.-mağda M23/04, M24/14, M25/15,
M33/01, M33/04, M35/17, M37/08,
M39/12, M54/07, Ş052/01, Ş090/09
k.-mağdadur M44/04, M71/04
k.-mağı M22/16, M35/11, M35/13,
M37/05, M37/10
k.-mağ gerek Ş122/08

k.-makda idi M29/15
k.-may M31/05, M66/01, M66/03,
Ş011/09, Ş032/16
k.-mayunçe Ş123/02
k.-maz Ş013/17, Ş014/04, Ş018/16
k.-maza Ş056/08
k.-mazdan M37/08, Ş073/06
k.-sa M51/06, Ş012/07, Ş019/13
k.-sa idi Ş038/16
k.-sam M45/18, M45/19, M49/18
k.-san M63/12
k.-sun M20/17, M22/01, M31/11,
Ş044/10
k.-u Ş019/20, Ş056/08, Ş119/20
k.-uğa M42/10, M54/10, Ş041/13,
Ş056/10, Ş075/03
k.-up M17/10, M35/15, M36/04,
M36/10, M42/06, Ş005/11, Ş037/06,
Ş039/06, Ş042/12, Ş042/13, Ş050/06,
Ş052/06, Ş056/17, Ş059/06, Ş070/18,
Ş119/14
k.-up al- Ş107/15
k.-up kal- Ş057/11
k.-up öt- M26/15
k.-up tur- Ş027/11
k.-up yat- Ş103/09
k.-up yür- Ş069/01
k.-ur M11/17, M12/09, M12/15,
M32/09, M36/13, M36/16, M54/10,
M55/11, M66/15, Ş006/10, Ş018/13,
Ş021/12, Ş022/06, Ş034/11, Ş117/12,
Ş117/13
k.-ur bolsa Ş059/06
k.-urım Ş069/20, Ş070/03
k.-ur idi Ş038/17, Ş106/02
k.-ur imiş Ş048/18
k.-urlar Ş030/06
k.-urmız M28/12
k.-urmız M49/19
k.-ursız M62/01, Ş080/19

Ꞑılcır: kişi adı

k. M19/07, M19/11, M48/02, M48/02,
M50/12, Ş033/02, Ş034/07, Ş034/07
k.+dan M19/09, M19/12, M39/02,
M47/19, M50/13, Ş033/14, Ş090/15
k.+dın M19/09, M48/01

Ꞑılcır: kişi adı

k.+dın Ş034/06

Ꞑıldır-: yaptırmak

k.-ıp M36/16, Ş065/07
k.-mağ Ş054/02

Ꞑılıç: kılıç

k. M25/07, M49/17, M66/16,
Ş026/18, Ş044/19, Ş058/11
k.+dın M18/03, M25/03, M31/18,
M32/05

Ꞑılıçhan: kişi adı

k. Ş107/04

Ꞑılın-: yapılmak

k.-ğan idi M74/14

k.-adur M61/19
k.-dı M67/15
k.-ur Ş042/19
Ƙılımlı: kişi adı
k. M18/13
Ƙılmıy: kişi adı
k. Ş028/04
Ƙılun-: bkz. Ƙılın-
k.-adur M50/06
k.-dı M42/13
Ƙımız: kırmız, at sütünden yapılmış iecek
k.+nı Ş036/13
ƘımƘap(F.): 1. kemha 2. ipekli kumaş adı
k. Ş057/06, Ş069/07
k.+dan M41/12
Ƙın-: sıkmak
k.-ar Ş008/04
Ƙınayođlı: kişi adı
k. Ş059/08
Ƙıpak: boy adı
k. ř'06, Ş121/07
Ƙır: kır, dağ
k. M17/16
Ƙırđı: kişi adı
k. Ş116/16, Ş116/16
Ƙırđın: kılıçtan geirme
k. M31/18
Ƙırđız: millet adı
k. M03/04, M04/01, M04/20, M06/18,
M10/05, M10/08, M17/13, M17/16,
M17/17, M17/20, M18/02, M22/14,
M31/09, M31/13, M31/20, M33/15,
M36/19, M50/09, M51/06, M55/09,
M55/14, M55/20, M57/03, M58/11,
M75/17, Ş004/05, Ş006/03, Ş006/08,
Ş008/19, Ş010/12, Ş011/01, Ş012/03,
Ş012/06, Ş017/02, Ş017/15, Ş019/15,
Ş020/07, Ş027/03, Ş027/04, Ş027/05,
Ş027/06, Ş027/08, Ş027/08,
Ş027/17, Ş027/20, Ş030/08, Ş030/09,
Ş030/09, Ş030/19, Ş036/03, Ş036/05,
Ş040/11, Ş046/08, Ş047/11, Ş047/16,
Ş049/05, Ş050/03, Ş056/12, Ş062/12,
Ş067/01, Ş067/03, Ş067/07, Ş067/16,
Ş069/02, Ş070/09, Ş071/03, Ş071/03,
Ş087/10, Ş088/01, Ş088/19, Ş089/02,
Ş090/08, Ş091/09, Ş091/11, Ş099/04,
Ş103/07, Ş106/03, Ş106/18, Ş106/20,
Ş108/07, Ş116/04, Ş117/08, Ş118/03,
Ş118/04, Ş119/07, Ş120/09, Ş120/15,
Ş122/06, Ş122/14, Ş123/02, Ş123/04,
Ş123/06, Ş123/09, Ş123/09, Ş127/08,
Ş128/18
k.+đa M10/07, Ş076/11
k.+da M38/09, Ş043/10, Ş071/12
k.+dan M18/10, M38/08, M46/16,
M67/11, Ş027/09, Ş066/18, Ş067/15,
Ş067/17, Ş068/21, Ş069/17, Ş103/07,
Ş106/19, Ş120/09
k.+dı Ş077/04

k.+dın M10/11, M28/10, M53/01,
Ş030/18, Ş031/04, Ş056/06, Ş060/01,
Ş061/09, Ş071/07, Ş075/13, Ş123/11
k.+idi Ş122/10
k.+lar M14/15, M17/17, M31/14,
M32/01, M32/04, Ş024/09, Ş028/11,
Ş029/14, Ş035/18, Ş036/08, Ş036/09,
Ş057/08, Ş061/02, Ş079/10, Ş122/09,
Ş029/11
k.+larga M42/02
k.+lara Ş002/04
k.+lardın Ş036/04, Ş060/08, Ş060/09
k.+ları M19/06, Ş028/10, Ş029/17
k.+larmı M03/07, Ş062/15, Ş117/06,
Ş122/19
k.+larmıÆ Ş059/18
k.+nandur Ş052/04
k.+nı M03/05, M17/14, M18/02,
M31/18

Ƙırđıza: Ƙırđızca
k. Ş111/17
Ƙırđızıya: Ƙırđızların yaşadığı coğrafya
k. M04/05
Ƙırđızlıđ: Ƙırđızlıđ, Ƙırđızlara özđü
k. Ş031/03
Ƙırđız üy: keçeden yapılmış yurt(boz üy)
k. M76/04
Ƙır-: kılıçtan geçirmek
k.-dı Ş036/07
Ƙırađt(Ar.): kıraat
k.+ların Ş046/14
Ƙıran: Çevik, gregen
k. Ş107/11
Ƙırım: Ƙırım, yer adı
k. M17/12, Ş067/06
k.+dan M15/12, Ş025/04
Ƙırđ: kırk
k. M07/03, M10/08, M12/13, M24/06,
M27/04, M41/19, M51/08, M51/10,
M51/11, M63/07, Ş028/01, Ş069/01,
Ş080/12, Ş080/17, Ş091/19, Ş097/02,
Ş121/18, Ş121/19
Ƙırđız: bkz. Ƙırđız
k. Ş016/12
Ƙırıtř: yüzey, üst tabaka
k.+ı M13/01, Ş022/12
Ƙıř-: sıkmak, sıkıştırmak
k.-ıp turđan Ş011/08
k.-şandın M52/14
Ƙıřabolađ: kişi adı
k. Ş100/01
Ƙıřař(Ar.): intikam
k. M39/01
Ƙıřha: bkz. Ƙıřka
k. Ş063/10
Ƙıřka: kısa
k. Ş105/17
k.+sı Ş021/10
Ƙıřkahlıđ: kısalık
k. M11/01, M54/10, Ş020/13

- kışkası:** kısaca
k. M11/14
- kışsa(Ar.):** kısasa
k.+sın M03/11, Ş004/04
- kış:** 1. kış mevsimi 2. kerpiç
k. M71/17, Ş029/07, Ş060/14,
Ş070/20, Ş118/20
- kışlak:** kışla, köy
k. Ş036/02, Ş036/02, Ş058/18,
Ş100/07
k.+ğa Ş093/06
k.+da Ş120/07
k.+dın Ş103/20
- kışlav:** kışla
k. M27/13
k.+nı Ş074/09
k.+sı M27/12
- kıf'a(Ar.):** kıta
k.+larında M13/15, Ş023/05
k.+sında M14/14, Ş024/08
k.+sında M14/04, Ş023/12
- kıya:** dağdaki patika yollar
k.+da Ş063/03
- kıyafetli(Ar.+Tr.):** kıyafetli, elbiseli
k. Ş050/03
- kıyamet(Ar.):** kıyamet
k. Ş048/15
- kıymat(Ar.):** 1. pahalı 2. kıymet
k.+nı M06/12, Ş016/06
- kıyra-:** dağılmak, çökmek, parçalanmak
k.-p Ş081/06
- kıyu(F.):** karakter, huy
k. M64/14
- Kıyuldur:** kişi adı
k. Ş121/16
k.+dan Ş121/18
- kız:** kız
k. M45/10, M55/05, M62/05, M72/04,
Ş033/16, Ş058/07, Ş061/03, Ş073/17,
Ş091/07, Ş091/14
k.+dan M10/08
k.+ı M38/07, M45/02, M45/09,
M45/14, M62/04, Ş103/15
k.+lar Ş103/16
k.+ları M64/19
k.+ların Ş003/10
k.+nıÆ Ş091/07
- Kızalak:** kişi adı
k. Ş087/14, Ş093/09
k.+dan Ş087/15
- Kızçura:** kişi adı
k. Ş027/15
- Kızdarbek:** kişi adı
k. M67/16, Ş085/01
- kızıq:** ilginç
k. Ş044/17, Ş073/20
k.+dan Ş044/17
- kızıkrak:** ilginç
k. M09/10
- kızıl:** kızıl, kırmızı
k. M65/07, Ş062/19, Ş067/01,
Ş081/15, Ş082/14
- kızıl-:** batmak, kapılmak
k.-ğandan Ş013/04
- Kızılbaş:** İran kızılbaşları
k. Ş056/20
- Kızılborük:** kişi adı
k. M59/19, M60/01, M74/15, M74/16
- Kızılçok:** kişi adı
k. M08/13
- Kızılkurut:** kişi adı
k. Ş121/10
- Kıçimergen:** kişi adı
k. Ş114/13
- kiçekündüz:** gece gündüz
k. Ş040/14
- kiçey:** gece
k. Ş128/14
- kiçi:** küçük
k. M44/08, Ş074/06, Ş088/14
k.+ge M22/04
- Kiçikemin:** yer adı
k. Ş052/17
k.+den Ş062/04
- Kiçi yüz:** Kazak boy adı
k. Ş027/16, Ş121/03, Ş121/09
- kiçkine:** küçücük
k. M56/03, Ş060/08
- kidây(F.):** fakir, yoksul
k. Ş010/11, M08/20
- Kidik:** kişi adı
k. M75/03, M75/04
- kigiz:** keçe
k. M44/12, M44/13, M46/03
k.+dür M46/03
- kilem:** kilim
k. Ş060/17
- Kilet:** kişi adı
k. M19/02, Ş028/13
- kim:** kim
k. M04/10, M09/11, M26/01, M47/17,
M51/06, M63/07, M64/03, Ş005/14,
Ş005/18, Ş006/02, Ş029/09, Ş032/05,
Ş032/05, Ş066/16, Ş067/10, Ş072/18,
Ş075/01, Ş075/05, Ş076/08, Ş088/19,
Ş091/08, Ş106/02, Ş111/18, Ş114/03
k.+den M64/09, Ş040/19, Ş119/16
k.+di M11/15, Ş021/11
k.+din Ş005/18, Ş091/15
k.+ge Ş066/20
k.+ikenin M58/12, Ş030/16
k.+ikenin Ş072/20
k.+inen M61/18
k.+isi Ş082/02
k.+ler Ş006/10, Ş075/06
k.+ni M59/01
- kir-:** girmek
k.-almay Ş082/05
k.-di Ş010/11, Ş047/18, Ş063/20,
Ş123/05

- k.-dik Ş058/11, Ş059/04
k.-e başla- Ş046/13
k.-gen Ş036/06, Ş068/04, Ş082/06,
Ş114/03
k.-ip M23/03, M43/14, M68/14,
M75/14, Ş030/06, Ş035/08, Ş057/14
k.-ip ket- Ş019/11
k.-ip kör- Ş017/06
k.-se M07/18, M46/09, M66/12
k.-üne Ş060/02
- Kirge:** kişi adı
k. M49/16
- kirgiz-:** girdirmek, içeri almak
k.-di M54/02
k.-gende M42/01, Ş064/14
k.-megen Ş040/14
- kiriş-:** 1. girmek 2. bir işe başlamak
k.-ip M63/01
k.-ipdi Ş031/05
k.-ken M23/05
- kişen:** kelepçe
k. Ş059/19
k.+den Ş076/17
- kişene-:** atların bağırması, kişnemek
k.-señ Ş109/17
- kişi:** kişi, insan
k. Ş013/06, Ş060/07, Ş061/04,
Ş093/05, Ş095/15
k.+lernen Ş095/17
- kişne-:** kişnemek
k.-p cibar- Ş109/15
k.-p tur Ş063/05
- kitap(Ar.):** kitap
k. M06/13, M54/10, M76/06,
Ş038/14, Ş066/06, Ş016/07
k.+da Ş105/12
k.+dan Ş112/06
k.+larda Ş119/05
k.+large Ş032/19, Ş032/16
k.+nı M10/05, M12/08, Ş020/05,
Ş022/05
k.+ımızda M54/10, Ş105/10, Ş115/08
- kiy-:** giymek
k.-medi Ş068/08
- kiydir-:** giydirmek
k.-gen Ş029/04
- Kiyikbay:** kişi adı
k. Ş027/18
- kiyikle-:** geyik avlamak
k.-p yür- M38/18
- kiyil-:** giyilmek
k.-i M63/13
- kiyim:** giysi, elbise
k. M06/05
- kiyin:** sonra, sonradan
k. M06/19, M17/03
k.+çe M57/07
- kiyis-:** giyindirmek
k.-ip Ş057/06
- kiym:** bkz. kiyim
- k.+i Ş011/04
- kiyük:** geyik
k. M16/06, Ş025/18, Ş036/19,
Ş062/11, Ş084/06, Ş118/10
k.+din Ş091/10
- Kiyükbay:** kişi adı
k. Ş121/15
- kiyükçi:** geyik avcıları
k.+ler Ş033/17
- kiyükle-:** bkz. kiyikle-
k.-p yür- Ş091/07
- kiyüm:** bkz. kiyim
k. Ş015/19
k.+ü M55/16
- kiyümdü:** giysili, elbise
k. Ş082/14
- kiyümsiz:** elbisesiz, çıplak
k. M13/19, Ş023/09
- Koğam:** kişi adı
k. Ş121/16
k.+dan Ş122/05
- Koboy:** kişi adı
k. Ş096/17
- Kocan:** kişi adı
k. Ş127/14
- Koçkar:** yer adı
k. M18/05, M28/05, Ş033/09,
Ş037/03, Ş085/02, Ş087/18
k.+da M43/12, Ş037/02, Ş050/16
k.+dan Ş040/05
- Koçkor:** yer adı
k. Ş037/17
- kofye(Rus.):** kopya
k. Ş048/06
- Koğan:** yer adı
k.+dan M66/07
- Koқан:** yer adı
k. M71/06
- Koқoy:** kişi adı
k. M72/08
- Koқuzaq:** kişi adı
k. Ş105/02
- kol:** 1. el, kol 2. asker
k. M17/10, M19/01, M24/19, M30/02,
Ş026/19, Ş028/09, Ş028/11, Ş029/05,
Ş058/11, Ş059/04, Ş060/02, Ş067/05,
Ş089/03, Ş089/07, Ş089/16, Ş111/10,
Ş117/07, Ş119/02, Ş124/04
k.+ğa M65/14, M73/18, Ş006/02,
Ş012/02, Ş061/04, Ş062/09, Ş068/04,
Ş081/05, Ş083/02
k.+da M07/06, M65/12, Ş008/06,
Ş055/02
k.+dan M07/10, M21/12, M29/14,
M30/12, Ş031/03, Ş056/08, Ş077/01,
Ş077/04, Ş078/08, Ş116/09
k.+dın M68/15
k.+ına M55/08, Ş055/02, Ş099/06,
Ş127/19
k.+ınan Ş081/09

- k.+ka Ş057/17
k.+kuş- Ş003/16
k.+larınan Ş009/05
k.+na M53/16, M55/09, M55/09,
Ş059/18, Ş084/08
k.+nan M17/06, M26/02, M27/09,
M31/06, M53/15, M61/06, Ş057/19
k.+ne M55/13
k.+sun M34/02
k.+tüş- Ş061/04
k.+u Ş091/15
k.+uma M03/02, M04/06, Ş003/11
k.+una Ş068/09
k.+unan M33/02
k.+unda M61/13, M65/07, Ş058/03,
Ş067/23, Ş106/04, Ş112/03
k.+uÆiz Ş091/16
- Ƙolçuĝaç:** kişi adı
k. M58/17, M59/12, M60/08, M60/16,
M60/14, M71/16, M71/17, M71/19,
M74/14
k.+dan M60/11
k.+dın Ş078/15
k.+nı M60/17
- Ƙoldan-:** kullanmak
k.-ħan M66/17
- Ƙoldoħun:** kişi adı
k. Ş029/19
- Ƙollı:** 1. kollu 2. askerli
k. M46/08
- Ƙoltu:** kişi adı
k. Ş092/14, M50/16
- Ƙolubay:** kişi adı
k. Ş102/12
k.+dan Ş102/16
- Ƙoman:** kişi adı
k. M37/03, M37/04
- Ƙon-:** 1. konmak 2. yerleşmek
k.-ıp yat- Ş062/18
k.-sa Ş058/06
- Ƙondur-:** 1. kondurmak 2. yerleştirmek
k.-ıp M49/20
k.-uĝa Ş054/14
- Ƙongur:** kahverengi rengi
k. M72/18
- Ƙongurbay:** kişi adı
k. M53/04, M53/07, M75/02
- Ƙonĝurbay:** kişi adı
k. Ş126/02
k.+dan Ş096/10
- Ƙonuřbay:** kişi adı
k. Ş127/15
k.+dan Ş128/01
- Ƙonuř:** obanın konduĝu, yerleřtiĝi yer
k.+u M27/13
- Ƙonuřbay:** kişi adı
k. Ş085/05
- ƘoÆĝur:** kişi adı
k. Ş108/01, Ş108/02, Ş108/16
k.+den Ş109/20
- ƘoÆĝurat:** boy adı
k. Ş108/03, Ş108/05, Ş121/07
- ƘoÆĝurbay:** kişi adı
k. Ş096/08, Ş096/12
- Ƙoňurbay:** kiři adı
k. M55/01
- ƘoÆur:** kahverengi renk
k. Ş074/08
- Ƙorĝan:** bahçe
k. Ş071/16
k.+ı M30/18, Ş071/14, Ş071/15
k.+ıÆ Ş072/02
- Ƙora:** bahçe
k. M27/15
k.+sı M27/14
k.+sında M62/08
- Ƙoraçı:** kişi adı
k. Ş102/14
k.+dan Ş102/15
- Ƙoraz(F.):** horoz
k. M55/17
- Ƙorçu:** kişi adı
k. Ş095/04
- Ƙorĝ-:** korkmak
k.-ar idi Ş048/06
k.-up M61/09, M62/13, Ş103/16
- Ƙorĝak:** korkak
k. Ş012/15
k.+ların Ş040/16
- Ƙorĝut-:** korkutmak
k.-up Ş040/19
- Ƙorun-:** korunmak, gizlenmek
k.-du Ş082/05
- Ƙoř'ali:** kişi adı
k. Ş111/11
k.+den Ş111/11
- Ƙoř-:** eklemek
k.-ĝanda M67/04
k.-a Ş042/04
k.-du Ş103/18
k.-up M63/17
k.-up al- Ş084/09
- Ƙořa:** birlikte, beraber
k. Ş077/17
- Ƙořay:** kişi adı
k. Ş095/12
- Ƙořıl-:** birleşmek, birikmek
k.-up Ş033/12
- Ƙořkulaĝ:** kişi adı
k. Ş125/17
k.+dan Ş125/17
- Ƙořoy:** kişi adı
k. M53/04, M53/09, M55/01,
Ş087/06, Ş087/08, Ş096/09, Ş096/13,
ř'17
k.+dan Ş096/14, Ş097/10
- Ƙořul-:** birleşmek
k.-ğanları Ş121/01
k.-amiz Ş068/19
k.-dı M56/01, M56/02, M58/02

k.-up M73/04
köy: koyun
k. M51/07, M51/10, M62/18, M62/19,
M63/14, Ş058/01, Ş058/03, Ş078/14,
Ş080/05
k.+ğa Ş014/08
k.+nıñ M63/02
köy-: bırakmak
k.-ğan M36/05, M44/01, M45/17,
M47/15, Ş034/19, Ş068/24, Ş100/19,
Ş107/17
k.-a Ş029/08, Ş106/15
k.-alar Ş106/14
k.-almağan Ş042/15
k.-dı M17/04, M55/19, M72/17,
Ş113/08
k.-dık Ş081/14
k.-dılar Ş065/01
k.-du M16/04, M46/05, Ş025/16,
Ş040/07, Ş081/01, Ş086/17, Ş093/07,
Ş102/11, Ş108/03, Ş113/13, Ş113/14,
Ş113/16
k.-dum M04/05
k.-han Ş036/15
k.-madı Ş026/18
k.-masun Ş083/06
k.-up M15/16, Ş020/11, Ş025/08,
Ş030/17, Ş089/11
k.-urğa Ş082/03
köyan: tavşan
k.+dan M61/19
k.+lardan Ş012/15
köyçü: çoban
k. M63/14, Ş046/18
k.+lar Ş063/03
köyçunnazar: kişi adı
k. Ş103/15
köydur-: koydurmak
k.-ğan M42/07
k.-du Ş082/07
köykeldi: kişi adı
k. M29/09, M34/06, Ş043/03
köylan: kişi adı
k. M19/07, Ş033/02
k.+dan M19/08, Ş033/05
köylü: koyunları olan
k. M21/13, Ş124/05
köyşarı: kişi adı
k. Ş112/13
köyül-: 1. koyulmak 2. isimlendirmek
k.-ğan M15/14, M17/16, Ş025/06,
Ş027/11
k.-dı Ş106/17
k.-du Ş115/03
k.-up ket- M73/05
köyüş: kişi adı
k.+dan Ş095/18
közğal-: hareket etmek
k.-urğa Ş006/01
közuğuna: kişi adı

k. M58/05
köb: çok
k.+i Ş029/08, Ş080/20, Ş090/06,
Ş122/02, Ş124/01
k.+in Ş036/04
k.+ü M47/03, M64/06
k.+ün Ş059/19
köbülik: çoğunluk
k.+den Ş080/19
köbeken: kişi adı
k. M30/15, M65/03, Ş050/16, M39/16
köbey-: çoğalmak, artmak
k.-mekde M76/05
köbögen: kişi adı
k. Ş078/06
köbreg: çok, fazla
k.+i M44/02
köbünce: çoğunlukla, genellikle
k. Ş089/04
köç-: göçmek, yer değiştirmek
k.-di M15/17, M32/14, M41/09,
M54/04, Ş025/09, Ş026/20, Ş064/02
k.-diler M38/01
k.-dü Ş067/02
k.-ip Ş041/10, Ş104/03
k.-ken Ş079/11
k.-kende Ş036/18
k.-üp kel- Ş062/14
k.-üp yür- Ş061/15
köçe: sokak
k.+ge Ş029/08
köçkömbay: kişi adı
k. Ş037/12
köçmen: göçmen
k.+idik Ş058/14
köçür-: 1. kopya çekmek 2. yerini değiştirmek
k.-mek Ş045/05
köde: kişi adı
k. Ş093/08
köfke: kişi adı
k. Ş095/18
kök: mavi, yeşil
k. M72/13, M72/14, M72/15,
Ş062/01, Ş066/14, Ş066/26, Ş074/08,
Ş113/16
kökcanıq: kişi adı
k. Ş029/19
kökçe: kişi adı
k. Ş030/01
kökköz: kişi adı
k. Ş095/12
kök miye: aptal
k. M69/14
kökoy: yer adı
k. Ş113/16
k.+dan Ş113/15
k.+nı Ş113/15
kökö: kişi adı
k. Ş107/02, Ş107/09, Ş107/14,
Ş107/15, Ş107/20

- k.+ge Ş107/07
k.+niÆ Ş107/10
- Kököbayır:** kişi adı
k. M72/12, M72/13, M72/13, M72/15
- Kököbuğa:** kişi adı
k. M72/17
k.+dan M72/18
- Kökömbay:** kişi adı
k. M65/09, M70/12, M70/13
- Kököy:** kişi adı
k. Ş103/09
- kökrek:** göğüs, gönül
k.+inde Ş061/10, M71/01
- kökşeli:** ökçeli, topuğun arkası
k.+den Ş058/04
- Köktaş:** yer adı
k. M32/14, M63/18, Ş039/16
k.+dan M32/18, Ş039/17
- Kökü:** kişi adı
k. Ş084/11
k.+den Ş084/11
- kökül(F.):** kâhkül
k. M43/09
- Köküm:** kişi adı
k. M53/13, Ş098/07
- köl:** göl
k. M65/04, Ş079/19, Ş108/05
- Kölbay:** kişi adı
k. Ş125/17
- köleke:** gölge
k.+ge Ş118/20
- kön-:** kanmak, inanmak
k.-arde Ş007/06
- köndür-:** inandırmak, kabul ettirmek
k.-di M04/16, Ş005/20
k.-sün Ş076/01
- könildi:** gönüllü
k.+lerni M21/18
- könl:** gönül, neşe
k.+i M30/15
k.+inde M42/09
k.+üne M30/01
- Könöy:** kişi adı
k. M74/06
- könül:** gönül
k. M04/19, M65/08
k.+ge M38/10
k.+inde M42/09, M43/02
- kö/Æül:** bkz. könl
k. Ş078/05, Ş078/14
k.+den Ş049/09, Ş106/14
- köp:** çok, fazla
k. M11/10, M15/07, M15/18, M16/01,
M16/05, M16/08, M29/05, M37/03,
M39/03, M45/03, M50/01, M67/10,
M68/01, M69/13, M70/06, M75/12,
Ş021/07, Ş024/17, Ş025/10, Ş025/13,
Ş025/17, Ş025/20, Ş028/17, Ş034/05,
Ş035/05, Ş035/11, Ş036/06, Ş036/13,
Ş038/13, Ş038/19, Ş041/18, Ş055/04,
Ş057/06, Ş059/14, Ş059/16, Ş064/14,
Ş065/04, Ş066/25, Ş067/04, Ş068/22,
Ş069/02, Ş069/17, Ş069/17, Ş072/16,
Ş072/17, Ş076/11, Ş078/07, Ş078/18,
Ş078/20, Ş079/03, Ş079/07, Ş082/20,
Ş083/07, Ş089/17, Ş111/19, Ş115/12,
Ş122/02
k.+iken Ş069/18
- Köpegen:** kişi adı
k. M30/18
- köplik:** çokluk, fazlalık
k.+nen Ş047/10
- köpr:** köprü
k. Ş094/10
- kör(F.):** mezar
k. Ş065/01, Ş065/01, Ş069/13,
Ş103/14
k.+üm Ş066/26
- kör-:** görmek, seyretmek
k. M09/11
k.-di Ş064/05, Ş081/01, Ş081/16,
Ş103/11, Ş103/13
k.-dik Ş058/12
k.-dim Ş069/17
k.-düm Ş030/04, Ş112/01
k.-düÆiz M09/08
k.-düÆmi Ş066/13
k.-ediki Ş056/07, Ş056/10
k.-er Ş019/06
k.-er bolsañız M62/01
k.-er idiñiz Ş056/01, Ş056/02
k.-ersiz M06/02, Ş015/16, Ş104/03
k.-gan Ş007/17
k.-gen M06/09, M07/12, M11/12,
Ş005/02, Ş009/10, Ş011/07, Ş016/03,
Ş020/09, Ş021/08, Ş036/20, Ş056/03,
Ş057/14, Ş060/07, Ş078/07, Ş087/11,
Ş089/12
k.-gende Ş063/04
k.-gendey Ş108/20
k.-gendi Ş072/10
k.-genge Ş075/05
k.-genim Ş048/19
k.-genler Ş034/01
k.-gensin Ş076/10
k.-isiñ Ş017/08
k.-maz Ş011/20
k.-medi Ş043/02
k.-mediñ Ş073/20
k.-megen Ş076/03
k.-megenler M49/18
k.-mekge Ş041/03
k.-meklik Ş017/11
k.-mese Ş110/13
k.-meseñiz Ş003/15
k.-mey M10/14, M29/11
k.-mezden Ş041/08, Ş122/19
k.-se M09/03, M64/16, Ş010/19,
Ş010/20, Ş011/02, Ş041/07, Ş108/19
k.-señ Ş017/06

k.-seÆ Ş017/03	k.+lernen Ş044/16
k.-üge Ş054/13	k.+ni Ş006/13, Ş062/09
k.-üp M15/07, M46/01, Ş024/17, Ş029/10, Ş041/19, Ş056/15, Ş056/15	k.+ü M51/03, M60/03, Ş005/01, Ş005/04, Ş011/14, Ş011/20, Ş019/06, Ş082/10
k.-üp idik Ş076/12	k.+ün M75/11, Ş016/10, Ş068/08, Ş110/09
k.-üp midi M05/18, Ş015/07	k.+ünde Ş011/03, Ş011/06, Ş011/10
Köregen: kişi adı	k.+üÆ Ş006/04
k. Ş076/02	Közar: kişi adı
körfe: yorgan	k.+nıÆ Ş119/14
k. Ş058/05, Ş060/16	Közeke: kişi adı
körfende(F.): zavallı	k. Ş084/02
k. M10/09	k.+den Ş084/03
körin-: görünmek	krät: kiraat
k.-ip tur- Ş034/02	k. Ş047/02, Ş047/04, Ş047/15
körşat-: bkz. körset-	kravet: yatak
k.-ip Ş041/11, Ş058/19, Ş069/12	k. Ş082/06
k.-u Ş081/12	kriptar: griftar olmak
körset-: göstermek	k.+bol Ş054/07
k.-di Ş059/14	Kuban: kişi adı
k.-e Ş106/07	k. M74/10
k.-e başla- Ş057/17	Kuğam: kişi adı
k.-ip M45/16, M70/16, Ş018/07, Ş020/04, Ş041/16, Ş057/06	k. Ş027/19
k.-ken M21/16, M41/06, M45/16, Ş041/14, Ş044/15, Ş046/08, Ş068/17	k.+dan Ş028/02
k.-mekleri Ş106/12	ku-: kovmak
k.-sün M10/04	k.-ğan Ş018/02, Ş114/19
körük: kayısı	k.-a başla- Ş047/12
k.+dey Ş113/15	k.-han M29/07
körül-: görülmek, görünmek	kuan-: sevinmek
k.-di M42/03, Ş082/13	k.-ğan Ş068/18, Ş109/19
k.-e Ş030/10	k.-ğandan M36/15
körümdü: gösterişli	k.-adı M08/12
k. Ş082/14	k.-up tur- M36/07
körün-: görünmek	k.-ur idi Ş056/15
k.-di Ş030/20, Ş063/08	kuandır-: sevindirmek
k.-dü Ş082/11	k.-ip M21/18
k.-e Ş031/09	Kuat: kişi adı
k.-gen M63/14, Ş040/13, Ş067/04, Ş073/07	k. M27/18, M37/13, M39/13, Ş037/08, Ş050/11, Ş071/10, Ş085/13, Ş094/12, Ş095/15
k.-gendi Ş013/13, Ş068/07, Ş073/06	k.+dan M39/13, M42/15, Ş037/13, Ş050/13, Ş050/13, Ş083/12, Ş095/16
k.-geni M70/20	k.+ı Ş072/09
k.-genler M64/07	k.+ım Ş064/06
k.-megen Ş034/01, Ş041/03	Kuatbek: kişi adı
k.-mek Ş122/03	k. Ş112/16
köter-: kaldırmak, yükseltmek, taşımak	Kuatoğlu: kişi adı
k.-gen M70/18	k. M42/15, Ş037/13, Ş050/13, Ş083/12
k.-ip M24/01, M35/01, M35/08, M58/06, Ş034/15, Ş045/18, Ş060/18, Ş063/18	kuç-: kucaklamak
k.-ip kal- Ş118/04, Ş123/02	k.-duñ Ş075/12
k.-ip ket- Ş118/06	kuça-: kucaklamak
k.-mege M08/06	k.-rğa Ş003/10
k.-mek M26/12, M54/13	Kuççaç: kişi adı
k.-mekde M28/06	k. Ş102/03
köz: göz	kuḍā: dünür
k. M36/08, Ş007/02	k.+idi M62/03
k.+den M44/15	Kudaş: kişi adı
k.+ge Ş100/19	k. Ş084/16
k.+in M06/16	

- Ꞑudung:** kişi adı
k.+dan Ő094/15
- ꞐuduÆ:** kişi adı
k. Ő094/14
- Ꞑul:** kul, kle
k. M62/08, M67/03, M73/16, M73/17,
M73/17, M74/02, M74/05, M74/08,
M74/09, M74/11, Ő010/20, Ő030/05
k.+ęa M67/02
k.+ı M13/04, Ő022/15
k.+umnı Ő003/14
k.+lar Ő018/18
- Ꞑula:** kula (at donu)
k. M68/02, M68/05, M68/14, M69/01,
M69/06, M72/18, Ő108/01
k.+nıÆ Ő108/02
- Ꞑula-:** yuvarlanmak, dşmek
k.-ęan Ő081/09
k.-dı Ő071/16, Ő072/02
- Ꞑulaę:** kulak
k. M22/18, Ő012/10
k.+ı Ő011/20
k.+ına Ő110/08, Ő067/23
k.+ınan Ő060/18
k.+řalęı Ő072/01
k.+sal Ő008/07
- Ꞑulambay:** kişi adı
k. Ő039/13
- Ꞑulařay:** kişi adı
k. Ő104/15, Ő051/07, Ő102/18
k.+dan Ő051/10
- Ꞑulboldu:** kişi adı
k. Ő092/15, Ő126/17
k.+dan Ő093/03, Ő127/02
- Ꞑulca:** yer adı
k.+dan Ő067/08
- Ꞑulcan:** kişi adı
k. Ő098/05
k.+dan Ő098/08
- Ꞑulęa:** yer adı
k. M33/10
- Ꞑuldbeoęlı:** kişi adı
k. M44/14
- Ꞑulęoce:** kişi adı
k. Ő099/02
- Ꞑullıę:** bkz. Ꞑulluę
k. Ő010/01
- Ꞑulluę:** klelik, kulluk
k. Ő010/07
- Ꞑulmamat:** kişi adı
k. M21/13
- Ꞑulmet:** kişi adı
k. Ő051/13
- Ꞑulmuęammed:** kişi adı
k. M40/12
- Ꞑulřarı:** kişi adı
k. Ő051/07
k.+dan Ő051/11
- Ꞑultu:** kişi adı
k. M51/02, Ő103/02, Ő104/07
- k.+dan M51/04
- Ꞑuluke:** kişi adı
k. Ő051/10
- Ꞑulun:** tay, at yavrusu
k. M19/02, Ő028/13
- Ꞑuluř:** kişi adı
k. Ő108/17
- Ꞑum:** kum
k. Ő033/13
- Ꞑumaę:** kişi adı
k. Ő111/06
k.+dan Ő111/08
- Ꞑumaęoęlı:** kişi adı
k. Ő111/08
- Ꞑuman:** kişi adı
k. M34/07, M72/08, Ő038/07,
Ő038/08
k.+ı Ő077/20
- Ꞑumar:** kumar, rahat
k. Ő054/15
k.+ęa M49/12
- Ꞑun(F.):** kan
k. Ő061/05
- Ꞑundız:** bkz. Ꞑunduz
k.+um M67/12
- Ꞑunduę:** kişi adı
k. M20/14, Ő044/06, Ő112/02
k.+dan Ő045/16
- Ꞑunduz:** su samuru
k.+um Ő077/06
k. Ő087/07, Ő087/08
- Ꞑunus:** kişi adı
k.+dan Ő109/02
- Ꞑur:** boş, eli boş kalmak
k.+ęal- Ő057/01, Ő059/03, Ő067/14
- Ꞑuręan:** kurgan
k. M70/15, Ő120/06, Ő124/15
- Ꞑur-:** yapmak, inşa etmek
k.-saņ Ő018/06
k.-up Ő017/13, Ő120/20
- Ꞑurān:** Kuraan-ı Kerim
k. Ő039/19, Ő065/02, Ő106/05,
Ő047/01
- Ꞑuraędı:** zaman, yaş
k. Ő121/11
- Ꞑuralı:** kişi adı
k. M61/12, M62/08, M63/12, M63/17
k.+nı M62/06
k.+nıņ M61/14
- Ꞑurama:** 1. ufak paręaların birleşmesi 2.
boyların birleşmesi
k. Ő085/04, Ő098/13
- Ꞑurban(Ar.):** kurban, kurban etmek
k. M40/06
k.+ı Ő087/14, Ő110/06
k.+kıl- M21/11, Ő056/10, M36/13
- Ꞑurbancan:** kişi adı
k. Ő068/13, Ő068/14, Ő068/15,
Ő068/18
- Ꞑurbu:** arkadaş, dost

k.+sı Ş076/04
k.+su Ş076/06
kurçe-: etrafını sarmak
k.-di Ş067/27
Kurçu: kişi adı
k. M52/01, M52/03, Ş108/16
k.+dan Ş108/17
kurdaş: yaşıt, çocukluk arkadaşı
k.+larım Ş003/13
kurman(Ar.): kurban
k. M65/09, M70/18, Ş086/09,
Ş098/06
Kurman'ali: kişi adı
k. Ş088/10
Kurmanğöce: kişi adı
k. M67/18, M67/19
Kurmanbek: kişi adı
k. Ş102/16
Kurmancan: kişi adı
k. Ş031/13, Ş031/14
Kurmançan: kişi adı
k.+dan Ş072/13
Kurmanhoce: kişi adı
k. M58/18, M59/12, M67/13, M69/08,
M69/15, M70/07, M70/20, Ş079/01,
Ş114/10
k.+den M69/08
Kurmanh'âce: kişi adı
k. M74/14
Kurmanşul: kişi adı
k. Ş102/07
kursak: karın
k. M44/12, M46/04, M56/04
k.+dan M63/20, M66/20
k.+na M44/13
k.+ne M45/15
k.+ı M59/06
Kurtğa: kişi adı
k. M67/14
Kurtay: kişi adı
k. Ş126/04
kurru: bkz. kur
k. Ş013/18, Ş019/12, Ş083/06,
Ş128/13
k.+kal- Ş017/18
kurul-: inşa edilmek
k.-ğan Ş067/02
Kurutğa: kişi adı
k. M60/07
kuşur: suç, eksiklik
k.+umnı Ş003/13
kuşgal-: kıpırdamak, hareket etmek
k.-adı M05/02
Kusaşal: kişi adı
k. Ş127/10
Kusıraş: kişi adı
k. Ş124/05
Kusöbek: kişi adı
k. Ş108/10
Kusök: kişi adı

k.+dan Ş108/12
kuş: kuş, atmaca türü
k. Ş107/11
k.+dik Ş075/12
k.+lar Ş063/06
k.+sal- Ş122/15
kuşakla-: kucaklamak, sarmak
k.-p Ş029/07
Kuşçu: boy adı
k. M74/13, M74/18, M75/01, Ş116/04
k.+dan M74/19, M75/02
kuşur-: bükme, kısmak
k.-ammın Ş003/14
k.-up Ş003/16
Kutan: kişi adı
k. M26/17, M27/02
kuşgaz-: bkz. kuşkar-
k.-dı Ş069/05
Kutduşseyid: kişi adı
k. M37/13, M37/16
k.+den M37/17
kuşıl-: bkz. kuşul-
k.-ğanı M76/14
k.-dı M18/04
kuşkar-: kurtarmak
k.-dı Ş059/19, Ş067/19
k.-dıÆ Ş076/16
k.-ıpdı Ş060/01
k.-uçı Ş107/02
Kuttuş: kişi adı
k. M73/14, Ş127/14
k.+dan M73/15
Kuttuşsehid: kişi adı
k. M27/17
Kuttuşseyid: kişi adı
k. Ş037/08
k.+den Ş037/14
Kutu: kişi adı
k. Ş111/11
Kutuke: kişi adı
k. Ş093/10
kuşul-: kurtulmak
k.-ğanı Ş036/07
k.-dı M59/16
k.-ıp kal- Ş066/13
k.-maz M64/01, Ş076/16
k.-mazmıydı M07/02
k.-mazmıdı Ş017/10
k.-uğa Ş066/15, Ş066/19
Kutulmuş: kişi adı
k. Ş093/10, Ş093/10
kuşult-: kurtarmak
k.-updı M52/19
Kutumbet: kişi adı
k. Ş093/17, Ş095/01
k.+ten Ş095/02
kuşv-: 1. kovmak 2. takip etmek
k.-up M32/04
kuşvardsız:
k. Ş007/08

- ķuvay-ı nuķk:** gzel sz sahibi
k. M46/19
- ķuy-:** kuymak, dkmek
k.-up Ő070/20
- ķuyay:** kişi adı
k. M49/03
- ķuyçunnazar:** kişi adı
k. Ő103/09
- ķuyılan:** kişi adı
k. M50/12
k.+dan M50/13
- ķuyuldur:** kişi adı
k. Ő027/19
k.+dan Ő028/01
- ķuzķun:** kuzgun
k.+lardan Ő012/18
- ķ:** hava, naķme
k. Ő045/07
- ķubernadır(Rus.):** vali
k. Ő076/19
- ķç:** gç, kuvvet
k. M52/16
k.+Æ Ő008/06
- ķçk:** enik
k. Ő088/03, Ő111/05, Ő112/15
- ķdir:** umut, umudu kesmek
k.+z- Ő017/07, Ő017/02, Ő017/03
- ķl-:** glmek
k.-p Ő019/14
- ķlç:** kişi adı
k. M54/14, M54/14, M54/15, Ő096/16
k.+den Ő096/18
- ķlik:** koğu atı
k. Ő061/06, Ő067/15, Ő079/12,
Ő103/10, Ő107/11
- ķmbez(F.):** kmbet, trbe
k. Ő118/15
k.+i Ő119/12
k.+in Ő119/11
- ķmř:** gmş
k. Ő062/16, Ő082/07
- ķmřle-:** gmşle kaplamak
k.-gen M41/12, Ő064/20
- ķn:** 1. gn 2. gneş
k. M09/04, M27/12, M27/15, M31/19,
M33/18, M39/10, M48/06, M48/06,
M75/10, Ő005/08, Ő039/05, Ő040/12,
Ő061/12, Ő061/13, Ő061/17, Ő061/18,
Ő061/18, Ő062/01, Ő062/01, Ő062/02,
Ő062/02, Ő063/02, Ő065/06, Ő071/17,
Ő072/03, Ő077/11, Ő077/11, Ő090/17,
Ő090/18, Ő103/12, Ő109/04, Ő117/08,
Ő118/08
k.+de M05/08, M52/16, M68/14,
Ő014/17, Ő036/02, Ő054/08, Ő067/01,
Ő067/02, Ő067/02, Ő070/08, Ő070/09,
Ő070/10, Ő070/12, Ő070/13, Ő070/15,
Ő071/01, Ő071/17, Ő071/18, Ő071/19,
Ő071/19, Ő071/20, Ő072/12, Ő073/17,
Ő104/01
- k.+den M09/04, M13/07, M27/15,
M33/18, Ő022/18, Ő039/04
k.+din Ő035/09, Ő036/18, Ő048/10,
Ő064/07, Ő084/06, Ő109/04
k.+i M08/16, M41/09, Ő062/16,
Ő080/15, Ő084/06, Ő073/01
k.+ige Ő055/02
k.+inde Ő070/11
k.+iÆ Ő007/06, Ő066/02
k.+ler Ő008/08, Ő008/11, Ő012/13
k.+lerda Ő007/05
k.+lerde Ő007/08, Ő020/08, Ő047/19
k.+lerdi Ő007/07
k.+lerinde Ő062/20
k.+ge Ő055/04
k.+nde M71/17, Ő070/02, Ő070/14,
Ő071/02
- ķn batar:** gneşin batımı
k. Ő040/05
- ķn batış:** gneşin batımı
k. Ő067/09
k.+ında M68/15
- ķnbekn:** hergn
k. M35/15, M76/16, M35/10
- ķn crş:** bir gnlk mesafe
k. Ő083/14
- ķn çıkış:** doğu
k. Ő092/10
k.+da Ő067/08
- ķnde:** hergn
k. Ő067/02, Ő076/13
- ķnden ķn:** gn geçtikçe, gnden gne
k. Ő045/15
- ķndz:** gndz
k. Ő128/15
- ķngey:** bkz. ķnģey
k. M68/09
- ķnige:** her gn
k. Ő066/22, Ő074/01, Ő074/02,
Ő074/03
- ķni tni:** gece gndz
k. Ő043/12
- ķnlik:** gnlk
k. M68/14, Ő028/18, Ő056/12,
Ő069/18
- ķntu:** kişi adı
k. M50/16, Ő092/14
k.+dan M50/16, M69/09, Ő092/15
k.+da M69/16, M69/18
- ķn:** kle kadın, cariyे
k. M61/11, M61/13
k.+din M73/04
- ķnģey:** gneşe bakan taraf
k.+de M58/15
- ķÆgey:** bkz. ķnģey
k.+den Ő074/09
- ķÆtacı:** kişi adı
k.+nıÆ Ő103/13
- ķreÆ:** koyu al (at donu)

k. Ş036/15, Ş036/16, Ş036/17,
Ş113/12
küreş: güreş
k.+ke Ş114/03
küt-: beklemek
k.-di Ş057/12
k.-üp M34/02
küy-: yanmak
k.-üp ket- Ş019/13
k.-üp tur- Ş072/07
küeyv: damat, genç koca
k.+idi M62/04
küz: güz, sonbahar
k.+de Ş013/05, Ş077/12
k.+ünde Ş081/17
küzgü: ayna
k.+zü Ş119/08

L

Lâ havle va lâ kuvvete(Ar.): acı ve öfke
anında okunan dua
l. Ş066/01
lağap(Ar.): lakap, takma ad
l. Ş120/06, Ş121/02
l.+ı M13/03, Ş022/14
l.+lar M15/15, Ş025/07
l.+ların Ş122/03
l.+nı Ş123/01
lam(Ar.): lam harfi
l.+nı Ş086/16
lampa(Rus.): lamba
l. M62/17, M63/01
Laşin: kavim adı
l.+ler M14/10, Ş024/04
Lav: kişi adı
l. Ş127/11
lâyık(Ar.): yakışan, uygun
l. M43/16
lekin(Ar.): ancak, ama, fakat, ne var ki
l. M14/01, M21/08, M24/15, M28/11,
M30/04, M33/13, M35/11, M42/13,
M61/14, Ş023/09, Ş029/12, Ş038/14,
Ş048/14, Ş048/17
Lemek: kişi adı
l. Ş117/18
lezzet(Ar.): ağız tadı, lezzet, tatlılık
l. Ş005/06

M

ma: <men+ga ben
m.+ğan Ş091/15
Madanbek: kişi adı
m. Ş111/05
Madebay: kişi adı
m. Ş109/11
Madıgan: kişi adı
m.+dan Ş084/15
Madıga: kişi adı
m. Ş084/05
Madiyar: kişi adı
m. M69/10
Madyar: kişi adı

m. Ş128/04
mağfîret(Ar.): Allahın günahları af buyurması
m.+kıl M20/17
Mağol: kişi adı
m. M16/14, Ş026/06, Ş118/11,
Ş118/13
m.+dan Ş118/12
Mağdum: kişi adı
m. Ş120/03, Ş120/04
Mağmud: kişi adı
m. Ş100/14, Ş089/14
Mağmudbek: kişi adı
m. Ş100/15
Mağmudcan: kişi adı
m. Ş039/14
Mağmudniyaz: kişi adı
m. Ş100/15
mahşer(Ar.): ölümlerin tekrar dirileceği yer
m. Ş066/02
mağal(Ar.): atasözü
m. M16/12, M32/07, Ş026/04,
Ş089/02
mağşud(Ar.): maksat, amaç
m. Ş086/03, Ş111/11
m.+ına Ş017/01
m.+ları Ş012/02
m.+ların Ş061/08
m.+larına Ş056/18
m.+dan Ş111/12
Mağsum: kişi adı
m. Ş075/20, Ş076/02
mağta-: övmek
m.-p M21/08
m.-ğanım M21/06
m.-madım Ş082/20
mağtal-: övülmek
m.-mağ Ş122/04
mağtan-: övünmek
m.-ıp M07/05, M09/02
m.-mağ M50/02
m.-mağda M36/10
Make: kişi adı
m. M74/07
Makehacı: kişi adı
m. Ş111/03
ma'kul(Ar.): akla yakın, uygun
m. M10/09, M46/01, Ş110/11
mal: hayvan, mal
m. M08/02, M25/13, M36/10,
M36/13, M45/03, M48/16, M51/10,
M52/11, M52/12, M52/14, Ş029/11,
Ş039/03, Ş040/18, Ş044/10, Ş054/02,
Ş054/15, Ş055/04, Ş055/05, Ş055/20,
Ş056/10, Ş056/13, Ş058/02, Ş061/04,
Ş073/15, Ş077/13, Ş080/18, Ş087/11,
Ş089/03, Ş109/01, Ş122/17
m.+ğa M63/17, Ş074/10
m.+dardı Ş068/01
m.+dı Ş048/05
m.+dın Ş046/10

- m.+ı Ş009/02, Ş009/04
m.+ımızdan Ş058/01
m.+ın M07/06, M08/09, M36/09,
M52/15, Ş010/10, Ş054/15, Ş055/06,
Ş073/10, Ş080/11, Ş080/17, M54/03
m.+ıE M08/18
m.+ları Ş062/12
m.+ların Ş065/05
m.+nan M08/03, M31/13
m.+nı M33/16
- mal-:** bandırmak, elini sokmak
m.-dı M66/05
- Malaş:** kişi adı
m. Ş094/15
- malay:** köle
m. Ş010/11, Ş013/03, Ş048/04
- Maldıbay:** kişi adı
m. Ş127/15
m.+dan Ş127/16
- mâlik(Ar.):** 1. ıssı, sahip, efendi 2. yönetim hakkını elinde bulunduran
m. Ş128/12
- ma'lum(Ar.):** bilinen, bilinmiş
m. M58/13, M61/18, Ş030/17,
Ş030/19, Ş031/04, Ş088/14, Ş111/15
m.+dur M25/07
- ma'lumat(Ar.):** bilgi, haber
m. M06/15, Ş016/09, Ş087/03,
Ş100/19, Ş106/06, Ş107/01, Ş127/06
m.+ge Ş078/08
m.+ke Ş127/07
m.+dan Ş011/16
- ma'lumatlı(Ar.+Tr.):** bilmiş, haberi olan
m. Ş019/04, Ş038/15, Ş041/09,
Ş124/21
- Maltabar:** kişi adı
m. Ş105/03
m.+dan Ş104/19
- Maltabay:** kişi adı
m. Ş104/10
m.+dan Ş104/17
- Mamadan:** kişi adı
m. Ş043/19
- Mamake:** kişi adı
m. M73/11
m.+den M73/13
- Mamaoğlu:** kişi adı
m. Ş043/19
- Mambet:** kişi adı
m. M73/15, Ş039/01, Ş085/13,
Ş094/04, Ş096/14, Ş102/07
m.+den Ş086/04, Ş102/04
- Mambet'ali:** kişi adı
m. M65/10, ş'07, Ş102/17, Ş075/20,
Ş083/16, Ş083/17
- Mambethacı:** kişi adı
m. M35/07
- Mambethacıoğlu:** kişi adı
m. Ş039/08
- Mamelik:** kişi adı
- m. Ş084/04
m.+den Ş084/04
- Mametkul:** kişi adı
m. M20/03, M39/06, M39/06,
Ş035/13, Ş093/05, Ş035/13, Ş035/19,
Ş036/03
m.+dan Ş036/10, M04/09, M20/04,
Ş005/13
- mamık:** kuş tüyü
m. Ş063/17
- Mamıtбек:** kişi adı
m. Ş072/13
- Mamırhan:** kişi adı
m. Ş102/19
- mamoşnik(Rus.):** bkz. pomoşnik
m. Ş051/15
- mamu:** at bağlama direği
m. M41/13
- Mamurbay:** kişi adı
m. M58/08, Ş078/11, Ş097/11
- Mamut:** kişi adı
m. M40/19, M52/06
- Mamutбек:** kişi adı
m. Ş072/14
- Mamutbik:** kişi adı
m. Ş031/10
- Mamuthacı:** kişi adı
m. Ş053/01
- Manğol:** millet adı
m. M17/01, M17/01, Ş026/13,
Ş120/08
m.+ğaça Ş111/01
m.+dan Ş026/13
- Manğut:** boy adı
m. M67/16, M69/03
m.+dan M67/17, M67/19, M69/08
- manaf:** ağa, bey
m. M19/13, M19/16, M19/17,
M44/07, M44/18, M44/19, M45/01,
M45/05, M46/05, M46/07, M46/10,
Ş010/09, Ş034/08, Ş034/13, Ş034/13,
Ş034/15, Ş034/16, Ş089/01, Ş096/06
m.+dan M19/15, M19/18, M43/19,
Ş034/17
m.+dın M45/06
m.+lar M19/15, Ş067/15
m.+lardan Ş013/07
m.+ları M60/15
- Manafbay:** kişi adı
m. M20/10, Ş043/16
- manaflık:** ağalık, beylik
m. M23/07
m.+dan M34/17
- Manaş:** kişi adı
m.+dın Ş119/11
- Mancur:** millet adı
m. M15/12, Ş025/04, Ş118/02
m.+dan Ş118/07
- Mancuriye:** yer adı
m. Ş118/07

- m.+ğaçe Ş121/09
Mandubad: kişi adı
m. Ş097/16
ma'ni(Ar.): anlam, kavram
m.+de M46/13
m.+sin M52/19
m.+sindedür M46/10
m.+ni Ş118/05
m.+ğa Ş120/17
manifest(Ar.): manifesto
m. Ş006/19, Ş007/01
Mankent: yer adı
m. Ş116/01
manşap(Ar.): makam, mansıp, vazife
m.+na Ş051/15
m.+ne M50/05, M50/08
m.+na M54/02
Manşur: kişi adı
m.+dan M10/08
Ma.Ėğit: kişi adı
m. Ş029/18
Ma.Ėgol: millet adı
m. Ş105/18, Ş107/17, Ş118/12,
Ş110/20
m.+dı Ş106/02
m.+idi Ş105/17
m.+min Ş106/01
Ma.Ėdurbat: kişi adı
m.+dan Ş097/18
Margabay: kişi adı
m. Ş093/02
Marğılan: yer adı
m. Ş067/21, Ş072/15
ma'arif(Ar.): bilgi, bilim
m. M06/14
ma'rifet(Ar.): bilme, ilim, ustalık
m. M11/09, M38/06, M43/03,
Ş021/06, Ş030/11, Ş049/08, Ş100/06,
Ş100/19, Ş106/06, Ş107/01, Ş109/13,
Ş119/20, Ş127/03, Ş127/04, Ş127/06,
Ş127/07
m.+den Ş029/11, Ş111/19
m.+din Ş008/17, Ş011/12
m.+ge Ş078/05, Ş078/14
m.+in Ş007/18
m.+kıl Ş044/09
m.+ni M30/14, Ş018/08
m.+ni.Ė Ş100/09
ma'rifetlen-(Ar.+Tr.): aydınlanmak, ilim
sahibi olmak
m.-mey Ş030/07
ma'rifetli(Ar.+Tr.): bilge, ilimli
m. M36/10, M50/04, Ş030/11,
Ş031/18, Ş038/08, Ş045/03, Ş124/21
ma'rifetsiz(Ar.+Tr.): bilgisiz, cahil
m. M13/17, M36/05, Ş023/07
ma'rifetsizlik(Ar.+Tr.): bilgisizlik, ilimsizlik
m.+de M39/03
Marğa: kişi adı
m. Ş114/01
Marğozu: kişi adı
m. M40/15, Ş052/14, Ş052/20
m.+dan M40/18
Marğozuoğlu: kişi adı
m. M40/18
mart(Rus.): mart ayı
m. Ş063/01
m.+da M41/08
m.+de Ş030/03
ma'ruf(Ar.): bilinen, tanınmış
m. Ş016/08
mas(F.): sarhoş
m. Ş026/04
m.+bol- M16/12
maşlahat(Ar.): barış ve güven yolu, danışma
m. M45/16, M45/17, Ş057/11
maşlihat: bkz. maşlahat
m. Ş071/08
masi(Ar.): mest(ayakkabı)
m. M43/15, M43/16
Masur'ali: kişi adı
m. Ş086/03
Maşak: kişi adı
m. Ş125/18
Maşat: kişi adı
m. Ş116/01
maşine(Rus.): araba
m.+ler Ş015/18, M06/04
maţba'a(Ar.): basım evi, basmahane
m.+sı Ş002/10
may: yağ
m. M62/17, M62/18, M63/01,
Ş012/07
m.+ların Ş125/14
mayde(F.): küçük, ince
m. Ş092/06, Ş098/01
Maykı: kişi adı
m. Ş027/19, Ş121/16
m.+dan Ş027/19, Ş123/12
Maylımay: kişi adı
m. M30/16
Maylı: kişi adı
m. Ş108/18
Maylibay: kişi adı
m. Ş116/08
Mayrabay: kişi adı
m. M72/02
Maytık: kişi adı
m. ş'/18
Maytüke: kişi adı
m. Ş094/08
maz(F. mest): bkz. mas
m. M30/03, Ş069/19, Ş089/17
m.+bol- M07/07
m.+sı.Ė Ş042/02
mazağ(Ar.): şaka, alay, alay etmek
m. Ş006/10
m.+kıl- Ş068/10
mazar(Ar.): mezar
m. Ş032/17, Ş068/09, Ş120/06

- m.+ı Ş118/14
meclis(Ar.): meclis, toplantı yeri
m.+de M34/12
medār(Ar.): dayanak, yardımcı
m.+ım Ş064/05
Medāt: kişi adı, medet
m. M70/06, M70/07, M70/13,
Ş007/15
m.+dan M70/08
Medātoğlı: kişi adı
m. M24/02
medaniyat(Ar.): medeniyet, kültür, uygarlık
m.+dan Ş127/03
Medat: kişi adı
m. M23/15
m.+dan M23/17
Meded: kişi adı
m. Ş045/17, Ş066/04, Ş066/05,
Ş066/07, Ş128/05
m.+dan Ş128/07
m.+den Ş045/17
Mededbek: kişi adı
m. Ş098/12
medeniyet(Ar.): kültür, uygarlık
m. Ş100/06
medeniyetlan-(Ar.+Tr.): gelişmek
m.-may Ş030/07
Medine: yer adı
m.+den Ş056/20
medrese(Ar.): medrese
m. M21/15, M35/17, M42/08,
Ş031/07, Ş038/19, Ş039/05, Ş052/02,
Ş068/23, Ş074/13, Ş074/20, Ş100/09,
Ş109/05
m.+ge Ş052/08
m.+lerniÆ Ş031/08
m.+si Ş052/07
m.+sin Ş119/18
m.+siniÆ Ş031/01, Ş052/04
Medrese-i ‘Āliye: Ufa’daki ‘Āliye medresesi
m.+de M25/15
m.+ni Ş045/12, Ş046/04, Ş048/01
mehdi(Ar.): kıyamete yakın çıkacağı söylenen
ermiş kişi
m. Ş048/16
mehir(Ar.): sevgi muhabbet(mihr)
m. Ş010/08
meḥnet(Ar.): 1. acı, sıkıntı 2. hüzün, gam
tasa(miḥnet)
m. Ş122/19
m.+lerimni M10/14
m.+lerni Ş020/09
m.+lerniÆ Ş100/10
Mekke: yer adı
m. M30/10
m.+den Ş056/20, Ş067/09
Mekreyil: kişi adı
m. Ş027/19
mektep(Ar.): mektep, okul
m. M22/13, M71/02, Ş018/06,
Ş019/03, Ş068/11, Ş074/13
men: ben
m. Ş003/17, Ş005/11, Ş006/17,
Ş048/19, Ş072/10
mén: bkz. men
m. M04/06, M04/07, M05/11,
M07/08, M45/17, M45/18, M45/19,
M52/11, M65/10, M65/13, Ş007/07,
Ş010/18, Ş014/20, Ş016/05, Ş016/11,
Ş016/19, Ş016/20, Ş067/18, Ş067/21,
Ş067/21, Ş069/12, Ş069/14, Ş069/14,
Ş069/20, Ş073/11, Ş074/07, Ş074/08,
Ş077/17, Ş078/18, Ş082/20, Ş083/06,
Ş106/17, Ş109/16
m.+min Ş076/06
Mendake: kişi adı
m. Ş103/02, M51/04
Mendeş: kişi adı
m. Ş092/18, Ş092/18
mengülik: ebedilik
m. M16/05, Ş025/17
menşup: birine ait olan
m. M47/01
merasim(Ar.): resmi işlemler, resmi tören
m.+ine Ş064/11
merḥamet(Ar.): acıma
m. Ş058/15
m.+den Ş059/02
merḥum(Ar.): vefat etmiş, ölmüş
m. M04/13, M20/17, M48/17,
Ş005/17, Ş044/08, Ş085/04, Ş086/14,
Ş096/01
m.+dan M12/12, Ş050/02
m.+dın Ş064/13
Merki: yer adı
m. M68/13, Ş033/04, Ş088/16,
Ş124/10
m.+ge M68/12
m.+niÆ Ş103/06, Ş103/12
Mérki: yer adı
m. M47/10
mertebe(Ar.): makam, rütbe, derece
m. M42/02, M54/07, M75/16,
Ş031/04, Ş032/03, Ş042/16, Ş056/14,
Ş089/04, Ş128/11
m.+si Ş054/09, Ş057/07, Ş069/08,
Ş069/09
m.+sin Ş127/18
mertebeli(Ar.+Tr.): makamlı, dereceli
m. Ş055/09, Ş071/06
mertlik(F.+Tr.): mertlik, cömertlik
m.+ında Ş066/18
mescid(Ar.): camiden küçük ibadet yeri
m. M21/14, M26/03, M35/17,
M39/11, M42/06, M48/12, Ş018/06,
Ş069/14, Ş070/18, Ş109/05
m.+i M39/11, Ş100/09
m.+ke Ş063/16
m.+ni M71/02

- m.+niñ Ş062/07
- meâelâ(Ar.):** örneğin, söz gelimi
m. M17/18, M12/05, Ş022/02
- meşğul(Ar.):** bir işle uğraşan, boş durmayan
m. M48/13, Ş122/16, M33/18
m.+bol Ş128/15
m.+dürmiz M21/20
- meşakkat(Ar.):** acı, eziyet, sıkıntı
m. M29/17
- meşhur(Ar.):** tanınmış ünlü
m.+dur M20/12, M26/12, M44/13,
M61/03, M25/10
- meşkul(Ar.):** bir işle uğraşan
m.+idi Ş060/06
- Mevlan:** Tanrı, Allah(Mevlâ)
m. Ş066/05, Ş066/07, Ş066/09,
Ş070/05
- Meylibay:** kişi adı
m. Ş087/06
- meyt(Ar.):** ölü, cenaze
m.+in Ş064/13
- mezhep(Ar.):** meshep
m.+de M21/07
- Mıçak:** kişi adı
m. Ş028/13
- Mıķıbek:** kişi adı
m.+den M52/06
- Mıķtubek:** kişi adı
m. Ş095/16
m.+den Ş095/16
- mıķtılıķ:** mümtaz, ileri gelen
m.+ınan M58/06
- multıķ:** silah
m. M37/02, M42/02, Ş067/24
m.+lar Ş064/15
- mınav:** işbu
m. M30/13, Ş108/19
- mırza(Ar.+F.):** 1. cömert 2. efendi, bay
m. Ş078/18, Ş091/02
- Mırzaķul:** kişi adı
m. M48/04
m.+dan M48/07
- Mışır:** yer adı
m. M66/08, Ş027/01, Ş119/01
m.+ğa M66/09
- Mışırlı:** Mışırlı
m.+lar M14/04, Ş023/12
- mışıķ:** kedi
m. Ş087/17
- midal(Rus.):** madalya
m. M22/10
- Mihla'il:** kişi adı
m. Ş117/17
- mikem(Ar.):** sağlam(bekem)
m. Ş110/08
- Mikra'il:** kişi adı
m. Ş121/16
m.+den Ş028/01, Ş121/17
- millet(Ar.):** millet, halk
m. M40/06, M47/01, Ş008/03,
Ş011/05, Ş031/02, Ş039/19, Ş052/13,
Ş086/12, Ş094/03, Ş110/06, Ş123/01,
Ş124/20, Ş128/15
m.+ge M04/19, M33/01, M35/11,
M37/09, M38/05, M62/15, M63/04,
Ş038/16, Ş066/06, Ş090/09
m.+imiz Ş038/15, Ş050/17
m.+imizdan Ş038/08
m.+imizge M24/14, M43/01,
Ş035/02, Ş037/17, Ş038/09, Ş039/03,
Ş052/01, Ş109/06
m.+imizniÆ Ş104/16
m.+ine Ş007/17
m.+iÆdi Ş007/12
m.+iÆe Ş007/03
m.+ke M22/12, M30/20, M33/03,
M35/17, M54/06
m.+lerin Ş030/11
m.+miz Ş086/11
m.+mizdin M42/08
m.+mizge M21/09, M29/15, M37/05,
M42/05, M44/04, Ş099/15
m.+ne M36/06
- milletdaş(Ar.+Tr.):** aynı milletten olma
m.+ım Ş066/08
- milletparvar(Ar.+F.):** halkını seven
m. Ş126/19
- Milteris:** kişi adı
m. Ş052/11
- milyon(Rus.):** milyon
m. Ş005/07
- min-:** binmek
m.-av Ş067/13
m.-diÆ Ş075/10
m.-er M07/15
m.-er idi Ş055/17
m.-gen M68/07, Ş013/11, Ş055/15,
Ş109/19
m.-ip M68/05, Ş055/12, Ş109/16
m.-ip al- Ş109/14, Ş109/18, Ş109/19
- MiniÆseyid:** kişi adı
m.+den Ş112/15
- minut(Rus.):** dakika
m.+da M06/08, Ş016/02
- miÆ:** bin
m. M08/07, M17/14, Ş028/01,
Ş033/03, Ş033/07, Ş035/16, Ş036/01,
Ş047/03, Ş052/08, Ş055/02, Ş055/08,
Ş064/17, Ş065/06, Ş066/21, Ş068/23,
Ş070/16, Ş079/15, Ş080/17, Ş089/13,
Ş115/11, Ş115/14, Ş115/15, Ş118/17,
Ş121/17, Ş121/19, Ş123/20, Ş124/16
m.+den M08/05
- miñ:** bin
m. M03/07, M10/11, M11/13,
M18/01, M22/13, M41/10, M41/15,
M41/18, M42/05, M42/06, M49/11,
M76/09, M76/13, Ş021/09, Ş062/07,
Ş070/18, Ş089/09

MiÆdibay: kişi adı
m. M47/04, §088/05

MiÆnazar: kişi adı
m. §088/08
m.+dan §088/08

MiÆseyid: kişi adı
m. §112/14

Miñkeldi: kişi adı
m. M29/09

Miñmurat: kişi adı
m. M49/16
m.+dan M50/07

Miñşek: kişi adı
m. M44/12, M45/15, M46/04

miraâ(Ar.): miras
m. §029/13

miraâhor(Ar.+F.): mirasa dñşkñn olan
m. §027/06
m.+largâ M33/16

Mirek: kişi adı
m. §114/14

Mirsali: kişi adı
m. §'05

mirza: aĝa, bay
m. M29/04, §095/02, §120/16
m.+dan §090/16, §095/03
m.+larnan M60/20
m.+nıÆ M29/07

Mirzabay: kişi adı
m. M40/12, §051/13

Mirzabek: kişi adı
m. M65/09, §078/17, §087/13

Mirzaqul: kişi adı
m.+dan §091/03

Mirzakeldi: kişi adı
m. §088/11

mirze: mirza
m. M48/04
m.+lerden §128/05

Mirzefil: kişi adı
m. §031/11

misafir(Ar.): misafir
m.+lerni M49/19

misafirlik(Ar.+Tr.): misafirlik
m. §083/08

miââl(Ar.): misal, òrnek
m.+i M63/11

miskin(Ar.): zavallı, yoksul
m. §070/12, §071/18

Mitay: kişi adı
m. §111/14
m.+dan §111/14

miyüz: boynuz
m. §033/16, §033/18

mizlü(F.+Tr.): keskin
m. §026/18

mol: bol, çok
m. §079/05

Molabişe: kişi adı
m. §104/14

Molay: kişi adı
m. M46/15

molla(Ar.): 1. okur yazar kimse 2. imam
m. M04/15, M05/01, M21/03,
M21/04, M21/05, M21/10, M23/04,
M23/04, M25/07, M26/03, M32/20,
M40/05, M40/12, M41/01, M43/06,
M44/03, M44/14, M46/16, M46/17,
M47/02, M56/16, M57/07, M57/08,
M59/16, M59/17, M59/19, M60/01,
M60/02, M60/02, M60/03, M60/04,
M62/16, M62/20, M63/05, M64/16,
M66/09, M66/13, M66/14, M66/16,
M69/07, M71/02, M71/12, M71/12,
M72/06, M73/15, M74/15, M74/16,
M75/03, M75/04, §002/07, §005/19,
§030/13, §035/01, §038/15, §039/10,
§039/17, §039/19, §043/14, §044/19,
§045/11, §045/13, §046/03, §046/05,
§048/04, §048/09, §049/04, §050/02,
§051/12, §051/13, §052/11, §052/12,
§053/05, §056/20, §075/08, §084/19,
§085/04, §085/15, §086/03, §086/03,
§086/05, §086/07, §086/11, §086/14,
§087/14, §087/15, §087/19, §088/12,
§089/10, §089/14, §089/15, §090/02,
§090/05, §090/07, §090/08, §094/03,
§094/15, §094/15, §094/18, §095/06,
§098/01, §'16, §104/15, §106/19,
§109/10, §110/01, §110/02, §110/03,
§110/03, §110/05, §110/05, §110/10,
§112/01, §112/02, §112/05, §112/08,
§112/09, §112/10, §116/03, §116/08,
§116/15, §116/15, §116/19, §117/03,
§124/20, §126/10, §126/19, §128/09
m.+ĝa M62/17, M63/06
m.+dan M60/04, M67/14, M71/16,
§094/15, §'16
m.+iken §112/02
m.+lar M66/17, §060/19, §110/07
m.+largâ §106/07
m.+larda §106/05
m.+larnın M21/12, M66/11, M66/12
m.+ları §112/06, §112/07
m.+ların §068/24, §106/11
m.+larınñ M46/18
m.+larınıÆ §090/08
m.+larnı M22/05, §106/12, §108/19
m.+larnıÆ §088/02
m.+nıñ §089/11
m.+nıÆ §089/15
m.+sı §052/05, §068/11, §085/16
m.+sın M66/04, §074/15

Mollaqul: kişi adı
m. M52/07

mollahı(Ar.+Tr.): 1. okur yazarlık 2. imamlık
m. M23/03, §106/17, §112/09

Mollaniyaz: kişi adı
m. §095/07

Moloy: kişi adı

m. M74/08, Ş034/10, Ş086/19,
Ş087/16, Ş087/17
Molţay: kişi adı
m. M40/15
m.+dan M40/17
Molţayođlı: kişi adı
m. M40/17
Moltoy: kişi adı
m. Ş052/14, Ş095/14
m.+dan Ş052/18
Moltoyhacı: kişi adı
m. Ş079/06
Moltoyoğlı: kişi adı
m. Ş052/18
Mombek: kişi adı
m. Ş128/01, Ş128/03
Momuğun: kişi adı
m. M53/05, M53/10, M54/11,
M54/12, M55/01, Ş096/14, Ş097/08
m.+dan Ş096/15
m.+dın M54/13
Monđol: millet adı
m. Ş004/10
Monçağ: kişi adı
m. M45/08, M45/11, M45/14
m.+dan M46/05
Moňol: kiři adı
m. M72/17, M72/17
Moňoldor: boy adı
m. M72/10, M73/05, M73/06
m.+dın M72/11
MoÆoldar: boy adı
m. Ş105/14, Ş105/17
MoÆoldor: boy adı
m. Ş020/12, Ş077/17, Ş107/16,
Ş107/19, Ş108/05, Ş110/14
m.+da Ş110/19
m.+dan M65/19, Ş108/06
m.+dın Ş109/03
MoÆollar: boy adı
m.+dan Ş105/15
Mortuğ: kişi adı
m. M48/09
m.+dan M48/09
moyn: bkz. moyun
m.+ı M19/11, Ş034/07
m.+u M48/02
Moynok: kişi adı
m. M69/09, M69/16
moyun: boyun
m.+đa Ş020/09
m.+almak Ş020/09
m.+bur Ş011/12
m.+burmak Ş011/16, Ş014/10
m.+larına Ş029/03
m.+larının Ş029/07
Moyunçu: kişi adı
m. Ş085/10
m.+dan Ş085/10
Möküş: kişi adı

m. M41/01, Ş053/05, Ş075/04
Mönök: boy adı
m. Ş030/02, Ş113/04
m.+de Ş112/18
m.+den Ş112/19, Ş113/19
MöÆküş: kişi adı
m. Ş029/16, Ş029/17, Ş039/12
m.+dan Ş029/17
mu: bu
m. Ş017/03, Ş042/05, Ş041/01
m.+nda M42/11, M71/13, M76/14,
Ş057/08, Ş057/11, Ş080/18, Ş116/07
m.+ndağılerne M38/01
m.+ndan M09/10, M18/18, M76/06,
Ş099/04, Ş100/15, Ş'15, Ş116/04,
Ş124/02, Ş124/17
m.+nday M43/16, Ş013/17, Ş066/18,
Ş106/08
m.
m.+larını
m.+ndaylarını M05/18, M74/02,
Ş015/07
m.+ndın M72/16, Ş002/04, Ş046/08,
Ş048/03, Ş117/06, Ş123/08
m.+nı M06/02, M47/14, M56/02,
M56/04, M64/11, Ş015/16
m.+nıñ M74/17
mu'allim(Ar.): müellim, öğretmen
m. Ş048/02, Ş070/16, Ş075/01,
Ş087/15, Ş089/13, Ş068/24
m.+ler M42/05
mucuğ(Rus.): Rus çiftçileri
m.+dın M27/14
m.+ı M27/15
m.+u Ş081/11
m.+lar Ş062/15
m.+larđa Ş058/17
Muğan: kişi adı
m. Ş086/05
m. Ş061/06
Muğammed: kişi adı
m. M10/02, M17/20, Ş020/02,
Ş027/07, Ş068/24
Muğammed'ali: kişi adı
m. M42/18, M42/19, M46/16,
M47/02, M66/11, Ş046/16, Ş049/05,
Ş087/19, Ş088/01
Muğammedcan: kişi adı
m. M33/19, M65/16
Muğammedşadığ: kişi adı
m. M23/01
Muğammedzakir: kişi adı
m. Ş049/07
muharrir(Ar.): yazar
m. Ş002/08
m.+i Ş002/07
muhtac(Ar.): ihtiyac sahipleri
m. Ş054/13, Ş055/13
m.+lar Ş070/11, Ş071/19

- muhtaclık(Ar.+Tr.):** muhtaclık, ihtiyaç sahibi olmak
m.+ın Ş055/14, Ş056/17
- muhtac(Ar.):** bkz. muhtac
m.+larınıŞ061/07
- muhtaclık(Ar.+Tr.):** bkz. muhtaclık
m.+dan Ş061/05
- muhtacsız(Ar.+Tr.):** muhtacı olmayan
- muhtaşar(Ar.):** kısaltılmış, özetlenmiş
m. M01/01
m.+dan Ş047/01
- Muhalay:** kişi adı
m. Ş092/18
- Mukaş:** kişi adı
m. M44/03
- Mukaşkuloğlı:** kişi adı
m. Ş035/01
- muleyim(Ar.):** yumuşak ılımlı(mülâyim)
m. Ş072/08
- Munğuş:** kişi adı
m. M33/08, M34/08
- munav:** işbu
m. Ş082/15
- munçe:** bu kadar
m. M06/20, Ş016/14
- Munduz:** boy adı
m. M19/03, Ş028/14
m.+lar Ş104/02
- mu.Æ:** keder, sıkıntı
m. Ş070/11
- Mu.Æaytbaz:** kişi adı
m. Ş098/11
- mu.Ædaş:** aynı keder ve sıkıntıyı paylaşan
m.+ım Ş066/08
- mu.Æelen-:** kederlenmek, tasalanmak
m.-uleri Ş064/03
- Murad:** kişi adı
m.+dan Ş022/19, M13/08
- Murağ:** kişi adı
m.+dan Ş094/01
- Murat:** kişi adı
m. M18/16, M43/10, Ş030/13,
Ş088/07, Ş093/19, Ş14, Ş111/09
m.+dan Ş059/03, Ş118/06
- Murağay:** kişi adı
m. Ş028/06
- Murat'ali:** kişi adı
m. Ş044/12, Ş097/17, Ş114/09,
M21/15, M25/08, M25/14, M26/09,
M42/18, Ş044/20, Ş078/13, Ş083/16,
Ş115/04
m.+den Ş083/16
- Muratbek:** kişi adı
m. Ş085/02
- murn:** burun
m.+u M62/11
- Murşalı:** kişi adı
m. Ş053/01, M40/18
m.+dan Ş053/03
- Murtok:** kişi adı
- m. Ş092/07
m.+dan Ş092/08
- murza:** bkz. mırza
m. Ş109/09
- Muştafa:** kişi adı
m. Ş020/02, M10/02
- Muşur'ali:** kişi adı
m. Ş043/10, Ş043/12, M30/16,
Ş038/10, M36/02
- Musa:** kişi adı
m. M42/19, M43/11, Ş083/16,
Ş096/01, Ş100/16, Ş105/01
- musafir(Ar.):** misafir, gurbetçi
m. Ş126/04
- Musağoce:** kişi adı
m. M64/10
- Musağvace:** kişi adı
m. M61/02, M61/07
m.+idi M61/02
m.+niñ M61/05
- Musake:** kişi adı
m. M29/02, M34/06, Ş043/01
m.+den M29/09, M30/06, Ş043/03
- muz:** buz
m. Ş075/11
- mübarek(Ar.):** mübarek
m. M22/01, M33/03
- müçe:** 1 bedenin bir uzvu 2. üye
m. Ş077/08, Ş077/08
m.+zin Ş069/13
- müderri(Ar.):** muallim, hoca
m. Ş030/08, Ş031/01, Ş052/02,
Ş128/14
- müderri(Ar.+Tr.):** hocalık, öğretmenlik
m. Ş052/06
- mümkün(Ar.):** mümkün
m. M02/07, Ş018/02, Ş031/05
- münafık(Ar.):** münafık, iki yüzlü
m.+larğa M34/11
- müncemid(Ar.):** buz durumuna gelmiş,
buzlaşmış
m. M15/13
- Mürsal:** kişi adı
m. Ş066/21
- Müslüman(Ar.):** müslüman
m. M10/04, M12/05, M39/12,
M76/08, Ş020/03, Ş022/02, Ş050/01,
Ş050/10, Ş119/02
m.+ğa M08/15
m.+dan M39/13, Ş050/11
m.+idi M16/10, Ş026/02
- müsülman:** bkz. müslüman
m. Ş026/18
- müyüz:** boynuz
m. Ş091/12
m.+ü Ş091/08
- müyüzdü:** boynuzlu, boynuzu olan
m. Ş092/01, Ş092/02
- N
- naçâr(F.):** çaresiz, zavallı

- n. Ş111/20
nādan(F.): bilmez, cāhil
n. Ş008/12, Ş008/19, Ş009/15,
Ş011/01, Ş011/18, Ş031/17, Ş032/08,
Ş073/04, Ş073/05, Ş078/14, Ş110/08
n.+ı Ş068/10
n.+idik Ş058/13
n.+lardin Ş010/17
nādanlık(F.+Tr.): bilmezlik, cāhillik
n. Ş006/13, Ş016/13, Ş016/20,
Ş106/06, Ş106/20
n.+da Ş013/15, Ş068/06, Ş127/08
n.+dan M06/19, M07/02, Ş013/01,
Ş017/11, Ş059/03
n.+dı Ş019/01
n.+dın Ş058/16
n.+nan Ş106/10
Nadir: kişi adı
n. Ş050/09, Ş087/06, Ş087/06,
Ş104/13, Ş097/17
Nadirbek: kişi adı
n. M20/04, M39/05, M39/06, M39/08,
M39/17, Ş035/15, Ş050/18, Ş085/15,
Ş090/12
n.+dan Ş050/10
n.+den M39/12
n.+din Ş078/03
n.+de Ş085/11
nağız: hālis, hakiki
n. Ş123/04
naḥiv(Ar.): cümle bilgisi
n. M38/07, M38/08, Ş047/15
naḳ(Ar.): tam
n. M17/16
naḳışlan-(Ar.+Tr.): resim, tablolarla
süslenmek
n.-ıp Ş061/10
Nal: kişi adı
n. M72/16, M72/18, M73/03,
Ş107/06, Ş107/09, Ş107/11, Ş107/15,
Ş107/16, Ş108/01, Ş108/04
Namangan: yer adı
n. M31/04, Ş033/06, Ş067/21,
Ş072/15, Ş121/17, Ş122/07
n.+da Ş073/17
n.+dan Ş056/19, M55/20
n.+dın M45/01, M57/18, Ş115/10
n.+iñ M57/16
namaz(F.): namaz ibadeti
n. M41/09, Ş030/11, Ş046/15,
Ş048/08, Ş048/09, Ş048/17, Ş049/01,
Ş049/01, Ş063/01, Ş063/18, Ş069/14
n.+ğa Ş048/14, Ş063/14, Ş063/15,
Ş063/19
n.+ın Ş048/19, Ş060/15, Ş063/20
n.+ını M75/07
n.+nı Ş064/04
Namaz‘ali: kişi adı
n. Ş098/16
n.+den Ş099/01
namus(Ar.): ırz, edep
n. M46/09
n.+ın M24/02
n.+lerin Ş045/18, Ş116/08
namuşlı(Ar.+Tr.): edepli, iffetli
n. M24/01, M40/16, M58/08, M70/18
nāmussız(Ar.+Tr.): namussuz, edepsiz
n. Ş006/08
nan(F.): ekmek
n. Ş073/11
Narboḫa: kişi adı
n. M20/13, M25/16, M26/06,
Ş044/05, Ş044/12, M25/17
n.+dan M26/03, Ş044/12
Narboḫaoglı: kişi adı
n. Ş044/12
Narday: kişi adı
n.+dan Ş112/12
Narın: yer adı
n. M18/05, M28/04, M28/05, M31/03,
M76/15, Ş033/09, Ş037/01, Ş040/10,
Ş043/05, Ş059/12, Ş077/15, Ş091/06,
Ş111/16
n.+ğa Ş115/13
n.+da M43/07, Ş088/11, Ş090/06,
Ş092/08, Ş110/17, Ş116/07, Ş116/14
n.+dın M60/07, M60/09, M73/07,
Ş043/05
Narınḳul: kişi adı
n. M25/15, Ş045/11
narḳ(F.): fiyat, değer
n. Ş108/08, Ş108/08
n.+ı M62/20
n.+ına M64/03
n.+na M64/05
Narke: kişi adı
n. Ş094/01, Ş111/06
n.+den Ş094/04, Ş111/07
Narkeoglı: kişi adı
n. Ş111/07
naşihat(Ar.): öğüt, ders, nasihat
n. M21/14, M21/17, M30/19, M44/15,
Ş046/11, Ş071/07, Ş071/09
n.+dan M34/12
n.+dı Ş071/11
n.+i Ş071/10
n.+im Ş008/02
n.+ler M42/03, Ş064/15
n.+lerin Ş063/15
n.+nı Ş067/26
naşiyе(Ar.): kredi
n.+ge Ş013/04
naşiyet(Ar.): bkz. naşihat
n. M63/11
naşlan-(F.+Tr.): nazlanmak, kırtmak
n.-ıp Ş062/11
nāşir(Ar.): neşreden, yayımlayan
n.+ine Ş002/09
nāşr: bkz. nāşir
n.+i Ş002/08

- navruz(F.):** nevrüz
n. M25/02
- Navruzbay:** kişi adı
n. M31/07, M31/16, Ş124/07
n.+nı M32/04
- Nayman:** boy adı
n. Ş094/02, Ş094/17, Ş121/07
n.+dı Ş079/17
n.+dan Ş094/03
- Naymanbay:** kişi adı
n. Ş094/06, ş'18
- Nayzabek:** kişi adı
n. Ş099/08
- nayze(F.):** mızrak
n. Ş081/04, Ş081/10, Ş081/04
n.+ler Ş081/02, Ş081/06
n.+ni Ş081/05
n.+niÆ Ş081/08
- Nazar:** kişi adı
n. M20/06, M28/01, M37/14, M38/13,
Ş037/09, Ş043/08, M49/05
n.+dan M38/14, Ş037/10, Ş043/13,
M20/07
- Nazarbek:** kişi adı
n. Ş117/02
- Nazaroğlu:** kişi adı
n. M20/07, M38/15, Ş037/10,
Ş043/13
- naziye(Ar.):** bkz. naşiye
n.+si M08/03
- ne:** ne
n. M06/20, M24/07, M30/01, M35/06,
M36/07, Ş040/15, Ş045/04, Ş048/16,
Ş054/16, Ş055/16, Ş069/20, Ş070/03,
Ş072/19, Ş074/13, Ş091/02, Ş112/04,
Ş128/12, Ş128/18
n.+ni Ş011/02
- né:** ne
n. M11/05, M11/05, M44/13, M56/09,
Ş016/14, Ş021/02, Ş021/02
n.+sün M13/08, Ş022/19
- nebire:** torun
n.+si M17/13, M46/16, Ş002/08,
Ş027/03, Ş115/15, Ş122/12
- Necmeddin:** kişi adı
n. Ş052/05
- neçe:** bkz. neçen
n. M17/17, M19/01, M25/06, M25/08,
M29/13
- néçe:** bkz. neçen
n. M10/09, M11/13, M13/06, M16/06,
M17/01, M17/05, M24/06, M24/11,
M25/01, M25/18, M26/08, M29/13,
M32/10, M33/11, M35/12, M40/11,
M42/03, M42/20, M47/20, M51/15,
M53/06, M54/07, M54/12, M56/17,
M59/08, M61/13, M70/14, M70/16,
M71/07, M73/06, M74/19, M75/11,
M75/12, Ş004/02, Ş004/04, Ş021/09,
Ş022/17, Ş025/18, Ş031/04, Ş032/03,
Ş047/04, Ş047/05, Ş055/02, Ş056/16,
Ş066/23, Ş066/23, Ş066/24, Ş066/24,
Ş067/25, Ş067/27, Ş068/03, Ş068/22,
Ş071/05, Ş071/05, Ş077/17, Ş080/15,
Ş083/17, Ş084/06, Ş090/06, Ş095/09,
Ş115/16, Ş116/06, Ş116/13, Ş118/16,
Ş122/05
n.+ge Ş121/11
n.+ni Ş056/16
n.+sin Ş076/10
- neçen:** bkz. neçen
n. M03/11, M03/11, M06/11, M21/12,
M21/13, M32/11, M41/06, M65/02,
M66/18, M66/18, Ş004/02, Ş004/04,
Ş013/20, Ş014/08, Ş016/05, Ş016/18,
Ş020/07, Ş032/18, Ş041/10, Ş057/06,
Ş066/21, Ş066/21, Ş068/22
n.+di M04/07
n.+in Ş058/08
- neçen:** ne kadar, nice
n. M09/03, M13/09, Ş020/08,
Ş023/01, Ş076/16, Ş081/09, Ş081/10
n.+di Ş005/11
n.+lerni M09/08
- néçük:** niçin
n. M11/03, Ş005/07, Ş014/02,
Ş017/19, Ş021/01, Ş047/05
- nége:** niye, niçin
n. Ş073/05
- nehir(Ar.):** ırmak
n. M51/06
- Nemat'ali:** kişi adı
n. ş'06
- Nemişçe:** Almanca
n. Ş032/03
- nerse:** eşya
n. Ş045/05, Ş046/12, Ş048/16,
Ş046/09
n.+den Ş057/12, Ş106/06
n.+ge Ş107/07, Ş128/12
n.+lerni Ş014/15, M05/06
n.+ni Ş041/01
n.+si Ş048/15
- nesil(Ar.):** nesil, soy
n. M04/02, Ş004/06
- Neşi:** kişi adı
n. Ş087/12
- net-:** ne etmek
n.-er Ş019/18
- niçe:** ince
n. Ş063/04
- niçkerek:** daha ince
n. Ş123/09
- niğr:** zenci
n. M13/18, M13/18, Ş023/08,
Ş023/08
- nihâyet(Ar.):** sonuç, netice
n.+de Ş063/02, Ş035/08, Ş043/01
- nikâhsız(Ar.+Tr.):** nikahsız, nikahı olmayan
n. Ş106/09

- Nimis:** Alman
n.+ler M14/11, Ş024/05
- nisap(Ar.):** bkz. inşa
n.+ları Ş030/18
- nişe(Ar.):** uyuşturucu
n. Ş086/08
- Niyaz:** kişi adı
n. M28/09, M75/03, Ş045/13
n.+dan Ş096/06
- Niyaz'ali:** kişi adı
n. Ş079/08, Ş099/01
- Niyazbek:** kişi adı
n. M27/17, M28/08, M37/12,
Ş037/07, Ş038/04, Ş084/03, Ş100/18,
Ş111/12
n.+den M28/12, Ş038/04, Ş084/04
n.+din M31/02, M36/18
- Niyazbekoğlu:** kişi adı
n. Ş125/05
- Niyazkul:** kişi adı
n. Ş112/16
- Niyazoğlu:** kişi adı
n. M39/09, Ş050/10
- niyet(Ar.):** niyet, istek
n. Ş084/15
n.+ler Ş057/16
- nizam(Ar.):** usul, tertip
n. M42/01
n.+ları Ş028/19
n.+dan Ş116/10
- nizam(Ar.):** bkz. nizam
n.+dı Ş011/19
- Noğay:** boy adı
n. M04/01, M08/06, M49/06,
Ş004/05, Ş086/01
- Noğaybay:** kişi adı
n. M33/19, Ş127/17
- Nogay:** kişi adı
n.+dan Ş086/02
- Noğoy:** boy adı
n. Ş071/04, Ş084/18, Ş093/17,
Ş118/12
- Noğoybay:** kişi adı
n. M65/16, Ş039/14, Ş059/09,
Ş127/16
- noқта:** dizgin
n. M69/01
- nomir(Rus.):** numara
n. M75/17, M76/04
- Nuh:** Peygamber
n. M12/13, M13/09, M16/09,
Ş023/01, Ş026/01, Ş117/18
- Nuke:** kişi adı
n. M48/04
- nur(Ar.):** nur, ışık
n. M44/16, M65/12, M66/19,
Ş039/17, Ş082/09
n.+ı Ş018/18
n.+u Ş003/08
- Nuraq:** kişi adı
n. Ş114/17
n.+ğa M61/19
- Nuraldin:** kişi adı
n. Ş053/04
- Nurbay:** kişi adı
n. Ş100/16
- Nurdavlet:** kişi adı
n. Ş086/04
- nurlandır-(Ar.+Tr.):** nurlandırmak,
aydınlattmak
n.-ıp M21/17
- Nurmambet:** kişi adı
n. M56/12, Ş104/10
n.+den M56/12, Ş105/02
- Nursevid:** kişi adı
n. Ş098/10
- Nurtaş:** kişi adı
n. M32/15, Ş039/16
n.+dan M32/20
- Nurusen:** kişi adı
n. Ş087/12
- Nusf:** kişi adı
n. Ş095/05
- Nüfusoğlu:** kişi adı
n. M70/05
- nufuzlı(Ar.+Tr.):** saygın, sözü geçen itibarlı
kimse
n. Ş074/04
- Nüke:** kişi adı
n. Ş090/16
- nüşa(Ar.):** nüsha, kopya
n. Ş003/11
- Nüsuf:** kişi adı
n. M70/04
n. +dan M70/05
- O**
- o:** O
o. Ş087/02
- o-:** ağmak, bir yana sarmak
o.-ğanı Ş068/12
- Obalbek:** kişi adı
o. Ş084/03
- oblus(Rus.):** bkz. obluş
o. Ş028/10
- obluş(Rus.):** bölge
o. M15/10, Ş025/02
o.+ı Ş028/09
o.+nın Ş064/07
o.+u Ş117/07
o.+unda Ş102/13, Ş117/07
- Obo:** kişi adı
o. Ş094/04
o.+dan Ş094/04
- Obol:** kişi adı
o. Ş029/15
- obon:** nağme
o.+ların Ş045/07
- obus(F.):** gösterişli muhariplik
o. Ş041/15
- ofa(Ar. vefa):** sadakat, vefa

o. Ş066/20
o.+sı Ş070/07
öfat(Ar. vefat): vefat, vefat etmek
o.+bol- Ş104/05, Ş104/05, Ş107/20
Oğambay: kişi adı
o. Ş052/12
o.+dan Ş052/12
oğurla-: çalmak, hırsızlık yapmak
o.-p M31/13
o.-p bar- Ş058/08
o. -pdı M69/13
o.-p al- Ş087/08
oğurluk: hırsızlık
o. M51/10
oğul: bkz. oğul
o.+ı M13/10, M15/03, M15/05,
M15/16, M16/04, M16/06, M16/08,
M16/20, M17/04, M17/06, M18/04,
M18/10, M18/11, M18/11, M18/12,
M18/12, M18/12, M18/13, M18/13,
M18/13, M18/14, M18/14, M18/15,
M18/15, M18/15, M18/16, M18/16,
M18/17, M18/17, M18/17, M23/01,
M23/09, M24/06, M24/18, M25/06,
M25/06, M25/08, M26/05, M26/08,
M27/01, M31/02, M32/10, M32/18,
M33/11, M40/02, M46/11, M46/12,
M50/06, M57/17, M57/19, M59/15,
M59/15, M60/19, M61/19, M62/02,
M62/04, M65/13, M70/01, M70/14,
M71/19, Ş023/02, Ş024/13, Ş024/15,
Ş025/08, Ş025/16, Ş025/18, Ş025/20,
Ş026/12, Ş026/15, Ş027/02, Ş030/14,
Ş038/02, Ş039/09, Ş041/15, Ş043/08,
Ş043/09, Ş044/02, Ş046/03, Ş052/15,
Ş083/15, Ş086/10, Ş088/15, Ş090/05,
Ş090/07, Ş092/13, Ş093/01, Ş104/04,
Ş104/06, Ş108/04, Ş109/06, Ş111/03,
Ş113/19, Ş115/05, Ş119/05, Ş119/10,
Ş122/10, Ş122/11, Ş122/12, Ş127/17,
Ş128/07, Ş128/15, Ş004/10, Ş043/14,
Ş050/12, Ş051/16
o.+u M26/02
o.+ın M30/01, M71/10, Ş059/08
o.+ına M12/14, M70/19
o.+ınaçe M16/16, Ş026/08
o.+ınıñ Ş038/18
oğru: bkz. oğru
o. M51/08, M51/11, M52/09, M52/17
o.+nı M52/10
oğru: hırsız
o. M08/04, M51/09, M73/18,
Ş028/20, Ş029/02, Ş046/10
o.+iken M31/15
o.+largâ Ş028/19
o.+larnıÆ Ş029/04
o.+nı M52/19
o.+nıÆ M52/10
oğul: oğlan, erkek çocuk

o. M15/02, M16/14, M17/19, M18/19,
M19/05, M19/07, M19/12, M19/18,
M19/19, M20/01, M20/03, M20/04,
M20/06, M20/11, M21/06, M22/06,
M23/15, M26/16, M27/03, M28/01,
M28/10, M29/02, M32/17, M32/18,
M33/19, M34/01, M37/04, M37/12,
M37/14, M37/18, M38/03, M38/04,
M38/14, M39/08, M39/12, M39/13,
M39/19, M40/02, M40/04, M40/14,
M40/15, M40/20, M41/02, M42/15,
M43/05, M43/09, M43/11, M43/19,
M44/06, M46/02, M46/06, M46/13,
M46/15, M47/05, M47/19, M48/05,
M48/08, M48/09, M48/19, M49/01,
M49/05, M50/12, M50/15, M50/17,
M55/08, M55/11, M60/05, M60/06,
M60/08, M60/12, M67/17, M67/20,
M68/01, M69/04, M69/09, M69/10,
M69/11, M69/11, M69/19, M70/03,
M70/04, M70/09, M70/11, M72/03,
M72/16, M73/11, M74/18, Ş024/12,
Ş026/06, Ş027/02, Ş028/08, Ş028/08,
Ş028/09, Ş031/11, Ş033/02, Ş034/09,
Ş034/17, Ş035/04, Ş035/13, Ş036/16,
Ş037/09, Ş037/11, Ş037/11, Ş038/06,
Ş039/16, Ş043/01, Ş043/16, Ş044/19,
Ş045/17, Ş045/20, Ş050/05, Ş050/10,
Ş050/11, Ş050/12, Ş051/04, Ş051/06,
Ş051/07, Ş052/10, Ş052/15, Ş053/03,
Ş054/01, Ş083/11, Ş084/03, Ş084/05,
Ş086/09, Ş087/01, Ş087/01, Ş088/15,
Ş088/18, Ş089/19, Ş090/12, Ş090/16,
Ş091/03, Ş092/04, Ş092/07, Ş092/14,
Ş092/16, Ş093/15, Ş093/18, Ş094/12,
Ş094/14, Ş095/02, Ş095/11, Ş096/04,
Ş096/09, Ş096/11, Ş096/15, Ş096/18,
Ş097/01, Ş097/16, Ş098/05, Ş098/07,
Ş098/11, Ş099/10, Ş100/02, Ş100/18,
ş'/14, ş'/15, Ş102/02, Ş102/03,
Ş102/12, Ş102/12, Ş107/03, Ş108/07,
Ş108/10, Ş108/11, Ş111/06, Ş116/16,
Ş116/18, Ş117/19, Ş118/01, Ş118/11,
Ş119/06, Ş119/07, Ş119/07, Ş120/09,
Ş120/15, Ş121/16, Ş123/12, Ş123/14,
Ş124/04, Ş124/11, Ş124/13, Ş124/13,
Ş125/02, Ş125/05, Ş125/07, Ş125/17,
Ş127/06, Ş127/06
o.+dın Ş102/13
o.+lardın M69/05
o.+ları M14/07, M14/08, M22/02,
M46/12, Ş024/01, Ş024/02, Ş127/02
o.+ların Ş059/10
o.+larnın M17/19
o.+nı Ş127/07
o.+niñ M71/11
oğurla-: çalmak
o.-ğan Ş087/08
oğurlat-: çaldırmak
o.-ğan Ş061/04

- Oğuz:** kişi adı
o. M03/08, M03/09, Ş004/07, Ş004/08, Ş004/09, Ş004/10, Ş026/17, Ş118/18, Ş119/05
o.+dın Ş027/02, M17/12
- Oğuzhan:** kişi adı
o. M17/06, M17/08, Ş026/15, Ş118/19, Ş120/08
o.+dın Ş118/17, Ş122/09
- oğşa-:** benzemek
o.-ydı Ş080/04
- oğşalışık:** benzerlik
o. M61/20
- oğ:** ok, mermi
o. Ş058/11
o.+ına M71/09
o.+u Ş040/12
- oğ-:** bkz. oku-
o.-u Ş043/12, Ş046/14, Ş046/18, Ş047/01, Ş047/17, Ş061/09, Ş074/14, Ş074/15, Ş074/20
o.-uçı Ş021/12
o.-up M09/11, M30/14, Ş005/06, Ş099/17
o.-up cür- M75/08
o.-up çık- Ş064/04
o.-up yat- Ş071/02
- oğat(Ar.):** 1. geçim 2. yemek
o. M11/05, Ş021/02
o.+kıl- Ş103/09
- oğu:** okumak fiilinin emir şekli
o. Ş032/07, Ş069/14
- oğu-:** okumak
o.-ğan M04/08, M12/06, M38/07, M38/09, M43/01, M59/01, M63/05, M66/07, Ş005/12, Ş022/03, Ş038/14, Ş052/03, Ş052/04, Ş068/09
o.-ğanda Ş048/18
o.-ğanı Ş048/09, Ş048/20
o.-ğanlar M12/08, Ş022/05
o.-ğanlarğa Ş105/12
o.-ğuçı M11/16
o.-çı idi Ş048/17
o.-hanların Ş048/19
o.-kun Ş008/06
o.-mağan M11/15, M59/01, Ş008/14, Ş021/11
o.-mağ Ş075/07, Ş060/15
o.-mazğa Ş047/12
o.-maza Ş110/13
o.-p M66/06, Ş030/07, Ş030/12
o.-p kör- M09/11
o.-sın M23/04
o.-y başla- Ş063/20, Ş064/01
o.-y tur- Ş046/19
- oğuç:** okuyucu, öğrenci
o. Ş087/03
o.+largâ M11/08, Ş021/05
- oğul-:** okumak
o.-a başla- Ş047/15
- o.-mağ Ş049/02
o.-maz idi Ş048/08
o.-ur idi Ş046/15
- oğut-:** okutmak, öğretmek
o.-ğan Ş048/04, Ş052/03
o.-kan Ş112/08
o.-up Ş039/06, Ş042/04, Ş052/09, Ş070/17, Ş099/15
- ol:** O
o. M13/11, M15/08, M15/18, M17/19, M27/08, M31/13, M32/05, M45/02, M45/04, M52/19, M55/07, M62/17, M68/11, M68/13, M68/17, M69/05, M69/18, M71/08, M71/11, M72/13, M73/03, M73/05, Ş003/09, Ş023/03, Ş024/18, Ş025/10, Ş032/15, Ş033/10, Ş042/14, Ş046/13, Ş049/01, Ş055/14, Ş059/13, Ş061/08, Ş068/20, Ş069/02, Ş073/05, Ş087/01, Ş088/17, Ş088/19, Ş089/15, Ş091/07, Ş091/13, Ş102/13, Ş107/04, Ş107/17, Ş108/03, Ş120/03, Ş122/01, Ş122/13
- ol-:** olmak
o.-a Ş049/04
o.-sa Ş008/06
o.-sun M10/01, Ş020/01
o.-up Ş033/02
- Olake:** kişi adı
o. Ş112/20, Ş113/01
- olar:** onlar
o.+dı Ş004/20
- olay:** öyle
o. Ş032/15
- Olcabay:** kişi adı
o. M56/13, Ş105/02
o.+dan M56/13
- Olcabek:** kişi adı
o.+den M69/19
o.+idi M69/18
- Olcaçu:** kişi adı
o. Ş093/19
- Olcankül:** kişi adı
o. Ş125/04
- Olcaşay:** kişi adı
o. M43/12, M43/13
- Olcaşoy:** kişi adı
o. M43/10
- Olceke:** kişi adı
o. Ş030/02
- Olcobay:** kişi adı
o.+dan Ş105/03
- Olcoçu:** kişi adı
o. Ş114/13
o.+dan Ş094/06, Ş114/13
- Olcoşoy:** kişi adı
o. Ş035/07
- olhya(Ar.):** evliya
o. M17/07
o.+lar M03/13
- oltur-:** oturmak fiilinin emir şekli

o. Ş062/08
olturğus-: oturtmak, yerleştirmek
o.-up Ş058/18
olturğuz-: oturtmak
o.-up Ş041/12
oltur-: oturtmak, yerleşmek
o.-ğan M70/10, Ş054/04, Ş061/12,
Ş103/15
o.-alar Ş033/10, Ş083/14, Ş091/14,
Ş122/08
o.-arlar Ş063/01
o.-dı Ş031/14, Ş042/07
o.-du M76/16
o.-mağa M24/12
o.-mağda M23/02
o.-mağnı Ş100/06
o.-up M11/13, M23/16, M23/18,
M32/11, M34/01, M49/19, M70/13,
Ş021/09, Ş026/14, Ş040/08, Ş044/14,
Ş051/15, Ş051/17, Ş066/23, Ş109/07
o.-ur idi Ş055/18
olturt-: oturtmak, yerleştirmek
o.-up M61/20
olturuğ: yerleşik hayata geçme
o. Ş058/14
olturuş: oturuş
o. Ş060/17
Oluyaata: yer adı
o. Ş033/04
olya(Ar.): evliya
o. Ş073/07, Ş073/09
o.+larnıÆ Ş100/08
Olyaaata: bkz. Oluyaata
o.+ğa M55/15
o.+da Ş124/11
Olyata: bkz. Oluyaata
o. Ş118/14, Ş124/10
Omskay: yer adı
o. Ş041/17, Ş117/10
on: on
o. M02/05, M06/03, M07/14, M10/10,
M12/09, M17/09, M20/11, M20/11,
M25/18, M25/19, M26/07, M28/01,
M28/01, M32/17, M36/14, M62/17,
M62/19, M67/03, M68/14, M75/16,
Ş015/17, Ş019/06, Ş022/06, Ş026/19,
Ş028/18, Ş029/18, Ş030/01, Ş034/14,
Ş037/09, Ş039/16, Ş045/06, Ş048/12,
Ş055/02, Ş065/06, Ş070/18, Ş086/09,
Ş091/02, Ş115/15, Ş117/16, Ş122/12
o.+dan Ş083/03
onbir: on bir
o.+ge M67/04
oñ: sağ
o. M76/01
oñda-: düzeltmek, tamir etmek
o.-ğan M66/18
oÆ: bkz. oñ
o. Ş066/17
o.+geçe M64/08

oÆ-: muvaffak olmak
o.-badı Ş068/05
o.-baz Ş106/20
o.-madı Ş032/16
Orğo: kişi adı
o. Ş126/10
or-: biçmek, ormak
o.-up M06/05, Ş015/19
Oradöbe: yer adı
o. Ş035/18, Ş121/18
Oraz: kişi adı
o. M55/12, Ş110/05, Ş126/13
o.+dan Ş126/14
o.+idi M55/12
Orazahun: kişi adı
o. Ş110/03
Orazbahdı: kişi adı
o. M19/12, Ş090/15, Ş033/14,
Ş033/14
o.+dan M48/03, M48/04, Ş090/15
Orazbahdı: kişi adı
o. M47/19
o.+dan M48/01
Orduhan: kişi adı
o. Ş026/10
Orenbur: yer adı
o. Ş117/10, Ş121/08
orın: yer
o.+da M11/13, M21/16, Ş021/09
o.+ımızda Ş104/02
orınsız: yersiz
o. M36/09
Orıs: Rus
o.+dın M53/16
Orman: kişi adı
o. M31/10, M62/02, M63/18,
Ş040/06, Ş041/03, Ş041/14
o.+ğa Ş042/01
o.+dan M32/09, Ş040/03, Ş044/13
o.+dın Ş040/04
Ormanbek: kişi adı
o. Ş095/16
Ormanhan: kişi adı
o. M28/13, M31/01, M31/02, M31/07,
M31/20, M32/10, M34/07, M34/18,
Ş038/05, Ş039/14, Ş039/18, Ş042/01,
Ş042/06, Ş044/13, Ş068/20, Ş040/07
o.+ğa M31/08, M31/14
o.+dı M29/04, M38/16
o.+dan Ş039/15
o.+dın M29/06, M29/08
o.+ıÆ M32/20
Ormanoğlı: kişi adı
o. M28/07, Ş051/11
Ormonhan: kişi adı
o. Ş040/01
Ormofoy: kişi adı
o. M73/13, Ş112/20
o.+dan M73/14, Ş112/20
Ormuş: kişi adı

o. M72/05
o.+dan Ş084/18
orn: bkz. orın
o.+ı Ş071/15, Ş100/08
o.+ığa M40/09
o.+ın Ş041/19, Ş041/20
o.+ına M15/04, M15/16, M15/20,
M16/04, M16/06, M16/08, M17/04,
M17/06, M23/02, M23/16, M23/18,
M24/12, M32/11, M32/13, M34/01,
M70/10, M70/13, M71/10, Ş024/14,
Ş025/08, Ş025/12, Ş025/16, Ş025/18,
Ş025/20, Ş026/14, Ş031/13, Ş042/06,
Ş042/16, Ş044/14, Ş048/06, Ş051/17,
Ş054/04, Ş075/13, Ş108/02, Ş109/07
o.+ında Ş084/07
o.+unda Ş036/06
orna-: yerleşmek, kurulmak
o.-gaç M66/19
orok: orak
o. Ş093/04
Oroz: kişi adı
o.+dan Ş102/02
Orsok: kişi adı
o. Ş093/04
orta: orta, ara
o.+ğa M76/12, Ş082/04
o.+dan Ş048/07
o.+sı Ş062/05
o.+sına M73/01
o.+sında M15/13, Ş025/05
Orta Asyah: Ora Asya
o. Ş052/04
Orta Asyalık: Orta Asyalı
o. M15/14, Ş025/06
ortançı: ortancı
o. M44/07
Orta yüz: Kazak boyu
o. Ş027/15, Ş121/03, Ş121/07
orte: bkz. orta
o. Ş064/16, Ş082/16
o.+çe Ş029/10
o.+lerin Ş029/04
o.+sinan Ş061/19
o.+sinde Ş118/08
Orte Asya: bkz. Orta Asya
o. Ş127/08
o.+de Ş071/04, Ş128/09
o.+nıÆ Ş060/01
Ortegira: yer adı
o. Ş108/13
Ortetoğoy: yer adı
o. Ş040/06
oru: ağrı, hastalık
o. Ş63/07
orun: bkz. orın
o. M76/03, Ş017/16, Ş059/10,
Ş106/17
o.+ğa M61/20, M72/01

o.+da M21/08, M21/17, Ş004/19,
Ş015/13, Ş031/09, Ş054/05, Ş054/11,
Ş120/07
o.+dur M75/20
Orus: Rus
o. M53/18, Ş096/18
o.+dın Ş067/24
Oruşçe: Rusça
o. M43/01
Oruz: kişi adı
o. M59/09
Oruzbay: kişi adı
o. ş'18
'Oâman: kişi adı
o.M47/02, M67/15, M67/17, Ş005/10,
Ş038/10, Ş087/19, Ş094/18, M36/02,
Ş099/18
o. +ğa M69/02
o.+dan M67/17, Ş087/19
o.+dın M69/02
'Oâman'âliye: kişi adı
o. Ş002/07
'Oâman'ali: kişi adı
o. M05/01, M21/05, M66/15,
Ş002/08, Ş044/02, Ş050/02, Ş083/06,
Ş099/03
'Oâmanbek: kişi adı
o. Ş095/18
o.+den M52/06, Ş100/03, Ş095/18
'Oâmani: Osmanlı
o.+ler M14/15, Ş024/09
Oş: yer adı
o. Ş031/07, Ş031/09, Ş031/20,
Ş032/04, Ş107/05, Ş119/14
oşa: o anda, o zaman
o.+nda Ş069/03
oşal: o, uşbu
o. M67/02
oşol: bkz. oşal
o. Ş071/16, Ş072/12
ot: ateş
o. M44/15
o.+ğa Ş118/20
o.+u M11/09, M35/05, Ş021/06
Otay: kişi adı
o. Ş125/08
Otambay: kişi adı
o. M25/09, Ş045/01
Otap: kişi adı
o. Ş127/09
ot araba: tren
o. M05/09, Ş014/18
Otemiz: kişi adı
o. Ş124/13
otla-: otlamak
o.-ğan M52/12, M52/14
o.-ptur Ş062/11
ottuğ: hayvanların otladığı yer
o. M71/01
Otuğ taş: yer adı

o. M32/14
otun: odun
o. M72/11, M72/14
otuz: otuz
o. M36/16, M41/14, Ş066/21,
Ş091/19
otuzla-: otuzar şeklinde olmak
o.-p Ş029/02
oy: düşünce, fikir
o.+ında M68/09
o.+unçe M63/04
Oyğut: boy adı
o. Ş107/13
oya: yırtık
o.+sı Ş081/12
oybayla-: eyvahlamak
o.-ğan Ş012/16
oyeş(Rus.): uyezd. bölge
o.+inde Ş092/17
Oyfolat: kişi adı
o. Ş052/21
oykat-: uyandırmak
o. Ş007/12
Oykut: kişi adı
o. Ş110/20
o.+dan Ş110/20
oyla: oylamak fiilinin emir şekli
o. Ş014/03, Ş014/05, Ş014/07
oyla-: düşünmek
o.-ğanın M36/03
o.-madı Ş057/15
o.-maz idi Ş055/19
o.-ñız M64/03
o.-p M54/09, Ş017/08
o.-p kör- Ş017/03
o.-psız M64/11
o.-r imiş Ş038/19
o.-v Ş030/10
o.-y min Ş105/13
oylan: oylanmak fiilinin emir şekli
o. Ş017/20
oylan-: düşünmek
o.-ğan Ş031/03
o.-ıp Ş017/12
oylı: düşünceli
o. Ş031/02, Ş083/18
oyna-: oynamak
o.-ğan Ş081/07
o.-p M49/12
o.-p yür- Ş122/15
Oyraç: yer adı
o. Ş074/08
Oysul: kişi adı
o. Ş123/12
o.+dan Ş123/13, Ş123/13
Oysun: kişi adı
o. Ş123/12
Oyuqtılık: boy adı
o. Ş124/18
oyun: oyun, eğlence

o. Ş045/02, Ş122/14
o.+dı Ş082/02
o.+du Ş081/11
o.+lar Ş065/08
oyunbaz: şen, oyunları seven kimse
o.+lar Ş081/20
Ö
öbög: destek, yardımcı
ö.+üm Ş064/05
öç-: sönmek
ö.-di Ş070/10
ögüz: öküz
ö. M41/17
ökinç: bkz. ökünüç
ö.+de Ş030/09
ökünüç: pişmanlık, teessüf
ö. Ş045/04
ökür-: haykırmak, bağırarak ağlamak
ö.-üp Ş111/17
öl-: ölmek
ö.-di M17/06, M68/09, M68/11,
M68/12, Ş057/20
ö.-dü M61/06, M68/16, M72/17,
Ş042/06, Ş043/03, Ş067/03, Ş068/02
ö.-gen Ş046/09, Ş068/14, Ş094/09
ö.-gende M41/07, M43/20, M69/17,
Ş003/04, Ş003/06, Ş034/18, Ş036/13,
Ş065/04, Ş066/03, Ş097/06, Ş113/02
ö.-gendin M61/07
ö.-mekde imiş M27/16
ö.-meze Ş128/03
ö.-sek Ş067/25
ö.-ü Ş064/09
Ölake: kişi adı
ö. Ş113/02
öldür-: öldürmek
ö.-di M59/15
Öleke: kişi adı
ö. Ş088/06
ö.+den Ş088/07
öltür-: bkz. öldür-
ö.-dü M31/16
ö.-e başla- Ş042/07
ö.-gen M29/04, M38/17, M39/01,
Ş058/08, Ş061/05
ö.-me Ş069/04
ö.-mekke Ş041/12
ö.-mekni M39/04
ö.-ü Ş056/08
ö.-üp M53/18
ölüm: ölüm
ö. Ş066/20
ö.+den M76/14, Ş069/05
ö.+di Ş066/13
ö.+dü Ş082/12
ö.+i M31/06
‘ömir(Ar.): bkz. ‘ömr
ö. Ş128/17
‘ömr(Ar.): ömür, hayat

- ö. M09/07, M13/06, M15/19, M26/08, M32/13, M38/01, M40/05, M47/01, Ş025/11, Ş032/17, Ş052/12, Ş055/01, Ş058/12, Ş110/08, Ş117/16, Ş119/03
ö.+i M30/09, Ş038/11
ö.+imiz Ş032/12
ö.+in Ş099/16
ö.+ınçe M08/10, M26/07, M29/10, Ş031/13, Ş054/10, Ş060/05
ö.+inde M22/10, Ş038/12
ö.+iniñ M54/02
ö.+iniÆ M24/08, M29/16
ö.+leri M37/19
ö.+ni Ş128/18
ö.+sür- M17/06, M29/12, M32/19, Ş022/17
- ‘Ömr‘ali:** kişi adı
ö. M52/05, Ş052/11
- Ömürkül:** kişi adı
ö. Ş104/15
- Öngür:** kişi adı
ö. Ş085/14
- öpke:** ak ciğer
ö.+si Ş034/01
- ör:** üst, yukarı
ö.+ge Ş078/07
- ördek:** ördek
ö. Ş062/18
- Örekeldi:** kişi adı
ö. Ş068/21
- Örkinçi:** kişi adı
ö. M25/05
- Örkünçi:** kişi adı
ö. M70/11, Ş044/18, Ş090/03
ö.+den M25/09, Ş044/20, Ş090/04
- ösen:** büyük ırmak
ö.+niñ M76/01
- Öserbay:** kişi adı
ö. Ş125/10
- Ösük:** kişi adı
ö. M47/02, M74/08, Ş086/19
ö.+den Ş087/04
- ösümdü:** yetişkin
ö. Ş034/02
- öt-:** geçmek
ö.-di M17/01, M34/09, M43/20, M54/05, M74/11, Ş026/13, Ş031/14, Ş038/11, Ş042/17, Ş055/01, Ş068/13, Ş099/07, Ş110/19, Ş112/19, Ş117/19
ö.-dik M26/15
ö.-dük Ş037/06
ö.-edür Ş033/12
ö.-er M08/18, Ş017/19, Ş019/14
ö.-er bolsa Ş012/11
ö.-e tur- Ş029/08
ö.-ipdi M60/10
ö.-ken M03/11, M11/04, M57/18, M75/11, Ş004/04, Ş018/01, Ş019/08, Ş021/01, Ş062/06, Ş079/08, Ş080/05
ö.-kenge Ş118/16
- ö.-kenige M18/07
ö.-kenlerdin M03/12, Ş004/11
ö.-mekde M46/09
ö.-mekdedür M30/05
ö.-mey Ş019/06
ö.-üp M10/10, Ş033/13
ö.-üpdi Ş054/06
ö.-üp ket- M65/20, Ş004/02, Ş076/15, Ş078/10
ö.-üpsiñ Ş077/01
- Ötebay:** kişi adı
ö. Ş125/06
- Ötegen:** kişi adı
ö. M56/15, Ş095/05, Ş105/04, Ş127/10
ö.+den Ş127/10
- Ötekül:** kişi adı
ö. Ş127/09
ö. +dan Ş127/10
- Ötemkül:** kişi adı
ö. Ş094/16
- Ötepe:** kişi adı
ö.+den Ş127/13
- ötker-:** 1. geçirmek 2. düzenlemek
ö.-di M26/08, M32/05, Ş057/03, Ş061/12
ö.-gen M25/03, M47/01, Ş128/17
ö.-ip M18/03, M31/18, Ş099/16
ö.-iş Ş032/17
ö.-mek Ş058/12
ö.-seÆ Ş007/07
- ötkürle-:** keskinleşmek, çevik hâle gelmek
ö.-ip M03/14, Ş004/15
- Ötö:** kişi adı
ö. Ş112/16
ö.+den Ş112/16
- ötük:** çizme
ö. Ş058/05, Ş097/13
ö.+ü Ş058/04
- Öydeçekdi:** kişi adı
ö. M58/16
- öz:** öz
ö. M08/03, M12/04, M15/16, M19/09, M28/05, M36/14, M48/01, M52/08, M56/11, M63/04, M64/15, M70/16, Ş005/17, Ş007/10, Ş009/17, Ş019/15, Ş022/01, Ş025/08, Ş030/15, Ş034/07, Ş106/11, Ş120/18, Ş123/11
ö.+i M31/11, Ş073/05, Ş082/08
ö.+imizdin Ş020/10
ö.+inen M15/05, Ş024/15
ö.+miz M21/20
ö.+nen M16/16, M22/03, Ş026/08, Ş045/08
ö.+ning Ş055/01
ö.+ü M18/05, M34/12, Ş006/02, Ş009/13, Ş016/17, Ş031/04, Ş038/19, Ş040/20, Ş046/09, Ş082/09, Ş106/10
ö.+ünde Ş072/14

ö.+üm Ş003/13, Ş069/11, Ş082/20,
Ş083/06, Ş109/19, Ş112/01
ö.+ün M37/02, Ş040/04
ö.+üÆ Ş066/05, Ş077/05
ö.+üÆden Ş066/07
ö.+üÆiz Ş091/16
öz-: yetişmek, büyümek
ö.-ken Ş004/19
ö.-kin idi Ş068/20
ö.-üptur Ş115/16
öz ata: baba
ö.+m M04/13
ö.+sı Ş068/19
Özbek: kişi adı
ö. M53/14, Ş098/12
ö.+din M18/08
Özkembay: kişi adı
ö. Ş104/14

P

Padişah(F.): bkz. padişah
p. M15/17, Ş025/09
p.+dan M67/06
padişah(F.): padişah
p. M15/05, M15/20, M16/15,
Ş024/15, Ş025/12, Ş026/07, Ş063/02
p.+ğa M41/03
p.+dan Ş067/19
p.+sın M76/08
p.+sınan M76/09
padişahlık(F.+Tr.): padişahlık
p. M16/01, M16/05, M16/09, M16/16,
M17/10, M22/09, Ş025/13, Ş025/17,
Ş026/01, Ş026/08, Ş026/14
padişahlık(F.+Tr.): bkz. padişahlık
p. M29/14, Ş083/17
padşah(F.): bkz. padişah
p. Ş058/15
pamoşdik(Rus.): yardımcı
p. M40/08
par(Rus.): çift, eş, denk
p. Ş064/20, M57/05
para(F.): rüşvet
p. M37/08, Ş013/06, Ş013/07,
Ş013/10, Ş014/07
p.+lar M07/10
partiye(Rus.): parti
p. M61/06, Ş006/15, Ş029/13,
Ş029/14, Ş125/14
p.+de Ş014/06
partiyelik(Rus.+Tr.): parti sistemi
p. M43/02, Ş010/05, Ş012/12
paşah: paşa
p. Ş072/04
pavışka(Rus.): çağırı
p. M41/14
pavr: 1. ciğer 2. kardeş
p.+ım Ş064/05
payda(Ar.): fayda, kazanç
p. M13/09, M39/03, M63/04
p.+bol- M71/18, Ş023/01

-pervar(F.): eklendiği söze “*besleyici,*
koruyan” anlamı kazandırır
p. Ş031/02
peş: bkz. beş
p. M28/02, M28/03, M41/02, M51/08,
Ş030/14, Ş075/02, Ş084/05, Ş097/01,
Ş114/18
Peşhaman: boy adı
p. M51/07
peygamber: peygamber
p. M05/05, M10/02, M45/04,
Ş032/06, Ş117/16
p.+ler Ş004/13
peydā(F.): görünmek, belirlemek
p. Ş026/05
p.+bol- M16/13
piçak: bıçak
p. M55/08
p.+nı M55/09
piravirşik(Rus.): subay ve astsubay arası
rütbe
p. Ş127/18
piristof(Rus.): bölge emniyet müdürü; pristav
p. M41/19
Pirjival: yer adı
p. M28/04
Pişbek: yer adı
p. M26/13, M62/16, M66/08, M75/04
Pişpek: bkz. Pişbek
p.+ni M53/15
pobuza(F.): korkutma, tehdit
p. M31/05, Ş040/18, Ş041/14
Polat: kişi adı
p. M20/04, M26/14, M26/15
p.+dan M26/16
polkavnik(Rus.): albay
p. M41/03
pomaşnik(Rus.): bkz. pomoşnik
p. Ş042/13
pomoşnik(Rus.): yardımcı
p. M50/05, M50/08, M54/02
Pökön: kişi adı
p. M71/16, M71/16
pristof(Rus.): bkz. piristof
p. Ş064/12
pul(F.): para, akçe
p. M41/07
put(Rus.): ölçü birimi
p. M62/18
p.+un M62/19, M63/02
put perestlik(F.+Tr.): putlara tapan, put
perest
p. M16/13, Ş026/05

R

rabbil‘âlemin(Ar.): Alemlerin yaratıcısı
r. M22/01, Ş050/07
Rafiya: kişi adı
r. Ş119/11
rahat(Ar.): rahat
r. Ş013/16, Ş063/02

r.+da \$118/05, \$122/16, \$122/18
r.+ı M27/09
rahatlandur-(Ar.+Tr.): rahatlandırmak, zevk almak
r.-ğan M21/19, M26/05
rahatlık(Ar.+Tr.): rahatlık, huzurlu
r. \$038/11, \$099/16
Rahimbek: kişi adı
r. M56/14, \$085/12, \$105/04, \$115/05
r.+den \$085/12, \$108/18
r.+din \$115/02
rahmet(Ar.): Allahın rahmeti
r.+i M10/01, \$020/01
r.+ine \$026/20
Rahmetullah: kişi adı
r. M53/17, \$042/09, \$042/11, \$057/19, \$099/05
r.+nıÆ \$058/09
Rahimkıl: kişi adı
r. \$088/10, ş'/13
r.+dan ş'/14
Rahmanberdi: kişi adı
r. \$086/07
ras(F.): rast, doğru, gerçek
r. \$091/19
rashod(Rus.): gider
r.+ına \$072/12
rashot(Rus.): bkz. rashod
r. \$056/02
reis(Ar.): başkan, lider
r.+i \$086/12
reng(F.): renk, boya
r.+i M56/10
resim(Ar.): resim
r.+larnı M15/18, \$025/10
resimli(Ar.+Tr.): resimli
r. \$050/03
resm(Ar.): bkz. resim
r.+imizni \$020/10
Reşidelhaq: kişi adı
r. M18/11, \$120/10, \$027/10
ret: sıra, düzen, tertip
r.+ke \$059/11
r.+leri \$123/06
retle-: düzenlemek, tertiplemek
r.-p \$017/13
reyis(Ar.): bkz. reis
r. \$068/11
Rızkılubek: kişi adı
r. M28/14, M34/13, M35/01
ru'u: boy, soy
r. M19/03
ruğ: boy
r. \$113/04
r.+larda M14/12, \$024/06
r.+ları M15/01, \$024/11
r.+larnı \$035/19
ruşat(Ar.): izin
r. M45/11, M45/11, M55/06, M55/07

r.+ı \$006/11
Rum: Rum
r.+lar M14/11, \$024/05
Rus: Rus
r. M17/11, \$031/16, \$031/18, \$041/15, \$042/12, \$099/06, \$106/14, \$110/10, \$118/07, \$127/18
r.+ğa M50/08
r.+dı \$041/09
r.+dın \$081/10
r.+lar M41/20
r.+largaçe \$119/02
r.+lardan \$041/02
r.+ları \$081/19
r.+le \$042/08
r.+lerdin \$042/04
Ruşçe: Rusça
r. M23/04, \$031/16, \$032/03, \$052/08, \$098/16
Rusye: Rusya
r. \$028/09
r.+de \$042/18
r.+ni \$015/11
r.+gace \$027/01
Rusye: Rusya
r. \$057/10, \$058/10, \$060/02
rÿze(F.): oruç
r. \$030/12, \$048/08
Rüstem: kişi adı
r. \$038/02
S
şa-: sağlamak
s.-ğan \$036/05
sā'at(Ar.): saat
s. M17/03
s.+çe M10/14
sabaq(Ar.): ders
s. \$043/11, \$046/19
s.+ları \$109/10
sabaqdaş(Ar.+Tr.): sınıftaş, aynı dersi birlikte alan
s.+ım \$066/08
Şabay: kişi adı
s. \$030/02
şabırlı(Ar.+Tr.): sabırlı, metanetli
s. M24/15, M46/09
Şabira: kişi adı
s. M47/13, M47/13, M47/15, M74/08, \$090/10
æābit: kişi adı
s. M04/15, M21/04, M21/10, \$046/05, \$005/19
saç-: saçmak, dağıtmak
s.-dı M41/08
s.-mağ M07/06
saçıl-: saçılmak, dağılmak
s.-ğan M44/16
Şadabay: kişi adı
s. M72/09
şadaqa(Ar.): sadaka

- s.+nı Ş067/04
s.+sı M41/17, Ş065/01
- Şadık:** kişi adı
s. M39/12, M69/10
- Şadıkoğlu:** kişi adı
s. Ş063/11
- Şadır:** kişi adı
s. M35/04, M38/04, M65/06,
Ş037/11, Ş038/01, Ş077/20, Ş097/17
s.+nı M38/11
- şaf(Ar.):** saf, temiz
s. M13/04, Ş022/15, Ş079/10,
Ş079/10
- Şafyan:** kişi adı
s. Ş086/14
- şag:** sağ
s. Ş066/03
- Şağımbay:** kişi adı
s. M51/01, Ş079/09
- Sağımbay:** kişi adı
s. Ş093/11, Ş105/06
- Şağındık:** kişi adı
s.+dan Ş085/02
- şahabe(Ar.):** sahabe
s. Ş066/21
s.+lerine M10/03, Ş020/03
- şahi(Ar.):** cömert, eli açık
s.+ı Ş066/24
- Şa'idvakaş:** kişi adı
s. Ş100/05
- şakal:** sakal
s. Ş114/03, Ş114/04
- şakav:** lal, peltek
s. Ş012/01
- Sake:** kişi adı
s. Ş097/14
- Şake:** kişi adı
s. M26/03, Ş052/11, Ş117/01
s.+den Ş052/11
- Şakıbay:** kişi adı
s. Ş097/12
- şakla-:** korumak
s.-v Ş030/11
- saqla-:** korumak
s.-mağ Ş123/01
s.-p M55/10
s.-sun Ş066/10
- Şaklap:** Slavyan
s. Ş118/01
- sal-:** kurmak, inşa etmek
s.-ğan M38/06, M50/08, M64/15,
Ş017/12, Ş058/05
s.-dım Ş083/02
s.-ıp M35/17, M36/09, M75/15
s.-iptur M22/18
s.-mağ M42/08, Ş122/15
s.-masdan M36/08
s.-saÆ Ş018/04
- şal-:** bkz. sal-
- s.-ğan Ş013/08, Ş046/07, Ş062/07,
Ş076/17
s.-dı Ş059/12, Ş070/18
s.-dıÆ Ş074/07
s.-iñ Ş008/07
s.-ıp M75/09, Ş018/06, Ş019/01
s.-ır Ş018/20
s.-mağ M15/18, Ş025/10
s.-sa Ş107/11
s.-sun Ş050/06
- şalal(Ar.):** ziyan, zarar
s.+dı M64/08
- Salbek:** kişi adı
s. M26/17, M26/17, M27/01,
Ş036/11, Ş037/02
- şaldat(Rus.):** asker
s. Ş081/11
s.+largä Ş064/13
- Saldarbek:** kişi adı
s. M64/10
- saldır-:** yaptırmak
s.-ğan M22/13
s.-up M48/13
- şaldır-:** bkz. saldır-
s.-ğan Ş031/08, Ş050/17, Ş068/23,
Ş070/20, Ş109/05, Ş119/17
s.-diñ Ş074/11
s.-ıp M21/15, M42/06, Ş039/05,
Ş052/02
s.-sa Ş038/19
- saldur-:** bkz. saldır-
s.-dı M71/02, M71/03
s.-mağ M76/04
- şalık:** vergi
s. Ş093/17
- şalın-:** yapılmak
s.-ıp Ş052/07
- Sali:** kişi adı
s. Ş046/05
- Şalih:** kişi adı
s. Ş124/20, M66/09, M66/10
- Şalmake:** kişi adı
s. M49/04
s.+den M49/05
- salţanat(Ar.):** saltanat, sultanlık
s. Ş061/16, Ş119/15, Ş055/17
s.+ın M54/04
- salţanatlı(Ar.+Tr.):** debdebeli, tantanalı
s. Ş099/04, Ş060/05
- Sām:** kişi adı
s. M13/13, M14/03, M14/06,
Ş023/04, Ş023/11, Ş023/14, Ş117/19
- Şamançı:** kişi adı
s. Ş110/03
- Şamansur:** kişi adı
s. Ş108/07, Ş108/08
- Şamat:** kişi adı
s. Ş098/14
- şamavar(Rus.):** semaver
s. M65/07, Ş054/11, Ş060/18

Şamır: kişi adı	s. M74/10	s. M18/16, Ş009/01, Ş028/06, Ş123/16, Ş123/17
sana-: saymak, hesaplamak	s.-ğan Ş079/15	Şarığöl: yer adı
s.-ğanda Ş058/02	s.-bay Ş089/02	s. Ş029/15
s.-r idi Ş058/02	s.-sa Ş058/03	Şarıbağış: boy adı
şandıq: sandık	s. Ş082/06	s. Ş033/06
Şankin: kişi adı	s. Ş028/05	Şarıbaş: kişi adı
Sahtaş: yer adı	s. M63/19	s. Ş090/04
şao(Rus.): fabrika	s. M42/06, Ş016/05	Şarıbay: kişi adı
s.+ka Ş106/15	şar(F. zar): hıçkırık, acı	s. M49/08, Ş078/09, Ş080/02, Ş100/17
şar(F. zar): hıçkırık, acı	s.+ın Ş067/17	s.+dın M49/08
Sarahān: kişi adı	s.+nı M62/05	Şarıboz: kişi adı
s.+dın M62/04	şarala: sarı rengi	s. M47/03
şarar(Ar.): zarar, ziyan	s. Ş067/01	şarık: sarık
Şarbağış: boy adı	s. Ş040/18	s. M19/02, M48/10, M69/13, Ş088/06, Ş088/11
s. M02/03, M10/15, M12/07, M19/09, M19/09, M19/15, M22/11, M27/10, M29/06, M39/02, M46/17, M48/03, M52/06, M54/07, M56/06, M67/02, M67/03, M73/09, M73/16, M74/07, Ş020/11, Ş022/04, Ş034/06, Ş049/08, Ş065/05, Ş079/05, Ş095/17, Ş103/19	s.+da M21/11, Ş034/13, Ş089/05	s.+dan Ş088/09
s.+dın M30/18, M66/04, Ş046/06, Ş077/14, Ş080/11, Ş080/15	s.+dur Ş071/15	Şarıkalbağ: kişi adı
s.+ga M56/19	s.+idi M48/01, Ş034/07	s. M72/02, M72/03
Şarbaş: kişi adı	Şarıkız: kişi adı	s. Ş113/02
s.+dın Ş086/10	Şarık: kişi adı	s. Ş091/01, Ş125/09
Şarbek: kişi adı	Şarılar: kişi adı	s. Ş029/20
s. M50/07, M50/10	Şarimbek: kişi adı	s. M48/11, M48/11
Şarbilde: kişi adı	Şarımoyun: kişi adı	s. Ş116/17
s.+idi Ş107/05	Şarımşaq: kişi adı	s. M50/19
Şarboz: kişi adı	Şarımşaq: kişi adı	s. Ş093/09
s. Ş075/16, Ş087/10	şarıp(Ar.): sarf, sarf etmek	s.+kıl- Ş109/02
Şarcanhacı: kişi adı	Şariseyid: kişi adı	s.+den M20/01
s. Ş084/13	Sarıuysun: kişi adı	s. Ş123/17
şarf(Ar.): harcama	Şarqalbağ: kişi adı	s. Ş085/10
s. M38/07, M38/08, Ş047/15	Şarqaldağ: kişi adı	s. M75/02
s.+kıl M36/10, M36/14, M54/04, Ş039/03, Ş070/18	Şarqamış: kişi adı	s. Ş074/09
Şarğalday: kişi adı	Şarköbün: kişi adı	s. Ş097/11
s.+dur M61/17	s.+den Ş097/13	şarla-(F.+Tr.): acı acı ağlamak, sızlamak
Şarhoca: kişi adı	şarlan-(F.+Tr.): bkz. şarla-	s.-dı Ş067/17
s. Ş058/10	s.-alar Ş071/20	şarlan-(F.+Tr.): bkz. şarla-
şarı: sarı	s.-ıp tur- Ş056/17	Şarmambet: kişi adı
	Şarman: kişi adı	s. Ş126/07
	s. M50/17, M50/19	Şarman: kişi adı
	Sarman: kişi adı	s. Ş093/08

Şarnogoy: kişi adı
s. Ş102/17

şarp(Ar.): sarfetmek
s.+kıl- Ş062/07, Ş065/06

Şarseyid: kişi adı
s. M43/05, M43/07, Ş035/03
s.+dan Ş035/12
s.+den M40/01, Ş051/03

Sarseyid: kişi adı
s. M19/19

Sarşen: kişi adı
s. Ş120/11

Sarşenbiy: kişi adı
s. Ş027/12

Şart: millet adı(Özbek)
s. M08/06, M53/15, M53/17, M55/04,
M57/03, Ş030/06, Ş030/10, Ş057/13,
Ş057/20, Ş067/10, Ş067/25, Ş071/04,
Ş080/14, Ş099/06, Ş104/11, Ş106/02,
Ş110/10, Ş111/20, Ş112/05
s.+da Ş068/02
s.+dan Ş104/14
s.+dın M04/01, Ş004/05, Ş042/10,
Ş057/08
s.+lar M14/09, Ş024/03, Ş061/02
s.+larmı Ş058/09

Şartay: kişi adı
s. M40/04, M40/05, Ş051/06

Şartay: kişi adı
s.+dan Ş052/09

Şartbek: kişi adı
s. Ş110/02, Ş110/05

şarteb(F. zardap): sıkıntı, zulüm
s.+inen Ş081/08

Şaru: boy adı
s. M59/16, Ş114/05, Ş114/12,
Ş115/01, Ş115/03

Şarumbay: kişi adı
s. Ş088/09

Şaşa: kişi adı
s. Ş098/03

şaşık: pis kokan
s. M62/12

Şaşıke: kişi adı
s. M50/07

Şasa: kişi adı
s.+ndan Ş111/09

Şasan: kişi adı
s. Ş111/09

Şat: kişi adı
s. Ş125/05

Şatar: kişi adı
s. Ş030/01

Şatarkül: kişi adı
s. Ş100/03

Şatay: kişi adı
s. Ş094/05, Ş099/12

Şaţay: kişi adı
s. M72/04

Şatbaldı: kişi adı
s. Ş083/13

Satıpaldı: kişi adı
s. Ş093/11
s.+dan Ş093/11

Satibek: kişi adı
s. Ş088/07

Satike: kişi adı
s. Ş093/03

Şatıkul: kişi adı
s.+dan Ş111/08

Şatıkuloğh: kişi adı
s. Ş111/08

Şatılğan: kişi adı
s. Ş098/11

şatıl-: satılmak
s.-dı M09/07

Şatıpaldı: kişi adı
s. M40/02, M42/19, Ş051/04,
Ş083/09, Ş083/10
s.+dan M42/14, Ş083/10

Şati: kişi adı
s. M49/04

Şatibek: kişi adı
s. Ş103/04

Şatkm: kişi adı
s. Ş095/13, Ş099/01

Şatkül: kişi adı
s. Ş111/06

Şatkay: kişi adı
s. Ş115/01

Şavdalı: kişi adı
s. Ş096/02

şavdegerlik(F.+Tr.): tüccarlık
s. M25/12

şavlat: heybet
s.+ın Ş120/20

şavlet: bkz. şavlat
s.+di Ş069/01
s.+i Ş082/11

şavletli: vakur, heybetli
s. Ş055/17
s.+ler Ş075/10

şavot(Rus.): fabrika
s. Ş054/02, Ş074/11

Şavrambay: kişi adı
s. M40/08, Ş051/14, Ş051/14,
Ş098/07, Ş110/04, Ş110/14
s.+dın Ş051/16, Ş075/19

Şavranbay: kişi adı
s. M47/05

şavuk: soğuk
s. Ş029/07

say: nehir yatağı
s. M76/03, Ş119/14
s.+da Ş013/18, Ş013/19

say-: sançmak, saplamak
s.-ğanlar Ş081/03

say(F.): gölge
s.+sinde Ş058/11

Sayak: boy adı

- s. M02/03, M10/15, M12/07, M19/16, M21/11, M38/17, M56/02, M56/02, M56/05, M58/10, M58/11, M58/11, M58/12, M58/13, M58/13, M58/16, M58/17, M58/18, M59/11, M60/02, M60/03, M61/01, M65/09, M74/16, M74/17, Ş020/12, Ş022/04, Ş034/15, Ş046/06, Ş080/10, Ş089/05, Ş089/07, Ş105/08, Ş105/09, Ş114/09, Ş115/05
s.+da Ş078/18
s.+dan M58/14, Ş079/01
s.+dın M46/18, Ş049/08
- sayala-(F.+Tr.):** gölgelemek
s.-mazdan Ş118/20
- saye(F.):** koruma, kollama
s.+sinde Ş047/14
- sayla-:** seçmek
s.-p M63/15
- saylan-:** seçilmek
s.-ip M37/07
- şayra-:** ötmek, kuşların ötmesi
s.-ptur Ş063/06
- şayrat-:** öttürmek
s.-ip Ş081/20
- şayra-:** bkz. şayra-
s.-ğan M67/07
- Sayram:** kişi adı
s. Ş116/01
- sayran:** 1. gezinti 2. bolluk
s.+kıl- Ş066/14, Ş074/06
- şaz:** saz
s. Ş062/17
- sazay:** cezalandırma
s. M72/02, M72/04
- sebepe(Ar.):** sebep
s. M07/04, M26/02, M31/06, M62/12, Ş066/15, Ş066/19, Ş070/05, Ş088/14, Ş091/05, Ş094/11, Ş106/19, Ş107/20
s.+den Ş068/05
s.+i M62/02
- sebepeçi(Ar.+Tr.):** sebepeçi
s. M75/13
- sebepli(Ar.+Tr.):** sebepli, o yüzden
s. M19/11, M45/20, M46/06, M46/14, M48/02, M51/03, M51/11, M55/15, M55/19, M56/10, M57/17, M60/04, M61/06, Ş034/07, Ş038/15, Ş040/04, Ş041/14, Ş042/10, Ş059/16, Ş091/12, Ş106/20, Ş119/09, Ş120/19, Ş122/14, Ş052/19, Ş058/20, Ş059/04
- secde(Ar.):** secde
s. Ş048/18, Ş049/02
- sefer(Ar.):** sefer, yola çıkmak
s. Ş071/16
s.+ğa Ş064/05
s.+de Ş054/19
s.+ge M24/09
s.+ine M15/04, M32/14, Ş024/14
s.+ne M37/19, M41/09, M54/04, M71/09, Ş127/20
- segiz:** sekiz
s. M71/19
- Sekiltay:** kişi adı
s. Ş084/05
- sekin:** yavaş
s. Ş105/16
- sekiz:** bkz. segiz
s. M13/05, M15/02, M28/10, M28/13, M37/12, M69/11, Ş022/16, Ş024/12, Ş028/19, Ş074/17, Ş082/04, ş'15, Ş102/12, Ş117/19
- Sekizbek:** kişi adı
s. M34/03, M34/04, M35/05
s.+dın M34/14
- seksen:** seksen
s. M75/17
- selām(Ar.):** selam
s.+ğa M55/05, Ş057/05
s.+ı Ş020/02
- selāmet(Ar.):** kusur ve eksiklikten uzak olan, güven içinde olma
s. Ş066/03
- selāmetlen-(Ar.+Tr.):** iyileşme, düzelme
s.-e başla- M75/10
s.-mekına M75/13
- şelle(Ar.):** bkz. selle
s. Ş112/03
- selle:** sarık
s. Ş069/14
s.+si Ş068/08
- şelleli(Ar.+Tr.):** sarıklı
s. Ş110/10, Ş112/05
- Semerқан:** yer adı
s.+dın M76/07
- Semerқand:** yer adı
s. M76/09
- Şemey:** yer adı
s.+dan Ş121/08
- semir-:** kilo almak, şişmanlamak
s.-gen Ş122/19
s.-se Ş026/03
s.-ze M16/11
- Semirçineskay:** bölge adı(Yedi su)
s. Ş028/10
- Semireçin:** bölge adı
s. Ş064/07
- semiz:** kilolu, şişman
s. Ş122/17, Ş122/17
- Semizbel:** yer adı
s. Ş090/18
- sén:** sen
s. M30/17, Ş123/08
s.+i Ş109/16
s.+idiñ Ş073/14, Ş073/19
- sene(Ar.):** yıl, sene
s. M76/14
- Seniltay:** kişi adı
s.+dan Ş084/15
- Senkin:** kişi adı
s. M18/15

Serindip: yer adı s.+de M13/04, Ş022/15	sıncı: 1. at tanıyan kimse 2. tenkitçi s.+ğa M68/02
serke: 1. İki yaşına basan teke 2. mec. kösemen s.+si M46/19	şındır-: kırmak s.-ğan Ş081/02
Serkebay: kişi adı s. Ş052/10	sır(Ar.): sır s. M57/18 s.+larımızı Ş041/07
şevap(Ar.): sevap s.+ı Ş071/01	Sıracdin: kişi adı s. M57/07
Seydali: kişi adı s. Ş097/17	Sırdarya: bölge adı s. Ş117/06, Ş028/09
Seydike: kişi adı s. Ş093/03	sırdaş(Ar.+Tr.): sırdaş, sır arkadaşı s. M34/11 s.+ım Ş066/09
Seyid: kişi adı s. M51/15, Ş050/15, Ş057/01, Ş078/04, Ş089/18, ş'/18	Şırdıbay: kişi adı s. M48/14, Ş098/13, Ş100/15, ş'/02, Ş114/16 s.+dan Ş114/18
Seyidğaşi: kişi adı s. Ş051/12	Şırımбет: kişi adı s. Ş100/04
Seyidahmed: kişi adı s. Ş128/04	Sırımбет: kişi adı s. Ş126/17
Seyidgazı: kişi adı s. Ş091/02	Şırıp: kişi adı s. Ş123/17 s.+dan Ş123/19
Seyidhan: kişi adı s. M32/09	sırла-: boyamak s.-ğan M41/12
seyrān(Ar.): bkz. sayran s.+kıl- M13/05, Ş022/16	şırlu: boyalı, kaplamalı s. Ş107/13
seyyah(Ar.): uzak yerleri gezen kimse s.+ğa Ş004/14	sırt: dış, dış görüntüsü s.+ınan M13/02, Ş022/13
sez-: sezmek, hissetmek s.-gen Ş100/11 s.-ip M45/10	şıyla-: hürmek ve takdir göstermek s.-ğan Ş076/18
Şıdíd: kişi adı s. Ş050/11, Ş050/12 s.+dan Ş050/12	şıyrı-: sıyırmak, koparmak s.-yip şal- Ş019/01
Şıdıq: kişi adı s. M04/13, M59/19, M60/01, Ş050/11, Ş098/13, Ş099/03, Ş100/15 s.+dan Ş098/15, M74/15	şızlan-: sızlamak s.-u Ş064/03
Şıdıkof: kişi adı s. Ş002/08	Sihilcan: kişi adı s. Ş039/15
şıfat(Ar.): sıfat s. M45/16, M51/07 s.+ı Ş047/05	siñ-: sinmek s.-ip Ş033/13
şıgın-: sığınmak s.-amin Ş003/02	siĖ-: bkz. siñ- s.-ip M62/11
şıhım-: bkz. şıgın- s.-emin Ş066/01	Sirke: kişi adı s. +den Ş085/15
Şıkım: kişi adı s. Ş128/07	Sirkebay: kişi adı s. Ş085/15
Sıkım: kişi adı s. Ş124/06 s.+dan Ş124/05	Sirkeli: kişi adı s. Ş123/13
sıla-: hürmet etme, saygı göstermek s.-y bir- M30/16	siyünc: sevinç, mutluluk s. M16/19
şılandı: zarif, şık s. Ş124/17	Siyünçhan: kişi adı s. Ş026/11
sın-: kırılmak s.-ğan Ş011/14, Ş081/04	siz: siz s. Ş074/19, Ş080/19, Ş128/20 s.+den Ş075/02 s.+dey Ş067/13 s.+din Ş091/16 s.+ge M45/17 s.+iñki M45/19
sınat-: sinatmak s.-ıp al- M68/02	

s.+ler Ş032/13
s.+lerge M63/12, Ş003/17, Ş008/02,
Ş075/04

sizçile-: sizin gibi
s.-p Ş048/20, Ş075/01

sizler: sizler
s.+ge Ş128/18

şofı(Ar.): 1. sofu 2. müezzin
s. Ş063/09, Ş096/18, M54/16

Şofibek: kişi adı
s. Ş076/03

şofılığ(Ar.+Tr.): sofuluk
s. Ş095/08, M22/08

Şofubek: kişi adı
s. Ş051/08

şohbetli(Ar.+Tr.): sohbeti güzel olan kimse
s. M44/16, Ş093/12

şoķ-: inşa etmek, dizmek
s.-ğan Ş071/14

soķoçu: saban süren kimse
s. M69/20

Soķuluk: yer adı
s. Ş029/19

Şoķuluk: yer adı
s. Ş099/14, Ş113/11

şoķur: kör
s. Ş006/13

şol-: solmak, kurumak
s.-dı Ş067/02

sol-: bkz. şol-
s.-dı Ş066/14

Şolța: boy adı
s. M02/03, M12/07, Ş022/04,
M19/16, M27/10, M10/15 M19/08,
M46/18, M50/11, M50/13, M50/15,
M52/01, M54/06, M56/19, M73/15,
M73/16, M73/17, M74/05, Ş020/11,
Ş033/03, Ş034/14, Ş042/11, Ş049/08,
Ş092/12, Ş092/14, Ş100/12, Ş103/19,
Ş113/03, Ş114/14, Ş079/05, Ş079/14
s.+da Ş089/06
s.+dan M50/15, Ş079/02, Ş092/14,
Ş093/15, Ş096/08, Ş103/02

Şolțanay: kişi adı
s. M40/03

Şolțanbay: kişi adı
s. M41/02

Şolțanoy: kişi adı
s. Ş051/04

Şolțonoy: kişi adı
s. Ş085/18, Ş098/03
s.+dan Ş051/06

Şolțan: kişi adı
s. Ş097/12

şom: som para birimi
s. M41/11, M41/15, M41/17, M41/18,
M41/18, M42/05, M62/20, M63/02,
Ş055/02, Ş062/07, Ş064/19, Ş065/01,
Ş065/02, Ş065/02, Ş070/18, Ş089/09,
Ş089/13

s.+ğa M22/13, M42/06, Ş039/05,
Ş041/18, Ş047/03, Ş052/08, Ş068/23
s.+dan M62/19, M63/03, M63/07
s.+dı Ş079/15
s.+din Ş055/08
s.+ına Ş065/02

şomle-: paraya dökmek
s.-p Ş029/01

şomlıķ: somluk
s. M41/17

Şono: kişi adı
s. Ş102/12
s.+dan Ş102/17

şonun: güzel, harika
s.+du Ş081/12

sonun: bkz. şonun
s. M64/11

şo.Æ: ondan sonra, son, arkasından
s. M07/12, Ş007/01, Ş007/08,
Ş017/06, Ş017/07, Ş019/08, Ş026/17,
Ş032/04, Ş033/18, Ş036/18, Ş048/07,
Ş066/19, Ş068/14, Ş070/07, Ş075/06,
Ş075/20
s.+ğa M12/11, Ş022/08, Ş045/09,
Ş082/16, Ş105/13
s.+ġu Ş020/06
s.+ kı Ş008/08
s.+ķularġa Ş018/07
s.+ķulardan Ş018/10
s.+ķulardın Ş017/20

şoñ: son, ondan sonra
s. M15/07, M35/15, M45/02, M57/06,
M57/11, M63/05, M64/04, Ş024/17
s.+ġa M10/06
s.+ından M12/03, Ş021/15

so.Æ: bkz. şo.Æ
s. Ş018/01

şoñra: sonra
s. M22/12, M47/07, M61/07

şo.Æra: bkz. şoñra
s. M12/04, Ş018/05, Ş019/02,
Ş022/01, Ş044/13, Ş047/01, Ş049/01,
Ş049/05, Ş049/05, Ş049/06, Ş052/01,
Ş058/09, Ş060/16, Ş060/20, Ş084/06,
Ş084/09, Ş103/10, Ş105/11

şoñraķ: sonuna doġru
s. M57/12

şor: büyük
s. Ş031/07, Ş061/19, Ş062/20,
Ş076/09

şor-: emmek
s.-maķ Ş125/14

sora-: sormak
s.-r M08/09

sorġa: bkz. sorġo
s. Ş030/15

şorġo: zorla
s. M07/16

Şorambay: kişi adı
s.+dan M76/15

- şorı:** ren adı
s. M41/13
- sorı:** doru
s. M49/15, M68/06, M68/12
- şosul-:** uzamak, gerilmek
s.-ip Ş061/18
- şot(Rus.):** mahkeme
s.+ğa M61/08, Ş059/20
s.+nan Ş067/18
- şotdu(Rus.+Tr.):** mahkemelik olan kimse
s.+nı Ş076/17
- soy-:** kesmek
s.-up Ş080/05
- soyul-:** kesilmek
s.-dı Ş080/18
- şoyul-:** bkz. soyul-
s.-up Ş054/11
- şök-:** bkz. sök-
s.-ü ber- Ş019/12
- sök-:** küfretmek
s.-se Ş019/18
- şöküş-:** küfretmek, kavga etmek
s.-megen Ş038/13
- söyle-:** söylemek
s.-di Ş040/03
s.-p M06/06
- söylen-:** 1. söylenmek 2. mırıldanmak
s.-di M42/03
- şöz:** söz, laf
s.+ge Ş007/06
- söz:** söz
s. M02/01, M06/06, M56/03, M57/04, M58/12, M63/10, M65/03, M66/04, Ş005/02, Ş015/20, Ş033/10, Ş038/12, Ş060/12, Ş060/13, Ş070/01, Ş083/01, Ş091/11, Ş110/11, Ş110/12, Ş119/12, Ş120/07, Ş122/01, Ş123/06
s.+den Ş035/11, Ş110/12
s.+din M66/20, Ş019/17, Ş070/01
s.+dü M65/17
s.+ge Ş079/09
s.+ler M44/16
s.+leri M10/10, Ş092/03
s.+lerim M05/02
s.+ni Ş012/01
s.+ü Ş005/04, Ş072/09
s.+üm M30/19, M63/11, Ş078/13, Ş083/04, Ş083/07
s.+ümdü M64/02
s.+ün M09/02, Ş054/15, Ş076/18
s.+ünde Ş072/10
- sözle-:** söylemek, konuşmak
s.-genden M34/11
s.-megen Ş038/13
s.-p Ş015/20, Ş044/17, Ş064/15
s.-se Ş044/16
s.-ze Ş112/04
s.-vni Ş105/17
- sözleş-:** sohbet etmek
s.-di Ş064/09
- s.-eler Ş123/10
s.-ip oltur- Ş055/18
- sözleş:** sözlük
s. M24/14
- sözli:** sözlü
s. Ş050/18, Ş093/12
- şu:** su
s. M32/02, M39/10, M58/01, M67/12, M76/02, Ş033/10, Ş033/12, Ş062/06, Ş062/17
s.+ğa M05/12, M75/09, Ş015/01, Ş033/19
s.+da M57/19, Ş077/06
s.+dan M32/02
s.+iken M75/10
s.+lar Ş013/19, Ş062/13
s.+ları Ş033/11
s.+nan M13/10, Ş017/07, Ş023/02, Ş059/01
s.+niñ M75/08, M76/01
s.+niñ Ş033/10, Ş040/06
s.+yınıñ M32/01
- Şuan:** kişi adı
s. M28/13, M28/19, M29/01, M29/10, M30/01, M33/12, M33/14, M34/05, M34/18, Ş027/19, Ş038/05, Ş043/05, Ş043/06, Ş044/07, Ş079/17, Ş084/16, Ş124/03, Ş124/03
s.+dan M29/02, Ş043/01, Ş124/03
- Şuanbek:** kişi adı
s. Ş099/18
s.+den Ş100/03
- Şuanoghı:** kişi adı
s. M28/06
- Şufatay:** kişi adı
s. Ş063/11, Ş094/08, Ş108/12
- şufi Allah:**
s. M13/03, Ş022/14
- şuk:** 1. kıskanç, hasetçi 2. haset
s. M75/20
- şuklıq:** kıskançlık
s. Ş069/02
- sula-:** sulamak
s.-dı Ş068/06
- Şulambay:** kişi adı
s. Ş053/05
- Sulan:** kişi adı
s. M23/15, Ş052/16, Ş098/15
- Sulanğazi:** kişi adı
s. M60/20
- Şulankeldi:** kişi adı
s. Ş126/14
- Sulanqul:** kişi adı
s. M49/08
- Sulayman:** kişi adı
s. M24/10, M52/03, Ş095/04
- Sulaymanhacı:** kişi adı
s. Ş079/04
- Sulaymanqul:** kişi adı
s. M21/05

- Sultambay:** kişi adı
s.+dın Ő109/01
- Sultan:** kişi adı
s. M40/16, M50/07, M50/09, M50/10,
Ő42/14, Ő42/14, Ő42/15, Ő45/17,
Ő114/06, Ő114/08, Ő114/12, Ő52/16
s.+1 Ő004/09
s.+dan Ő45/17
- Őultan:** kişi adı
s.+dan M23/17
- Őultananay:** kişi adı
s.+dan M40/07
- Őultananbay:** kişi adı
s. M26/03
- Őultananbek:** kişi adı
s. Ő108/18
s.+im Ő075/18
- Őultanankıl:** kişi adı
s. Ő125/04
- Őultandı:** kişi adı
s.+dan Ő086/01
- Şultambay:** kişi adı
s. Ő075/04
- Şulu:** sulu, sulanabilen toprak
s. Ő058/06, Ő058/07, Ő075/12,
Ő113/02
- Şumurun:** kişi adı
s. M57/10, Ő105/07
- Sumurun:** kişi adı
s. M56/01
s.+dın M56/18
- sun-:** uzatmak, sunmak
s.-up M34/02
- sura-:** sormak
s.-ġan M27/07, M49/07, Ő068/18
s.-maġ M67/03
s.-maġda M35/02
s.-mazdan Ő057/16
s.-p M29/14, M45/06, M45/11,
M76/16, Ő046/12, Ő073/10, Ő073/11
s.-pal Ő060/01
s.-p idi Ő063/19
s.-p kel- M19/17, Ő034/16, Ő071/06
s.-ptur M31/05, M53/17, Ő003/16,
Ő071/08, Ő116/09
s.-se M50/09, Ő110/11
s.-si/Eiz Ő003/17
s.-ymin Ő066/07
s.-za Ő078/05
s.-r Ő078/20
- surak:** soruŐturma
s.+ġa M37/07
s.+ġa Ő106/08
s.+kıl- Ő016/17
- Surake:** kişi adı
s. Ő036/11, Ő036/12
- suran-:** rica etmek
s.-ip M45/13, Ő003/18, Ő076/18
s.-u Ő047/13
- Suranġı:** kişi adı
s. Ő045/09, Ő102/17, M25/10
- suraŐ-:** 1. sormak 2. selamlaŐmak
s.-dı M64/09, M64/20
s.-ip Ő070/12
- surat-:** sordurmak
s.-ip al- M69/03, M76/09
s.-kan M67/02
- Şur:** kişi adı
s. M71/17, Ő112/01
s.+dan M71/18
- Şurgur:** kişi adı
s. Ő051/04
- Őura-:** bkz. sura-
s.-ġanda Ő041/20
- Őurak:** bkz. surak
s.+ġa Ő030/14
- Şurake:** kişi adı
s. M26/17, M27/02
- Őural-:** araştırma
s.-up ġık- M02/06
- Őuranġı:** kişi adı
s. Ő102/05
- Şurat:** resim, surat
s. Ő082/09, Ő082/14
s.+1 Ő082/08, Ő082/13
s.+ın Ő020/10, Ő082/03, Ő082/07,
Ő082/15
s.+ında M24/19, M29/03, M37/01
s.+ların Ő031/15
- Şuşamır:** yer adı
s. Ő040/10
s.+da Ő078/20, Ő115/05
- ŐuŐay:** kişi adı
s. M43/19, M43/19, M19/18, Ő034/17
s.+dan M43/05, Ő035/03, M19/19
- Sutkũcũk:** kişi adı
s. Ő086/06
- sũdiye(Rus.):** hakem
s. Ő081/13
- Sũkũr'ali:** kişi adı
s. Ő125/10
- Sũleyman:** kişi adı
s. M65/03, M66/15
- Sũleymankıl:** kişi adı
s. Ő050/04
- Sũmbũlesay:** yer adı
s. Ő036/02
- Őũr-:** bkz. sũr-
s.-di Ő010/14
s.-dũ Ő045/02
s.-ũp Ő075/11
- Őũr-:** sũrmek, geġirmek
s.-di Ő119/03
s.-gen M24/07, M32/03, M32/19,
Ő016/18, Ő117/17
s.-mekde M34/16, M70/14
s.-ũp M13/06, M15/19, M16/05,
M17/06, M22/09, M32/13, Ő022/17,
Ő025/11, Ő025/17
s.-ũpdi M29/12

- sürül-:** sürülmek, kovulmak
s.-gen M75/14
- sürüşdür-:** araştırmak
s.-üp Ş022/08, M12/11
- Süryani:** kavim adı
s.+ler M14/05, Ş023/13
- sütçü:** sütçü, süt satan kimse
s. Ş086/11
- Sütemgen:** kişi adı
s. M60/12
- süy-:** sevmek, hoşlanmak
s.-mediñ Ş073/19
s.-mesin Ş066/11
s.-mez Ş066/11, Ş066/13
s.-mez idi Ş055/17
s.-sün Ş066/12
- süyek:** kemik
s. Ş033/11
s.+im Ş019/15
s.+in Ş036/14
s.+lerin Ş056/01
s.+niÆ Ş082/15
- Süyerkül:** kişi adı
s. M67/20, M69/04
- süyle-:** konuşmak
s.-gen M34/12
- Süyümbay:** kişi adı
s. Ş088/12, Ş103/04
- süz-:** kırıtmak
s.-medi Ş068/08
- Ş**
- şah(F.):** şah
ş. Ş051/08
- şa'ir(Ar.):** şair
ş. Ş084/19
- Şabaq:** kişi adı
ş.+dan Ş086/10
- Şabdan:** kişi adı
ş. M22/12, M40/13, M40/19, M41/01,
M44/17, M47/03, M65/02, M67/05,
M76/15, Ş042/17, Ş042/17, Ş047/03,
Ş047/12, Ş052/01, Ş053/02, Ş053/05,
Ş054/04, Ş054/05, Ş054/12, Ş059/08,
Ş059/12, Ş065/09, Ş066/16, Ş067/12,
Ş067/19, Ş068/16, Ş068/22, Ş069/03,
Ş069/06hanka, Ş071/17, Ş072/02,
Ş074/04, Ş074/05, Ş076/09, Ş076/14,
Ş076/20, Ş076/20, Ş077/07, Ş086/10,
ş'04
ş.+dan M42/12
ş.+day Ş072/05, Ş070/03
ş.+dın Ş020/09, Ş082/03
ş.+ğa Ş073/13
ş.+ı Ş071/03, Ş071/13
ş.+nı M41/20
- Şabota:** kişi adı
ş. Ş102/06
- Şadıgan:** kişi adı
ş.+dan Ş045/13
- Şadıbek:** kişi adı
ş. Ş087/05, Ş087/05
- Şadıq:** kişi adı
ş. M70/12
- Şadıkan:** kişi adı
ş. M24/04, M24/05, M50/19,
Ş044/05, Ş093/01, Ş102/19
ş.+dın M26/06
- şadlan-(F.+Tr.):** sevinmek
ş.-ıp Ş056/18
- Şadman:** kişi adı
ş. Ş020/06
- Şadmaniya:** Şadman hakkında
ş. Ş002/01, Ş002/06, Ş005/09
- Şafur:** kişi adı
ş. M18/13, Ş028/04
- Şafolaq:** kişi adı
ş. M60/11
- şah(F.):**şah, padişah
ş. Ş027/09, Ş027/09, Ş120/09,
Ş120/09
ş.+lar Ş066/23
- Şahbek:** kişi adı
ş. M42/15, Ş083/11
- Şāhbek:** kişi adı
ş. M56/14, M56/17, M56/17
- şāhid(Ar.):** şahit, tanık
ş.+miz Ş067/25
- Şahmirza:** kişi adı
ş. M54/16
- Şakir:** kişi adı
ş. M49/03
- şakird(F.):** öğrenci, talebe
ş. Ş056/20
ş.+lerden M63/06, Ş071/02
ş.+lerdin Ş047/10
ş.+leri Ş052/03
- Şalbiq:** kişi adı
ş. Ş105/07
- şaldıra-:** gürültülü akmak
ş.-p Ş062/12
- şaltaq:** kir, pislik
ş. M48/09, Ş092/07
- Şalte:** kişi adı
ş. M74/06
- şam(F.):** 1. akşam vakti 2. mum
ş. Ş070/10, Ş082/09
ş.+ı idi Ş072/07
- Şamen:** kişi adı
ş. Ş037/14
- Şamhan:** kişi adı
ş. Ş044/18
ş.+dan Ş044/19
- Şamı:** kişi adı
ş. Ş114/06, Ş114/08
- Şamırhan:** kişi adı
ş. M25/05
ş.+din M25/06
- Şami:** kişi adı
ş. Ş114/12
- Şamin:** kişi adı

ş. M37/17
Şamsi: kişi adı
ş. M44/09, Ş087/01, Ş117/04
Şamurza: kişi adı
ş. Ş087/06
şār(Rus.): balon
ş. M05/16
şarafat(Ar.): esalet, şerafet
ş.+ı M32/07
Şaralday: kişi adı
ş. Ş052/15
Şaraldı: kişi adı
ş. M40/15
şari'āt(Ar.): doğru yol, hak yolu
ş. Ş112/04
şārif(Ar.): şerefli, saygın
ş. Ş056/15
Şarifkula: kişi adı
ş. M69/06
şarķ(Ar.): doğu
ş. Ş002/10
şaşl-: acele etmek
ş.-ıp Ş056/13
Şatan: kişi adı
ş. M28/14, M34/09, Ş038/05
Şatin: kişi adı
ş. M35/01, M35/06, M35/08
ş.+dan M35/07, Ş039/01
şatlık(F.+Tr.): mutluluk
ş. Ş066/09, Ş071/19
ş.+da Ş066/04
ş.+dı Ş066/12
şay: kumaş adı(şayı)
ş. Ş063/18
Şayban: kişi adı
ş. Ş122/11
Şaybek: kişi adı
ş. Ş085/12, Ş105/03
ş.+den Ş085/17, Ş105/05
Şayilda: kişi adı
ş. Ş094/16
Şayilde: kişi adı
ş. Ş102/02
Şaykan: kişi adı
ş. M20/13
şayla-: seçmek, oylamak
ş.-ğan Ş079/11
ş.-Æızlar Ş040/01
şaylat-: seçtirmek, oylatmak
ş.-ıp M08/19
şaylo: seçim
ş. M07/04
ş.+ğa M07/03
şecere(Ar.): şecere
ş.+leri M02/04
şefkat(Ar.): acıma, sevme
ş. M22/04, M22/15, Ş010/08
şefkatli(Ar.+Tr.): merhametli
ş. M41/04
şehadetnāme(Ar.+F.): şehadetname

ş. Ş052/06
şehir(Ar.): şehir, kent
ş. M06/08, Ş016/02, Ş017/12,
Ş018/04, Ş018/20, Ş029/14, Ş041/19,
Ş045/12, Ş046/04, Ş083/07, Ş100/07,
Ş103/13, Ş103/13
ş.+ğa M15/17, Ş025/09, Ş030/06,
Ş032/04
ş.+dan Ş057/01
ş.+de Ş031/19, Ş100/11
ş.+den Ş047/12
ş.+di Ş067/22
ş.+lerğa Ş047/20
ş.+lerden Ş048/02
ş.+lerdi Ş004/20
ş.+ni Ş099/06
ş.+ i ufada M23/03
şehirlik(Ar.+Tr.): şehirli
ş. Ş115/18
şehir(Ar.): bkz. şehir
ş. Ş115/19
ş.+ğa Ş100/06, Ş106/15
ş.+de Ş054/18
ş.+i Ş031/09
ş.+imizğa Ş047/08
ş.+in M54/01
ş.+inde M13/05, M25/15, Ş022/16,
Ş031/20, Ş057/13, Ş099/05, Ş118/14
ş.+ine Ş031/07, Ş031/07, Ş119/15
ş.+inen M55/18, Ş047/08
ş.+inenidi M71/14
ş.+ini M30/10
ş.+nen Ş035/09
ş.+ni Ş116/02
ş.+niÆ Ş051/15, Ş061/12, Ş061/13
Şekerbek: kişi adı
ş. Ş098/12
şekil(Ar.): şekil, durum
ş.+de Ş029/12
şekildi(Ar.+Tr.): gibi
ş. M11/13, M11/14, M12/02, M21/14,
M35/13, M35/17, M36/04, M36/05,
M38/12, M40/10, M41/07, M41/19,
M42/07, Ş005/08, Ş017/05, Ş021/09,
Ş021/10, Ş021/14, Ş030/16, Ş031/17,
Ş031/18, Ş032/04, Ş040/12, Ş041/11,
Ş046/11, Ş050/18, Ş051/18, Ş054/03,
Ş054/05, Ş057/03, Ş059/02, Ş059/02,
Ş059/17, Ş060/12, Ş060/13, Ş060/16,
Ş061/07, Ş061/11, Ş062/02, Ş062/19,
Ş063/03, Ş065/04, Ş075/10, Ş075/12,
Ş095/08, Ş099/14, Ş106/03, Ş106/18,
Ş119/13, Ş123/04, Ş125/12, Ş125/13,
Ş127/03, Ş128/12
ş.+dür Ş127/05
Şemeke: kişi adı
ş. Ş112/15
ş.+den Ş112/16
Şer'ali: kişi adı
ş. ş'/06

Şerbek: kişi adı
ş. M70/02
ş.+den M70/03

Şerbekoğlu: kişi adı
ş. M70/04

Şerboğa: kişi adı
ş. M20/13, M26/04, M26/10, Ş085/03
ş.+dan Ş085/03

şeri'at(Ar.): doğru yol, hak yol
ş. M35/10, Ş011/19, Ş046/17,
Ş106/05
ş.+ge M35/13
ş. -ı muştafaM33/14
ş.+ğa M22/18, M64/16
ş.+da M66/19
ş.+dan M64/20

şerif(Ar.): şerefli, saygın
ş. Ş005/12, Ş052/05
ş.+ti Ş120/06

Şerimbek: kişi adı
ş. M20/15, M23/06, M23/07

Şeyân: kişi adı
ş. M64/13, M64/14, M65/01
ş.+dan Ş109/09

şeyh(Ar.): şeyh, tarikat kurucusu
ş. M10/08, Ş056/20
ş.+ları Ş072/19
ş.+ler Ş032/15, Ş118/18
ş.+leri Ş118/16

şeyhlik(Ar.+Tr.): şeyhlik
ş. M75/12

şeytân(Ar.): şeytan
ş. Ş108/19, Ş108/20, Ş108/20
ş.+dın Ş106/10

şeytânlık(Ar.+Tr.): şeytanlık
ş.+ğa Ş109/10

Şığay: kişi adı
ş. M39/16
ş.+dan M39/16

Şıkmamet: kişi adı
ş. M58/15

şifâ(Ar.): şifa
ş. M75/10

şimâl(Ar.): kuzey
ş. M31/19, Ş033/12, Ş062/03
ş.+ğaçe M15/13, Ş025/05
ş.+ğa Ş062/14

şin(Ar.): şin harfi
ş. Ş123/07

şi'ir(Ar.): şiir
ş.+i M52/10

Şir'ali: kişi adı
ş. M35/08, Ş039/02

Şirboğa: kişi adı
ş. M25/11, M26/05
ş.+dan Ş044/10

Şirboğa: kişi adı
ş. Ş044/05

Şirboğaoğlu: kişi adı
ş. Ş044/10

Şirimbek: kişi adı
ş. Ş044/07
ş.+den Ş045/19

şirin: şirin, tatlı
ş. M44/16, Ş093/12

Şis: kişi adı
ş. Ş117/15

şo: o
ş.+lay M09/06, Ş010/12, Ş010/13,
Ş013/01, Ş018/11, Ş054/18, Ş089/15
ş.+nı M26/02, Ş011/02

Şobok: kişi adı
ş. M73/12

şol: O
ş. M07/04, M11/16, M14/12, M15/09,
M15/10, M18/07, M21/17, M23/07,
M27/13, M27/15, M32/02, M32/14,
M32/19, M35/05, M37/16, M51/06,
M53/15, M55/08, M57/06, M61/04,
M62/06, M62/10, M62/14, M63/05,
M67/09, M68/16, M71/18, Ş016/17,
Ş021/12, Ş024/06, Ş025/01, Ş025/02,
Ş031/12, Ş031/19, Ş032/16, Ş034/04,
Ş035/07, Ş035/19, Ş041/15, Ş042/07,
Ş042/16, Ş042/16, Ş042/17, Ş045/08,
Ş046/16, Ş046/18, Ş047/04, Ş047/06,
Ş047/07, Ş047/09, Ş049/04, Ş050/03,
Ş050/13, Ş052/19, Ş054/19, Ş055/01,
Ş055/03, Ş057/03, Ş057/18, Ş058/04,
Ş058/10, Ş058/20, Ş059/01, Ş059/02,
Ş059/04, Ş059/16, Ş059/17, Ş061/11,
Ş062/02, Ş062/12, Ş063/14, Ş064/07,
Ş065/08, Ş067/22, Ş068/05, Ş076/07,
Ş077/18, Ş079/02, Ş089/11, Ş091/04,
Ş091/12, Ş091/14, Ş099/05, Ş099/07,
Ş103/08, Ş103/11, Ş103/16, Ş105/18,
Ş107/05, Ş107/20, Ş108/02, Ş108/19,
Ş113/12, Ş114/12, Ş116/15, Ş121/02
ş.+dur M50/10, M62/12, Ş058/10
ş.+idi Ş074/04

şolar: onlar
ş. M06/12, M06/16

şolay: onun gibi
ş. Ş089/07

şonğu: sonki
ş. M30/15

şonde: o zaman
ş. Ş091/17

şonlıkdan: ondan dolayı
ş. Ş091/11

şordu: zavallı
ş. M08/01

şorlu: bkz. şordu
ş.+nı M07/16

Şoruğ: kişi adı
ş. M37/14, Ş085/14, Ş098/04

şu: şu
ş. M31/04, Ş066/02, Ş106/19
ş.+lar Ş013/14
ş.+larga Ş067/21

ş.+lardan M13/11, Ş023/03, Ş034/15
ş.+lay M32/08
ş.+nda Ş019/07, Ş041/08, Ş069/05,
Ş074/07
ş.+ndan M15/06, M15/15, M16/12,
M46/07, Ş024/16, Ş025/07, Ş026/04,
Ş030/19, Ş031/04, Ş034/19, Ş036/09,
Ş089/02, Ş089/03, Ş092/02, Ş111/15,
Ş114/04, Ş116/02, Ş119/03, Ş122/10,
Ş122/19
ş.+nday M32/12, M38/09, M49/12,
Ş046/08, Ş049/03, Ş060/05, Ş067/22,
Ş067/24, Ş069/15, Ş074/18, Ş074/20
ş.+ndaylerdin Ş058/07
ş.+nın Ş019/16
ş.+nıÆ Ş040/07, Ş061/10, Ş113/03
ş.+nlardan M11/06

Şuğur: kişi adı
ş. M40/02

şul: şu
ş. M30/13, Ş042/18, Ş055/19
ş.+idi Ş055/10

şular: şunlar
ş. Ş016/06, Ş016/10, Ş068/12
ş.+nıÆ Ş059/11

şumkar: sungur(kuş)
ş. M57/05

şumkarlık: atılması, kuvveti sungur kuşu gibi
olan
ş.+ı M57/04

şumluğ: kurnazlık, dolandırıcılık
ş. Ş010/02, Ş010/07
ş.+u M61/04
ş.+unan M61/05

şunçe: bu kadar
ş. Ş017/11, Ş019/20, Ş055/09,
Ş056/09, Ş089/16
ş.+sin Ş083/03

şunçelik: bkz. şunçe
ş. Ş054/09, Ş055/04, Ş055/05,
Ş056/07, Ş083/01, Ş106/12, Ş107/10

şunda: burada
ş. Ş048/18

şunday: bunun gibi
ş. Ş067/12
ş.+idi Ş067/19

şunlar: bunlar, onlar, şunlar
ş.+dan Ş021/03

şunlık: bundan dolayı, ondan dolayı
ş.+dan Ş106/19

Şuruk: kişi adı
ş. Ş037/09, M27/18
ş.+dan M53/12, Ş037/12

Şuruğ: kişi adı
ş. Ş037/12

şükür(Ar.): şükür
ş. M18/15, M49/05, Ş028/05,
Ş087/13, Ş104/11

T

tā(F.): dek, değin, kadar

t. M10/12, M16/09, Ş026/01

ta‘ām(Ar.): yemek, aş, rızık
t. M41/05, Ş029/05
a.+ğa M15/18, Ş025/10

tab-: bulmak
t.-a al- Ş070/12, Ş084/08, Ş110/11
t.-ar Ş071/19
t.-ılar Ş083/01

taba: düşmanı sevindirme
t. Ş081/05
t.+bas- Ş006/07

Tabaldı: kişi adı
t. Ş114/02

tabıl-: bulunmak
t.-ğan Ş092/09
t.-ar Ş007/10
t.-dı Ş109/18

taḫıp: tabip, doktor
t. Ş128/02

tabşur-: iade etmek, teslim etmek
t.-ğan Ş099/07
t.-dı Ş042/13
t.-dum Ş092/02

tabul-: bkz. tabıl-
t.-adı Ş123/11
t.-ar Ş044/16
t.-maz M04/20, Ş075/04

tāci(Ar.): taç
t.+sınıÆ Ş063/02

Tacibek: kişi adı
t. Ş111/12

tadbir(Ar.): tedbir, önlem
t. M32/03

tağ: dağ
t.+larda Ş029/15, Ş033/06
t.+ları Ş033/09, Ş040/11
t.+larında Ş028/11, Ş029/15, Ş033/05,
Ş122/06, M02/02
t.+larında Ş020/11
t.+larınıÆ Ş061/13
t.+nıÆ M27/12

tağ: bkz. tağ
t.+ında Ş118/13, Ş124/04
t.+larnan Ş117/09

tağa: dayı
t.+nın M45/03

tağa: bkz. tağa
t.+mız Ş095/07, Ş095/07

Tağaberdı: kişi adı
t. Ş108/15

Tağay: kişi adı
t. M55/04, M55/05, M55/06, M55/13,
M56/05, M57/05, M72/11, M72/15,
M73/01, M73/02, M73/06, Ş028/08,
Ş029/16, Ş033/01, Ş035/19, Ş089/18,
Ş107/04, Ş107/06, Ş108/01, Ş111/09,
Ş114/16
t.+dan M50/12, Ş033/02, Ş068/19,
Ş092/13
t.+dın M55/14

t.+ımız Ş036/03
Tağaybolaç: kişi adı
t.+dan Ş111/10
Tağaymet: kişi adı
t. Ş116/18
tağı: yine
a. M05/14
taharat(Ar.): taharet, abdest
t. Ş063/15
Tahir: kişi adı
a. Ş107/02, Ş107/07, Ş107/08
Tahirbek: kişi adı
a. M26/16, Ş036/10, Ş036/11
taħmi(Ar.): bkz. taħmin
t. M48/05
taħmin(Ar.): tahmin, tahmin etmek
t.+kıl Ş034/11, Ş117/12, M12/15
taħminen(Ar.): tahminen
t. M12/13, Ş115/13
taht(F.): taht
t.+ı Ş066/23
t. +ı süleyman Ş031/19, Ş032/06,
Ş032/13, Ş119/13, Ş119/15
t.+ısı Ş061/13
tahta: tahta
t. Ş045/06
taħkiķ(Ar.): hakikati arama
t.+ni M12/15, Ş034/10, Ş087/02
taħşil(Ar.): 1. elde etme, toplama 2. okuyup
öğrenme
t.+kıl- M23/03, M25/15
tahta: tahta
t.+dan Ş029/03
tā'in(Ar.): tain etmek
t.+kıl- M15/04, Ş024/14
tā'inli(Ar.+Tr.): tainli
t. M61/14
taķa: nal
t.+sı Ş058/04
taķdir(Ar.): kader, yazgı
t. Ş066/15, Ş066/19, Ş070/07,
Ş075/06, Ş076/07, Ş078/11
t.+ğa M32/03
t.+dan M17/02
tal-: düşmek, uyuşmak
t.-ğandar Ş081/06
t.-maķdadur M23/12
tala-: soymak, yağma etmek
t.-dı M64/07
t.-p Ş058/09
talana: soyma, yağma
t.+kıl- Ş041/13
Talaş: yer adı
t. Ş124/02
t.+da Ş116/06, Ş116/13, Ş116/14,
Ş116/18, Ş124/18
tałaş-: münazaa etmek, itiraz etmek
a.-ıp M07/11
talaş: itiraz, kavga
t.+dı M65/01

talaş-: kavga etmek, itiraz etmek
t.-ğan M61/06
t.-dı M64/19
t.-ıp Ş048/04
talbaķ: ayı pençesi
t. Ş087/18
t.+ları Ş103/18
talege(Ar.): öğrenciler
t. M22/15
talep(Ar.): talep, istek
t. M39/11, Ş005/10, Ş118/13
t.+ét- Ş100/06
t.+inde M40/10
t.+ne M45/14
t.+lerinde M45/13
talegen-(Ar.+Tr.): istemek, talep etmek
a.-ıp Ş079/12
taledār(Ar.+F.): isteyen, istekli
a. M69/08
talegen-(Ar.+Tr.): bkz. talegen-
t.-edür M23/03, Ş039/20
taleplik(Ar.+Tr.): istek, talep
t. M33/02
taldıra-: arada kalmak
t.-p Ş071/11
Talğan: kişi adı
t. Ş096/07, Ş096/08
t.+dan Ş079/07, Ş096/08
talhış(Ar.): telhis; özet olarak çıkarılmış yazı
t. Ş052/03
talı-: yorulmak, uyuşmak
t.-mağanmin M12/11, Ş022/08
t.-may Ş020/07, Ş060/05, Ş061/11
talıķ-: yorulmak
t.-mağan M34/12
talıķ-: yorulmak
t.-mazdan Ş072/08
ta'lim(Ar.): öğretme, okutma
t. Ş068/04
Talkana: kişi adı
t. M51/13, M51/14, M51/14, M53/03,
Ş093/15, Ş104/12
t.+dan M51/14, M53/04, ş'/09, ş'/13,
ş'/17, Ş104/13
Talvanbay: kişi adı
t. M51/15
tama: ev
t.+ğa M58/03
tama-: 1. yanmak 2. damlamak
t.-ar Ş102/10
t.-baz Ş102/10
taamak: yemek
a. Ş013/12, Ş080/06
t.+ı Ş011/03
tamām(Ar.): 1. tamam 2. bitirmek
t. M31/18, Ş031/09, Ş046/13,
Ş047/01, Ş064/08, Ş046/17
t.+ét- Ş045/12, Ş112/06, Ş112/07,
M23/04
tamaşaa(F.): 1. zevk, eğlence 2. şaka

t. M06/06, M62/01, Ş081/01
tan-: inkar etmek
t.-ip Ş026/16
t.-u Ş046/16
t.-up M17/05, M17/09
tanı-: tanımak
t.-ğan M17/08, Ş026/15
Tantağar: kişi adı
t. Ş112/13
tanu-: bkz. tanı-
t.-ğan Ş052/20
t.-maz iken Ş112/03
tanut-: tanıtmak
t.-ğan M21/13, Ş046/06
tañ: sabah
t. M76/10, Ş060/15
taÆ: hayret, hayret etmek
t.+bol- Ş080/20
taÆla: sabahleyin
t. Ş066/02
TaÆsık: kişi adı
t. Ş095/06
tap-: bulmak
t.-ğuçı Ş038/12
t.-dı Ş059/16
t.-kan M06/17, M54/03, M75/05,
Ş009/02, Ş016/11, Ş030/15
t.-mağanda Ş109/14
t.-may M52/15, Ş012/16
tapda-: beslemek, eğitmek
t.-p Ş107/12
tapl-: bulunmak
t.-ur Ş045/02, Ş069/16
tapşır-: teslim etmek, iade etmek
t.-dı M53/16
tapşur-: bkz. tapşır-
t.-ğan M33/16
tapul-: bulunmak
t.-maz Ş069/17
t.-ur M38/09
tar: dar
t. M08/14
tar-: dağılmak
t.-bay Ş080/16
t.-dı M64/06, Ş037/10
taraf(Ar.): taraf
t.+dağı Ş035/18
t.+dan M30/02, M30/03
t.+ı M32/01
t.+ında M27/12, M31/19, M39/11,
M48/06, M48/07
t.+ine M54/08
t.+nan M52/02, Ş033/12
t.+niñ M24/13
taral-: dağılmak, saçılmak
t.-ğan Ş068/20, Ş121/13
t.-ğandır M17/18
t.-ğandır M12/18, M15/13, M19/01,
Ş022/11, Ş025/05, Ş121/06, Ş121/09
t.-ganlar Ş110/16

t.-adur M47/20
t.-dı M13/11, M20/11, M28/01,
M37/13, Ş023/03, Ş092/17
t.-ip Ş122/05
t.-madı M59/18, Ş047/14
t.-mağda M27/04, M43/06, M44/03,
M57/09, M72/09, M74/19, M75/01,
Ş035/01
t.-mağdadur M58/07
taral-: bkz. taral-
t.-ğan Ş007/01
t.-mağda M47/13
tarap(Ar.): bkz. taraf
t.+dan Ş016/09
t.+ında Ş103/12
tarap(Ar.): bkz. taraf
t. Ş029/13, Ş059/13
t.+ğa Ş107/12
t.+da Ş030/05, Ş062/03
t.+dan Ş049/06, Ş052/07, Ş057/02,
Ş058/17
t.+nan Ş127/05, Ş128/12, Ş042/09,
Ş052/08, Ş058/15, Ş107/03
t.+ı Ş057/04, Ş062/05, Ş115/13
t.+ımızdan Ş058/16
t.+ında Ş040/05, Ş083/14
tarat-: dağıtmak
t.-ip M10/12, Ş028/16, Ş055/03
t.-ip ber- M60/17
t.-ipberüçi Ş090/19
t.-kan Ş036/04
t.-sağ M60/17
t.-uğa Ş115/09
taratıl-: dağıtılmak
t.-dı Ş006/19
tarım-: küzmek, darılmak
t.-ıpmu Ş107/07
tarih(Ar.): tarih
t. M03/01, M03/04, M03/06, M03/12,
M10/07, M10/07, M11/03, M11/10,
M11/12, M11/15, M11/15, M12/06,
Ş002/03, Ş002/05, Ş003/18, Ş004/01,
Ş004/11, Ş005/09, Ş021/01, Ş021/07,
Ş021/08, Ş021/11, Ş021/11, Ş022/03,
Ş031/16, Ş031/16, Ş031/18, Ş032/04,
Ş038/14, Ş047/17, Ş047/20, Ş066/06,
Ş099/17, Ş105/12, Ş110/13, Ş112/18,
Ş119/08, Ş119/08, Ş120/01
t.+de M42/11, Ş082/19
t.+ime M04/05
t.+imni Ş005/06
t.+in M04/01, M59/01, Ş004/05,
Ş005/08
t.+ler Ş032/02
t.+lerdin M03/010, Ş004/03
t.+leri M02/04, Ş072/18
t.+lerin Ş031/05
t.+ni M03/02, M12/01, M21/05,
Ş021/13, Ş050/03
t.+niñ M11/11, Ş021/07

t.+i kırgız Ş002/01
t.+i kırgızıya M01/01
Tarinçi: yer adı
t. Ş080/14
tarlık: darlık, sıkıntı
t. Ş008/08, Ş008/11
t.+da Ş066/03
t.+dı Ş066/11
Tarpeñ: kişi adı
t. Ş127/11
t.+den Ş127/12
tart-: çekmek
t.-ğanı M44/13
t.-ar M08/20
t.-ıp M11/02, M15/13, M45/06,
M45/15, Ş020/14, Ş025/05, Ş031/15,
Ş054/06, Ş061/20, Ş082/03, Ş117/09,
Ş121/08, Ş121/12
t.-iptur Ş060/13
t.-kan Ş083/05
tartip(Ar.): tertip, düzen
t. Ş009/19, Ş010/03
taru: hububat türü
t.+mı M06/10, Ş016/04
tas: kel
t. Ş086/15
t.+dar Ş086/17
t.+lar Ş086/16
Tasdar: boy adı
t. M19/13, M19/15, Ş034/13,
Ş085/08, Ş086/14
t.+dan M19/15
Tasdöbe: yer adı
t. Ş088/05
taş: taş
t. M21/18, Ş029/11, Ş032/04,
Ş033/17, Ş062/10, Ş067/23
t.+ka Ş032/17
taş-: 1. taşımak 2. taşmak
t.-ıp ket- Ş010/07
Taşbek: kişi adı
t. M72/08
taşda-: bırakmak
t.-p ket- Ş068/01
Taşdambek: kişi adı
t. Ş051/05, Ş085/17, Ş097/01,
Ş097/05
t.+den Ş086/02
t.+din Ş104/06
Taşdan: kişi adı
t. Ş039/17
Taşdanbek: kişi adı
t. M40/04, M54/16
Taş döbe: yer adı
t.+den M47/04
Taşke: kişi adı
t. Ş128/06
Taşken: yer adı
t. M68/08, M68/14, Ş068/11,
Ş068/24, Ş114/06, Ş121/05

t.+dan Ş077/11
t.+de Ş113/06
Taşkend: yer adı
t. M66/07
Taşkent: yer adı
t. Ş115/19, Ş124/15, Ş125/12
t.+den Ş067/07
taşla-: bırakmak
t.-ğan M29/08
t.-mağdadır M35/16
t.-p M13/06, M48/17, Ş022/17,
Ş086/16
taşle-: bkz. taşla-
t.-p Ş119/19
Taşmat: kişi adı
t. Ş099/03
Taştkum: kişi adı
t. Ş085/06
Taştoqum: kişi adı
t. M19/14, M44/11, M44/13, Ş034/12
Taşyargan: kişi adı
t. Ş104/17
Tatar: millet adı
t. M16/14, M16/16, M16/20, M17/01,
Ş026/06, Ş026/08, Ş026/12, Ş026/13,
Ş029/20, Ş118/02, Ş118/04, Ş118/11,
Ş118/12
t.+dan Ş118/12
t.+lar M14/15, Ş024/09
tatdı: tatl
t. M63/11
Tate: kişi adı
t. Ş093/15, Ş102/08, Ş102/09,
Ş102/10, Ş102/13
t.+den Ş102/11
Tatıbay: kişi adı
t. M54/15
Tatıbek: kişi adı
t. Ş097/15
t.+den Ş084/19, Ş097/16
Tatıbekoğlu: kişi adı
t. Ş096/19
Tattu: kişi adı
t. M26/17, M27/02
tav: dağ
t. Ş005/03, Ş017/16, Ş060/16,
Ş061/19, Ş062/03, Ş062/05
t.+ğa Ş032/17
t.+da Ş103/07, Ş103/08
t.+dan Ş091/06, Ş103/14
t.+lardan Ş062/12
t.+mıÆ Ş062/19
tav: dağ
t. Ş032/01
t.+nan Ş033/13, Ş033/17
tav-: bulmak
t.-ıp M59/05, Ş058/20, Ş088/17
t.-ıpal M55/14, Ş033/17, Ş084/10,
Ş091/07, Ş109/20, Ş113/16, Ş113/17
t.-ıpkel M47/11

tavaf(Ar.): Kabe'yi tavaf etme
a.+kıl- M30/10
tavakkel(Ar.): her şeyi Allah'a bırakma
t. Ş085/12
Ṭavbaşar: kişi adı
a. Ş127/14
a.+dan Ş127/15
tavfiğ(Ar.): elçi olarak gitme
t. Ş080/09
Taviş: kişi adı
t. M25/09
Tavke: kişi adı
t. Ş030/02
tay: tay, at yavrusu
t.+nan M52/13
tayağ: sopa
t. Ş006/06
tayçağ: at yavrusu
t. Ş111/02, Ş111/03
ṭayğān: cins köpek, tazi
t.+ğa M08/14
t.+ı M08/13, Ş107/11
Ṭaylağ: kişi adı
a. M60/09, Ş051/06, Ş094/02,
Ş098/04, Ş114/01
a.+dan Ş051/09
taz: kel
t. M46/06
t.+dar M46/06, M46/07
taza(F.): temiz
t. M55/16
Tazabek: kişi adı
t. Ş085/18, Ş099/18, Ş108/13
t.+den Ş085/18, Ş100/02
Tazdar: boy adı
t. M44/07
tazme: tasma, ip
t. Ş062/19
tedbir(Ar.): tedbir
t. M30/04, Ş057/17
t.+kıl Ş040/08
tefekkür(Ar.): tefekkür, tefekkür etmek
t.+kıl Ş006/03
teg: soy, nesil
t.+i M64/04, Ş032/15
tegiz: düz
t. M05/09, Ş071/14
tégiz: tekiz, düz
t. Ş014/18
teke: teke
t. Ş029/20, Ş093/10, Ş096/10,
Ş126/15
tekeberlik(Ar.+Tr.): kibir, müşğülperest
t. Ş069/11
tekebirlik(Ar.+Tr.): bkz. tekeberlik
t.+din Ş055/10
tékşer-: kontrol etmek
t.-a al- Ş105/11
t.-ip M10/11, M64/19, Ş080/12,
Ş106/07

tékşeril-: kontrol edilmek
t.-üp M02/05
teleskop(Rus.): teleskop
t. M06/09
Teltay: kişi adı
t. Ş052/14, Ş126/06, Ş128/04
t.+dan Ş052/15
temām(Ar.): tamam olmak, bitmek
t.+bol- M13/10, Ş023/02
temaşa(F.): 1. eğlence, izleme 2. şaka
t. M42/03
t.+et ş'01
t.+ét Ş015/20
temaşah(F.): bkz. temaşa
t. Ş045/02, Ş065/07, Ş122/15
Temir: kişi adı
t. M04/09, M26/15, M26/15, M39/07,
M43/08, M47/20, Ş029/06, Ş036/10,
Ş037/03, Ş071/15
t.+dan Ş005/15
t.+den M04/11
Temirbek: kişi adı
t. Ş100/18
Temirbolağ: kişi adı
t.+da Ş110/15
Temircan: kişi adı
t.+dan Ş104/12
t. Ş104/11
Temirfolat: kişi adı
t. M44/02, Ş090/09
Temirhan: kişi adı
t. Ş125/09
Temirpolat: kişi adı
t. M26/13
temir yol: demir yol
t. M05/09, Ş014/18
ten: beden, cism
t.+iÆ Ş017/04
teñ: eşit
t. Ş016/19
tenge: para
t. M07/14, Ş070/16
t.+ni M36/16
teÆ: bkz. teñ
t. Ş076/06
ter-: toplamak, derlemek
t.-ip M63/16
terge-: tahkikat yapmak, bakmak
t.-di Ş068/07
teriskof(Rus.): teleskop
t.-dur Ş016/03
terk(Ar.): terk, terk etme
t. Ş073/08, Ş073/19
terki: bkz. terk
t. Ş073/14
ters(Ar.): ters
t. Ş017/08
tertip(Ar.): tertip, düzen
t. Ş021/14, M12/02
t.+inçe Ş021/15, M12/03

- tertipli(Ar.+Tr.):** tertipli, düzenli
t. Ş074/20
- Tes:** kişi adı
t. Ş126/15
- tés-:** delmek
t.-üp Ş029/04
- tév:** bkz. tive
t.+lerge Ş041/10
- tevakelçi(Ar.+Tr.):** her işini Allah'a bırakan kimse
t. Ş075/19
- téve:** deve
t. Ş125/12
t.+den M06/10, Ş016/04
- tevfik(Ar.):** elçi olarak gitme
t. M33/13
- tez:** çabuk, hızlı
t. Ş064/04
- tezek:** tezek
t. M63/16, Ş114/02
t.+ke M64/07
- tezkey:** güneş görmeyen taraf
t.+de M58/15, Ş092/09
- tezrek:** hızlıca, çapucak
t. Ş074/16
- tıbbi(Ar.):** tıpla ilgili
t. Ş002/09
- tık-:** sokmak
t.-ğan Ş110/09
- Tımay:** kişi adı
t. M75/02
- Tıñat:** kişi adı
t. Ş128/05
t.+dan Ş128/06
- tın-:** dinmek, durmak
t.-ğan Ş011/15
t.-may Ş061/01
- Tınali:** kişi adı
t. M54/05, Ş099/10
t.+den M54/05, Ş099/12
- Tımay:** kişi adı
t. Ş035/16, Ş051/03, Ş074/05
t.+dın Ş075/20, Ş076/01
- Ŧımay:** kişi adı
1. M20/02, M31/17, M39/18, M40/01, M47/20, M50/14, Ş051/02
1.+da Ş076/02
1.+dan Ş051/03, Ş083/10
- tınçlan-:** sakinleşmek
t.-mazmış Ş128/03
- tınçlandır-:** sakinleştirmek
t.-dı Ş059/13
- tınçlendir-:** bkz. tınçlandır-
t.-ğan Ş127/20
- tınçsizlendir-:** endişelendirmek
t.-ip Ş114/19
- Tımbek:** kişi adı
t. Ş084/17, Ş087/11
t.+dan Ş085/02
- Tımım:** kişi adı
t. Ş100/16
- Tımımsehid:** kişi adı
t. Ş092/06
- Tımımseyid:** kişi adı
t. Ş091/03
t.+den M48/08, Ş092/07
t.+din M48/16
- Tımımşeyid:** kişi adı
t. M48/08
- Tımış:** kişi adı
t. Ş113/01
- tış:** dış, dışarı
t. Ş116/10
- ti-:** dokunmak, deymek
t.-gen Ş066/25, Ş091/15
t.-may Ş071/02
- tibetey:** kalpak
t. Ş050/03
- tibret-:** yazmak
t.-dim M12/12, Ş022/09
t.-e başla M10/14
- tiğ-:** dikmek
t.-ip Ş065/06
- tiği:** öteki
t. Ş115/12
- tik:** dik
t. Ş118/17, Ş119/03, Ş119/03
- tik-:** dikmek
t.-ar M06/05, Ş015/19
t.-gen M75/18, Ş081/19, Ş082/04
- tikde-:** bakmak
t.-gen Ş073/01
- tikdir-:** 1. diktirmek 2. inşa ettirmek
t.-gen idi Ş063/16
- tike:** dik
t. M07/12
- tikil-:** dikilmek, inşa edilmek
t.-mek M76/04
- til:** dil
t. Ş123/07
t.+al- Ş040/20
t.+den Ş123/05
t.+i Ş012/01, Ş105/17, Ş123/04, M46/10
t.+in Ş067/26
t.+inde M55/20, M58/12, Ş091/11, Ş120/15, Ş123/05
- tilde-:** azarlamak
t.-vge Ş056/09
- tile-:** dilemek, istemek
t.-p Ş073/05
t.-r Ş073/04
- tilek:** dilek, istek
t. Ş073/04, Ş073/05
t.+i M42/09
t.+in M42/10, Ş032/14
t.+ine M08/02
- Tilekmat:** kişi adı
t. M25/14, M50/04
- Tileş:** kişi adı

t. Ş098/10, Ş103/05
t.+den Ş099/01, Ş103/05
Tilgozu: kişi adı
t. Ş028/06
Tilguz: kişi adı
t. M18/16
tilhať(Tr.+F.): dilekçe
t. Ş048/06
tilifon(Rus.): telefon
t. M05/11, Ş014/20
tiligram(Rus.): telgraf
t. M05/11, Ş014/20
t.+nı M06/01
Tilitay: kişi adı
t. M40/14
tilmeç: tercüman
t.+ler M08/12
t.+lerge M08/11
Tiltay: kişi adı
t.+dan M40/15
tim: süküt, sükünet
t.+bol- Ş103/16
Timbol: kişi adı
t. Ş103/17
Timur: kişi adı
t. M20/04, M21/01, M21/09, Ş002/09,
Ş005/13, Ş035/14, Ş043/07, Ş045/15,
Ş046/02, Ş046/06, Ş051/01
t.+dan M20/05, Ş043/08, Ş071/14,
Ş078/12
Timurbolať: kişi adı
t. M50/14
Timuş: kişi adı
t. M18/14, Ş028/04
tiñle-: dinlemek
t.-señiz M05/07
tinçlik: huzur, barış
t. Ş064/02
Tintimiş: kişi adı
t. M33/10
tiri: deri
t. M10/10
tiriçilik: hayat, yaşama
t.+lerinen M11/05, Ş021/02
tiriglik: hayat, yaşam
t. M13/16, Ş023/06
tiriklik: bkz. tiriglik
t. M54/04
tiril-: dirilmek, canlanmak
t.-se Ş061/15
tirilik: bkz. tiriglik
t.+de Ş082/17, Ş082/18
t.+dey Ş082/11
tirü: diri, canlı
t. Ş032/18
t.+m Ş066/03
t.+nde Ş065/03
t.+sindey Ş082/13
tirüv: bkz. tirü
t. Ş097/04

Tirsekbay: kişi adı
t. Ş077/20
t.+i Ş063/09
tiy-: 1. dokunmak 2. evlenmek
t.-di M64/06, Ş006/06, Ş076/11,
Ş091/16
t.-gen M45/12, M57/06, M67/10,
Ş081/06
t.-genidi M42/04
t.-üp M61/04
t.-üş Ş050/01
Tiyanşan: yer adı
t. M02/02, Ş020/11, Ş028/11,
Ş029/15, Ş061/13, Ş122/06
tiydir-: dokundurmak, deydirmek
t.-gen Ş074/19
tiygür-: bkz. teydir-
t.-gen M36/12
tiyin: demir para
t. M36/14, Ş055/02, Ş055/08
t.+dan M62/19, M63/01, M63/02,
M75/16
t.+idi M62/20
tiyiş: gerek, lazım
t. M50/01
Tizekbay: kişi adı
t. M34/07, M37/03, M37/08, M65/06,
Ş038/07, Ş038/07
tizgin: dizgin
t.+in M65/14
Tobay: kişi adı
t. Ş121/15
Tobo: kişi adı
t. Ş095/02
t.+dan Ş095/03
tofrať: toprak
t.+nı M13/02, Ş022/13
Toğor: kişi adı
t. Ş035/04
t.+dan Ş035/06
toğralı: hakkında
t. M76/12
toğru: doğru
t. M10/04, Ş020/04, Ş046/07,
Ş048/16, Ş050/05, Ş076/01
toğruhlı: hakkında
t. Ş054/08
toğruhlıq: doğruluk
t. M22/18
Toğulať: kişi adı
t. M20/02
Toğur: kişi adı
t. M19/19, M43/05, M43/08, M43/13
t.+dan M19/20, M43/09
toğuz: dokuz
t. Ş065/06, Ş096/18
t.+u M32/16
Tohan: kişi adı
t.+dın Ş085/16
toķu-: 1. dokumak 2. eğerlemek

t.-p M07/15
Toğbay: kişi adı
t. M50/16, Ş092/15
t.+dan Ş092/17
Toğçolok: kişi adı
t. Ş102/18
Toğçora: kişi adı
t. Ş108/15
toğçuluk: tokluk, bolluk
t. Ş102/15
Toğmağ: yer adı
t. Ş035/02, Ş047/08, Ş051/14,
Ş064/12, Ş124/14, Ş126/09
t.+da Ş047/10
t.+dan Ş062/04, Ş083/14
t.+dın M27/11, M31/19, M44/03,
Ş033/12
Toğmaçlık: Tokmoklu
t.+da M27/14
Toğmirgen: kişi adı
t. Ş099/11
Toğmoğ: yer adı
t. Ş061/12
Toğnar: kişi adı
t. Ş108/17
Toğo: kişi adı
t. M19/12, M19/13, M23/08, M44/06,
M44/08, M44/11, M45/18, M72/07,
Ş034/08, Ş034/09, Ş034/10, Ş045/20,
Ş086/18, Ş087/17, Ş088/05, Ş088/19,
Ş089/01
t.+ğa M46/14, Ş088/15, Ş088/18,
Ş090/11
t.+dan Ş046/01, Ş086/19, Ş088/05,
M23/10
t.+nın M46/11, M46/12
toğoç: ekmek
t. M49/04
toğol: 1. boynuzsuz 2. ikinci karı
t. M72/06
Toğolak: kişi adı
t. Ş035/17
toğoy: orman
t. M49/04
toğsan: doksan
t. M18/08, Ş112/20
Toğta: kişi adı
t. Ş086/08
toğta-: durmak, beklemek
t.-masdan Ş055/04
t.-mazdan Ş055/13
t.-pdı Ş031/06
t.-p kal- Ş054/10
t.-sın Ş083/04
Toğtabi: kişi adı
t. M38/07
Toğtar: kişi adı
t.+dan Ş108/17
Toğtarbay: kişi adı
t. Ş078/04, Ş085/11
Toğtarqul: kişi adı
t. Ş092/08
toğtat-: durdurmak, bekletmek
t.-ıp Ş041/04
Toğto: kişi adı
t. M19/14, Ş112/13
t.+dan Ş112/14
Toğtoğon: kişi adı
t. Ş094/18
Toğtofolat: kişi adı
t. Ş094/07
Toğtoke: kişi adı
t. Ş034/12
Toğtoku: kişi adı
t. M44/11, Ş085/06
Toğtoqul: kişi adı
t. M48/09
Toğtonoy: kişi adı
t. Ş098/05
t.+dan Ş098/07
Toğtor: kişi adı
t. M48/15
Toğtorbay: kişi adı
t. M65/06
Toğtosun: kişi adı
t. M24/10, M24/13, Ş045/14,
Ş078/12, Ş078/13
Toğuç: kişi adı
t.+dan Ş095/04
toğum: teğelti, eğre
t. M41/12, Ş064/19
toğuz: dokuz
t. M03/09, M15/05, M19/03, M40/20,
M41/11, M41/13, M41/13, M49/04,
M62/17, M63/02, M71/16, Ş004/08,
Ş024/15, Ş028/12, Ş038/06, Ş053/03,
Ş064/20, Ş067/06, Ş093/18, Ş117/16
t.+dan Ş067/06
t.+kıl- M15/06, Ş024/16
Toğuzak: kişi adı
t. M56/13, M56/16
Toğuzbay: kişi adı
t. M49/03, M75/03
Tokabay: kişi adı
t.+dan Ş102/17
Toke: kişi adı
t. M49/05
tol-: dolmak, fazlalaşmak
t.-amız M67/04
t.-mağda M76/05
t.-maz Ş010/02
t.-up yat- Ş018/15
Tolbay: kişi adı
t. M43/09, M56/15, Ş094/12, Ş105/04
Tolehacı: kişi adı
t. Ş053/02
Toltay: kişi adı
t. M56/17
Tome: kişi adı
t. Ş108/11

Tomskay: yer adı
t. Ş041/17

ton: kürk
t. M41/05, M49/20

top: grup, kalabalık
t. M66/12, Ş055/20, Ş061/01, Ş061/01
t.+ğa M66/12

topleş-: kalabalıklaşma, birleşme, toplanma
t.-ip Ş054/20

tor: ağ
t.+nan Ş076/16
t.+unan Ş067/19

torğoy: tarla kuşu
t. Ş102/13

toru: doru
t. M49/15, M68/10

toru: bkz. toru
o. M68/06, M71/18, Ş063/07,
Ş063/08

Toru aygır: yer adı
o. M68/11

toy: düğün, eğlence
t. Ş066/16

Toyçubek: kişi adı
t. Ş099/10, Ş126/08
t.+den Ş099/11

Toyfolat: kişi adı
t. M61/16, Ş075/17

Toymat: kişi adı
t.+dan Ş094/13

Toyte: kişi adı
t. M50/15, Ş114/14

tozu-: karşılama
t.-p al- Ş080/13

töbe: tepe
t. M31/19

töben: aşağı
t. M54/07, Ş062/11
t.+de M10/15, M34/09, M63/09,
Ş027/17, Ş042/19, Ş098/01, Ş117/12,
Ş118/06, Ş028/02
t.+den Ş062/14, Ş061/20

Töbey: kişi adı
t. Ş096/18, Ş115/17, Ş116/05,
Ş116/07, Ş116/16
t.+den Ş116/06

tök-: dökmek
t.-er M07/11
t.-üp Ş054/08, M32/12
t.-üş M39/03

Tökey: kişi adı
t. Ş087/14
t.+den Ş087/14

töl: döl, doğum
t. M66/12
t.+başdır Ş088/02

töle-: ödemek
t.-vne Ş113/12
t.-y almay M08/08

Tölavmbet: kişi adı
t. Ş126/17

Töle: kişi adı
t. M40/14, M42/18, Ş075/17,
Ş098/06, Ş116/18, Ş125/06
t.+den Ş125/07

Tölebay: kişi adı
t. Ş102/07

Töleberdi: kişi adı
t. Ş097/10
t.+den M53/10, Ş097/14

Tölek: kişi adı
t. Ş078/09, Ş100/02, Ş113/10,
Ş113/11, Ş113/13

Töleqabul: kişi adı
t. Ş083/15, Ş104/13
t.+dan Ş083/16

Tölequl: kişi adı
t. Ş089/19
t.+dan Ş090/03

Töleke: kişi adı
t. Ş112/15

Tölemiş: kişi adı
t. M48/11, M72/06

Tölen: kişi adı
t. Ş096/03, Ş100/16
t.+den Ş096/04

tölev: ödeme, tediye
t. Ş126/11

Tölevmbet: kişi adı
t.+ni Ş127/01

Tölke taş: yer adı
t. M32/15

Tölküçek: kişi adı
t. M56/13

Tölömbay: kişi adı
t. M33/10

tör: başköşe
t.+den M67/11

töre: efendi, devlet memuru
t. Ş010/20, Ş073/16
t.+ler Ş067/14

Törequl: kişi adı
t. Ş100/16

Törekeldi: kişi adı
t. M19/04, M20/13, M24/17, M26/06,
M31/20, Ş028/15, Ş044/05, Ş044/13,
Ş126/03
t.+den Ş044/18
t.+ni/E Ş044/14

törkün: zevcenin akrabaları
t.+i Ş044/08

törö: bkz. töre
t. Ş092/15, Ş111/02
t.+den Ş093/02

Töröbek: kişi adı
t. Ş100/17

tört: dört
t. M17/13, M18/01, M32/17, Ş045/06,
Ş062/05, Ş062/13

törtav: dördü

t.+da Ş108/06
törtüncü: dördüncü
t. M04/09, Ş005/13
Töstükbay: kişi adı
t. Ş126/08
töş: 1. göğüs 2. dağın eteği
t.+din Ş103/12
töşek: döşek, yorgan
t. Ş060/17
Troski: kişi adı
t. Ş047/08
tu-: doğum yapmak
t.-ğan Ş063/04
t.-ğanda M46/01
t.-alğan Ş102/10
t.-han idi Ş107/16
t.-mayınçe M46/13
tu: sancak, bayrak
t. Ş081/01, Ş107/15
Tubar: kişi adı
t. Ş096/04
t.+dan Ş096/05
Tubu: kişi adı
t. Ş027/18
tudur-: doğurtmak
t.-dı M46/03
t.-sañ M55/08
tudur-: doğurtmak
t.-dı M46/02
t.-dım M45/18
tuğan(Ar.): tufan
t. M13/09, Ş023/01
tuğ-: doğum yapmak
t.-dı M55/11
tuğan: akraba
t. M06/20, M50/03, Ş016/14,
Ş018/01, Ş080/07
t.+ımız Ş122/10
t.+largâ M10/05, M12/09, M28/16,
Ş022/06
t.+lardan Ş044/11
t.+lardı M40/10
t.+lardın M70/20, Ş128/10
t.+ları Ş128/18
t.+larım M04/04, M04/14, Ş004/03
t.+larımını M03/03
t.+ların M04/16, M08/04
t.+larmız M23/11
t.+larını Ş117/11, Ş123/02
tuğan: akraba
t.+lerçe M37/04
tuğralı: hakkında
t. Ş039/19
tuğum: bkz. tuğum
t.+u Ş034/02, Ş107/08
tuğum: bkz. tuğum
t. Ş034/05
t.+u Ş034/05
tuhan: bkz. tuğan
t. Ş067/03, Ş068/19, Ş077/13,
Ş079/05
t.+dın Ş039/02, Ş067/01, Ş070/09
t.+ı Ş078/01
t.+ımızdın Ş030/16
t.+ıÆdın Ş075/14
t.+ka Ş103/18
t.+lar Ş006/01, Ş006/03, Ş007/11,
Ş008/07, Ş014/05, Ş111/19
t.+largâ Ş020/07, Ş051/01, Ş030/03
t.+larçe Ş038/09
t.+lardan Ş038/17
t.+lardın M29/04
t.+larım Ş019/03
t.+ların Ş005/20, Ş084/10
t.+lerçe Ş035/06
tuğım: 1. yumurta 2. nesil
t.+ı M74/17
Tuğuş: kişi adı
t. Ş127/12
tuğ-: doğmak
t.-up Ş004/19
Tuğulçu: kişi adı
t. Ş095/03
tuğum: nesil
t. Ş036/09
t.+u M69/05, Ş091/02
Tuğuşbak: kişi adı
t. Ş086/08
tuğ-: doğmak
t.-ğan Ş026/17, Ş104/05, Ş104/06,
Ş106/09
t.-dı M17/07
t.-du Ş119/04
tuman: duman, sis
t.+ı M43/02
Tumağay: kişi adı
t. Ş112/17
Tuñkatar: kişi adı
t. M58/14
tundu: doğma
t. M46/12
tunduğ: doğum yapacak koyun
t. Ş058/01
tuğ-: 1. kalkmak 2. yaşamak, oturmak
t.-mağdadur Ş024/06
tuğ-: bkz. tuğ-
t. Ş082/09, Ş082/10
t.-ğan M16/03, M17/03, M24/02,
M27/08, M27/11, M31/05, M34/05,
M53/17, M61/03, M61/10, M61/13,
M62/13, M71/19, Ş025/15, Ş027/11,
Ş029/08, Ş032/02, Ş032/11, Ş045/19,
Ş046/19, Ş047/11, Ş048/01, Ş048/12,
Ş048/15, Ş052/09, Ş052/19, Ş060/10,
Ş062/08, Ş062/10, Ş062/11, Ş062/12,
Ş063/05, Ş063/05, Ş063/06, Ş063/06,
Ş070/10, Ş071/08, Ş071/20, Ş072/06,
Ş072/07, Ş074/01, Ş074/02, Ş074/03,

§094/10, §099/05, §103/20, §110/09,
 §111/16, §115/16, §116/09
 t.-ğanga §040/20
 t.-ğanı §080/06, §080/12
 t.-ğan idi §042/10
 t.-ğanlar §047/20, §048/02
 t.-ğanlarını §032/11
 t.-ğanlarınıÆ §121/04
 t.-a §106/17, §128/11
 t.-a al- M17/03
 t.-ad ikenler §034/02
 t.-a kal- §109/15
 t.-alar §034/04, §090/09, §108/20
 t.-alı M31/10
 t.-almadı §042/16
 t.-am §003/16
 t.-ar M07/12, §075/06
 t.-ar idi §048/11, §054/09, §055/03,
 §055/04, §055/05, §055/06, §058/03,
 §060/13, §061/08
 t.-ar idik §104/01
 t.-arlık §041/18
 t.-çu §070/11
 t.-dı M15/08, M55/15, M59/17,
 M60/01, M60/02, M74/17, §024/18,
 §071/09, §074/01, §107/08
 t.-dılar §059/06
 t.-du M73/10, §040/03, §040/19,
 §042/08, §054/11, §080/12, §088/14
 t.-dum §028/19
 t.-ma §014/11
 t.-madı §067/27, §068/05, §089/10
 t.-mak M30/03, M65/14, §067/08
 t.-makda M22/18, M28/19, M30/02
 t.-makdadur M14/12
 t.-maz M66/03, §118/17, §119/03
 t.-mazdan §119/03
 t.-sa §068/06
 t.-se M36/07
 t.-sın §014/12
 t.-sun §112/10
 t.-uçı §089/01
 t.-uçı idi §060/09
 t.-up M39/02, M55/06, M62/08,
 M75/10, §005/05, §030/09, §060/15
 t.-up kal- §088/15, §090/12, §113/03,
 §113/09, §116/04
 t.-ur idi §054/09
tura: doğru
 t. §110/10
tura-: 1. doğramak 2. taklid etmek
 t.-p M62/16
Turani: Türk kavimleri
 t.+ler M14/08, M14/13, §024/02,
 §024/07
Turaniye: Turan
 t. M14/16
Turdubay: kişi adı
 t. §051/09, §098/04
Turduke: kişi adı
 t. §098/04
Turdumbek: kişi adı
 t. §099/02
Tureyskiy: yer adı
 t. §117/10
Turhan: kişi adı
 t. §126/06
turmuş: hayat, yaşam, geçim
 t. §123/07
Tursumbay: kişi adı
 t. §103/05
Tursunhan: kişi adı
 t. M68/04, M68/07, M68/18
 t.+dın M68/17
 t.+dı §114/07
Turumbek: kişi adı
 t. §076/03
Turumtay: kişi adı
 t. §084/12
Turuş: kişi adı
 t. §126/02
tusaşlı: tuzaklı
 t. §112/13
tuşmanlık(F.+Tr.): düşmanlık
 t.+dan §019/14
tut-: yakalamak
 t.-ar M62/05
 t.-ar idi §048/08
 t.-dı §047/04
 t.-kan M22/05, M74/10, §038/01
 t.-kuçı M48/14
 t.-kun M65/19
 t.-mak §106/11
 t.-u §030/12
 t.-u kerek M38/10
 t.-up M29/15
tutul-: yakalanmak, tutulmak
 t.-ıp M61/08
tuyğun: beyaz atmaca
 t.+ı §070/09
 t.+ım M67/11
 t.+um §077/03
tuyla-: sıçramak, kış atmak
 t.-ğan §081/08
Tuymat: kişi adı
 t. §094/11
Tuyta: kişi adı
 t. §114/15
 t.+dan §114/15
tuz: tuz
 t. M15/18, §025/10
Tügel: kişi adı
 t. M60/04, M67/14, §094/07,
 §105/05, §108/16
 t.+den M67/15, §087/04, §109/11
Tügelbay: kişi adı
 t. M69/02, §125/04
 t.+ğa M69/01
 t.+dın M68/01
tük: hiç

t. M09/01
Tükebay: kişi adı
t. Ş102/12
Tükekbay: kişi adı
t.+ğa Ş114/09
tüken-: tükenmek, bitmek
t.-gene Ş080/16
t.-megen Ş076/14
t.-mey Ş079/01
t.-mez Ş076/13, Ş077/07, Ş077/08,
Ş078/02, Ş078/09, Ş078/17, Ş082/18
tüket-: bitirmek
t.-er M08/02
t.-ip M08/04
t.-mekdedür M61/09
Tülavli: kişi adı
t. Ş127/16
Tülek: kişi adı
t. M70/01, M74/06, Ş096/01
Tüle kabul: kişi adı
t. Ş096/04
t.+dan Ş096/05
Tüleyken: kişi adı
t. Ş029/18
Tülki: kişi adı
t. M36/17, M36/18, Ş038/06,
Ş039/16, Ş039/17
t.+den Ş038/07
Tülkü: kişi adı
t. M20/01, M34/08, M39/19, M60/13,
M63/19, Ş035/15, Ş051/03, Ş064/18,
Ş078/01
t.+den M20/02, M40/01, Ş051/03
Tülküçak: kişi adı
t. Ş105/02
Tülkühan: kişi adı
t. Ş035/12
Tümambay: kişi adı
t. Ş124/08
tün: gece
t.+iÆde Ş066/02
tüni: geceleyin
t. Ş073/01
tünige: bkz. tünüge
t. Ş074/02
tünüge: her gece
t. Ş074/03
tünüke: teneke
t. Ş071/01
tüp: 1. alt, dip 2. soy
t. M03/08, M47/06, M59/13, Ş004/07
t.+i M45/19
t.+inde Ş103/12
t.+ne Ş070/20
t.+ümüzge Ş013/14
t.+ün M62/12
t.+ünen Ş032/01
t.+ke Ş019/09
t.+leri Ş077/16
tüp ata: ecdad

t.+sı M71/06, M72/11, Ş116/14
tüpli: köklü, esaslı
t. M02/06
tür: tür, şekil
t.+de Ş054/02
Türk: kavim adı
t. M12/14, M15/01, M15/05, M15/06,
M15/06, M15/11, M15/11, M15/15,
M15/18, M18/09, Ş024/11, Ş024/15,
Ş024/16, Ş024/16, Ş025/03, Ş025/03,
Ş025/07, Ş025/10, Ş061/14, Ş061/16,
Ş118/01, Ş118/02, Ş118/02, Ş118/03
t.+den Ş118/09
t.+dür M15/02, Ş024/12
t.+leri Ş118/03
t.+ni M15/04, Ş024/14
Türkistan: yer adı
t. M68/08, Ş107/03, Ş121/06,
Ş121/12, Ş123/13
Türkistanski: Türkistan
t. M15/10, Ş025/02
Türkmen: millet adı
t.+di Ş078/19
türküm: çeşitli, türlü
t. M03/16, M03/16, Ş004/17,
Ş004/17, Ş067/25
türli: bkz. türlü
t. M03/17, M03/17, M05/13, M23/05,
M70/16, M75/19, Ş004/18, Ş004/18,
Ş008/05, Ş011/08, Ş015/02, Ş015/09,
Ş015/18, Ş020/10, Ş027/08, Ş028/20,
Ş028/20, Ş040/07, Ş041/14, Ş045/02,
Ş047/16, Ş054/07, Ş065/07, Ş081/01,
Ş081/01, Ş128/13
türlü: türlü, çeşitli
t. M06/04
türtdür-: dürttürmek, sürdürmek
t.-di M57/19
tüs: renk, boya
t. Ş062/06
t.+ü Ş009/01
tüsli: renkli
t. M13/17, M14/11, M49/14, Ş023/07,
Ş024/05
tüsük: düzgün, doğru
t. Ş058/13
tüş: 1. öğle arası 2. rüya
t. Ş063/01, Ş063/14
tüş-: inmek
t.-di Ş113/07
t.-er bolsa Ş012/14, Ş034/01
t.-er bolse M08/08
t.-er idi Ş055/15
t.-gen Ş109/15
t.-ken M05/15, M08/16, M31/20,
M32/02, M68/11, M74/01, M74/02,
M75/16, M76/02, Ş015/04, Ş052/08,
Ş059/18, Ş061/04, Ş067/18
t.-medi Ş057/17
t.-mek Ş048/14

t.-mey Ş040/14
t.-üp M61/12, M73/18, M75/06,
M76/13, Ş059/19, Ş077/12
t.-üp ber- Ş055/14
t.-üp ket- Ş084/08
t.-üp tur- Ş042/08, Ş062/10, Ş062/12,
Ş074/03
tüşür-: indirmek
t.-mey Ş068/16
t.-üp Ş081/03
Tütek: kişi adı
t. M15/17, Ş025/09, Ş118/09
t.+ni M15/16, Ş025/08
tütün: 1. duman 2. hane
t. M17/14, M27/01, M27/05, M40/11,
M47/16, M47/17, M61/06, M70/14,
Ş033/07, Ş035/16, Ş035/17, Ş036/01,
Ş037/02, Ş084/10, Ş090/10, Ş090/11,
Ş090/13, Ş091/19, Ş102/14, Ş103/14,
Ş110/16, Ş113/11, Ş115/14, Ş116/14,
Ş123/20, Ş126/11, Ş126/15, Ş126/16,
Ş127/01, Ş127/02
t.+de Ş115/14
t.+den Ş126/14
t.+din Ş115/11, Ş124/16
t.+ge M36/08
t.+imiş Ş091/02
Tüyte: kişi adı
t. M61/16
t.+den M61/18
t.+niÆ M61/19
tüz: düzlük
t.+ünde Ş081/17
tüzetil-: düzeltilmek
t.-ip M76/03
tüzle-: düzeltmek
t. Ş008/18

U

Ubara(F. āvāre): zahmete katlanmış
u.+bol Ş109/17
ubay: hasret
u.+ın Ş087/11
uç: uç
u.+u Ş062/19
uç-: uçmak, havalanmak
u.-ar M05/08
u.-dı M05/14, Ş015/03
u.-du M67/11, Ş070/09
u.-duñ Ş075/12
u.-up Ş062/17
u.-upsıñ Ş077/04
u.-up yür- Ş012/18
Uçambay: kişi adı
u. M73/13
uçeskavay(Rus.): bölge müfettişi
u. Ş116/10
uçeske(Rus.): arsa, saha
u.+sine Ş043/05
uçeskevay(Rus.): bölge müfettişi
u. Ş081/13, Ş111/17

uçkun: kıvılcım
u.+lardan Ş012/17
Ufa: yer adı
u. M25/15, Ş002/10, Ş048/01
u.+da Ş083/07
u.+dan M66/08, Ş045/12, Ş046/04,
Ş070/16
uğ-: duymak
u.-ar bolsañ M30/19
u.-ar bolseñ M66/02
u.-arsız M64/11
uğ-: dinlemek, duymak
u.-almazak Ş006/14
u.-arlar Ş041/06
u.-çu M64/02
u.-hān Ş077/09
u.-mayınçe Ş040/19
u.-u Ş067/06
u.-uğa Ş054/16
u.-up Ş056/19, Ş057/11, Ş067/09
uğda-: bkz. uқта-
u.-p қал- Ş036/15
uқla-: bkz. uқта-
u.-r Ş008/09
uқта-: uyumak
u.-p қал- Ş036/13
uқul-: duyulmak, işitilmek
u.-ar iken Ş112/04
u.-maқ Ş122/03
ul: oğul, erkek çocuk
u. Ş051/08
ulaқ: oğlak
u. M43/14, Ş035/08
u.+dan M63/20, M67/01
Ulan: kişi adı
u. M70/11
ular: onlar
u.+niñ M76/10
u.+niÆ M16/17, Ş026/09
‘ulemā(Ar.): ulema, evliyalar
u.+ler Ş032/18
u.+lernendür M76/07
ulu: ulu, büyük
u. Ş030/02
u.+idi Ş107/14
Ulı yüz: Kazak boyu
u. Ş121/14
u.+ni Ş121/13
ulu: ulu, büyük
u. M26/05, M27/03, M40/04, M44/06,
M45/15, Ş036/16, Ş119/06
u.+sı M15/02, Ş024/12
uluğ: bkz. ulu
u. M15/03, M15/15, M27/07,
Ş024/13, Ş025/07, Ş050/05, Ş057/19,
Ş069/11, Ş076/18, Ş118/02
u.+lar Ş059/18
u.+largā M08/05
u.+lardan M22/10
u.+larımız Ş047/11

- u.+larına M53/18
u.+larınıÆ Ş057/09
u.+larına Ş042/12
u.+larınıÆ Ş057/20
u.+u M53/15, Ş041/17, Ş041/19,
Ş057/14, Ş081/10
u.+un M53/18
u.+unıÆ Ş099/06
u.+uÆ Ş015/11
- Uluğara:** kişi adı
u. M73/08
u.+dan Ş108/13
- Ulugra:** kişi adı
u. Ş108/12
- uluğ:** ulu, değerli
u. M70/06, M75/20
- Ulu yüz:** boy adı
u. Ş027/16, Ş121/04
- umtul-:** yeltenmek, çabalamak
u.-ğun Ş006/07
u.-mağda M34/02
u.-mağda bolse M24/12
u.-mağdadur M38/12
- un:** un
u. M62/18, M62/19, M63/02
- unt-:** unutmak
u.-diñ M07/09
u.-up M16/13, Ş026/05
- untul-:** unutulmak
u.-mağan Ş123/03
u.-mağda M70/19
u.-masun Ş106/15, Ş123/04
u.-mesün Ş106/15
- unutul-:** unutulmak
u.-masın Ş093/06
- ur-:** vurmak
u.-ğan Ş082/01, Ş109/16
u.-ar M08/10, M08/16
u.-du M04/18
u.-up M28/17
- Ural:** yer adı
u.+dan Ş121/12
- urashot(Rus.):** gider
u.+lar Ş055/19
- Urduhan:** kişi adı
u. M16/18
- urdur-:** dövürmek
u.-ğan Ş116/12
- urg:** nesil
u. M19/14, M59/13
u.+ğa M50/18, M54/12, Ş029/18
u.+dan M39/09, Ş090/08, Ş124/19
u.+dın M44/02
u.+ınan Ş039/18
u.+ka M28/01
u.+lar M27/04, M47/04, M57/09,
M75/01
u.+larga M17/18, M19/01, M53/07,
M56/17, M59/08
u.+larga M74/04
- u.+ları M14/06, Ş023/14
u.+larını M58/09
u.+u M15/12, M18/09, M19/15,
M19/20, M19/19, M19/20, M20/02,
M20/02, M20/05, M34/07, M37/16,
M39/09, M43/06, M44/10, M44/10,
M45/05, M46/08, M46/15, M47/13,
M47/14, M48/18, M49/01, M49/02,
M49/02, M50/11, M51/02, M51/03,
M51/12, M51/14, M53/03, M53/07,
M53/08, M53/10, M54/12, M54/14,
M54/14, M56/06, M57/12, M58/07,
M59/11, M60/01, M60/03, M60/06,
M60/07, M60/08, M67/17, M67/18,
M71/05, M72/10, M73/06, M75/01,
Ş025/04, Ş034/03, Ş034/19, Ş035/13,
Ş035/15, Ş046/06, Ş090/16, Ş092/09,
Ş092/10, Ş093/18, Ş096/05, Ş110/14,
Ş110/18, Ş112/19, Ş114/15, Ş114/15,
Ş116/06, Ş116/07, Ş116/12, Ş122/06,
Ş124/09, Ş126/18
u.+udur M20/04
u.+u idi Ş115/02
u.+un M70/02
u.+unan M21/09, M33/01, M40/05,
M44/14, M51/01, M51/01, M51/18,
M53/08, M53/09, M53/11, M54/15,
M54/15, M56/18, M57/07, M57/08,
M70/08, M71/03, M72/04, M72/05,
M72/06, Ş042/11, Ş049/05, Ş063/10,
Ş063/13, Ş092/18, Ş093/04, Ş093/04,
Ş093/10, Ş096/19, Ş103/09, Ş111/03,
Ş111/05
u.+unda Ş092/05
u.+unıñ M18/09, M42/19, M52/01,
M54/06, M60/15, M70/07
u.+unıÆ M26/10, M29/10, Ş046/02,
Ş090/01, Ş099/13, Ş126/05
u.+nandur M19/04
- urış:** savaş
u. M76/14
- Urmuş:** kişi adı
u. Ş084/18
- urş:** bkz. urış
u.+unda M29/06
- uruğ:** boy, nesil
u. M44/09, M47/15, M47/16, M59/18,
M72/03, M74/05, M74/19, Ş030/01,
Ş037/09, Ş114/11
u.+ğa M20/11, M37/15, M47/20,
M51/15, M73/07
u.+dan M11/05, M44/03, M46/16,
M47/08, M50/18, M51/10, M60/09,
M69/07, M70/15, M72/05, Ş021/02,
Ş035/01, Ş044/01, Ş051/12, Ş125/05
u.+dın M04/02, Ş004/06
u.+dur M50/14, M67/19, Ş092/06
u.+ka Ş116/05

- u.+lar M39/15, M47/02, M72/09,
Ş035/11, Ş085/06, Ş091/13, Ş092/06,
Ş092/08
u.+larga M51/17, Ş028/12, Ş092/17,
Ş114/01, Ş115/03, Ş115/09, Ş122/05
u.+ları Ş098/01, Ş122/06
u.+ların M11/01, M12/04, Ş020/12,
Ş022/01
u.+larının M02/04
u.+larını Ş086/14, Ş094/18
u.+larınıÆ Ş105/10
u.+u M44/11, M44/11, Ş035/04,
Ş112/12
u.+un M12/08, Ş022/05
u.+unan M34/05, M34/07, M34/09,
M38/17, M72/08, M73/09, Ş028/14,
Ş030/08, Ş030/20, Ş031/02, Ş031/06,
Ş096/06
u.+unıÆ Ş096/02, Ş104/16
- uruğ:** 1. tohum 2. nesil
u. Ş033/07
u.+dan Ş035/07, Ş072/19
u.+larga Ş123/18
u.+larda Ş089/05
u.+larna Ş121/07
- Urum:** Rum
u. M17/11
u.+du M12/06, Ş022/03
- urusçağ:** kavgacı, takılğan
u. Ş113/14
- Urustam:** kişi adı
u. M38/11, M65/06, Ş084/12,
Ş094/03, Ş104/18
u.+dan Ş105/01
- Urustambek:** kişi adı
u. Ş079/05
- Urustembek:** kişi adı
u. Ş095/16
- Urüstüm:** kişi adı
u. M52/06
- uruş:** savaş
u. Ş041/10, Ş048/05, Ş059/16
u.+da M29/05, M29/07, M71/07,
M71/08, Ş067/20
- uruş-:** savaşmak, dövüşmek
u.-mazdan Ş059/15
u.-me Ş067/26
u.-meğan Ş038/13
u.-uğa Ş067/25
u.-up Ş016/16
- uruk'u(Ar.):** rükü
u. Ş048/17, Ş049/02
- uşul:** usül, yöntem
u. Ş052/03
u. +1 cedide Ş047/17
- uşul:** usü, yöntem
u. +1 cedid Ş068/09, Ş074/15,
Ş068/24
- usa-:** uzamak, uzaklaşmak
u.-p ket- M63/05
- usak:** uzak
u. Ş078/13, Ş127/20
- usta(F.):** usta
u. Ş012/05, Ş074/12
- ustaz(F.):** üstad
u. M21/12, Ş109/10
u.+ı M46/18, Ş049/09, Ş052/13
u.+ım Ş066/07
u.+ımız Ş047/13
u.+idi Ş089/16
- ustol(Rus.):** masa
u.+larını Ş029/03
- usun:** uzun
u. Ş083/04
- Usuy:** kişi adı
u. Ş051/09
- Uşakdı:** kişi adı
u. Ş124/01
- uşbu:** uşbu
u. M12/18, M21/05, M32/16, M36/06,
M61/15, Ş005/09, Ş008/11, Ş022/11,
Ş050/02
u.+lardur M13/12, M16/17, Ş023/04,
Ş026/09
u.+larını M06/17, Ş016/11
u.+larınıÆ M61/17
- uşu:** işbu
u.+lar Ş076/19
u.+lardan M07/13
u.+lay Ş078/06, Ş078/11
u.+nçe M59/09
u.+nda Ş068/22
u.+nday M66/02, Ş079/10, Ş079/14
- uşul:** işbu
u. Ş083/04
- uşunçeliğ:** o kadar, o derece
u. Ş078/19
- utdur-:** kumarda kaybetmek
u.-ğan imiş M49/12
- uy:** inek
u. M63/16
- uyal-:** utanmak
u.-atur M61/10, M62/13
- uyaş(Rus.):** bölge
u.+ı Ş002/09
u.+nan Ş059/07
- uyat:** ayıp
u. Ş007/13, Ş030/06
- uyaz(Rus.):** kaza, sancak idari birlik
u.+nan M62/16
u.+nın M75/04
- uyeş:** bkz. uyaz
u.+inde Ş117/03, Ş124/07
u.+ine Ş038/21
u.+ka Ş080/20
u.+lerine Ş033/08
u.+ne Ş037/04, Ş037/04, Ş116/07
- uyez:** bkz. uyaz
u.+inde M26/13, Ş097/08, Ş123/15
u.+ne Ş064/11, Ş115/11

u.+niñ M28/04
uyez: bkz. uyaz
u.+inde Ş033/04
uyku: uyku
u. Ş008/09, Ş128/16, Ş128/19
u.+ları Ş012/04
u.+sına M23/12
uzat-: 1. uğurlamak 2. kocaya vermek
u.-ğan M31/12
u.-kanlar iken Ş041/05
uzun: uzun
u. M42/11, Ş063/09, Ş068/08
u.+dan Ş005/07
Ü
üç: üç
ü. M13/10, M13/10, M18/01, M19/19,
M22/06, M23/09, M39/13, M40/02,
M41/13, M43/05, M45/12, M45/20,
M48/09, M50/12, M50/15, M53/07,
M55/01, M59/15, M60/06, M67/19,
M67/20, M68/01, M68/06, M68/12,
M69/04, M69/09, M69/11, M70/03,
M70/04, M76/08, M76/11, Ş023/02,
Ş023/02, Ş029/18, Ş030/04, Ş030/05,
Ş033/02, Ş035/04, Ş045/20, Ş050/11,
Ş055/07, Ş056/12, Ş062/13, Ş064/20,
Ş066/21, Ş074/16, Ş084/03, Ş089/04,
Ş089/19, Ş090/16, Ş092/07, Ş092/14,
Ş093/15, Ş096/10, Ş099/10, Ş108/04,
Ş110/12, Ş115/14, Ş117/19, Ş120/14,
Ş120/18, Ş123/16
ü.+den M42/02
ü.+ke Ş120/20
üçav: üçü
ü. Ş110/06
ü.+ne Ş121/01
ü.+niÆ Ş118/08
üçeske(Rus.): 1. saha, arsa 2. bölge
ü. Ş093/06
ü.+sine M28/04
üçin: için
ü. M41/10
üçinçi: üçüncü
ü. M04/11, M44/10, M45/07, M58/04,
M58/15, M60/02, M61/16, M74/06
Üçkurtğa: yer adı
ü. M67/14
Üçkurutğa: yer adı
ü. M60/04
ü.+dan M60/05
Üçke: kişi adı
ü.+den M20/03
Üçkembir: yer adı
ü. Ş090/03
Üç sorı aţ: yer adı
ü. M68/13
Üçüke: kişi adı
ü. M39/19, Ş035/12, Ş096/16, Ş'/15
ü.+den M39/06, Ş035/13
üçün: için

ü. M03/02, M03/03, M03/04, M03/05,
M04/18, M10/06, M10/06, M10/08,
M10/13, M12/10, M12/11, M13/03,
M15/14, M21/11, M33/04, M36/05,
M38/08, M39/01, M41/11, M41/17,
M44/01, M44/13, M45/05, M47/11,
M47/15, M55/17, M56/09, M57/10,
M58/01, M59/07, M61/11, M61/19,
M62/05, M62/15, M69/01, M69/15,
M71/15, M74/12, M75/07, M76/04,
M76/05, Ş003/11, Ş003/12, Ş008/03,
Ş008/04, Ş008/05, Ş011/05, Ş011/09,
Ş013/12, Ş019/11, Ş019/16, Ş020/06,
Ş020/07, Ş022/07, Ş022/08, Ş022/14,
Ş025/06, Ş031/15, Ş034/19, Ş036/12,
Ş036/20, Ş038/15, Ş038/18, Ş039/06,
Ş044/09, Ş048/14, Ş050/17, Ş055/07,
Ş056/11, Ş058/12, Ş058/15, Ş059/07,
Ş059/10, Ş060/08, Ş061/05, Ş061/11,
Ş061/16, Ş064/19, Ş065/02, Ş071/12,
Ş086/11, Ş088/19, Ş089/12, Ş092/01,
Ş093/05, Ş097/06, Ş104/19, Ş106/01,
Ş107/06, Ş107/18, Ş113/03, Ş113/13,
Ş113/14, Ş119/17, Ş122/03, Ş122/04,
Ş122/18, Ş123/01, Ş123/03
ü.+mü Ş111/18, Ş111/18

üçünçi: üçüncü
ü. M13/12, M20/09, M21/04, M24/18,
M58/11, M67/16, M69/10, M69/20,
Ş023/04, Ş044/07

üçünçü: üçüncü
ü. Ş005/15, Ş096/16

üke: küçük kardeş
ü.+leri M42/10

Ükü: kişi adı
ü. M51/16, Ş093/16, Ş094/18,
Ş097/14
ü.+den Ş094/11

ülken: büyük, ülken
ü. M06/10, M42/08, M70/09, M75/06,
Ş016/04, Ş047/20, Ş079/14
ü.+ge M22/03
ü.+i M23/18, M28/16, M33/12,
M34/15, M38/05, M40/17, M42/20,
M48/07, M49/06, M54/06, M56/15,
M60/10, M60/19, M70/07, Ş080/03
ü.+i idi M48/17
ü.+in M29/05
ü.+lerin Ş075/15
ü.+lerimizge M21/16
ü.+min Ş069/12

ülül: salyangoz
ü.+ge Ş032/17

ümbet(Ar.): ümmet
ü. Ş128/09

Ümet: kişi adı
ü. Ş097/11

Ümet'ali: kişi adı

- ü. M61/13, M62/02, M63/18,
Ş041/15, Ş041/20, Ş042/06, Ş042/15,
Ş042/16, Ş098/08
ü.+niñ M62/03
ü.+ni Ş042/13
- ümit(F.):** ümit
ü. M12/12, M22/16, M70/15, M71/03,
Ş022/09
ü.+i Ş017/15
ü.+kıl- Ş018/16
ü.+üz- M29/17
- Ümit‘ali:** kişi adı
ü. M32/09, M32/10, Ş039/15
ü.+den Ş039/15
- ümitli(F.+Tr.):** ümitli
ü. M23/05, M38/09, M42/10
- ümitsiz(F.+Tr.):** ümitsiz
ü.+den Ş017/17
- ümmet(Ar.):** ümmet
ü. Ş032/08
ü.+leri M13/10, Ş023/02
ü.+lerine M10/03, Ş020/03
- ümmüt(Ar.):** ümmüt
ü. M25/13
ü.+kıl- Ş018/13
- ürk-:** ürkmek, korkmak
ü.-üp ket- Ş103/08
- Ürkümbay:** kişi adı
ü. Ş100/16
- ürkün:** 1. panik, telaş 2. 1916 panik senesi
ü.+de M47/10
ü.+den M59/04
- Ürkünçi:** kişi adı
ü. ş’11
- Üsanbay:** kişi adı
ü. Ş037/08
- Üsen:** kişi adı
ü. Ş095/12, Ş096/10
- üst:** üst
ü.+ine Ş062/08
ü.+ü M05/09, Ş014/18, Ş103/20
ü.+ümüzge Ş059/02
ü.+ünde M41/10, Ş033/06, Ş060/10,
Ş063/17, Ş081/02, Ş107/05, Ş116/09,
Ş124/14, Ş124/15, Ş125/12, Ş126/09,
Ş126/18
ü.+üne M31/19, M62/10, M75/15,
Ş060/17, Ş071/01, Ş118/15
ü.+ünen M76/03, Ş045/06
ü.+ü/Eizde Ş015/11
- Üsük:** kişi adı
ü. Ş034/10
- üşençli:** güvenilir, inanılır
ü. M02/06
- üy:** ev
ü. M75/15, M76/04, Ş056/01,
Ş063/16, Ş065/06, Ş067/13, Ş072/11,
Ş089/01
ü.+de Ş056/01, Ş080/10, Ş081/18,
Ş081/19, Ş082/04
- ü.+den Ş064/02
ü.+di Ş082/04
ü.+din Ş060/16
ü.+ge M07/18, M08/19, Ş057/18,
Ş082/06
ü.+ine M62/05, Ş054/14
ü.+ler M75/17, Ş062/20
ü.+leri Ş062/20
ü.+ne M09/01
ü.+ünde Ş054/18, Ş072/01, Ş072/13,
Ş089/11
ü.+üne Ş067/05, Ş070/08
ü.+ü/Edan Ş007/10
- üy-:** toplamak
ü.-üp al- Ş013/02
- üylük:** ev kadar
ü. Ş033/03
ü.+imiş M54/19
- üylü:** ev sahibi
ü. M03/07
- üyren-:** öğrenmek
ü.-gen M35/14, Ş059/05
- üyret-:** öğretmek
ü.-i/Eizler Ş032/10
ü.-e Ş032/18, Ş032/19
ü.-ip M33/03, Ş046/07
ü.-ken M21/14, Ş032/12
- üyür:** hayvan sürüsü
ü. Ş061/01, Ş061/01
- üz-:** koparmak
ü.-esiñ Ş017/07
ü.-gen Ş017/02
ü.-mek Ş017/03
ü.-üp M29/17
- üzre:** üzere
ü. M11/01, Ş020/13
- V**
- vā‘de(Ar.):** söz, süre
v.+sine Ş089/10
- vā‘deli(Ar.+Tr.):** vadeli, süreli
v. Ş045/15
- vā‘dli(Ar.+Tr.):** vaatli, sözlü
v. M24/15
- vafa(Ar.):** sözünde durma
v.+sı M65/20
- vaḥşi(Ar.):** vahşi, yabani
v. M13/16, Ş023/06
- Vahabof:** kişi adı
v. Ş047/09, Ş049/07
- vaḳ(Ar.):** bkz. vaḳt
v.+kaçe Ş042/18
- vaḳt(Ar.):** vakit, zaman
v. Ş006/01, Ş014/10, Ş057/05,
Ş099/16
v.+gaçe M11/16, Ş021/12
v.+de M15/08, M17/17, M27/08,
M32/08, M45/13, M62/20, Ş024/18,
Ş028/12, Ş042/14, Ş046/13, Ş046/17,
Ş047/09, Ş051/07, Ş063/14, Ş064/02,

Ş088/19, Ş092/03, Ş105/18, Ş107/04,
Ş107/05, Ş118/02, Ş121/01, Ş121/02
v.+di Ş057/12, Ş063/18, Ş102/10
v.+inde Ş033/16
v.+i Ş063/01
v.+idir M30/04
v.+in M34/02
v.+inde M28/09, Ş057/04, Ş107/20
v'Allah(Ar.): Allah hakkı için diye verilen söz
v. Ş105/13
Vangayzi: kişi adı
v. M76/11
vāşife(Ar.): vazife, görev
v. Ş048/02
v.+si Ş010/16
vav(Ar.): vav harfi
v. Ş105/15
vaybay: feryad
v. M08/15
Vaysi: kişi adı
v. M76/11
vayskavay(Rus.): askeri kuvvet
v. Ş059/07
vā'z(Ar.): dini öğüt
v. M21/17, M44/14
vāzife(Ar.): iş görevi
v. Ş070/16
vazduşni(Rus.): hava ile giden
v. M05/16
vazduşnişar(Rus.): hava balonu
v. Ş015/05
ve: ve
v. M02/06, M10/01, M10/03, M10/03,
M10/03, M22/01, M30/04, M70/19,
Ş002/08, Ş020/02, Ş020/03, Ş020/03,
Ş020/03, Ş047/09
vefat(Ar.): ölüm, ölme
v. M45/02
v.+bol- M15/03, M15/15, M18/05,
Ş024/13, Ş025/07
vesselam(Ar.): mektubun sonuna yazılan
selam sözü
v. M10/02, Ş032/16, Ş043/13,
Ş065/08, Ş112/10
v.+ge Ş020/02
virşik
v. Ş058/04

Y

ya: ve ya, ya
y. Ş030/07, Ş073/08
yā: ünlem
y. Ş011/19, Ş066/05, Ş073/12,
Ş089/14, Ş127/04
yacuc macuc: kısa boylu kavim. Çin kavmi
y. M18/07
yadigār(F.): armağan, hatıra
y. M10/06, M12/11, Ş020/06,
Ş022/08, Ş082/16, Ş105/13
Yafeâ: kişi adı

y. M14/08, Ş024/02, M13/13,
M14/07, M15/03, M16/10, Ş023/04,
Ş024/01, Ş024/13, Ş026/02
y.+dan M15/02, Ş024/12, Ş117/19

Yafeâ

y. M12/14, Ş117/19

yağ-: 1. yakmak 2. hoşlanmak

y.-ıptur M30/12

yağımdu: sevimli

y. Ş060/13

yağşi: iyi

y. M11/08, M24/16, M31/12, M32/08,
M32/08, M46/12, M55/02, M55/09,
M61/07, Ş005/18, Ş010/04, Ş011/18,
Ş021/05, Ş030/20, Ş040/02, Ş041/02,
Ş055/09, Ş055/19, Ş058/17, Ş059/11,
Ş061/06, Ş063/08, Ş074/08, Ş106/17,
Ş118/16

y.+ğana M70/13

y.+iken M67/01

y.+lerğa M67/08

y.+lerdi M66/01

y.+lerdin M66/02

y.+min Ş067/18

y.+niÆ M32/07

y.+sin M64/17

y.+siÆ Ş007/05

Yahşibay: kişi adı

y. M69/20, M70/02

y.+dan M70/02

yağşile-: iyice

y.-p Ş128/03

yağşilik: iyilik

y. M35/15

Yahudi: kavim adı

y.+ler M14/05, Ş023/13

yağ: taraf

y.+dan M30/14, Ş067/06, Ş068/17,

Ş079/02, Ş082/06

y.+ın Ş061/18

y.+ına Ş015/12

y.+ında Ş048/06, Ş062/17

y.+nan M63/16

yağdır-: beğenmek, hoşlanmak

y.-ıp M15/08, Ş024/18

yağın: yakın

y. M76/01, Ş041/04, Ş045/07,

Ş059/12, Ş063/16, Ş077/19, Ş107/19

yağınlık: yakınlık

y. Ş027/11

yâki: veya, yaki

y. M14/11, M17/13, M17/16, M21/04,

M46/15, M49/15, M49/15, M49/15,

M58/02, Ş024/05, Ş041/12, Ş041/17,

Ş055/13, Ş058/19, Ş058/20, Ş106/07,

Ş106/08, Ş110/05, Ş115/10, Ş124/12

Yağup: kişi adı

y. M25/14, Ş086/13, Ş095/11,

Ş109/13, Ş109/19, Ş109/20, Ş123/18

y.+dan Ş095/11

- Ya'kup:** kişi adı
y. Ş045/10
- Yağupbay:** kişi adı
y. M23/09, Ş045/20
y.+dan Ş046/01
- Yağupbek:** kişi adı
y. ş'07
- Yağupoğlu:** kişi adı
y. Ş045/13
- yalangaç:** çıplak
y. M13/18, Ş023/08
- Yalançe:** kişi adı
y. M16/17
- Yalançehan:** kişi adı
y. Ş026/09
- Yalayır:** kişi adı
y. Ş095/09
- yalfı:** bütün, tüm
y. Ş071/03
- yalğa:** dizgin
y.+sın M73/02, Ş108/02
- yalğan:** yalan
y. M21/07, M50/02, M53/17,
Ş017/19, Ş032/05, Ş032/07, Ş032/12,
Ş032/19, Ş056/04, Ş061/14, Ş089/08,
Ş119/09, Ş120/02, Ş031/19
y.+da Ş007/03, Ş066/02, Ş066/04,
Ş066/11, Ş077/02, Ş032/05, Ş068/13,
Ş066/19, Ş075/06, Ş075/07
y.+ı M30/19
- yalğancı:** yalancı
y. Ş066/20, Ş070/06
- yalğanlık:** yalancılık
y.+ın Ş039/07
- yalğı:** yalnız
y. Ş067/01
- yalğu:** yalnız
y. Ş009/13
- yalguz:** yalnız
y. M14/01, M20/16, M33/14, M34/12,
M35/16, M36/06, M36/15, M38/06,
M38/08, M44/07, M44/07, M44/19,
M46/05, M67/19, M69/17, M72/01,
Ş023/10, Ş030/11, Ş031/02, Ş038/06,
Ş039/04, Ş044/08, Ş045/02, Ş051/17,
Ş052/04, Ş077/05, Ş096/11, Ş102/09,
Ş107/02
y.+dur Ş052/09
- yalguzak:** sadece, tek
y. M06/18, Ş016/12
- yalıyna(Rus.):** vergi
y. Ş089/10
- yalқан:** yalan
y.+da Ş003/03, Ş003/05, Ş003/08
y.+dan Ş066/15
- yal kav:** tembel
y. Ş017/15
- yalpı:** bütün, tüm
y. Ş070/09
- yaltıla-:** parlamak, ışıldamak
y.-ğan Ş072/03
- yaltıra-:** parlamak, ışıldamak
y.-ğan Ş066/26
y.-p yat- Ş062/16
y.-y M65/20
- yamān:** kötü
y. Ş005/18, Ş010/04, Ş034/03,
Ş055/19, Ş057/09, Ş057/09, Ş057/16,
Ş007/05, Ş007/06, Ş038/12, Ş072/09
y.+dın M32/06
y.+ın Ş058/19
y.+lar M32/08
- yamanda-:** kötülemek
y.-p Ş106/08
- Yamanқара:** kişi adı
y. M20/08
- yamanlık:** kötülük
y. M29/11, M31/05, M35/16,
Ş054/07, Ş057/18, Ş059/03, Ş059/06
y.+dan M64/20, Ş029/09, Ş066/10
y.+ın Ş058/01
y.+lar Ş128/20
y.+nan M32/06
- Yamlihe:** kişi adı
y. Ş049/06
- Yamlihe:** kişi adı
y. Ş047/02
- yan:** yan
y.+dan M67/05
y.+ın Ş008/01, Ş008/04
y.+ına M62/11, Ş009/17, Ş081/14
y.+ında Ş040/06, Ş062/13, Ş062/18,
Ş094/10, Ş103/06, Ş119/14
- yan-:** yanmak, parlamak
y.-ıptur Ş070/10
- yana:** yine
y. Ş016/07
- yandiral(Rus.):** general
y. Ş076/19
- yandur-:** yakmak, aydınlatmak
y.-ğan M21/03, M46/17
- yangi:** yeni
y. Ş002/05
- Yanı:** kişi adı
y. Ş124/06
- Yanı:** kişi adı
y. Ş027/20
- Yanı:** kişi adı
y. Ş051/05
- yā'ni(Ar.):** yani
y. M17/15, M56/04, M57/15,
Ş041/04, Ş115/19, Ş120/04, Ş121/02,
M48/11, Ş048/03, Ş052/03, Ş060/01,
M12/14, M15/09, M29/06, M45/18,
Ş025/01, Ş030/06, Ş032/09, Ş032/11,
Ş055/10, Ş118/05
- Yanţay:** kişi adı
y.+dın Ş071/13
- yanvar(F.):** hayvan
y.+lar Ş063/06

ya/Ægiliş: yanlış, hata
y. Ş119/09

Yañıbay: kişi adı
y. M73/14

yap-: kapatmak
y.-dı Ş071/01
y.-mağ M13/19, Ş023/09

yapdıg: at teçhizatları
y.+ı M41/11

Yapon: Japon
y. M15/12, M17/11, Ş025/04,
Ş026/20, Ş118/01, Ş118/07
y.+lar M14/15, Ş024/09

yār(F.): yār, eş, dost
y. M08/09

yar-: bölmek, yarmak
y.-ar Ş018/17
y.-ip Ş062/06

Yaraş: kişi adı
y. Ş044/08, Ş044/09

yaraşdur-: barıştırmak
y.-u Ş060/06

Yarbek: kişi adı
y. M43/19
y.+ler M43/18

yardem: yardım
y. Ş059/10
y.+ları Ş059/11
y.+lar Ş059/14

yardemçi: yardımcı
y. M22/16
y.+idi Ş046/03

yarıq: aydınlık
y. M06/08, M13/07, Ş022/18
y.+et- Ş016/02

yarım: yarım
y. Ş041/04, Ş058/04, Ş091/08

Yarqımbay: kişi adı
y. M21/03, Ş049/04, M66/13

yartı: yarım parça
y. Ş005/05

yartıq: yırtık
y. M43/15

Yarufe: Avrupa
y.+niÆ Ş007/18

yasal-: yapılmak
y.-ğan M76/03

yasdıq: yastık
y.+nı Ş058/05

yaş: 1. göz yaşı 2. genç
y. M44/15, Ş011/03, Ş011/06,
Ş011/10, Ş044/16, Ş057/04, Ş064/09,
Ş107/20, Ş127/08
y.+ğa M11/13, M37/06, Ş021/09
y.+da M33/04, Ş043/11, Ş043/12,
Ş104/07, Ş109/10
y.+ın Ş057/03, Ş061/11
y.+ında M41/08, M67/06, Ş054/06,
Ş104/05, Ş127/20
y.+ında idi Ş102/09

y.+imiş M59/04
y.+ka Ş060/05
y.+lardan Ş080/01
y.+lardandur Ş124/21
y.+ları Ş080/03
y.+larınan Ş011/13
y.+larında Ş008/14
y.+larineçe Ş047/06
y.+larnandur Ş126/05
y.+larını M16/02, M17/02, Ş025/14
y.+larınıÆ M34/15

yaşa-: yaşamak
y.-ğan M02/02, Ş020/11, Ş028/11
y.-mağ Ş118/05, Ş122/17
y.-p M16/02, M17/02, Ş025/14

yaşıl: yeşil
y. Ş062/02, Ş062/19, Ş066/14,
Ş066/26, Ş067/01

yaşlıg: gençlik
y.+ında M24/16

yaşlıq: gençlik
y. M22/09, M30/03, M41/03
y.+ında M24/06

yat-: yatmak, uzanmak
y.-ğan Ş005/01
y.-ar M09/01
y.-ip M62/10, Ş063/17, Ş083/07,
Ş088/16, Ş128/16
y.-ip al- Ş080/16
y.-ır Ş017/01, Ş018/15
y.-kan M06/18, Ş007/12, Ş016/12,
Ş040/11, Ş062/14, Ş062/16, Ş071/02,
Ş081/18, Ş082/02, Ş103/09, Ş111/20
y.-kanda Ş055/12, Ş104/03
y.-kanı Ş080/09
y.-mağ M06/20, Ş007/13, Ş016/14
y.-mayın Ş006/08
y.-sa Ş029/04

yavaş: uslu, sakin
y.+kanah Ş060/10

Yavçalış: kişi adı
y. Ş114/11

yavlıq: mendil, başörtüsü
y. Ş081/15

yavmert: cömert
y. Ş067/12

yavmertlik: cömertlik
y.+da Ş072/07

yay: yay
y.+ın Ş004/12

yay-: dağıtmak
y.-ğan Ş060/17
y.-ğanı Ş071/13

yaıla-: halletmek, işini bitirmek
y.-ğan Ş061/16

yaz: yazmak fiilinin emir şekli
y. Ş062/09

yaz-: yazmak
y.-ğan M28/11
y.-ğan idim Ş028/16

- y.-alar M74/12
y.-amız M42/11
y.-armız M54/10
y.-a sal- Ş083/02
y.-a tur- Ş047/20
y.-ayın M05/07, Ş014/16
y.-çı Ş050/03
y.-dık Ş020/05
y.-dim Ş078/18
y.-duk M10/05
y.-dum M04/07, Ş005/11, Ş123/03,
Ş123/05
y.-ıp M49/08, Ş106/13
y.-ıp çıkar- Ş002/03
y.-ıp idik Ş105/10
y.-ıp idim Ş115/08
y.-ıp koygan Ş118/15
y.-ıpmın Ş066/06
y.-madık Ş127/03
y.-madım M65/10
y.-mak M03/02, M21/08, Ş003/11,
Ş056/05
y.-mazlar Ş117/13
y.-u Ş028/17, Ş061/09, Ş104/19
y.-uçı M21/05
y.-uçı M10/07
y.-ur Ş087/03
- yaza-:** yapmak
y.-p Ş082/07
- yazal-:** 1. kapatılmak 2. yapılmak
y.-gan Ş029/03
- yazıklı:** günahlı
y. M32/12
- yazıksız:** günahsız
y. Ş042/07
- yazıl-:** yazılmak
y.-gan M42/11
y.-dı M02/07, M03/04, M57/10,
M57/12, M63/09, Ş082/19
y.-madı M42/12
- yazu:** yazı
y.+nı Ş074/17
- yazuçı:** yazar
y. Ş034/11, Ş117/12
- yazuçı:** yazar
y. M12/15, Ş087/02
y.+de M74/12
y.+ler M74/12
y.+niñ M03/01
- yazul-:** bkz. yazıl-
y.-arlık Ş045/06
- zedkir-:** ulaştırmak
y.-ip Ş058/20
- yene:** yine
y. M06/04, M06/07, M06/13, M08/11,
M20/13, M32/10, M32/16, M48/14,
M55/20, M56/02, M56/03, M58/17,
M64/08, M66/13, M67/04, M67/19,
Ş028/17, Ş030/13, Ş032/10, Ş039/20,
Ş041/02, Ş068/17, Ş075/20, Ş078/01,
Ş085/05, Ş086/19, Ş090/10, Ş102/12,
Ş103/17, Ş104/08
- yer:** yer
y. M05/10, Ş004/14, Ş014/19,
Ş042/02, Ş059/01, Ş066/22, Ş103/14,
Ş120/19
y.+de M44/04, M58/08, Ş005/05,
Ş032/13, Ş032/14, Ş040/06, Ş040/12,
Ş076/11, Ş076/12, Ş081/20, Ş087/02,
Ş092/09, Ş103/11, Ş103/16, Ş110/16,
Ş115/12, Ş121/19
y.+deki Ş035/18, Ş056/12
y.+den Ş040/13, Ş041/04, Ş062/03,
Ş067/08, Ş081/06
y.+di Ş016/17
y.+din M46/14, Ş058/18, Ş103/17
y.+diñ Ş005/02
y.+ge M05/15, M17/03, M36/09,
Ş015/04, Ş029/05, Ş040/08, Ş063/10,
Ş064/20, Ş068/08, Ş077/03, Ş077/05,
Ş083/04, Ş109/15
y.+i M27/11, M61/10, Ş061/12,
Ş066/16, Ş070/19
y.+in Ş018/19, Ş082/20
y.+inde M44/09, Ş082/01
y.+ine Ş070/18, Ş109/05
y.+in kana M14/01, Ş023/10
y.+i.EDI Ş074/06, Ş077/08
y.+lerde M41/06, Ş036/03
y.+lerdin Ş074/10
y.+lerimizni Ş058/17
y.+lerinen Ş009/06, Ş018/12
y.+miz Ş103/20
y.+nen M31/14, M39/01, Ş077/15,
Ş103/09
y.+ni M15/07, M15/08, Ş024/17,
Ş024/18
- yér:** yer, toprak
y. M12/18, Ş022/11, Ş073/04
y.+de M15/09, Ş025/01, Ş048/12
y.+din M13/01, M13/02, Ş022/12,
Ş022/13
y.+ge M16/04, Ş025/16
y.+i M62/14, Ş121/05
y.+in Ş042/05
y.+ine Ş071/16
y.+ni M15/08, Ş024/18
- Yerqazar:** kişi adı
y. Ş095/13
- yerle-:** yerlemek, bir yere sahip çıkmak
y.-gen Ş070/19
y.-mekde M20/12, M28/05, Ş037/03,
Ş037/17, Ş052/18, Ş113/11
y.-ptur Ş104/01
- yeryüz:** yeryüzü
y.+ünde M03/16, Ş004/17
- yet-:** ulaşmak
y.-di Ş121/02
y.-ip Ş056/18
y.-mez Ş077/05

y.-mez idi Ş074/02
yeti: yedi
y. M18/08, M41/10, M41/15, M62/17,
Ş035/14, Ş037/16, Ş050/04, Ş051/06,
Ş063/13, Ş092/16, Ş092/16, Ş111/01,
Ş111/16, Ş115/18, Ş116/01, Ş116/03
y.+si Ş092/16
yetigen: yıldız adı
y. M74/13, M74/18, M74/19,
Ş115/17, Ş115/18, Ş116/13, Ş116/17
y.+den Ş116/13
Yetikaşka: kişi adı
y. Ş095/11
y.+dan Ş096/03
yetim(Ar.): yetim, öksüz
y. M72/17, M73/04, Ş008/20,
Ş067/16
y.+lerge M33/16
yetinçi: yedinci
y. M61/17
y.+si Ş054/16
Yetişi: yer adı
y. Ş117/07
yetkür-: ulaştırmak
y.-dim M10/12
yetmiş: yetmiş
y. M37/06, M75/17
yetmişinçi: yetmişinci
y. M76/13
yığ-: toplamak, biriktirmek
y.-up ket- Ş049/03
yıgıl-: yıkılmak, düşmek
y.-ıp Ş048/20
yıl: yıl, sene
y. M07/03, M12/09, M13/06, M15/19,
M16/06, M16/08, M17/02, M17/05,
M17/10, M18/01, M18/08, M27/10,
M29/13, M42/20, M61/13, M75/12,
M76/05, Ş019/06, Ş022/06, Ş022/17,
Ş025/11, Ş025/18, Ş025/20, Ş026/19,
Ş027/07, Ş027/08, Ş030/03, Ş030/14,
Ş047/04, Ş047/07, Ş047/14, Ş048/03,
Ş057/07, Ş060/02, Ş060/03, Ş083/17,
Ş104/02, Ş104/05, Ş111/16, Ş117/16,
Ş118/17, Ş118/19
y.+ğa Ş104/07
y.+da M09/03, M24/09, M31/17,
M67/09, Ş028/18, Ş045/12, Ş048/15,
Ş115/13, Ş115/16, Ş125/13, Ş128/10
y.+dan M10/11, M76/05, Ş010/06,
Ş047/14, Ş057/07
y.+dm Ş048/06, Ş084/09, Ş103/10,
Ş125/11
y.+ı Ş068/03, Ş077/18, Ş097/02
y.+ığa Ş010/06
y.+ına Ş072/04
y.+ında M41/08, M62/16
y.+lar M02/05, M16/01, M16/05,
Ş025/13, Ş025/17
y.+larda Ş031/14, Ş047/08

Yıldıñ: kişi adı
y. M53/05
yıldız: yıldız
y. Ş016/03
y.+ğa ş'01
y.+ım Ş077/06
y.+um M67/12
yılku: yılku atı
y. M41/16
Yilkeldi: kişi adı
y. Ş029/20
yıllık: yıllık, senelik
y. M10/14
yıltız: bkz. yıldız
y. M06/09
yıltur-: ağarmak
y. Ş060/15
yigirme: yirmi
y. M54/19, Ş029/02
yigirmi: yirmi
y. M17/12, M36/16, M75/16
y.+si M42/02
yigit: yiğit, delikanlı
y. M43/03, M56/11, Ş008/04,
Ş008/09, Ş014/03, Ş080/12, Ş081/14,
Ş097/12, Ş120/15
y.+din Ş081/15, Ş120/15
y.+dür M32/19, Ş038/03, Ş093/12
y.+ler Ş008/12, Ş011/11, Ş120/20,
Ş122/13, Ş122/14
y.+lerden M50/06, Ş045/10, Ş126/09,
Ş126/19
y.+lerdendür M24/03, Ş083/18
y.+lerdin Ş097/04
y.+lerdür Ş045/19
y.+lerge M11/10, Ş021/07
y.+leri Ş008/19, Ş012/06
y.+lernen M40/16
yigitlik: yiğitlik
y. Ş056/05
y.+den M08/16
yine: yine
y. M29/13, M30/11, M30/18, M35/02,
M36/18, M37/03, M37/11, M38/12,
M41/18, M49/15, M50/03, Ş009/06,
Ş015/18, Ş016/01, Ş029/06, Ş030/20,
Ş034/09, Ş045/06, Ş057/08, Ş072/12,
Ş089/01, Ş107/20, Ş114/09, Ş114/11,
Ş120/01, Ş120/03
yoğalt-: kaybetmek
y.-ıp ciber- Ş028/16
yok: yok
y. M07/18, M08/18, M09/01, M10/08,
M31/16, M32/03, M37/05, M61/14,
M63/15, M65/20, Ş008/13, Ş009/01,
Ş009/14, Ş009/17, Ş010/03, Ş011/04,
Ş011/15, Ş011/20, Ş014/01, Ş017/15,
Ş029/13, Ş032/14, Ş033/13, Ş035/05,
Ş036/09, Ş040/11, Ş041/07, Ş042/02,
Ş048/10, Ş048/15, Ş055/10, Ş057/12,

- §059/03, §066/15, §066/18, §066/19,
 §067/11, §067/23, §068/08, §068/12,
 §068/21, §069/09, §070/05, §070/07,
 §072/07, §073/15, §073/18, §084/07,
 §089/06, §103/11, §103/14, §106/07,
 §106/11, §109/19, §110/12, §110/12,
 §119/17, §119/18, §119/20, §123/08,
 §125/13, §125/14, §127/05, §128/17
 y.+ğa §091/19
 y.+bol §029/14, §072/18
 y.+dır M13/19, §023/09
 y.+dur M30/19, M61/10, M62/14,
 §014/06, §110/07
 y.+idi §046/09, §046/16, §048/20,
 §055/11, §072/09
 y.+kıl §050/06, §056/08
 y.+um M54/19, §109/18
- yoğal-:** kaybolmak
 y.-atzam §109/16
 y.-dı §030/19
- yol:** yol
 y. M21/16, §049/06, §054/20,
 §062/03, §062/05, §068/15, §070/13,
 §071/02, §106/07
 y.+ğa M05/08, §014/17, §046/07,
 §046/13, §050/05, §055/15, §057/17,
 §106/01
 y.+da §057/13, §094/10
 y.+dan M08/17, §080/05, §088/16,
 §088/16
 y.+de §104/03
 y.+din M16/03, §025/15
 y.+dur §028/18
 y.+ın §004/13
 y.+ına M04/16, M23/03, M33/01,
 M40/06, M54/03, M64/15, M70/19,
 §005/20, §039/04
 y.+ınan §076/15
 y.+ında M22/08, M47/01
 y.+ine M41/07
 y.+körsetmek §018/07
 y.+na M22/15, M38/06, §109/13
 y.+ne M36/14, §109/02
 y.+nı M10/04, §020/04
 y.+u §046/17, §062/04
 y.+un §040/15, §046/08, §059/15,
 §128/20
 y.+unda §039/20
 y.+une M65/05
 y.+u/E §008/18
- yoğbars:** kaplan
 y. M65/11, §120/17
 y.+nı M37/02
- yoldaş:** yoldaş, arkadaş
 y. M25/18, M34/10, M38/18, M65/12
 y.+ı M30/06, M35/10, M66/09
 y.+ıñ §083/05
- Yoldaşbek:** kişi adı
 y. §'04
- yolk-:** uğramak, görüşmek
 y.-up §057/13
 y.-up ket- §056/13
- yoluk-:** uğramak
 y.-ğan §041/19
 y.-ğanday §082/08
 y.-mağaç §105/11
 y.-madı §115/09
 y.-madık §052/19, §095/09
 y.-mağ §057/08
 y.-mav §038/15
 y.-sañ M08/14
- yorga:** koşu atı
 y.+sı M66/11, §055/11
- yorgo:** bkz. yorga
 y. §061/07, §075/10
- yöнал-:** yönelmek
 y.-dı M16/08, §025/20
 y.-gen M67/09
- yugar:** yukarı
 y.+da M69/03, §099/07, §'03,
 §112/19
- yugari:** yukarı
 y. §061/19
- yuk-:** bulaşmak
 y.-ubdı §086/15
- Yuğaçdı:** kişi adı
 y.+dan §105/01
- yukar:** yukarı
 y.+da §088/01, §104/04
- yumşakrağ:** yumuşak
 y. §123/10
- Yunan:** millet adı
 y.+lar M14/10, §024/04
- Yunis:** kişi adı
 y. M49/11, M72/07, §030/08,
 §085/09
 y.+dan §085/11
- Yunus:** kişi adı
 y. M30/16
- Yuniş:** kişi adı
 y. §097/14
- yurt:** yurt, vatan
 y. M19/17, M22/10, M24/14, M33/09,
 M33/11, M34/01
 y.+una M16/05, M16/07, M29/17,
 §025/17, §025/19
 y.+unan M16/07, M47/10, §025/19
- yurut:** bkz. yurt
 y. §039/18, §045/11, §126/08
 y.+dan §079/19
- Yusif:** kişi adı
 y. M60/02, M60/02, M60/03
- Yusuf:** kişi adı
 y. M74/16, §'04, §120/05
- Yusufbek:** kişi adı
 y. §117/03, §126/11
- Yusufbekoğlı:** kişi adı
 y. §102/16
- yuvaş:** sakin, uslu
 y. M47/15

yuvaşlık: sakinlik, usluluk
y.+ı Ş125/11

yür-: 1. yürümek 2. zaman geçirmek, yaşamak
y.-di M30/07, M68/07, Ş069/01
y.-diler Ş077/01
y.-dü M63/15
y.-er M07/16, M07/17, Ş106/08
y.-er idi Ş112/02
y.-er iken Ş041/10
y.-gen M13/11, M38/18, M46/19,
M61/14, M63/08, Ş012/18, Ş013/12,
Ş023/03, Ş040/16, Ş061/15, Ş066/16,
Ş106/20, Ş127/04
y.-gende Ş066/03
y.-gen ikenmen Ş109/17
y.-iken Ş069/19
y.-medi Ş068/09
y.-megen Ş069/13
y.-mek Ş046/11, Ş122/15
y.-mekde M13/19, Ş023/09
y.-mey Ş018/20
y.-se Ş069/16
y.-üp Ş017/17, Ş091/07
y.-üptür M30/11
y.-üş M27/12
y.-üşdi Ş054/20

yürek: yürek, kalp
y.+den M44/15

yürekli: yürekli, cesuz
y. M38/16, M46/08

yürgüz-: 1. çalıştırmak 2. Yönetmek,
düzenlemek
y.-di M05/12, Ş015/01
y.-ip Ş039/04
y.-mekde M30/05

yürüt-: yürütmek
y.-ür idi Ş122/04

yürüm: davranış, yürüyüş
y. Ş041/11
y.+ü Ş076/07

yüz: 1. yüz 2. sürat
y. M03/07, M10/11, M15/19, M17/09,
M17/14, M18/01, M18/08, M27/10,
M41/11, M41/15, M41/15, M49/10,
M49/11, M49/14, M52/16, M54/19,
M76/13, Ş025/11, Ş026/19, Ş028/01,
Ş028/01, Ş029/01, Ş062/13, Ş065/06,
Ş073/16, Ş084/10, Ş088/14, Ş110/15,
Ş110/15, Ş115/13, Ş117/16, Ş121/02,
Ş121/03, Ş121/04, Ş121/17, Ş121/18,
Ş121/19
y.+de M65/12
y.+den Ş083/03
y.+inan Ş029/01
y.+inde M12/18, Ş022/11
y.+lerge Ş121/02
y.+nen Ş116/11, Ş127/04
y.+niÆ Ş003/08
y.+ü M55/19, Ş069/16, Ş082/09
y.+ün Ş005/02

y.+ünde Ş066/22

yüzik: yüzük
y.+ni M55/13

yüzle-: yüze çıkarmak
y.-p Ş062/13

yüzli: yüzlü
y. Ş007/04, Ş082/14

Z

zâlal(Ar.): zarar
z.+dan M64/01

Öakir: kişi adı
z. Ş047/09, Ş047/13

zaman(Ar.): zaman, vakit
z. Ş014/09, Ş040/09, Ş068/20,
Ş105/18
z.+ğa Ş008/03
z.+da M17/05, Ş003/07, Ş026/16,
Ş032/10, Ş034/04, Ş034/04, Ş038/15,
Ş048/03, Ş060/04, Ş069/15, Ş122/01
z.+daki Ş061/14
z.+dan Ş042/18
z.+dın M11/14, M11/16, M14/12,
M36/11, M40/16, M41/05, M60/20,
Ş006/04, Ş008/01, Ş021/10, Ş021/12,
Ş024/06, Ş030/12, Ş039/08, Ş068/07,
Ş074/14, Ş097/04
z.+dı M66/06
z.+ı M29/18, Ş067/22, Ş067/24,
Ş105/18
z.+ımızda M70/12, Ş093/11
z.+ımızdağı Ş097/04
z.+ımızdın M37/09
z.+ınaçe M16/10, Ş026/02
z.+ınan M73/09
z.+ında M16/11, M17/08, M17/09,
M23/09, M23/14, M25/17, M27/07,
M29/03, M31/03, M38/15, M40/08,
M41/03, M50/04, M53/12, M70/06,
M70/09, Ş026/03, Ş026/15, Ş027/04,
Ş044/12, Ş051/14, Ş097/03, Ş111/16,
Ş120/19, Ş127/17
z.+ından M16/09, Ş026/01
z.+ıÆ M24/18
z.+ıÆızde Ş032/10
z.+larda Ş115/19
z.+lardın Ş049/03
z.+larımıznıÆ Ş052/16
z.+larında Ş032/11
z.+niñ M37/18, M49/06, M53/15

zamandaş(Ar.+Tr.): çağdaş, aynı zamanda
bulunan
z.+ım Ş066/08
z.+ın Ş075/15
z.+ları Ş044/16

zamane(Ar.+F.): zaman, hayat
z. M08/14

zamme(Ar.): z harfi
z. Ş105/16

zarar(Ar.): zarar
z. M36/12

z.+ı M64/06
zāt(Ar.): zat, şahıs, kişi
z. M21/16, M22/13, M23/08, M34/10, M38/07, M40/07, M44/17, M47/01, M71/03, Ş050/17, Ş061/08, Ş087/11, Ş7/01, Ş116/12, Ş117/16, Ş120/03, Ş120/18, Ş128/02, Ş128/09, Ş046/16 z.+dan M28/09, M32/14, M37/03, M70/10, Ş047/18, Ş114/13, Ş120/04, Ş120/08, Ş127/12, Ş127/16, M16/19, Ş026/11
z.+dan ikenmizni M10/13
z.+dın M18/18, M27/11, M27/13, M28/03, M42/04, M75/14, Ş046/11, Ş060/14, Ş061/09, Ş118/14, M12/18, Ş022/11
z.+dır M36/19
z.+din Ş065/03
z.+dur M22/17, M26/11, M33/05, M34/13, M44/16, M52/02, M54/09, M57/08, M71/01, M75/05, M76/11, Ş051/01, Ş052/13, Ş086/12, Ş087/15, Ş099/17, Ş109/06
z.+ım Ş007/19
z.+ler M23/09, Ş127/06 M13/12, Ş023/04
z.+lerğa Ş028/20
z.+lerdin Ş091/05
z.+lerdürki Ş116/09
z.+lerni Ş117/15
z.+nan M45/05
z.+lerdin M13/05, Ş022/16
z.+ ı şerifden Ş120/05
zatlık(Ar.+Tr.): şahıslı, kişilik
z. M45/05
zavod(Rus.): fabrika
z. M06/11
zayıştır-: batırmak, sokmak
z.-ıp Ş065/07
Zaynaliddin: kişi adı
z. Ş088/03
zekavet(Ar.): zekatlar
z. Ş058/01, Ş058/07
zercin(Rus.): yer ölçü birimi
z. Ş005/05
zeyli(Ar.): bir kitabın sonundaki ek, ilave
z. M76/06
ziya(F.): kalem boyası
z.+ğa M66/05
ziyalı: aydın
z. M50/06
zihn(Ar.): hatıra, hafıza gücü
z.+i Ş004/15
zina(Ar.): zina
z. Ş106/09
z.+kıl- Ş046/10
zindan(F.): zindan, çukur
z.+da Ş005/01
zirek(F.): anlayışlı, uyanık
z. Ş109/20

ziya(F.): boya
z. Ş106/13
ziyān(F.): zarar, hasar
z. M32/06
ziyāret(Ar.): ziyaret, görüşme
z. M75/20, Ş119/16
z.+in M29/16, M22/17 M24/08, M35/14
z.+ler Ş072/17
ziyad(Ar.): çok, fazla, bol
z. M39/13
zor(F.): güç, kuvvet, büyüklük
z. M63/03, Ş060/09, Ş062/07, Ş068/14, Ş082/04
z.+idi Ş072/03
z.+lardın Ş071/05
zor: bkz. zor
z. M09/03, Ş119/04
zorga: zorla, güçlülük
z. M43/15
zulumluk(Ar.+Tr.): zulum, haksızlık, eziyet
z.+ın Ş058/01
Toplam kelime: 24796
Geçerli kelime: 24794
Geçersiz kelime: 2
Alt madde: 9596
Madde başı: 5385

SONUÇ

Göktürk yazıtlarında adı geçen Kırgızların bu dönemde diğer Türk boyları gibi Göktürk alfabesiyle eserler verdikleri bilinmektedir. Göktürk alfabeli yazılı kaynaklar dışında Kırgızlar tarafından yazılmış elimizde bulunan Arap harfli metinler 18.yüzyıla doğru gelmektedir.

20. yüzyıla kadar Kırgız edebiyatı sözlü ve yazılı iki kolda gelişmiştir. Bu dönemde yazılan eserler, daha çok molla dediğimiz kişiler tarafından yazılan zamane konularının işlendiği Arap harfleri ile Çağatay imlası kullanılarak verilmiştir.

20. yüzyıl Kırgız edebiyatı Cedit dönemi ve Sovyet dönemi şeklinde iki başlıkta ele alınmıştır. Cedit döneminde yeni usulde eğitim vermeye başlamasıyla yeni okullar da açılmıştır. Bunu, ders kitapları, gazete ve dergiler ile diğer eserlerin yayınlanması takip etmiştir. Cedit döneminde 1913-1914 yıllarında yazılan Osmanaalı Sıdık Uulu'nun "*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*" ve "*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*" adlı eserleri, karışık bir imla ile yazılmıştır. Yazar her ne kadar mevcut yazı dilinin alfabesini kullanmışsa da kendi konuşma dilinin özelliklerini yazıya aksettirmiştir. Yazarın kendisi eserinde temiz bir Kırgız Türkçesi ile yazdım dese de eser hem Çağatay Türkçesi ve hem de Kırgız Türkçesi özellikleri taşımaktadır.

İncelediğimiz metinde, a, e, ı, i, o, ö, u, ü ünlülerinin yanında Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmayan /é/ sesi kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız Türkçesinde olduğu gibi kelime başında /r/, /ş/ ve /l/ seslerinin kullanıldığı yabancı kelimelerin başına ünlü türediği görülmektedir. Metinde kullanılan yabancı kelimeler hem orijinal şeklinde yazılırken hem de kelime içinde ünlü türetilerek kullanıldığı ikili kullanımlar bulunmaktadır. Çağatay Türkçesinde Arapça Farsça kelimeler asli imlasına uygun yazılırken metinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi kelime ortasında ünlü türetildiği görülmektedir.

Arapça kelimeler Çağatay Türkçesinde orijinal imlasını korumuşken, incelediğimiz metinde 'aql~'aql, 'ilm~'ilim, ism~'isim örneklerinde olduğu gibi kelime içinde ünlü türetilerek ikili biçimde yazıldığı görülmektedir.

Türkçe kelimelerin sonunda kullanılan çift ünsüzlü kelimelerin arasına incelediğimiz metinde *curt~curut*, *yurt~yurut* gibi örneklerde, ünlü türetilerek ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde *uşul~şul*, *uruğ~ruğ*, *oşol~şol* gibi örneklerde kelime başı ünlülerinin düşürülerek ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Çağatay Türkçesinde *ol* şeklinde kullanılan işaret zamiri Çağdaş Kırgız Türkçesinde *al* şeklinde kullanılmaktadır. İncelediğimiz metinde ise *ol~al* şeklinde ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir. Bunlar dışında *-u~-ı-* değişimi *kıln~kıln-*, *tapşur~tapşır-* gibi örneklerde ikili şekilde yazıldığı görülmektedir.

Çağatay Türkçesinde yuvarlak ünlülü ilk heceyi düz geniş ünlülü heceler takip ederken incelediğimiz metinde Çağdaş Kırgız Türkçesinde olduğu gibi *bolat~bolot*, *koçkar~koçkor*, *oşal~oşol*, *yorğa~yorgo* şeklinde yuvarlak şekillerinin de kullanıldığı ikili biçim örnekleri bulunmaktadır. Bunlar dışında bazı kelimelerde *-a>-u-*, *-ı>-u-*, *-i>-ü-* değişimlerin görüldüğü ikili biçimde kullanılmış örnekler de bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesinde *mén*, *yér*, *dé-* gibi kelimeler kapalı /é/ ile yazılırken Çağdaş Kırgız Türkçesinde kapalı /é/ kullanılmamaktadır. İncelediğimiz metinde ise bu kelimelerin hem kapalı /é/'li hem de normal /e/'li şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Bunlar dışında incelediğimiz metinde kelime sonunda *-a>-o*, *-a>-ı*, *-i>-e*, *-ı>-u*, *-i>-ü* değişimlerinin görüldüğü ikili biçimde kullanılan örnekler de bulunmaktadır.

Çağdaş Kırgız yazı dilinde Türkçe kelimelerde kalınlık-incelik uyumu korunurken, incelediğimiz metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu gibi bu uyumun korunmadığı örnekler de bulunmaktadır. Düzlük-yuvarlaklık uyumu Çağdaş Kırgız yazı dilinde ileri aşamada kendini gösterirken, bu uyum Çağatay Türkçesinde ve incelediğimiz metinde tam olarak korunmamıştır. Aynı kelime üzerine hem düz hem de yuvarlak ünlülerin getirildiği görülmektedir.

İncelediğimiz metinde kullanılan ünsüzleri karşılayan harfler Çağatay Türkçesi ile aynı şekilde kullanılmakla birlikte Çağatay Türkçesinde nazal /n/ ile /v/ sesini göstermek için /نک/ ve /و/ kullanılmışken metinde ise bunların yanında aynı sesleri göstermek için /ك/ ve /ژ/ işaretlerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Çağatay Türkçesinde yabancı kelimeler asli imla şekillerini korumuşken, incelediğimiz metinde kelime başı /h-/ ve /h-/ seslerinin hem düşürülerek hem de

korunarak yazıldığı görülmüş, bu ünsüzler Çağdaş Kırgız yazı dili tamamen düşmüştür. İncelediğimiz metinde yabancı kelimelerin başındaki /v-/ sesi hem düşülerek hem de korunarak ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

Türkçe kelimelerde kelime başı /c-/ ve /b-/ seslerinin de incelediğimiz metinde *cır~ır*, *bol~ol* örneklerinde olduğu gibi ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir. İncelediğimiz metinde Türkçe kelimelerin ortasında kullanılan /-g-/ ve /-v-/ seslerinin düşerek yanındaki düz ünlüleri yuvarlaklaştırdığı *oğl~ul*, *avru~oru*, *pavr~bor* şeklindeki örneklerde görülmektedir.

İncelediğimiz metinde Arapça, Farsça kelimelerin sonunda bulunan /-t/ ve /-h/ seslerinin düşürülerek ikili biçimde kullanıldığı *padişah~padişa*, *vakt~vağ* örneklerinde görülürken, bazı kelimelerin sonunda bulunan /-t/ sesinin Çağdaş Kırgız yazı dili olduğu gibi tamamen kalktığı görülmektedir.

Metinde geçen *tirüv~tirü*, *tirig~tiri*, *bul~bu* gibi kelimelerde kelime sonunda bulunan /-v/, /-g/, /-l/ seslerinin inceleme bölümünde verilen örneklerde gösterildiği gibi ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde kelime başı /p-/ sesinin /b-/ sesine değişerek ikili biçimde kullanıldığı *padişah~badişah*, *pul~bul* gibi diğer örneklerde de görülmektedir. Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde *pişpek~bişbek* dışında kelime başı /p-/ sesi korunmuştur. *Dört* ve *düz* kelimelerinin hem /t-/'li hem de /d-/'li şeklinde ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir. Oysa Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili kelime başı /t-/ sesini korumuştur. Türkçe kelimelerin başında /f-/ sesi kullanılmazken metinde *bolat~folat*, *baytal~faytal* örneklerinde görüldüğü gibi kelime başında bulunan /b-/ sesinin /f-/ sesine değişerek ikili biçimde kullanıldığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde bunlar dışında *b~p-*, *f~p-*, *z~s-*, *s~ç-*, *s~ş-*, *j~c-*, *-p~v-* değişmelerinin görüldüğü ikili biçimde kullanılan örnekler de bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesinde Türkçe kelimelerde kelime başı /y-/ ünsüzü korunurken, incelediğimiz metinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi /c-/'li şekillerinin de kullanıldığı ikili kullanım görülür. Arapça kelimelerin başındaki /'/(ayn) işareti Çağatay Türkçesinde orijinal şeklini korumuşken incelediğimiz metinde ise kelime başındaki /'/(ayn) işareti /ğ-/ ile de gösterildiği ikili biçimde yazılmış örnekleri

bulunmaktadır. Çağdaş Kırgız yazı dili ise /'/(ayn) işareti düşürerek yanındaki ünlüyü uzatmıştır.

İncelediğimiz metinde *şadman~şabdan*, *inşas~inşap~nişap*, *Müsülman~Müslüman* gibi kelimelerde yakın yer değiştirme ses olayı görülmektedir. *Elli* ve *ıışşı* kelimelerinde de ünsüz ikizleşmesi görülmektedir. Bununla birlikte *kiçkine* kelimesiyle birlikte bazı Arapça kelimelerde ünsüz tekleşmesi görülmektedir.

Metinlerde, *-lt*, *-rt*, *-st*, *-şt*, *-nç*, *-rk*, *-nt*, *-vr*, *-yt* gibi çift ünsüzlerin Türkçe kelime kök ve gövdelerinin sonunda kullanıldığı görülmektedir. Bu ses olayları dışında *balaları~balları*, *bol~bo-*, *şal~şa-* gibi örneklerde görüldüğü gibi hece düşmesi olayının da görüldüğü ikili kullanımlar bulunmaktadır.

Ünsüz uyumu Çağatay Türkçesinde yoktur. Çağdaş Kırgız yazı dili ise ünsüz uyumunu ileri seviyede geliştirmiştir. İncelediğimiz metinde ise ünsüz uyumu Çağatay Türkçesinde olduğu gibi tam bir şekilde korunmazken, bazı ekler üzerinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi ünlü ve ünsüz uyumunun geliştiği, varyant sayılarının çoğaldığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde 26 tane isimden isim yapım eki kullanılmıştır. Bunlardan *+baz*, *+dar*, *+ger/+ker*, *+hor/+gor*, *+man(<ment)*, *+dār*, *+қан* ekleri Farsçadan geçmiştir ve Türkçe kelimelerde nadiren kullanılmıştır. Diğer 19 ek Türkçe eklerdir. 21 tane de fiilden isim yapım eki bulunmaktadır ve bunların hepsi Türkçe eklerdir. 9 tane fiilden fiil ve 4 tane de isimden fiil yapım eki tespit edilmiştir. Metinde, Türkçe eklerde bulunan düz ünlülerin bazı eklerde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi yuvarlak şekillerinin de kullanıldığı görülmektedir. Ünsüzle başlayan ekler Çağatay Türkçesinde tek varyantlıyken metinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi varyant sayılarının çoğaldığı görülmektedir.

Metinde geçen hâl ekleri Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız Türkçesi ile büyük oranda benzerlik taşımaktadır. Metinde yönelme hâli ekinin birinci ve üçüncü şahıs zamirinde Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmayan *-ğan* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrılma hâli ekinin Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *-Dın* şekli yaygın kullanılırken nadiren *-dAn* şeklindeki kullanımlara da rastlanmaktadır. Metinde ise tam tersine geniş olarak *-dAn* şekli kullanılmakla birlikte az da olsa *-dIn* örnekleri görülmektedir. Bununla birlikte Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi iyelik üçüncü şahıs eklerinden sonra da *-nAn* şeklinin kullanıldığı

görülmektedir. Yükleme hâli eki Çağatay Türkçesinde *-nI* ve iyelik üçüncü şahıstan sonra *-n* şeklinde kullanılırken metinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi *-nI* şeklinin yanında *-dI/-dU* şeklinin de kullanıldığı görülmektedir. İlgili hâli eki Çağatay Türkçesinde *-nIñ/-nUñ* şeklinde kullanılırken incelediğimiz metinde *-nIñ/-nUñ* şeklinin yanında Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi *-dIn* ve *-nIn* şekilleriyle birlikte hem Çağatay Türkçesinde hem de Çağdaş Kırgız yazı dilinde görülmeyen *-dIñ* şeklinin de kullanıldığı görülmektedir.

Metinde geçen iyelik ekleri genel olarak Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız yazı dili ile aynı şekilde kullanılmışsa da bazı farklılıklar görülmektedir. İyelik birinci ve ikinci teklik şahıs ekleri metinde, Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilindeki ile aynı şekilde kullanılmıştır. Üçüncü teklik şahıs eki de Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dili ile benzer şekilde kullanılırken, metinde ayrı olarak ünsüzlerden sonra gelen *-sI/-sU* şeklinin *-zU/-zi* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Birinci çokluk şahıs eki metin ile Çağatay Türkçesinde *-ImIz* şeklinde kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dili *m>b* değişmesinden dolayı *-(I/U)b(I/U)z* şeklini almıştır. İkinci çokluk şahıs eki de metin ile Çağatay Türkçesinde aynı şekilde *-(I/U)ñIz* biçiminde kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-(I/U)ñ(A/O)r* şeklinde kullanılmaktadır. Üçüncü çokluk şahıs eki Çağatay Türkçesinde *-lArI* iken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-lArI/-lOrU* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *-larI/-leri* şeklinin yanında üç örnekte *-darI* şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Çokluk eki Çağatay Türkçesinde *-lAr* şeklinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-DAr/-DOr* şeklinde on iki varyantlı olarak kullanılmaktadır. Metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu gibi yaygın olarak *-lAr* şekli kullanılırken nadiren *-dar* şeklinde kullanıldığı da görülmektedir.

Soru eki Çağatay Türkçesinde hem isimlerden hem de fiillerden sonra *-mI* şeklinde kullanılırken metinde *-mU* şeklinde yuvarlak şekillerinin de kullanıldığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde asıl sayı sıfatlarında Çağatay Türkçesinde beş, yedi gibi sayılar /é/ ünlüsüyle, iki, dokuz, sekiz gibi sayıların da çift ünsüzlerle yazıldığı görülürken incelediğimiz metinde Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız yazı dilinde olmayan *bes-peş*, *dört* şekillerinin de kullanıldığı görülmektedir.

Üleştirme sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde asıl sayı sıfatlarına *-Ar*, *-şAr* eklerinin getirilmesi ile yapılırken, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-DAn/-DOn* ekinin getirilmesi ile yapılmaktadır. Metinde de *-den* ekinin getirilmesiyle yapılmış bir örneği bulunmaktadır.

Yaklaşık sayı sıfatları; Çağatay Türkçesinde *-çA*, *-lAy* ekiyle yapılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-çA/çO*, *-DAy/DOy*, *-LAgAn*, *-LAp* eklerinin getirilmesi ile yapılmaktadır. Metinde de asıl sayıların üzerine *-lAp* ekinin getirilmesiyle yapılmış yaklaşık sayı sıfatı örnekleri görülmektedir.

Sıra sayı sıfatları, Çağatay Türkçesinde *-(I/U)nçI* ve *-lAnçI* ekleri ile yapılırken, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-InçI/-UnçU* ekleriyle yapılmaktadır. Metinde ise *-inçi/-ünçi* örnekleri bulunmaktadır.

Topluluk sayı sıfatı Çağatay Türkçesinde *-av/-ev* (<*-ağu/-egü*), *-la(sı)/-le(si)*, *-avla(n)/-evla(n)* ekleri ile yapılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-oo/-öo* (<*-ağu/-egü*<*-av/-ev*) ekiyle yapılmaktadır. İncelediğimiz metinde ise Çağatay Türkçesinde olduğu gibi *-av* ekiyle yapılmakla birlikte *-sı/-si* ekiyle de yapıldığı örnekler bulunmaktadır.

Kesir sayı sıfatları Çağatay Türkçesinde bulunma ve ayrılma ekleri ile yapılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde ayrılma hâli ekiyle yapılmaktadır. Metinde de *-dan/-den* ekiyle yapılmış örnekler bulunmaktadır.

İşaret sıfatları, Çağatay Türkçesinde *bu*, *ol*, *şol*, *uşbu*, *uşol*, *uşal* şeklinde kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *bul*, *bu*, *uşul*, *uşu*, *oşol*, *oşo*, *al*, *tigil*, *tigi*, *tetigil*, *tetigi* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde de *bul*, *bu*, *ol*, *al*, *o*, *şu*, *uşbu*, *şol*, *oşol*, *oşal*, *uşul*, *aligi*, *tigi*, *mınav*, *ana* şeklindeki işaret sıfatları kullanılmıştır. Metinde geçen *ol*, *o*, *aligi*, *uşbu* şeklindeki işaret sıfatları Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır. Diğer işaret sıfatları aynı şekilde kullanılmakla birlikte üzerinde ses değişikliklerinin olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz metinde *yalpı/yalfı*, *bir top*, *ar birleri*, *her bir*, *şay bir*, *her/ar*, *kançe*, *bir kançe*, *bir köp*, *munday*, *dalay*, *bir dalay*, *hemme*, *hemesi*, *bir neçe*, *neçe*, *neçen*, *alde kançe*, *tük*, *bütün*, *barçe*, *barçesi*, *başka*, *biraz*, *her türlü*, *şayli* şeklinde toplam 29 tane belirsiz sıfatı kullanılmıştır. Bunlardan *bir*, *köp*, *ar*, *dalay*, *ar bir*, *başka* şekilleri Çağdaş Kırgız Türkçesinde de kullanılmaktadır. *barçe*, *bir neçe*, *her*, *köp*, *neçe*, *bir* şekilleri de Çağatay Türkçesinde kullanılan şekillerdir.

İncelediğimiz metinde *ķanday, ķay, ķayu, ķaysı* ve *né* şeklinde soru sıfatları kullanılmıştır. Bu soru sıfatlarının hepsi Çağatay Türkçesinde kullanılmışken, *ķay, ķayu* ve *né* şekilleri Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır.

İncelenen metinde *men/mén, sén/siz, ol/al, biz/bizler, siz/sizler, alar, ular* şeklinde şahıs zamirleri kullanılmıştır. Bunlardan *men, al, siz* (ikinci teklik şahsın nezaket şekli), *sizler>sizder* (ikinci çokluk şahsın nezaket şekli), *biz* ve *alar* Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılırken *mén, sén, siz* (ikinci çokluk şahıs), *bizler, ol, ular* şekli kullanılmamaktadır. Çağatay Türkçesinde de *men, al, alar, ular* şekilleri kullanılmamıştır.

İşaret zamirleri Çağatay Türkçesinde *bu, bular, bunlar, munlar, şu, uş, uşbu, uşal, uşal,uşol,şular, şol, ol, alar, anlar, olar*; Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *bu(l), uşu(l), tigi(l), bular, uşular, tigiler, oşo(l)* şeklindedir. Metinde ise *bu/bul, şu, uşbu, şol, bular, bunlar, şular, şunlar, uşbular* ve *muni, mundan, andan* şeklindeki çekimli şekillerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen metinde *her kim/ar kim, falançe/falan, ba'zilar, barı/barısı, bir neçe, bar yokum, birav, neçen, biri, köpçülik, köbü, barçesi, her birleri, her biri, hiç kim, hiç nesre, bir nesre, her nesre, bir neçen, ķay biri, ķay birleri, kim, kiminen, munday, şulay, uşulay, şolay, uşunday* şeklindeki belirsiz zamirleri kullanılmıştır. “Her” ile yapılan tamlamalarda sadece her kim şeklinin “ar kim” şeklinde ikili şekilde kullanımı dışında diğer örneklerin tamamında özgün şekil korunmuştur.

İncelediğimiz metinde *ķayda, ķaydın, kim/kimler, kimni, ne, nisün, niçük* şeklinde soru zamirleri kullanılmıştır. Bunlardan *ķayda* ve *kim* soru zamirleri hem Çağatay Türkçesinde hem de Çağdaş Kırgız yazı dilinde aynen kullanılmaktadır. *Kimni* ve *ķaydın* şekli Çağatay Türkçesi ile metinde aynı kullanılmışken, Çağdaş Kırgız yazı dili *kimdi, kaydan* şeklinde kullanılmaktadır. Metindeki *ne* ve *nesün* soru zamiri Çağatay Türkçesinde *né, nésini* şeklinde kullanılmışken Çağdaş Kırgız yazı dili *emne* ve *emnesi* şeklinde kullanılmaktadır. *Niçük* soru zamiri ise Çağatay Türkçesinde *néçük* şeklinde kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır, onun yerine “*emne için*” şekli kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde dönüşlülük zamiri birinci teklik şahısta *özüm*, ikinci teklik şahısta *özüñ, özüÆ*, nezaket şekli olarak da *öziÆiz*, birinci çokluk şahısta da *özimiz, özmiz* şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde birinci teklik şahısta

metinle aynı şekilde kullanılmışken, ikinci teklik şahısta *özüÆ* şekli, birinci çokluk şahısta ise *özümüz* şeklinde kullanılmıştır. Metinde ikinci şahsın nezaket şekli olarak kullanılan *öziÆiz* ise Çağatay Türkçesinde *özüÆiz* şeklinde ikinci çokluk şahıs olarak kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dili ise birinci teklik şahıs metinle aynı şekilde kullanılmaktadır, ikinci şahısta da *özüñ*, nezaket şekli *özüñüz*, birinci çokluk şahısta ise *özübüz* şeklinde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde *munda*, *anda*, *beri*, *şunda*, *uşunda*, *şundan*, *alğa*, *alde*, *yugarı*, *töben*, *kıydan*, *kıyak* şeklinde yer zarfları bulunmaktadır. Bunlardan *munda*, *anda*, *yoğarı*, *béri* şekilleri Çağatay Türkçesinde kullanılmış; *beri*, *tömön*, *cogoru*, *anda*, *munda* şekilleri Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinlerde *kıyta*, *kıyra*, *bara bara*, *Kırgızçe*, *zorğa/sorğa*, *yahşi*, *yahşilep*, *çala*, *boşka*, *sizçilep*, *evvelkıçe*, *kezek kezek*, *şaf şaf*, *tez*, *hemen*, *bikārdan* *bikār*, *şunday*, *şolay/şulay*, *munday* şeklinde durum zarfları bulunmaktadır. Bunlardan *şunday* ve *munday* şekli Çağdaş Kırgız yazı dilinde *uşunday* ve *mınday* şeklinde kullanılmaktayken, Çağatay Türkçesinde *şundak*, *mundak* şeklinde kullanılmıştır. *Çala*, *boşka*, *sizçilep*, *evvelkıçe*, *kezek kezek*, *şaf şaf* şekilleri hem Çağatay Türkçesi hem de Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmemiştir. *Hemen* şekli Çağatay Türkçesinde gösterilmiştir. Diğer kalan örnekleri ise Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında gösterilmişken Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir.

İncelediğimiz metinde *hazır/haşır~hazır/haşır*, *azır*, *anda*, *şonda*, *oşanda*, *ilgeri*, *keçke*, *bukün*, *ertege*, *āhiri*, *evvel*, *evvelā*, *burun*, *bul vaktde*, *her vakt*, *ol vaktde*, *ol zaman*, *şol vakt*, *zamanında*, *vaktinde*, *erterek*, *dayma*, *künige*, *tünüge*, *küninde*, *küzde*, *kiçey kündüz*, *künbekün*, *künden kün*, *künde*, *erte keçin*, *erteli keç*, *küni tüni*, *imdi*, *endi*, *indi*, *irtke*, *kaçan*, *keç*, *kéyin/kiyin*, *kiyinçe* şeklindeki kelimeler zaman zarfı görevinde; *hup*, *dalay*, *habdan*, *bek*, *hiç*, *az*, *mol*, *kem*, *köp*, *azrak*, *uşunçelik*, *şunçelik*, *şunçe*, *munçe*, *ançe*, *hep*, *biraz*, *şol kadar* şeklindeki kelimeler cümle içinde miktar zarfı; *kıydan*, *kıalay*, *kana*, *nige*, *ne*, *ne kerek*, *né üçün*, *kançe*, *kantip* kelimeleri ise soru zarfı görevinde kullanılmıştır.

İncelediğimiz metinde geçen basit ve türemiş fiiller Çağatay Türkçesi ve Çağdaş Kırgız Türkçesi ile ortaklık arz etmektedir. Bir yanı isim bir yanı da yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiillerle, bir yanı zarf fiil bir yanı da fiil olan birleşik fiiller de

bulunmaktadır. Metinde genel olarak Arapça ve Farsça isimlerinden sonra *et-* ve *kıl-* fiilinin kullanıldığı görülmektedir. Bu iki yardımcı fiil Çağatay Türkçesinde de aynı şekilde karşılıklı kullanılırken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *et-* yardımcı fiili kullanımdan düşerek *kıl-* yardımcı fiili yaygınlaşmıştır. Metinde yaygın bir şekilde kullanılan bu yardımcı fiillerin yanında *kör-*, *bol-*, *ko-y-*, *al-*, *ber-* gibi yardımcı fiillerden oluşan birleşik fiil örnekleri de bulunmaktadır.

Çağatay Türkçesinde birleşik fiiller *-a/-e*, *-y* ve *-p* zarf-fiil ekine *al-*, *başla-*, *bir-*, *bil-*, *bar-*, *bol-*, *çık-*, *kél-*, *kéltür-*, *kal-*, *tur-*, *-yürü-*, *kiriş-*, *sal-*, *yavuş-*, *yaz-*, *yiber-* fiillerinin gelmesiyle; Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-A/-O*, *-y*, *-(I/U)p* zarf-fiil eklerini almış olan esas fiilden sonra *al-*, *bar-*, *başta-*, *ber-*, *cat-*, *ciber-*, *cür-*, *çık-*, *kal-*, *kel-*, *ket-*, *koy-*, *otur-*, *sal-*, *taşta-*, *tur-*, *tüş-* yardımcı fiillerinin gelmesiyle oluşmaktadır. İncelediğimiz metinde de *-a/-e*, *-y* ve *-(I/U)p* zarf-fiil ekine *al-*, *bil-*, *ber-*, *kal-*, *cür-~yür-*, *ciber-*, *sal-*, *ko-y-*, *ket-*, *tüş-*, *cat-~yat-*, *kel-*, *tur-*, *oltur-*, *yaz-*, *taşla-*, *başda-/başla-*, *çık-*, *öt-*, *kör-* fiillerinin gelmesiyle oluşan tasvir fiillerine rastlanmaktadır. Bunlardan zarf fiil eki ve *bil-* fiilinden oluşmuş olan birleşik fiil şekli Çağdaş Kırgız yazı dili kullanılmamaktadır. Bu tasvir fiiller cümledeki yerine göre *-a/-e*, *-y*, *-p* zarf-fiil eklerinden sonra gelerek *yeterlilik*, *tezlik*, *süreklilik* gibi birçok anlam ifade etmektedirler.

İncelediğimiz metinde zamir kökenli şahıs ekleri birinci teklik şahıs *-mIn*, *-mAn*; ikinci teklik şahıs *-sIn*, *-sIÆ*, *-sin*; üçüncü teklik şahıs *-ø*, *-t*, *-dI*, *-dUr/-tur*; birinci çokluk şahıs *-mIz*, *-biz*; ikinci çokluk şahıs eki de *-sIz*, *-sizler* şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise birinci teklik şahıs *mén*, ikinci teklik şahıs *sén*, üçüncü teklik şahıs *-dur/-tur* bazen de *-durur/-turur*, birinci çokluk şahıs *-biz*, sadece mutlak gelecek zaman ekinde *-mız*, ikinci çokluk şahıs eki de *-siz*, nadiren *-sizler* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dili ise birinci teklik şahıs *-mIn/-mUn*, ikinci teklik şahıs *-sIn/-sUn*, üçüncü teklik şahıs *-ø*, gelecek ve şimdiki zaman eklerinden sonra *-t*, duyulan geçmiş zaman ekinde sonra da *-tUr/-tIr*, birinci çokluk şahıs *-sInAr/-sUn(a/ö)r*, nezaket şekli de *-sIzdAr/-sUzd(a/ö)r* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde geçen ikinci teklik şahıs ekindeki *-sin* şekli hem Çağatay Türkçesinde hem de Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır. Çağatay Türkçesinde birinci ve ikinci teklik şahıs eki olan *mén* ve *sén* şekli kapalı /é/ sesiyle yazılarak zaman eklerinden sonra ayrı yazılmaktadır.

İncelediğimiz metinde iyelik kökenli şahıs ekleri birinci teklik şahısta *-m*, ikinci teklik şahısta *-ñ*, *-Æ*, üçüncü teklik şahısta *-ø*, *-dUr*, *-dir*, *-tur*, birinci çokluk şahısta *-k*, ikinci çokluk şahısta *-ñIz*, *-ÆIz*, üçüncü çokluk şahısta da *-ø* eksiz olarak kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde birinci teklik ve çokluk şahıs ekleri metinle aynı şekilde kullanılırken, ikinci teklik şahıs eki Çağatay Türkçesinde *-Æ* şeklinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-ñ* şeklinde kullanılmakla birlikte *-ñIz/-ñUz* şeklinde de nezaket şekli bulunmaktadır. İkinci çokluk şahıs eki metin ile Çağatay Türkçesinde aynı şekilde kullanılmışken, Çağdaş Kırgız yazı dili ise *-ñAr*, *-ñör(-ñIzdAr/-ñUzd(a/ö)r* nezaket şekli) şeklinde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde emir şahıs ekleri birinci teklik şahısta *-ay*, *-ay mén*, *-AyIn*, ikici teklik şahısta *-kun*, *-ğun*, *-gin*, üçüncü teklik şahısta *-sIn/-sUn*, birinci çokluk şahısta *-ah*, *-(a)yık*, ikinci çokluk şahısta da *-iñ*, *-ñız*, *-Æız*, *-iñiz*, *uÆız*, *-Æızlar*, *-iÆızler* ve *-yın* şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise birinci teklik şahısta *-(A)y*, *-(A)yIn*, *-(A)yIm*, *-(A)ymén*, ikici teklik şahısta *-ğıl/-ğil*, *-ğın/-ğin*, tonsuz ünsüzlerden sonra da *-kıl/-kil*, *-kın/-kin*, üçüncü teklik şahısta *-sUn*, birinci çokluk şahısta *-(A)II*, *-(A)IIÆ*, *-(A)IIIm*, ikinci çokluk şahısta da *-Æ*, *-(I/U)Æ*, *-Æız*, *-(I/U)ÆIz* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dili ise birinci teklik şahısta *-yIn/-yUn* ve *-AyIn/-OyUn*, ikici teklik şahısta *-Gın/-GUn*, nezaket şekli de *-(I)ñIz/- (U)ñUz*, üçüncü teklik şahısta *-sIn/-sUn*, birinci çokluk şahısta *-yII/-yIU*, *-AII(k)/-OIU(k)*, ikinci çokluk şahısta da *-GIIA/-GUL(ö/a)*, nezaket şekli de *-(I)ñIzdAr/-UñUzd(ö/ar)* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde ikinci çokluk şahısta kullanılan *-yın* şekli hem Çağatay Türkçesinde hem de Çağdaş Kırgız yazı dilinde yoktur.

İncelediğimiz metinde iki tip görülen geçmiş zaman eki bulunmaktadır. Bunlardan birincisi metinde *-dI/-dU*, *-tı* şekli olup bunlardan *-DI* Çağatay Türkçesinde, *-DI/-DU* şekli ise Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmaktadır. İkinci tip görülen geçmiş zaman eki metinde *-kan*, *-ğAn* olup bu ek, Çağatay Türkçesinde çok nadir olarak üçüncü teklik ve çokluk şahısta *-GAndur*, *-GAn turur* olarak kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-Gan/-GOn* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde ikinci tip görülen geçmiş zaman ekinin olumsuz şekli *-genim yok*, *-ğanı yok* şeklinde kullanılmışken, Çağatay Türkçesinde *-ğan é(r)mes* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde olumsuz şekli üç şekilde yapılırken metinde olduğu gibi *-GAN/-GOn* geçmiş zaman ekine iyelik eklerinin ardından *cok* kelimesinin eklenmesiyle de yapılmaktadır.

İncelediğimiz metinde öğrenilen geçmiş zaman eki *-(I)p*, *-up*, *-(I)pdI*, *-pdI*, *-(U)pdI*, *-UptUr*, *-üptur* şeklindedir. Çağatay Türkçesinde *fiil+ -Ip/-Up dur/tur(seyrek olarak da durur/turur)+ şahıs zamirleri* şeklindedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-I/Up+şahıs eki ve -IptIr/-UptUr +şahıs eki* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde geçen *-(I)pdI*, *-pdI*, *-(U)pdI* şekilleri hem Çağatay Türkçesinde hem de Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır.

Metinde *-uçı*, *-çu* şeklindeki eklerle yapılan adet geçmiş zaman eki Çağatay Türkçesinde kullanılmamıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-çU* şekli kullanılmaktadır.

Metinde şimdiki zaman görevinde kullanılan *-mağda/-mekde* eki Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır. *-mak* isim fiil ekinin yerine *-UU*, *-OO* isim fiilinin bulunma hâli ekini almasıyla oluşmaktadır. Çağatay Türkçesinde ise *-mAkTA* şeklinde çok seyrek olarak bitmemiş olan bir hareketi belirtmek için geniş ve geçmiş zamanlarda kullanılmaktadır.

Geniş zaman eki incelediğimiz metinde *-(A)r*, *-Ir/-Ur* şeklinde kullanılmışken Çağatay Türkçesinde *-(A)r* ve *-(Ur)* şeklinde; Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise dar ünlülü şekilleri kullanılmayıp *-Ar/-Or* şeklinde kullanılmaktadır. Geniş zaman ekinin olumsuzluk şekli incelediğimiz metinde *-mAz*, *-baz* şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise *-mAs* şeklindedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-m->-b-* değişimine uğrayarak *-BAS/-BOs* şeklinde sekiz varyantlı olarak kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde iki tip gelecek zaman eki örneği tespit edilmiştir. Bunlardan birincisi metinde *-A*, *-o*, *-y* ekleri ile yapılmıştır. Çağatay Türkçesinde *-ğu/-gü*, *-ğay/-gey* ekleriyle yapılan gelecek zaman çekimi kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde metinde olduğu gibi gelecek zaman şekli *-A*, *-y* ekleriyle birlikte *-O* yuvarlak şekilleriyle yapılmaktadır.

Metinde aynı kelime üzerinde iki yerde kullanılan ikinci tip *-eçek* gelecek zaman eki, hem Çağatay Türkçesinde hem de Çağdaş Kırgız yazı dilinde kullanılmamaktadır.

İncelediğimiz metinde istek kipi *-mağçı/-mekçi* şeklinde Çağatay Türkçesi ile aynı biçimde kullanılmış olup Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-mAkçI/-mOkçU* şeklinde kullanılmaktadır. Metinde Çağdaş Kırgız yazı dilinde olduğu gibi yuvarlak şeklindeki örnekler bulunmamaktadır.

Şart kipinin metinde *-sA* ve *-zA* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Ek, Çağatay Türkçesinde de *-sA*; Çağdaş Kırgız yazı dili ise *-sA/-sO* şeklinde olup yuvarlak şekilleri de kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi metinde, Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız Türkçesinden farklı olarak *-zA* şeklinin de kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde gereklilik kipinin *-u/-ü, -v, -mak, -sa* ekini almış olan kelimelere *kerek, lazım, tiyiş* kelimelerinin getirilmesi ile yapıldığı görülmektedir. Bu, Çağatay Türkçesinde ise *-mak kérek, -sa kérek* şeklinde yapılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *fiil+ -Iş/-Uş + iyelik eki + kerek/zarı* vefiil + *-oo/-öö, -uu/-üü + iyelik eki + kerek/zarıl/tiyiş* şeklinde yapıldığı görülmektedir. Metinde ve Çağatay Türkçesinde *-mak* isim fiiline *kerek* kelimesinin getirilmesiyle yapılan gereklilik şekli yerine *-oo/-öö, -uu/-üü* isim fiil ekinin kullanıldığı görülmektedir.

İncelediğimiz metinde hikâye birleşik çekiminini-*di* eki ile yapıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *é-, ér-* ek fiillerinin görülen geçmiş zaman çekimiyle kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *ele* şeklinde kullanılmaktadır.

Metinde ikinci tip görülen geçmiş zaman ekinin hikâye birleşik çekimi *-ğan idi/-gen idi, -han idi* şeklinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesinde ise *-Gan é(r)di* şeklindeyken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-Gan/-GOn ele/bolçu* şeklinde kullanılmaktadır. Öğrenilen geçmiş zaman hikâye birleşik çekiminin metinde *-p idi, -ıp idi, -üp idi* şeklinde yapıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *-p é(r)di*, Çağdaş Kırgız yazı dili de *-(I)ptIr/-(U)ptUr ele* şeklindedir. Metinde şimdiki zaman ekinin hikâye birleşik çekimi *-maқта idi* şeklinde tespit edilmiştir. Çağatay Türkçesinde *-maқта é(r)di* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dili ise kullandığımız gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Geniş zamanın hikâye birleşik çekiminin incelediğimiz metinde *-r idi, -Ar idi, -Ur idi* şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesinde ise *-Ur é(r)di*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-Ar/-Or ele* şeklinde kullanılmaktadır. Geniş zamanın olumsuz hikâye birleşik zaman çekimi metinde *-mAz idi*, Çağatay Türkçesinde *-mAs é(r)di*, Çağdaş Kırgız yazı dili ise *-BAs/-Bosele* şeklinde kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesinde görülmeyip, incelediğimiz metinde ve Çağdaş Kırgız yazı dilinde örneklerinin bulunduğu adet geçmiş zaman ekinin hikâye birleşik çekimi metinde *-çU idi, -çi idi, -uçı idi, -vçi idi* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-çU ele* şeklinde kullanılmaktadır. Şart kipinin hikâye birleşik çekimi metinde *-sa idi*, Çağatay Türkçesinde *-sA é(r)di*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-sA/-sO ele* şeklinde

kullanılmaktadır. İstek kipinin hikâye birleşik çekimi metinde *-mağçı idi*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-mAkçI/-mOkçU ele* şekline kullanılmaktadır. Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında ise gösterilmemiştir.

Rivayet birleşik çekimi Çağatay Türkçesinde *ér-* yardımcı fiili üzerine öğrenilen geçmiş zaman ekinin getirilmesiyle *érmış* şeklindedir. İncelediğimiz metinde ise *iken* ve *imiş* şeklinde çekimlenmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *eken* nadir olarak da *imiş* şeklinde kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde birinci tip geçmiş zamanın rivayet şeklinin örneklerine rastlanmamaktadır. İkinci tip görülen geçmiş zamanın rivayet birleşik çekimi metinde *-ğanımiş, -kan iken, -gan iken* şeklindedir. Bu, Çağatay Türkçesinde ise *-gan é(r)miş*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-Gan/-GOn eken* şeklindedir. Şimdiki zamanın rivayet birleşik çekimi incelediğimiz metinde *-mağda iken, -mekde imiş* şeklinde olup kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Adet geçmiş zaman ekinin rivayet birleşik çekimi metinde *-üçtiiken* şeklinde iken Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-çU eken/imiş* şeklindedir. Çağatay Türkçesinde ise bu şekilde bir kullanım yoktur. İncelediğimiz metinde geniş zamanın rivayet birleşik çekiminin *-r iken, -Ar iken, -ür iken, -r imiş, -ar imiş, -ur imiş* şeklindeki örnekleri bulunmaktadır. Bu, Çağatay Türkçesinde *-Ur é(r)miş*, Çağdaş Kırgız yazı dili de *-Ar/-Or eken* şeklinde olup olumsuz şekli metinde *-maz iken, -maz imiş* şeklindedir. Çağatay Türkçesinde ise *-mAsé(r)miş*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-BAs/-Bos eken* şeklindedir.

Şart birleşik çekimi Çağatay Türkçesinde *é(r)se* şeklinde olup bazen yardımcı fiilin değişmesiyle *bolsa/-olsa* şeklinde de çekimlenmiştir. Bu, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *bolso* şeklindedir. İncelediğimiz metinde de *bol-* fiiline *-sa* şart ekinin getirilmesi ile yapılmıştır. İncelediğimiz metinde örneklerinin bulunduğu ikinci tip görülen geçmiş zamanın şart birleşik çekimi *-gan bolsa* şeklinde olup bu, Çağatay Türkçesinde *-gan bolsa/olsa* şeklinde, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-Gan/-GOn bolso* şeklindedir. Şimdiki zamanın şart birleşik çekimi metinde *-mağda bolsa* şeklinde, Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız Türkçesinin gramer kitaplarında ise yoktur. Geniş zamanın şart birleşik çekimi incelediğimiz metinde *-Ar bolsa, -Ur bolsa* şeklinde olup Çağatay Türkçesinde *-r é(r)se, -rsa, -r bolsa/olsa* şeklindedir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-Ar/-Or bolso* şeklinde çekimlenmektedir.

İsimlerin ek(cevher) fiille çekiminin incelediğimiz metinde görülen geçmiş zamanda, öğrenilen geçmiş zamanda, geniş zaman ve şart çekimiyle örnekleri bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman çekiminde incelediğimiz metinde ikinci teklik şahıs *-idiÆ*, üçüncü teklik şahıs *idi*, birinci çokluk şahıs *idik* şeklinde çekimlenirken Çağatay Türkçesinde ikinci teklik şahısta *é(r)diÆ*, üçüncü teklik şahıs *é(r)di*, birinci çokluk şahıs *é(r)dük* şeklinde; Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *eleñ, ele, elek* şeklinde çekimlenmektedir. Öğrenilen geçmiş zaman çekiminde incelediğimiz metinde üçüncü teklik şahıs *imiş, iken* şeklinde olup Çağatay Türkçesinde *é(r)miş*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde *eken* şeklindedir. Şart çekimi metinde *bolsa*, Çağatay Türkçesinde *é(r)se*, Çağdaş Kırgız yazı dilinde de *bolso* şeklindedir. Geniş zaman çekiminde ise metinde birinci teklik şahıs *-min*, ikinci teklik şahıs *-sIÆ*, üçüncü şahısta *-dIr/-dUr*, birinci çokluk şahısta *-miz, -bız* şeklinde çekimlenmişken, Çağatay Türkçesinde *érür mén, érür sén, érür, -érür biz* şeklinde çekimlenmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *-min, -sIñ/-sUñ, ø, -BIz/-BUz* şeklinde çekimlenmektedir.

İsim fiil ekleri incelediğimiz metinde *-mAk, -Iş/-üş, -U* ve *-v* şeklindedir. Bunlardan *-mAk* ve *-ş* şekli Çağatay Türkçesinde aynen kullanılmışken, *-U* ve *-v* örneklerine gramer kitaplarında rastlanmamıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *-mAk/-mOk* ve *-(I/U)ş* şeklinde kullanılırken bunların yanında fiil tabanlarına gelen *-g/-y* eklerinin zamanla *-g>-v* değişiminin sonucunda *-v* sesinin düşerek uzunluk hâline gelmesinden oluşan *-UU* ve *-OO* şekilleri de kullanılmaktadır.

İncelediğimiz metinde olumsuzluk eki *-mA* ve *-ba* şeklinde tespit edilmiştir. Çağatay Türkçesinde ise metindeki *-mA* şekli kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise olumsuzluk ekinin *-mA* yerine *-BA/-BO* şekli kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi metinde hem Çağatay Türkçesinin hem de Çağdaş Kırgız Türkçesinin özellikleri görülmektedir.

İncelediğimiz metinlerde *-Ar, -mAs, -mAz, -baz, -giç, -GAN/-KAN* basit sıfat-fiil ekleri ile birlikte *-UrIk, -ArIk, GUçI/-UçI, -GANIk, -mAkIk, -mAGI* şeklinde birleşik sıfat-fiil eklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında *-Ar, -mAs, -GUçI, -GAN, -mAkIk* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Çağdaş Kırgız yazı dili gramer kitaplarında ise incelediğimiz metinlerde görülen sıfat-fiil eklerinin varyant sayısının çoğalarak eklerin üzerinde *l>d, m>b* gibi ses değişiklikleri ile birlikte eklerin yuvarlak şekillerinin de olduğu *-Ar/-Or, -BAS/-BOs, -GAN/-GOn, -GAndIk/-GOnDUk* örneklerinde görülmektedir.

Metinlerde geçen zarf-fiil ekleri kuruluş bakımından yedi başlıkta ele alınmıştır. Basit zarf-fiil ekleri metinde -A, -y, -Ip/-Up, -may/-bay, -ğaç şeklinde olup Çağatay Türkçesinde -A, -y, -Ip/-Up, -mAy, -ĠAç, Çağdaş Kırgız yazı dilinde -A/-O, -y, -Ip/-Up, -BAy/-BOy şekilleri kullanılmakta olup -ğaç şekli yoktur. Metinlerde sıfat-fiil ekleri üzerine hâl eklerinin gelmesiyle kurulan zarf-fiil ekleri -arda, -ğanğa/-genge, -kenge, -rğa/-urğa, -ĠAndA, -mazdan/-masdan, -ĠAnDAn/-kandın, -genlikden, -ğançe şeklinde kullanılmışken, bu eklerden bazıları Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında -ArDA, -UrDA, -rDA, -ArGA, -UrGA, -GAndA, -mAstIn, GAndIn, -ĠUnça, -ĠUça şeklinde gösterilmiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -ArDA/-OrdO, -rdA/-rdO, -GAndA/-GondO, -BAstAn/-BOstOn, -GAndAn/-GondOn, -GAnça/-GOnço, -GUça/-GUç(a/ö) şeklinde geniş yuvarlak şekilleriyle birlikte kullanılmaktadır. Metinde sıfat-fiil eki üzerine ekleşmiş bir edatın gelmesiyle oluşan bir tane zarf-fiil örneği bulunmaktadır. Ek, metinde -ğanday/-gendey şeklindedir. Bu, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -GandAy/-GondOy şeklindedir. Sıfat-fiil eki üzerine bir enklitiğin gelmesiyle oluşan zarf-fiil eki metinde -ĠanI/-ğalı şeklinde olup bu ek, Çağatay Türkçesinde -Gall, Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise -GanI/-GOnU şeklinde kullanılmaktadır. Zarf-fiil eki üzerine enklitik gelmesiyle pekiştirilmiş olan zarf-fiil eki metinde -mayınçe/mayınçe, -mayunçe şeklinde kullanılmıştır. Bu ek Çağatay Türkçesinde -mayın/-meyin şeklindeyken Çağdaş Kırgız yazı dilinde -mAyIn/-mOyUn, -mAyInça/-mOyUnça(a/ö) şeklinde kullanılmaktadır. İsim fiil eklerine hâl eklerinin gelmesiyle oluşan zarf-fiil örnekleri metinde -UdAn, -uğa/-üge, -mağğa/-mekge şeklinde olup incelemede kullanmış olduğumuz gramer kitaplarında yoktur. Yukarıda gösterilen ekler dışında metinde -ğansıp şeklinde bir zarf-fiil örneği bulunmaktadır. Bu ek de gramer kitaplarında gösterilmemiştir.

İncelediğimiz metinde geçen ünlemler, seslenme, soru ve gösterme ünlemleri başlığı altında ele alınmıştır. Metinde seslenme ünlemleri *vaybay, hā, hu, ay, ey, hey, yā* şeklinde kullanılmıştır. Bunlardan *ey, hey, yā* şekli Çağatay Türkçesinde *éy, hey, yā* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *ay, ey* şekli kullanılmıştır. Metinde geçen 'acep, 'acaba soru ünlemleri, kullanmış olduğumuz Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir. Metinde *tā, mınav, munav, ana* şeklinde görülen gösterme ünlemleri Çağatay Türkçesinde *tā, tā ki(m), muna* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *tee, mina* şeklinde

kullanılmaktadır. *Ana* şekli Çağatay Türkçesi ile Çağdaş Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında gösterilmemiştir.

İncelediğimiz metinde geçen bağlaçları sıralama *birle*, *birlen*, *bilen*, *min*, *ve* şeklindedir. Bunlardan *bilen* şekli Çağatay Türkçesinde son çekim edatları içinde gösterilmişken diğer şekilleri aynen kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise metinde geçen örnekler bulunmamaktadır. Metinde *yā*, *yāki* bağlaçları denkleştirme görevinde kullanılmıştır. Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında *yā* şekli gösterilmiş, *yāki* şekli ise gösterilmemiştir. Çağdaş Kırgız yazı dilinde *ce* şeklinde kullanılmaktadır. Karşılaştırma bağlaçlarının metinde *imes/imez* şeklinde bir örneği bulunmaktadır. Bu çağdaş Kırgız yazı dilinde *emes* şeklindedir. Sona gelen bağlaçlar metinde *dA*, *dağı/dagı*, *ki* şeklinde iken, Çağatay Türkçesinde *dağı*, *kim* şeklinde olup *dA* şekli yoktur. Çağdaş Kırgız yazı dilinde ise *dağı*, *dA* şekli tek varyantlı kullanılırken *ki* şekli yoktur. İncelediğimiz metinde *birak*, *yā'ni*, *bul arada*, *şol arada*, *elbette*, *meâelā*, *alay bolsa*, *olay bolsa*, *egerde*, *eger*, *lekin*, *çünkü*, *el hâşıl*, *kışkası*, *bir taraftan ... ikinci taraftan*, *anıñ üçün/ anıÆ üçün*, *şunuñ üçün/şunuÆ üçün*, *şunlıqdan*, *şonlıqdan*, *şundan*, *hatta*, *belki*, *şol sebepli*, *şol sebepten* cümle başı bağlaçları kullanılmıştır. Bunlardan *(e)ger/er*, *lik~likin*, *çü(n)*, *çünkü*, *belki* şekilleri Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında yer alırken Çağdaş Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında *eger*, *egerde*, *oşonduktan*, *andıktan*, *balkim*, *oşolsebeptüü*, *oşon üçün*, *oşol üçün* şekilleri verilmiş diğer örnekleri gösterilmemiştir.

İncelediğimiz metinde *boyunçe*, *yüzinen*, *başlap*, *karaganda*, *gana/kana*, *tartıp*, *beri/berü*, *birlen*, *birle*, *ilen*, *ile*, *min*, *mertebe*, *keyin*, *tağı/dagı/dahı*, *yene/yine*, *kebi/kebik*, *kadar*, *evvel*, *çemeli/çeme*, *çaklı*, *soñra/şoÆra*, *soñ/şoÆ*, *burun*, *üzre*, *üçün*, *şekildi*, *başka*, *taba*, *toğrulı/toğralı*, *haqqında*, *sebepli*, *-dAy/ dék*, *-çe*, *miken*, *bolsa*, *dip* kelimeleri son çekim edatı olarak kullanılmıştır. Metinde görülen bu son çekim edatı örneklerinden bazıları Çağatay Türkçesi gramer kitaplarında *béri/bérü*, *birlen*, *birle*, *ilen*, *ile*, *kéyin*, *kibi*, *çağlıg/k*, *şoÆra*, *şoÆ*, *burna/burun/burunrak*, *üze/üzre*, *üçün*, *tapa*, *haqqıda*, *dék*, *-çA* şeklinde kullanılmıştır. Çağdaş Kırgız Türkçesi gramer kitaplarında da *boyunça*, *baştap*, *karaganda*, *gana*, *tartıp/tarta*, *beri*, *kiyin*, *dağı*, *soñ*, *murun/murda*, *üçün*, *şekildüü*, *başka*, *tuuraluu*, *-dAy/-DOy*, *-yönelme hâli eki çeyin*, *beken*, *bolso*, *dep* örnekleri bulunmaktadır.

Cümle bilgisi bölümünde metinde bulunan kelime grupları ile birlikte cümleler yapıları bakımından, yüklemine yerine göre cümleler, yüklemine türüne göre cümleler, anlamlarına göre cümleler ve birleşik cümleler hâlinde incelenmiştir.

Yukarıda gösterilen incelemelerin sonucunda elde ettiğimiz özelliklerden yola çıkarak 1913 ve 1914 yıllarında Ufa'da yayınlanan “*Muhtasar Tarih-i Kırgızıya*” ile “*Tarih-i Kırgız Şadmaniya*” adlı eserlerin dil özelliklerinin günümüz Çağdaş Kırgız yazı dilinden çok Çağatay Türkçesi imla özelliklerini taşıdığını söyleyebiliriz. Metnin imlası Çağatay Türkçesinde olduğu gibi devam ettirilmeye çalışılmışsa da metinlerde Çağdaş Kırgız yazı dilinin dil özellikleri de görülmektedir.

Eserlerin dil özelliklerine ve imlasına baktığımızda Çağatay Türkçesinden Çağdaş Kırgız yazı diline geçiş dönemi olduğu net bir şekilde görülmektedir. Çünkü metinlerin imla özelliklerinin büyük bir bölümü Çağatay Türkçesinin özelliklerini korumuşken bazı bölümlerde Çağdaş Kırgız yazı dili ile birlikte yazarın ağız özelliklerini de görmek mümkündür. Bunu eklerdeki düz ünlülü şekillerin fazlalığı, Arapça Farsça kelimelerin yazımı ve kullanılan kelimelerden anlamık mümkündür. Bu nedenle eserlerin dil özelliklerini mahallileşmiş son dönem Çağatay Türkçesi ya da Çağatay Türkçesinden yeni Kırgız yazı diline geçiş dönemi veya o dönemdeki Kırgız konuşma dilinin yazı diline dönüşmeye başladığı dönem Kırgız Türkçesi diye değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- A. Von Gabain. (2007). *Eski Türkçesinin Grameri*. (Çev: Mehmet Akalin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Abduvaliev, İ. (2008). *Kırgız Tilinin Morfologiyası*. Bişkek.
- Açık, F. (2007). *Özbek Edebiyatı*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Akar, A. (2003). -Gan Sıfat-Fiil Eki. *TÜBAR-XIV-Güz*, 103-115.
- Akimjan Kyzy, B. (2015). Çarlık Rusya Döneminde Kırgızistan'daki Eğitim Kurumları ve Durumu. *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*, S.20-21, 289-314.
- Akunova, A. vd. (2010). *Azırkı Kırgız Tili. Sintaksis* (Cogorku Okuu Cayının Sırttan Okugan Studentteri Üçün Okuu Kuralı). Bişkek: İ. Arabaev Atındaki Kırgız Mamlekettik Universiteti.
- Alkaya, E. (2007). *Kuzey Grubu Türk Lehçelerinde Edatlar*. Elazığ: Manas Yayınları.
- Altımuşova, Z. (2013). Kırgızistan'da İlk Milli Gazetenin Tarihçesi (1924-1940). *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 73-90.
- Alyılmaz, C. (2013). (Kök)Türk Harfli Eski Türk Yazıtlarının Kırgızlar Açısından Önemi. *TEKE Dergisi*, 2/4, 1-26.
- Andıcan, A.A. (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*. İstanbul: Tunç Matbaacılık.
- Arat, R. R. (1977). Kırgızistan. *İslam Ansiklopedisi*, C.6. İstanbul: Milli Eğitim Basım Evi, 735-741
- Argunşah, M. (2014). *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Asanova, Ş. (2005). "Kök Asaba" Romanında Keler Çak Maanisindegi -dı Müçösü Tuuraluu, *Prof. T. K. Akmatovdun 70 Cıldığına Arnalğan İlimiy Konferensiyanın (1999-cıl) Materialdarı*, 82-87.

- Aşçı, U. D. (2009). Wilhelm Radloff Kırgız Lehçesini Neden Söz Başı y- Tarafında Bir Türk Lehçesi Olarak Göztermiştir?. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 6, S. 2, 77-97.
- Aşlar, H. (2015). Modern Kırgız Edebiyatında Biyografik Roman Türünün Tarihi Gelişimi Üzerine, *Turkish Studies*, Volume 10/4, Winter, 79-94.
- Artıkbaev, K. (2004). *XX Kılım Kırgız Adabiyatının Tarihi*. Bişkek: "TAS" CÇK.
- Atalay, B. (2000). *Divanü Lugat'it-Türk*, C.1. Ankara.
- Atalay, B. (2000). *Divanü Lugat'it-Türk*, C.2. Ankara.
- Atalay, B. (2000). *Divanü Lugat'it-Türk*, C.3. Ankara.
- Atama Maga Demöör Beret Tübölük (Osmanaalı Uulunun Kızı Bübüş Menen Maek). (2016). *Osmanaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 333-339.
- Avazov, E. (2014). Padişahlığın Türkstandağı Kolonyalılık Sayasatın İşke Aşıruda Orus-Tuzem Mekteplerinin Ordu Cana Rolu (Anciyan Kötörülüşünö Çeyinki Cana Kiyinki Mezgilderde). *CAMU'nun Carçısı*, 126-131.
- Azırkı Kırgız Adabiy Tili*. (2009). Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası Ç. Aytmatov Atındağı Til Cana Adabiyat İnstitutu. Bişkek: Avrasya Press.
- Bağdaş, C., Abdülmukaddes, K. (2016). *Kırgız Türkçesi, Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Paradigma Akademisi.
- Baldar Folkloru*. (2002). «El Adabiyatı» Seriyası 12-Tom. Bişkek: Şam Basması.
- Barthold, V.V. (2004). *Orta Asya Türk Tarihi Dersleri*. (Haz. Hüseyin Dağ). Ankara: Çağlar Yayınları.
- Baskakov, A. N. (2011). *Çağdaş Türkçede Kelime Grupları*. (Çev: Oktay Selim Karaca). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Başkapan, F. (2017). Kasım Tınstanovdun Ömür Bayanı Cana Çıgarmaçılığı Cönündö Bibliografyalık İliktöö. *Nauka, Novie Tehnologii i İnnovatsii Kırgıztana*, S. 10, 228-232.

- Batmanov, İ. A. (1938). *Severnie Dialekti Kirgizskogo Yazıka*. Frunze: KİRĞİZGOSİZDAT.
- Baygaziev, S. (1998). *Kırgız Elinin Birinçi Mugalimderi*. Bişkek: Respublikalık Uluttuk Cumuşçu Kadırların Dayardoo Borborunun Basması.
- Baytok, A. (2015). Kırgız Türkçesinin Diyalektleri Üzerine. *Diyalektolog*, S. 10, 35-58.
- Baytur, A. (2016). “Kırgızıya cana Şadmaniya” . *Osmonaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 158-165.
- Bozkurt, G. S. (2003). *Tercüman Gazetesine Göre 1905-1907 Yılları Arasında Rusya Müslümanlarının Siyasi Kimlik Arayışı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Buran, A. ve Elkaya, E. (2009). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Caparov, Ş. ve Sıdıkova, T. (2013). *Kırgız Tilinin Dialektologiyası*. Bişkek.
- Ceritoğlu, M. (1998). *Kırgız Türkçesinin Şekil Bilgisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- Ceritoğlu, M. (2012). *Kırgız Türkçesinin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Cigitov, S. (2006). Çağdaş Kırgız Edebiyatına Dair, *Modern Türklük Araştırma Dergisi*, C.3, S.1, 7-20.
- Cigitov, S. (2006). Kırgız Yazı Dilinin Ortaya Çıkması İle İlk Edebi Örnekler (Çev: U. Alimov). *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.VI, S.2, 521-524.
- Cigitov, S. (2006). Narkoz Taray Baştadı, Dağı Tarayt, *Alas*, S.10.
- Coşkun, V. (1997). Tarihi Türk Lehçeleri ve Özbek Türkçesinde Zaman ve Mekânda Sıralama Görevi Üstlenen Yapılar, *TDAY-Belleten*, 429-438.
- Coşkun, V. (1999). Türk Lehçelerinde Zaman Kavramı Taşıyan -p Zarf-Fiil Eki, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.7, 173-192.
- Coşkun, M. V. (2017). *Özbek Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cumakunova, G. (2008). Kırgız Türkçesinde Arapçadan Alıntı Kelimeler, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.9, 101-117.

- Çakın, Ö. ve Akman, E. (2017). Kırgızistan'da Kiril Alfabesine Geçiş Süreci ve Gazetelere Yansıması, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (38), 287-297.
- Çakmak, C. (2014). Birleşik Zarf-Fiil Kavramı ve Çağdaş Türk Lehçelerindeki Görünümleri, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.6, 13-30.
- Çelebi, E.(2000). *Yaş Türkistan Dergisine Göre Türkistan Milli Mücadelesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirci, Ü. Ö. (2011). Türk Dünyasında Latin Alfabesine Geçiş Süreci (Geçmişten Günümüze), *Türk Yurdu Dergisi*, S. 287, C.31, 225-229.
- Deny, J. (2000). *Türk Dili Garmerinin Temel Kuralları (Türkiye Türkçesi)*. (Çev: Oytun Şahin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Devlet, N. (2014). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Dıykanov, K. ve Kudaybergenov, S., Yanşansin, Y. (1958). *Kırgız Cazusuunun Tarihunan*. Frunze: Kırgız Mamlekettik Okuu-Pedagogikalık Basması.
- Doyuran, L. (2019). Kırgız Türkçesindeki Zaman Zarflarının Etimolojik İncelemesi, http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/levent_doyuran_kirgiz_turkcesindeki_zarflar.pdf.
- Duman, G. B. (2015). 19. Yüzyıl Kırgız Şiiri ve Dönemin Sosyal ve Siyasi Gelişmelerinin Şiirdeki Yansımaları. *Bilig*, S.75, 1-22.
- Eckmann, J. (1988). *Çağatayca El Kitabı*. (Çev. Günay Karaağaç). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eckmann, J. (2003). *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. (Haz. Osman Fikri Sertkaya). Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Eker, S. (2009). *Çağdaş Türk Dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Eraslan, K. (1970). Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Dergisi*. C.18, S.0, 113-124.
- Ercilasun, A.B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdem Uçar, F. M. (2011). *Çağatay Türkçesinde İsim*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayın Evi.
- Ergin, M. (2016). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gaspıralı, İ. (2017). Mektep ve Usul-i Cedit Nedir?. *Gaspıralı Eğitim Yazıları (Usul-i Cedit Eğitim Hakkındaki Yazıları, Eserleri)*. Haz. Yavuz Akpınar. İstanbul: ÖTÜKEN Neşriyat, s. 457-470.
- Göz, K. (2015). Kırgız Edebiyatında Sosyalist Realizmin Yeniden Yorumlanması Üzerine, *Gazi Türkiyat*, Güz, 17, 99-112.
- Güleç, H. (2011). *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Gülensoy, T. (2016). *Kırgız Türkçesi Grameri (Ses Bilgisi-Şekil Bilgisi)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gültekin, M. (2011). Kırgız Türkçesinde Zarf-Fiiller ve Türkiye Türkçesi Karşılıkları Üzerine Bir Araştırma. *TÜBAR*, XXX, 99-126.
- Gündoğdu, A. (2014). Türk Dil Birliğinin Sonbaharı (1926-1941 Latin Alfabeti Dönemi), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi*, 54, 2, 1-18.
- Güneş, S. (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İzmir: Çağlayan Yayınları.
- Güngör, E. (2015). Kırgızların İlk Modern Tarihçisi Osmonaali Sıdıkuulu, *Türkiyat Mecmuası*, C.25. 237-254.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
- İbraimov, K. (2015). El Adabiyatın Cıyno, *Nauka i Novie Tehnologii*, No: 3-4, 124-128
- İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Wang Yen-Te'nin Uygur Seyehatnamesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Kadırova, A. (2008). *XIX. Kılımdın Ayacı XX.Kılımdın Başındaki Kırgızlar Koldongon Dokumentterdin Tili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bişkek.
- Kadyrov, M. (2014). Kırgızistan'da Ceditçilerin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri. *Din Araştırmaları*, C.17, S.45, 159-172.
- Kallımcı, İ. T. (2009). *Bağımsızlık Sonrası Modern Kırgız Şiirinde Milli Temalar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kamçıbekova, K. (2008), Sovyet Döneminde Kırgız Türkçesinde Dil Planlaması, *TürkDünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Güz, S. 26, 31-40.
- Kapağan, E. (2015). *Kırgız Şiirinde Ekim Devrimi, Devrimi Hazırlayan ve Kabul Görmesini Sağlayan Sebepler*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, A. (2013). *Divanu Lügat'it Türk'e Göre XI. Yüzyıl Türk Lehçe Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karahan, L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2009). Türkçede Şahıs ve İşaret Zamirlerinin Yönelme Hâlindeki Genişlemeler. *Ahmet Yesevi Üniversitesi III. Uluslararası Türkoloji Kongresi* 18-20 Mayıs 2009, Türkistan. 124-130.
- Karakaş, Ş. (2009). Sosyalist Realizm (Toplumcu Gerçekçilik) ve Sovyet Edebiyatı Hakkında Resmî Bir Yazı, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Temmuz 2009, C. 29, Özel sayı: Prof. Dr. Reşat Genç Armağanı, Ankara, s. 595-617
- Karasaev, Kuseyin. (2016). Muhtasar Tarih Kırgızia Cana Anın Tüzüüçüsü. *Osmanaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 166-169.
- Kartallıoğlu, Y. vd. (2007). *Azerbaycan Türkçesi. Türk Lehçeleri Garmeri*. Ed. Ahmet B. Ercilasun. Ankara: Akçağ Yayınları, s. 171-230.
- Kasapoğlu, Ç. (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri, Ses ve Şekil Bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kıldıroğlu, M. (2013). *Kırgızlar ve Kıpçaklar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası.* (1980). Kırgız İlimder Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutu. Frunze: İlim Basması.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi 1.* (2004). İkinci Baskı. Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası. Bişkek: Şam Basması.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi 2.* (2004). İkinci Baskı. Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası. Bişkek: Şam Basması.
- Kırgız Adabiyatının Tarihi 3.* (2004). İkinci Baskı. Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası. Bişkek: Şam Basması.
- Kırgız Elinin Çeçendik Önörü.* (2015). İ. Arabev Atındağı Kırgız Mamlekettik Universiteti. Bişkek: Biyiktik Plus.
- Kırgız Elinin Oozeki Çıgarmaçılık Tarihinin Oçerki.* (1973). Kırgız SSR İlimder Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutu. Frunze: İlim Basması.
- Kırgız Poeziyasının Antologiyası.* (2013). Bişkek: Kırgızstan- Soros Fondu.
- Kırgız Tarihi Kısaça Ensiklopediya.* (2003). Bişkek.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü.* (2011). Bişkek: Avrasya Press.
- Kırgızca-Türkçe Sözlük I, II. Cilt.* (2017). Bişkek: Kırgızistan-Türkiye “Manas” Üniversitesi Yayınları.
- Kırımlı, H. (2010). *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kocobekov, M. (2005). Osmonaalı Sıdık Uulunun Ömür Bayanına Ayrım Toktoolor, *Kırgız-Türk Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.14. 13-28.
- Kocobekov, M. (2009). Kırgızların Menşei İle İlgili Bilgiler Hakkında Bazı Düşünceler, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.4, s. 173-196.
- Kocobekov, M. (2016). Osmanaalı Sıdık Uulu Cönündö Bir Eki Söz. *Osmanaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 178-181.
- Koç, S. (2009). Sovyet Döneminden Önce Kırgız Edebiyatı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, 22-36.

- Koraş, H. (2013). Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri ve İsim Çekim Ekleri ile Teşkil Edilen Zarf-Fiil Şekilleri ve Türkiye Türkçesindeki Karşılıkları, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* 20-25 Ekim 2008, C. III, Türk Dili Kurumu, Ankara, 2865-2910.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koşoktor. (2002). «El Adabiyatı» Seriyası 21. Bişkek: Şam Basması.
- Koyçiev, A.(2016). Osmanaalı Sıdık Uulu. *Osmanaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 192-198.
- Koylubaev, K. K. (2010). *Cazgiç Akındardın Çıgarmaçılıgı (Moldo Niyaz, Moldo Kılıç, Aldaş Moldo)*. Karakol.
- Kölbaeva, M. (2015). *Zamana Adabiyatının Önügüşü*. Bişkek: Gazeta.KG.
- Kubatova, A. E. (2012). *Kırgızstandağı Cadiddçilik Kıymılı (1900-1916)*. Bişkek: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası Tarih Cana Madaniy Muras İnstitutu.
- Kundakçı, M. (2009). Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akiyev'in "Zelzele" Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri. *Uluslararası Uygur Araştırmaları*, S. 13, 115-129.
- Kundakçı, M. (2019). Kırgız Şiirinde "Akan Su" Akımı ile Yapılan Tabiat Güzellemesinin Çağrışımları Üzerine. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, Volume: 42, Summer 2019, 188-203.
- Kydyraliyev, D. (2001). *Türkistan'da Ceditçilik Hareketi ve Bunun Türkiye ile Münasebeti*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Malov, S. E. (1952). *Eniseyskaya Pismennost Tyurkov Teksti i Perevodı*. Moskva-Leningrad: İzdatelstvo Akademi Nauk SSSR.
- Mamıtov, S. (2016). Kırgızdın Carkın Cıldızı. *Osmanaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 199-211.

- Muhtasar Tarihi Kırgızıya, Şadmaniya. (1985). Ed. Noruz Üsönalı.Şincan: Şincan Caştar Basması.
- Nurmatov, M. (2015). Kırgızların Eski Yazısının Tarihi Hakkında Görüşler. *Dil Araştırmaları*, S.16, 259-267.
- Oğuz, Ö., vd., (2016). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Oruzbaeva, B.Ö. (2000). *Söz Kuramı*. Bişkek: Mektep Basması.
- Osmanaalı Kızı, B. (2016). Atamdın Ömür Bayanı. *Osmanaalı Sıdıkov «Muhtasar Tarih Kırgızıya»«Tarih Kırgız Şadmaniya»*. Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Yayınları, s. 250-272.
- Osmonov, O.S. (2013). Eski Kırgızlar (Çev: V. Kurban). *Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.3, 147-166.
- Oruzbayeva, B. Ö. (ed.) vd., (1983). Basma-Söz Bölümü, *Kırgız-Sovet Ansiklopediyası*, Frunze, 279-281.
- Ögel, B. (1948). Çin Kaynaklarına Göre Wu-sunlar ve Siyasi Sınırları Hakkında Bazı Problemler. *AÜDTCFD*, VI/4, 259-278.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Özdemir, E. (2009). Rusya'nın Kazakistan'da Uyguladığı Kültür Siyasetine Örnek Olarak "Dala Vilayeti Gazetesi" , *Turkish Studies*, Volume 4/3, 1697-1715.
- Özgen, N. (2014). *Yirminci Yüzyılın İlk Yarısında (1900-1950), Kırgız Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, A. vd. (2016). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, N. (1997). *Türk Dünyası, Sosyal Yapı Dil Edebiyat*. Kayseri: Geçit Yayınları.
- Özmen, M. (2013). *Türkçenin Sözdizimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Öztürk, J. (2017). Yönelme Hâli Üzerine Gelen +CA Ekinin Hatay Ağzındaki Kullanımı Üzerine, *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.2. 151-173.
- Öztürk, R. (2005). *Özbek Türkçesi El Kitabı*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Parlatır, İmail. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.

- Pervie Peçatnie Periodičeskie Kirgizskie İzdaniya.* (2015). Bişkek: GOUVPO KRSU.
- Perviy Vsesoyuzniy Tyurkologičeskiy Tsyezd(Stenografiçeskiy Otçyot).*(2011). Baku: Nağıl Evi
- Radloff, V.V. (1885). *Obraztsı Narodnoy Literaturı Severnih Tyurkskih Plemen.* 5-Çast. Sankpeterburg.
- Sağol Yüksekaya, G. (2016). Osmonaalı Sıdıkov'un Kırgız Şeceresi: Muhtasar Tarih-i Kırgızıya, *Milli Foklor*, S.110. 30-40.
- Sanat, Nasıyat Cana Emgek Irları.* (2003). «El Adabiyatı» Seriyası 24. Bişkek: Şam Basması
- Sıdıq Oğlı, O. (1913). *Muhtasar Tarih-i Kırgızıya.* Ufa: Biraderan Kerimoflar'ın Şark Matbaası.
- Sıdıkof, O. (1914). *Tarih-i Kırgız Şadmaniya.* Ufa: Biraderan Kerimoflar'ın Şark Matbaası.
- Sıdıkov, O. (2016).«*Muhtasar Tarih Kırgızıya*»«*Tarih Kırgız Şadmaniya*». Ed. M.Ç. Kocabekov. Bişkek: Turar Basmakanası.
- Song Li, Y. (2004). *Türk Dillerinde Sontakılar.* (Yayıml. Mehmet Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.
- Söylemez, O. ve Azap, S. (Editörler). (2018). *Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatları El Kitabı,* İstanbul: Kesit Yayınları.
- Süüyü Irları.* (2003). «El Adabiyatı» Seriyası 30. Bişkek: Şam Basması.
- Şirin User, H. (2006). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri.* Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tabışmaktar.* (2002). «El Adabiyatı» Seriyası. Bişkek: Şam Basması.
- Tagızade, L. (2006). Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 4, s. 7-24.
- Tan, A. (2005). *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiiller,* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Tan, A. (2010). *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiiller.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Tan, A. (2017). *Kırgız Türkçesi (Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Taşagül, A. (2013). *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III- M.S. X. Asır)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Türk Dilleri* (Yayın: M. Ölmez). *Giriş Yıldız Dil ve Edebiyat Dizisi: 2*.
- Tekin, T. (2013). *Makaleler 3, Çağdaş Türk Dilleri*. (Haz: E. Yılmaz ve N. Demir). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 9.
- Temiraliyeva, G. (2001). *Kırgız Türkçesinde Bağlama Edatları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Temirbaeva, G. İ. (2017). Belek Soltonkeldi Uulunun Kırgız Tarihinin Özgörüşünü Koşkon Salımı. *İzvestiya Vuzov Kırgızstana*, S. 12, 179-181.
- Tenişev, E. (2014). Eski Kırgızca (çev. Orozbayev, M, Moldaliyeva, N). *Türk Dünyası*, S.37, 51-90.
- Tolkun, S. (1999). *Kırgız Türkçesinde Mastar, Partisip ve Gerundiumlar*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Turgunbayev, C. (2004). *Kırgız Türkçesindeki Sıfat-Fiil Ekleri, Şekil-Anlam-İşlev ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırma*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Turgunbayer, C. (2016). *Kırgız Türkçesindeki İsim-Fiil Ekleri, Biçim, İşlev, Anlam ve Türkiye Türkçesi ile Karşılaştırma*. Ankara: Sonçağ Yayınları.
- Uçar, F. M. (2011). Çağatay Türkçesinde Sınırlama Hâli. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.29. 421-445.
- Useev, N. (2017). Manas Destanında (S. Orozbekov), Çağdaş Türk Lehçelerine Özgü Gramer Özellikleri, *TÜRKLAD*, C.1, S.2. 47-55.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayın Evi.

- Vural, H. ve Böler, T. (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yakıcı, A. vd. (Tarihsiz). *Üniversiteler İçin Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Yeloğlu, A. (2018). *Kaşgar'da 1923-1940 Arası Basılan Yayınların Dili: Çağatayca ve Yeni Uygurca ile Karşılaştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Yıldız, N. (2007). *Kırgız Halk Edebiyatı I, Irlar/ Ezgi Şiirleri-Türküler*. Ankara: Alp Yayınevi.
- Yudahin, K. K. (1988). *Kırgız Sözlüğü*. (Çev: Abdullah Taymas), 1,2. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yunusaliev, B. M. (1971). *Kırgız Dialektologiyası*. Frunze: Mektep Basması.
- Zeki, İ. (2019). *Türkistan Ceditçileri*. Konya: Çizgi Kitabevi.

فصل ترك روغلىرى.

يافت دان سىكز اوغول بولوب اولوسى (ترك) -
 دور. آناس يافت وفات بولور آلدىن دان الوغ اوغلى
 تركنى اورننه تعين قىلب قايتماز سفرينه چىقوب كىتدى.
 ايمدى ترك اورنن باشلاب توقوز اوغلى پادىشاھ بولدى.
 ترك ايچنده توقوز قىلمق شوندىن قالدى. ترك عقللى،
 ادبلى آدم ايدى. آتاسىدىن صوڭ كوب یرنى كوروب
 بر یرنى ياقديرىب آندە توردى. بول وقتده اول بىرنى
 (ايسسى كول) يعنى ايسىق كول ديدور. ايمدى شول بىردە
 بولغان خلقنى تركستانسكى اوبلوس دىمكى شول، چونكه
 آتامىز بولغان ترك آتامىز دىن اسميدور. ايمدى ترك
 اورغو، خىطاي، ياپون، مانچور، قاشقار، بىغار، استامبول، قر-
 يمدان قارتىب منجهه شمال غهجه تارالغاندور. اورتاسىدىن
 بولغانمىز ادچون بزنى اورتا آسدايلىق ديدور. بو قوبولغان
 لقبلىر شوندىن بولادر: ترك وفات بولور آلدىن دان اولوغ
 اوغلى (توتك) نى اوز اورنینه قوبوب بارسه كلمهز
 شهرغه كوچمى. توتكده عقللى دولتلى پادىشاھ بولدى.
 طعامغه توز سالماق كېى ترك ايچنده كوب راسماننى اول چقاردى.
 ايكى بوز بىل عمر سوروب آتاسىن آرتىمان كىتدى.
 اورنینه ايلچە خاننى پادىشاھ قىلمى.

آشه قاچدی آلابدی» تاشداب کندی قارا بای» خاتون بالا مالداردی
 آنده اولدو بارغانی « قایته کالیدی قالغانی « صارتده خیرات بولمهدی
 قنه خیرات بولغانی « نیچه ییلی خان بولدو « برخیراتقه کالمهدی
 قولغه کیرکان خلقینه « برده فایده قیلمهدی « تعلم بریب هنردان
 هنردان خبار بولمهدی» شول سببدان اونکبهدی» قارشيله شب تورمهدی
 قارشى توره سولهدی» قاچودان باشقه بولمهدی» نادانلیقده حاصیرده
 زاماندين حالين یلمهدی « کورونکانهدی ترکادی « کافر یکان بودی-ی
 باشینده یوق سیلهسی « اوزون چپان کیمهدی « کوزون برکه سوزمهدی
 عصا آلیب قولونه « مازار قدیریب یورمهدی « اوصول جدید اوقوغان
 کافر اشی بودیدی « علیم بیلماز نادانی « مازق قیددی بزلرنی
 خوخان تشکن ملاسی « مکتب آچدی ییلکانی « ا غاصی رایس بولغانی
 حرام دیکان بزارده « ییلمی یوق اوغانی « شولر خلقدی بوزغانی
 آندیجانده توخاندن « عالم ییک برلان قربان جان» آردمه اوتدی یالغاندان
 خوخته باریب خان بولغان « عالیم ییک داتقه زور بولغان» ایر اولکان صونک قربانجان
 خوخاندین باریب خاتان» داتقه لیق یول آغان» خاتونده بولسه قربانجان
 بختی لوبولدو آدامدان» داتقه لیقدان توشورمای» عزات قیلغان ایرشابدان
 کورساتکان فایده آریاقدان» بولمهدی فایده بالداردان» ینه حا کیملردان چین آغان
 آربر برکان جوابقه» سورغان حاکم قوالتان « عقلی بولغان قربانجان
 قوشول میز توخان بوپ « آدیکنه تغایدان « ایرشابدین آتاسی
 تغای بی دان تارالغان « ایز تغای دیب آتالغان « اوز آتاسی خان جاتتای
 آغه که دان تارالغان « جاتتای برلان اورمان خان « ایز کین ایدی اولزاملان
 طورا کالیدی باطیردان « قازاق برلان قرغزدان « چونکه لوی یوق بولردن
 اوشاندا جیتدی ایر شابدن « خیطای برلان قالقندی» نیچان نیچه کوب چابدی

(۱) کمال الدین غاصی خوخوانده 11 مننک صومغه مدرسه صالدرغان
 اوصول جدید ملالرین آلیب باریب قویغان بارطال قریطهار بار معلم محمو
 دجان تاشکان هم بار.

جاڭ-لتماچ.

1- بۇل بال قايماق، قۇداغىيغا ساقىتاغان عسۇر ماي بال قايماق.
2- جالاير باي، تارتار باي! تاي تاقرباي! تاقىر جەرگە
قويكىدى جاي قايتارباي، سۇۇغا سالغان چىچقانداي عشۇمۇرويىب،
قايدا قاچى باراسىڭ توي تارقاباي؟!
(ءاۋچ رەت تىنباي ايتۇۇ كەرەك).

تابشماقدار.

قىدىرانا تاش قويدۇم، قىزل اوگۇز بوش قويدۇم.
اەكى قولۇ بوورۇندا بارى كۇچۇ اووزۇندا.
باسباس، جەلبەس؛ تەكىرەكن جازباس. اچى توق، كولوكوسۇ جوت.
عبركىلەمدى تەبسەدم، عبركىلەمگە جەتتەدم.
توودان توب تۇشۇ، بۇتۇ قولۇ جوق تۇشۇ.

ماقالدار.

اوقۇۇ عىلم ازيغى، عىلم ارس قازيغى.
سارغارا جورىسوكۇ، قىزارا عبورتورسوكۇ.
آرغىماقدن جاقشىسى چابسا كۇلوك، ساتسا بۇل، آزاماتىن
جاقشىسى برده مرزا برده قۇل.

җайы талаа.

(җаморычъ уулу)

қубулub, көк-җаҗылдуу җайы талаа,
суу аюат тоолоуinan, болub салаа,
биr җылды алда несе туге бөлген,
җигиттер, тавыжатты ојлов қара!
көргенге җайы талаа-җаҗыл җибек,
җајнатты, кең тавыжат берген тилек.
талааны җайы тугын есиңе алсан,
дајрадај җамаал соққон, толқит җүрек.
устыне, қыра тартты, қонқон ели.
бирқулаб, қонур салқын соққон җели,
қаналық муңға батты турсандағы,
қоқолот буl усақта көнүл сеуи.
җел болсо, көк җаҗыл сөв баҗын ијген
келіндеј сыракердик кижмин кижген.
езилтиб, қубандытыб җан быткөнди
кези ушу тавыжаттан енци тижген.
устынен тугуу өсүмдық оуин алоан
туғөнув, қызы ала бөтүм алоан
җай өтув, қыс келедин қамын ојлов,
дыққандар кее җетине ејин салоан.
талааны җайдын куну тугу қандај,
җақулаб, қызы-тазы қулы қандај?
епилдев, җуғу турса, ерке җели,
адамға җықал берген куну қандај!
кецинде, мунардантыб, куну батқан,
қубултыб, җет җузуне нуун саққан.
җибекби, алда немне, җайы талаа,
сејитиб, җан быткөндүн көөнүн асқан!
қубулub, муңет сајын турат тугу.
җақулаб баҗајдај, сыққан қулы.
ызыдав, қут-қумуисқа, сымн-еіркеј,
җаңытат сајтав турған қуштын уну.

қызматтар: сөздерди, сөз ічиндегі муундарды, муун ічиндегі тывыстарды асратқыла.

II. унсыз тывыстар, алардын өзгөрустөру җана бөлуныстөру.

1) в, с, җ, д, к, г, қ, о, л, м, н, р, ы, с, җ, т, з, ј, в, х, һ, ф тывыстарын ајтқанбызда тарақлыздан җел тыс-

Ek4: Тынстан Уулу, К. (1929). *Ene Tilibiz* (Кыргыз Тилиндегі Тывыстарды Кана Сөз Бүтүштөрүн Таантқыч Китеп).

Туганбегимен
Г. Иманбаев) Магистрант
ногу бермгач, зуро бермгач.
Чыгыштан 1917 и по 1920 год зур
мелену работал чыгыштан Магистрант
Классов табулган иштан 2
кыштан (шан 2. сурган).
Заб. Кобанован Магистрант
1917 иштан 1958 г.
Туганбегимен Г. Иманбаев) Магистрант
Заб. Кобанован:
Магистрант Пашу

Ek5:1917 yılından 1920 yılına kadar Pişpek (Bişkek) şehrinde Tatar okulunda ilk okul öğretmenliği yaptığına dair belge.

КЫРГЫЗСТАН КОМПАРТИЯСЫНЫҢ
БОРБОРДУК КОМИТЕТИНИН
АЛДЫНДАГЫ ПАРТИЯ
ТАРЫХЫ ИНСТИТУТУ
КНСС БКнын алдындагы Ленин
ордендүү марксизм-ленинизм
институтунун филиалы

Фрунзе көчөсү, 477

№ 156

ИНСТИТУТ ИСТОРИИ ПАРТИИ
ПРИ ЦК КОМПАРТИИ
КИРГИЗИИ

Филиал ордена Ленина

Института марксизма-ленинизма
при ЦК КНСС

ул. Фрунзе, 477, тел. 22-74-31

15. января 1989 г.

г. Фрунзе
ул. Краснооктябрьская 96, кв. 11
тов. САДИКОВОЙ И.О.

Архивная выписка

из заседания бюро ЦК КНСС Киргизии
от 31 января 1968 г. (протокол № 36)

§ 16. О тов. Садиковой И.О.

Принять предложение редакции журнала "Жан Ленинги"
о снятии с работы заведующего отделом писем и массовой
работы Садикову за срывом автобиографических данных.

Выписка верна:

Зам. директора
по архиву

С. И. МАМАДИНОВ

Жапын кыргыздын тарыхы институтунун Ленин ордени менен сыйланган филиалынын архивинде
При отчетах прилагаются по п. 16 и 17

Sıdkov'un çalışmasının durdurulması ve otobiyografik bilgilerinin gizlenmesine dair belge.

ВНЕШНЯЯ ССР

К.С.С.С.Р.

СВИДЕТЕЛЬСТВО О СМЕРТИ

1-15 и 02/022

Гр. СМЕРТОВ Уланович 1875 года умер 6/11-1940 года
летного дивизия тыла дивизион санитарного рота, воевал
вместе с орденом войны с 1918 в числе раненых в плен в плен
его освобождения с смерти 1960 года в плен в плен в плен
произведена государственная запись на № 2.

Место регистрации - село ЗАП Северного уезда.

Дата выдачи 26 апреля 1960 года.

ПРИМ. Запись в книгу актов
гражданского состояния - подлин.

27 апреля 60

Уланович

4740

2

М.С.С.

6 Ocak 1940 tarihinde vefat ettiğine dair belge.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı : Meder SALİEV
Doğum Yeri ve Tarihi : Kırgızistan 30.01.1985
Medeni Hâli : Evli, 1 Çocuk Sahibi
İletişim Bilgileri : medersaliev1985@gmail.com
05456139565(GSM)

EĞİTİM

1991-2002 Kamçı Cunusov Lisesi
2002-2006 Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Türkoloji Bölümü
2006-2009 Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Türkoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı
2015- Niğde Ömer Hâlisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Avrasya Araştırmaları Anabilim Dalı Doktora
Programı

İŞ DENEYİMİ

2007-2008 Oş Devlet Üniversitesi, TİKA tarafından açılmış olan Türk
Dili ve Edebiyatı Fakültesinde Öğretim Görevlisi
2008-2012 Kırgız-Özbek Üniversitesi, Dünya Dilleri ve Uluslar arası
Fakültesi, TİKA tarafından açılmış olan Türk Dili Bölümünde
Öğretim Görevlisi

YAYINLARI

Bildiriler

1. Saliev, M. (2006). “Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki Gramatikal Eklerin Tasviri ve Eşzamanlı Karşılaştırılması”. *1.Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Öğrenci Kongresi*. İstanbul. 119-125.
2. Saliev, M. (2016) “Uygur Türkçesi ile Kırgız Türkçesi Ortasında İsim Çekim Ekleri Üzerinde Karşılaştırma”. *5. Ulusal Türk Dili ve Edebiyatına Genç Yaklaşımlar Öğrenci Bilgi Şöleni*. Nevşehir. (Yayınlanmamıştır)
3. Saliev, M. (2016). “Sir Gerard Caluson’un “Türk Runik Alfabesinin Kökeni” Adlı Makalesine Eleştirel Yaklaşım”. *1. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*. Antalya. C.3. 321-324.
4. Saliev, M. (2016). “Coodarbeşim Destanındaki Ses Hadiseleri”. *III. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*. Bakü. C.1. 383-386.
5. Saliev, M. (2017). “K. K. Yudahin’in Kırgızca-Rusça Sözlüğünde Geçen Seyrek Kullanılan Kelimeler”. *IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*. Niğde. C.1. 509-514
6. Saliev, M. (2018). “Osmanaalı Sıdık Uulu’nun Eserlerinde Kırgızların Sosyal ve Dini-Eğitim Durumunun İzleri”. *V. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*. Almatı. C.1. 480-487.

Makaleler

1. Saliev, M. (2018). “Osmanaalı Sıdık Uulu’nun Eserlerinde Kırgızların Sosyal ve Dini-Eğitim Durumunun İzleri”. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. C.1. S.2. 1-12.

SERTİFİKALAR

1. Eğitim Alanında 30 saatlik kurs gördüğüme dair sertifika. (2010) Kırgız-Özbek Üniversitesi.

2. 26-28 Nisan 2017 tarihlerinde Ömer Hâlisdemir Üniversitesi ev sahipliğinde düzenlenen “*IV. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*”na katkılarımın dolayısıyla verilmiş olan teşekkür belgesi.

3. 2017-2018 öğretim yılı KYK Akademi kapsamında düzenlenen Osmanlıca kursundan verilmiş olan Sertifika.

4. Bakü Avrasya Üniversitesinin ev sahipliğinde 13-15 Haziran 2019 tarihlerinde düzenlenen “*VI. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu*”na katkılarımın dolayısıyla verilmiş olan sertifika.

